

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ПРИАЗОВСЬКИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК**

Електронний науковий журнал

1(24) 2021

**Запоріжжя
2021**

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Галъцова Ольга Леонідівна – доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри національної економіки, маркетингу та міжнародних економічних відносин Класичного приватного університету).

Члени редакційної колегії:

Бондаренко Світлана Анатоліївна – доктор економічних наук (старший науковий співробітник відділу ринкових механізмів і структур Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України).

Виговська Валентина Вікторівна – доктор економічних наук, професор (професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Національного університету «Чернігівська політехніка»).

Козирєва Олена Вадимівна – доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри менеджменту і адміністрування Національного фармацевтичного університету).

Мінакова Світлана Михайлівна – доктор економічних наук, професор (головний науковий співробітник відділу макроекономіки та державного управління Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій).

Ненно Ірина Михайлівна – доктор економічних наук, доцент (професор кафедри менеджменту та інновацій Одеського національного університету імені І.І. Мечникова).

Новікова Марина Миколаївна – доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри менеджменту і публічного адміністрування Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова).

Ткач Вікторія Олександрівна – доктор економічних наук, доцент (професор кафедри міжнародного туризму, готельно-ресторанного бізнесу та мовної підготовки Університету імені Альфреда Нобеля).

Трохимець Олена Іванівна – доктор економічних наук, професор (професор кафедри національної економіки, маркетингу та міжнародних економічних відносин Класичного приватного університету).

Шмиголь Надія Миколаївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту Національного університету «Запорізька політехніка».

Шульц Світлана Леонідівна – доктор економічних наук, професор (завідувач відділу регіональної економічної політики ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долинського НАН України»).

Якименко-Терещенко Наталія Василівна – доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри економічного аналізу та обліку Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»).

Ян Польцин – доктор економічних наук, професор (Державна вища школа імені Станіслава Сташица в м. Піла, Польща).

Електронна сторінка видання: <http://pev.kpu.zp.ua>

Видання входить до категорії «Б» «Переліку електронних фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» на підставі Наказу МОН України від 17 березня 2020 року № 409 (Додаток 1)

**Рекомендовано до поширення в мережі інтернет відповідно до рішення Вченої ради
Класичного приватного університету
(від 24 лютого 2021 року протокол № 6)**

СЕКЦІЯ 1 ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.83(477)

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-1>**Крот Л.М.**

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і фінансів
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського*

Krot Liudmyla

*Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting and Finance
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University*

РОЗВИТОК ІДЕЙ МАРЖИНАЛІЗМУ ТА ЇХ ВІДОБРАЖЕННЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ДУМЦІ

DEVELOPMENT OF MARGINALISM IDEAS AND THEIR REFLECTION IN DOMESTIC ECONOMIC THOUGHT

АНОТАЦІЯ

В умовах трансформаційних зрушень та побудови національної конкурентоздатної економіки України суспільство являє собою особливо привабливий об'єкт для соціально-економічних досліджень. Обґрунтовано необхідність глибокого теоретичного осмислення процесів, які відбуваються, та визначення напрямів подальшого розвитку вітчизняної економіки через звернення до історичного досвіду вивчення ринкових перетворень вітчизняними вченими-економістами. Відзначено тенденцію відродження наукового інтересу до історико-економічних досліджень у сучасній економічній теорії, де українська економічна думка відкриває широке поле для наукових пошуків. Метою статті є дослідження розвитку ідей маржиналізму та їх відображення у вітчизняній економічній думці в працях представників Київської економічної школи. У статті представлено еволюцію теоретико-методологічних засад етапів маржинальної революції. Зазначено, що в Україні також існували потужні наукові осередки маржинального спрямування. Стверджується, що Київська економічна школа на чолі з М.Х. Бунге та Д.І. Піхно започаткувала суб'єктивно-психологічний напрям політичної економії в Україні. Визначено, що особливістю наукової думки О. Білімовича було повне заперечення трудової теорії вартості. Стверджується, що М.І. Туган-Барановському належить першість у глибокому обґрунтуванні та створенні синтезу трудової теорії цінності та теорії граничної корисності. Відзначено, що поєднання об'єктивного і суб'єктивного підходів на методологічному підґрунті дало йому змогу уникнути однобічності економічного дослідження. Наголошено, що поглядам М. Тугана-Барановського в означеній проблемі були властиві як незаперечно потужні, так і теоретично слабкі аспекти. На підставі дослідження зроблено висновок про те, що маржиналізм як потужний напрям розвитку світової економічної теорії мав свої особливості сприйняття та розвитку в українській економічній думці другої половини XIX – початку XX ст. Дослідження виявили критичне сприйняття методологічного індивідуалізму як характерної риси наукового інструментарію маржиналізму. Відзначено, що основоположні ідеї маржиналізму в українській економічній думці другої половини XIX – початку XX ст. поєднувалися з методами нової історичної та соціальної шкіл. Зазначено, що у той час українськими вченими враховувався вплив позаекономічних чинників на економічну поведінку господарюючих суб'єктів, формувалися погляди на

цінність як на об'єктивну або суспільну цінність, а споживчий попит вивчався крізь призму впливу зовнішніх чинників ринку.

Ключові слова: маржиналізм, цінність, гранична корисність, еволюція економічних вчень, українська економічна думка.

АННОТАЦІЯ

В условиях трансформационных сдвигов и построения национальной конкурентоспособной экономики Украины общество представляет собой особенно привлекательный объект для социально-экономических исследований. Обоснована необходимость глубокого теоретического осмысления происходящих процессов и определения направлений дальнейшего развития отечественной экономики через обращение к историческому опыту изучения рыночных преобразований отечественными учеными-экономистами. Отмечена тенденция возрождения научного интереса к историко-экономическим исследованиям в современной экономической теории, где украинская экономическая мысль открывает широкое поле для научных изысканий. Целью статьи является исследование развития идей маржинализма и их отражение в отечественной экономической мысли в трудах представителей Киевской экономической школы. В статье представлена эволюция теоретико-методологических основ этапов маржинальной революции. Отмечено, что в Украине также существовали мощные научные центры маржинального направления. Утверждается, что Киевская экономическая школа во главе с М.Х. Бунге и Д.И. Пихно основала субъективно-психологическое направление политической экономии в Украине. Определено, что особенностью научных идей А. Билимовича было полное отрицание трудовой теории стоимости. Утверждается, что М.И. Туган-Барановскому принадлежит первенство в глубоком обосновании и создании синтеза трудовой теории ценности и теории предельной полезности. Отмечено, что сочетание объективного и субъективного подходов на методологической основе позволило ему избежать односторонности экономического исследования. Отмечено, что взглядам М. Туган-Барановского в указанной проблеме были присущи как неоспоримо мощные, так и теоретически слабые стороны. На основании исследования сделан вывод о том, что маржинализм как мощное направление развития мировой экономической теории имел свои особенности восприятия и развития в украинской

экономической мысли второй половины XIX – начала XX в. Исследования показали критическое восприятие методологического индивидуализма как характерной черты научного инструментария маржинализма. Отмечено, что основополагающие идеи маржинализма в украинской экономической мысли второй половины XIX – начала XX в. сочетались с методами новой исторической и социальной школ. Указано, что в то время украинскими учеными учитывалось влияние внеэкономических факторов на экономическое поведение хозяйствующих субъектов, формировались взгляды на ценность как на объективную или общественную ценность, а потребительский спрос изучался сквозь призму влияния внешних факторов рынка.

Ключевые слова: маржинализм, ценность, предельная полезность, эволюция экономических учений, украинская экономическая мысль.

ANNOTATION

In the conditions of transformational shifts and construction of the national competitive economy of Ukraine, society is a particularly attractive object for socio-economic research. The necessity of deep theoretical comprehension of the processes that take place and determination of the directions of further development of the domestic economy through the reference to the historical experience of studying market transformations by domestic economists is substantiated. There is a tendency of revival of scientific interest in historical and economic research in modern economic theory, where Ukrainian economic thought opens a wide field for scientific research. The aim of the article is to study the development of the ideas of marginalism and their reflection in the domestic economic thought in the works of representatives of the Kyiv School of Economics. The article presents the evolution of the theoretical and methodological foundations of the stages of the marginal revolution. It is noted that in Ukraine there were also powerful scientific centers of marginal orientation. It is claimed that the Kyiv School of Economics, headed by M. H. Bunge and D. I. Pikhno, initiated the subjective-psychological direction of political economy in Ukraine. It is determined that the peculiarity of O. Bilimovich's scientific thought was the complete denial of the labor theory of value. The article states that M. Tugan-Baranovsky has the primacy in the deep substantiation and creation of the synthesis of the labor theory of value and theories of marginal utility. It is noted that the combination of objective and subjective approaches on a methodological basis allowed him to avoid one-sided economic research. It is emphasized that the views of M. Tugan-Baranovsky in this problem were characterized by both undeniably powerful and theoretically weak aspects. Based on the study, it was concluded that marginalism as a powerful direction in the development of world economic theory had its own peculiarities of perception and development in Ukrainian economic thought of the second half of the nineteenth – early twentieth century. Research has revealed a critical perception of methodological individualism as a characteristic feature of the scientific tools of marginalism. It is noted that the fundamental ideas of marginalism in the Ukrainian economic thought of the second half of the XIX – early XX centuries, combined with the methods of the new historical and social schools. The article notes that at that time Ukrainian scientists took into account the influence of non-economic factors on the economic behavior of economic entities.

Key words: marginalism, value, marginal utility, evolution of economic doctrines, Ukrainian economic thought.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах трансформаційних зрушень та побудови національної конкурентоздатної економіки України суспільство являє собою особливо привабливий об'єкт для соціально-економічних досліджень. Виникає необхідність глибокого теоретичного осмислення процесів, які відбуваються, та обґрунтування напрямів подальшого розвитку вітчиз-

няної економіки. Під час вибору ефективної моделі сучасного економічного розвитку України великого значення набуває звернення до історичного досвіду вивчення ринкових перетворень вітчизняними вченими-економістами. Ретроспективний аналіз поглядів видатних представників української економічної думки на основні питання господарського розвитку України має сьогодні не тільки наукове, а й практичне значення.

У сучасній економічній теорії спостерігається тенденція відродження наукового інтересу до історико-економічних досліджень. У цьому контексті українська економічна думка як невід'ємна частина не лише вітчизняної, а й світової науки відкриває широке поле для наукових пошуків, ставлячи на порядок денний питання, відповіді на які можуть збагатити уявлення про теоретичний та практичний спадок видатних учених-економістів минулого та допоможуть вирішити нагальні проблеми сучасності. У цьому зв'язку як ніколи раніше актуалізується значення ґрунтового і зваженого історико-теоретичного аналізу, конструктивні пізнавально-методологічні можливості якого можуть суттєво допомогти у розв'язанні багатьох складних та неоднозначних теоретичних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Праці українських дослідників другої половини XIX – початку XX ст. М. Туган-Барановського [6], М. Бунге [8], Д. Піхно [13], Р. Орженцького [13], О. Білімовича [13], С. Слуцького [16] розкривали теоретико-методологічні питання дослідження цінності та інших визначальних категорій маржинальної теорії, проблеми позитивної та нормативної економічної науки, імплементавали напрацьовані європейцями наукові підходи до українського дослідницького середовища, надаючи їм нехарактерної для Західної Європи проблематики та формуючи нові напрями досліджень.

В умовах сьогодення проблеми специфіки розвитку української економічної науки в кінці XIX – на початку XX ст. та взаємодії останньої з провідними течіями західноєвропейської економічної думки вивчалися вітчизняними дослідниками С. Злупком, Л. Горкіною [3], Л. Корнійчук [1, с. 355–369], П. Леоненком [12]. Нині вони виступають предметом досліджень у наукових працях Т. Гайдай [11], О. Курбет [2], Т. Куриленко [16], В. Небрат, Н. Супрун, Ю. Ущаповського [9], В. Феценко [10] та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проте, незважаючи на докладні дослідження з питань методології маржиналізму, це не вичерпує проблему, а потребує нового системного підходу до розгляду синтезу трудової теорії цінності та теорії граничної корисності, а також виникає необхідність у фор-

муванні нових підходів як результату їх переосмислення та розгляду з позиції практичного застосування.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є дослідження розвитку ідей маржиналізму та їх відображення у вітчизняній економічній думці в працях представників Київської економічної школи; з'ясування у контексті розвитку вітчизняної та світової економічної думки значення наукових досліджень учених для подальшого розвитку економічної науки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В історії економічної думки остання третина XIX ст. була перехідним періодом від класичної політичної економії до неокласичної економічної теорії на основі маржиналізму, який згодом став визначальним напрямом розвитку політичної економії. Глибокі зміни, що відбувалися у суспільно-економічному житті розвинутих країн Заходу під впливом науково-технічного прогресу, а саме: розвиток зрілого індустріального господарства, акціонерної форми власності, нових форм господарювання і методів управління, зародження монополізації економіки і модифікації ринкової конкуренції, формування складніших форм господарювання та взаємовідносин між виробником і споживачем, інтенсивний процес розширення ринку поза національні межі, зумовили виникнення в економічній теорії нової течії – маржиналізму. Якісні зрушення, що мали місце в характері та структурі виробництва, методах управління економічною діяльністю на мікро- та макрорівнях, у сфері споживання, вимагали переоцінки значної частини теоретичних положень «класичної школи», формування нової парадигми для пояснення процесів та явищ суспільно-економічної практики.

Цю функцію певною мірою виконав маржиналізм – система принципово нової методології економічного дослідження та теорій еконо-

мічного розвитку, основною ознакою яких є використання граничних економічних величин як взаємопов'язаних явищ економічної системи. Такий підхід уможливив створення ефективного аналітичного апарату дослідження проблем економічного розвитку, застосування нових методів аналізу, які дали змогу визначити граничні величини для характеристики змін, що відбуваються в економічному житті. Маржиналісти протиставляли свої концепції марксизму і виступали проти трудової теорії вартості.

Перехід від класичної до неокласичної теорії в економічній літературі розглядається як наукова «маржинальна революція» – кардинальний перегляд предмета і методу дослідження класичної економічної теорії, що мало революційний характер та змінило траєкторію розвитку економічної науки. Радикальні зміни стосувалися як предмету, основної проблематики та акцентів у дослідженні господарських процесів, так і методологічних підходів, наукового інструментарію аналізу та категоріального апарату.

Як зазначала Л.П. Горкіна, «у центрі уваги цього напрямку були поставлені проблеми, пов'язані з функціонуванням ринку, його закономірностями та ефективним розподілом ресурсів» [3, с. 18]. Тобто на перший план виходять категорії цінності економічних благ (замість «вартості») та попиту (пріоритет надається проблемам споживання), вважається, що ціни зумовлюються корисністю товарів та послуг, а не витратами виробництва. Зазначена наукова революція призвела до одночасного виникнення в різних частинах світу кількох шкіл економічної теорії (віденської, кембріджської, лозаннської, американської, київської та ін.), об'єднаних спільною методологією і низкою фундаментальних теоретичних положень [4, с. 117].

Еволюцію теоретико-методологічних засад етапів маржинальної революції подано в табл. 1.

Таблиця 1

Еволюція теоретико-методологічних засад двох етапів маржинальної революції

1-й етап (70-80-ті роки XIX ст.)	2-й етап (90-ті роки XIX ст.)
Представники: В. Джевонс, К. Менгер, Л. Вальрас	Представники: А. Маршалл, А. Пігу, Дж. Кларк
Суб'єктивна течія в політичній економії	Неокласичний напрям економічної теорії
– суб'єктивно-психологічний підхід до економічних явищ; – визнання пріоритетності сфери споживання щодо сфери виробництва; – визначення цінності (вартості) економічних благ вихідною категорією економічних досліджень; – обґрунтування теорії граничної корисності як головної умови визначення цінності товару; – причинно-наслідковий аналіз, вивчення залежностей між попитом і ціною	– відмова від суб'єктивно-психологічного підходу, спадкоємність принципів класичної політичної економії; – домінування дослідження сфери обігу та споживання над виробництвом; – відмова від пошуку вихідної категорії та першопричини, визнання принципу рівноваги системоутворювальним; – створення двокритеріальної теорії ціни на основі одночасного врахування граничних витрат і граничної корисності; – застосування статистичних і математичних методів, економічних моделей як інструментів теоретичного аналізу

Джерело: складено за [5, с. 317]

Результатом маржинальної революції стало формування нового економічного знання і нового аналізу господарської діяльності. Вона вплинула на українську економічну науку достатньо своєчасно, бо саме наприкінці XIX та на початку XX ст. українська економічна думка, нарешті, значною мірою почала долати наздоганяючий характер теоретичного розвитку та досягала найбільшої синхронізації з провідними тенденціями та напрямками світової економічної науки. Свідченням цього було поширення, відтворення, а згодом і розвиток на власній основі в науковому просторі України практично всіх вагомих на той час науково-теоретичних напрямів та методологічних традицій, включаючи, зрозуміло, і маржиналізм [3, с. 37–56; 6, с. 122–136].

У 90-х роках XIX ст. – на початку XX ст. в Україні поширилися ідеї неокласичної теорії, яка розвивалася на ґрунті маржиналізму. Сформувався потужний науковий осередок маржинального спрямування, які очолювали такі видатні вчені, як М. Туган-Барановський, якому належала першість у введенні в науковий обіг в Росії та Україні ідей австрійської школи, а також Р. Орженцький, О. Білімович, Є. Слуцький та ін. [6, с. 125–129]. З кінця XIX ст. концептуальної визначеності набула також Київська економічна школа із центром в університеті Св. Володимира (Київському університеті) на чолі з представниками української економічної науки М. Бунге та Д. Піхно.

Еволюціонуючи у руслі світової економічної науки, українська економічна думка була представлена вченими, які завжди сприймали нові ідеї «крізь призму вже накопиченого знання та в контексті проблем, які у відповідний момент активно обговорювалися» [7, с. 29].

Основоположником Київської економічної школи, яка започаткувала суб'єктивно-психологічний напрям політичної економії в Україні, вважають Миколу Християновича Бунге, а його наступником на межі століть став Дмитро Іванович Піхно, професор політичної економії Київського університету. Щодо хронологічних меж існування Київської економічної школи, яку часто визначають як психологічну, та її персонального складу, то думки вчених різняться. Більшість дослідників пов'язує її появу з виходом праці М.Х. Бунге «Основи політичної економії» (1870 р.) [8], де найбільш чітко представлено його методологічні підходи до вивчення економічних явищ, а завершення її існування припадає на 1917 р. і поєднується з виходом найбільш пізньої праці О.Д. Білімовича у 1916 р. «Соціальна теорія розподілу». На початку XX ст. в Україні найвідомішими представниками суб'єктивно-психологічного напрямку в економічних дослідженнях були Р. Орженцький, О. Білімович, М. Туган-Барановський та Є. Слуцький. Ми поділяємо обґрунтовані сумніви професора П. Леоненка з приводу персонального складу й хронологічних меж існування школи [4], бо названі вчені були да-

леко не одностайні в багатьох теоретичних питаннях. На думку Ю.В. Ущатовського, «якщо й об'єднувати під цією назвою (психологічна. – Л.К.) представників різних теоретичних напрямів, то слід вирізняти в її еволюції два періоди – ранній і пізній; перший пов'язаний з іменами М. Бунге, Д. Піхна, А. Антоновича, другий – з іменами Р. Орженцького, О. Білімовича, Є. Слуцького» [9].

У праці «Основи політичної економії» [8, с. 522–559] М. Бунге зосередив увагу на основних категоріях економічної науки: потреби, ціна, цінність, доходи і споживання, конкуренція тощо. Економічний аналіз потреб М. Бунге доповнив психологічними й соціологічними підходами і на цьому підґрунті розкрив економічний зміст понять «цінність» та «ціна». Саме цінність, на його думку, виступає предметом обміну. Виникнення цінності він пов'язував із потребами, а її визначення – із суб'єктивною оцінкою. Простеживши зміну поглядів на визначення цінності класиків, він робить висновок, що теорія цінності не може бути побудована дедуктивним шляхом, а причини, під впливом яких устанавлюється цінність, надто складні.

Походження цінності, на його думку, «появляється потребою і сумою жертв (праці та витрат), які необхідні і можуть бути вироблені для задоволення потреби» [8, с. 37]. Проте витрати – не визначальна характеристика цінності, а лише її складова частина. У ринковому господарстві потреби формують попит, який, взаємодіючи з пропозицією в процесі обміну, впливає на цінність вироблених благ. Тобто, цінності в процесі обміну завдяки категорії ціни стають кількісно співвимірними, хоча сам процес ціноутворення носить суб'єктивний характер. Аналізуючи ціну, М. Бунге визначав її як цінність, виражену грошима [8, с. 60].

У вказаній праці практично були сформульовані не лише нові вихідні засади економічного аналізу, а й загалом вектор розвитку вітчизняної економічної думки, суттєво наблизений у методології та проблематиці досліджень до головних течій та наукових шкіл західноєвропейської економічної теорії [10, с. 12].

Також одним із важливих у науковому доробку М.Х. Бунге є питання ролі держави. Із державою він пов'язує теорію розподілу, зауважуючи, що саме її втручання в економічне життя сприяє справедливому розподілу доходів. Критика класиків щодо невтручання держави в суспільне життя та вищезгадані заходи відображають його прихильність до поглядів представників нової історичної школи, зокрема теорії «державного соціалізму».

Отже, ми погоджуємося з думкою сучасної дослідниці Т.В. Гайдай стосовно того, що підґрунтям теоретичних та реформаторських (практичних) ідей М.Х. Бунге була «скарбниця світової економічної теорії» [11, с. 92], до якої відносяться ідеї англійського класичного лібералізму, німецького історичного напрямку

та провідних течій європейського реформізму. Особливою заслугою вченого є пропаганда західних економічних ідей та оцінка можливостей їх практичного застосування в Росії з урахуванням наявних соціально-економічних реалій.

Таким чином, український дослідник, розвиваючи психологічні підходи до теорії цінності, наближався до розробок суб'єктивної школи маржиналізму К. Менгера та його послідовників, а його ідеї лягли в основу теоретичного доробку представників Київської економічної школи. Праці М. Бунге як лідера школи доповнили й розвинули його колеги та учні.

Так, учень М.Х. Бунге – Д.І. Піхно вважав, що політична економія як наука про народне господарство вивчає господарські явища і внутрішні закони, яким підпорядковані ці явища, тому, як і його вчитель, відкидав трудову теорію вартості і «дотримувався теорії попиту й пропозиції під час дослідження проблем цінності» [12, с. 174] та заклад основи впровадження математичних методів і моделювання в дослідження теорії цінності. У своїх дослідженнях Д.І. Піхно вважав необхідним поєднання методів: 1) одиничних спостережень; 2) статистичного; 3) історичного; 4) абстрактно-дедуктивного [12, с. 172].

У питанні ролі держави в економічному житті суспільства, дотримуючись поглядів представників німецької історичної школи, вчений уважав, що воно вирішується по-різному для різних обставин та історичних умов. При цьому варто виставити питання про доцільність і межі такого втручання.

Отже, М.Х. Бунге та його учень Д.І. Піхно не цілком сприйняли ідеї маржиналізму, а суттєво залучали до економічного аналізу ідеї німецької історичної школи, тоді як Р.М. Орженцький, О.Д. Білімович та Є.Є. Слуцький сприйняли та суттєво розвинули позиції маржиналізму.

Подальшого розвитку й утвердження теорія цінності маржинального напрямку набула в дослідженнях вітчизняного економіста академіка Р.М. Орженцького. У працях «Корисність і ціна: політекономічний нарис» (1895 р.), «Поняття про економічні явища» (1903 р.), «Основні закони цінності і їх практичне значення» (1904 р.) він розвивав основні ідеї представників австрійської школи. Зокрема, слідом за Ф. Візером, Е. Бем-Баверком вводить поняття «суб'єктивна оцінка ціни (розцінки)», її мінімальне та максимальне значення, поширює принцип граничної корисності на теорію продуктивних благ. Подальші його розробки свідчать про еволюцію поглядів економіста. Так, у працях «Політична економія» (1909 р.), «До питання про природу психологічних явищ і методів їх дослідження» (1914 р.) він розглядає залежність між ціною і витратами та вплив соціальних факторів на економічні явища та процеси. Таким чином, під час аналізу ціни і цінності останні, на думку автора, виступають не тільки результатом суб'єктивної оцінки виробників та споживачів, а й результатом об'єктивних соціальних чин-

ників. Як висновок: цінність, а на практиці й ціна, формуються не на особистих, а на суспільних оцінках корисності блага.

Отже, Р.М. Орженцький у своїх працях «намагався дати філософське і моральне виправдання теорії «граничної корисності», підвести під цю теорію загальнотеоретичну базу – психологічний метод дослідження» [14, с. 181]. Учений детально виклав механізм визначення кількісної величини цінності «граничною корисністю» цілком за принципами австрійської школи, хоча і з доповненням додатковими психологічними термінами [14, с. 137, 138].

Особливістю наукової думки О. Білімовича було повне заперечення трудової теорії вартості. Основна праця науковця – «До питання про розцінку господарських благ» (1914 р.). Центральною категорією політичної економії він уважав суб'єктивну цінність блага, величину якої виводив із характеру потреб. Пов'язуючи величину цінності блага з інтенсивністю потреби у ньому, він зазначав, що гранична корисність є відображенням того рівня задоволення потреб, який визначається кількістю (запасом) даного блага. Однак він заперечував можливість виміру таких суб'єктивних величин, як інтенсивність потреб, гранична корисність та цінність блага, як теоретично, так і практично. У праці «Соціальна теорія розподілу» (1916 р.) він доповнює теорію граничної корисності благ теорією витрат виробництва, а також у власній інтерпретації викладає теорію зумовленої вартості. Ціна життєвих благ, на погляд вченого, регулюється цінами факторів виробництва, кожен із яких має свою продуктивність та створює власний дохід. Останній виступає ціною, яка сплачується на ринку за користування відповідними виробничими факторами [15, с. 14–15]. О.Д. Білімович працював над розробленням «примирювальної теорії цінності», у якій намагався поєднати положення теорії граничної корисності, теорії попиту та пропозиції і математичної школи.

Особливе місце у розвитку ідей маржиналізму та формуванні європейської неокласичної традиції належить видатному українському вченому Євгену Слуцькому. Його праці «Теорія граничної корисності» (1911 р.), «До теорії бюджету споживача» (1915 р.), «До питання критики поняття цінності Бем-Баверка та його вчення про вимірюваність цінності» (1927 р.) та ін. справили потужний творчий вплив на розвиток вітчизняної та світової економіко-математичної науки. Автор досліджував психологічні основи теорії граничної корисності, були спроби поєднати психологічний та математичний напрями, доводячи необхідність застосування останнього, і зауважуючи, що математика є лише «засобом пізнання», а не «самоціллю» [16, с. 12].

У період підготовки ним робіт зростає авторитет згадуваної вище Київської економічної школи і, відповідно, теоретичний інтерес дослідників до ідей маржиналізму та математичного обґрунтування економічної теорії. З огля-

ду на це, Є. Слуцький усебічно проаналізував існуючі концепції граничної корисності, зокрема австрійської та лозаннської наукових шкіл, високо оцінивши та критично переосмисливши здобутки їхніх представників. Разом із тим український дослідник ставив за мету створити власну концепцію граничної корисності, розглянувши її психологічні аспекти, взаємозв'язок понять цінності та корисності, а також питання вимірюваності останньої.

Дослідження Є. Слуцького «Теорія граничної корисності» можна розглядати як суттєве доповнення і розвиток наукових розробок концепції цінності Київською школою економістів (А. Антонович, В. Арнольд, О. Білімович, Р. Орженцький, Д. Піхно та ін.), які вже в кінці XIX ст. зробили спроби синтезувати трудову теорію цінності з теорією граничної корисності, підготувавши, таким чином, підґрунтя для сприйняття засадничих ідей західноєвропейських шкіл маржиналізму. Є. Слуцький стояв біля джерел математичної економіки, теорії випадкових процесів, економетрії; обґрунтував ординалістський (порядковий) принцип порівняння відносних рівнів корисності благ замість кардиналістського (кількісного); заклав наукові основи вчення про раціональну поведінку людини – праксеології. Дослідження Є. Слуцького вагомо увійшли до математичної та експериментальної статистики, граничного аналізу економічних величин, розроблення теорії ринкової поведінки споживача, вивчення економічної динаміки та економічних циклів тощо, сам учений – у національну і світову економічну науку як автор глибоких та оригінальних праць із теоретичної економії, дослідник і теоретик маржиналізму, фундатор української економіко-математичної школи світового масштабу, а українська економічна думка в кінці XIX ст. суттєво наблизилася до створення синтетичної теорії цінності [9, с. 17].

Видатному українському вченому М.І. Туган-Барановському належить першість у глибокому обґрунтуванні та створенні синтезу трудової теорії цінності та теорії граничної корисності. Поєднання об'єктивного і суб'єктивного підходів на методологічному підґрунті дало змогу уникнути однобічності економічного дослідження. Учений поєднав потенціал обох теорій, уважаючи їх взаємодоповнюючими. «...Між ними, – підкреслював М. Туган-Барановський, – переважно існує бездоганна гармонія. Єдина різниця полягає у тому, що вони досліджують різні фази одного і того ж процесу економічної оцінки. Теорія граничної корисності пояснює суб'єктивні фактори в економічній оцінці, тоді як теорія трудової цінності пояснює її об'єктивні фактори» [6, с. 228]. Оскільки економічний процес поєднує суб'єктивні (економічна людина) й об'єктивні (зовнішня природа) елементи, то справжня теорія цінності має вирости з суб'єктивних елементів економіки, які переходять в об'єктивні. Тому, на думку вченого, обидві теорії можна звести до органічного синтезу.

У роботі «Учение о предельной полезности хозяйственных благ как причины их ценности» вчений здійснив першу на терені України та Росії синхронну з А. Маршаллом самостійну теоретичну спробу синтезу класичного та маржинального підходів у теорії цінності, що явилось проривом в економічній науці, на жаль, достойно не оціненим у вітчизняному інтелектуальному просторі. При цьому праця А. Маршалла «Принципи економічної науки», що вийшла друком у 1890 р. і була присвячена проблемам методологічного синтезу класичної політичної економії та теорії граничної корисності, дала змогу її авторові отримати світову популярність і визнання. Сьогодні саме з іменем А. Маршалла пов'язується становлення неокласичного напрямку світової економічної думки та сучасної методології економічного аналізу.

Слід визнати, що поглядам М. Тугана-Барановського в означеній проблемі були властиві як незаперечно потужні, так і теоретично слабкі аспекти. Як аргументовано доводить Л. Горкіна у монографічному дослідженні наукової спадщини вченого, у цілому в його роботі ідея неокласичного синтезу залишилася переважно на рівні геніального прозріння, тобто лише у фундаментальній постановці проблеми, а не її послідовному і переконливому розв'язанні [6, с. 122–136]. Порівняльний аналіз ідей А. Маршалла та М. Тугана-Барановського свідчить, що незавершеність його теоретичного підходу пояснюється неволодінням новою методологією функціонального ринкового аналізу.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проведене дослідження дає змогу констатувати, що маржиналізм як потужний напрям розвитку світової економічної теорії мав свої особливості сприйняття та розвитку в українській економічній думці другої половини XIX – початку XX ст., зокрема критично сприймався методологічний індивідуалізм як характерна риса наукового інструментарію маржиналізму, основоположні ідеї маржиналізму поєднувалися з методами нової історичної та соціальної шкіл; ураховувався вплив позаекономічних чинників на економічну поведінку господарюючих суб'єктів; формувалися погляди на цінність як на об'єктивну або суспільну цінність; споживчий попит вивчався крізь призму впливу зовнішніх чинників ринку.

Зважаючи на об'єктивно властивий економічній науці України впродовж більшої частини XIX ст. переважно наздоганяючий характер розвитку, зростає значення новаторських здобутків видатних вітчизняних учених рівня М. Тугана-Барановського, О. Білімовича, Р. Орженцького, Є. Слуцького, М. Бунге, Д. Піхна та ін. На межі століть вони суттєво сприяли поступовому виходу вітчизняної науки на реальний світовий рівень. Осмислення їхньої наукової спадщини важливе для кращого усвідомлення закономірного характеру руху української економічної

думки наприкінці XIX – на початку XX ст. від традиційних елементів класичної парадигми та марксизму в напрямі основних засад неокласики, в основу яких було покладено нове розуміння ринкових реалій та прагнення економічної ефективності, та має велике значення для адекватного корегування сучасною українською економічною наукою власного вектору теоретичного розвитку згідно з визначальними науковими тенденціями та зрушеннями світової науки з урахуванням при цьому власної національної наукової своєрідності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Історія економічної думки України : навчальний посібник / за ред. Л.Я. Корнійчук. Київ : КНЕУ, 2004. 432 с.
2. Курбет О.П. Роль Київської політекономічної школи в становленні методологічного інструментарію сучасної економічної теорії. *Формування ринкової економіки*. 2014. Вип. 31. С. 353–355.
3. Горкіна Л.П. Нариси з історії політичної економії в Україні. Київ, 1994. 242 с.
4. Леоненко П.М. Методологічні аспекти історії української економічної думки (XIX–XX ст.) : монографія. Київ : ІАЕ УААН, 2004. 434 с.
5. Історія економіки та економічної думки : підручник / за ред. В.В. Козюка, Л.А. Родіонової. Тернопіль : ТНЕУ, 2015. 792 с.
6. Горкіна Л.П. М.І. Туган-Барановський в економічній теорії та історії / відп. ред. І.І. Лукінов. Київ, 2001. 268 с.
7. Макашева Н.А. Как маржинализм приходил в Россию? Два эпизода из истории. *Terra economicus*. 2009. Т. 7. № 3. С. 29–41. URL: <http://ecsocman.hse.ru/data/073/687/1224/journal7.3-3.pdf> (дата звернення: 15.01.2021).
8. Бунге Н. Основания политической экономии. Киев, 1870. *М. Бунге: сучасний дискурс* / за ред. В.Д. Базилевича. Київ : Знання, 2005. С. 475–637.
9. Ущাপовський Ю.В. Київська економічна школа XIX століття у контексті зародження інституціоналізму. *Економіка України*. 2012. № 2. С. 70–79.
10. Фещенко В.М. Українська економічна думка останньої третини XIX – початку XX ст. у контексті розвитку європейської ліберальної традиції. *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2019. Вип. 52. С. 7–30.
11. Гайдай Т.В. Інституційна спрямованість економічних поглядів М.Х. Бунге. *М. Бунге: сучасний дискурс* / за ред. В.Д. Базилевича. Київ : Знання, 2005. 697 с.
12. Леоненко П.М. Методологічні аспекти історії економічної теорії в контексті її розвитку : дис. ... д-ра екон. наук : 08.01.04. Київ, 2004. 418 с.
13. Шаблій Є.А. Критика психологічного напрямку вульгарної буржуазної політекономії на Україні періоду імперіалізму. *Історія народного господарства та економічної думки Української РСР*. 1979. Вип. 13. С. 90–97.
14. Ущাপовський Ю.В. Ідеї інституціоналізму в економічній думці України XIX – поч. XX ст. : монографія. Київ : КНЕУ, 2012. 259 с.
15. Орлов О.О., Рясних Є.Г., Савченко О.В. Ціноутворення на нову продукцію виробничо-технічного призначення : монографія. Київ : Освіта України, 2011. 130 с.
16. Слуцький Є.Є. Теорія граничної корисності / за ред. д-ра екон. наук В.М. Фещенко ; упоряд. В.М. Фещенко, Т.В. Куріленко. Київ : КНЕУ, 2006. 528 с.

REFERENCES:

1. Korniychuk L.Ya. (2004). *Istoriia ekonomichnoi dumky Ukrainy* [History of the Ukrainian Economic Thought]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
2. Kurbet O.P. (2014). *Rol Kyivskoi politekonomichnoi shkoly v stanovlenni metodolohichnoho instrumentariiu suchasnoi ekonomichnoi teorii* [The role of the Kyiv School of Political Economy in the development of methodological tools of modern economic theories]. *Formuvannia rynkovoї ekonomiky* – [Formation of market economy], Kyiv: KNEU vol. 31, pp. 353-355. (in Ukrainian)
3. Gorkina L.P. (1994). *Narysy z istorii politychnoi ekonomii v Ukraini* [Essays on the history of political economy in Ukraine]. Kyiv. (in Ukrainian)
4. Leonenko, P.M. (2004). *Metodolohichni aspekty istorii ukrainskoi ekonomichnoi dumky (XIX–XX st.)* [Methodological aspects of the history of Ukrainian economic thought (XIX–XX centuries)]. Kyiv: IAE UAAN. (in Ukrainian)
5. Koziuk V.V., Rodionova, L.A. (2015). *Istoriia ekonomiky ta ekonomichnoi dumky* [History of economics and economic thought: a textbook]. Ternopil: TNEU. (in Ukrainian)
6. Horkina L.P. (2001) *M.I. Tugan-Baranovskyy v ekonomichnii teorii ta istorii* [Tugan-Baranovsky in economic theory and history]. Kyiv. (in Ukrainian)
7. Makasheva N.A. (2009) *Kak marzhinalizm prikhodil v Rossiyu? Dva epizoda iz istorii TERRA ECONOMICUS us. 7., vol. 3., 29-41 pp.* Available at: <http://ecsocman.hse.ru/data/073/687/1224/journal7.3-3.pdf> (in Russian)
8. Bunge N. *Osnovaniya politicheskoi ekonomii. – K., 1870 // M. Bunge: suchasnyy diskurs ; za red. V.D. Bazilevicha. – K. : Znannya, 2005. – S. 475-637.* (in Russian)
9. Ushchapovskyy Yu. V. (2012) *Kyivska ekonomichna shkola XIX stolittia u konteksti zarozhennia instytutsionalizmu.* [Kyiv School of Economics of the XIX century in the context of the birth of institutionalism]. *Ekonomika Ukrainy*, vol. 2, pp. 70-79.
10. Feshchenko V.M. (2019) *Ukrainska ekonomichna dumka ostatnoi tretyny KhKh – pochatku XX st. u konteksti rozvytku yevropeiskoi liberalnoi tradytsii. Istoriia narodnoho gospodarstva ta ekonomichnoi dumky Ukrainy* [Ukrainian economic thought of the last third of the XIX – early XX centuries. in the context of the development of the European liberal tradition]. *Istoriia narodnoho gospodarstva ta ekonomichnoi dumky Ukrainy*, vol. 52, pp. 7-30.
11. Gaidai T.V. *Instytutsiina spryamovanist ekonomichnykh poglyadiv M.Kh. Bunge / T.V. Gaidai // M. Bunge: suchasnyy diskurs ; za red. V.D. Bazylevycha. – K. : Znannya, 2005. – 697 s. – (Slavetni pos-tati. – S. 82-97).* (in Ukrainian)
12. Leonenko P.M. *Metodolohichni aspekty istorii ekonomichnoi teorii v konteksti ii rozvytku [Tekst] : dys... d-ra ekon. nauk: 08.01.04 / P.M. Leonenko. – Kyivskyy natsionalnyi un-t im. Tarasa Shevchenka. – K., 2004. – 418 s.* (in Ukrainian)
13. Shablій Ye.A. *Krytyka psykholohichnogo napryamu vulgarnoi burzhuznoi politekonomii na Ukraini periodu imperializmu / Ye.A. Shablій // Istoriya narodnoho gospodarstva ta ekonomichnoi dumky Ukrainy RSR. – 1979. – Vyp. 13. – S. 90-97.* (in Ukrainian)
14. Ushchapovskyy Yu.V. (2012) *Idey instytutsionalizmu v ekonomichnii dumtsi Ukrainy XIX – poch. XX st. : monografiya / Yu.V. Ushchapovskyy. KNEU, 259 p.* (in Ukrainian)
15. Orlov O.O., Riasnykh Ye.H., Savchenko O.V.(2011) *Tsinoutvorennia na novu produktsiiu vyrobnycho-tekhnichnoho pryznachennia: monohrafiia.* Kyiv: Osvita Ukrainy, 130 p.
16. Slutskyy Ye.Ye. (2006). *Teoriya granychnoi korisnosti.*[The Theory of Marginal Utility] (V.M. Feshchenko, Ed.) Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)

УДК 338.439.222

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-2>**Шульський М.Г.***доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту**Львівського національного університету ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького***Шульський А.М.***кандидат економічних наук, старший викладач
кафедри інформаційних технологій у менеджменті**Львівського національного університету ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького***Shulskiy Mukola***Doctor of Economics, Professor, Head Department of Management
Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies***Shulskiy Andriy***Candidate of Sciences (Economics),**Department Information Technology in Management**Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies*

УПРАВЛІННЯ СПОЖИВАННЯМ ОСНОВНИХ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ НАСЕЛЕННЯМ ЛЬВІВЩИНИ

MANAGEMENT OF CONSUMPTION OF BASIC FOODSTUFFS OF THE POPULATION OF LVIV REGION

АНОТАЦІЯ

Споживання основних продуктів харчування населенням є важливою основою забезпечення існування людини та її життєдіяльності. Саме через ці обставини здійснення управлінських процесів у цій сфері є одним із важливих напрямів розвитку людського суспільства. Це загальні напрями дослідження за даною тематикою. Ми під час вибору теми даної публікації обмежилися лише деякими складниками цієї важливої проблеми: споживання продуктів харчування у річному обчисленні в розрахунку на одну особу, споживчі ціни на основні з них та їх кількість, які можна було б придбати за середньомісячну плату штатних працівників у грудні кожного вибраного для дослідження року. Під час обробки зібраної інформації використовувалися різноманітні методи дослідження, серед яких особливу увагу було приділено діалоговому методу (суть його полягає у тому, що нами формуються питання, а відповіді відшукуються у вибраних літературних джерелах). У результаті таких підходів у процесі дослідження вдалося виконати поставлені завдання і досягти наміченої мети.

Ключові слова: дослідження, управління, споживання, продукти харчування, споживчі ціни, середньомісячна плата, штатні працівники.

АННОТАЦІЯ

Потребление основных продуктов питания населения является важной основой обеспечения существования человека и его жизнедеятельности. Именно из-за этих обстоятельств осуществление управленческих процессов в этой сфере является одним из важных направлений развития человеческого общества. Это общие направления исследования по данной тематике. Мы при выборе темы данной публикации ограничились лишь некоторыми составляющими этой важной проблемы: потребление продуктов питания в годовом исчислении в расчете на одного человека, потребительские цены на основные из них и их количество, которые можно было бы приобрести за среднемесячную плату штатных работников в декабре каждого выбранного для исследования года. При обработке собранной информации использовались различные методы исследования, среди которых особое внимание было уделено диалоговому методу (суть его заключается в том, что нами

формируются вопросы, а ответы отыскиваются в избранных литературных источниках). В результате таких подходов в процессе исследования удалось выполнить поставленные задачи и достичь намеченной цели.

Ключевые слова: исследование, управление, потребление, продукты питания, потребительские цены, среднемесячная плата, штатные работники.

ANNOTATION

Consumption of basic foodstuffs of the population is the important basis for ensuring human existence and vital activity. It is because of these circumstances that the implementation of management processes in this area is one of the important areas of human society. These are general areas of research on this topic. When choosing the topic of this publication, we limited ourselves to some components of this important problem, namely: annual consumption of food per capita, consumer prices for the main ones and their number, which could be purchased for an average monthly salary. employees in December of each selected year for the study. In processing the collected information, various research methods were used, among which special attention was paid to the dialogue method (its essence is that we form questions and answers are found in selected literature sources. As a result of such approaches in the research process As a result of these studies, it was found that consumer prices for food increased in the selected years much more intensively than the possibility of purchasing them for the average monthly salary of regular workers. As for the consumption of food per capita per year. Since 1990 and ending in 2019, is characterized by different levels of consumption of basic foodstuffs. These indicators usually depend on two factors: gross agricultural production, on the one hand, and the population, on the other, which is significantly decreased (starting from 19 90) as a result of migration of our citizens to the developed countries of the world in search of higher-paying work. Note that the most skilled and able-bodied workers migrate. To solve migration problems, it is proposed to develop a State Migration Program. With regard to increasing the number of purchases of food for the average monthly salary of full-time employees, priority should be given to raising wages and bring it in the near future to the level of the European Union, where Ukraine is heading. At the same time, it is

necessary to gradually increase the salaries of employees, taking into account factors of both internal and external environment. First of all, it is necessary to take into account the ability of economic entities to increase wages, both in modern conditions and in the future. As for environmental factors, it is necessary to study and use the experience of developed countries. These problems should be solved gradually, systematically and comprehensively, taking into account the specific features of the domestic economy.

Key words: research, management, consumption, food, consumer prices, average monthly salary, full-time employees.

Постановка проблеми у загальному вигляді полягає у тому, щоб на основі опрацювання матеріалів дослідження вітчизняних учених та аналізу статистичних даних привернути увагу науковців і практиків до проблем управління споживанням продуктів харчування населенням Львівщини. Одержані результати досліджень передбачено запропонувати до впровадження у практичну діяльність господарюючих суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Тема, що представлена в даній статті, досліджувалася цілою плеядою як відомих, так і ще в сьогоdnішніх умовах маловідомих учених. Серед науковців, які займалися даними проблемами, слід виділити таких, як: А.В. Гримак, Р.М. Минів, І.В. Вороний, М.Г. Шульський, А.С. Ягодзінська, С. Яців та ін.

Аналізуючи наукові публікації, ми дійшли висновку, що здебільшого наукові праці присвячено розв'язанню піднятих проблем на загальнодержавному рівні, ніж на регіональному. Із цього приводу слід відзначити, що саме регіональний рівень є тією основою, тим фундаментом, на якому базується державна політика щодо забезпечення населення продуктами харчування. Водночас відзначимо, що кожен господарський рік вносить певні зміни і корективи як у сфері виробництва аграрної продукції, так і її споживання. І ці процеси слід досліджувати глибоко, всебічно і фахово, а одержані результати впроваджувати у практичну діяльність господарюючих суб'єктів. З урахуванням цих аспектів і була підготовлена дана стаття.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). В економічній літературі мета трактується, як «результат, який повинен бути досягнутий. Управління формується через результати» [1, с. 266]. Ураховуючи дане визначення, основна ціль мета статті полягає у дослідженні забезпеченості населення Львівщини продуктами харчування та можливості їх закупівлі за діючими і споживчими цінами за середньомісячною заробітною платою штатних працівників. Одержані результати досліджень запропоновано використати для здійснення управлінських процесів під час розв'язання назрілих проблем у системах забезпечення населення продуктами харчування.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих науко-

вих результатів. Перш ніж приступити до викладу основних результатів дослідження, з'ясуємо суть і значення основних термінів, що використано в даній публікації. Почнемо з'ясовувати ці питання з назви даної статті, адже саме у назві будь-якої публікації відображаються її суть і зміст проведення відповідних досліджень.

Ураховуючи ці аспекти, нами зібрано відповідну інформацію, яку певним чином оброблено з використанням діалогового методу дослідження, а одержані результати представлено в табл. 1.

Не будемо конкретизовано аналізувати наведену інформацію щодо кожного терміну, суть і зміст якого відображено у наведеній таблиці з використанням авторитетних економічних видань, однак на дещо звернемо увагу. Перш за все щодо трактування поняття «управління». Ми дотримуємося думки про те, що кожна людина, здійснюючи ту чи іншу дію, використовує певні дії управлінського впливу. Особливо це чітко проявляється в процесах дослідження за вибраною темою. Тут кожна людина управляє своїм бюджетом, виділяючи на потреби споживання стільки грошей, скільки це можливо. Ми у своїх дослідженнях більше приділяли уваги управлінню цільовому (відповідь на друге питання табл. 1), адже споживання продуктів харчування, їх рівень є стержневою проблемою, розв'язання якої сприяє підвищенню життєвого рівня населення. Цей вид управління реалізується у разі виникнення конкретного завдання. У нашому разі конкретне завдання відображене у назві статті, яку ми будемо реалізувати нижче і не завжди використовуємо термін «управління», хоча він присутній у кожному складнику даної публікації.

Усі інші питання, що сформовані нами, і відповіді на них, що почерпнуті з авторитетних економічних видань, свідчать про актуальність, різновекторність та різнобічність досліджень за вибраною темою. При цьому важливість постановки нами питань полягає у тому, що вони сформовані у певній логічній послідовності і діалектичному взаємозв'язку. Відповіді на них носять цілеспрямований і обґрунтований характер, що передбачає проводити дослідження у передбаченому напрямку, а саме від загального до конкретного, а від нього – до практичних дій.

Для встановлення більш обґрунтованої об'єктивності результатів дослідження використано статистичну інформацію за 1990–2019 рр. Тобто нами враховано цифрові показники споживання продуктів харчування населенням Львівщини у дореформений період (1990 р.), на кінець ХХ ст. (2000 р.) і пореформені роки (2010, 2018 і 2019). Щодо видів продуктів харчування, то вибрані ті, які відзначені у відповіді на шосте питання табл. 1, а також деякі додаткові: молоко і молочні продукти, яйця, овочі та баштанні культури, цукор та ін.

Таблиця 1

Суть і зміст основних термінів, що представлені в даному дослідженні [2]

№ п/п	Питання, сформувані нами	Відповіді з тексту вищевказаного джерела
1	У чому полягає суть управління?	Вплив на процес, об'єкт систему для збереження їхньої стійкості або переведення з одного стану в інший відповідно до визначення цілей [с. 731]
2	Що являє собою управління цільове?	Метод управління господарською діяльністю, що реалізується у разі виникнення конкретного завдання. Ґрунтується на формуванні мети, яку треба досягти, і способів її досягнення [3, с. 471]
3	Як трактується споживання продовольства?	Один із найважливіших показників якості життя, що характеризує кількість і структуру споживання людиною продуктів харчування [с. 449]
4	Що залежить від регулярності та якості споживання продовольства?	Від регулярності та якості споживання продовольства (харчування) залежать здоров'я людини, її розвиток, працездатність, можливості відтворення робочої сили [с. 449]
5	Що являє собою якість продукції?	Це сукупність властивостей продукції, які зумовлюють її здатність задовольняти певні потреби відповідно до її призначення [с. 923]
6	Які продукти харчування є основними?	Набір найважливіших продуктів, які забезпечують життєдіяльність людини (м'ясо, риба, картопля, хліб тощо) [с. 114]
7	Які затрати входять у ціну споживання?	Сума витрат покупця, що складається з витрат на придбання і використання товару [с. 895]
8	Що являє собою заробітна плата?	Це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором власник або уповноважений орган виплачує працівникові за виконану ним роботу [6, с. 100]
9	Яких осіб охоплює середньооблікова кількість штатних працівників?	Охоплює осіб, які перебувають у трудових відносинах із підприємством та отримують заробітну плату, крім тимчасово відсутніх працівників, за якими зберігається місце роботи, працюючих за цивільно-правовими договорами й обчислюється в середньому за місяць, за рік [7, с. 49]

Таблиця 2

Споживання основних продуктів харчування на одну особу на рік, кг

Роки	2010	2014	2015	2018	2019	2019 у % до	
						2010	2018
Продукти харчування							
М'ясо та м'ясні продукти, включаючи субпродукти і жир-сирець	60,1	32,1	45,9	50,4	52,1	86,7	103,4
Молоко і молочні продукти	378,9	264,8	210,5	205,2	215,3	69,8	104,9
Яйця, шт.	266,	175	266	275	290	109,0	105,4
Хлібні продукти (у перерахунку на борошно: крупи, рис, бобові)	159,6	126,8	104,7	92,7	93,6	58,6	101,7
Картопля	161,0	146,6	154,5	180,2	178,4	110,8	99,0
Овочі та баштанні продовольчі культури	78,5	92,8	126,1	164,5	171,2	218,1	104,1
Плоди, ягоди та виноград (без переробки та виноград)	51,3	32,4	45,5	54,7	58,5	114,0	106,9
Цукор	47,9	65,9	33,9	30,5	30,4	63,5	99,7
Олія	10,8	8,9	15,7	12,5	12,8	118,5	102,4
Риба та рибні продукти	12,5	6,0	11,3	8,9	9,4	75,2	105,6

Джерело: тут і надалі використано матеріали Статистичного щорічника Львівської області [7]

Зібрану й оброблену певним чином інформацію представлена в табл. 2. Порівняння даних за 2019 р. з показниками за 1990 р. показує, що у Львівській області відбулися кардинальні зміни щодо споживання продуктів харчування в розрахунку на одну особу. Так, у 2019 р. зменшилося споживання м'яса і м'ясних продуктів і становило порівняно з 1990 р. 86,7%; молока і молочних продуктів – 69,8%; хлібних продуктів – 58,6%; цукру – 63,5%; риби та рибних продуктів – 75,2%. Із цих показників привертає увагу значне зменшення споживання цукру. До речі, у дореформений період Україна

займала провідне місце в Європі з виробництва цукру-піску [5, с. 341].

Потенційні можливості збільшення обсягів виробництва цієї продукції, дані за 2000 р. підтверджують сказане (табл. 2). Серед продукції тваринного походження значні зниження споживання однією особою на рік (кг) молока і молочних продуктів. Величину цього показника не досягнуто рівня 1990 р. за наступні досліджувані роки. Щодо порівнюваних показників 2019 р. з 2018 р., то можна відзначити, що тут серед них не спостерігається такої строкатості і намітилася їх стабілізація.

Водночас відзначимо, що споживання продуктів харчування населенням забезпечується переважно двома чинниками: валовим виробництвом аграрної продукції, з одного боку, та кількістю населення – з іншого. При цьому зауважимо, що величини цих чинників постійно змінюються. Це, безумовно, тема окремого наукового дослідження. Однак на деякі аспекти звернемо увагу.

Це, перш за все, міграція наших громадян у розвинуті країни світу в пошуках кращої роботи, і, що, важливо, високооплачуваної. Тобто вони шукають те, чого не можуть, на превеликий жаль, знайти в Україні. Ці проблеми розв'язати окремими спорядченими заходами фактично неможливо. Тут слід розробити Державну цілеспрямовану програму міграції населення. І це слід робити зараз, а не відкладати на невизначене майбутнє.

Дані табл. 2 дають відповіді на питання, які види продуктів харчування і в якій кількості у розрахунку на особу на рік споживаються у Львівській області. Однак, з іншого боку, залишається поза увагою питання: а скільки повинно споживатися однією особою в річному обчисленні згідно з фізіологічними потребами людського організму? Це необхідно для того, щоб установити, які види продуктів харчування споживаються вище науково обґрунтованих норм, а які менше. Результати таких досліджень будуть використані для проведення змін в обсягах виробництва різних видів аграрної продукції відповідно до існуючих норм. Ці дослідження слід виділити в окремий напрям дослідження, а одержані результати матимуть неабияке значення для доповнення даних як табл. 2, так і наступних таблиць цієї публікації.

Рівень споживання продуктів харчування залежить від цілого комплексу чинників, важливими серед яких є середні споживчі ціни на них і скільки продовольчих продуктів зможе купити штатний працівник на середньомісячну заробітну плату. У табл. 3 наведено цифрову інформацію щодо продуктів харчування рослинного походження за вказаними показниками.

Загальною тенденцією, що характеризує зміни середніх споживчих цін на продукти харчування та кількість їх закупівлі на середньомісячну плату штатних працівників, є те, що вони постійно зростають. При цьому якщо проаналізувати показники за 2019 р. і порівняти їх величини з даними за 2010 р., то ми спостерігаємо їх підвищення, за винятком хліба житнього і житньо-пшеничного, де допущено зниження обсягів закупівлі. Дані порівняння 2019 р. з 2018 р. показують, що таких випадків є дещо більше, тобто тут спостерігається строкатість величин представлених показників. Тобто у цьому порівнянні проглядається закономірність: зростання цін зумовлює зменшення закупівлі окремих продуктів харчування за середньомісячну оплату, і навпаки.

Щодо продуктів харчування тваринного походження. Тут ситуація майже аналогічна, однак більш яскраво виражена, і тут чіткіше проявляються закономірності, що були характерні для продуктів харчування рослинного походження (табл. 3). Цифровий матеріал, що наведено в табл. 4, є тому підтвердженням.

Так, зокрема, коли порівнювати дані за 2019 р. з даними за 2010 р., то спостерігається зростання споживчих цін більш швидкими темпами, ніж обсяги закупівлі продуктів харчування за середньомісячну плату штатних працівників. Аналогічна тенденція спостерігається

Таблиця 3

Середні споживчі ціни на окремі продукти харчування рослинного походження та їх кількість, які можна було придбати за середньомісячну плату штатних працівників у грудні, кг, л

Продукти харчування	Роки					2019 у % до	
	2010	2014	2015	2018	2019	2010	2018
Хліб житній, житньо-пшеничний	4,07* 553,4**	7,12 470,9	106,2 437,2	16,80 545,9	20,69 503,4	508,4 91,0	123,2 92,2
Борошно пшеничне	4,04 557,5	6,14 546,1	9,45 491,3	10,47 876,0	10,58 984,4	261,9 176,6	100,8 112,4
Цукор	9,16 245,9	10,55 317,8	18,27 254,1	13,23 693,3	13,79 755,2	150,5 307,1	104,2 108,9
Картопля	4,26 528,7	2,76 1214,8	4,50 930,5	6,52 1406,7	12,16 856,5	285,4 162,0	186,5 60,9
Рис	9,55 235,8	16,90 198,4	23,13 200,7	22,70 404,0	22,01 473,2	230,5 200,7	97,0 117,1
Крупи гречані	13,63 165,2	18,65 179,7	31,24 148,6	14,92 614,7	27,23 382,5	119,8 231,5	182,5 62,2
Макаронні вироби з м'яких сортів пшениці	6,77 332,7	9,48 353,7	14,88 312,0	17,58 521,7	17,37 599,8	241,8 180,3	98,5 115,0
Капуста білокачанна свіжа	4,61 488,6	2,30 1457,8	9,76 475,7	9,16 1001,3	6,52 1597,3	141,4 326,9	71,4 159,5
Яблука	6,36 354,1	7,31 458,7	10,22 454,3	8,17 1122,6	15,21 684,7	239,2 193,4	186,2 61,0

Примітки: *чисельник – споживчі ціни, грн 1 кг; **знаменник – кількість продуктів харчування, кг.

Таблиця 4

Середні споживчі ціни на окремі продукти харчування тваринного походження та їх кількість, які можна було придбати за середньомісячну плату штатних працівників у грудні, кг, л

Продукти харчування	Роки					2019 у % до	
	2010	2014	2015	2018	2019	2010	2018
Яловичина	39,83 56,5	67,88 49,4	81,97 56,6	125,37 73,2	133,96 77,7	336,3 137,5	106,9 106,1
Свинина	39,45 51,7	63,74 52,6	72,76 63,8	110,51 83,0	116,17 89,6	294,5 173,3	105,1 108,9
Птиця (тушка куряча)	20,00 112,6	30,40 110,3	36,69 126,5	53,82 170,4	56,65 183,8	283,2 163,2	105,3 107,9
Ковбаси варені	35,85 62,8	47,90 70,0	61,75 53,0	91,63 62,6	106,14 70,0	296,1 114,5	115,8 111,8
Риба жива, охолоджена	21,96 102,6	27,22 123,2	40,35 115,1	49,37 185,8	56,81 183,3	258,7 178,7	115,1 98,7
Масло вершкове	48,93 46,0	88,70 37,8	111,25 41,7	196,65 46,6	225,40 46,2	458,4 100,4	114,69 99,1
Маргарин	19,81 113,7	29,50 113,7	43,45 106,9	59,05 155,3	68,75 151,5	247,0 133,2	116,4 97,6
Молоко з підвищеним умістом жиру	6,50 346,5	9,23 363,3	12,27 378,4	22,04 416,1	24,46 425,8	376,3 122,9	111,0 102,3
Сметана з підвищеним умістом жиру	18,15 124,7	32,07 104,6	40,63 114,3	63,75 143,9	69,36 150,2	382,1 120,4	108,8 104,4
Сири м'які жирні	25,14 89,6	43,56 77,0	59,72 77,7	90,45 101,4	98,96 105,2	393,6 118,2	109,4 103,7
Яйця (за десяток штук)	7,84 2879,0	14,40 2328,0	24,07 1929,0	22,10 4150,0	19,98 5213,0	254,8 181,4	90,4 125,6

Примітки: *чисельник – споживчі ціни, грн 1 кг; **знаменник – кількість продуктів харчування, кг.

і під час порівняння даних 2019 р. з показниками 2018 р., однак із деякими відхиленнями. Це характерно для таких продуктів харчування, як масло вершкове, риба жива охолоджена, маргарин і яйця.

Неабиякий інтерес представляє цифрова інформація, що наведена в розрізі окремих років. Починаючи з 2010 р. і закінчуючи 2019 р. середні споживчі ціни мають тверду тенденцію до зростання по всіх видах продуктів харчування тваринного походження (за винятком яєць). Однак щодо обсягів придбання цих продуктів за середньомісячну плату штатних працівників, то ситуація дещо відмінна. По закупівлі обсягів наведених у табл. 4 продуктів харчування такої закономірності майже не спостерігається. Чим це пояснюється? На це впливає цілий комплекс різноманітних чинників, важливим серед яких є те, що на споживчі ціни продуктів харчування безпосередні споживачі впливу майже не мають. Це по-перше. А по-друге, кількість закупівлі продуктів харчування в розрізі їх видів визначає той, хто їх купує, а не той, хто продає. При цьому покупець орієнтується на свої грошові можливості щодо закупівлі продуктів харчування, з одного боку, та їх необхідність і важливості для підтримання життєдіяльності – з іншого.

Ще на одні деталі під час проведення даних досліджень слід звернути особливу увагу. Перш за все це те, що майже всі продукти харчування, які представлені у цій публікації, виробляються в Україні українськими громадянами, їх не потрібно імпортувати. Більше того, у нас є невикористані потенційні можливості щодо

збільшення обсягів продукування продовольчої продукції, і не тільки її, а й інших виробів, необхідних для зміцнення економіки держави. Із проведеного дослідження цілком закономірно постає питання: а як домогтися більш повнішого забезпечення продуктами харчування населення країни? Насущні проблеми можна розв'язати багатьма шляхами, серед них виділяються, з урахуванням специфіки наших досліджень, два напрями: підвищення середньомісячної заробітної плати не лише штатних, а й інших категорій працівників. Це по-перше. А по-друге, зниження середніх споживчих цін на продукти харчування. Якому напрямку надати перевагу? Ми вважаємо, що пріоритетним повинен бути напрям підвищення заробітної плати працівників, а зниження цін на продовольчі товари, хоча це важливо, є вторинним напрямом. Чим це зумовлено? Перш за все тим, що Україна прямує до членства в Європейському Союзі, тому заробітні плати наших громадян та їхні пенсії повинні бути такими, як у передових країнах Європи. У світовому товаристві поважають багаті країни і заможних людей у них.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. На основі проведення досліджень за вибраною темою встановлено, що споживання населенням Львівщини основних продуктів харчування в розрахунку на одну особу в 1990–2019 рр. характеризується різними величинами. При цьому якщо порівнювати дані за 2019 р. з 1990 р., то допущено зниження споживання по багатьох видах продукції, тоді як під час порівняння

2019 р. з 2018 р. таких випадків є менше. Як встановлено, показники споживання продуктів харчування на одну особу залежать переважно від двох чинників: обсягів виробленої продукції та кількості населення. Водночас відзначимо, що починаючи з 90-х років минулого століття і дотепер спостерігається міграція найбільш продуктивного і працездатного населення в розвинуті країни Європейського Союзу. Зупинити ці процеси адміністративно практично неможливо, однак удосконалити їх можна і необхідно. Для здійснення цього слід розробити комплексну Державну програму регулювання міграційних процесів у сучасних умовах і на перспективу. Для збільшення обсягів придбання продуктів харчування населенням слід надати пріоритетне значення підвищенню заробітної плати не лише штатним працівникам, а й усім працівникам, зайнятим у різних галузях і сферах діяльності, а всі інші заходи також необхідно здійснювати в міру можливості і необхідності. Усі ці пропозиції повинні бути покладені в основу проведення наукових досліджень за вибраною тематикою на перспективу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гримак А.В. Економічна оцінка стану та тенденції розвитку м'ясного скотарства Львівської області. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького. Серія «Економічні науки»*. 2017. Т. 19. № 7. С. 43–47.
2. Економічна енциклопедія : у 3-х т. Т. 3. / редкол. С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Академія, 2002. 952 с.
3. Коноплицький В.А., Філіна Г.І. Економічний словник. Глумачно-термінологічний. Київ : КНТ, 2007. 580 с.
4. Минів Р.М., Вороний І.В. Особливості розвитку м'ясного птахівництва в сільськогосподарських підприємствах України. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького. Серія «Економічні науки»*. 2017. Т. 19. № 76. С. 77–82.
5. Народне господарство Української РСР у 1988 році. Статистичний збірник. Київ : Техніка, 1989. 471 с.
6. Осовська Г.В., Юшкович О.О., Завадський Й.С. Економічний словник. Київ : Кондор, 2009. 358 с.
7. Статистичний щорічник Львівської області за 2019 рік. / за ред. С. Зимовіної. Львів, 2020. 310 с.
8. Шульський М.Г. Доходи і витрати населення Львівщини. *Збірник матеріалів Шістнадцятого Конгресу економістів-аграрників та Міжнародної науко-практичної конференції*. Київ : Інститут аграрної економіки, 2017. С. 293–298.
9. Ягодзінська А.С. Доступність збалансованого харчування на рівні науково обґрунтованих норм для всіх верств населення України. *Науковий вісник Львівського національного*

університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького. Серія «Економічні науки». 2020. Т. 22. № 94. С. 3–8.

10. Яців С. Варіанти розвитку м'ясного скотарства України. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Економіка АПК*. 2015. № 22(1). С. 149–153.

REFERENCES:

1. Hrymak A.V. Ekonomichna otsinka stanu ta tendentsii rozvytku miasnoho skotarstva Lvivskoi oblasti [Economic assessment of the state and development trends of beef cattle breeding in Lviv region]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnologii imeni S.Z. Hzhyskoho. Seriiia «Ekonomichni nauky»*. Tom 19 № 76, 2017. S. 43-47.
2. Ekonomichna entsyklopediia [Economic encyclopedia]: U trokh tomakh. T. 3. / Redkol... S.V. Mochernyi (vidp. red.) ta in. K.: Vydavnychyi tsentr «Akademiia», 2002. 952 s.
3. Konoplytskyi V.A., Filina H.I. Ekonomichnyi slovnyk. [Features of development of meat poultry farming in agricultural enterprises of Ukraine]. *Tlumachno-terminologichnyi*. K.: KNT, 2007. 580 s.
4. Myniv R.M., Voronyi I.V. Osoblyvosti rozvytku miasnoho ptakhivnytstva v silskohospodarskykh pidpriemstvakh Ukrainy. [Features of development of meat poultry farming in agricultural enterprises of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnologii imeni S.Z. Hzhyskoho. Seriiia «Ekonomichni nauky»*. Tom 19 № 76, 2017. S. 77-82.
5. Narodne gospodarstvo Ukrainiskoi RSR u 1988 rotsi. [The national economy of the Ukrainian SSR in 1988.] *Statystychnyi zbirnyk*. K.: «Tekhnika», 1989. 471 s.
6. Osovska H.V., Yushkovych O.O., Zavadskyyi Y.S. Ekonomichnyi slovnyk. [Economic dictionary]. K.: Kondor, 2009. 358 s.
7. Statystychnyi shchorichnyk Lvivskoi oblasti za 2019 rik. [Statistical Yearbook of Lviv Region for 2019]. Chastyna / Za red. Svitlany Zymovinoi. Lviv, 2020. 310 s.
8. Shulskyi M.H. Dokhody i vytraty naselennia Lvivshchyny [Incomes and expenditures of the population of Lviv region]. *Zbirnyk materialiv Shistnadsiatoho Konhresu ekonomistiv-ahrarynykiv ta Mizhnarodnoi nauko-praktychnoi konferentsii*. Kyiv NTs «Instytut ahrarnoi ekonomiky», 2017. S. 293-298.
9. Iahodzinska A.S. Dostupnist zbalansovanoho kharchuvannia na rivni naukovo obgruntovanykh norm dlia vsikh verstv naselennia Ukrainy [Availability of a balanced diet at the level of scientifically sound standards for all segments of the population of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnologii imeni S.Z. Hzhyskoho. Seriiia «Ekonomichni nauky»*. Tom 22 № 94, 2020. S. 3-8.
10. Iatsiv S. Varianty rozvytku miasnoho skotarstva Ukrainy [Options for the development of meat cattle breeding in Ukraine]. *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu: ekonomika APK*. № 22 (1), 2015. S. 149-153.

СЕКЦІЯ 2 СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 338.48:663.93

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-3>**Кулиняк І.Я.**

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту організацій
Національного університету «Львівська політехніка»*

Карий О.І.

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту організацій
Національного університету «Львівська політехніка»*

Ярмола К.М.

*студентка
Національного університету «Львівська політехніка»*

Kulyniak Ihor

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Management of Organizations
Lviv Polytechnic National University*

Karyu Oleh

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of Department of Management of Organizations
Lviv Polytechnic National University*

Yarmola Kateryna

Student of the Lviv Polytechnic National University

КАВОВИЙ ТУРИЗМ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

COFFEE TOURISM: CURRENT STATUS AND DEVELOPMENT PROSPECTS

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано специфіку і сучасний стан функціонування світового кавового туризму та виявлено перспективи його розвитку в Україні. Розглянуто основні аспекти розвитку кавового бізнесу у світі та Україні. Зокрема, висвітлено статистичні тенденції серед країн-лідерів в експорті та імпорті кави у 2019 р. Визначено місце та роль України як споживача кави серед європейських країн. Наведено систематизований огляд найбільших країн – виробників кави та основних характеристик їхніх кавових турів. Ці країни мають сприятливі природно-кліматичні умови для вирощування кави, що робить їх ідеальними дестинаціями кавового туризму, а також великої кількості інших розваг. Обґрунтовано перспективи розвитку кавового туризму в Україні, зокрема у Львові, що зумовлено історичними традиціями та культурою споживання кави. Наведено короткий огляд основних туристичних об'єктів та кав'ярень Львова, екскурсій та інших подій, пов'язаних із кавовими традиціями, які будуть цікавими для туриста.

Ключові слова: кава, гастрономічний туризм, кулінарний туризм, кавовий туризм, культура споживання кави, «кавова копальня».

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы специфика и современное состояние функционирования мирового кофейного туризма и выявлены перспективы его развития в Украине. Рассмотрены основные аспекты развития кофейного бизнеса в мире и Украине. В частности, освещены статистические тенденции

среди стран-лидеров в экспорте и импорте кофе в 2019 г. Определены место и роль Украины как потребителя кофе среди европейских стран. Приведен систематизированный обзор крупнейших стран-производителей кофе и основных характеристик их кофейных туров. Эти страны имеют благоприятные природно-климатические условия для выращивания кофе, что делает их идеальными дестинациями кофейного туризма, а также множества других развлечений. Обоснованы перспективы развития кофейного туризма в Украине, в частности во Львове, что обусловлено историческими традициями и культурой потребления кофе. Приведен краткий обзор основных туристических объектов и кафе Львова, экскурсий и других событий, связанных с кофейными традициями, которые будут интересны для туриста.

Ключевые слова: кофе, гастрономический туризм, кулінарний туризм, кофейный туризм, культура потребления кофе, «кофейная шахта».

ANNOTATION

Coffee tourism is one of the types of gastronomic (culinary) tourism, which is a relatively new type of tourism and which requires a more detailed study and analysis of the dynamics of tourist flows in this scope. Coffee has been a popular beverage since ancient times and it occupies a special place in the culinary traditions of world cultures. That is why coffee tourism is becoming increasingly popular and becoming a forward looking type of tourism, as well as has a key role in preserving the historical and cultural traditions of the country or region. The article analyzes the specifics and current state of the

world coffee tourism and identifies prospects for its development in Ukraine. The article also takes into consideration the main aspects of the coffee business development in the world and in Ukraine. In particular, the statistical trends among the leading countries in exports (Brazil, Switzerland, Germany) and imports (USA, Germany, France, Italy) of coffee in 2019 are highlighted. Comes with, Brazil is not only the main exporter of coffee, but also the world's largest manufacturer. The place and role of Ukraine as a consumer of coffee among European countries is determined. European countries are the largest importers of coffee in the world. The article provides a systematic overview of the largest coffee-producing countries and the main characteristics of their coffee tours. These countries have favorable natural and climatic conditions for growing coffee, which makes them ideal destinations for coffee tourism, as well as many other entertainments. Since the tourism industry is always very popular in the world among the population and the state, it is advisable to identify the premises and opportunities for the coffee tourism development in Ukraine. Prospects for the coffee tourism development in Ukraine, in particular in Lviv, due to the historical traditions and coffee consumption culture that have developed in Ukraine, are substantiated. A brief overview of the main tourist facilities and cafes of Lviv, excursions and other events related to coffee traditions, which will be interesting for tourists, is cited.

Key words: coffee, gastronomic tourism, culinary tourism, coffee tourism, coffee consumption culture, «coffee mining manufacture».

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Туристична галузь завжди користувалася великою популярністю у світі як серед населення, так і держави. Для останньої це один із найбільш прибуткових секторів, який приносить чималі кошти в державну скарбницю. Соціально-економічна ефективність туризму проявляється у формуванні іміджу країни на світовій арені, сприяє укріпленню та поширенню культурних цінностей, формуванню туристичної свідомості та появі нових форм туризму. Позитивний вплив відображається також на макроекономічних показниках: величині торговельного балансу, рівні безробіття та стабілізації валютних курсів.

Людська природа потребує постійних змін, руху, активності, відображення чого знаходить у подорожуванні. Практично жодна людина не може довгий період часу всидіти на одному місці, вона потребує зміни виду діяльності чи простого відпочинку. Для когось підкорювати гірські вершини – це найкращий спосіб відновлення, черпання енергії та моральної «зарядки», проте для іншої людини це надто важке заняття, яке, навпаки, забере ще ту енергію, яка залишилася. Не кожна людина любить активний відпочинок, тому на противагу йому вибирає більш стриманий спосіб відновлення.

Серед відносно нових видів туризму можна виділити: кінотуризм, шопінг-туризм, бекпекінг, фестивальний, духовний, гастрономічний [1], темний, містичний [2], медичний [3] туризм та ін. Розвиток туризму у тому чи іншому напрямі потребує ефективного поєднання технічних чинників, переваг електронного бізнесу, сучасних інноваційних механізмів, значних інтелектуальних ресурсів, розвиток перспективних видів туризму, зокрема ділового, зеленого, сільського, історико-культурного тощо [4, с. 37].

Подорож у будь-яку країну завжди асоціюється з певною особливістю: переважно це визначні пам'ятки архітектури, стародавні замки чи музеї. Проте якою б не була мета поїздки, туристу цікаво спробувати традиційні страви та напої, якими славиться країна чи певна місцевість. Унаслідок цього виник гастрономічний туризм, метою якого є подорож для задоволення та розширення смакових уподобань туриста. Одним із різновидів гастрономічного туризму є кавовий. Кава є популярним напоєм з давніх часів і займає особливе місце в кулінарних традиціях світових культур. Саме тому кавовий туризм набуває все більшої популярності та стає перспективним видом туризму, а також відіграє важливу роль у збереженні історичних та культурних традицій країни чи місцевості. Це спонукає до подальшого вивчення особливостей розвитку кавового туризму у світі та Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. У наукових публікаціях досить часто досліджується проблематика організації гастрономічного (кулінарного) туризму. Серед науковців, чиї праці присвячені висвітленню кавового туризму як різновиду гастрономічного (кулінарного): І.М. Філоненко [5], який визначив сутність та специфіку кавового туризму, прослідкував історію кави та особливості її поширення по Земній кулі, охарактеризував регіони та основні осередки розвитку кавового туризму, звернув увагу на передумови, перспективи та можливості розвитку кавового туризму в Україні, зокрема в Закарпатті та на Львівщині; Г.В. Кушнірук та Ю.С. Дорош [6], котрі висвітлили актуальні проблеми розвитку кавового туризму у Львові; А. Безверхня [7], яка визначила особливості кавового туризму та його відображення у творі Ю. Винничука «Тамниці львівської кави»; І.О. Комарніцький [8], котрий розглянув перспективи кавового туризму Львова як основи кулінарних турів під час проведення Євро-2012; А.С. Карнаушенко [9], яка дослідила сучасний стан та проаналізувала перспективи розвитку кавової індустрії в Україні, розглянула регіональний аспект розвитку кавового бізнесу в Україні. Феномен кавової культури у Львові досліджує письменник Юрій Винничук [10].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Разом із тим недостатньо приділено увагу дослідженню кавового туризму, тому, урахувавши його перспективність розвитку, доцільно надалі продовжувати дослідження у зазначеному напрямі.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Основна мета статті – проаналізувати специфіку і сучасний стан функціонування світового кавового туризму та виявити перспективи його розвитку в Україні, зокрема у місті Львові.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових

результатів. Кавовий туризм – тури, що проходять по центрах кавового виробництва [11]. Кавовий туризм передбачає відвідування країн, де вирощують каву, та дегустацію різних видів кави або просто зосередження на споживанні різної кави в країнах, відомих своїм виробництвом та споживанням [12].

Сьогодні кави є одним із найпопулярніших напоїв у світі. Гарячі та холодні напої можна виробляти з різних зерен і подавати у різних видах, таких як еспресо, капучино, американо та ін. Двома основними видами кавових дерев є *Coffea Arabica* (арабіка) та *Coffea Canephora* (робуста). Завдяки вмісту кофеїну багато людей п'ють каву, щоб підбадьорити себе, однак також уважається, що це є корисним для здоров'я: знижує ризик раку печінки, захищає від хвороби Паркінсона та зміцнює серце.

У 2019 р. глобальне виробництво кави робуста становило близько 73,11 млн, а кави арабіка – близько 93,83 млн 60-кілограмових мішків [13; 14].

У 2019 р. у всьому світі було спожито близько 165,35 млн 60-кілограмових мішків кави, що незначно зросло порівняно з 158 млн мішків у 2018 р. Майже половина світової кави виробляється в Південній Америці: у 2018 р. у цьому регіоні було заповнено близько 81 млн 60-кілограмових мішків [15; 16]. Зокрема, Бразилія була країною, яка в 2019 р. виробляла найбільшу кількість кавових мішків у Південній Америці та решті світу. У 2019 р. США були найбільшими імпортерами кави у світі [17], за ними слідували Німеччина, Франція та Італія (рис. 1). Найбільшими імпортерами кави є європейські країни. Як видно з рис. 1, вісім із десяти країн-лідерів розміщені у Європі. Провідними експортерами 2019 р. (рис. 2) були Бразилія, Швейцарія та Німеччина. У 2019 р. Бразилія, що сьогодні є провідним світовим екс-

портером кави, експортувала її на суму понад 4,5 млрд доларів США в інші країни, Швейцарія посіла друге місце з вартістю торгівлі близько 2,5 млрд доларів США [18].

За 2014–2019 рр. імпорт кави в Україну зріс на 64%, основними експортерами були Італія, Польща, В'єтнам та Індія [19]. Позитивний вплив на розвиток ринку кави в Україні спричинило підписання Угоди про асоціацію з ЄС та договору про вільні поставки з В'єтнамом та Бразилією. Іншою причиною розширення ринку кави в Україні є розвиток кавової галузі HoReCa, що створила попит на категорію fresh coffee [20]. Проте Україна разом із Білоруссю, за даними, опублікованими аналітиками freshplaza [21], є найменшими споживачами кави у Європі. Разом із тим темпи зростання споживання кави в Україні є одними з найбільших. У середньому середньостатистичний українець споживає 3 кг кави на рік та 100 чашок кави поза домом [21].

Сьогодні у світі існує близько 70 країн, які мають сприятливі природно-кліматичні умови для вирощування кави, що робить їх ідеальними дестинаціями кавового туризму, а також великої кількості інших розваг. У табл. 1 наведено огляд найбільших країн – виробників кави та основних характеристик їхніх кавових турів.

Кави є цінним товаром, адже її можна повторно використовувати для інших цілей. Так, кавову гущу можна використати як: засіб для ремонту подряпаних меблів; спосіб усунення волосся; скраб для обличчя; натуральний барвник; добриво для садового ґрунту; а також для нейтралізації запахів; вирощування грибів [23], перетворення на біопластик [24]. У Львові запропонували використовувати кавову гущу замість піскосуміші у боротьбі з ожеледицею [25].

Культура споживання кави в Україні найбільше розвинена у Львові та Закарпатті. Хоча

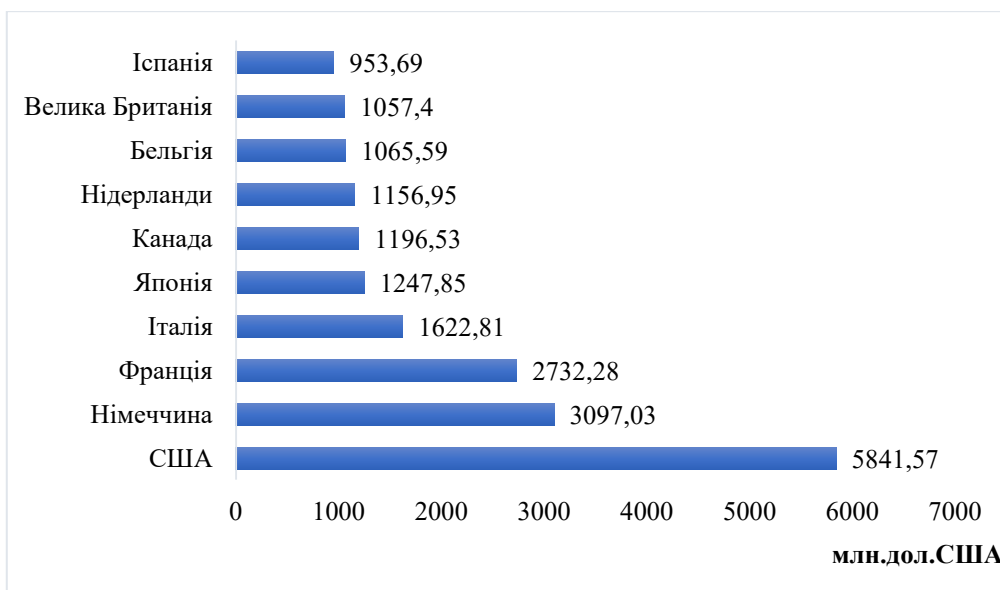

Рис. 1. Країни – лідери з імпорту кави у 2019 р. [17]

перша згадка про каву в Україні пов'язана з Кам'янець-Подільським [5, с. 125], беззаперечно, кавовою столицею України є місто Львів [6, с. 58; 7, с. 15]. Кавовим традиціям Львова більше трьохсот років, і вони є одними з найстаріших в Україні. Львів'яни розбираються в сортах кави, способах обсмаження і приготування не гірше найкращих європейських барист. Кожна вуличка заповнена тематичними кав'ярнями. Кава для львів'ян – це не просто напій, а цілий ритуал, з яким пов'язані десятки історій та легенд. Одна з львівських кав'ярень позиціонує себе як «кавова копальня» [26], в якій кожен турист може насолодитися кавою та львівською випічкою, купити кавову продукцію та відвідати шахту. Видобуток кави здійснюється у спеціально оснащених підвальних приміщеннях, по яких кава транспортується спеціальними ваго-

нетками. Туриста у кав'ярні переконують, що кавові зерна не ростуть на рослинах, а нібито видобувають у шахтах, і він може спробувати добути її сам, для цього йому видають спеціальні спорядження і за допомогою шахтарських елеваторів перевозять у місце видобутку.

Туристам у Львові пропонують екскурсію «Кавові підземелля Львова», пішохідні екскурсії «Львів з ароматом кави», «Львів – місто кави та шоколаду», «Кавові легенди Львова», проводиться щорічне міське свято кави «На каву до Львова», яке відбувається з презентацією усього найкращого, що є у каві й до кави. Кавовий хаб від !Fest Coffee Mission, відкритий 10 червня 2018 р. у Львові, став першим та найбільшим в Україні. Це фестивальна площа на понад 10 тис людей, повноцінна кавова лабораторія, а також простір для проведення чемпі-

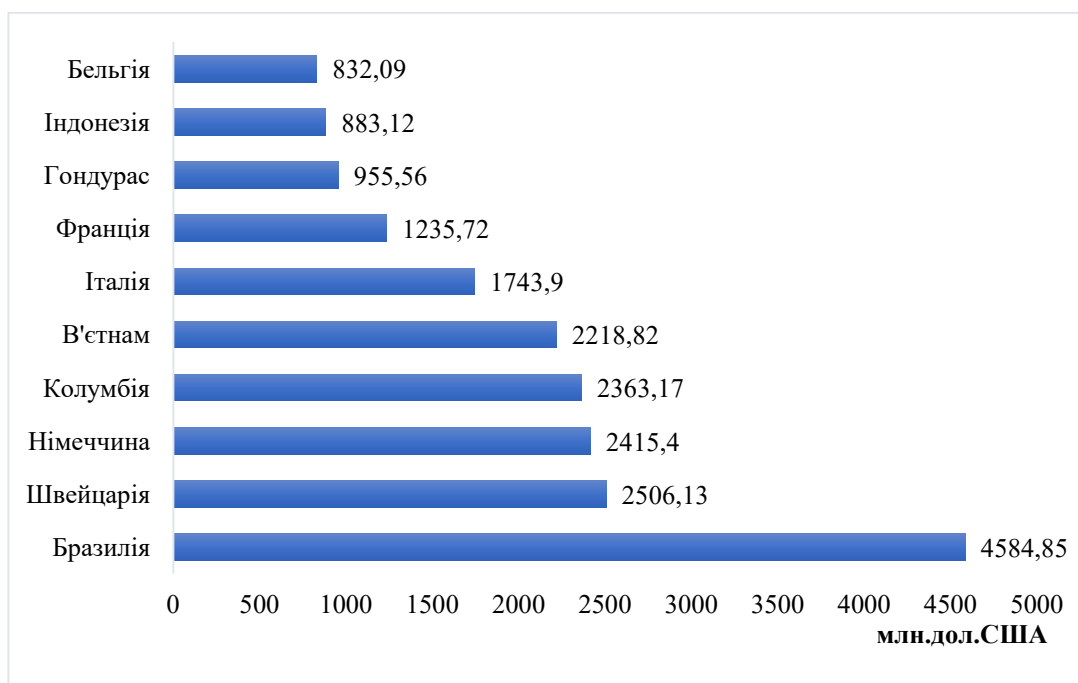

Рис. 2. Країни – лідери з експорту кави у 2019 р. [18]

Таблиця 1

Особливості кавових турів найбільших країн – виробників кави

Країна	Смак кави	Обсяг виробництва кави, т/рік	Кавові тури
Перу	Карамельний, кислий, солодкий	270 000	Деякі тури включені в похід на Мачу-Пікчу по Священній долині, гастрономічні тури з акцентом на каву в Лімі, Арекіпі чи Куско
Гватемала	Квітковий, літній, ароматний	204 000	Бобовий тур Антигуа-Гватемала з місцевим жителем
Бразилія	Горіховий, шоколадний	2 592 000	Сан-Паулу: тур по сільській кавовій фермі
Індонезія	Солодкий, кислий	168 000	Bali coffee Tours Munduk Moding Organic Coffee Plantation
Коста-Ріка	М'який, з ароматом волоських горіхів	170 000	Кавовий тур Doka Estate
Куба	Витончений, кислий	660 000	Кавові тури з Гавани у Віньялесі
В'єтнам	Густий, міцний, кислий	1 650 000	Дегустація кави в Хойані та екскурсія по Старому місту

Джерело: сформовано авторами на основі [22]

онатів бариста, майстер-класів і капінгів [27]. Також Львів славиться своїми оригінальними кав'ярнями «Львівська», «Віденська кав'ярня», «Світ кави», «Львівська мануфактура кави» та ін., що підтверджує тезу, що «Ужгород – українська столиця кави, а Львів – українська столиця кав'ярень» [5, с. 126].

Розвиток туризму на сучасному етапі розвитку суспільства значно відрізняється від наявних форм та видів відпочинку. Якщо колись туристи надавали перевагу пасивному відвідуванню туристичних місць та об'єктів, то зараз вони прагнуть на власному досвіді спробувати, як усе відбувається. Поєднання кави та туризму – це прекрасна туристична суміш, яка викликає великий інтерес серед кавоманів.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Кава – це чудовий тонізуючий напій, який є одним із найпопулярніших у світі напоїв. Широка популярність кави по всьому світу та наявність великої різноманітності посприяли появі нового виду туризму – кавовому. Кавомани мають можливість не лише скуштувати чималу кількість різної кави, а й на власному досвіді відчутти процес її збору та виготовлення.

Ураховуючи історичні та культурні традиції, які склалися на теренах України, культура споживання кави в країні має значні перспективи розвитку, зокрема у Львові та Ужгороді. Разом із тим такі міста, як Київ, Харків, Одеса та інші, також намагаються до програми гастрономічних турів включити відвідування відомих кав'ярень та знайомство туристів із кавовими традиціями.

Кавовий туризм є відносно новим різновидом туризму, який потребує більш детального вивчення та аналізу динаміки туристичних потоків із даного напрямку. Більшість джерел акцентує увагу на відомих кавових дестинаціях, проте існує багато маловідомих місць, вивченню яких можна присвятити подальші дослідження.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Нові популярні види туризму. URL: <https://ukr.media/world/390939> (дата звернення: 19.01.2021).
- Кулиняк І.Я., Жигало І.І., Яромола К.М. Містичний туризм: сутність і перспективи розвитку у Львівській області. *Бізнес Інформ*. 2020. № 3. С. 128–137. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-3-128-137>.
- Гальків Л.І., Галаз Л.В., Денбічка Й. Теоретичні засади та інституційне середовище розвитку медичного туризму в системі чинників попередження втрат людського капіталу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми економіки та управління». 2019. Вип. 7. № 4. С. 24–33. DOI: <https://doi.org/10.23939/semi2019.04.024>.
- Копець Г.Р., Кулиняк І.Я. Сучасні напрями розвитку підприємств у сфері туризму в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми економіки та управління». 2020. Вип. 4. № 2. С. 37–48. DOI: <https://doi.org/10.23939/semi2020.02.037>.
- Філоненко І.М. Кавовий туризм та основні регіони його розвитку. *Наукові записки Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка*. 2016. Вип. 7. С. 118–128.
- Кушнірук Г.В. Сучасний стан і перспективи розвитку кавового туризму у Львові. *Вісник Львівського інституту економіки і туризму. Серія «Економічні науки»*. 2018. № 1. С. 56–61.
- Безверхня А. Особливості кавового туризму у Львові. *Сучасні тенденції розвитку туризму*: зб. тез доп. 3-ї Всеукр. наук.-практ. конф., м. Миколаїв, 5 листопада 2015 р. Миколаїв, 2015. Ч. 2. С. 14–17.
- Комарницький І.О. Кулінарний туризм в Україні: стан і перспективи регіонального розвитку в контексті Євро-2012. *Географія та туризм*. 2011. Вип. 14. С. 101–106.
- Карнаушенко А.С. Кавова індустрія в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Приазовський економічний вісник*. 2020. Вип. 2(19). С. 103–109. DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2020-2-18>.
- Винничук Ю. Таємниці Львівської кави. Львів: Піраміда, 2018. 196 с.
- Кляп М.П., Шандор Ф.Ф. Сучасні різновиди туризму: навчальний посібник. Київ: Знання, 2011. 334 с.
- Coffee tourism. URL: <https://www.collinsdictionary.com/submission/13080/coffee+tourism> (дата звернення: 19.01.2021).
- World Arabica coffee production from 2005/06 to 2020/21. URL: <https://www.statista.com/statistics/225400/world-arabica-coffee-production> (дата звернення: 30.01.2021).
- Robusta coffee production worldwide from 2005/06 to 2020/21. URL: <https://www.statista.com/statistics/225402/world-robusta-coffee-production> (дата звернення: 30.01.2021).
- Coffee market worldwide – statistics & facts. URL: <https://www.statista.com/topics/5945/coffee-market-worldwide> (дата звернення: 30.01.2021).
- Coffee consumption worldwide from 2012/13 to 2018/19. URL: <https://www.statista.com/statistics/292595/global-coffee-consumption> (дата звернення: 30.01.2021).
- Leading coffee importing countries worldwide in 2019. URL: <https://www.statista.com/statistics/1096400/main-import-countries-for-coffee-worldwide> (дата звернення: 30.01.2021).
- Leading coffee exporting countries worldwide in 2019. URL: <https://www.statista.com/statistics/1096413/main-export-countries-for-coffee-worldwide> (дата звернення: 30.01.2021).
- Розвиток ринку кави в Україні. URL: <https://luve.com.ua/novosti/rozvitok-rinku-kavi-v-ukra%D1%97ni> (дата звернення: 29.01.2021).
- Після підписання Угоди з ЄС, ринок кави в Україні значно розширився. URL: <https://vezha.net.ua/business/pislyapidpisannya-ugodi-z-yes-rinok-kavi-v-ukrayini-znachno-rozshirivsya> (дата звернення: 30.01.2021).
- В Україні змінюється культура споживання кави: названо прибуткові ніші. URL: <https://agronews.ua/news/v-ukraini-zminiuiet-sia-kul-tura-spozhyvannia-kavy-nazvano-pributkovi-nishi> (дата звернення: 30.01.2021).
- Coffee tourism: experience some of the world's best coffee destinations. URL: <https://www.be-lavie.com/coffee-tourism-experience-some-of-the-worlds-best-coffee-destinations> (дата звернення: 30.01.2021).
- Jamie Pybus designs Fungi Factory kit for growing mushrooms in coffee grounds. URL: <https://www.dezeen.com/2019/08/08/jamie-pybus-fungi-factory-mushrooms-coffee-design> (дата звернення: 27.01.2021).

24. Ford is recycling McDonald's coffee waste into car parts. URL: <https://www.theverge.com/2019/12/4/20994188/ford-mcdonalds-recycling-coffee-grounds-car-parts> (дата звернення: 29.01.2021).
25. Посипати ожеледицю кавою пропонують у Львові. URL: <https://blackfield.coffee/posipati-ozheleditsyu-kavoyu-proponuyut-u-lvovi> (дата звернення: 29.01.2021).
26. Копальня кави. URL: <https://sites.google.com/site/koloritnijlviv/home/misca-aki-var-to-vidvidati/kopalna-kavi> (дата звернення: 20.01.2021).
27. Який вигляд має найбільший кавовий хаб України! Fest Coffee Mission. URL: <https://blackfield.coffee/naybilshiy-kavoviy-hab-ukrayini-fotoreportazh> (дата звернення: 22.01.2021).
10. Vynnychuk Yu. (2018) *Taiemnytsi Lvivskoi kavy* [Secrets of Lviv coffee]. Lviv: Piramida, 2018.
11. Kliap M.P., Shandor F.F. (2011) *Suchasni riznovydy turizmu* [Modern varieties of tourism]. K.: Znnania, 2011.
12. Coffee tourism. Available at: <https://www.collinsdictionary.com/submission/13080/coffee+tourism> (accessed: 19.01.2021).
13. World Arabica coffee production from 2005/06 to 2020/21. Available at: <https://www.statista.com/statistics/225400/world-arabica-coffee-production> (accessed: 30.01.2021).
14. Robusta coffee production worldwide from 2005/06 to 2020/21. Available at: <https://www.statista.com/statistics/225402/world-robusta-coffee-production> (accessed: 30.01.2021).
15. Coffee market worldwide – statistics & facts. Available at: <https://www.statista.com/topics/5945/coffee-market-worldwide> (accessed: 30.01.2021).

REFERENCES:

1. Novi popularni vydy turizmu [New popular types of tourism]. Available at: <https://ukr.media/world/390939> (accessed: 19.01.2021).
2. Kulyniak I.Ya., Zhygalo I.I., Yarmola K.M. (2020) Mistychnyi turizm: sutnist i perspektyvy rozvytku u Lvivskii oblasti [The Mystical Tourism: the Essence and Prospects for Development in Lviv Region]. *Business Inform*, no. 3, pp. 128-137. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-3-128-137>.
3. Halkiv L.I., Halaz L.V., Dębicka J. (2019) Teoretychni zasady ta instyutsiine seredovyshe rozvytku medychnoho turizmu v systemi chynnykiv poperedzhennia vtrat liudskoho kapitalu [Theoretical principles and institutional environment of the medical tourism development in the system of factors preventing the human capital loss]. *Journal of Lviv Polytechnic National University. Series of Economics and Management Issues*, Vol. 7, no. 4, pp. 24-33. DOI: <https://doi.org/10.23939/semi2019.04.024>.
4. Kopets H.R., Kulyniak I.Ya. (2020) Suchasni napriamy rozvytku pidpriemstv u sferi turizmu v Ukraini [Modern directions of tourism enterprises development in Ukraine]. *Journal of Lviv Polytechnic National University. Series of Economics and Management Issues*, Vol. 4, no. 2, pp. 37-48. DOI: <https://doi.org/10.23939/semi2020.02.037>.
5. Filonenko I.M. (2016) Kavovy turizm ta osnovni rehiony yoho rozvytku [Coffee tourism and the main regions of its development]. *Scientific notes of Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko*, Vol. 7, pp. 118-128.
6. Kushniruk H.V. (2018) Suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku kavovoho turizmu u Lvovi [Current state and prospects of coffee tourism development in Lviv]. *Bulletin of the Lviv Institute of Economics and Tourism. Series: «Economic Sciences»*, no. 1, pp. 56-61.
7. Bezverkhnia A. (2015) Osoblyvosti kavovoho turizmu u Lvovi [Features of coffee tourism in Lviv]. *Proceedings of the 3rd All-Ukrainian scientific-practical conference "Modern trends in tourism development" (Mykolaiv, November 5, 2015)*, Part 2, Ukraine: Mykolaiv, pp. 14-17.
8. Komarnitskyi I.O. (2011) Kulinarnyi turizm v Ukraini: stan i perspektyvy rehionalnoho rozvytku v konteksti Yevro – 2012 [Culinary tourism in Ukraine: the state and prospects of regional development in the context of Euro – 2012]. *Geography and tourism*, Vol. 14, pp. 101-106.
9. Karnaushenko A.S. (2020) Kavova industriia v Ukraini: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [Coffee industry in Ukraine: current state and prospects of development]. *Pryazovskiy Economic Herald*. Vol. 2(19), pp. 103-109. DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2020-2-18>.
10. Coffee consumption worldwide from 2012/13 to 2018/19. Available at: <https://www.statista.com/statistics/292595/global-coffee-consumption> (accessed: 30.01.2021).
17. Leading coffee importing countries worldwide in 2019. Available at: <https://www.statista.com/statistics/1096400/main-import-countries-for-coffee-worldwide> (accessed: 30.01.2021).
18. Leading coffee exporting countries worldwide in 2019. Available at: <https://www.statista.com/statistics/1096413/main-export-countries-for-coffee-worldwide> (accessed: 30.01.2021).
19. Rozvytok rynku kavy v Ukraini [Development of the coffee market in Ukraine]. Available at: <https://luve.com.ua/novosti/rozvitok-rynku-kavi-v-ukra%D1%97ni> (accessed: 29.01.2021).
20. Pislia pidpysannia uhody z YeS, rynek kavy v Ukraini znachno rozshyryvsia [After the signing of the agreement with the EU, the coffee market in Ukraine has expanded significantly]. Available at: <https://vezha.net.ua/business/pislya-pidpysannya-ugodi-z-yes-rinok-kavi-v-ukrayini-znachno-rozshirivsvia> (accessed: 30.01.2021).
21. V Ukraini zminiuietsia kultura spozhyvannia kavy: nazvano prybutkovi nishi [The culture of coffee consumption is changing In Ukraine: profitable niches are named]. Available at: <https://agronews.ua/news/v-ukraini-zminiuiet-sia-kul-tura-spozhyvannia-kavy-nazvano-prybutkovi-nishi> (accessed: 30.01.2021).
22. Coffee tourism: experience some of the world's best coffee destinations. Available at: <https://www.be-lavie.com/coffee-tourism-experience-some-of-the-worlds-best-coffee-destinations> (accessed: 30.01.2021).
23. Jamie Pybus designs Fungi Factory kit for growing mushrooms in coffee grounds. Available at: <https://www.dezeen.com/2019/08/08/jamie-pybus-fungi-factory-mushrooms-coffee-design> (accessed: 27.01.2021).
24. Ford is recycling McDonalds coffee waste into car parts. Available at: <https://www.theverge.com/2019/12/4/20994188/ford-mcdonalds-recycling-coffee-grounds-car-parts> (accessed: 29.01.2021).
25. Posypaty ozheleditsiu kavoyu proponuiut u Lvovi [It is suggested to sprinkle ice on coffee in Lviv]. Available at: <https://blackfield.coffee/posipati-ozheleditsyu-kavoyu-proponuyut-u-lvovi> (accessed: 29.01.2021).
26. Kopalnia kavy [Coffee mining manufacture]. Available at: <https://sites.google.com/site/koloritnijlviv/home/misca-aki-var-to-vidvidati/kopalna-kavi> (accessed: 20.01.2021).
27. Yaky vyhlid maie naibilshiy kavovy khab Ukrainy! Fest Coffee Mission [What does the largest coffee hub in Ukraine look like! Fest Coffee Mission]. Available at: <https://blackfield.coffee/naybilshiy-kavoviy-hab-ukrayini-fotoreportazh> (accessed: 22.01.2021).

УДК 338.48:339.972

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-4>**Пробоїв О.А.**

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки, маркетингу та менеджменту
Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту
Західноукраїнського національного університету
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2732-5182>*

Proboyiv Olga

*Candidate (PhD) of Economy, Associate Professor,
Chair of International Economy, Marketing and Management Department
Ivano-Frankivsk Educational-Scientific Management Institute of
West Ukrainian National University*

ВПЛИВ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ НА ЕКОНОМІЧНУ ПОЛІТИКУ КРАЇНИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

INTERNATIONAL TOURISM IMPACT ON THE NATION'S ECONOMIC POLICY UNDER COVID-19 EPIDEMICS

АНОТАЦІЯ

Досліджено місце, роль і значення туристичної діяльності в економічній політиці країни. Висвітлено тенденції розвитку міжнародного туризму в 2019 р. на основі міжнародних туристичних прибуттів за регіонами світу й виділено десятку найбільш відвідуваних країн. Розглянуто темпи і динаміку розвитку міжнародного туризму в 2020 р. під час пандемії COVID-19. Проаналізовано показники скорочення витрат на міжнародний туризм у 2020 р. за 10-ма основними туристичними ринками. Вивчено прогнози негативного впливу пандемії COVID-19 на економічну політику країн і на сферу міжнародного туризму зокрема. Визначено економічні наслідки пандемії COVID-19 на туристичну індустрію України. Окреслено сценарії запобігання негативному впливу пандемії на економічну ситуацію в країні, а також розглянуто політичні ініціативи щодо розроблення заходів із відновлення туризму, організації безперервних подорожей та відновлення довіри як ключового пріоритету для країн, котрі підтримують подорожі та туризм.

Ключові слова: міжнародний туризм, економічна політика країн, пандемія COVID-19, міжнародні туристичні прибуття, темпи і динаміка розвитку міжнародного туризму, поширені обмеження на поїздки, економічні наслідки пандемії COVID-19.

АННОТАЦИЯ

Исследованы место, роль и значение туристической деятельности в экономической политике страны. Освещены тенденции развития международного туризма в 2019 г. на основе международных туристических прибытий по регионам мира и выделена десятка наиболее посещаемых стран. Рассмотрены темпы и динамика развития международного туризма в 2020 г. во время пандемии COVID-19. Проанализированы показатели сокращения расходов на международный туризм в 2020 г. на 10-ти основных туристических рынках. Изучены прогнозы негативного воздействия пандемии COVID-19 на экономическую политику стран и на сферу международного туризма в частности. Определены экономические последствия пандемии COVID-19 на туристическую индустрию Украины. Определены сценарии предотвращения негативного воздействия пандемии на экономическую ситуацию в стране, а также рассмотрены политические инициативы по разработке мероприятий по восстановлению туризма, организации бесперебойных путешествий и восстановлению доверия как ключевого приоритета для стран, которые поддерживают путешествия и туризм.

Ключевые слова: международный туризм, экономическая политика стран, пандемия COVID-19, международные ту-

ристические прибытия, темпы и динамика развития международного туризма, распространенные ограничения на поездки, экономические последствия пандемии COVID-19.

ANNOTATION

In the developed countries, tourism is an important source of income and wellbeing improvement. In Ukraine, with all its incredibly rich historic heritage and priceless recreation and spa resorts resources, tourism is developing mostly as an outbound one. Under hard modern political-economic situation of Ukraine, with all its financial problems, issues of the situation on the international tourism market and its future changes under COVID-19 epidemics, the place of tourism in the national economic policy are critically urgent and are partially examined in the article. The objective of the research is to reveal the issues of nature, importance, modern state and prospects of international tourism development in the economic policy of Ukraine under COVID-19 epidemics. Currently, tourism industry is a one of the forms of international service trade, which is rapidly developing. In the past 20 years, the average growth rate of newly arriving foreign tourists in the world constituted 5,1%, while currency incomes accounted for about 14%. In 2019, by the UN-WTO data, international tourist arrivals reached 1,5 billion which is the tenth year of positive dynamics in a row for the global tourism. The expert's forecasts for 2020 about the rates and dynamics of international tourism development were rather optimistic and expected its rapid growth for the next years. However, COVID-19 epidemics modified the existing forecasts and plans and radically changed forever the industry's development. By the latest UNWTO data, global tourism has live through the worst year ever in 2020, the number of international tourists declined by 74%. Tourist destinations in the whole world earned 1 billion less in 2020 that a year before because of the unprecedented drop of demand and restriction imposed on travels. By the experts assessment, export incomes of the international tourism amount to about 1,3 trillion dollars. The international tourism crisis caused by COVID-19 epidemics put at risk 100-120 million jobs in tourism and supporting industries, most of which are small and medium sized businesses. It is even harder to evaluate money lost by state budgets in the forms of uncollected taxes and other payments. The COVID-19 epidemics impact on the international tourism in Ukraine is not as dramatic as in some tourism-focused countries because Ukrainian economy is in a comparatively better state, since the share of domestic and outbound tourism is much higher than the inbound one. Governments of the most countries immediately responded to the acute need of minimizing the economic consequences of COVID-19 epidemics. Among the suggested scenarios of preventing the negative impact of the epidemics on the economic situa-

tion, countries used following two approaches: first – aimed at providing affordable credit lines for businesses, the second one has to work out after postponing payments of debt and tax obligations.

Key words: international tourism, national economic policy, COVID-19 epidemics, arriving foreign tourists, the rates and dynamics of international tourism development, restriction imposed on travels, economic consequences of COVID-19 epidemics.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У багатьох державах світу індустрія туризму розвивається як цілісна система, яка створює необхідні передумови для ознайомлення з історією, культурною спадщиною, звичаями, духовними та релігійними цінностями певної країни й її народу та водночас приносить досить вагомий прибуток у скарбницю. Окрім цього, туристична індустрія годує багато фізичних і юридичних осіб, оскільки до неї прив'язані цілі галузі сфери обслуговування, прибуток яких безпосередньо залежить від обсягу наданих туристичних послуг.

Туристична діяльність у високорозвинутих країнах є важливим джерелом надходжень й підвищення добробуту держави. В Україні з її невимовно багатою історичною спадщиною та безцінними рекреаційно-бальнеологічними ресурсами туристичний бізнес розвивається з переважаючою орієнтацією на виїзд. Безліч діючих вітчизняних туристичних фірм надають перевагу перевезенням українців за кордон у новомодні курорти Хорватії, Греції, Болгарії й до старовинних пам'яток культури Франції, Австрії, Угорщини. Лиш незначна їх кількість безпосередньо працює над запрошенням іноземних гостей в Україну. У сучасному досить складному політико-економічному становищі України з її фінансовими проблемами надходження коштів із сфери туризму могли би бути стабільним джерелом прибутку.

Відповідний рівень розвитку туризму у нашій державі означає стабільність її економіки, прискорення грошового обороту та наявність додаткових валютних надходжень до бюджетів різних рівнів, забезпечення високого рівня зайнятості й соціальних стандартів населення. Питання щодо забезпечення сприятливих для розвитку туризму умов сьогодні на тлі значного спаду економічного розвитку (зниження темпів росту ВВП упродовж кількох минулих років та значний рівень інфляції) набуло особливого значення. Але належні умови розвитку будь-якого економічного утворення (ринку, галузі чи самого підприємства) забезпечують наявність відповідної інфраструктури. Це твердження розповсюджується і на туристичну індустрію, тобто для нормального функціонування туристичної галузі необхідний певний комплекс організацій, споруд та видів діяльності, відповідна нормативно-правова база й державна підтримка уряду, що в сукупності формують інфраструктуру туризму.

Тож питання, яка ситуація на міжнародному ринку туристичних послуг в умовах пан-

демії COVID-19 і як він у перспективі змінюватиметься, яке місце міжнародному туризму відводиться в економічній політиці України, є надзвичайно актуальними й потребують детального вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Тема розвитку міжнародного туризму й визначення його ролі та впливу на економічну політику країни широко відома в працях зарубіжних та вітчизняних науковців.

Питання розвитку міжнародного туризму та його інфраструктури в Україні досліджуються в працях таких вітчизняних науковців: О.О. Грушко, Р.В. Кравчук, І.Д. Козменко, О.О. Любіцевої, І.М. Мініч, Т.М. Ореховської, В.К. Федорченко, І.М. Школи та ін. Останні публікації із зазначених питань дають змогу зробити висновки щодо існування позитивних тенденцій і негативних чинників, котрі перешкоджають подальшому розвитку вітчизняних підприємств туризму та ускладнюють формування його відповідної інфраструктури.

Незважаючи на численні праці та публікації, для України питання розвитку міжнародного туризму на макрорівні, особливо в сучасних умовах пандемії COVID-19, залишаються невирішеними, оскільки їм не приділяється належної уваги в економічній політиці.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є розкриття питань сутності, важливості, сучасного стану та перспектив розвитку міжнародного туризму в економічній політиці України в умовах пандемії COVID-19.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сьогодні індустрія туризму виступає однією з форм міжнародної торгівлі послугами, що надзвичайно динамічно розвивається. Так, за останні 20 років середньорічні темпи збільшення кількості прибулих іноземних туристів у світі становили 5,1%, а валютних надходжень – близько 14%. Згідно з даними ВТО (UNWTO), кількість міжнародних туристичних прибуттів у 2019 р. сягнула позначки 1,5 млрд, відображаючи 4%-е зростання порівняно з показником 2018 р. (приріст 54 млн), що в підсумку для світового туризму є десятим поспіль роком із позитивною динамікою [1, с. 1]. Водночас у 2019 р. показники динаміки розвитку міжнародного туризму дещо сповільнилися на тлі невизначеності навколо Brexit у ЄС, зафіксованого глобального економічного спаду та тотальної геополітичної й соціальної напруженості у світі. Несприятливі глобальні тенденції негативно позначилися на туристичних потоках у цілому й роботі міжнародних туристичних компаній, зумовивши банкрутство кількох із них (Thomas Cook) (рис. 1).

У табл. 1 коротко подано перелік країн, які в 2019 р. найбільше відвідували туристи [2, с. 1].

Рис. 1. Тенденції розвитку міжнародного туризму в 2019 р. [1, с. 1]

Таблиця 1
ТОП-10 найбільш відвідуваних країн світу в 2019 р.

№	Країна – експортер туристичних послуг	Кількість туристів, що відвідали країну, млн осіб
1	Франція	90,2
2	Іспанія	83,8
3	США	78,7
4	Китай	67,5
5	Італія	64,6
6	Туреччина	52,5
7	Мексика	44,9
8	Таїланд	39,7
9	Німеччина	39,4
10	Великобританія	36,9

Джерело: побудовано на основі [2, с. 1]

На 2020 р. прогнози експертів щодо темпів і динаміки розвитку міжнародного туризму були досить оптимістичними й налаштованими на його бурхливий розвиток упродовж наступних кількох років, зокрема очікувалося зростання кількості міжнародних подорожей у 2020 р. до 900 млн осіб, а в 2022 р. прогнозувалося 937 млн осіб [3]. Однак пандемія COVID-19 внесла свої корективи у ці прогнози й плани, абсолютно змінивши розвиток цієї галузі назавжди.

За останніми даними Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), світовий туризм пережив найгірший рік, коли кількість міжнародних туристів зменшилася на 74%. Пункти призначення у всьому світі прийняли на 1 млрд менше міжнародних прибуттів у 2020 р., ніж у попередньому році, через безпрецедентне падіння попиту та поширені обмеження на поїздки. Це порівняно з 4-відсотковим падінням кількості міжнародних прибуттів, зафіксованим під час світової економічної кризи 2009 р. [4, с. 1] (табл. 2).

Ураховуючи дані барометру Всесвітньої туристичної організації, через пандемію COVID-19 відбулося безпрецедентне скорочення обсягів міжнародних поїздок, що суттєво позначилося на валютних надходженнях і експортних доходах країн [7, с. 1]. Так, за оцінками експертів, втрати в експортних доходах країн становлять близько 1,3 трлн дол., тільки у США відбулося скорочення доходів в 11 разів, що за обсягами перевищує втрати під час світової економічної кризи 2009 р. Криза у сфері міжнародного туризму, яка зумовлена пандемією COVID-19, поставила під загрозу від 100 до 120 млн робочих місць в індустрії туризму та суміжних галузях, більшість з яких – на малих і середніх підприємствах [4, с. 1]. Обсяги коштів, недоотриманих до державних бюджетів у вигляді несплачених

податкових та інших платежів, важко навіть спрогнозувати.

За перші вісім місяців 2020 р. через пандемію коронавірусу прибуток міжнародного туризму впав на 730 млрд дол., це у вісім разів більше, ніж показники часів глобальної кризи 2009 р. [8, с. 1].

Витрати подорожуючих на мандрівки й прибутки країн від розвитку міжнародного туризму в 2020 р. відображають доволі слабкий попит на виїзні поїздки через продовження обмежуючих заходів у зв'язку з подальшим поширенням COVID-19 (рис. 3).

Нині туризм виступає одним із секторів всесвітньої економіки, котрий найбільше постраждав у зв'язку з уведенням обмежень на пересування. Так, станом на 20 квітня 2020 р. через пандемію COVID-19 100% усіх міжнародних

дестинацій увели обмеження на в'їзд. Опубліковані сценарії розвитку індустрії міжнародного туризму прогнозують зниження чисельності міжнародних туристичних прибуттів до 78% у 2021 р., однак даний показник на пряму залежатиме від швидкості поширення вірусу, тривалості діючих обмежень на пересування й закриття кордонів [10, с. 4].

Уряди більшості країн миттєво відреагували на гостру необхідність мінімізувати економічні наслідки пандемії COVID-19 (табл. 3). Серед розроблених сценаріїв запобігання негативному впливу пандемії на економічну ситуацію в країні використовували два підходи: перший спрямований на забезпечення доступних кредитних ліній для бізнесу, а другий повинен спрацювати на відтермінування сплати боргових і податкових зобов'язань.

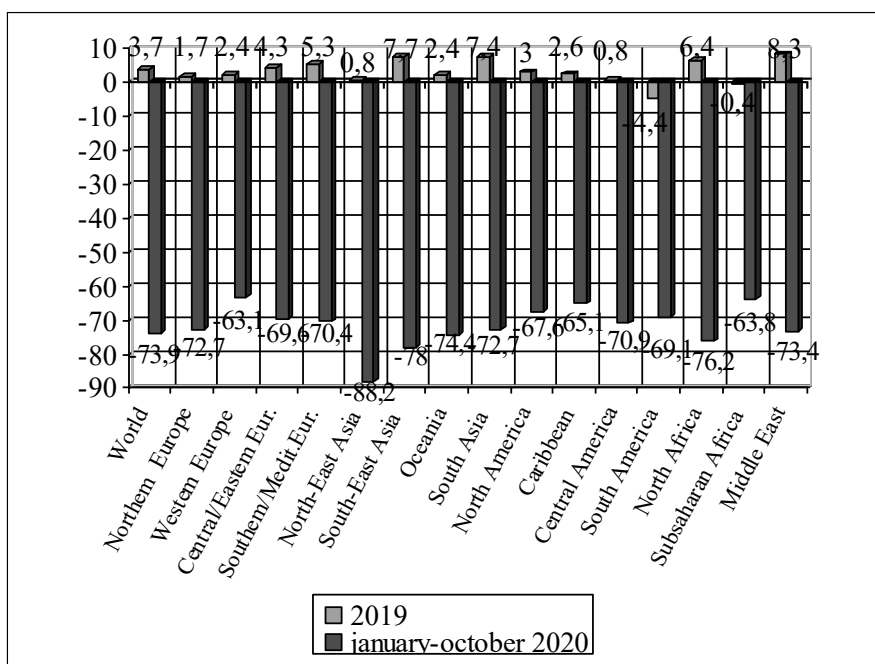

Рис. 2. Темпи росту міжнародних туристичних прибуттів у 2019–2020 рр.
Джерело: побудовано на основі даних World Tourism Organization (UNWTO) [6, с. 1]

Таблиця 2

Тенденції розвитку міжнародного туризму в 2020 р. під час пандемії COVID-19 на основі порівняння темпів росту міжнародних туристичних прибуттів

Рік	Міжнародні туристичні прибуття, млн	Темпи росту по відношенню до попереднього року, %	Динаміка росту міжнародних прибуттів в абсолютному значенні по відношенню до попереднього року, млн
2011	1003	5	47
2012	1050	5	47
2013	1100	5	50
2014	1146	4	45
2015	1203	5	57
2016	1243	3	40
2017	1332	7	89
2018	1407	6	75
2019	1461	4	54
2020	381	-74	-1080

Джерело: побудовано на основі офіційних даних UNWTO [5, с. 1]

Незважаючи на те що всі країни нині орієнтуються на обидва підходи до пом'якшення наслідків пандемії, але держави з розвинутою економікою й високим кредитним рейтингом розраховують здебільшого на доступні лінії кредитування, адже вважають, що саме такі заходи дадуть змогу відновити конкурентоспроможність їхніх національних економік. Слабші в економічному плані країни з низьким рівнем ВВП на душу населення, не маючи іншого виходу, здебільшого покладаються на відтермінування оплати податкових і боргових зобов'язань, що в майбутньому може спровокувати досить негативну ланцюгову реакцію в економіці із серйозним дефіцитом бюджету й погіршенням платоспроможності [10, с. 12].

Частка туристичної індустрії в загальній економіці України є темою для дискусій, адже за офіційною статистикою вона становить близько 3–4% ВВП, що є значно нижчим показником порівняно з міжнародним середнім значенням (10%). Тому галузь міжнародного туризму в Україні майже не приймається до уваги під час формування економічної політики на національ-

ному рівні. Проте останні дослідження міжнародних структур (Всесвітньої туристичної організації, ООН) на базі розрахунків внутрішніх експертів визначають дану частку на рівні 9% ВВП України, що дає вагомі підстави вважати галузь міжнародного туризму набагато важливішою для української економіки [10, с. 4].

Наслідки впливу пандемії COVID-19 на сферу міжнародного туризму в Україні є не настільки катастрофічними, як для деяких туристично орієнтованих країн, тому її економіка знаходиться у відносно кращій ситуації, оскільки частка внутрішнього та виїзного туризму значно перевищує показники вхідного потоку (табл. 4).

В Україні на тлі міжнародних карантинних обмежень громадяни у 2020 р. подорожували всередині країни значно більше, ніж у 2019 р. Це підтверджують у своїх дописах експерти та туристичні оператори, а також компанії мобільного зв'язку, котрі зафіксували аномально значну кількість абонентів на вітчизняних курортах. Однак фахівці все ж визнають, що дана ситуація простежуватиметься до завершення обмежень на закордонні мандрівки, оскільки

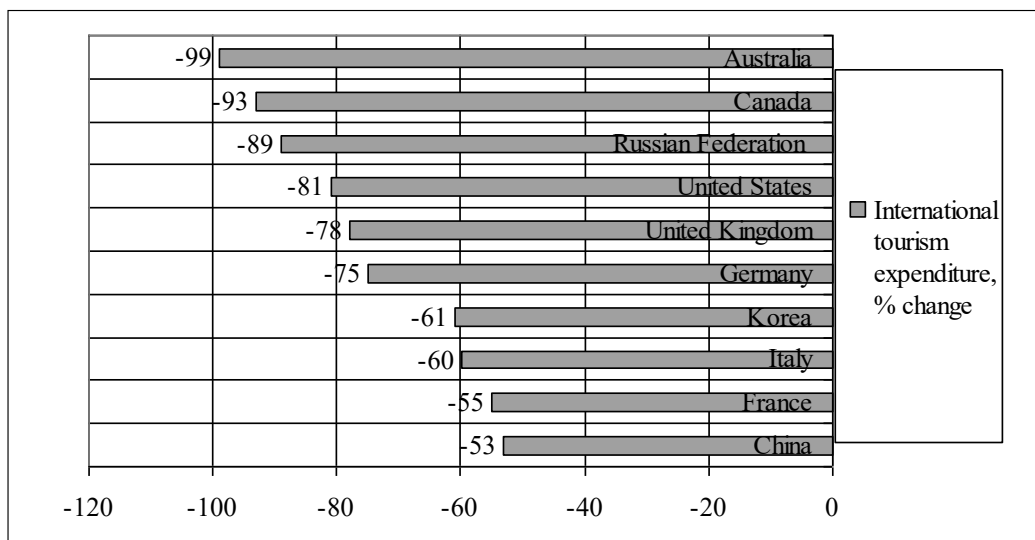

Рис. 3. Динаміка скорочення витрат на міжнародний туризм у 2020 р. за 10-ма основними туристичними ринками

Джерело: побудовано на основі даних World Tourism Organization. Published: 28/01/2021 [9, с. 1]

Таблиця 3

Прогноз МВФ впливу COVID-19 на економічну політику країн

Країни	ВВП (% зміни)			Інфляція (% зміни)			Безробіття (% робочої сили)		
	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Світ	2,9	-3,0	5,8	3,6	3,0	3,3			
Європейський Союз	1,7	-7,1	4,8	1,4	0,6	1,2			
Країни Європи, що розвиваються	2,1	-5,2	4,2	6,5	5,1	5,0			
Росія	1,3	-5,5	3,5	4,5	3,1	2,9	4,6	4,9	4,8
Польща	4,1	-4,6	4,2	2,3	3,2	2,6	3,3	9,9	8,0
Білорусь	1,2	-6,0	3,5	5,6	5,6	5,6	0,3	2,3	1,8
Україна	3,2	-7,7	3,6	7,9	4,5	7,2	8,5	10,0	9,3

Джерело: побудовано на основі даних МВФ станом на квітень 2020 р. та [10, с. 7]

Таблиця 4

Динаміка розвитку міжнародного туризму в Україні, 2015–2018 рр.

№ п/п	Показники	Роки			
		2015	2016	2017	2018
1.	Надходження коштів в економіку України від міжнародного туризму, млрд дол. США	1,6	1,7	2,0	2,3
1.1.	Надходження коштів в економіку України від міжнародного туризму, млрд грн	34,9	40,9	54,0	63,7
2.	Кількість прибуттів в Україну міжнародних туристів, млн осіб	12,4	13,3	14,2	14,1
3.	Кількість вибулих з України туристів у зарубіжні країни, млн осіб	23,1	24,7	26,4	27,8
4.	Частка надходжень коштів в економіку України від міжнародного туризму, % до ВВП	2,4	2,0	2,2	2,1

Джерело: запозичено з [11, с. 4]

український туризм поступається за рівнем конкурентоспроможності популярним закордонним напрямкам для подорожей [12, с. 1].

Зважаючи на характер пандемії COVID-19, що й надалі розвивається, зараз багато країн знову вводять жорсткіші обмеження на поїздки. Сюди входять обов'язкове тестування, карантин, а в деяких випадках і повне закриття кордонів, що суттєво впливає на обсяги міжнародних туристичних прибуттів і доходи від туристичного бізнесу. На основі інформації від урядів, міжнародних організацій та офіційних публічних джерел в Інтернеті UNWTO запустила інтерактивну інформаційну панель UNWTO COVID-19 policy tracker, що охоплює 220 країн та територій і понад 30 міжнародних і регіональних установ, яка виступає інструментом відстеження політичних реакцій країн та міжнародних організацій для пом'якшення наслідків кризи COVID-19 у секторі подорожей та туризму, відновлення туризму та прискорення одужання [13, с. 1].

У міру розвитку ситуації країни починають скасовувати обмеження кордонів, причому політичні ініціативи все більше зосереджуються на заходах з відновлення туризму. Більшість із них у сфері туристичної політики на тлі пандемії COVID-19 охоплює приклади заходів стосовно протоколів охорони здоров'я й безпеки для просування безпечних, безперебійних подорожей та відновлення довіри як ключового пріоритету для країн, що підтримують подорожі та туризм, а також маркетингові і промоційні кампанії зі стимулювання розвитку міжнародного й внутрішнього туристичного попиту [13, с. 1].

Загалом індустрію міжнародного туризму все ще чекають досить серйозні проблеми через невідомість тривалості періоду пандемії COVID-19 і введення обмежень на пересування в контексті глобальної економічної рецесії. Країни запроваджують широкий спектр заходів для мінімізації наслідків пандемії COVID-19 й стимулювання відновлення туристичного сектору [10, с. 9].

Україна суттєво відстає у запровадженні заходів щодо підтримання туризму, створюючи при цьому серйозну загрозу для конкурентоспроможності галузі на глобальному ринку в

рамках прогнозованого відновлення у 2021 р. Так, уряд України для мінімізації негативних наслідків пандемії COVID-19 для національної економіки запропонував низку заходів фінансового й нефінансового характеру. Зокрема, реорганізовано Департамент туризму і курортів Міністерства економіки та торгівлі України, створено Державне агентство з розвитку туризму. Що стосується заходів на національному рівні для мінімізації наслідків пандемії, то на розгляд Верховної Ради було подано законопроект № 337911, котрий стосувався таких питань: звільнення постачальників туристичних послуг від сплати ПДВ, податку на прибуток і єдиного соціального внеску (ЄСВ), земельного податку й податку на нежилий фонд нерухомості, скасування сплати туристичного збору до кінця 2020 р., звільнення від оподаткування під час сплати оренди та землекористування орендарів державної та громадської власності [10, с. 18].

Таким чином, можна стверджувати, що протягом кількох років поспіль роль і значення індустрії туризму у світі постійно зростають, тому що збільшується її вплив на економіки окремих країн. Тільки впродовж 2020 р. відзначаються небачені раніше негативні тенденції у динаміці міжнародних туристичних прибуттів, зумовлені непередбачуваним поширенням пандемії COVID-19. Власне, в економіці держави міжнародний туризм виконує такі вагомі функції [14]:

- міжнародний туризм виступає джерелом значних валютних надходжень для бюджету країни і засобом забезпечення зайнятості. Проте позитивний вплив цієї індустрії на економічний стан відзначається тоді, коли галузь розвивається різнобічно і не трансформує її економіку в економіку послуг;

- міжнародний туризм, насамперед, збільшує внески у платіжний баланс і ВВП;

- міжнародний туризм впливає на диверсифікацію економіки, оскільки формує галузі, котрі обслуговують індустрію туризму;

- міжнародний туризм позитивно впливає на зростання доходів населення й підвищення рівня його добробуту загалом.

Всесвітня туристична організація ООН (UNWTO) прогнозує, що під час пандемії

COVID-19 у 2021 р. 96% усіх туристичних напрямків у світі будуть ще недоступними [16, с. 1]. Систематизувавши та узагальнивши результати досліджень туристичної індустрії промислово розвинених держав, Комісією ЄС окреслено основні тенденції розвитку галузі в майбутньому:

- у старій Європі туристичним фірмам доведеться підвищувати якість послуг та дбати про безпеку подорожуючих, щоб отримувати доходи від туризму;

- значно зміниться характер подорожей після зняття обмежень: вони стануть частішими, проте менш тривалими, а витрати на одну поїздку скоротяться; сукупні витрати на подорожі загалом зростуть за рахунок споживання якіснішого й безпечнішого туристичного продукту;

- знизиться сезонна чутливість попиту на туристичний продукт за рахунок використання вдалого маркетингу, тому сезонні зміни ринкової кон'юнктури в найближчому майбутньому перестануть бути проблемою для індустрії туризму;

- активніше подорожуватиме молодь;

- зростатиме попит на пізнавальний туризм, пов'язаний із відвідуванням визначних культурних пам'яток, а також рекреаційно-оздоровчий туризм, пов'язаний зі збереженням здоров'я;

- суттєво збільшиться використання повітряного транспорту завдяки зростанню кількості прямих рейсів;

- значна комп'ютеризація й поява нових систем бронювання сприятимуть збільшенню кількості відвідувань і зменшуватимуть терміни бронювання;

- збереження й відновлення здоров'я, а також стан навколишнього середовища будуть домінуючими чинниками у залученні туристів у сільських та прибережних районах.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Підсумовуючи вищезазначене, можна впевнено стверджувати, що пандемія COVID-19 завдала непоправних утрат індустрії міжнародного туризму та досить негативно позначилася на економіках багатьох країн світу на тлі глобальної фінансової рецесії, спричинивши суттєве скорочення обсягів міжнародних прибуттів і валютних надходжень, позначилася на платіжних балансах, рівні безробіття й доходах населення. Після завершення затяжної кризи, пов'язаної з пандемією COVID-19, пропонується спрямувати зусилля урядів і міжнародних організацій на укріплення туристичного попиту на міжнародній арені з урахуванням глобальних змін у туристичних продуктах та потребах споживачів. Безперечно, цифрова трансформація й онлайн-присутність упродовж наступних кількох років будуть дуже важливими чинниками у сфері міжнародного туризму через необхідність безпечного й швидкого донесення інформації до споживача і чи не єдиним способом організації роботи різних фахівців у галузі туризму.

Можна припустити, що в майбутньому переважна більшість покращень щодо організації туризму ґрунтуватиметься на віртуальних рішеннях і дистанційній роботі, а також на втіленні спеціальних програм щодо просування туристичного продукту та організації безпечної подорожі в режимі онлайн і після кризи COVID-19.

Через непередбачуване лавиноподібне тривале поширення пандемії COVID-19 і рекомендовані обмеження стосовно переміщення туристів з утіленням медичних заходів щодо вакцинації дають мізерну надію на відновлення економік багатьох країн у короткостроковій перспективі, безпосередньо залежних від сфери подорожей і туризму.

Водночас країни з відносно високим відсотком внутрішнього туризму у загальній економіці, до яких належить і Україна, мають значно кращі умови для збереження національної галузі туризму. Але бюджетний потенціал нашої держави, стан її банківської системи, міжнародний кредитний рейтинг не дають змоги розраховувати на значні міжнародні інвестиції чи фінансування економіки, а це значить, що основним інструментом мінімізації негативних економічних наслідків пандемії COVID-19 є відтермінування податкових і боргових зобов'язань.

Загалом український туризм досі не отримав від уряду послідовного та систематизованого порядку дій щодо впровадження заходів суб'єктами в секторі подорожей і туризму. Ураховуючи існуючі урядові ініціативи та розроблені програми щодо подолання наслідків пандемії COVID-19, можна зробити висновок про те, що темпи відновлення туризму в Україні значно відставатимуть від сусідніх країн і країн – членів ЄС.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Торік зафіксовано 1,5 мільярда туристичних подорожей-UNWTO. *Мультимедійна платформа Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/2859960-torik-zafiksovano-15-milarda-turistichnih-podorozej-unwto.html> (дата звернення: 02.02.2021).
2. Бобрік Ю. Названі найпопулярніші країни для туризму в світі: лідирує Франція. *Інформаційна агенція Погляд*. URL: <https://www.poglyad.tv/nazvani-najpopulyarnishi-krayiny-dlya-turyzmu-v-sviti-lidyruye-frantsiya/> (дата звернення: 02.02.2021).
3. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації. UNWTO. URL: <https://www.unwto.org> (дата звернення: 03.02.2021).
4. 2020: Worst Year In Tourism History With 1 Billion Fewer International Arrivals. *UNWTO*. URL: <https://www.unwto.org/news/2020-worst-year-in-tourism-history-with-1-billion-fewer-international-arrivals> (дата звернення: 03.02.2021).
5. Global And Regional Tourism Performance. *UNWTO*. URL: <https://www.unwto.org/global-and-regional-tourism-performance> (дата звернення: 04.02.2021).
6. International tourism expected to decline over 70% in 2020, back to levels of 30 years ago. *World Tourism Barometer (Des.2020)*. *UNWTO*. Vol.18. Issue 7. URL: <https://www.e->

- unwto.org/doi/epdf/10.18111/wtobarometerus.2020.18.1.7 (дата звернення: 04.02.2021).
- UNWTO and COVID-19. *UNWTO*. URL: <https://www.unwto.org/international-tourism-and-covid-19> (дата звернення: 5.02.2021).
 - Шаріпов О. Від початку року через пандемію прибуток міжнародного туризму впав на \$730 млрд. *Громадське телебачення*. URL: <https://hromadske.ua/posts/vid-pochatku-roku-cherez-pandemiyu-pributok-mizhnarodnogo-turizmu-vpav-na-730-mlrd-dolariv-oon> (дата звернення: 04.02.2021).
 - International tourism expenditure continues to reflect very weak demand for outbound travel. *UNWTO World Tourism Barometer*. URL: <https://www.unwto.org/unwto-world-tourism-barometer-data> (дата звернення: 05.02.2021).
 - Пандемія COVID-19 та її наслідки у сфері туризму в Україні. Hotel & Destination Consulting (HDC). 28 с. URL: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/EBRD-COVID19-Report-UKR.pdf> (дата звернення: 06.02.2021).
 - Воронкова Т.С., Пritуленко А.В. Міжнародний туризм і його вплив на соціально-економічний розвиток України. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2020/85.pdf (дата звернення: 06.02.2021).
 - Солонина Є. Внутрішній туризм в Україні – на підйомі через COVID-19. Чи надовго? *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/vnytrishnij-turyzm-v-ukraini-covid19/30726545.html> (дата звернення: 12.02.2021).
 - COVID-19: Measures to Support Travel and Tourism. UNWTO. URL: <https://www.unwto.org/covid-19-measures-to-support-travel-tourism> (дата звернення: 06.02.2021).
 - Гордієнко В. Туризм – рушій соціально-економічного розвитку країни / XIII Міжнародний економічний форум. 2013. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/gordienko.pdf (дата звернення: 07.02.2021).
 - Щодо розвитку туризму в Україні в умовах підвищених епідемічних ризиків / Національний інститут стратегічних досліджень. 29 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-06/turyzm-v-ukraini.pdf> (дата звернення: 07.02.2021).
 - Rigert B., Shejko Yu. Туризм у ЄС під час пандемії: більше запитань, ніж відповідей. *DW*. URL: <https://www.dw.com/uk/turyzm-u-es-pid-chas-pandemii-bilshе-zapytan-nyzh-vidpovidej/a-53290487> (дата звернення: 12.02.2021).
 - org/news/2020-worst-year-in-tourism-history-with-1-billion-fewer-international-arrivals (accessed 03.02.2021).
 - Global And Regional Tourism Performance. UNWTO. Available at: <https://www.unwto.org/global-and-regional-tourism-performance> (accessed 04.02.2021).
 - International tourism expected to decline over 70% in 2020, back to levels of 30 years ago (2020). World Tourism Barometer UNWTO. Vol.18. Issue 7. Available at: <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/wtobarometerus.2020.18.1.7> (accessed 04.02.2021).
 - UNWTO and COVID-19. UNWTO. Available at: <https://www.unwto.org/international-tourism-and-covid-19> (accessed 5.02.2021).
 - Sharipov O. Vid pochatku roku cherez pandemiyu prybutok mizhnarodnogo turyzmu vpav na \$730 mlrd [Since the beginning of the year, due to the pandemic, the profits of international tourism have fallen by \$ 730 billion]. Gromadske telebachennya [Public television]. Available at: <https://hromadske.ua/posts/vid-pochatku-roku-cherez-pandemiyu-pributok-mizhnarodnogo-turizmu-vpav-na-730-mlrd-dolariv-oon> (accessed 04.02.2021).
 - International tourism expenditure continues to reflect very weak demand for outbound travel. UNWTO World Tourism Barometer. Available at: <https://www.unwto.org/unwto-world-tourism-barometer-data> (accessed 05.02.2021).
 - Pandemiya COVID-19 ta yiyi naslidky u sferi turyzmu v Ukraini [The COVID-19 pandemic and its consequences in the field of tourism in Ukraine]. Hotel & Destination Consulting (HDC). 28p. Available at: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/EBRD-COVID19-Report-UKR.pdf> (accessed 06.02.2021).
 - Voronkova T.Ye., Prytulenko A.V. (2020) Mizhnarodnyj turyzm i jogo vplyv na socialno-ekonomichnyj rozvytok Ukrainy [International tourism and its impact on the socio-economic development of Ukraine]. *Efektivna ekonomika* [Efficient economy] (electronic journal), vol.11. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2020/85.pdf (accessed 06.02.2021).
 - Solonyna Ye. Vnutrishnij turyzm v Ukraini – na pidjomi cherez COVID-19. Chy nadovgo? [Domestic tourism in Ukraine is on the rise through COVID-19. How long?] *Radio Svoboda* [Radio Liberty]. Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/vnytrishnij-turyzm-v-ukraini-covid19/30726545.html> (accessed 12.02.2021).
 - COVID-19: Measures to Support Travel and Tourism. UNWTO. Available at: <https://www.unwto.org/covid-19-measures-to-support-travel-tourism> (accessed 06.02.2021).
 - Gordiyenko V. (2013) Turyzm – rushij socialno-ekonomichnogo rozvytku krayiny [Tourism is the driving force of the country's socio-economic development]. XIII Mizhnarodnyj ekonomichnyj forum [XIII International Economic Forum]. Available at: http://tourlib.net/statti_ukr/gordienko.pdf (accessed 07.02.2021).
 - Shhodo rozvytku turyzmu v Ukraini v umovax pidvyshhenykh epidemichnykh ryzykiv [Regarding the development of tourism in Ukraine in conditions of increased epidemic risks]. *Nacionalnyj instytut strategichnykh doslidzhen* [National Institute for Strategic Studies]. 29 p. Available at: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-06/turyzm-v-ukraini.pdf> (accessed 07.02.2021).
 - Rigert B., Shejko Yu. Turyzm u YeS pid chas pandemiyi: bilshе zapytan, nizh vidpovidej [Tourism in the EU during a pandemic: more questions than answers]. *DW*. Available at: <https://www.dw.com/uk/turyzm-u-es-pid-chas-pandemiyi-bilshе-zapytan-nizh-vidpovidej/a-53290487> (accessed 12.02.2021).

REFERENCES:

- Torik zafiksovano 1,5 milyarda turystychnyx podorozhej-UNWTO [Last year, 1.5 billion tourist trips were recorded-UNWTO]. Multymedijna platforma Ukrinform [Ukrinform multimedia platform]. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/2859960-torik-zafiksovano-15-milarda-turysticnih-podorozhej-unwto.html> (accessed 2.02.2021).
- Bobryk Yu. Nazvani najpopulyarnishi krayiny dlya turyzmu v sviti: lidyruye Franciya [Named the most popular countries for tourism in the world: France is in the lead]. Informacijna agenciya Poglyad [News agency Poglyad]. Available at: <https://www.poglyad.tv/nazvani-najpopulyarnishi-krayiny-dlya-turyzmu-v-sviti-lidyruye-frantsiya/> (accessed 02.02.2021).
- Oficijnyj sajt Vsesvitnoyi turystychnoyi organizaciyi [Official site of the World Tourism Organization]. UNWTO. Available at: <https://www.unwto.org> (accessed 03.02.2021).
- 2020: Worst Year In Tourism History With 1 Billion Fewer International Arrivals. UNWTO. Available at: <https://www.unwto.org/news/2020-worst-year-in-tourism-history-with-1-billion-fewer-international-arrivals> (accessed 03.02.2021).
- Global And Regional Tourism Performance. UNWTO. Available at: <https://www.unwto.org/global-and-regional-tourism-performance> (accessed 04.02.2021).
- International tourism expected to decline over 70% in 2020, back to levels of 30 years ago (2020). World Tourism Barometer UNWTO. Vol.18. Issue 7. Available at: <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/wtobarometerus.2020.18.1.7> (accessed 04.02.2021).
- UNWTO and COVID-19. UNWTO. Available at: <https://www.unwto.org/international-tourism-and-covid-19> (accessed 5.02.2021).
- Sharipov O. Vid pochatku roku cherez pandemiyu prybutok mizhnarodnogo turyzmu vpav na \$730 mlrd [Since the beginning of the year, due to the pandemic, the profits of international tourism have fallen by \$ 730 billion]. Gromadske telebachennya [Public television]. Available at: <https://hromadske.ua/posts/vid-pochatku-roku-cherez-pandemiyu-pributok-mizhnarodnogo-turizmu-vpav-na-730-mlrd-dolariv-oon> (accessed 04.02.2021).
- International tourism expenditure continues to reflect very weak demand for outbound travel. UNWTO World Tourism Barometer. Available at: <https://www.unwto.org/unwto-world-tourism-barometer-data> (accessed 05.02.2021).
- Pandemiya COVID-19 ta yiyi naslidky u sferi turyzmu v Ukraini [The COVID-19 pandemic and its consequences in the field of tourism in Ukraine]. Hotel & Destination Consulting (HDC). 28p. Available at: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/EBRD-COVID19-Report-UKR.pdf> (accessed 06.02.2021).
- Voronkova T.Ye., Prytulenko A.V. (2020) Mizhnarodnyj turyzm i jogo vplyv na socialno-ekonomichnyj rozvytok Ukrainy [International tourism and its impact on the socio-economic development of Ukraine]. *Efektivna ekonomika* [Efficient economy] (electronic journal), vol.11. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2020/85.pdf (accessed 06.02.2021).
- Solonyna Ye. Vnutrishnij turyzm v Ukraini – na pidjomi cherez COVID-19. Chy nadovgo? [Domestic tourism in Ukraine is on the rise through COVID-19. How long?] *Radio Svoboda* [Radio Liberty]. Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/vnytrishnij-turyzm-v-ukraini-covid19/30726545.html> (accessed 12.02.2021).
- COVID-19: Measures to Support Travel and Tourism. UNWTO. Available at: <https://www.unwto.org/covid-19-measures-to-support-travel-tourism> (accessed 06.02.2021).
- Gordiyenko V. (2013) Turyzm – rushij socialno-ekonomichnogo rozvytku krayiny [Tourism is the driving force of the country's socio-economic development]. XIII Mizhnarodnyj ekonomichnyj forum [XIII International Economic Forum]. Available at: http://tourlib.net/statti_ukr/gordienko.pdf (accessed 07.02.2021).
- Shhodo rozvytku turyzmu v Ukraini v umovax pidvyshhenykh epidemichnykh ryzykiv [Regarding the development of tourism in Ukraine in conditions of increased epidemic risks]. *Nacionalnyj instytut strategichnykh doslidzhen* [National Institute for Strategic Studies]. 29 p. Available at: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-06/turyzm-v-ukraini.pdf> (accessed 07.02.2021).
- Rigert B., Shejko Yu. Turyzm u YeS pid chas pandemiyi: bilshе zapytan, nizh vidpovidej [Tourism in the EU during a pandemic: more questions than answers]. *DW*. Available at: <https://www.dw.com/uk/turyzm-u-es-pid-chas-pandemiyi-bilshе-zapytan-nizh-vidpovidej/a-53290487> (accessed 12.02.2021).

СЕКЦІЯ 3

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 330.4

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-5>**Зварич І.Т.**

*доктор політичних наук, професор,
професор кафедри менеджменту і маркетингу
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника*

Зварич О.І.

*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри міжнародних економічних відносин
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника*

Zvarych Igor

*Doctor of Political Sciences, Professor,
Professor of the Management and Marketing Department
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*

Zvarych Olena

*Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of the International Economic Relations Department
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

METHODOLOGICAL APPROACH TO FORMATION OF THE MODERN CONCEPT OF ECONOMIC DEVELOPMENT REGION

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлюється проблематика використання методологічного базису у формуванні концепції економічного розвитку регіону. При цьому обґрунтовано, що під нею логічно розуміти цілісну систему поглядів, які визначають напрям, стратегію та тактику реалізації якісних і структурних змін у його економіці, формування якої відбувається шляхом створення та організації знань про об'єкт дослідження. Отже, методологічним базисом (основою) концепції економічного розвитку території можна вважати належну організацію діяльності стосовно його наповнення знаннями. Він включає парадигму наукового пізнання (вхід у теорії систем і системного аналізу), концепцію економічного розвитку регіону («чорна скринька») та його конструкт. Водночас застосування кількісних і якісних методів дослідження гарантує ефективність такого аналізу. Охарактеризовані методи дають можливість: ідентифікувати структурно-функціональні особливості регіонів, потенціал їхнього розвитку, його актуальні та потенційні бар'єри, що швидко змінюються; визначити структуру і тренди людського капіталу та соціальної активності; здійснити оцінку територій із погляду рівня їхньої інфраструктури; будувати моделі просторового розвитку з урахуванням їхніх виробничих, інноваційних, інфраструктурних чинників та інституційного оточення, ідентифікації або делімітації функціональних просторів на регіональному і національному рівнях.

Ключові слова: регіон, концепт, концепція, економічний розвиток та його концепція і методи, методика та методологія і методологічний базис.

АННОТАЦІЯ

В статье освещается проблематика использования методологического базиса в формировании современной концепции экономического развития региона. При этом обосновано,

что под ней логично понимать целостную систему взглядов, определяющих направление, стратегию и тактику реализации качественных и структурных изменений в его экономике, формирование которой происходит путем создания и организации знаний об объекте исследования. Поэтому методологическим базисом (основой) концепции экономического развития территории можно считать организацию деятельности по его наполнению знаниями. Он включает парадигму научного познания (вход в теории систем и системного анализа), концепцию экономического развития региона («черный ящик») и его конструкт. Одновременно применение количественных и качественных методов исследования гарантирует эффективность такого анализа. Охарактеризованные методы дают возможность: идентифицировать структурно-функциональные особенности регионов, потенциал их развития и его быстро меняющиеся актуальные и потенциальные барьеры; определить структуру и тренды человеческого капитала и социальной активности; осуществить оценку территорий с точки зрения уровня их инфраструктуры; строить модели пространственного развития с учётом разных производственных, инновационных и инфраструктурных факторов и институционального окружения и идентификации или же делimitации функциональных пространств как на региональном, так и на национальном уровнях.

Ключевые слова: регион, концепт, концепция, социально-экономическое переустройство, концепция экономического развития, методика, методология и методологический базис.

ANNOTATION

This article highlights the issue of using the methodological basis in the formation of the concept of economic development of the region. Using systematic and synergetic approaches, methods

of analysis and synthesis, induction and deduction, it is substantiated that, considering the economic development of the territory as qualitative and structural changes in its economy due to economic growth, it is logical to understand a holistic system of views and tactics implementation of qualitative and structural changes in the economy of the territory, the formation of which occurs through the creation and organization of knowledge about the object of study. Therefore, the methodological basis of the concept of economic development of the territory can be considered the organization of activities related to its filling with relevant knowledge (their formation). Such knowledge increases mainly in a cumulative way and plays a major role in the economic and social systems of the state, accumulating centers of concentration of economic activity, i.e. the creation of added value and jobs. At the same time, understanding the development of regions and their role in the economic development of each country requires an analysis of all the interrelated functions they perform, as well as the relationship between them and the external environment. There are also close relationships between the economic functioning of the territory and the standard and living conditions of its inhabitants / population. Therefore, the economic basis of economic development of the region includes the paradigm of scientific knowledge (entry into the theory of systems and its analysis) and the concept of economic development of the territory and its construct. At the same time, the use of quantitative and qualitative research methods in addition to those already mentioned guarantees the effectiveness of such an analysis. The described methods make it possible to: identify the structural and functional features of the regions, the potential of their development, its current and potential barriers that are changing rapidly; determine the structure defining and trends of human capital and social activity; to assess the territories in terms of the level of their infrastructure; build various models of spatial development taking into account production, innovation and infrastructural factors and appropriate institutional environment, identification or delimitation of functional spaces both just the regional so and national different hierarchical levels.

Key words: region, concept, socio-economic adjustment, the concept of economic development of the region, methods, methodology and methodological basis.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Із метою формування концепції економічного розвитку регіону слід визначити її методологічний базис, що актуалізує дослідження у цьому напрямі, зважаючи і на побудову в Україні ринкової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. На наше переконання, наводити окремі праці щодо методології та методологічного базису формування концепції економічного розвитку з їх широкого загалу, які давно увійшли у вітчизняний науковий простір, котрий активно поповнюється особливо останнім часом, необхідності немає. Водночас варто звернути особливу увагу на публікації у цьому контексті таких учених, як І. Благун, Н. Внукова, Л. Дмитришин, М. Долішній, Н. Дубровіна, В. Карпов, Т. Клебанова, Л. Сисак, О. Солтисік, Д. Стеченко, Н. Стоянець, К. Стрижиченко [1–8]. У зв'язку з побудовою в Україні ринкової економіки дослідження цієї проблеми мають не лише теоретичне, а й практичне значення, що і стало завданням цієї наукової розвідки. Це особливо стосується таких ще не до кінця вивчених питань, як визначення концепції економічного розвитку регіону і ме-

тодологічного базису (основи) її формування та цілої низки інших.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Дослідження цих проблем як ключових у контексті економічного розвитку регіону й є головною метою цієї статті.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Не заперечуючи науковій значущості енциклопедичних визначень методології [9; 10], ми притримуємося її розгляду як вчення про організацію діяльності [9], яке, на наше переконання, однозначно пояснює її предмет – організацію діяльності незалежно від її видів. Тож розкриємо сутність *методології* як учення у відношенні до вибраного напрямку наукової діяльності – формування концепції економічного розвитку регіону. Як зазначено у [3], «*концепція* (лат. *conceptio* – сприйняття) – 1) система певних дій і поглядів та явищ, спосіб тлумачення і розуміння теорії; 2) форма та засіб наукового пізнання і спосіб, розуміння, пояснення або ж тлумачення основної ідеї чи теорії; науково обґрунтоване та логічно доведене вираження її основного змісту, проте на відміну від неї воно не може втілюватися у систему точних наукових понять; 3) в економіці – система поглядів і помислів, що визначають основний напрям та стратегію і тактику реалізації різних бізнесово-підприємницьких проектів та програм».

Отже, розглядаючи *економічний розвиток регіону* як різні якісні та структурні зміни у його економіці внаслідок економічного зростання, *під його концепцією* розумітимемо систему тих поглядів, які визначають основний напрям, стратегію і тактику реалізації якісних та структурних змін у його економіці. Її формування відбувається шляхом створення й організації знань про об'єкт дослідження. Отже, методологічним базисом (основою) концепції економічного розвитку території можна вважати відповідну організацію діяльності стосовно його наповнення знаннями (їх формування). Такі знання збільшуються, головним чином, у кумулятивний спосіб та відіграють основну роль в економічній і соціальній системі держави, акумулюючи осередки концентрації економічної активності, тобто створення доданої вартості та робочих місць. Розуміння розвитку регіонів та їхньої провідної ролі у соціально-економічному розвитку країни потребує аналізу всіх взаємопов'язаних функцій, які виконуються ними, і взаємозв'язків між ними і зовнішнім середовищем. Існують також тісні взаємовідносини між економічним функціонуванням території та досягнутим рівнем і умовами життя усіх її мешканців.

Виходячи з основ дослідницьких технік, методи регіоналістики можна поділити на дві групи: *описові* (якісний аналіз) і *кількісні*. Жодна з них не використовується у, так би мовити, чистому вигляді. Важко уявити, щоб описовий метод не був би доповнений даними статистич-

них досліджень (опис завжди ґрунтується на відповідних кількісних оцінках). Аналогічно і кількісний підхід до регіоналістики не може виключати певних якісних характеристик.

До важливих видів описового методу можна віднести: метод історичного аналізу досліджуваного простору, інтуїтивні методи, у тому числі експертні, самореєстрації та сценарні тощо. Серед кількісних методів варто виокремити: метод *input-output*, що належно пристосований для відповідного трактування міжгалузевих і міжрегіональних потоків, економічного районування, типології та класифікації, методи, які використовуються для оцінки економіко-географічного положення або ж природно-ресурсного потенціалу кожного регіону, і відомого таксономічного (комплексного) аналізу та ін. [1–8].

У практиці досліджень просторових одиниць з однаковим успіхом застосовують як описові, так і кількісні методи. У США та державах Західної Європи дослідження розвитку територіальних одиниць відзначаються їх максимальною матеріалізацією. У багатьох випадках зустрічаємо і перебільшений відрив від якісного аналізу, що є негативним явищем. Очевидно, немає відповідних дослідницьких методів, абсолютно досконалих, бо це означало б досягнення максимуму можливостей розвитку знань щодо світу. Можна говорити про кращі та гірші методи, більш чи менш точні. Кожному з них можна закинути недосконалість, кожен має і деякі індивідуальні переваги [14].

Описовий метод дослідження територіальних одиниць відзначається детальним аналізом фактів, а це варто вважати позитивною ознакою. З іншого боку, під час його застосування отримуємо неточні та непорівнювані у широкому масштабі результати. Окрім цього, він дає змогу отримати лише суб'єктивні оцінки. Кількісні методи не мають деяких недоліків описових. Перш за все вони дають конкретні (вимірювані кількісно), відносно об'єктивні результати. Своєю чергою, це є й неодмінною умовою застосування тимчасово-просторових

порівнянь, що особливо важливо саме для регіональних досліджень. У визначених умовах використання кількісних методів утруднюється відсутністю відповідних статистичних матеріалів, які потрібні для регіонального аналізу як у галузевому, так і у просторовому трактуваннях. Для розуміння сутності методології формування концепції економічного розвитку регіону важливо мати на увазі, що такий методологічний підхід «занурений» у більш загальний процес наукового пізнання. Це враховується не лише на етапі формування концепції економічного розвитку регіону, а й на його завершальній фазі, яка означає аналіз та синтез різних результатів дослідження, які одержуються на основі використання методів дослідження, і формування відповідних конструктів. А звідси, методологічні принципи формування концептів є своєрідним містком між принципами наукового пізнання та визначальними науковими методологічними принципами формування належних конструктів соціально-економічного розвитку різних територій (рис. 1).

Варто зауважити й те, що основною умовою методології як організації науково-дослідної діяльності є відповідна інформаційна достатність. Це означає, що повинно бути чітко сформульоване уявлення про те, що вважати за вхідні та вихідні змінні досліджуваного об'єкта, які чинники суттєво впливають на процес його функціонування. «Якщо рівень інформаційної достатності низький, то створити концепцію, із використанням якої й можна було б отримати нові знання відносно об'єкта дослідження, практично неможливо» [1].

Формування концепції економічного розвитку регіону можливе завдяки застосуванню відповідного комплексу методів, який ґрунтується на системній парадигмі наукового пізнання й економічній теорії та теорії регіоналістики. Із іншого боку, виходячи з об'єкта дослідження, не менш важливим є ґрунтування методів на теоріях економічного розвитку, що дають змогу системно досліджувати основні чинники економічного розвитку регіонів. У цій роботі

Рис. 1. Методологічні принципи формування концептів і конструктів економічного розвитку регіону [2]

виокремлено два підходи до дослідження чинників економічного розвитку: теорії традиційного напрямку та новітній (сучасний) підхід до їх характеристики. Згідно з вибраним шляхом, необхідно підібрати і низку різних методів дослідження чинників економічного розвитку регіонів. Прикінцевим етапом – поза межами формування концепції економічного розвитку регіону – є етап формування конструкту (результату формування концептів). На нашу думку, таким можуть бути *ключові чинники успіху (КЧУ) регіонів* як здатність регіональної економіки оптимізувати ендогенні ресурси, щоб конкурувати та утверджуватися на вітчизняних і глобальних ринках, та здатність адаптуватися до змін у їхніх межах. Ланцюг реалізації методології формування відповідної концепції економічного розвитку регіону відображено на рис. 2. Він включає відповідну парадигму наукового пізнання (вхід – у теорії систем і системного аналізу) та концепцію економічного розвитку регіону («чорна скринька»), як і конструкт його економічної розбудови (вихід).

Таким чином, методологічний базис формування концепції повинен мати у своїй основі принципи наукового пізнання, що буде враховано під час використання коректних об'єкту дослідження комплексу його основних методів.

Далі детально проаналізуємо і відповідну триаду «традиційні та новітні теорії економічного розвитку територій – чинники їхньої економічної розбудови – визначальні методи, які використовуються для їх дослідження».

Традиційні теорії економічного розвитку регіонів.

1. Виробничі чинники економічного розвитку регіону. Компактним апаратом дослідження різних виробничих чинників економічного розвитку регіону є *теорія економічної бази*. «Вона дає можливість аналізувати його галузеву структуру в регіоні з погляду ступеня стабільності та рівня спеціалізації (диверсифікації), повторюваності виробничого процесу і повноти виробничо-технологічного циклу та меж пов'язаності регіонального комплексу». На основі застосування *структурного аналізу* виокремлюються базові галузі чи галузі спеціалізації й можливо оцінити інтенсивність виконання базових функцій у різних регіонах і співвідношення між певними галузями спеціалізації та допоміжними (комплектуючими) та обслуговуючими секторами [7].

Окрім цього, як зазначається у [6], «...у територіальній організації виробництва та розподілу праці в останні десятиріччя дедалі помітнішою стає спеціалізація не на окремих

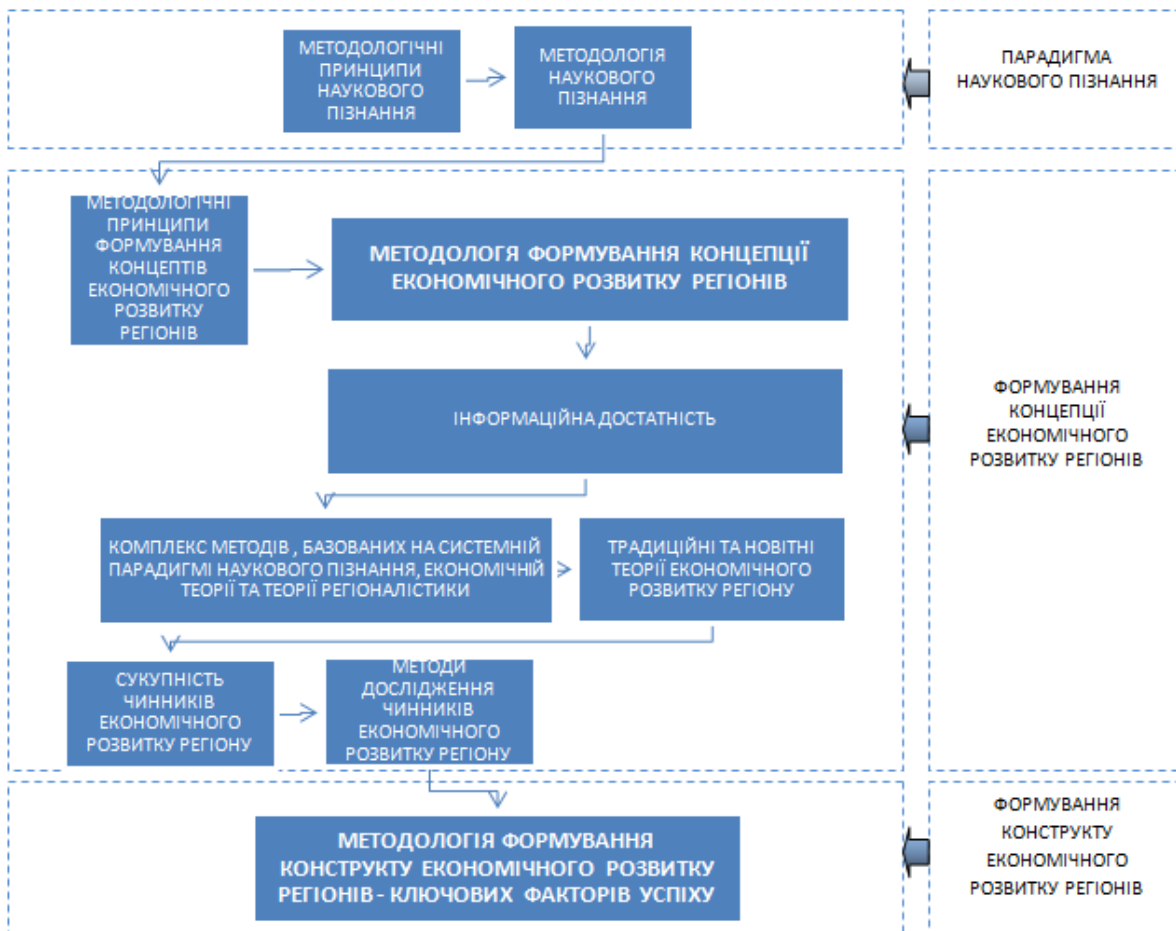

Рис. 2. Ланцюг (алгоритм) реалізації методології формування концепції економічного розвитку вітчизняного регіону [2]

галузях виробництва, а на відповідних рівнях (функціях) економічної діяльності». Намагаючись використати наявний теоретичний апарат моделей економічної бази до дослідження нової економіки, можна виокремити такі рівні (функції) економічної діяльності, як управління, дослідження та розвиток і виробництво та інфраструктура. Отже, з використанням *структурно-функціонального аналізу* логічно виокремити регіони:

- з яскраво вираженою гіпертрофією різних галузей виробництва;
- зі збалансованістю відповідних галузей виробництва і послуг;
- зі збалансованістю галузей виробництва та досліджень і розвитку;
- із досить помітною гіпертрофією територіального управління;
- регіони, у яких базові функції не з'ясовано.

Економіко-статистичний аналіз видів економічної діяльності згідно з КВЕД у часовому вимірі дає змогу визначити середні показники:

- галузевої структури і локалізації;
- концентрації та диверсифікації;
- регіонального мультиплікатора і коефіцієнта інтенсивності виконання відповідних базових функцій, значення яких є важливим у такому процесі.

Використання *аналізу просторових даних* до цієї групи показників економічної бази для кожного з регіонів дає можливість здійснити їх порівняння з галузевою структурою у країні у цілому й у міжрегіональному розрізі. Такий вид аналізу та економіко-статистичний аналіз, головним чином, і буде застосовуватися до усіх інших теорій економічного розвитку територій.

2. Інфраструктурні чинники економічного розвитку регіону. Матеріальна і соціальна інфраструктура згадується в *концепції ендогенного регіонального розвитку Бігла* як реклама місцевої матеріальної та соціальної інфраструктури. При цьому такий термін, як «інфраструктура», ідентифікують як «...комплекс галузей економічного і соціального життя, які мають підпорядкований та допоміжний характер, обслуговують виробництво, забезпечуючи умови життєдіяльності суспільства: виробнича і соціальна інфраструктура». До виробничої включають транспорт, зв'язок, енергетику, водну інфраструктуру, охорону навколишнього середовища, а до соціальної – науку, освіту, охорону здоров'я, соціальний захист населення, культуру та відпочинок [2].

Багато уваги у наукових роботах приділяється й ринковому складнику регіональної інфраструктури виходячи із сучасних тенденцій її розвитку. «Ринкова інфраструктура – це комплекс інститутів, служб, підприємств, організацій, що забезпечує нормальний режим безперебійного функціонування ринку на його території» [2]. Тому для аналізу інфраструктурних чинників економічного розвитку регіону взято до уваги виробничий, соціальний та

ринковий елементи регіональної інфраструктури. Кожному з них згідно з їх економічною інтерпретацією і *логічним аналізом* поставлено у відповідність певну сукупність різних показників-репрезентантів. Методика їх обчислення ґрунтується на системному використанні *логічного узагальнення, аналізу та синтезу* у належному категоріально-понятійному апараті саме такого дослідження.

Вибір методики оцінки взаємозв'язку між індикаторами виробничої, соціальної та ринкової інфраструктури і показником економічного розвитку регіонів спирається на теорію математичної статистики, якою для такого аналізу пропонується використовувати кореляційно-дисперсійний аналіз або ж *теорію метрики (відстані)*. Ці види аналізу схожі за суттю, але протилежні за висновками. Так, на підґрунті визначення коефіцієнтів кореляції та детермінації встановлюють тісноту лінійного взаємозв'язку між показниками, причому чим ближче їх абсолютне значення до 1, тим тісніший зв'язок, і навпаки, близькість за абсолютною оцінкою до 0 свідчить про відсутність зв'язку між цими показниками. Міри відстані дають змогу робити протилежні висновки: чим менша відстань між показниками, тим тісніший зв'язок між ними, та навпаки. У цій роботі зосереджено увагу на другому з них. Водночас за вибору метрики відстані з-поміж евклідової, манхеттенської, Міхновської та інших ми у цьому дослідженні зупинилися на евклідовій відстані.

3. Роль малого підприємництва як чинника економічного розвитку регіону. Незважаючи на те що мале підприємництво (МП) віднесене до вже традиційних чинників економічного розвитку регіону, такі сучасні теорії регіонального розвитку, як *нова теорія зростання і нова інституційна економіка*, розглядають його як невід'ємний сектор ринкової економіки, який має яскраво виражену регіональну орієнтацію. Такий підхід означає, що малим бізнесом формується його життєдіяльність, орієнтуючись передовсім на місцеву спільноту, обсяг та структуру місцевого попиту. Водночас органами місцевого самоврядування у межах їхніх законодавчих і виконавчих можливостей створюється підприємницький клімат. Для визначення ролі МП в економічному розвитку регіону і запропоновано використати методику оцінки його впливу на соціально-економічний та культурний розвиток території.

На першому кроці такої методики на регіональному рівні виділяються пріоритетні напрями діяльності суб'єктів малого підприємництва, які позитивно впливають на відповідну територію, що можуть визначатися кожним з органів місцевого самоврядування індивідуально залежно від основних особливостей розвитку території та рівня забезпеченості різного роду послугами. Шляхом *логічного аналізу* матеріалів державної статистики вибирають відносні параметри, якими характеризується розвиток

малого підприємництва у регіоні за кожним із пріоритетних напрямів. А для того щоб виявити характерність зв'язку між досліджуваними напрямами впливу малих підприємств з економічним розвитком території, здійснюється розрахунок *коефіцієнта парної кореляції* показників, які відображають функціонування малого підприємництва і стан економічного розвитку регіону. Із метою оцінки міри його внеску у рівень економічної розбудови території будується *зведений інтегральний показник* із використанням результатів кореляційного аналізу параметрів, що здійснюють найістотніший вплив на економічний розвиток регіонів. Чим більшим буде його значення, тим більша міра впливу на розбудову регіону малого бізнесу. На завершення цього фрагмента дослідження зазначимо, що описова статистика отриманих значень його розвитку дасть змогу підтвердити чи спростувати гіпотезу про вид взаємозв'язку між пріоритетними напрямами їхньої діяльності та соціально-економічною розбудовою територій.

Таким чином, оцінка функціонування діяльності малих підприємств із використанням вибіркового відносних показників і буде характеризувати міру його внеску у соціально-економічний розвиток кожного з регіонів зокрема.

Новітні теорії економічного розвитку регіонів.

4. Людський капітал регіону як один із чинників розвитку нової економіки. Нині спостерігається зростання зацікавленості тематикою, пов'язаною з побудовою нової економіки як такої системи, у якій знання, будучи стратегічним запасом суспільства, стають основою її функціонування. В економічному сенсі знання трактуються однаково як економічне благо та головний чинник розвитку економіки. Знання можуть створювати і використовувати у своїй діяльності тільки люди, тому у новій економіці зростає значення людського капіталу. Людський капітал як чинник виробництва розглянуто в *новій теорії зростання Дж. Лукаса, Р. Баро, Х. Сала-і-Мартина*; як ефект навчання через діяльність (*learninig-by-doing*) – у *новій теорії зростання Лукаса*; як рекламу загальної освіти, професійних вмінь, організаційних навиків, які спрямовуються на формування сектора високих технологій, – у *концепції ендегенного регіонального розвитку Р. Камагні*. При цьому людський капітал належить до нематеріальних запасів та є важливим складником інтелектуального. Його вимірювання вимагає ідентифікації емпіричних показників, що відносяться до найосновніших елементів людського капіталу, визначаючи його якість. У світлі роздумів про ті показники, які описують людський капітал у просторовому трактуванні, можна віднести: кількість студентів вищих навчальних закладів на 10 тис населення регіону; чисельність працівників освіти на ту ж кількість жителів; чисельність працівників, залучених до виконання наукових досліджень і розробок (НДКР) на 1 тис працевлаштованих;

забезпеченість населення лікарняними ліжками та їх кількість на 10 тис мешканців; частка зареєстрованих безробітних серед працездатних жителів [7].

На основі запропонованих показників здійснено обчислення інтегральної величини людського капіталу таксономічним методом. Водночас взято до уваги вплив зміни складників на рівень запасу людського капіталу. Отже, визначаються стимулятори, у разі використання яких має місце позитивна залежність між напрямами зміни складників і зміни запасів людського капіталу, та дестимулятори, у разі використання яких така залежність є оберненою. Окрім цього, отримані значення інтегрального показника людського капіталу дають реальну змогу визначити конкурентоспроможну позицію окремих регіонів. Його значення дає можливість стверджувати про вищий від середнього рівень усіх ключових чинників успіху окремих регіонів в аспекті наявного в них людського капіталу, якщо його величини є більшою за 1, та нижчий від середньодержавного рівень тих же чинників успіху території у разі, коли інтегральний показник людського капіталу є меншим за 1. Такий підхід і слугуватиме подальшому формуванню рейтингу регіонів України за їх КЧУ у контексті використання наявного в них людського капіталу.

5. Інновації як основа регіонального соціально-економічного розвитку стали предметом досліджень багатьох учених та формування таких теорій: технологічних інновацій як екзогенного чинника у неокласичній моделі розвитку Л. Борца, Л. фон Штайна і С. Річардсона, ефекту розливання інформації *spillover* у новій кумулятивній концепції причинності Н. Колдора; інновацій як чинника розвитку за підтримки наукових і технологічних парків; у концепції ендегенного економічного регіонального розвитку П. Малецькі та П. Нійкампа; теорії ендегенного зростання: технологічний прогрес через розвиток НДДКР (B&R) П. Ромера; концепції регіонів, що навчаються, у теорії ендегенного розвитку авторства Б. Ашейма; процес поширення знань і вмінь (*knowledge spillover*) нової теорії зростання, автор якої – Л. Тондл, тощо [7].

У сучасному глобалізованому світі та його економіці зокрема інноваційні процеси мають, по суті, визначальний вплив, тому їх системні дослідження та оцінка й окреслення особливих характеристик інновацій є неодмінною умовою забезпечення економічного розвитку держави у цілому та її регіонів зокрема. У європейській практиці для визначення досягнутого рівня регіональної інноваційності запропоновано використовувати Європейське табло інноваційного розвитку (*European Innovation Scoreboard, EIS*), яке обчислюється Євростатом [3; 14]. Утім, методологія EIS для вимірювання ефективності національних дослідницьких та інноваційних систем не залишається поза гострою критикою,

тому для визначення рівня інноваційності регіонів України запропоновано використовувати, з одного боку, структурну міру розвитку як інструмент багатомірного статистичного аналізу, а з іншого – показники *EIS*. У процесі дискусії над визначенням рівня регіональної інноваційності з'являється ще багато проблемних питань. Одним із них є трактування регіональної інноваційності як пропорційного співвідношення між показниками інноваційності типу INPUT і OUTPUT. Тож на підґрунті такого підходу пропонується визначити ефективність регіональної інноваційності. Для цього послідовно виконують такі визначальні потрібні для цього кроки:

- визначають основні елементи матриць статистичних даних окремо за типами INPUT та OUTPUT на основі чинників регіональної інноваційності. За цими показниковими характеристиками її індикатори згруповано окремо за різними типами INPUT і OUTPUT та їхніми національними статистично облікованими показниками і відповідними одиницями їхнього вимірювання;

- встановлюють міру інноваційності регіонів України. Побудова індексу регіональної інноваційності типу INPUT базується на визначенні субіндексів для двох груп: 1) створення знань та підприємництво; 2) інвестиції. Побудова індексу регіональної інноваційності типу OUTPUT ґрунтується на визначенні субіндексів для двох груп: 1) інноваційна діяльність; 2) впливи;

- визначають міру ефективності інноваційності в ієрархічному регіональному розрізі. Підставою для такої оцінки ефективності інноваційності регіону є співвідношення індексів INPUT і OUTPUT. Як це зазначено у [11], «...семантична інтерпретація ефективності регіональної інноваційності потребує уточнення процедури класифікації регіонів з огляду на вибрану методичку співвідношення індексів INPUT та OUTPUT. Таке узагальнення і дасть змогу визначити рівень ефективності регіональної інноваційності. Запропоновано і міру ефективності інноваційності регіону, чим уможлиблюється її визначення у відношенні інноваційності держави у національному розрізі».

Продемонстрований підхід до визначення міри ефективності інноваційності в ієрархічному регіональному розрізі ґрунтується на використанні інструментів *багатовимірного статистичного аналізу* та даних статистики Євросоюзу або Державної служби статистики України у сфері інноваційності.

6. Інституційні засади економічного розвитку регіонів. Інституції розуміють як здатність організаційних структур опанувати сучасне управління в умовах постійних змін. У рамках характеристики теорій, у яких регіон розглядається з інституціональної позиції, можна виділити *нову інституційну економіку* та її послідовників. Вона надає велику вагу саме соціальним і культурним явищам як чинникам економічного зростання. Представника-

ми цього напрямку є Т.Б. Веблен, М. Мітчелл та Д.Р. Коммонс. Інституційним підходом до регіонального розвитку вважають і *концепцію агломерації еластичного виробництва Алена Скотта*. Іншою ж концепцією регіонального розвитку, яка посиляється на цей підхід, є *теорія Майкла Стронера* [7].

Інститути впливають на визначення правил поведінки, тому велике значення мають державні інститути, що стоять на охороні економічного та правового порядку. Часто їх розглядають як один із трьох принципових рівнів аналізу економічного життя у просторі як посередника між суб'єктами (особами) і загальними соціальними та політичними й економічними структурами [13]. По-іншому трактують інститути Європейська Комісія та ОЕСР, які визначають їх як: загальну освітню систему; систему вищої освіти; систему спеціалізованої технічної освіти; науково-дослідну базу; набір знань у вигляді публікацій, стандартів і технічних норм; інноваційну політику; макроекономічне та юридичне оточення; принципи політики, що стосуються відсоткових ставок, валютної політики, митних платежів і конкуренції; комунікаційну інфраструктуру та телекомунікаційні мережі; фінансові установи, які сприяють полегшенню доступу до капіталу високого ризику (*venture capital*); доступність ринку, отже, можливість формування близьких зв'язків із клієнтами, і такі аспекти, як величина ринку та легкість доступу до нього; структуру сектору і конкурентоспроможне оточення, зокрема існування фірм-постачальників у комплементарних секторах [14]. Інституції ж у вузькому значенні – державні установи (влада та вища школа); державно-приватні установи (приміром, агентства регіонального розвитку); позаурядові установи громадянського сектору (наприклад, фонди і товариства розвитку малого бізнесу та інноваційності, центри, що підтримують трансфер технологій, технологічні парки та інкубатори); товариства приватного сектору (у тому числі професійні спілки); приватні установи (зокрема, різні фонди *venture capital*) [11–13; 15].

Роль таких структур в економічному розвитку регіонів вивчено на основі використання *логічного узагальнення, аналізу та синтезу*. Водночас *компаративний аналіз* дав змогу проаналізувати інституційне оточення як інструментарій створення середовища активної для інноваційної діяльності.

У табл. 1 відображено наявний логічний взаємозв'язок наведених теорій і різних чинників та методів дослідження економічного розвитку регіону.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Розглядаючи *економічний розвиток регіону* як різні якісні та структурні зміни у його економіці внаслідок економічного зростання, *під його концепцією* ми розуміємо систему поглядів, що визначають основний напрям, стратегію і так-

Таблиця 1

Логічна схема взаємозв'язку теорій, чинників і методів дослідження економічного розвитку регіону [2]

Теорії економічного розвитку регіону	Чинники економічного розвитку регіону	Методи дослідження економічного розвитку регіону:	
		індивідуальні	спільні
<i>Традиційні теорії економічного розвитку</i>			
Теорія економічної бази	<i>виробничі чинники:</i> коефіцієнт надлишку працівників, коефіцієнт локалізації, коефіцієнт диверсифікації, регіональний коефіцієнт концентрації мультиплікатор	структурний аналіз, структурно-функціональний аналіз	економіко-статистичний аналіз, аналіз просторових даних
	коефіцієнт інтенсивності виконання базових функцій		
Теорія ендегенного регіонального розвитку	<i>інфраструктура:</i> виробнича ринкова соціальна	логічне узагальнення, аналіз та синтез, теорія метрики (відстані)	
Нова теорія зростання Нова інституційна економіка	<i>мале підприємництво:</i> кількість малих підприємств, оборот реалізованої продукції, кількість зайнятих, із них частка найманих працівників у МП	логічний аналіз, кореляційний аналіз, описова статистика, таксономічний аналіз	
<i>Новітні теорії економічного розвитку</i>			
Нова теорія зростання Лукаса, Баро, Сала-і-Мартіна Нова теорія зростання <i>learninig-by-doing</i> Лукаса Концепція ендегенного регіонального розвитку Камагні	<i>людський капітал:</i> кількість студентів вищих навчальних закладів, число працівників освіти, кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень розробок, забезпеченість населення лікарняними ліжками, частка зареєстрованих безробітних	таксономічний аналіз	економіко-статистичний аналіз, аналіз просторових даних
Неокласична модель розвитку Борца, Штайна та Річардсона Ефект розливання інформації <i>spillover</i> у новій кумулятивній концепції Калдора Концепція ендегенного регіонального розвитку Малецкі та Нійкампа Теорія ендегенного зростання через розвиток НДДКР (B&R) Ромера Концепція регіонів, які навчаються; у теорії ендегенного регіонального розвитку Ашейма	<i>інноваційність:</i> індекс INPUT: 1) створення знань і підприємництво 2) інвестиції індекс OUTPUT: – інноваційна діяльність – впливи	багатовимірний статистичний аналіз	
Процес поширення знань і вмінь (<i>knowledge spillover</i>) в новій теорії зростання Тондла			
Нова інституційна економіка Веблена, Мітчелла та Коммонса Концепція агломерації еластичного виробництва Скотта Теорія Сторпера	<i>інституцій:</i> державні установи, державно-приватні установи, позаурядові установи громадянського сектору, товариства приватного сектору, приватні установи	логічне узагальнення, аналіз і синтез, компаративний аналіз	

тику реалізації відповідних якісних та структурних змін у його економіці, формування якої відбувається шляхом створення й організації

знань про об'єкт дослідження. Відповідно, її *методологічним базисом (основою)* можна вважати організацію діяльності з належного

наповнення території відповідними знаннями (їх формування). Такі знання збільшуються, головним чином, у кумулятивний спосіб та відіграють основну роль в економічній і соціальній системах країни, акумулюючи осередки концентрації економічної активності, тобто створення певної доданої вартості та робочих місць. Таким чином, розроблено методологічний базис формування концепції економічного розвитку регіону, який включає парадигму наукового пізнання (вхід – у теорії систем і системного аналізу), концепцію економічного розвитку регіону («чорна скринька») та його конструкт (вихід). При цьому формування такої «чорної скриньки» здебільшого відбувається шляхом реалізації відповідної тріади компонент: традиційні та новітні теорії економічного розвитку регіонів – його визначальні чинники – відповідні методи їхнього системного наукового дослідження. Для цього продемонстровано різні методи і техніки наукових досліджень у сфері регіонального аналізу економічного розвитку. Однаковою мірою розглядаються як кількісні, що опираються на статистичний аналіз даних для цілої сукупності, так і якісні методи.

Застосування кількісних і якісних методів дослідження гарантує досягнення ефективності в його аналізі та інтерпретації. Охарактеризовані методи дають можливість: ідентифікувати структурно-функціональні особливості регіонів, потенціал їх розвитку, актуальні та потенційні бар'єри їх розбудови, які порівняно швидко змінюються; визначати структуру й основні тренди людського капіталу та соціальної активності; здійснювати оцінку територій із погляду рівня їх інфраструктури; будувати різні моделі просторового розвитку з урахуванням відповідних виробничих і різних інноваційних та інфраструктурних чинників, інституційного оточення, ідентифікації чи делімітації функціональних просторів як на регіональному, так і національному рівнях.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Благун І.С., Дмитришин Л.І. Концептуальний підхід до моделювання просторово-структурної диференціації грошових доходів населення. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 6(144). С. 114–122.
2. Благун І.С., Сисак Л.І., Солтисік О.О. Моделювання сталого розвитку регіону : монографія. Івано-Франківськ : Центр інформаційних технологій, 2006. 166 с.
3. Внукова Н.М. Методологія та практика побудови статистики обсягів послуг виробничого характеру на регіональному рівні. *Статистика України*. 2002. № 4. С. 30–36.
4. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ–ХХІ століть: нові пріоритети. Київ : Наукова думка, 2006. 512 с.
5. Карпов В.І. Методологія європейської регіональної статистики (основні теоретичні положення і практичне значення для України). *Статистика України*. 2002. № 4. С. 19–26.
6. Клебанова Т.С., Дубровина Н.А., Стрижиченко К.А. Анализ экономического роста : учебное пособие. Харьков : ХГЭУ, 2002. 224 с.

7. Стеченко Д.М. Управління регіональним розвитком. Київ : Вища школа, 2000. 224 с.
8. Стоянець Н.В. Методологічні аспекти соціально-економічного розвитку регіонів. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка»*. 2015. Вип. 2(2). С. 208–213.
9. Большой энциклопедический словарь. Москва : Мысль, 1998. 960 с.
10. Словник іншомовних слів. URL: <http://slovopedia.org.ua> (дата звернення: 27.11.2020).
11. Chądzyński, J., Nowakowska, A., Przygodzki, Z. Region i jego rozwój w warunkach globalizacji. CedeWu.pl Wydawnictwa Fachowe. Warszawa, 2007. S. 119.
12. European Innovation Scoreboard. URL: <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/24829> (дата звернення: 27.11.2020).
13. Martin, R., Sunley, P. Paul Krugman's geographical economics and its implications for regional development theory. *A critical assessment, economic geography*. 1996. Vol. 72/3. S. 259–292.
14. Methodology Report on European Innovation Scoreboard 2017. URL: <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/25101> (дата звернення: 27.11.2020).
15. OECD, 2012. Entrepreneurship at a Glance, Paris: OECD.

REFERENCES:

1. Blahun, I. S., Dmytryshyn, L. I. (2013) Kontseptualnyj pidkhid do modeljuvannia prostоровo-strukturnoji dyferentsiatsiji hroshovykh dokhodiv naseleння [Conceptual approach to modeling spatial and structural differentiation of monetary income of the population]. *Current economic problems*. № 6 (144). Kyjiv, 2013 [in Ukr.].
2. Blahun, I. S., Sysak, L. I., Soltysik, O. O. (2006). Modeljuvannia staloho rozvytku rehionu [Modelling of sustainable development of the region]. Monograph. Ivano-Frankivsk: Publishing and Design Department of the Centre of Information Technologies, 2006 [in Ukr.].
3. Vnukova, N. M. (2002). Metodolohija ta praktyka pobudovy statystyky obsiahiv posluh vyrobnychoho kharakteru na rehionalnomu rivni [Methodology and practice of constructing statistics on the volume of production services at the regional level]. *Statistics of Ukraine*. № 4. Kyjiv: State Statistics of Ukraine, 2002 [in Ukr.].
4. Dolishnij, M. I. (2006). Rehionalna polityka na rubezhi XX – XXI stolit: novi priorytety [Regional policy at the turn of the XX – XXI centuries: new priorities]. Kyjiv: Scientific thought, 2006 [in Ukr.].
5. Karpov, V. I. (2002). Metodolohija jevropеjskoji rehionalnoji statystyky (osnovni teoretychni polozhennia i praktychne znachennia dlia Ukrajin) [Methodology of European regional statistics (basic theoretical provisions and practical significance for Ukraine)]. *Statistics of Ukraine*. № 4. Kyjiv: State Statistics of Ukraine, 2002 [in Ukr.].
6. Klebanova, T. S., Dubrovyna, N. A., Stryzhychenko, K. A. (2002). Analiz ekonomycheskoho rosta [Analysis of economic growth]. Textbook. Kharkov: Publishing House of KhGEU, 2002 [in Rus.].
7. Stechenko, D. M. (2000). Upravlinnia rehionalnym rozvytkom [Regional Development Management]. Kyjiv: High school, 2000 [in Ukr.].
8. Stojanets, N. V. (2015). Metodolohichni aspekty sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv [Methodological aspects of

- socio-economic development of regions*]. *Scientific Bulletin of Mukachevo state un-ty, Economics series*. Iss. 2 (2). Mukachevo: Publishing House MSU, 2015 [in Ukr.].
9. Bolshoj entsyklopedycheskyj slovar [*Big encyclopaedic dictionary*]. M.: Mysl, 1998 [in Rus.].
 10. Slovnyk inshomovnykh sliv [*Dictionary of foreign words*]. Retrieved from: <http://slovopedia.org.ua> [in Ukr.] (access. – 27.11.2020).
 11. Chądzyński, J., Nowakowska, A., Przygodzki, Z. Region i jego rozwój w warunkach globalizacji. CedeWu.pl Wydawnictwa Fachowe. Warszawa, 2007. S. 119.
 12. European Innovation Scoreboard. Retrieved from: <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/24829> [in Engl.] (access. – 27.11.2020).
 13. Martin, R., Sunley, P. (1996). Paul Krugman's geographical economics and its implications for regional development theory: A critical assessment, *economic geography*. Vol. 72/3. Londjn, 1996. S. 259-292.
 14. Methodology Report on European Innovation Scoreboard 2017. Retrieved from: <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/25101> [in Engl.] (access. – 27.11.2020).
 15. OECD, 2012. *Entrepreneurship at a Glance*. Paris: OECD.

УДК 658.7:656.2

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-6>**Луценко І.С.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту**Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»***Lutsenko Iryna***Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management,
National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"*

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ГЕОПОЛІТИЧНОМУ АСПЕКТІ

STATE SUPPORT OF THE TRANSPORT AND LOGISTICS SYSTEM OF UKRAINE IN THE GEOPOLITICAL ASPECT

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто потребу розвитку транспортно-логістичної системи України, визначено важливість транспортно-логістичної інфраструктури країни для її геополітичного положення та соціально-економічного розвитку. Визначено можливості транспортно-логістичної системи як основного провідника та консолідатора цілей та завдань глобалізації, глокації та концепції сталого розвитку. Зроблений аналіз рівня розвитку логістики України на основі індексу ефективності логістики дав змогу, незважаючи на певний суб'єктивний характер показника, визначити нагальні проблеми транспортно-логістичної інфраструктури та шляхи підвищення її рівня. Показано необхідність державної підтримки транспортно-логістичної системи як підсистеми національної економіки країни через створення і регулювання сприятливого інвестиційно-інноваційного поля.

Ключові слова: транспортно-логістична система, транспорт, геополітика, транспортно-логістична інфраструктура, логістика, індекс ефективності логістики, державна підтримка.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрена необходимость развития транспортно-логистической системы Украины, определена важность транспортно-логистической инфраструктуры страны для ее геополитического положения и социально-экономического развития. Определены возможности транспортно-логистической системы как основного проводника и консолидатора целей и задач глобализации, глокации и концепции устойчивого развития. Проведенный анализ уровня развития логистики Украины на основе индекса эффективной логистики позволил, несмотря на некоторый субъективный характер показателя, определить насущные проблемы транспортно-логистической инфраструктуры и пути повышения ее уровня. Продемонстрирована необходимость государственной поддержки транспортно-логистической системы как подсистемы национальной экономики страны путем создания и регулирования благоприятного инвестиционно-инновационного поля.

Ключевые слова: транспортно-логистическая система, транспорт, геополитика, транспортно-логистическая инфраструктура, логистика, индекс эффективности логистики, государственная поддержка.

ANNOTATION

The article considers the need to develop the transport and logistics system of Ukraine, identifies the importance of transport and logistics infrastructure of the country for its geopolitical position and socio-economic development, the role of transport retro-spectively, demonstrates the close relationship between transport innovation and change in geospace and geopolitics. The relevance

of Gartland's theory of G. Mackinder and "land-sea" dichotomy is confirmed, which determines the difference of resource potential of territories, their geography and, accordingly, features of transport and logistics systems that can be created in these territories. The possibilities of the transport and logistics system as the main leader and consolidator of the goals and objectives of globalization, glocation and the concept of sustainable development are determined. It is proved that transport and logistics systems are an important factor in stable and dynamic development of the country's economy, can positively affect living standards through employment, environmental protection, innovative tools, training, etc., is a successful prerequisite for integration into the world political and economic space. The analysis of the level of logistics development in Ukraine on the basis of the logistics efficiency index allowed, despite a certain subjective nature of the methodology for calculating the indicator to identify urgent problems of transport and logistics infrastructure and ways to improve its level. The relevance and significance of the study is to identify areas for improvement of the transport and logistics system of Ukraine for socio-economic development and its full and effective integration into the network of international transport corridors through the development of transport and logistics infrastructure in the region. The need for state support of the transport and logistics system as a subsystem of the national economy through the creation and regulation of a favorable investment and innovation field, by developing a strategy and concept for the development of national transport and logistics infrastructure, large-scale programs for their financing.

Key words: transport and logistics system, transport, geopolitics, transport and logistics infrastructure, logistics, logistics efficiency index, state support.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Аналіз значення транспортно-логістичної системи для соціального, економічного та геополітичного положення країни, виявлення основних проблем щодо розвитку транспортно-логістичної системи України та інтеграції її у світовий економічний простір, визначення напрямків державної підтримки транспортно-логістичної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Питаннями значення транспортно-логістичної системи країни як індикатора соціально-економічного роз-

витку, як каркасу геополітичного положення країни, державного регулювання транспортно-логістичної інфраструктури зокрема, займалися багато відомих учених, серед яких: О. Бакаєв, В. Галабурда, В. Дикань, І. Кара, Г. Ейтутіс, Ю. Колосова, Н. Кудрицька, В. Маліков, А. Новікова, В. Пасічник, І. Смірнов, Н. Ткаченко, Н. Якименко та багато інших. Вивчення концептуальних засад функціонування і розвитку транспортних та логістичних систем цих авторів дає можливість стверджувати, що сьогодні транспортно-логістична інфраструктура з погляду геополітичного аспекту залишається в Україні слабо розвинута, що потребує необхідності пошуку нових інструментів для розвитку транспортно-логістичної системи України в контексті глобалізаційних та глокаційних викликів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Світова соціально-економічна криза, яка викликана пандемією COVID-19, ще більше загострила питання розвитку транспортно-логістичних систем. Швидка зміна стандартних відносин між усіма учасниками ринку вимагає від держав відповідної реакції щодо підтримки на належному рівні транспортно-логістичної системи та інтеграції її у світову систему через призму геополітичного впливу. Визначені тенденції зумовили проблематику цього дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасна світова ситуація демонструє подальший розвиток глобалізаційних процесів із загостренням глокаційних тенденцій, інформатизацію простору і, як наслідок, надання ще більшого динамізму соціально-економічним та політичним процесам. Особливо важливо це стає, на нашу думку, в умовах кризи світової економіки, яка була спричинена пандемією COVID-19. Ці масштабні й швидкісні перетворення простору і суспільства, неможливість використання прогнозних інструментів практично в усіх сферах життя вимагають шукати стабільні точки орієнтири, які зможуть подолати негативні тенденції, спричинені пандемією.

Транспорт є одним із важливих елементів розвитку країн і регіонів. Той момент історії розвитку людства, коли було винайдено колесо і почали використовувати гужовий вид транспорту, заклав основи для глобалізації світової економіки (розширення регіонів проживання, поступове просування всередину континентів, перевезення вантажів). Інновації на транспорті завжди викликали трансформацію у геополітичних відносинах, вносили зміни у формування глобального світового простору. Говорячи про роль транспортної системи для країни, можна згадати Шовковий шлях як головну артерію, по якій безперервно безкінечним потоком йшли цінні товари зі Сходу в Європу починаючи з часів правління Олександра Маке-

донського до Великих географічних відкриттів (XVI ст.) включно [1]. Усі військові конфлікти, які відомі людству, велися за домінування на певних територіях і ресурсами, котрі могли дати ці території, та за можливість контролювати шляхи руху товарів (Візантія, Монгольська імперія, гітлерівська Німеччина тощо). На початку XX ст. Г. Маккіндер у праці «Демократичні ідеали і реальність» писав: «Хто контролює Східну Європу, той керує Гартлендом, хто контролює Гартленд, той керує Світовим островом, хто контролює Світовий острів, той керує Світом». Діхотомія «море – суходіл» спирається на відмінності ресурсів територій, її географію і, відповідно, ті транспортні системи, які вони можуть створити. Незважаючи на глобалізаційні процеси, фундаментальна діхотомія продовжує діяти, підтвердженням цього є військово-стратегічні конфлікти другої половини XX ст. (участь військ США в Югославії, Лівії, Іраку, Афганістані), саме це є доказом того, що діхотомія залишається важливим аспектом геополітичних відносин. Безпека держав як у політичному, так і в соціально-економічному аспектах стає сьогодні надзвичайно важливою: немає жодної географічно віддаленої точки світу, до якої неможливо було б дуже швидко (іноді практично миттєво) дістатися [1]. Згідно із цією сучасною особливістю геополітичного простору, підтримка цілісності та єдності території, з одного боку, та швидкості, мобільності, надійності, економічності пересування пасажирів і вантажів – з іншого, залишається найважливішим завданням сучасності.

Транспортні системи виконують це подвійне завдання. Через такі можливості транспортна система будь-якого рівня (місцева, національна, регіональна, міжнародна тощо) є об'єктом геополітичного управління, з іншого боку, жодне геополітичне рішення не може бути прийнято і реалізовано без аналізу стану, перспектив розвитку транспортної системи. Геополітика – це підвалина сукупного потенціалу держави, але завжди вона має бути підкріплена транспортною системою, яка б могла виконати поставлені завдання та досягти встановлених цілей.

Увага Європи до України в першу чергу може бути пояснена вигідним геополітичним становищем нашої держави, що підтверджується найвищим транзитним коефіцієнтом (3,75 бали) серед європейських країн і відповідними залученням до європейської транспортно-логістичної інтеграції. Транспортну систему держави утворює об'єднана транспортними центрами й вузлами дорожня мережа разом із портами, рухомим складом, складськими та іншими господарствами [1].

Загальносвітова сучасна концепція сталою розвитку проголошує цілісність фізичних і біологічних природних систем у процесі їх взаємодії із соціально-економічними системами. При цьому варто зазначити, що саме через розвиток транспортно-логістичної інфраструкту-

ри можна забезпечити доступ до джерел усіх ресурсів, приєднати географічно розпорошені ринки виробництва та збуту продукції, забезпечити відповідно до існуючої потреби умови поставки. Саме через транспортно-логістичний складник уможлиблюється формування ефективних шляхів і форм руху потоків процесів на світовому ринку і забезпечується високий рівень інтеграційних процесів. Загалом можна констатувати, що логістична інфраструктура в поєднанні з транспортною максимально стимулює глобалізаційні процеси, створюючи каркас для формування міжнародних ланцюгів поставок. Саме транспортно-логістична система інституційно впорядковує виробничі процеси, розподіл та процес споживання за цілями та принципами концепції сталого розвитку. За такого підходу основною метою формування інфраструктури транспорту і логістики є мінімізація негативних наслідків глобалізації через ефективне використання ресурсного потенціалу регіону та зменшення ризиків настання екологічних загроз, розроблення методології та інструментарію забезпечення сталості розвитку економіки і суспільства через оптимальне економічно обґрунтоване споживання ресурсного потенціалу.

Безпорадність перед коронавірусом більшості держав світу довела об'єктивну необхідність державного регулювання, особливо важливо це відчуватиметься під час подолання наслідків пандемії, як економічних, так і соціальних. Однією з таких стабільних основ розвитку соціально-економічної сфери, на нашу думку, повинна стати транспортно-логістична система країни. Саме транспортно-логістичні системи, які є важливим чинником стабільного і динамічного розвитку економіки країни, можуть позитивно впливати на рівень життя населення (зайнятість, охорона навколишнього середовища через установлення природоохоронних законодавств), є успішною передумовою інтеграції країни у світовий політико-економічний простір.

У сучасній економічній літературі існує велика кількість трактувань суті транспортно-логістичної системи, розглядається ця дефініція з погляду різних аспектів. Так, у [1, ст. 156; 2, ст. 79] визначено, що транспортно-логістична система – це інтегрована сукупність суб'єктів транспортно-логістичної діяльності та об'єктів транспортно-логістичної інфраструктури, що взаємодіють між собою з метою оптимізації руху вантажопотоків «від дверей до дверей» за мінімальних витрат на максимально вигідних умовах.

Реальний стан та місце транспортно-логістичної системи України у міжнародному просторі відносно об'єктивно можна оцінити, проаналізувавши LPI (індекс ефективності логістики), який розраховується Світовим банком раз на два роки. За рейтингом LPI в 2018 р. наша країна піднялася зі 102-го місця у 2010 р. на 69-го, що також на 11 позицій краще, ніж

у 2016 р. Аналізуючи інтегральний індекс LPI за компонентами, можна спостерігати, що такий субіндекс, як «Митниця», зайняв 66-е місце, «Своєчасність» – 52-е, «Якість логістики та компетентність» – 68-е; проте за субіндексом «Міжнародні перевезення» Україна посідає лише 119-е місце; субіндекс «Інфраструктура», який включає якість торгівлі та транспортну інфраструктуру, – 89-е [3].

Незважаючи на певну суб'єктивність оцінки транспортно-логістичної системи та недосконалість методології проведення обрахунку LPI, можна виділити такі проблеми розвитку транспортно-логістичної системи України:

- 1) низький рівень якості надання транспортно-логістичного обслуговування вантажного потоку;
- 2) невисокий рівень розвитку транспортно-логістичної інфраструктури;
- 3) значні затримки під час перетину кордонів, пов'язані з роботою митниці та інших контролюючих органів;
- 4) практична відсутність взаємодії різних видів транспорту;
- 5) значний негативний вплив транспорту та об'єктів логістичної інфраструктури на екологію регіонів;
- 6) недостатність інвестицій у розвиток транспортно-логістичної інфраструктури;
- 7) слабкий рівень нормативно-правового регулювання транспортно-логістичної сфери;
- 8) відсутність статистичного обліку показників розвитку логістики на національному рівні;
- 9) слабка інтеграція національних транспортно-логістичних систем в європейську та євразійську транспортно-логістичні системи.

Аналіз практики європейських країн щодо управління транспортно-логістичною інфраструктурою демонструє використання потужних фінансових інструментів. Так, у середньому державами фінансується 25–45% науково-інноваційних витрат на розвиток науково-технічного потенціалу транспортно-логістичної сфери та її структурну перебудову. За офіційними даними, КНР витратила в 2019 р. на транспортно-логістичну інфраструктуру близько 460 млрд дол. США, бюджетами різних рівнів інвестовано в транспортно-логістичні проекти 194 млрд дол. у цьому ж році, Німеччина – 3,2 млрд євро бюджетних ресурсів [4].

Здійснення фінансування інноваційної діяльності транспортних підприємств є пріоритетним напрямом, де держава фінансує від 25% до 45% національних науково-інноваційних витрат, що, своєю чергою, сприяє створенню необхідних умов розвитку науково-технічного потенціалу транспортної сфери та її структурно-інноваційній перебудові [4].

Найбільше інвестицій, а це близько 45% (200 млрд дол.) світового обсягу у розвиток транспортно-логістичної інфраструктури здійснюють європейські країни, другу позицію займають країни Азії та Тихоокеанського регіону,

їхня частка у світових інвестиціях у транспортно-логістичну систему становить приблизно 21% світових, при цьому окремо урядом Китаю інвестовано майже 85%, або 79 млрд дол. [4].

Для виведення транспортно-логістичної системи України на високі позиції у світовому геопросторі необхідно терміново підвищувати інвестиційну привабливість галузі, пришвидшувати реалізацію спільних транспортно-транзитних проєктів з Європою, підвищувати якість роботи державних органів, які відповідають за роботу та модернізацію транспортно-логістичної системи, приєднуватися до міжнародних норм та конвенцій, що спрощують митні процедури та перетини кордонів, упроваджувати сучасні транспортно-логістичні, інформаційні, управлінські технології.

Окрім того, дієвим інструментом пошквалення інвестиційного та інноваційного розвитку транспортно-логістичної інфраструктури можуть стати стратегії та концепції розвитку цієї сфери. Так, у країнах ЄС діє низка директив і регламентів, які розкривають ключові засади і норми державного регулювання у сфері транспорту, а також установлюють правила і норми транспортного обслуговування для всіх країн – членів ЄС.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Визначено особливості формування та регулювання транспортно-логістичної системи та її взаємодію і взаємовплив на геополітичне становище країни. На тлі пандемії коронавірусу відбувається загострення соціально-економічних відносин, що передусім відбивається на транспортно-логістичній інфраструктурі, при цьому надзвичайно важливим стає поєднання і реалізація через транспортно-логістичну інфраструктуру геопросторових завдань і завдань сталого розвитку суспільства. Аналіз практики

державного впливу світових лідерів ефективної логістики на транспортно-логістичну систему дав змогу визначити головні проблеми та шляхи їх подолання в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Новикова А.М. Україна в системі міжнародних транспортних коридорів. Київ : НІПМБ, 2003. 494 с.
2. Блудова Т.В. Транзитний потенціал України: формування та розвиток. Київ : НІПМБ, 2006. 274 с
3. Сайт «Центр транспортних стратегій». URL : <http://cfts.org.ua>.
4. Новый Шелковый путь. Китай запускает глобальный инфраструктурный проект URL: <http://korrespondent.net/world/3509757-novyi-shelkovyi-put-kytai-zapuskaethlobalnyiynfrastrukturnyi-proekt>.
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2015 № 932 «Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів». URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/932-2015-%D0%BF>.

REFERENCES:

1. Novikova A. M. Ukraïna v systemi mizhnarodnyh transportnyh korydoriv. Kyïv : NIPMB, 2003. 494 s.
2. Bludova T. V. Tranzytynj potencial Ukraïny: formuvannja ta rozvytok. Kyïv : NIPMB, 2006. 274 s.
3. Сайт «Центр транспортних стратегій». URL : <http://cfts.org.ua>.
4. Novyj Shelkovyj put'. Kitaj zapuskaet global'nyj infrastruktornyj proekt URL : <http://korrespondent.net/world/3509757-novyi-shelkovyi-put-kytai-zapuskaethlobalnyiynfrastrukturnyi-proekt>.
5. Postanova Kabinetu Ministriv Ukraïny vid 11.11.2015 № 932. Pro zatverdzhennja Porjadku rozroblennja regional'nyh strategij rozvytku i planiv zahodiv z i'h realizacii', a takozh provedennja monitoryngu ta ocinky rezul'tatyvnosti realizacii' zaznachenyh regional'nyh strategij i planiv zahodiv. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/932-2015-%D0%BF>.

УДК 338.64

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-7>

Славков М.П.

аспірант

Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки»

Slavkov Mykola

PhD student

National Research Center Institute of Agrarian Economics

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА ТА РИНКУ ЖИТЛА**ECONOMIC ESSENCE HOUSING DEVELOPMENT AND HOUSING MARKET****АНОТАЦІЯ**

За результатами проведеного дослідження підтверджено важливість забезпечення житлом населення як багатофункціонального елемента системи управління, що здійснює мультиплікативний ефект на доступ до інших складників, таких як освіта, працевлаштування, дозвілля тощо. Аналіз програм підтримки забезпечення всіх верств населення житлом, діючих у рамках реалізації державної житлової політики, засвідчив активність представників влади щодо пошуку напрямів та шляхів реалізації прав громадян України на житло. Доведено важливість розроблення механізму будівництва житла економ-класу за рахунок коштів різних бюджетів (державного, місцевого та інших джерел) для забезпечення пільгових категорій населення. Підтверджено важливість розвитку ринку оренди житла, який сьогодні представлений виключно приватними власниками та здебільшого знаходиться у тіньовій економіці. Визначено, що зростання обсягів будівництва та забезпечення розвитку будівельної галузі також чинитимуть позитивний вплив і на розвиток фінансової та банківської сфер, досягнення стабілізації вартості житла на ринку нерухомості.

Ключові слова: житло, ринок, розвиток, житлове будівництво, ринок житла.

АННОТАЦИЯ

По результатам проведенного исследования подтверждена важность обеспечения жильем населения как многофункционального элемента системы управления, по нашему мнению, оно осуществляет мультипликативный эффект на доступ к другим составляющим, таким как образование, трудоустройство, досуг и т. д. Анализ программ поддержки обеспечения всех слоев населения жильем, действующих в рамках реализации государственной жилищной политики, свидетельствует об активности представителей власти в поиске направлений и путей реализации прав граждан Украины на жилье. Доказана важность разработки механизма строительства жилья эконом-класса за счет средств различных бюджетов (государственного, местного и других источников) для обеспечения льготных категорий населения. Подтверждена важность развития рынка аренды жилья, который сегодня представлен исключительно частными собственниками и в большинстве случаев находится в теневой экономике. Определено, что рост объемов строительства и обеспечение развития строительной отрасли также будут иметь позитивное влияние на развитие финансовой и банковской сфер, стабилизацию стоимости жилья на рынке недвижимости.

Ключевые слова: жилье, рынок, развитие, жилищное строительство, рынок жилья.

ANNOTATION

Based on the results, the study confirmed the importance of providing housing for the population as a multifunctional element of the management system, which has a multiplier effect on access to other components, such as education, employment, leisure, etc. It should be noted separately that the need for housing

affects the development of construction, including the production of building materials and building structures, as well as interacts with the banking sector and the financial sector of the country. In the context of the analysis of legal and regulatory support, the priority of the development of housing construction and the provision of quality housing to the population was confirmed. Regulations in the direction of public administration are thorough and aimed at achieving qualitative results of implementation, but significant impact of economic factors outlines the need to the expand existing mechanisms of state support. The analysis of programs to support the provision of housing to all segments of the population operating within the framework of the implementation of the state housing policy showed the activity of government representatives to search for directions and ways to realize the rights of citizens of Ukraine to housing, but on the other hand, it is now more declarative in nature, because there is no stability in increasing the amount of funding and there are constant transformations regarding the conditions of participation. The importance of developing a mechanism for the construction of housing of economic class at the expense of various budgets (state, local and other sources) to provide preferential categories of the population has been proved. The importance of the development of the rental market, which today is represented exclusively by private owners and in most cases is in the shadow economy, has been confirmed. In addition, it is determined that this direction is very important for the sphere of economic relations, because with affordable rental housing, labor mobility increases and accordingly forms the ground for reducing unemployment. It is determined that the growth of construction and support for the development of the construction industry will also have positive effects on the development of the financial and banking sectors, achieving stabilization of the cost of housing in the real estate market.

Key words: housing, market, development, housing construction, housing market.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Житлове будівництво та ринок житла тісно інтегрований у всі сфери соціально-економічного життя суспільства та відіграє окрему роль у сучасній українській економіці. Потенціал ринку житла і сьогодні залишається достатнім, незважаючи на великі обсяги введення в експлуатацію об'єктів будівництва. Відповідно, ефективний розвиток житлового будівництва та ринку житла суттєво впливає на досягнення оптимального стану економічної системи. Водночас про відсутність незадоволеності ринку свідчить одна з першочергових потреб людини у забезпеченні житлом населення, яке в Україні в середньому становить 26,3 кв. м загальної площі стандарту,

встановленого ООН загально визнаним критерієм, не менше 30 кв. м, тоді як у більшості європейських країн житлова площа в 2,5–3 рази вища на душу населення [1]. У сучасних умовах детального розгляду вимагає пошук шляхів підвищення функціонування житлового будівництва та ефективності ринку житла з метою задоволення всіх учасників ринку та сприяння загальному економічному зростанню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Аналізуючи останні публікації видатних економістів, необхідно відзначити важливість ефективного розвитку ринку житла. Неefективні організаційні форми житлового сектору аналізують М. Ковтун [1], І. Заюков [2], С. Ушацький [3], О. Зарайська [4], О. Куц [5], Р. Колосов [6], І. Лисов [7], В. Полтерович [7], П. Єщенко [8], О. Завгородня [9]. Їхні роботи присвячено аналізу ефективності функціонування ринку нерухомості та його критеріям. Цей напрям достатньо актуальний, але розвиток житлового будівництва потребує більш широких досліджень у даній сфері.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Ми вважаємо, що сьогодні необхідно поглибити дослідження щодо проблем отримання житла для всіх верств населення, а особливу увагу потрібно приділити усуненню перешкод щодо отримання житла населенням.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення економічної сутності житлового будівництва та розвитку поняття ринку житла.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Однією з базових потреб суспільства є житло, саме тому в країні запроваджено інструменти державної житлової політики, спрямовані на забезпечення права на житло для всіх категорій населення. При цьому обґрунтування виваженої державної політики є одним зі складників успішної реалізації стратегії соціально-економічного розвитку країни. Важливість розгляду даного питання також зумовлена сучасними трансформаційними змінами ринкового середовища, котрі призвели до зміщення акценту із сутності житла як необхідного складника забезпечення належного стану існування населення країни до розгляду його як активу, котрий приносить прибуток. Також варто відзначити й глибоку залежність побудови державної житлової політики від політичного складника, адже різні політичні партії відстоюють власні інтереси у цьому питанні.

Важливість забезпечення житлом населення також зумовлена й опосередкованим впливом даного соціального аспекту на його доступ до інших складників, таких як освіта, працевлаштування, дозвілля тощо. Okремо слід зазначити, що потреба у житлі впливає на розвиток будівельної галузі, у тому числі й у частині ви-

робництва будівельних матеріалів та конструкцій, а також взаємодіє з банківським сектором та фінансовою сферою країни. Дослідження сутності та ключових аспектів формування та реалізації державної житлової політики пов'язане з визначенням теоретичних основ її змістовного наповнення, форм, напрямів та механізмів реалізації. До складу ключових елементів, котрі визначають змістовне наповнення державної житлової політики, доцільно включити державну політику у сфері житлово-комунального господарства, управління в житловій сфері й безпосередньо державну житлову політику.

Формуючи змістовне наповнення державної політики у сфері житлово-комунального господарства, О. Куц зазначає, що даний напрям державного регулювання є комплексним, повинен бути чітко регламентованим щодо економічної політики та обов'язково враховувати соціальний аспект. Okрім того ефективне функціонування даної сфери можливе лише за умови постійного оновлення шляхом використання досягнень науково-технічної сфери. Також автор вважає, що даний напрям повинен діяти у складі державної житлової політики, мати чітко окреслені цілі, ґрунтуватися на певних принципах, визначати зміст діяльності держави та її органів у даній сфері й містити відповідне економічне та правове забезпечення [10, с. 210].

Особливістю системи управління житловою сферою, на думку Р. Колосова, є наявність суспільних відносин, котрі існують і розвиваються стосовно особливого матеріального об'єкта (житла), тому потребують належного правового регулювання [11, с. 146].

Виходячи з представлених вище тверджень, очевидно є важливість розроблення відповідного нормативно-правового забезпечення щодо ключових елементів державної житлової політики та відповідного механізму їх регулювання та контролю. Однією зі спроб забезпечити належне правове поле у сфері державної житлової політики є розроблення законопроекту «Про основні засади державної житлової політики» [12], яким визначено сутність державної житлової політики як діяльності органів державної влади, котра покликана забезпечити створення належних умов для реалізації громадянами права на житло (будівництво, придбання чи найм), а для соціально незахищених верств населення – надання можливості щодо безоплатного придбання або придбання за доступну ціну від держави або територіальної громади. Okрім того, даним нормативним документом визначено основні принципи реалізації державної житлової політики та пріоритетні напрями її розвитку.

Важливість розгляду зазначених понять зумовлена зміною підходів до формування державної політики та складом її учасників. Так, за умови командно-адміністративного устрою ключовими фігурами були органи державної влади, підприємства будівельної галузі та жит-

лово-комунальні господарства. Особливістю даного періоду була зосередженість переважної більшості функцій в органах державної та муніципальної влади, адже вона була одночасно і замовником, і інвестором, і проєктувальником, і власником. При цьому її головною функцією в державній житловій політиці було належне забезпечення всіх груп населення житлом.

Функції генпідрядника, підрядника та субпідрядників покладалися на державні будівельно-монтажні та спеціалізовані підприємства, а постачання будівельних матеріалів, конструкцій та обладнання належало до функцій державних підприємств будівельної індустрії. Експлуатаційні організації, котрі забезпечували діяльність житлово-комунального господарства, підпорядковувалися виключно органам місцевого самоврядування.

Підсумовуючи, слід зазначити, що житлова політика, яка діяла за радянських часів, характеризується як вертикально структурована за централізованої системи управління. Головними розробниками напрямів розвитку державної житлової політики були партійні органи та структури державної та муніципальної влади, при цьому кінцевим споживачем реалізованих

ініціатив було населення, яке не приймало ніякої участі в процесі функціонування житлової сфери країни.

Нові виклики щодо формування та реалізації державної житлової політики постали в період переходу до ринкових відносин. Передусім це стосується згорання програм щодо безоплатного забезпечення населення житлом, подальшої підтримки в належному стані зданого в експлуатацію житла; з іншого боку, не менш важливими були питання щодо підтримки будівельної галузі та запобігання її занепаду.

Для визначення сучасних тенденцій щодо забезпечення населення житлом розглянемо результативні показники реалізації житлової політики в Україні, які представлено в табл. 1.

Аналізуючи дані, представлені в табл. 1, необхідно зазначити, що питання забезпечення населення житлом є вкрай актуальним та потребує запровадження дієвих інструментів для досягнення ефективності вирішення. Однією з ключових характеристик реалізації державної житлової політики є динаміка кількості сімей (одинаків), які одержали житло, та їхня частка в структурі загальної кількості сімей (одинаків), котрі потребують поліпшення житлових

Таблиця 1

Стан реалізації державної житлової політики в Україні, 2000–2018 рр.

Роки	Весь житловий фонд, загальна площа, млн м ²	У середньому на одного жителя, м ²	Кількість квартир, усього, тис	Кількість сімей та одинаків, які перебували на квартирному обліку на кінець року, тис*	Кількість сімей та одинаків, які одержали житло протягом року, тис*
2000	1015,0	20,7	18921	1765	32
2001	1026,1**	21,0	18960	1624	29
2002	1031,7	21,3	19023	1533	25
2003	1035,7	21,6	19049	1460	25
2004	1040,0***	21,8	19075	1414	23
2005	1046,4***	22,0	19132***	1323	20
2006	1049,2***	22,2	19107***	1300	20
2007	1057,6***	22,5	19183***	1252	17
2008	1066,6***	22,8	19255***	1216	17
2009	1072,2***	23,0	19288***	1174	11
2010	1079,5***	23,3	19322***	1139	11
2011	1086,0***	23,5	19327***	1084	7
2012	1094,2***	23,7	19370***	1022	7
2013	1096,6***	23,8	19368***	808	6
2014	966,1***	22,6	16785***	657	3
2015****	973,8***	22,9	16886***	x	X
2016****	977,9***	23,1	16912***	x	X
2017****	984,8***	23,3	16987***	x	X
2018****	993,3***	23,7	17100***	x	X

* Державне статистичне спостереження за формою № 4-житлофонд (річна) «Квартирна черга та надання житлових приміщень» скасовано Наказом Держстату від 11.08.2015 № 185 починаючи зі звіту за 2015 р.

** Починаючи з 2001 р. загальна площа визначається з урахуванням літніх приміщень з установленими знижувальними коефіцієнтами.

*** До загальної площі житлового фонду та кількості квартир включено дані підприємств-банкрутів та тих, що повністю припинили діяльність.

**** Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: побудовано автором на основі [13]

умов. Як видно з даних, динаміка за даним показником є негативною, адже простежується значне зниження, а саме в 2010 і 2014 рр., порівняно з 2000 р. кількості сімей (одиначків), котрі отримали житло. Також незрозумілим є виключення з обліку з 2015 р. показників: кількості сімей (одиначків), які перебували на квартирному обліку, та кількість сімей (одиначків). Поглиблюючи аналіз ефективності реалізації державної житлової політики, визначимо рівень забезпеченості населення житлом у загальній кількості осіб, котрі перебували на обліку у відповідному періоді. Даний показник розраховано шляхом визначення частку сімей (одиначків), котрі отримали житло, до загальної кількості сімей (одиначків), що перебували на обліку.

Дані свідчать про значне зменшення частки сімей (одиначків), котрі отримали житло, до загальної кількості сімей (одиначків), що перебували на обліку, а саме з 1,81% у 2000 р. до 0,46% у 2014 р. Необхідно також зазначити, що навіть найкращий показник, який відзначено в 2000 р., указує на низький рівень забезпечення населення житлом в Україні. Визначена тенденція підтверджує необхідність корегування існуючих підходів до забезпечення населення житлом в Україні, котрі перебувають на квартирному обліку. Окремо слід зазначити, що сьогодні діє понад 40 законів, котрі визнача-

ють право на отримання житла чи окреслюють пільги під час отримання житла, у тому числі й щодо забезпечення житлом суддів, держслужбовців, наукових працівників, поліцейських, внутрішньо переміщених осіб, прокурорів тощо, що здебільшого лише призводить до поглиблення корупційних тенденцій, адже у підсумку найбільш уразливі категорії населення залишаються без житла. Розглянемо результативні показники виконання програм, котрі реалізуються державним фондом сприяння молодіжному житловому будівництву. Важливість реалізації даних програм зумовлена їх спрямованістю на ключовому аспекті державної житлової політики – забезпечення громадян житлом. Із даного переліку програм передусім розглянемо результативні показники виконання програми надання пільгових кредитів молодим сім'ям на будівництво (придбання) житла, яка діяла на теренах України з 1998 р. (табл. 2).

Виходячи з даних, представлених у табл. 2, визначено негативну динаміку в частині кількості наданих кредитів після 2008 р., що зумовлено зменшенням обсягів фінансування за рахунок коштів державного бюджету. Варто відзначити позитивні аспекти реалізації даної програми за рахунок місцевих бюджетів та власних коштів державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву. У цілому фінансування в рамках даної програми забезпе-

Таблиця 2

Результативні показники виконання програми надання пільгових кредитів молодим сім'ям на будівництво (придбання) житла, 1998–2019 рр.

Рік	Державний бюджет, тис грн	Місцеві бюджети, тис грн	Власні кошти (статутний капітал), тис грн	Надано кредитів	Проінвестовано житла, тис кв. м
1998	6199,0	6975,0	0,0	305,0	21,9
1999	5640,0	11016,0	0,0	331,0	26,9
2000	60709,0	15032,0	0,0	1421,0	93,2
2001	54338,0	8253,0	0,0	1075,0	69,9
2002	48309,0	8831,0	0,0	838,0	56,7
2003	69359,0	17718,0	0,0	1123,0	78,7
2004	122700,0	19680,0	0,0	1601,0	113,4
2005	110571,0	20823,0	0,0	1089,0	79,8
2006	91002,0	34289,0	0,0	646,0	45,7
2007	94273,0	51450,0	0,0	632,0	45,0
2008	76799,0	56538,0	0,0	486,0	35,2
2009	0,0	34191,0	25752,0	224,0	16,0
2010	36119,0	31102,0	16784,0	297,0	20,8
2011	59999,0	40253,0	31376,0	444,0	29,3
2012	24891,0	37735,0	56901,0	359,0	23,3
2013	70629,7	33532,3	35613,9	407,0	28,8
2014	24267,5	36624,4	23121,8	253,0	16,1
2015	0,0	64694,2	58956,1	231,0	14,5
2016	0,0	94336,7	34301,6	254,0	16,3
2017	0,0	115693,1	63559,3	319,0	19,7
2018	0,0	145679,0	36968,2	299,0	19,2
2019	0,0	155924,1	67417,8	351,0	21,6
Всього:	955805,2	1040369,8	450751,6	12985,0	892,0

Джерело: складено автором на основі [14]

чило будівництво 870,4 тис м² житла. Також у рамках реалізації державної житлової політики для забезпечення розвитку іпотечного кредитування з 2003 р. було запроваджено часткову компенсацію відсоткової ставки кредитів комерційних банків молодим сім'ям та одиноким молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла. Результативні показники виконання даної програми представлено в табл. 3.

На нашу думку, в Україні прослідковується тенденція до скорочення обсягів фінансування зазначених програмних ініціатив, що вказує на обмеженість доступу громадян до участі у висвітлених програмах. З одного боку, реалізація зазначених програм у рамках державної житлової політики вказує на активність представників влади щодо пошуку напрямів та шляхів реалізації прав громадян на житло, проте з іншого – вона приймає більш декларативний характер, адже відсутня стабільність щодо нарощення обсягів фінансування та відбуваються постійні трансформації щодо умов участі.

Ураховуючи той факт, що державна житлова політика є складовою частиною стратегії соціально-економічного розвитку країни, важливим є досягнення результативності її реалізації. Передусім це стосується розроблення механізму будівництва житла економ-класу за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів для забезпечення пільгових категорій населення. Також важливим є розвиток ринку оренди житла, який сьогодні представлений виключно приватними власниками та здебільшого знаходиться в тіньовій економіці. Даний напрям є дуже важливим і для сфери економічних від-

носин, адже за умови доступної оренди житла мобільність робочої сили підвищується й, відповідно, формується підґрунтя для зниження безробіття. Зростання обсягів будівництва та розвиток будівельної галузі також чинитимуть позитивний вплив і на розвиток фінансової та банківської сфер, досягнення стабілізації вартості житла на ринку нерухомості.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. За результатами проведеного дослідження підтверджено важливість забезпечення житлом населення як багатофункціонального елемента системи управління, що здійснює мультиплікативний ефект на доступ до інших складників, таких як освіта, працевлаштування, дозвілля тощо. Okремо слід зазначити, що потреба у житлі впливає на розвиток будівництва, у тому числі й у частині виробництва будівельних матеріалів та будівельних конструкцій, а також взаємодіє з банківським сектором та фінансовою сферою країни.

У контексті аналізу нормативно-правового забезпечення підтверджено пріоритетність розвитку житлового будівництва та забезпечення населення якісним житлом. Нормативні акти, котрі діють за даним напрямом державного управління, є ґрунтовними та спрямованими на досягнення якісних результатів упровадження, проте значний вплив економічних чинників.

Аналіз програм підтримки забезпечення всіх верств населення житлом, діючих у рамках реалізації державної житлової політики, засвідчив про активність представників влади щодо пошуку напрямів та шляхів реалізації прав громадян України на житло, але, з іншого боку,

Таблиця 3

Результативні показники виконання програми часткової компенсації відсоткової ставки кредитів комерційних банків молодим сім'ям та одиноким молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла

Рік	Кількість укладених угод, шт.	Обсяг банківських ресурсів, тис грн	Виплачено компенсації, тис грн
2003	62,0	7 167,7	250,0
2004	1143,0	96 811,6	1500,0
2005	15800,0	1 736 113,3	25000,0
2006	0,0	0,0	99250,0
2007	205,0	47 280,9	114243,0
2008	675,0	153 052,5	103729,0
2009	0,0	0,0	70000,0
2010	0,0	0,0	117800,0
2011	0,0	0,0	103340,0
2012	0,0	0,0	91297,0
2013	0,0	0,0	44988,3
2014	0,0	0,0	44074,5
2015	0,0	0,0	59816,8
2016	0,0	0,0	53377,0
2017	0,0	0,0	41537,2
2018	0,0	0,0	33044,0
2019	0,0	0,0	25188,5
Всього:	17885,0	2 040 426,0	1028365,2

Джерело: складено автором на основі [15]

нині він приймає більш декларативний характер, адже відсутня стабільність щодо нарощення обсягів фінансування та відбуваються постійні трансформації щодо умов участі.

Доведено важливість розроблення механізму будівництва житла економічного класу за рахунок коштів різних бюджетів (державного, місцевого та інших джерел) для забезпечення пільгових категорій населення. Підтверджено важливість розвитку ринку оренди житла, який сьогодні представлений виключно приватними власниками та здебільшого знаходиться в тіньовій економіці. Окрім того, визначено, що даний напрям є дуже важливим і для сфери економічних відносин, адже за умови доступної оренди житла мобільність робочої сили підвищується й, відповідно, формується підґрунтя для зниження безробіття. Визначено, що зростання обсягів будівництва та забезпечення розвитку будівельної галузі також чинитимуть позитивний вплив і на розвиток фінансової та банківської сфер, досягнення стабілізації вартості житла на ринку нерухомості.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ковтун М.В. Напрямки підвищення ефективності функціонування ринку житла в сучасній економіці України. *Ефективна економіка*. 2013. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2397> (дата звернення: 04.01.2021).
2. Заюков І.В. Перспективи розвитку житлового будівництва України: економічний та соціальний ефект. *Сучасні технології, матеріали і конструкції в будівництві*. 2008. № 5. С. 104–110.
3. Ушацький С.А., Сердюк А.В. Організаційно-економічні основи формування та розвитку ринку доступного житла : монографія. Вінниця : ВНТУ, 2011. 176 с.
4. Зарайская О.А. Экономическая природа недвижимости : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.01 ; Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова. Москва, 2010. 26 с.
5. Куц О.Є. Державна політика у сфері житлово-комунального господарства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 208–211.
6. Лисов І.В. Структурна схема оптимальної структури житлового будівництва у державі. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=293> (дата звернення: 04.01.2021).
7. Полтерович В., Старков О., Черных Е. Строительное общество: ипотечный институт для России. *Вопросы экономики*. 2005. № 1 С. 63–68.
8. Єщенко П.С., Чубук Л.П. Досвід фінансування житлового будівництва у зарубіжних країнах. *Фінанси України*. 2009. № 7. С. 30–38.
9. Завгородня О. За програмою доступного житла вже збудували 114 будинків. URL: http://www.unn.com.ua/uk/news/1255114-za-programoyu-dostupnogo-zhitla-vzhezbuduvani-114-budinkiv?_part=main&_print=1 (дата звернення: 04.01.2021).
10. Куц О.Є. Державна політика у сфері житлово-комунального господарства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 208–211.
11. Колосов Р.В. Концептуальні засади житлового права в правовій системі України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 27. Т. 1. С. 145–148. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/visnyk_27%20t.%201.pdf (дата звернення: 04.01.2021).
12. Про основні засади державної житлової політики : проект закону України від 25 жовтня 2013 р. № 3498. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JG2P600A.html (дата звернення: 02.01.2021).
13. Головне управління статистики в Київській області. URL: <http://kyivobl.ukrstat.gov.ua/content/p.php3?c=84&lang=1> (дата звернення: 02.01.2021).
14. Показники надання пільгових кредитів молодим сім'ям на будівництво (придбання) житла 1998–2019. URL: <https://www.molod-kredit.gov.ua/zhytlovi-prohramy/pilhovemolodizhne-kredytuvannia/statystyka> (дата звернення: 02.01.2021).
15. Показники часткової компенсації відсоткової ставки кредитів комерційних банків молодим сім'ям та одиноким молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла 2003–2019. URL: <https://www.molod-kredit.gov.ua/zhytlovi-prohramy/chastkova-kompensatsiia/statystyka> (дата звернення: 02.01.2021).

REFERENCES:

1. Kovtun M. V. (2013) Naprjamky pidvyshhennja efektyvnosti funkcionuvannja rynku zhytla v suchasnij ekonomici Ukrajinjy [Directions for improving the efficiency of the housing market in the modern economy of Ukraine]. *Efektivna ekonomika*. no. 10. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2397> (accessed 04 January 2021).
2. Zajukov I.V. (2008) Perspektyvy rozvytku zhytlovogho budivnyctva Ukrajinjy:ekonomichnij ta socialnij efekt [Prospects for housing development in Ukraine: economic and social effect. Modern technologies, materials and structures in construction] *Suchasni tekhnologhiji, materialy i konstrukcii v budivnyctvi*. no. 5, pp. 104-110.
3. Ushackyj S. A., Serdjuk A. V. (2011) Orhanizacijno-ekonomichni osnovy formuvannja ta rozvytku rynku dostupnogho zhytla: monoghrafija [Organizational and economic foundations of the formation and development of the affordable housing market: a monograph]. Vinnycja (in Ukrainian).
4. Zarajskaja O.A. (2010) Ekonomicheskaja pryroda nedvyzhymosti [The economic nature of real estate]. Moskwa: Lomonosov Moscow State University (PhD Thesis).
5. Kushh O.Je. (2017) Derzhavna polityky v sferi zhytlovo-komunalnogho ghospodarstva [State policy in the field of housing and communal services]. *Jurydychnyj naukovyj elektronnyj zhurnal*. no. 6. pp. 208-211.
6. Lysov I. V. Strukturna skhema optymalnojji struktury zhytlovogho budivnyctva u derzhavi [Block diagram of the optimal structure of housing in the state]. Available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=293> (accessed 04 January 2021).
7. Polterovych V., Starkov O., Chernikh E. (2005) Stroyteljnoe obshhestvo: ypotechnij ynstitut dlja Rossyy [Construction Society: Mortgage Institute for Russia]. *Voprosu ekonomyky*. no. 1, pp. 63-68.
8. Jeshhenko P.S., Chubuk L.P. Dosvid (2009) Finansuvannja zhytlovogho budivnyctva u zarubiznykh krajinah [Experience in financing housing construction in foreign countries]. *Finansy Ukrajinjy*. no. 7, pp. 30-38.
9. Zavghorodnja O. Za prohramoju dostupnogho zhytla vzhezbuduvaly 114 budynkiv [Under the program of affordable housing, 114 houses have already been built]. Available

- at: http://www.unn.com.ua/uk/news/1255114-za-program-oyu-dostupnogo-zhitla-vzhe-zbuduvani-114-budinkiv?_part=-main&_print=1 (accessed 04 January 2021).
10. Kushh O. Je. (2017) Derzhavna polityky v sferi zhytlovo-komunal'nogho ghospodarstva [State policy in the field of housing and communal services]. *Jurydychnyj naukovyj elektronnyj zhurnal*. no. 6, pp. 208-211.
 11. Kolosov R. V. (2014) Konceptualjni zasady zhytlovogho prava v pravovij systemi Ukrainy [Conceptual principles of housing law in the legal system of Ukraine]. *Naukovyj visnyk Uzhgorodskogho nacional'nogho universytetu*. Serija : PRAVO. vol. 27, t 1. pp. 145–148. Available at: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/visnyk_27%20t.%201.pdf (accessed 04 January 2021).
 12. Pro osnovni zasady derzhavnoji zhytlovoji polityky: Proekt Zakonu Ukrainy vid 25 zhovtnja 2013 r. no. 3498 [On the basic principles of state housing policy: Draft Law of Ukraine of October 25, 2013 № 3498] Available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JG2P600A.html (accessed 04 January 2021).
 13. Gholovne upravlinnja statystyky v Kyjivskij oblasti [Main Department of Statistics in Kyiv region] Available at: <http://kyivobl.ukrstat.gov.ua/content/p.php3?c=84&lang=1> (accessed 04 January 2021).
 14. Pokaznyky nadannja piljghovykh kredytiv molodym sim'jam na budivnyctvo (pyrydbannja) zhytla 1998-2019 [Indicators of providing soft loans to young families for the construction (purchase) of housing 1998-2019]. Available at: <https://www.molod-kredit.gov.ua/zhytlovi-prohramy/pil-hove-molodizhne-kredytuvannia/statystyka> (accessed 04 January 2021).
 15. Pokaznyky chastkovoji kompensaciji vidsotkovoji stavky kredy-tiv komercijnykh bankiv molodym sim'jam ta odynokym molodym ghromadjanam na budivnyctvo (rekonstrukciju) i prydbannja zhytla 2003-2019 [Indicators of partial compensation of the interest rate of commercial bank loans to young families and single young citizens for construction (reconstruction) and purchase of housing 2003-2019]. Available at: <https://www.molod-kredit.gov.ua/zhytlovi-prohramy/chastkova-kompensat-siia/statystyka> (accessed 04 January 2021).

UDC 330.366:65

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-8>**Trusova Nataliia***Doctor of Economics, Professor,
Professor of Finance, Banking and Insurance Department
Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University***Prystemskiy Oleksandr***Doctor of Economics, Associate Professor,
Professor of Accounting and Taxation Department
Kherson State Agrarian and Economic University***Трусова Н.В.***доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Таврійського державного агротехнологічного університету
імені Дмитра Моторного***Пристемський О.С.***доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри обліку і оподаткування
Херсонського державного аграрно-економічного університету*

ENSURING THE SUSTAINABILITY OF THE POTENTIAL OF THE LOSS-FREE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ПОТЕНЦІАЛУ БЕЗЗБИТКОВОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

ANNOTATION

The article deals with the potential of the loss-free development, which forms the system of financial protection of vital interests of subjects of the agrarian sector through the guarantee of food security in the long-term. It is proved that under the pressure of the external environment, leverage and financial mechanism tools that trigger the potential of the loss-free development of agriculture can change, risk manifestation and economic depression of enterprises continue or stop. The priority of financial support of agriculture of Ukraine according to indicators of intensity and efficiency of use of financial resources is singled out. A comprehensive indicator of potential of the loss-free development is proposed. The model is adequate, its statistical quality, significance and reliability are sufficient for forming the forecast level of potential of the loss-free development of agrarian enterprises of the region.

Key words: potential, financing, financial resources, break-even, agriculture, agricultural enterprises.

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається формування стійкого потенціалу беззбиткового розвитку сільськогосподарських підприємств, що формує систему фінансового захисту життєво важливих інтересів суб'єктів аграрного сектору шляхом гарантування продовольчої безпеки в довгостроковій перспективі за рахунок репродуктивного рівня фінансової підтримки. Доведено, що під тиском зовнішнього середовища інструменти важелів та фінансових механізмів, що ініціюють потенціал беззбиткового розвитку сільського господарства, можуть змінюватися, прояви ризику та економічна депресія підприємств продовжуються або припиняються. Важливість формування сукупної вартості потенціалу розвитку без втрат у регіоні зумовлена його складовою, яка здатна виконувати дії з мобілізації реальних та прихованих можливостей фінансових ресурсів за обмежений проміжок часу, для подолання загрози безпечному середовищу для функціонування аграрних підприємств. Виокремлено пріоритет фінансової підтримки сільського господарства України за показниками інтенсивності та ефективності викорис-

тання фінансових ресурсів. Запропоновано комплексний показник потенціалу беззбиткового розвитку. В регіонах України використовується диференційований підхід до кластеризації показників фінансових ресурсів як взаємозалежність факторів формування сукупної величини потенціалу беззбиткового розвитку аграрних підприємств. За допомогою індуктивного системного аналізу розроблена модель стабільного рівня потенціалу спроможності фінансового забезпечення на основі чистого прибутку. Модель адекватна, її статистична якість, значимість та надійність є достатніми для формування прогностичного рівня потенціалу беззбиткового розвитку аграрних підприємств регіону. Розроблена методологія базується на складових захисту фінансової системи суб'єктів господарювання в умовах обмежень вибору альтернативних джерел формування та розподілу фінансових ресурсів, а також на ймовірності їх використання. Запропоновані шляхи ефективного функціонування механізму державного регулювання, що дасть змогу відновити та підтримувати на належному рівні продовольчу незалежність країни.

Ключові слова: потенціал, фінансування, фінансові ресурси, беззбитковість, сільське господарство, аграрні підприємства.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается потенциал обеспечения устойчивости потенциала безубыточного развития сельскохозяйственных предприятий, формирует систему финансовой защиты жизненно важных интересов субъектов аграрного сектора путем обеспечения продовольственной безопасности в долгосрочной перспективе за счет репродуктивного уровня финансовой поддержки. Доказано, что под давлением внешней среды инструменты влияния и финансового механизма могут меняться. Выделены приоритет финансовой поддержки сельского хозяйства Украины по показателям интенсивности и эффективности использования финансовых ресурсов. Предложен комплексный показатель потенциала финансирования сельскохозяйственных предприятий. Разработанная модель стабильного уровня потенциала способности финансового

обеспечения на основе чистой прибыли, которая базируется на составляющих защиты финансовой системы субъектов хозяйствования в условиях ограничений выбора альтернативных источников формирования и распределения финансовых ресурсов.

Ключевые слова: потенциал, финансирование, финансовые ресурсы, безубыточность, сельское хозяйство, аграрные предприятия.

Formulation of the problem. Under conditions of financial instability, economic contradictions and objective inevitability of processes and phenomena, there are prerequisites and needs in the sources of agricultural financing, which is characterized by specifics of relations with financial institutions to strengthen investment activities, improve the safe environment of agricultural enterprises. At the same time, the fundamental foundations of modern financial thought do not allow to put an end to the study of the state of irrational financial management and fractality of problem areas of financing potential of economic entities given the growing dependence of the state on debt.

The analysis of recent research and publications. The concept of ensuring the sustainability of the potential of the loss-free development of agriculture in the context of financial activities of agricultural enterprises is considered by foreign scientists W. Coleman, G. Skogstad, M. Atkinson, B. Forgue, C.-H. Ling, H.-L. Yang, D.-Y. Liou, W. Moyer, T. Josling, M. Petrickas a regulatory function of the loss-free development of economic entities with justification of the principles of their sustainable operation; by O. Zhydyak, V. Korneev, T. Kuzenko – as an assessment of the distributive level of funding for the industry and the strategy of the loss-free development of agricultural enterprises in the regions; by O. Baranovsky, M. Yermoshenko, N. Davydenko, N. Prokopenko, S. Frunza, V. Tsybok – as a priority of ensuring national and individual interests of subjects by overcoming economic contradictions, formation of effective capital and state control over its use, formation of macro- and microeconomic stability.

Formulation of the goals of the article. To consider the economic aspect of the sustainability of the potential of the loss-free development of agricultural enterprises with the priority of financial support for agriculture in the state.

Presenting the main material. Unfortunately, in Ukraine there is a lack of targeted funding due to small amounts of budget funds to support the development of the industry, budget imbalances, lack of own funds of agricultural enterprises, their inability to attract bank loans [1]. This encourages the transformation of market regulators of agricultural financing and ensuring a stable business environment for enterprises through the efficient use of corporate resources. We believe that the problem of financing agricultural enterprises in modern conditions is manifested in the

economic performance of the industry, financial condition of entities, their solvency, payment discipline, changes in financing structure, reducing the competitiveness of the industry and weakening the position of farmers in forming food security, despite the growing level of profitability of the main activity in recent years. Therefore, there is a need to develop a model to ensure the stable potential of the loss-free development of agricultural enterprises, given the imbalances and risks of the reproduction process of the industry.

From the standpoint of the external environment influence, the potential of the loss-free agricultural development forms a system of financial protection of vital interests of the industry entities (guaranteed food security in the long run) through a reproducible level of funding (sources of financial resources). This reduces the level of threat to business entities in the conditions of risk. Under the pressure of the external environment, the levers and instruments of the financial mechanism, which activate the sustainable potential of the loss-free development of agricultural enterprises, may change; the manifestation of risk and economic depression of economic entities may continue or be suspended. At the initial stage of the spread of foreign economic destabilization, the risk is manifested in the case when the financing of the resource component of the sustainable potential of the loss-free development of agricultural enterprises is rapidly deteriorating and the amount of credit resources is reduced. The most widespread is the mechanism, the sequence of implementation of which in a simplified form is shown in Fig. 1.

Thus, the destabilization of financing leads to a reduction in the inflow of financial resources in agriculture and the mass withdrawal of previously made investments. The consequence of the reduction of credit resources is the strengthening of requirements for the condition and reliability of borrowers. This external factor causes a decrease in the creditworthiness of agricultural enterprises as the most risky. At the same time, credit rates are rising, which makes it even more difficult for borrowers to attract sources of forming the financial resources [2].

The decline in the creditworthiness of agricultural enterprises during the period of greatest increase in the impact of risk, on the one hand, and the rise in price of loans on the other, leads to limited funding and the risk of financing [3]. At the same time, investments and current expenditures on protection and rational use of natural resources in agriculture are reduced [4]. The result of the above processes is the reduction in income and deterioration of the activity results of agricultural enterprises, which provokes the risk of profitability, and further, due to lack of financial resources it influences the resumption of the next production cycle, which leads to increased solvency risk [2].

Another variant of the impact of financing risk on the sustainable potential of the loss-free

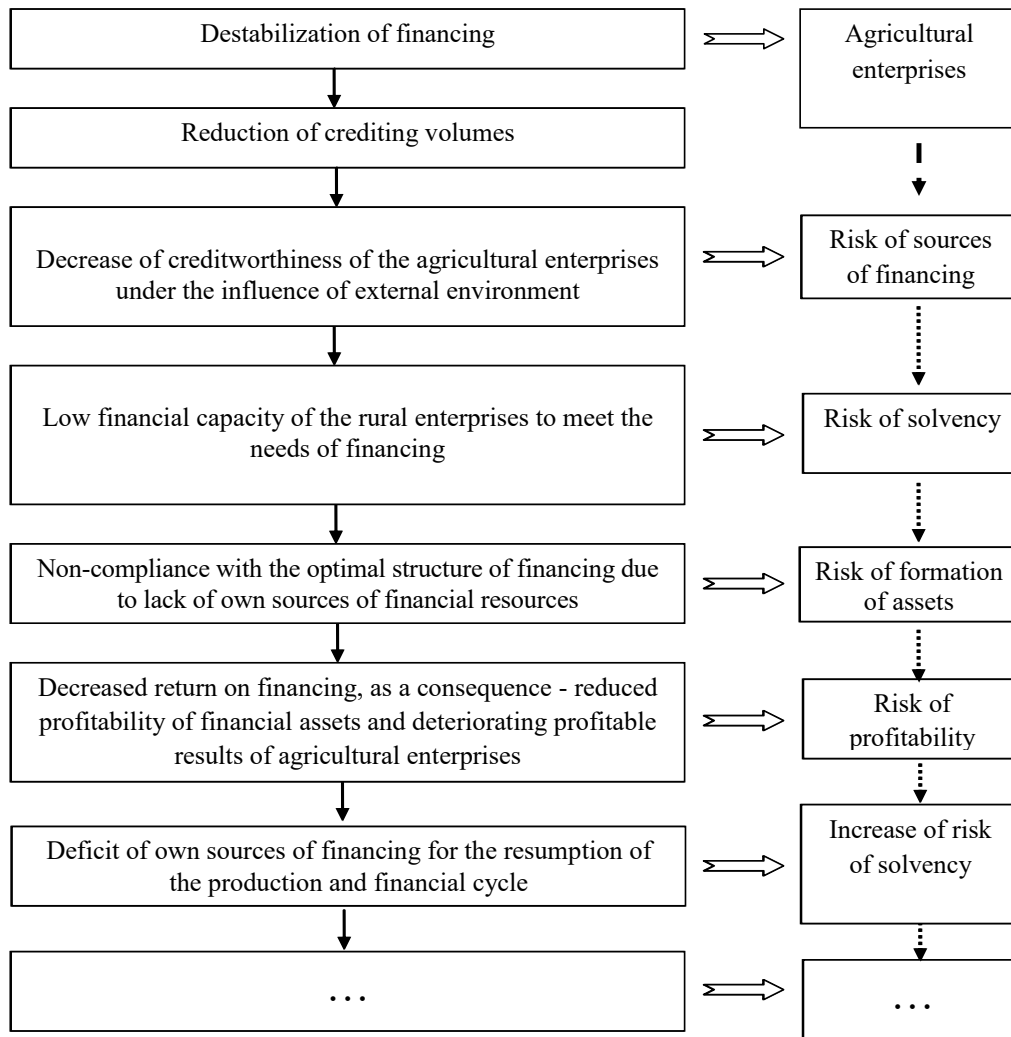

Fig. 1. Manifestations of the impact of destabilization of financing on the sustainable potential of the loss-free development of agricultural enterprises

Source: improved by the author based on data [2]

development of agriculture is the result of destabilization of the money market and intensification of inflation processes. The most obvious ways to minimize it is to reduce the monetization of assets of agricultural enterprises (Fig. 2).

This phenomenon is known in practice as an “escape into real assets”. However, if this protective mechanism is applied, the optimal structure of financial resources is violated, which makes it impossible for agricultural production to be profitable and causes the risk of asset formation [2].

Lack of cash complicates settlements with suppliers, creditors, employees and leads to the risk of solvency of agricultural enterprises. Ultimately, the maneuverability of own sources of forming the financial resources is reduced and destabilizing manifestations are intensified. In addition, the accumulation of excessive current assets requires an increase in financial costs for their storage, which causes losses and, ultimately leads to the risk of profitability.

The sustainable potential of the loss-free development of agricultural enterprises forms the

correlation of agricultural and financial policy of the country, provides general and specific principles of state policy in the field of strengthening the economic development of the country. The first ones include the priority of human and civil rights and freedoms; priority of ensuring national interests; legality, unity, etc.; the second – overcoming financial contradictions and balancing individual and national interests, formation of effective distribution of financial resources and capital and state control over their use, formation of macro- and microfinance stability [5; 6].

Methodological features of ensuring the sustainable potential of the loss-free development of agriculture and its specific manifestation is the objective basis that should be taken into account when assessing the safe environment of functioning of agricultural enterprises, justifying economic incentives, determining forms of financing and areas of intensive and efficient use of financial resources. This provision is fundamentally important in terms of increasing the capacity of agriculture, strengthening its position in

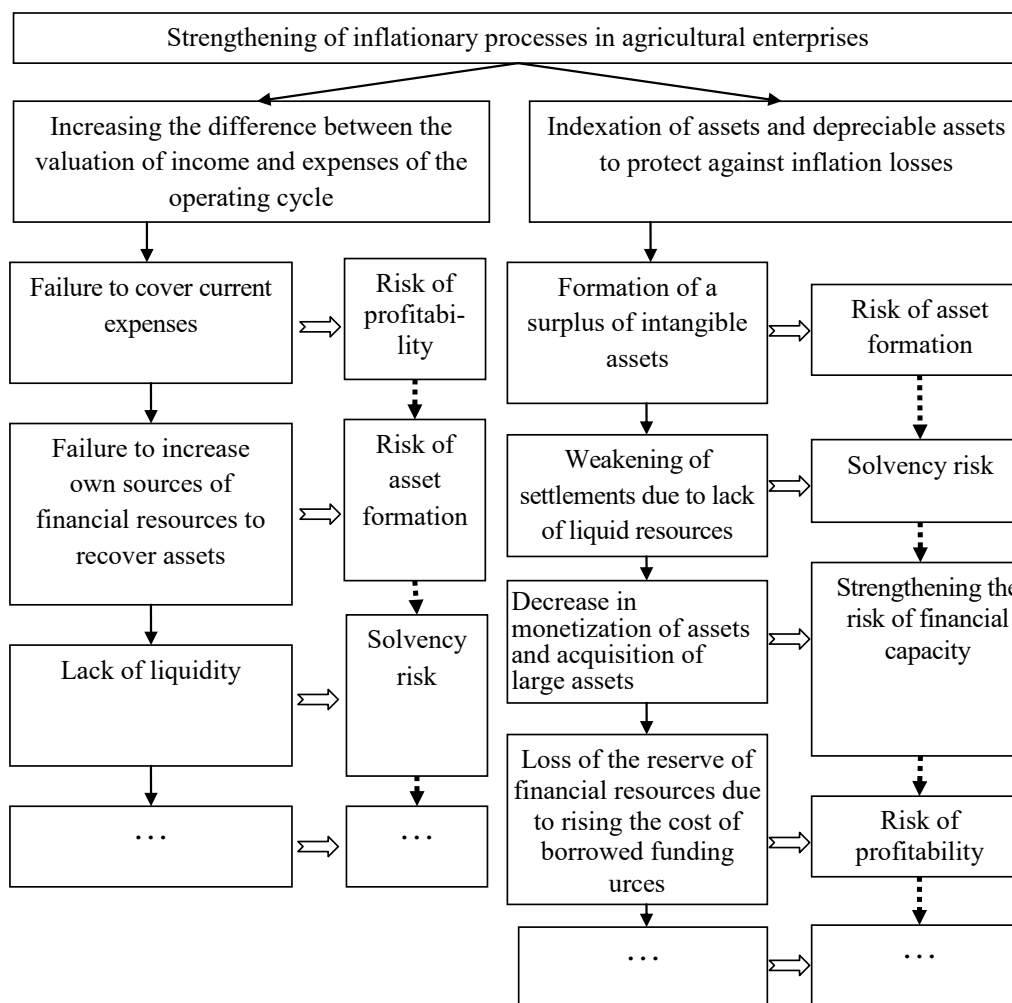

Fig. 2. Manifestation of the impact of money market destabilization and rising inflation on the sustainable potential of the loss-free development of agricultural enterprises
 Source: improved by the author based on data [2]

the world market in order to form a certain level of stability, improving the conditions of use of existing and accumulated financial resources of entities [5; 7; 2].

The study of the sustainable level of the loss-free development of agricultural enterprises is based on the ability to counteract the risks in agriculture and provides a comprehensive study of financing, which should be conducted in two directions. The first area of research is related to the study of external threats to the safe environment of agricultural enterprises in the context of the analysis of their financial condition and risks. It aims to assess the emergence of an unstable environment in agriculture as a whole. The second direction of the study is to assess the regional aspects of the risk-free environment of functioning of agricultural enterprises, to determine indicators of their stability, independence, profitability, liquidity in the long run and risks of functioning, taking into account the territorial features of their location [2].

The need for the first of the identified areas of research is caused by the fact that agriculture

in Ukraine is one of the leading areas of the economy, the development and efficiency functioning of which directly affects the state of sustainability of the potential of the loss-free development of the state. Any changes in the structure of agricultural financing immediately provoke a threat to the safe environment of functioning of agricultural enterprises. Moreover, the dynamics of negative trends in agriculture affects the lengthening of production, operational and financial cycles of economic entities, their inertia, inability to quickly adapt to the dynamic pressure of a significant number of threats to the level of financial security. Therefore, it is necessary to study the trends of sustainable and loss-free development of agriculture in general, as well as to assess such trends [5; 7; 2].

The implementation of the second direction of the analysis is related to the assessment of structural and regional aspects of ensuring the sustainable potential of the loss-free development of agricultural enterprises. Since the territorial location plays a decisive role in the efficiency of the entities, the financing processes in the region

have a more significant impact on the financial results of agricultural enterprises than the whole complex of economic relations within the economic system of the entity. In view of this, an important component of ensuring the sustainable potential of the loss-free development of agricultural enterprises in the context of sectoral priorities is government regulation, which helps to monitor government support and determine criteria, parameters and indicators of sustainable financing of industrial activities at the institutional, regional and micro levels. The regulatory function of the state embodies the limit (minimum and maximum allowable) parameters of sustainable potential for the loss-free development of agriculture. This allows to identify certain restrictions on the occurrence of destabilization processes in the industry, as well as the manifestation of the crisis in the financial condition of agricultural enterprises [8].

The generalized criterion of sustainable potential of the loss-free development according to the level of financing of production activity of agricultural enterprises is offered to be considered as a complex value. The normative value uses the industry average indicator, which allows assessing the sustainable condition of the agricultural enterprise in comparison with the industry average.

Comprehensive indicators for determining the sustainable level of the loss-free development potential are calculated using the method of dynamic rating assessment. To do this, in practice, when choosing the basis for the rating assessment, the concept of "reference company" is introduced, which has indicators corresponding to the normative minimum value of the efficiency of agricultural enterprises [10].

The dynamics of the studied indicators (intensity of use of financial resources and sources of financing; efficiency of use of financial resources and sources of financing; risks of financing; intensity of financial processes and provision of the loss-free production) confirms the determinism of sustainable agricultural development. In any case, in our opinion, destabilization processes and cyclical changes in the financing of agriculture in Ukraine under conditions of intensity and efficient use of financial resources are complicated in comparison with the analysis of financing risk. Therefore, we approached the sustainable potential of the loss-free development of agricultural enterprises not from the standpoint of identifying financing cycles, but from the point of view of studying the efficiency of economic processes in the industry, as well as determining the intensity of financing of economic entities.

Under ideal economic environment conditions and the achievement of marginal credit intensity for all similar users of the agricultural market and, in particular, agricultural enterprises that generate gross agricultural output and have similar operations to provide sources of financing, should have equal access to credit and equal in-

terest rates [7]. On the one hand, the weighted average cost of raising financial resources in commercial banks is important in this process, and on the other hand, the borrower's ability to repay both the amount of debt on financial obligations and interest on borrowed funds under the terms of the loan agreement.

However, on the other hand, the trend of the reverse indicator – lending (calculated as the ratio of GDP of agriculture to the volume of loans to agriculture) is characterized by a decrease in the efficiency of financial resources, rather than deterioration of agricultural financing [11].

Thus, given the general trend of cyclical destabilization processes to ensure the sustainable potential of the loss-free development of agricultural enterprises, it should be noted that its condition has deteriorated significantly due to the protracted political and economic crisis, aggravated debt security and mismanagement of financial resources, which are available to the latter.

Sustainable potential of the loss-free development of agricultural enterprises according to a differentiated approach to ensuring its sustainable level in the regions determines changes (strengthening, suppression) of factors (finished products, receivables, use of cash and current financial investments, long-term bank loans, short-term bank loans, government support) on the general level of financial security of the industry. Further research has shown that the increase in the value of one of the factors causes the growth of another and vice versa [9].

Conclusions. Thus, ensuring the sustainability of the potential of the loss-free development of agricultural enterprises should provide strategic directions and a mechanism for their adaptation to the changing environment, preventive and neutralizing measures to minimize risks and threats, achieve long-term financial results. Based on the state of the industry in Ukraine and focusing on trends in the global agricultural market, we consider it appropriate to form the sustainability of the loss-free development of agricultural enterprises on the basis of an aggregate model of production risk management strategy, capital structure management strategy, financial flow management strategy and anti-crisis financial strategy. In particular, on the part of the state, the need to stabilize the level of the loss-free development potential of agricultural enterprises determines: strengthening the internal redistribution of resources between the subjects of the agricultural production market, through the implementation of state policy of financial support for agriculture; promoting the development of economic relations of agricultural enterprises through the spread of leasing services and other alternatives to attract financial resources to agriculture; maximum consideration of the risk of financing and investment activities in agriculture.

It is thanks to the functioning of the mechanism of ensuring the sustainability of the poten-

tial of the loss-free development, which is based on effective state support of agriculture, it will be possible to restore and maintain the proper level of food independence of the country. Therefore, it is necessary:

- to strengthen the incentive function of taxes, redistribution of public funds in favor of further development of agriculture through the implementation of certain state development programs;
- to spread leasing and other alternative credit forms of attracting financial resources in the agricultural sector; development of microcredit for small enterprises – subjects of entrepreneurial activity in agriculture within the framework of implementation of state programs to support the development of small and medium business;
- to support the activities of small private farms by compensating the interest rate, taking into account the objective need to use long-term and short-term loans, as well as maximum consideration of risks through the development of agricultural insurance;
- to implement the investment and innovation strategy for agricultural development and conducting basic research of a sectoral nature under the condition of budget financing of these processes in the near future.

REFERENCES:

1. Synchak, V. & Vinska, T. (2009). Orhanizatsiya finansovoyi pidtrymky sil's'kohospodars'kykh tovarovyrobnykiv v konteksti intehtratsiyi do SOT [Organization of financial support for agricultural producers in the context of integration into the WTO]. *Collection of scientific works of Podolsk State Agrarian-Technical University*, vol. 17, pp. 684-689.
2. Trusova, N. (2015). Destabilizuyuchi protsesy v systemi zabezpechennya finansovoho potentsialu sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv [Destabilizing processes in the system of ensuring the financial potential of agricultural enterprises]. *Global and national problems of the economy*, vol. 2. URL: <http://www.global-national.in.ua>. (accessed 20 January 2021).
3. Hryvkiivska, O.V. (2006). Derzhavna pidtrymka rozvytku sil's'kykh terytoriy [State support for rural development]. *The financial system of Ukraine. Collection of scientific papers*, vol. 8, pp. 364-369.
4. Kyzym, M., Zabrodskiy, V., Zinchenko, V. & Kopchak, Yu. (2003). *Otsinka ta diahnostyka finansovoyi stiykosti pidpryyemstva* [Evaluation and diagnostics of financial stability of an enterprise]. Kharkov: VD «Inzhnek». (in Ukrainian)
5. Prystemskiy, O. (2015). Potentsial finansovoyi bezpeky rozvytku sil's'koho hospodarstva [Potential of financial security of agricultural development]. *Tavrishesky Scientific Herald*, vol. 91, pp. 313-317.
6. Bazarov, G, Belyaev, S. & Belyih, L. (1996). *Teoriya ta praktyka antykrizovoho upravlinnya* [Theory and practice of crisis management]. Moscow: Zakon i pravo, YuNITI. (in Russian)
7. Tanklevska, N. Prystemskiy, O. (2017). Rezervy dlya posylennya finansovoyi bezpeky rozvytku sil's'koho hospodarstva [Reserves to strengthen the financial security of agricultural development]. *Kharkov: BiznesInform*, pp. 274-280.
8. Natalia V. Trusova, Oksana V. Hryvkiivska, Nataliya S. Tanklevska, Larysa A. Vdovenko, Oleksandr S. Prystemskiy & Svitlana V. Skrypnyk. (2019). Regionalnyy aspekt formuvannya: Potentsial finansovoyi bezpeky v ahrarynykh pidpryyemstvakh Ukrayiny [Regional aspect of formation: The potential of financial safety in agrarian enterprises of Ukraine]. *The Asian International Journal of Life Sciences. Supplement 21 (1)*, pp.169-186.
9. Hryvkiivska, O.V. (2011). Finansova bezpeka sil's'koho hospodarstva v rehionakh Ukrayiny [Financial security of agriculture in the regions of Ukraine]. *Finance of Ukraine*, vol. 7, pp. 93-103.
10. Hryvkiivska, O.V. (2010). Teoretychni pidkhody do vyznachennya finansovoyi bezpeky sil's'koho hospodarstva, Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini [Theoretical approaches to the definition of financial security of agriculture]. *Formation of market relations in Ukraine. Collection of scientific papers*, vol. 4, pp. 1060-162.
11. National Bank of Ukraine. URL: <http://www.bank.gov.ua/> (accessed 23 January 2021).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Синчак, В. та Вінська, Т. Організація фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників в контексті інтеграції до СОТ. *Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету*. 2009. Вип. 17. С. 684-689.
2. Трусова Н. Дестабілізуючі процеси в системі забезпечення фінансового потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 2. URL-адреса: <http://www.global-national.in.ua>. (дата звернення: 20.01.2021).
3. Гривківська, О.В. Державна підтримка розвитку сільських територій, Фінансова система України. *Збірник наукових праць*. 2006. Т. 8. С. 364-369.
4. Оцінка та діагностика фінансової стійкості підприємства / Кизим М., Забродський В., Зінченко В. та Копчак Ю. Харків : ВД «Інжек». 2003.
5. Пристемський О. Потенціал фінансової безпеки розвитку сільського господарства. *Таверійський науковий вісник*. 2015. Вип. 91. С. 313-317.
6. Базаров Г., Беляев С. і Белих Л. Теорія та практика антикризового управління. Москва : Закон і право, ЮНІТІ. 1996.
7. Танклевська, Н. Пристемський, О. Резерви для посилення фінансової безпеки розвитку сільського господарства. *БізнесІнформ*. 2017. С. 274-280.
8. Natalia V. Trusova, Oksana V. Hryvkiivska, Nataliya S. Tanklevska, Larysa A. Vdovenko, Oleksandr S. Prystemskiy & Svitlana V. Skrypnyk. Regionalnyy aspekt of formation: The potencial of financial safety in agrarian enterprises of Ukraine. *The Asian International Journal of Life Sciences*. 2019. Supplement 21 (1), P. 169-186.
9. Гривківська, О.В. Фінансова безпека сільського господарства в регіонах України. *Фінанси України*. 2011. Вип. 7. С. 93-103.
10. Гривківська, О.В. Теоретичні підходи до визначення фінансової безпеки сільського господарства. *Формування ринкових відносин в Україні*. Збірник наукових праць. 2010. Вип. 4. С. 1060-162.
11. Національний Банк України. URL: <http://www.bank.gov.ua/> (дата звернення: 23.01.2021).

СЕКЦІЯ 4 ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 336.741.242

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-9>**Баранов В.В.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та економіки
Львівської академії Національного авіаційного університету***Baranov Vitalii***Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management and Economics
Flight Academy of National Aviation University*

ЦИФРОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ СКЛАДНИК ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

DIGITAL MANAGEMENT AS AN INTEGRAL COMPONENT OF THE DIGITAL ECONOMY

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто зміни, які відбуваються в системі менеджменту організацій в умовах переходу до цифрової економіки. Досліджено теоретичні основи розвитку цифрового управління. Визначено відмінні риси цифрового менеджменту порівняно з традиційним, проаналізовано вплив цифрових технологій на економічні показники діяльності організації. Результати дослідження можуть бути використані в практиці і теорії менеджменту організації для вирішення широкого кола питань, пов'язаних з впровадженням цифрових технологій у різні сфери управлінської діяльності. Проведено дослідження реалізації інструментів цифрового менеджменту через використання необхідного технічного забезпечення та здатність персоналу впроваджувати інноваційні процедури. Досліджено елементи цифрової інфраструктури, які забезпечують ефективне використання інструментів цифрового менеджменту. Показано, що на основі традиційної системи управління, заснованої на вивчених та відпрацьованих елементах та застарілій теоретичній базі, з'являється нова модель менеджменту яка базується на обов'язковому використанні програмного забезпечення для автоматизації управлінської діяльності, що, своєю чергою, відкриває принципово нові можливості організації діяльності підприємств в умовах цифровізації суспільства і цифрової економіки.

Ключові слова: цифрова економіка, цифровий менеджмент, цифрові технології, персонал, прискорений сценарій цифрового розвитку, цифрова трансформація менеджменту.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены изменения, которые происходят в системе менеджмента организаций в условиях перехода к цифровой экономике. Определены отличительные особенности цифрового менеджмента в сравнении с традиционным, проанализировано влияние цифровых технологий на экономические показатели деятельности организации. Результаты исследования могут быть использованы в практике и теории менеджмента организации для решения широкого круга вопросов, связанных с внедрением цифровых технологий в различные сферы управленческой деятельности. Проведено исследование реализации инструментов цифрового менеджмента с использованием необходимого технического обеспечения и способность персонала внедрять инновационные процедуры. Исследованы элементы цифровой инфраструктуры, обеспе-

чивающей эффективное использование инструментов цифрового управления. Показано, что на основе традиционной системы управления, основанной на изученных и отработанных элементах и устаревшей теоретической базе, появляется новая модель менеджмента, основанная на обязательном использовании программного обеспечения для автоматизации управленческой деятельности, что, в свою очередь, открывает принципиально новые возможности организации деятельности предприятий в условиях цифровизации общества и цифровой экономики.

Ключевые слова: цифровая экономика, цифровой менеджмент, цифровые технологии, персонал, ускоренный сценарий цифрового развития, цифровая трансформация менеджмента.

ANNOTATION

The article considers the changes taking place in the management system of organizations in the transition to the digital economy. The theoretical bases of digital control development are investigated. Distinctive features of digital management in comparison with traditional are defined, influence of digital technologies on economic indicators of activity of the organization is analyzed. The results of the study can be used in the practice and theory of management of the organization to address a wide range of issues related to the implementation of digital technologies in various areas of management. The purpose of the research was to study the features of management in the global digitalization of the economy and identify trends in the further development of digital management. The subject of the study are the changes taking place in the management system of organizations in the digital transformation of the economy. An analysis of the implementation of digital management tools through the use of the necessary technical support and the ability of staff to implement innovative implementation procedures. Elements of digital infrastructure that ensure effective use of digital management tools are studied. The article considers the changes taking place in the management system of organizations in the transition to the digital economy. The theoretical bases of digital control development are investigated. It is shown that on the basis of the traditional management system based on the studied and worked out elements and the outdated theoretical basis, there is a new management model which is based on obligatory use of the software for automation of administrative activity that in turn opens up fundamentally new opportunities for the organization of

enterprises in the digitalization of society and the digital economy. The high level of relevance of this issue and the need to implement effective digital management of organizations indicates the need for further research to study this problem. Promising areas of further research in digital management are: forecasting further changes in the digital management system with the development of innovative technologies in Industry 4.0; development of digital management theory in relation to certain industries; development of mechanisms for adaptation of managers and employees of the management staff to the introduction of digital technologies and expansion of the digital space of management; formation of digital competencies of managers in accordance with the strategy of digitalization of enterprises and trends in technology 4.0 Industry.

Key words: digital economy, digital management, digital technologies, personnel, accelerated digital development scenario, digital management transformation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Трансформація світової економіки в напрямі бурхливого розвитку і практичного впровадження цифрових технологій Індустрії 4.0 створює принципово нову модель економічних відносин та призводить до суттєвих змін у діяльності організацій. На сучасних підприємствах відбувається цифрова трансформація бізнес-процесів, у тому числі й управлінського. Зрозуміло що підходи класичного менеджменту індустріального суспільства є застарілими, їх витісняють нові види менеджменту, культури, організацій, які деякі автори назвали AGILE-менеджмент (менеджмент 3.0). Однак під впливом цифрових технологій формується нова парадигма управлінської науки, яка ще недостатньо вивчена і відображена в теорії менеджменту. Нині науковці намагаються осмислити і дати характеристику сучасного стану розвитку цифрової економіки, включаючи такі її складники, як організація та управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Теоретико-методологічною основою дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних авторів, присвячені питанням цифровізації управлінської праці. Так, над вивченням питань розроблення елементів системи цифрової економіки працювало багато науковців. Інформаційні технології управління підприємством як сучасний фактор конкурентоздатності підприємства досліджено А.В. Каюченко [2]. Сутність, тенденції та розвиток цифрових технологій в управлінні персоналом досліджувала В.М. Жуковська [1]. Етапи становлення цифрової економіки досліджувала С.В. Коляденко [4]. Використання цифровізації у сфері освіти та її переваги досліджено Г.М. Калетніком, І.В. Гунько [3]. Рівень та інтенсивність впровадження технологій big data і монетизації «великих даних» на рівні підприємств та системи державного управління вивчала А. Циганок [9]. Переваги впровадження і використання технологій ІТ-директора досліджено зарубіжними науковцями та практиками, зокрема S. Chandrasekaran, R. Levin, N. Patel, R. Roberts [14].

Високий рівень актуальності даного питання та потреби впровадження ефективного цифрового управління організаціями свідчать про необхідність подальшого вивчення даної проблеми.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Глибокий аналіз сучасної господарської практики та останніх наукових досліджень стосовно ефективності використання інструментів менеджменту свідчить про відставання управлінської науки від існуючої практики управління. Нові умови функціонування та взаємодії економічних суб'єктів через використання електронних мереж і великого спектру професійного обладнання та програмного забезпечення, починаючи від верстатів із ЧПУ і закінчуючи використанням персональних комп'ютерів та смартфонів, дають змогу говорити про нові форми комунікацій, нову організацію виробничих процесів та нові підходи до управління персоналом. В умовах сьогодення підприємства та організації все активніше включаються у цифрові процеси, не маючи при цьому необхідного науково обґрунтованого уявлення про те, яка роль менеджменту в здійснюваних інноваційних перетвореннях бізнесу й якої цифрової трансформації зазнає при цьому сам менеджмент. Відбувається швидке впровадження цифрових промислових технологій, однак необхідність переходу до цифрового управління достатньою мірою не реалізована ні в теоретичній, ні в практичній площинах.

Отже, в умовах цифрової економіки вкрай актуальним є дослідження трансформації системи менеджменту організацій під час переходу до технологій Індустрії 4.0 та вивчення тенденцій розвитку сучасної теорії менеджменту.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою наукового дослідження передбачено опрацювання особливостей управлінської діяльності в умовах глобальної цифровізації економіки та визначення тенденцій подальшого розвитку цифрового управління.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У науковому середовищі все частіше використовують такі терміни, як «нова економіка», «Інтернет-економіка», «net-економіка», «web-економіка», «цифрова економіка», «електронна комерція» (E-economy, E-business), «нематеріальна економіка», «нематеріальна економіка» і т. п. Слід сказати, що такі терміни використовуються як синоніми під час аналізу сучасних явищ та трендів в економіці, зумовлених впливом глобальної електронної мережі, поширенням персональних комп'ютерів, створенням і безперервним удосконаленням програмного забезпечення, розвитком інформаційних і цифрових технологій, виробництвом нематеріальних продуктів і послуг ІТ-компаній [14].

Спираючись на наявні результати досліджень у даній сфері, запропонуємо власне визначення

цифрові економіки: цифрова економіка – це системна сукупність економічних відносин (виробництво, розподіл, обмін та споживання товарів і послуг), яка базується на обов'язковому використанні електронних мереж та цифрових технологій.

Отже, техноцифрова природа економічних відносин є ключовою ознакою цифрової економіки. Цифрова економіка – це одна з еволюційних форм прояву економіки, яка містить низку відмінних боків, що характеризують якісну визначеність цифрової економіки.

Поряд із появою нових закономірностей і тенденцій, які не мали місця в індустріальній економіці, звертає на себе увагу новий зміст традиційних економічних понять, які в поєднанні і взаємозв'язку із цифровими технологіями проявляють себе по-новому [7].

Однак слід зазначити, що генерування і взаємозв'язок усього нового в економіці, як і раніше, забезпечується людиною. Розумовий потенціал людей і сила інтелекту ніколи не можуть бути остаточно високими, не мають меж, зумовлюють прогрес у будь-якій сфері, тому людський капітал, інтелект працівників стають провідними чинниками цифрової економіки. Усі великі обсяги національного багатства і громадських цінностей забезпечуються сміливими ідеями і рішеннями у сфері передових технологій виробництва та нових моделей бізнесу. Люди, здатні працювати творчо, інноваційно і на основі цифрових технологій, є практично безцінними. Це веде, своєю чергою, до зміни, розвитку методів управління персоналом на підприємствах і фірмах, спрямованих на максимальне використання людського потенціалу [9].

Усе частіше в наукових дослідженнях та практичних розробках можна зустріти визначення сучасного менеджменту з приставкою «цифровий» або Digital Management. За необхідне вважаємо чітко визначити, що розуміється під терміном «цифрове управління» та чим принципово відрізняється цифрове управління від нецифрового (звичайного, традиційного управління). Не відповівши на ці питання, важко йти далі шляхом цифровізації управління [5].

Поставимо питання: що принципово змінюється у змістовному сенсі в терміні «менеджмент» (управління у соціальних системах) після додавання поняття «цифровий»? Строго кажучи, закономірності управління залишаються колишніми, тобто тут нічого не змінюється. Однак з'являються нові можливості використання комп'ютерів в управлінській діяльності. Новизна полягає у поширенні пристроїв збору й обробки даних, мініатюризації датчиків, розробленні нових алгоритмів і нового програмного забезпечення, що дає змогу обробляти складні дані (образи, відео- і аудіоінформацію, розпізнавання і синтез мови та ін.). Це, з одного боку, створює можливості, яких раніше у менеджерів

не було. Зокрема, не потрібно запам'ятовувати великі обсяги даних – можна звернутися в будь-який момент до комп'ютера або телефону. Можна швидко обмінюватися інформацією: електронна пошта, можливість відеозв'язку, колективної роботи над одним документом у режимі реального часу й інші технології змінюють комунікації. Електронний щоденник нагадає про зустрічі і заходи. Але існує і зворотний бік: поширеність гаджетів, звичка постійно спілкуватися з телефоном або планшетом розслабляє людей, розсіює увагу. Існує ще одна проблема – необхідність і разом із тим масове невміння розбиратися в можливостях, які з'являються, термінах, які використовуються, і т. п. Часто спостерігається підміна змісту формою. Наприклад, мало хто замислюється про можливості штучного інтелекту (точніше, про обмеженість можливостей). Тому багато фахівців у сфері економіки й управління підприємством ідеалізують це явище, вважають, що достатньо впровадити штучний інтелект у діяльність і все само собою налагодиться.

Суспільство проходило кілька етапів автоматизації підприємств, економіки у цілому: спроби комплексно автоматизувати господарську діяльність (бізнес), залучити цифрові технології для прийняття рішень робляться з початку впровадження комп'ютерів. Однак усі ці роботи не дали змоги створити реально функціонуючу систему автоматизованого управління. Було створено, скоріше, системи підтримки прийняття рішень, що забезпечують збір і попередню обробку даних, потрібних людині для вирішення певних питань [10].

Коли з'явилися продукти типу ERP (enterprise resource planning – планування ресурсів підприємства), багато підприємств впроваджували ці системи, але далеко не всі з них отримали позитивні результати. Принциповим моментом також була поява персональних комп'ютерів і мікропроцесорних систем – вони вдихнули нове життя в процеси автоматизації. Сьогодні існує багато програм-планувальників, деякі з них претендують на універсальність і обіцяють керівнику повний контроль над ситуацією, повну керованість, наприклад: CRM (customer relation management), MES (manufacturing execution system), WMS (warehouse management system), CEP (complex event processing), PAS (process automation system), OI (operational intelligence), BAM (business activity monitoring), PLM (product lifecycle management), EAM (enterprise asset management), CRP (capacity requirements planning), PDM (product data management), MRP (material requirements planning), BPA (business process automation), SCM (supply chain management), MPS (master planning schedule), ECM (enterprise content management), HRM (human resource management), APS (advanced planning and scheduling), EDMS (electronic document management), FRP (finance requirements planning), BPM (business

process management) та ін. Але все це переважно спроби автоматизувати контроль потоків матеріальних або інформаційних ресурсів, організувати збір первинних даних, забезпечити ними керівника [11].

По суті, автоматизації управлінської діяльності людини не було. По-перше, принципово не вирішувалися питання власне управління – основний акцент робився на фіксації даних, контролі руху матеріальних ресурсів. Це не керуючі системи, а інформаційні. Інформаційне забезпечення, безумовно, вельми важлива умова керованості, воно безпосередньо пов'язане із забезпеченням моніторингу об'єкта управління, без чого керованості не може бути. Але інші умови керованості лише частково залежать від наявності інформації про об'єкт управління.

Уважається, якщо керівник матиме потрібні дані, він прийме адекватне рішення. Це, на жаль, не завжди так. По-друге, в основі більшості існуючих систем автоматизації працюють алгоритми, які не дають змоги сформувати адекватну модель управлінської системи, що функціонує в активному середовищі. Більше того, активність узагалі часто не розглядається як істотний чинник, що визначає стан соціальної системи [12].

Але є більш проблемний аспект – доступність первинних даних (про поведінку клієнтів, співробітників, ін.) створює ілюзію наявності інформації для прийняття рішень. Часто менеджери не розрізняють терміни «дані» і «інформація». У результаті витрачаються істотні ресурси на процес збору даних, з'являються великі масиви даних, з якими не знають, що робити. Можна відстежувати кожен крок співробітника, погляд клієнта в магазині – це не проблема з технічного погляду. Але це може бути використано дуже обмежено в роботі керівників, у прийнятті ними управлінських рішень. Наявність великих масивів даних створює ілюзію інформованості, і фахівці компаній відчують натхнення нездійсненими надіями на використання цих даних.

Поширеність і відносна доступність BPMS (business process management system) створюють ілюзію прозорості та підконтрольності процесів. Стандартні підходи, поширені продукти не дають змоги фіксувати проходження процесів на параметричному рівні. Більше того, процеси, які передбачають творчу участь людини, неможливо описати стандартними рішеннями в принципі [8].

Для забезпечення прозорості процесів і управління ними в автоматичному чи напівавтоматичному режимі необхідне дотримання двох умов:

1) комп'ютер повинен бути здатний обчислити відхилення від нормального ходу процесу на змістовному рівні;

2) комп'ютер повинен мати можливість сформувати управлінський вплив, яке повертає процес до нормальної траєкторії.

Якщо друга умова не виконується, але виконується перша, є можливість реалізації процесу в напівавтоматичному режимі. Якщо не виконується перша умова, процес повністю залежить від людини і не може бути автоматизований. Сьогоднішні програмні рішення, як правило, цього не можуть зробити.

Складність реалізації концепції цифрового менеджменту багато в чому зумовлена тим, що добре автоматизуються детерміновані процеси (переважно процеси матеріального виробництва), але як тільки потрібна участь людини, процес не є детермінованим, погано піддається автоматизації сучасними засобами [13].

Слід також зважати і на те, що складність і різноманітність бізнес-процесів у виробничих організаціях зумовлюють більш складний процес цифровізації управлінської діяльності. Як особливості діяльності виробничих підприємств, що визначають специфіку цифрової трансформації менеджменту, можна відзначити такі: необхідність розроблення програм енергозбереження, енергоефективності, використання мало-, безвідходних та ресурсозберігаючих технологій; можливість комбінування і диверсифікації різних сфер діяльності, внаслідок чого різні цифрові напрями Індустрії 4.0 об'єднуються в одному технологічному рішенні; екологічні вимоги до промислової безпеки виробничих організацій в умовах реалізації концепції «зеленої економіки»; провідні виробничі підприємства активно беруть участь у цифрових технологічних ініціативах, залучаються до процесів формування міжгалузевого, міжрегіонального та глобального цифрового простору; наявність ланцюжка поставок і створення вартості продукції, що передбачає необхідність залучення ділових партнерів у процеси цифровізації на всіх стадіях життєвого циклу продукту [5].

Ураховуючи вищевикладене, спробуємо дати визначення нових підходів в управлінні в умовах наскрізного функціонування та використання електронних мереж та цифрових технологій.

Отже, цифровий менеджмент – це науково-практичний напрям, сучасна теорія і практика управління організаціями, яка передбачає обов'язкове використання сукупності методів, принципів і засобів цифрової економіки.

Слід розуміти, що в понятті «цифровий менеджмент» саме менеджмент є первинним. Спочатку необхідно вдосконалити систему управління, підвищити якість управлінського потенціалу, а потім упроваджувати технології цифрового управління. Не зробивши цього, можна надовго закріпити управлінську відсталість (невірно вибраний тип організаційної структури, недосконалі системи мотивації і т. д.) [6].

Перераховані вище особливості управлінської діяльності в епоху цифрової економіки свідчать про наявність принципових відмінностей між тим цифровим форматом менеджменту,

що формується, і його традиційним варіантом. У цих умовах з урахуванням наявних публікацій із питань вивчення проблем цифровізації управлінської діяльності необхідно констатувати факт формування окремого наукового напрямку, присвяченого становленню та розвитку цифрового менеджменту (Digital Management) у сучасних організаціях.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Сучасні тенденції розвитку світової економіки багато в чому зумовлені і визначатимуться в подальшому розвитком глобальної електронної мережі, інформаційними і цифровими технологіями, більш повною реалізацією потенціалу людського капіталу та штучного інтелекту. Тому вивчення проблем управлінської діяльності в умовах цифрової економіки є досить актуальним як із погляду економічної науки, так і з позицій практичної трансформації систем менеджменту різного рівня.

Організації як складні адаптивні системи повинні адаптуватися до змін у середовищі, системних змін, стохастичності, емерджентності. Нова цифрова ера – це мислення у категоріях складних систем, тому слід: 1) формувати нову цифрову культуру і нове цифрове мислення, здатне працювати у режимі системної динаміки; 2) розвивати мислення у категоріях складних систем, які можуть адаптуватися до змін у середовищі. Такі організації повинні виконувати Digital Management, оскільки Менеджмент 2.0 і Менеджмент 1.0 давно вже не відповідають викликам цифровій сучасності.

В умовах переходу до Індустрії 4.0 цифрові технології слід розглядати як дієвий інструмент для підвищення ефективності менеджменту виробничих організацій. Поряд із цифровою трансформацією виробничих бізнес-процесів знає цифрове перетворення й система менеджменту промислових підприємств.

Сучасний розвиток концепту Індустрії 4.0 і розширення масштабів цифровізації менеджменту виробничих компаній дають змогу виділити кілька актуальних тенденцій розвитку цифрового менеджменту:

– розширення можливостей надання загального доступу та спільного створення управлінських документів за допомогою хмарних платформ;

– збільшення масштабів автоматизації процесів прийняття управлінських рішень за різними функціями менеджменту, стадіями життєвого циклу продукції, структурними підрозділами підприємства;

– розвиток технологій віддаленого доступу співробітників, а також зацікавлених осіб до управлінської та іншої діяльності організації; підвищення мобільності управлінського персоналу і ступеня його залучення до управління організацією;

– подальший розвиток мережі промислового Інтернету речей, що створює умови для створен-

ня організацій, в яких технології менеджменту інтегруються з технологіями бізнес-процесів.

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень, пов'язаних із цифровізацією менеджменту організацій, можуть стати: прогнозування подальших змін у системі цифрового менеджменту з розвитком інноваційних технологій Індустрії 4.0; розвиток теорії цифрового менеджменту стосовно окремих галузей; розроблення механізмів адаптації керівників і співробітників апарату управління до впровадження цифрових технологій і розширення цифрового простору менеджменту; формування цифрових компетенцій менеджерів згідно зі стратегією цифровізації підприємств і тенденціями розвитку технологій Індустрії 4.0.

У кінцевому підсумку розвиток процесів цифрового менеджменту сприятиме зростанню ефективності функціонування організацій у цілому в силу підвищення швидкості, точності й якості прийнятих управлінських рішень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Жуковська В.М. Цифрові технології в управлінні персоналом: сутність, тенденції, розвиток. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2017. Вип. 27. Ч. 2. С. 13–17.
2. Каюченко А.В. Информационные технологии управления предприятием как современный фактор конкурентоспособности предприятия. *Креативная экономика*. 2009. № 10(34). С. 71–76.
3. Калетнік Г.М., Гунько І.В. Інноваційні платформи організації науково-дискусійних молодіжних майданчиків у контексті євроінтеграційного розвитку аграрної економіки. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 4. С. 7–18.
4. Коляденко С.В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні і у світі. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. № 6. С. 106–107.
5. Краус Н.М., Голобородько О.П., Краус К.М. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку. *Ефективна економіка*. 2018. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6047> (дата звернення: 20.11.2020).
6. Аппело Ю. Менеджмент 3.0. Agile-менеджмент. Лідерство та управління командами. Харків : Ранок: Фабула, 2019, 432 с.
7. Berman S.J. Digital transformation: Opportunities to create new business models. *Strategy and Leadership*. 2012. № 40(2). P. 16–24.
8. Jeschke S., Brecher C., Song H., Rawat D.B. Industrial Internet of Things: Cybermanufacturing Systems. Switzerland : Springer International Publishing, 2017. 715 p.
9. Кіт Л.З. Еволюція мережевої економіки. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2014. № 3. Т. 2. С. 187–194.
10. Малік І.П. Тенденції розвитку інформаційної економіки в Україні. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*. 2013. Вип. 1(14). С. 25–34.
11. Шваб К. Четвертая промышленная революция / пер. с англ. Москва : Э, 2017. 208 с.

12. Wrede M., Velamuri V.K., Dauth T. Top managers in the digital age: Exploring the role and practices of top managers in firms' digital. *Managerial and Decision Economics*. 2020. Vol. 41. № 8. P. 1549–1567. URL: <https://doi.org/10.1002/mde.3202> (дата звернення: 20.12.2020).
13. Mesenbourg T.L. Measuring the Digital Economy / US Bureau of the Census, Suitland, MD. 2001. URL: <https://www.census.gov/content/dam/Census/library/workingpapers/2001/econ/umdigital.pdf> (дата звернення: 13.01.2021).
14. Chandrasekaran S., Levin R., Patel H., Roberts R. (2013). Winning with IT in consumer packaged goods: Seven trends transforming the role of the CIO. McKinsey & Company. URL: <https://www.mckinsey.com/business-functions/mckinsey-digital/our-insights/winning-with-it-in-consumer-packaged-goods-seven-trends-transforming-the-role-of-the-cio> (дата звернення: 21.01.2021).

REFERENCES:

1. Zhukovska V.M. (2017). Tsyfrovii tekhnolohii v upravlinni personalom: sutnist, tendentsii, rozvytok [Digital technologies of hr management: satisfaction, trends, development]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Ekonomika i menedzhment*, 27(8), pp. 13-17. [in Ukrainian].
2. Kajuchenko A.V. (2009). Informacionnye tehnologii upravlenija predpriatiem kak sovremenyj faktor konkurentosposobnosti predpriatija [Information technology enterprise management as a modern factor in the competitiveness of the enterprise]. *Kreativnaja jekonomika*, no. 10 (34), pp. 71-76. [in Ukrainian].
3. Kaletnik G.M., Gunko I.V. (2017). Innovatsiini platformy orh-anizatsii naukovo-dyskusiinykh molodizhnykh maidanchykyv u konteksti yevrointehratsiinoho rozvytku ahrarnoi ekonomiky [Innovative platforms for organizing scientific and discussion youth sites in the context of European integration of agrarian economics], *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, 4, pp. 7-18. [in Ukrainian].
4. Koliadenko S. V. (2015). Tsyfrova ekonomika: peredumovy ta etapy stanovlennia v Ukraini i u sviti [Digital Economy: Change Your Mind and Get Established in Ukraine and Ukrain], *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, 6, pp. 106-107 [in Ukrainian].
5. Kraus, N. M., Goloborodko, O. P. and Kraus, K. M. (2018). Tsyfrova ekonomika: trendy ta perspektyvy avanharnoho kharakteru rozvytku [Digital economy: trends and perspectives of the abangard change of development]. *Efektyvna ekonomika*, vol. 1, Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6047> [in Ukrainian].
6. Appelo Yurhen (2019). Menedzhment 3.0. Agile-menedzhment. Liderstvo ta upravlinnia komandamy [Management 3.0. Agile management. Leadership and team management]. Kharkiv: Vyd-vo «Ranok: Fabula», p. 432. [in Ukrainian].
7. Berman S.J. (2012). Digital transformation: Opportunities to create new business models // *Strategy and Leadership*. no. 40(2). pp. 16-24.
8. Jeschke S., Brecher C., Song H., Rawat D.B. (2017). *Industrial Internet of Things: Cybermanufacturing Systems*. Switzerland: Springer International Publishing, p. 715.
9. Kit L. Z. (2014). Evoliutsiia merezhevoi ekonomiky [The evolution of the network economy]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*. no. 3, T. 2, pp. 187-194 [in Ukrainian].
10. Malyk I. P. (2013). Tendentsii rozvytku informatsiinoi ekonomiky v Ukraini [Trends in the development of the information economy in Ukraine]. *Visnyk Skhidnoievropeiskoho universytetu ekonomiky i menedzhmentu*. no. 1 (14), pp. 25-34. [in Ukrainian].
11. Shvab Klaus (2017). Chetvertaya promyshlennaya revolyutsiya : perevod s angliyskogo [The fourth industrial revolution: translated from English] / Klaus Shvab. M.: Izdatelstvo «E». pp. 208. [in Russian].
12. Wrede M., Velamuri V. K., Dauth T. Top managers in the digital age: Exploring the role and practices of top managers in firms' digital. *Managerial and Decision Economics*. 2020. Vol. 41, no. 8. pp. 1549-1567. Retrieved from: <https://doi.org/10.1002/mde.3202>.
13. Mesenbourg T. L. (2001). *Measuring the Digital Economy*. US Bureau of the Census, Suitland, MD. Retrieved from: <https://www.census.gov/content/dam/Census/library/workingpapers/2001/econ/umdigital.pdf>.
14. Chandrasekaran S., Levin R., Patel H., Roberts R. (2013). Winning with IT in consumer packaged goods: Seven trends transforming the role of the CIO. McKinsey & Company. Retrieved from: <https://www.mckinsey.com/business-functions/mckinsey-digital/our-insights/winning-with-it-in-consumer-packaged-goods-seven-trends-transforming-the-role-of-the-cio>

УДК 65.012:338.1

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-10>**Бірбіренко С.С.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства та корпоративного управління
Одеської національної академії зв'язку імені О.С. Попова***Терешко Ю.В.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства
та корпоративного управління
Одеської національної академії зв'язку імені О.С. Попова***Birbireno Svitlana***PhD (Economics), Associate Professor
of the Department of Enterprise Economics and Corporate Governance
Odessa National Academy of Telecommunications named A.S. Popov***Tereshko Yuliia***PhD (Economics), Associate Professor
of the Department of Enterprise Economics and Corporate Governance
Odessa National Academy of Telecommunications named A.S. Popov*

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА

STRATEGIC MANAGEMENT AS AN IMPORTANT ASPECT OF ENSURING THE ECONOMIC SUSTAINABILITY OF A MODERN ENTERPRISE

АНОТАЦІЯ

У статті надано результати вивчення сутності наукової категорії «стратегічне управління», визначено певну низку його переваг та представлено формалізацію процесу формування системи стратегічного управління як важливого аспекту забезпечення економічної стійкості підприємства у вигляді структурно-логічної схеми. Установлено, що головним завданням системи стратегічного управління економічною стійкістю підприємства є попередження і запобігання виникненню негативних дестабілізуючих впливів як ззовні, так і зсередини та забезпечення з подальшим підвищенням економічної стійкості з найменшими негативними наслідками. Виявлено, що основною складністю з позиції стратегічного управління економічною стійкістю підприємства є моніторинг серед усієї сукупності елементів системи симптомів розгортання кризових процесів, які призводять до втрати економічної стійкості, а також управління ними з метою подальшої нейтралізації. Перспективою подальших досліджень є розроблення науково-методичних підходів до вимірювання економічної стійкості підприємства на засадах комплексної оцінки усіх складників із використанням наукового методу інтегрального оцінювання на основі збалансованих показників.

Ключові слова: стратегічне управління, економічна стійкість, стратегічне планування, підприємство, система, коронавірусна інфекція COVID-19, пандемія.

АННОТАЦИЯ

В статье представлены результаты изучения сущности научной категории «стратегическое управление», выявлен определенный ряд его преимуществ, а также представлена формализация процесса формирования системы стратегического управления предприятия в виде структурно-логической схемы. Установлено, что главным заданием системы стратегического управления экономической устойчивостью предприятия является предотвращение и предупреждение появления негативных дестабилизирующих влияний как извне, так и внутри, а также обеспечение с последующим повышением экономической устойчивости с наименьшими негативными последствия-

ми. Вывявлено, что основной сложностью с позиции стратегического управления экономической устойчивостью предприятия является мониторинг среди всей совокупности элементов системы симптомов разворачивания кризисных процессов, которые приводят к потерям экономической устойчивости, а также управление ими с целью дальнейшей нейтрализации. Перспективой дальнейших исследований является разработка научно-методических подходов к измерению экономической устойчивости предприятия на основе комплексной оценки всех составляющих с использованием научного метода интегрального оценивания с помощью сбалансированных показателей.

Ключевые слова: стратегическое управление, экономическая устойчивость, стратегическое планирование, предприятие, система, коронавирусная инфекция COVID-19, пандемия.

ANNOTATION

The current stage of development of society is a crisis for Ukrainian enterprises. The crisis of the coronavirus COVID-19 became a crisis for the Ukrainian economy, which shook the world market and the Ukrainian market in particular. Of particular relevance are the development and application in the practice of Ukrainian enterprises of such a system of strategic management, the main purpose of which would be to ensure sustainable and most efficient operation of the business entity in the modern period, as well as creating and ensuring high development potential in the future. "Amplifier" of negative trends in the world economy – the COVID-19 pandemic. The article studies the essence of the scientific category "strategic management". Strategic management has focused on improving the efficiency of the market enterprise, which operates in conditions of uncertainty of the external environment. A number of problems accompanies effective management of economic stability of the enterprise, but despite this, the authors highlighted a number of advantages of strategic management of economic stability of the enterprise. In order to ensure the effectiveness of strategic management of economic stability, depending on the current state of the enterprise, a developed system of strategic management of economic stability in the form of a structural and logical scheme has proposed. The effectiveness of strategic management of economic stability of the enterprise depends main-

ly on the complexity and completeness of its implementation, the organization of coherence and relationship between all elements of the management system, the adequacy of methods used to assess economic stability and diagnose negative impacts. It has revealed, that the main difficulty from the standpoint of strategic management of economic stability of the enterprise is monitoring among the whole set of elements of the system of symptoms of crisis processes that lead to loss of economic stability, as well as managing them to neutralize. The prospect of further research is the development of scientific and methodological approaches to measuring the economic stability of the enterprise based on a comprehensive assessment of all components using the scientific method of integrated assessment based on balanced scores.

Key words: strategic management, economic stability, strategic planning, enterprise, system, coronavirus infection COVID-19, pandemic.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується для українських підприємств функціонуванням в умовах мінливої динамічності національного та світового ринків, постійних змін у законодавстві, в умовах стрімких темпів розвитку науково-технічного прогресу та підвищення рівня конкурентоспроможності у глобальних масштабах. Підприємства здійснюють свою діяльність в умовах невизначеності і ризику, потрапляють у непередбачувані обставини. Саме такою кризовою ситуацією для української економіки стала епідемія коронавірусу COVID-19, яка сколихнула світовий ринок і український зокрема на початку березня 2020 р. [1]. Таким чином, особливої актуальності набувають питання розроблення та застосування у практиці українських підприємств такої системи стратегічного управління, головною метою якої б було забезпечення стійкого і максимально ефективного функціонування суб'єкта господарювання у сучасний період часу, а також створення і забезпечення високого потенціалу розвитку у перспективі, враховуючи вплив своєрідного «посиливача» негативних тенденцій у світовій економіці – пандемії COVID-19.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Стратегічному управлінню присвячено наукові праці таких відомих зарубіжних і вітчизняних учених, як І. Ансофф, А. Томпсон, М. Портер, Ф. Котлер, Б. Берман, М. Мескон, А. Стрікленд, К. Хофер, З. Шершньова, В. Герасимчук, А. Наумова, О. Віханський, В. Василенко, Т. Пічугіна, Т. Ткаченко, А. Міщенко, В. Пастухова та ін.

І. Ансоффом сформульовано стратегічне управління як діяльність, яка пов'язана з визначенням мети і завдань підприємством із підтримкою великої кількості взаємовідносин між підприємством і оточенням, за допомогою яких досягається мета, що відповідає внутрішнім можливостям підприємства, та формується здатність бути сприятливим до зовнішніх вимог [2].

М. Портер, який вважається одним із найавторитетніших дослідників стратегічного

менеджменту, на засадах використання ідеї ланцюжка цінностей трактує стратегічне управління як аналіз внутрішніх процесів та взаємодій між різними складниками підсистемами підприємства для того, щоб визначити як і де саме додається цінність. При цьому стратегія – це позиціонування підприємства відносно галузевого середовища [3].

А. Томпсон розумів під стратегічним управлінням процес, за допомогою якого менеджери розробляють довгострокові шляхи та напрями розвитку підприємства, його специфічні цілі, формують стратегії їх досягнення, враховуючи всі можливі внутрішні і зовнішні обставини, та здійснюють реалізацію обраних запланованих дій [4].

З. Шершньова пропонує таке визначення стратегічного управління: «Це реалізація концепцій, в якій поєднуються цільовий, системний, ситуаційний та інтегральний підходи до діяльності підприємства, що дає змогу встановлювати цілі розвитку, порівнювати їх із наявним потенціалом, приводити їх у відповідність з останнім, розробляючи та реалізуючи стратегічний набір» [5].

О. Віханський вважає, що стратегічне управління – це управління підприємством, яке базується на людському капіталі, що є основою підприємства, орієнтує виробничо-господарську діяльність на вподобання споживачів, гнучко реагує і своєчасно здійснює зміни в організації управління, відповідає викликам із боку оточення і дає можливість підприємству вижити й розвиватися у довгостроковій перспективі, досягаючи при цьому своєї мети [6].

Узагальнюючи наукові здобутки вітчизняних та зарубіжних авторів та беручи до уваги різноаспектні підходи до трактування категорії «стратегічне управління», можна стверджувати, що стратегічне управління являє собою багатоплановий, формально-поведінковий процес управління, який орієнтує підприємство на правильне формулювання і реалізацію ефективних стратегій, які сприяють збалансуванню відносин між підприємством, його окремими структурними підрозділами, що є фундаментальним базисом для забезпечення його конкурентоспроможного функціонування в довгостроковій перспективі.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є вивчення сутності наукової категорії «стратегічне управління», визначення певної низки його переваг та формалізація процесу формування системи стратегічного управління як важливого аспекту забезпечення економічної стійкості підприємства у вигляді структурно-логічної схеми.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Стратегічне управління характеризується специфічними рисами, які напряму залежать від наявності та взаємодії таких чинників, як галузева приналежність суб'єкта

господарювання, його розмір, тип виробництва, наявність науково-технічного потенціалу, ієрархії управління тощо. Стратегічне управління також орієнтоване на підвищення ефективності діяльності ринкового підприємства, яке функціонує в умовах невизначеності зовнішнього середовища.

Загальновідомим є той факт, що діяльність сучасних підприємницьких суб'єктів завжди пов'язана з ризиком. Непередбачуваність ринкового середовища та мінливість господарського функціонування стають причинами появи небажаних для підприємства наслідків, діапазон яких складається в граничних межах від небажаних для підприємства наслідків до повної ліквідації через банкрутство.

На сучасному етапі господарювання багато керівників, розуміючи необхідність забезпечення і підвищення рівня економічної стійкості на своїх підприємствах, сформували спеціальні відділи, основною діяльністю яких є розроблення ефективних стратегічних планів із забезпечення економічної стійкості, що підтверджує теоретичну та практичну значущість необхідності дослідження проблематики стратегічного управління економічною стійкістю. Однак здебільшого ці підрозділи не мають у наявності ні розробленої та ефективно працюючої системи оцінювання та забезпечення економічної стійкості підприємства, ні навіть теоретичної бази для здійснення своєї діяльності, що призводить до знецінення їхніх зусиль у напрямі забезпечення економічної стійкості на певному рівні. Економічна стійкість не забезпечується ефективно даними відділами через те, що не враховано всю сукупність загроз, що виникають (яскравим прикладом виявилась повна неготовність українського бізнесу до кризи такого масштабу, як пандемія, спричинена коронавірусною інфекцією COVID-19), а також ситуація погіршується через використання у процесі управління несистемного підходу до оцінювання функціональних складників, тобто, як правило, керівники підприємств орієнтують свою управлінську діяльність на забезпечення лише окремих складників системи економічної стійкості підприємства.

Таким чином, підтверджується актуальність необхідності наукових досліджень у напрямі формування і забезпечення стратегічного управління економічною стійкістю сучасного підприємства, адже правильна діагностика проблем економічної стійкості із систематизацією загроз і ризиків є пріоритетним завданням у забезпеченні сталого функціонального розвитку підприємства.

Стратегічне управління економічною стійкістю є складовою частиною загального управління підприємством і має риси співвідношення як часткове та загальне. Процес забезпечення стратегічного управління економічною стійкістю підприємства нерозривно пов'язаний із внутрішньою організацією управління підприємством як відкритою економічною системою.

Систему забезпечення економічної стійкості підприємства розуміють як комплекс організаційно-управлінських, технологічних, технічних, профілактичних і маркетингових заходів, спрямованих на кількісну та якісну реалізацію потенціалу підприємства, яке функціонує в умовах впливу внутрішніх і зовнішніх загроз [7].

Ураховуючи це, слід зазначити, що управлінський вплив на систему забезпечення економічної стійкості підприємства характеризується загальними рисами, використовуючи при цьому специфічні методи та інструменти.

В умовах постійних негативних впливів середовища, в якому функціонує підприємство, виникають певні перешкоди на шляху забезпечення сталого розвитку і досягнення головної мети суб'єкта господарювання, що спонукає до негайного вирішення питань з організаційно-управлінського управління економічною стійкістю підприємства. Стратегічне управління економічною стійкістю підприємства являє собою процес управління стратегічним плануванням на засадах розробленої стратегії забезпечення економічної стійкості з урахуванням впливів зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства, можливості адаптації до них для досягнення мети підприємства та захисту його від впливів ризиків і загроз, що сприятиме безпечному та сталому функціонуванню.

Стратегічне управління – це складний процес, який характеризується багатоаспектністю і комплексністю оцінювання середовища економічної діяльності підприємства, встановленням повної ідентифікації внутрішніх і зовнішніх впливів, а також розробленням системи заходів щодо забезпечення належного рівня економічної стійкості через формування та реалізацію відповідних стратегій.

Ефективне управління економічною стійкістю підприємства супроводжується низкою проблем, серед яких – нестабільність економічної системи держави та її регулювання, нестабільність та недосконалість нормативно-правового середовища, посилення тінізації ринку, ускладнення конкурентної боротьби, відсутність відповідного належного методичного й організаційного забезпечення.

Незважаючи на те що реалізація стратегічного управління економічною стійкістю підприємства характеризується складністю і багатоаспектністю, нами виділено певну низку переваг, серед яких найвагомішими є:

- зведення до мінімального значення наслідків негативних впливів сучасності, а також чинників невизначеності, притаманних майбутньому;
- можливість ідентифікації об'єктивних внутрішніх і зовнішніх чинників, дія яких формує зміни, зосередження на дослідженні цих чинників та виявлення ступеню їхнього впливу на економічну стійкість підприємства;
- можливість отримання і формування необхідної інформаційної бази для прийняття стра-

тегічних та тактичних рішень відносно забезпечення економічної стійкості підприємства;

– підвищення ефективності управління економічною стійкістю підприємства на засадах використання системи стратегічних планів, що надає можливість порівняння досягнутих результатів із поставленими цілями, впровадження ефективної мотивації та стратегічного контролювання;

– забезпечення динамічності змін на засадах реалізації стратегічних планів, які базуються на основі відповідної системи регулювання, аналізу та контролю;

– узгодженість дій менеджерів усіх рівнів управління і діяльності структурних підрозділів підприємства зокрема, об'єднаних реалізацією стратегій забезпечення економічної стійкості підприємства.

Із метою забезпечення дієвості стратегічного управління економічною стійкістю залежно від стану поточного функціонування підприємство повинно розробляти систему стратегічного управління своєю економічною стійкістю, що дасть змогу концентровано відобразити її основні складові елементи, обґрунтувати їх ситуативне наповнення, визначити зв'язки, які поєднують їх у досягненні головної мети на певному етапі розвитку (життєвого циклу) (рис. 1).

Концепція стратегічного управління економічною стійкістю підприємства має практичну реалізацію лише у разі наявності у підприємства стратегічної орієнтації, яка формується на засадах впровадження системи стратегічного планування.

Базуючись на визначенні категорій «впливи зовнішнього середовища», «стратегічне управління», «економічна стійкість» та взаємозв'язку між ними, система побудована на засадах методології, яка охоплює мету, завдання, об'єкт, суб'єкти та інші складники, зміст яких відповідає функціям й основним принципам стратегічного управління.

Аналіз значної кількості наукових здобутків дав змогу виявити значні розбіжності у трактуванні стратегічного управління, з'ясуванні його економічної сутності та структурних складників, що дало можливість установити два напрями стратегічного управління: зовнішнє та внутрішнє.

Головною метою стратегічного управління є відновлення, забезпечення та/або підвищення рівня економічної стійкості, тобто підвищення ефективності управління економічною стійкістю.

Важливим аспектом здійснення стратегічного управління економічною стійкістю на сучасному етапі розвитку підприємства є визначення предмета, об'єкта та суб'єктів зазначеного управління.

Предметом системи стратегічного управління економічною стійкістю є сукупність чинників впливу на рівень економічної стійкості, їхні прояви, що характеризуються дестабілізаційни-

ми, негативними наслідками для розвитку підприємства.

Об'єкт системи стратегічного управління економічною стійкістю підприємства пропонуємо розглядати в широкому і вузькому трактуваннях:

– у широкому трактуванні: процес, який виникає унаслідок впливів чинників зовнішнього середовища та характеризується погіршенням виробничо-господарського стану підприємства порівняно з минулими періодами або середньогалузевими показниками, зниження рівня його стійкості;

– у вузькому трактуванні: процес появи дестабілізації у функціонуванні підприємства (зниження рівня економічної стійкості, економічний дисбаланс, кризовий стан, криза).

Унаслідок того, що стратегічне управління здійснюється у внутрішньому і зовнішньому напрямках, до суб'єктів комплексної системи стратегічного управління економічною стійкістю підприємства слід віднести:

– внутрішні: управлінський менеджмент підприємства, діяльність якого здійснюється відповідно місії та розробленої стратегії;

– зовнішні: фізичні або юридичні особи, які зацікавлені в успішності діяльності підприємства; державні органи, вплив яких регламентується чинним законодавством.

Оскільки система стратегічного управління економічною стійкістю підприємства є невід'ємним складником загального управління підприємством, її мета повинна співпадати з місією, перспективними напрямками розвитку та баченням підприємства.

Головним орієнтиром системи стратегічного управління економічною стійкістю підприємства є впровадження такого режиму управління, який здатен передбачати, попереджати, мінімізувати негативні впливи оточення підприємства на засадах ефективного використання потенціалу підприємства, що зумовлюється достатнім обсягом оборотного капіталу для усунення негативних наслідків та сприяє утриманню, забезпеченню з перспективою підвищення рівня економічної стійкості.

Основним базисом системи стратегічного управління економічною стійкістю підприємства є його завдання, функції, принципи та методи.

Головним завданням системи стратегічного управління економічною стійкістю підприємства є попередження і запобігання виникненню негативних дестабілізуючих впливів як ззовні, так і зсередини та забезпечення з подальшим підвищенням економічної стійкості з найменшими негативними наслідками.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Зважаючи на системний підхід, слід відзначити, що підприємство у цьому сенсі виступає системою елементів, які поєднуються тісними причинно-наслідковими зв'язками та перебувають у по-

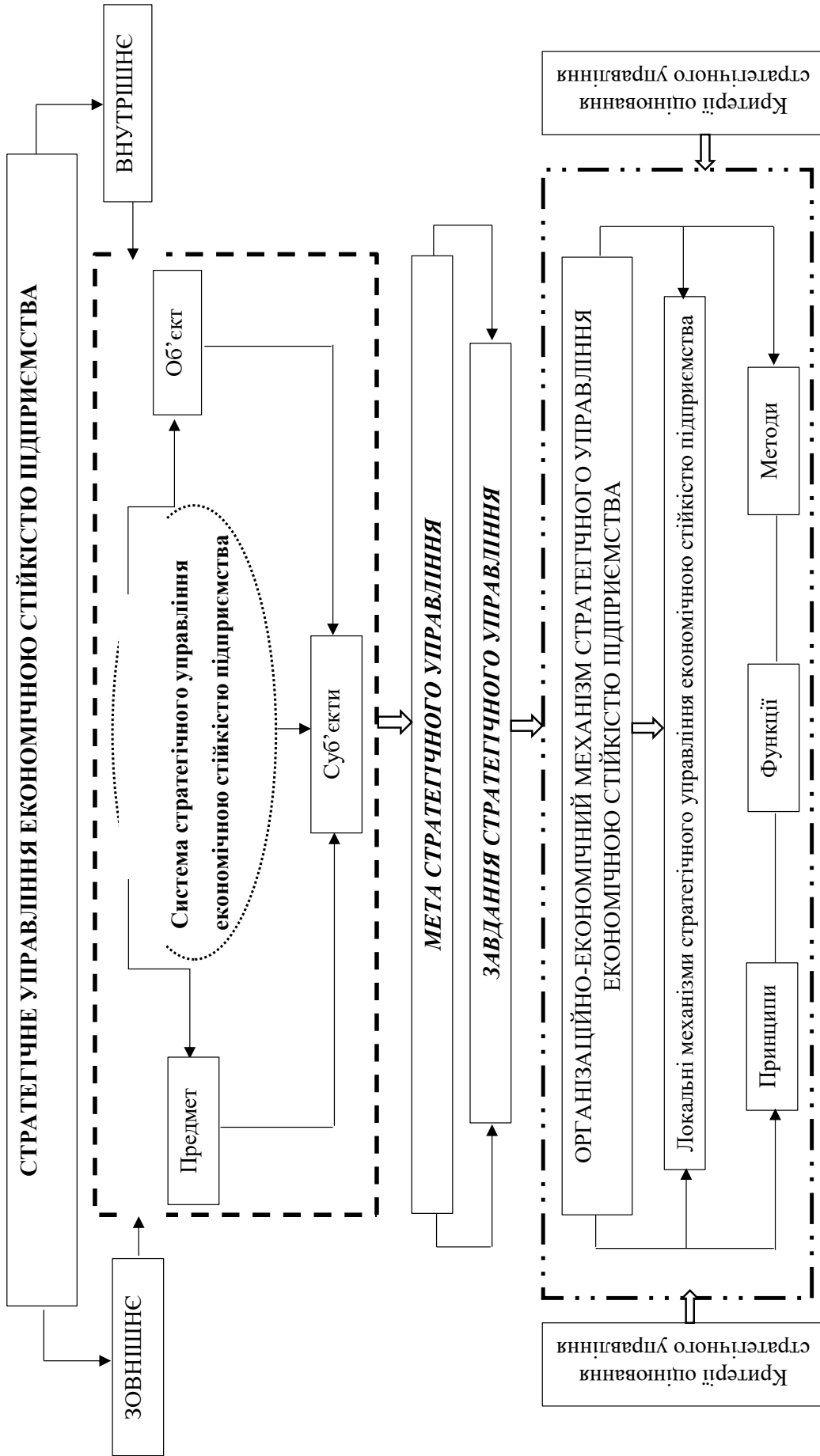

Рис. 1. Структурно-логічна схема процесу формування системи стратегічного управління економічною стійкістю підприємства

Джерело: власна розробка

стійній взаємодії. Однак будь-якому елементу цієї системи притаманно зазнавати короткочасних збоїв або глибоких кризових процесів.

Ефективність стратегічного управління економічною стійкістю підприємства залежить переважно від комплексності і повноти його реалізації, організації узгодженості і взаємозв'язку між усіма елементами системи управління, адекватності використовуваних методів оцінювання рівня економічної стійкості та діагностики негативних впливів.

Основною складністю з позиції стратегічного управління економічною стійкістю підприємства є моніторинг серед усієї сукупності елементів системи симптомів розгортання кризових процесів, які призводять до втрати економічної стійкості, а також управління ними з метою подальшої нейтралізації.

Ми вважаємо, що подальшим кроком на шляху конкретизації наукового змісту категорії «економічна стійкість» є її вимірювання на засадах комплексної оцінки усіх складників із використанням наукового методу інтегрального оцінювання на основі збалансованих показників.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бірбіренко С.С., Жаданова Ю.О., Банкет Н.В. Вплив пандемії коронавірусної інфекції COVID-19 на економічну стійкість українських підприємств. *Економічний часопис – XXI*. 2020. Вип. 5–6–2020.
2. Ансофф І. Стратегическое управление. Москва : Экономика, 1989. 303 с.
3. Кайлюк Є.М., Андрєєва В.М., Гриненко В.В. Стратегічний менеджмент : навчальний посібник. Харків : ХНАМГ, 2010. 279 с.
4. Томпсон А.А., Стрикленд А.Дж. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии : учебник для вузов / пер. с англ. под ред. Л.Г. Зайцева, М.И. Соколовой. Москва : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. 576 с.
5. Шершньова З.Є. Стратегічне управління : підручник ; 2-е вид., перероб. і доп. Київ : КНЕУ, 2004. 699 с.
6. Виханский О.С., Наумов А.И. Менеджмент : учебник ; 5-е изд., стереотип. Москва : Магистр, 2014. 528 с.
7. Механизмы управления экономической безопасностью : монография / Ю.Г. Лысенко и др. Донецк : ДонНУ, 2002. 178 с.

REFERENCES:

1. Birbirenko S.S., Zhadanova Yu.O., Banket N.V. (2020) Vplyv pandemiji koronavirusnoji infekciji COVID-19 na ekonomichnu stijkistj ukrajinsjkykh pidpryjemstv [Influence of pandemic of coronavirus infection COVID-19 on economic resilience of Ukrainian enterprises]. *Economic Annals-XXI*, vol. 5-6-2020. (in English)
2. Ansoff I. (1989) Strategicheskoe upravlenie [Strategic management]. Moscow: Economy. 303 p. (in Russian)
3. Kailiuk Ye.M., Andrieieva V.M., Hrynenko V.V. (2010) Stratehichnyi menedzhment [Strategic management]. Kharkiv: KNAME. 279 p. (in Ukrainian)
4. Tompson A.A., Stryklend A.Dz. (1998) Strategicheskij menedzhment. Iskusstvo razrabotki i realizatsii strategii [Strategic management. The art of strategy design and implementation]. Moscow: Banks and exchanges, UNITI. 576 p. (in Russian)
5. Shershnova Z.Ye. (2004) Stratehichne upravlinnia [Strategic management]. Kiev: KNEU. 699 p. (in Ukrainian)
6. Vykhanskyi O.S., Naumov A.I. (2014) Menedzhment [Management]. Moscow: Master: INFRA M. 528 p. (in Russian)
7. Lysenko Yu.G. (2002) Mekhanizmy upravleniya ekonomicheskoy bezopasnost'yu [Economic security management mechanisms]: monograph. Donetsk: DonNU. 178 p. (in Russian)

УДК 658.8.3

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-11>

Герасименко В.М.

*старший викладач кафедри менеджменту та військового господарства
Національної академії Національної гвардії України*

Gerasimenko Valentina

*Senior Lecturer of the Department of Management and Military Economy
National Academy of the National Guard of Ukraine*

МЕТОДИКА ПОБУДОВИ ЛОГІСТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ОРГАНІЗАЦІЇ

METHODS OF CONSTRUCTION LOGISTICS STRUCTURE OF THE ORGANIZATION

АНОТАЦІЯ

У статті розроблено теоретико-методичні положення щодо побудови логістичної структури організації. Запропоновано ключові принципи, яких необхідно дотримуватися під час побудови логістичної структури в організації. Систематизовано перелік основних методів управління, які використовуються в логістичних структурах. Виділено загальні особливості роботи у сфері логістики в організації, що координується з роботою у сфері закупівлі і збуту продукції. Детально розглянуто специфічні риси логістики закупівлі та логістики збуту. Проаналізовано особливості побудови логістичної структури в організаційному відношенні та з погляду управління процесом руху товару. Виділено перелік чинників, які слід враховувати в процесі створення організаційної структури, яка базується на принципах системного підходу до управління ресурсами. Розглянуто та обґрунтовано необхідність і мету впровадження спеціаліста з логістики в організаційну структуру управління компанією. Систематизовано основні вимоги, яких варто дотримуватися в процесі побудови логістичних організаційних структур. Розроблено приклад короткого бізнес-плану організації логістики в компанії. Для оцінки ефективності впровадження посади менеджера з логістики у бюджетному періоді рекомендовано використовувати коефіцієнт ефективності логістики.

Ключові слова: логістична структура, організація, менеджер, матеріальні потоки, бізнес-план, ефективність.

АННОТАЦІЯ

В статье представлена разработка теоретико-методических положений по построению логистической структуры организации. Предложены ключевые принципы, которые необходимо соблюдать при построении логистической структуры в организации. Систематизирован перечень основных методов управления, используемых в логистических структурах. Выделены общие особенности работы в области логистики в организации, что координируется с работой в области закупки и сбыта продукции. Подробно рассмотрены специфические черты логистики закупок и логистики сбыта. Проанализированы особенности построения логистической структуры в организационном отношении и с точки зрения управления процессом товародвижения. Выделен перечень факторов, которые следует учитывать в процессе создания организационной структуры, которая базируется на принципах системного подхода к управлению ресурсами. Рассмотрены и обоснованы необходимость и цель внедрения специалиста по логистике в организационную структуру управления компанией. Систематизированы основные требования, которые следует соблюдать в процессе построения логистических организационных структур. Разработан пример краткого бизнес-плана организации логистики в компании. Для оценки эффективности внедрения должности менеджера по логистике в бюджетном периоде рекомендуется использовать коэффициент эффективности логистики.

Ключевые слова: логистическая структура, организация, менеджер, материальные потоки, бизнес-план, эффективность.

ANNOTATION

This article presents the development of theoretical and methodological provisions for building the logistics structure of the organization. The practical significance of the scientific results of this study is that their use allows to optimize the logistics activities of the organization by creating the position of logistics manager, whose function is to optimize the movement of the entire supply chain. This study emphasizes that the logistics structure of the enterprise allows to provide the most correct combination in space of all links of the logistics chain and at the same time serves as a basis for the organization of material flow over time. The key principles that must be followed when building a logistics structure in the organization are proposed. The list of basic management methods used in logistics structures is systematized. This article highlights the general features of work in the field of logistics in the organization, which is coordinated with the work in the field of procurement and sale of products. The specific features of procurement logistics and sales logistics are considered in detail. The article analyzes the features of building a logistics structure in organizational terms and in terms of managing the movement of goods. A list of factors that should be taken into account in the process of creating an organizational structure based on the principles of a systematic approach to resource management. The article considers and substantiates the need and purpose of the introduction of a logistics specialist in the organizational management structure of the company. The basic requirements which should be observed in the course of construction of logistic organizational structures are systematized. An example of a short business plan for the organization of logistics in the company has been developed. To assess the effectiveness of the implementation of the position of logistics manager in the budget period in this study, it is recommended to use the coefficient of logistics efficiency. In this case, the key function of the logistics manager is proposed to be the management of material flow, starting from the creation of the necessary contractual relationship with the stakeholder and ending with the delivery to the final consumer of finished products.

Key words: logistics structure, organization, manager, material flows, business plan, efficiency.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Ефективне функціонування організацій на основі сучасних ринкових засад вимагає формування принципово нових підходів до діяльності підприємницьких структур, оскільки традиційні системи управління процесами постачання, виробництва та збутом не забезпечують адекватного реагування на швидкі зміни ринкового середовища. Сфера логістичних організацій-посередників є однією з найбільш наближених до споживачів, що по-

роджує конкуренцію і вимагає від підприємств постійного пошуку нових організаційно-економічних механізмів якісного й ефективного задоволення їхніх потреб.

Для комерційних організацій, які не виробляють продукцію, а тільки здійснюють посередницьку діяльність, актуальним є формування ефективних логістичних збутових систем, які забезпечують переміщення товарів до споживачів, утворюючи розгалужену мережу збуту підприємства. Логістичні збутові системи є найбільш динамічними за рахунок постійного пошуку ефективних каналів збуту та доставки товарів до споживачів. Одним з ефективних сучасних управлінських підходів, який за своєю сутністю саме й орієнтований на споживачів, є логістичний підхід, котрий дає змогу формувати певні логістичні структури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Наукові статті [1–3] присвячено питанням аналізу процесів забезпечення якості створення та використання різних варіантів логістичних структур організацій. Ключові методологічні принципи управління логістичними структурами та ланцюжками поставок розглянуто в дослідженнях [4–6]. У роботах [7–9] систематизовано загальні особливості процесу управління інформаційними потоками і навчання на робочому місці певним видам логістичних операцій.

Водночас сьгодні у спеціалізованій літературі відсутній методичний підхід до побудови логістичних структур організації.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є розроблення теоретико-методичних положень щодо побудови логістичної структури організації.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Логістична структура підприємства дає змогу забезпечити найбільш правильне поєднання в просторі всіх ланок логістичного ланцюга і водночас служить основою організації матеріального потоку в часі.

Реалізація концепції логістики в організації припускає створення певної організаційної структури.

Під час побудови логістичної структури в організації необхідне дотримання певних принципів, а саме:

- системності;
- цілісності;
- ієрархічності;
- функціональності;
- цілеспрямованості;
- керованості;
- комплексності.

Принцип системності є найважливішим принципом. Згідно з ним, процес організації будь-якої логістичної структури має містити цілісний комплекс взаємопов'язаних елементів, які орієнтовані на досягнення певної кор-

поративної загальносистемної мети. Системний підхід передбачає: визначення цілей логістики в безпосередній відповідності структурі цілей; технологічне, інформаційне і організаційне моделювання процесів логістики; розроблення організаційного механізму адаптації діючих організаційних структур у компанії до логістичних процесів.

Принцип цілісності припускає наявність у системі логістики властивості, якої немає у жодного зі складових її елементів й яка виявляється тільки в процесі взаємодії цих елементів.

Для забезпечення цілісності системи логістики необхідна певна ієрархія елементів у структурі, що досягається на основі принципу ієрархічності. Цей принцип дає можливість здійснити багаторівневу організацію логістичної структури в організації, зняти можливі протистояння і конфлікти в розподілі повноважень між елементами.

Принцип функціональності зумовлює існування в логістичній структурі і кожному її елементі свого функціонального призначення. Саме розподіл функцій зумовлює організаційну структуру служби логістики, а не навпаки.

Цілеспрямованість управління забезпечується шляхом орієнтації на кінцеву мету логістики. Цільовий підхід до побудови структури логістики реалізується через: визначення головної мети логістики в організації, диференціацію цілей у вигляді взаємозв'язаної системи функцій логістики і видів діяльності по підрозділах.

Вимоги принципу керованості, тобто єдиначальності, єдності керівництва підприємством і його підрозділами, узгодженості дій виконавців та відповідальності керівників, забезпечуються лінійним підходом до управління, суть якого полягає у дотриманні організаційних норм керованості і підпорядкованості для лінійних керівників.

Принцип комплексності виражається в логістичній структурі взаємозв'язків усіх елементів системи між собою і із зовнішнім середовищем, взаємному впливі їх один на одного, а також національному поєднанні цільового, функціонального управління і лінійного керівництва.

Основними методами управління, які використовуються в логістичних структурах, виступають:

- організаційно-розпорядливі;
- економічні;
- соціологічні;
- психологічні.

Робота у сфері логістики в організації координується з роботою у сфері закупівлі і збуту продукції.

Логістика постачання включає відбір постачальників, укладання договорів на поставку, зовнішнє транспортування продукції, контроль над термінами поставки, переміщення до споживача тощо.

Логістика збуту як підсистема логістики в організації охоплює процеси збору заказів від

споживачів, формування заказів комплектації вантажних одиниць, упакування, переміщення готової продукції до споживача, обмін інформацією, складання документів, рекламація, гарантійне обслуговування та ін.

В організаційному відношенні логістична структура представлена у вигляді взаємного розташування ланок логістичного ланцюга в макроструктурі організації.

З погляду управління процесом руху товару логістична структура – склад функціональних підрозділів в організації, зайнятих рішенням логістичних завдань, характеризує їх спеціалізацію і підпорядкованість.

Організаційна структура, яка базується на принципах системного підходу до управління ресурсами, повинна враховувати такі чинники:

1. Формування та розвиток системи: в організації періодично виникає необхідність перегляду існуючої системи логістики. Ця періодичність пов'язана зі ступенем акумулювання змін у технології, організаційній політиці і на ринку. Може проводитися локальна або загальна реорганізація всієї системи.

2. Розвиток стратегії логістики у зв'язку з оновленням ринкової політики в організації. Функціонування системи визначається політикою компанії у сфері продажу, інвестицій, кадрів, технологій, що необхідно враховувати не лише під час загального управління, а й у процесі формування стратегії логістичного підходу до управління ресурсами.

3. Системне адміністрування. Адміністрування матеріального забезпечення та розподілу продукції включає управління зовнішнім і внутрішнім транспортом, планування та контроль над виконанням замовлень, витратами усіх видів, обробкою документообігу, розміщенням замовлень і т. п.

4. Координація різних функцій управління. В організації руху матеріальних ресурсів беруть участь декілька співробітників, у роботі яких інколи виникають неузгодженість і протиріччя між специфічними завданнями, які постають перед ними, і загальними цілями організації.

Таким чином, мета впровадження спеціаліста з логістики в організаційну структуру управління компанією полягає у розв'язанні виникаючих протиріч і прийнятті рішень, які, своєю чергою, реалізуються на підставі формування та забезпечення функціонування спеціальних організаційних структур.

Логістична структура управління в організації забезпечує найбільш ефективне поєднання всіх ланок логістичного ланцюга та водночас створює умови для ефективної організації та синхронізації руху матеріального, фінансового, кадрового та інформаційних потоків у часі.

До логістичних організаційних структур висуваються такі вимоги:

– простота, невеликий штат управління. Організаційна структура повинна бути простою та ефективною, при цьому вищий рівень органі-

заційної структури управління підприємством повинен бути малочисельним;

– гнучкість та жорсткість одночасно, отже, в організаційній структурі повинні поєднуватися принципи централізації та децентралізації.

Завдання логістичної організаційної структури управління в організації міститься в гармонізації взаємодії між функціональними сферами логістики, а також між співробітниками функціональних підрозділів і ресурсами для оптимального досягнення мети логістичної системи.

Розробимо приклад короткого бізнес-плану організації логістики в компанії.

Розділ 1. Упровадження посади менеджера з логістики в організаційну структуру управління передбачає створення посади та розроблення посадових інструкцій менеджера з логістики з виконання окремих логістичних функцій – управління матеріальними, фінансовими, інформаційними та трудовими ресурсами, а також якістю наданих послуг.

Упровадження посади менеджера з логістики поліпшить результати діяльності організації за рахунок зниження загальних витрат ресурсів, підвищення рівня обслуговування споживачів, скорочення логістичного циклу, зменшення дебіторської заборгованості та ін.

Розділ 2. Щоб добитися поставлених цілей, необхідна повна інтеграція всіх частин логістичної системи, ефективно налагоджений механізм, за допомогою якого можна досягти синергетичного ефекту. Щоб добитися поставлених результатів, необхідно провести часткову реорганізацію організаційної структури управління підприємства, внаслідок якої компанія матиме нову управлінську ланку.

Розділ 3. Для реалізації цієї стратегії необхідно провести повний розрахунок, який відображає вигідність та ефективність цього заходу, провести повний аналіз діяльності цієї посади та виявити слабкі і вузькі місця. Розрахунки повинні бути точними, а планування вестися на декілька років уперед, щоб зуміти показати позитивний ефект від даної пропозиції.

Для оцінки ефективності впровадження посади менеджера з логістики у бюджетному періоді доцільно використовувати коефіцієнт ефективності ($K_{\text{еф}}$) логістики:

$$K_{\text{еф}} = \Delta \frac{\text{ЧД}}{\text{ВК}} = \frac{(\text{ЧД}_1 - \text{ЧД}_0) / \text{ЧД}_0}{(\text{ВК}_1 - \text{ВК}_0) / \text{ВК}_0},$$

де $\Delta \text{ЧД}$ – приріст чистого доходу від реалізації товарів унаслідок впровадження менеджера логістики, %;

$\Delta \text{ВК}$ – приріст величини додаткових операційних витрат на управління внаслідок впровадження посади менеджера з логістики, %.

Упровадження та реалізація логістичного підходу має здійснюватися на основі управління цілісним комплексом господарських операцій, об'єднаних єдиними цілями. При цьому ключовою функцією менеджера з логістики виступає управління матеріальним потоком, по-

чинаючи від створення необхідних договірних відносин зі стейкхолдером і закінчуючи доставкою кінцевому споживачеві готової продукції. Менеджер із логістики відповідає за просування матеріального потоку не на окремій ділянці, а по всьому ланцюгу – від закупівлі до продажу готових виробів.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, з метою ефективного вирішення стратегічних завдань організації необхідне чітке уявлення про особливості товару, знання сильних та слабких боків підприємства, володіння інформацією про ринок – знання можливостей та проблем діяльності на цьому ринку.

Науковою новизною отриманих результатів є розроблення теоретико-методичних положень щодо побудови логістичної структури забезпечення діяльності організації.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що їх використання дає змогу оптимізувати логістичну діяльність організації за рахунок створення посади менеджера з логістики, до функцій якого належить оптимізація руху всього ланцюга постачання.

Напрямом подальшого дослідження може бути оцінка ефективності управління логістичною структурою організації як цілісним комплексом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Hrabovskyi Y. Methods of Assessment and Diagnosis of the Quality of Knowledge in E-Learning. *Journal of Communication and Computer*. 2015. № 12. P. 286–296.
- Naumenko M., Hrabovskyi Y. Elaboration of methodology for designing a publishing and printing web portal, Eastern-European. *Journal of Enterprise Technologies*. 2018. № 2/2(92). P. 14–22. DOI: 10.15587/1729-4061.2018.126305.
- Hrabovskyi Y., Brynza N, Vilkhivska O. Development of information visualization methods for use in multimedia applications. *EUREKA: Physics and Engineering*. 2020. № 1. P. 3 – 17.
- Hrabovskyi Y., Yevsyeyev O. Development of methodological principles of support-preservation engineering work. *Технологічний аудит і резерви виробництва*. 2018. № 2/2. С. 43–49.
- Saabeel W., Verduijn T.M. A model of virtual organization: a structure and process perspective. *Electronic journal of organizational virtualness*. 2001. V. 4. № 1.
- Pushkar O., Hrabovskyi Y. Methodology for developing an intelligent user interface for educational publications in the e-learning system. *Development Management*. 2019. № 17(3). P. 23–34. DOI:10.21511/dm.17(3).2019.03.
- Sokolovskiy S.A., Naumenko M.O. Analiz osoblyvostey upravlinnya informacijnymi potokami logistichnykh procesiv pidrozdiliv Natsionalnoyi gvardii Ukrainy. *ScienceRise*. 2018. № 2. С. 19–21.
- Naumenko M.O. Vdoskonalennya upravlinnya yakistyu produkciyi vysokotekhnologichnykh pidpryyemstv. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 62. С. 335–342.
- Грабовський Є.М. Аналіз використання мультимедійних компонентів в сучасних технологіях мобільного навчання. *ScienceRise*. 2019. № 4(57). С. 46–50.

REFERENCES:

- Hrabovskyi Y. (2015). Methods of Assessment and Diagnosis of Knowledge Quality in E-Learning. *Journal of Communication and Computer*. No. 12, pp. 286–296.
- Naumenko M., Hrabovskyi Y. (2018). Elaboration of methodology for designing a publishing and printing web portal, Eastern-European Journal of Enterprise Technologies, № 2/2 (92), pp. 14–22. DOI: 10.15587/1729-4061.2018.126305
- Hrabovskyi Y., Brynza N, Vilkhivska O. (2020). Development of information visualization methods for use in multimedia applications, EUREKA: Physics and Engineering. № 1, pp. 3–17.
- Hrabovskyi Y., Yevsyeyev O. (2018). Development of methodological principles of support-preservation engineering work. *Technological audit and production reserves*, № 2/2, pp. 43–49.
- Saabeel W., Verduijn T.M. (2001) A model of virtual organization: a structure and process perspective. *Electronic journal of organizational virtualness*, V. 4. № 1.
- Pushkar O., Hrabovskyi Y. (2019). Methodology for developing an intelligent user interface for educational publications in the e-learning system. *Development Management*, № 17(3), pp. 23–34. doi:10.21511/dm.17(3).2019.03
- Sokolovskiy S.A., Naumenko N.A. (2018). Analiz osoblyvostej upravlinnya informacijnymy potokamy logistichnykh procesiv pidrozdiliv Nacionalnoyi gvardiyi Ukrainy [Analysis of peculiarities of management of information flows of logistic processes of units of the National Guard of Ukraine]. *ScienceRise*. No 2, pp. 19–21.
- Naumenko M.O. (2018). Vdoskonalennya upravlinnya yakistyu produkciyi vysokotekhnologichnykh pidpryyemstv. [Improvement of product quality management of high-tech enterprises. *Bulletin of the Economics of Transport and Industry*. No. 62, pp. 335–342.
- Hrabovskyi Y.M. (2019). Analiz vykorystannya multymedijnykh komponentiv v suchasnykh tekhnologiyax mobilnogo navchannya. [Analysis of the use of multimedia components in modern technologies of mobile learning]. *Scientific Journal «ScienceRise»*. No. 4 (57), pp. 46–50.

УДК 338.246:339.17

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-12>**Гринчук Т.П.***кандидат економічних наук, доцент,
викладач кафедри фундаментальних та обліково-фінансових дисциплін
Коледжу економіки і права Вінницького кооперативного інституту***Ціхановська А.М.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, обліку та оподаткування
Вінницького навчально-наукового інституту економіки
Західноукраїнського національного університету***Чичкалюк Д.О.***студентка
Коледжу економіки і права Вінницького кооперативного інституту***Grinchuk Tetyana***Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Teacher of Department of Fundamental and Registration-Financial Disciplines
College of Economy and Law of Vinnytsia Cooperative Institute***Cikhanovska Alena***Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor
Associate Professor of Department of Economy, Account and Taxation
Vinnytsia Educative and Research Institute of
West Ukrainian National University***Chichkalyuk Diana***Student
College of Economy and Law of Vinnytsia Cooperative Institute*

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИК ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

AN IMPROVEMENT OF METHODS OF FINANCIAL PLANNING IS IN SYSTEM OF FINANCIAL SAFETY OF ENTERPRISE

АНОТАЦІЯ

Для ефективного функціонування підприємствам не вистачає чіткого стратегічного управління, шляхів його досягнення, а також позначається відсутність досвіду фінансового планування в системі фінансової безпеки підприємства. Фінансове планування залежно від класифікації підрозділяється на довгострокове, середньострокове, короткострокове, стратегічне, тактичне і оперативне. Метою фінансового планування є підвищення ефективного використання довгострокового і короткострокового грошового капіталу. У процесі планування на підприємстві розробляються заходи щодо підвищення прибутковості капіталу, поліпшення стабільності, мінімізації ризиків. Фінансове планування відіграє ключову роль у системі планування діяльності підприємства, забезпечуючи економічну обґрунтованість та ефективність заходів, що розробляються, щодо досягнення його стратегічних цілей та завдань. Реалізація фінансового планування на підприємстві здійснюється на основі трьох етапів, які підпорядковуються один одному, а саме стратегічного, тактичного та оперативного. Вибір методики фінансового планування зумовлюється чинниками цілей та завдань розвитку підприємства. Методиками, що застосовуються у процесі фінансового планування, є: розрахунково-аналітична, нормативна, балансова, оптимізації планових рішень, економіко-математичного моделювання, мережева, програмно-цільова. У статті запропоновано узагальнену методику фінансового планування, яка актуальна в мінливих умовах ринкової економіки нашої держави.

Ключові слова: фінансове планування, фінансова безпека підприємств, фінансова стійкість, економічне планування, оптимізація планових рішень.

АННОТАЦИЯ

Для эффективного управления предприятиям не хватает четкого стратегического представления, путей его достижения, а также отражается отсутствие опыта финансового планирования в системе финансовой безопасности предприятия. Финансовое планирование в зависимости от классификации подразделяется на долгосрочное, среднесрочное, краткосрочное, стратегическое, тактическое и оперативное. Целью финансового планирования является повышение эффективного использования долгосрочного и краткосрочного денежного капитала. В процессе планирования на предприятии разрабатываются мероприятия по повышению прибыльности капитала, улучшению стабильности, минимизации рисков. Финансовое планирование играет ключевую роль в системе планирования деятельности предприятия, обеспечивая экономическую обоснованность и эффективность мероприятий, которые разрабатываются, относительно достижения его стратегических целей и заданий. Реализация финансового планирования на предприятии осуществляется на основе трех этапов, которые подчиняются друг другу, а именно стратегического, тактического и оперативного. Выбор методики финансового планирования обуславливается факторами целей и заданий развития предприятия. Методиками, которые применяются в процессе финансового планирования, являются: расчетно-аналитическая, нормативная, балансовая, оптимизации плановых решений, экономико-математического моделирования, сетевая, программно-целевая. В статье предложена обобщенная методика финансового планирования, которая является актуальной в переменчивых условиях рыночной экономики нашего государства.

Ключевые слова: финансовое планирование, финансовая безопасность предприятий, финансовая стойкость, экономическое планирование, оптимизация плановых решений.

ANNOTATION

The current state of an enterprise development is carrying out not only in our country but also abroad. This is evidenced by the uneven dynamics of the effectiveness of their financial and economic activities. The reduction of technological cycles of production, accelerating the timing of its implementation and the conquest of new markets is a significant impact on the efficiency of enterprises. An actual task for our country enterprises in the context of ensuring innovative development is a financial planning system development that will meet the requirements of modern global trends in production and trade in enterprises financial security system. Enterprises have faced the problem of inefficient management in modern conditions of financial and economic activities. The external factors negative impact has affected the activities of most domestic businesses, which, having lost their stability and solvency, feel the lack of financial resources and reduced profitability. There is lack of a clear strategic idea, ways to achieve it for effective management of enterprises, as well as lack of experience in financial planning in the financial security of the enterprise. Financial planning, depending on the classification is divided into long-term, medium-term, short-term, strategic, tactical and operational. The purpose of financial planning is to increase the efficient use of long-term and short-term money capital. In the planning process measures to increase return on capital, improve stability, minimize risks the company are developed in the enterprise. The financial planning plays a key role in the planning system of the enterprise, ensuring the economic feasibility and effectiveness of the measures being developed to achieve its strategic goals and objectives. The implementation of financial planning in the enterprise is carried out on the basis of three stages, which are subordinate to each other, namely, strategic, tactical and operational. The choice of financial planning methodology is determined by the factors of goals and objectives of enterprise development. The methods used in the process of financial planning today are: calculation and analytical, regulatory, balance, optimization of planning decisions, economic and mathematical modeling, network, program-target. The generalized technique of financial planning which is actual in changing conditions of our state market economy has been offered.

Key words: financial planning, financial safety of enterprises, financial firmness, economic planning, optimization of the planned decisions.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний стан розвитку підприємств відбувається нерівномірно не лише в нашій країні, а й за кордоном, про що свідчить нелінійна динаміка результативності їхньої фінансово-господарської діяльності. Дана тенденція є об'єктивним чинником скорочення технологічних циклів виробництва продукції, прискорення термінів її реалізації та завоювання нових ринків збуту. Така зміна умов функціонування підприємств зумовлюється необхідністю їх адаптації до мінливих умов вітчизняних та міжнародних ринків. Виникає необхідність переходу від методів традиційного фінансового планування підприємства до планування стратегічного розвитку з використанням сучасних методів і прийомів – від розгляду окремих процесів і об'єктів до їх системної оцінки та аналізу.

Актуальним завданням для підприємств нашої країни в контексті забезпечення інноваційного розвитку стає розроблення системи фінансового планування, яка відповідатиме вимогам сучасних глобальних тенденцій виробничо-торговельної діяльності в системі фінансової безпеки підприємств. Цим зумовлюється

необхідність розроблення науково обґрунтованого підходу до формування системи методів стратегічного фінансового планування в системі фінансової безпеки підприємства, які даватимуть змогу враховувати специфіку взаємодії підприємств із зовнішніми чинниками впливу, тенденції їх розвитку, виявлятимуть слабкі та сильні боки фінансово-господарської діяльності підприємства з подальшим розробленням рекомендацій щодо забезпечення стратегічного розвитку підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Теоретичні і методичні аспекти фінансового планування підприємства широко висвітлено у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях. Значний внесок у розвиток ідей фінансового планування зробили зарубіжні автори, серед яких можна виділити А. Апчерча, Э. Джонса, Б. Нідлза, Д. Мідлтона, Д. Хана, Р. Ентоні, М.С. Романовського, С.Е. Леонтєва, В. Хруцького, О. Мельника, В. Савчука, С. Онищенко, О. Кузьміна. Питання фінансового планування відображаються також у роботах М.А. Алексеевой, І.Т. Балабанова, І.О. Бланка, Р.К. Теличко, О.П. Кириленко, О.М. Стельмащук та ін.

Запропоновані ними методики фінансового планування враховують особливості вітчизняної та міжнародної практики ведення фінансово-господарської діяльності підприємств.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Загальноприйняті методики фінансового планування не враховують умов забезпечення фінансової безпеки підприємства. Вони доволі розрізнені, кожна демонструє окремий аспект фінансового стану підприємства і не дає змоги відобразити результативність фінансово-господарської діяльності підприємства у цілому.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження існуючих методик фінансового планування в системі фінансової безпеки та розроблення узагальненої методики фінансового планування, яка актуальна в мінливих умовах ринкової економіки нашої держави.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У сучасних умовах ведення фінансово-господарської діяльності підприємства зіткнулися з проблемою неефективного управління. Військові дії на території України та карантинні обмеження у зв'язку з епідемією коронавірусу COVID-19 негативно позначилися на діяльності більшості вітчизняних суб'єктів господарювання, які, втративши свою стійкість і платоспроможність, відчувають недостатність фінансових ресурсів та зменшення рівня прибутковості. Таким чином, опинившись в умовах спаду економіки, багато підприємств не можуть реалізувати свій потенціал. Для ефективного

управління їм не вистачає чіткого стратегічного уявлення, шляхів його досягнення, а також позначається відсутність досвіду фінансового планування в системі фінансової безпеки підприємства.

Система фінансового планування є складовою частиною стратегічного планування діяльності підприємства взагалі.

Фінансове планування залежно від класифікації підрозділяється на довгострокове, середньострокове і короткострокове (відповідно до хронологічної ознаки); стратегічне, тактичне і оперативне (залежно від конкретизації цілей та завдань) та ін. [1, с. 301; 2, с. 89–90; 3, с. 176].

Метою фінансового планування є підвищення ефективного використання довгострокового і короткострокового грошового капіталу. У процесі планування на підприємстві розробляються заходи щодо підвищення прибутковості капіталу, поліпшення стабільності, мінімізації ризиків.

До основних завдань фінансового планування ми можемо віднести:

- формулювання складу майбутніх планових проблем, визначення системи очікуваних небезпек або потенційних можливостей підприємства;

- обґрунтування стратегій, що запроваджуються, цілей і завдань, які планує реалізувати підприємство в майбутньому періоді;

- планування основних засобів досягнення поставлених перед підприємством цілей і завдань, вибір або залучення необхідних ресурсів для поліпшення фінансового стану в майбутньому періоді;

- визначення потреби у ресурсах, планування обсягів і структури необхідних ресурсів та термінів їх надходження;

- проектування процесу впровадження розроблених планів і контроль над їх виконанням [3, с. 177; 4, с. 224; 5, с. 209–210; 6, с. 112; 7].

Таким чином, фінансове планування відіграє ключову роль у системі планування діяльності підприємства, забезпечуючи економічну обґрунтованість і ефективність заходів, що розробляються, щодо досягнення його стратегічних цілей та завдань.

Реалізація фінансового планування на підприємстві здійснюється на основі трьох етапів, які підпорядковуються один одному, а саме стратегічного, тактичного та оперативного [1, с. 301; 2, с. 89–90; 3, с. 176].

Етап стратегічного планування розрахований на довготермінову перспективу, яка повинна забезпечити стійкий та продуктивний розвиток підприємства. Він реалізовується шляхом розроблення та затвердження планів стратегічного розвитку, інвестиційних проектів і перспективних планів розвитку.

Тактичне планування розраховане на середньотермінову перспективу, яка повинна забезпечити стратегічний розвиток підприємства. Реалізовується шляхом бізнес-планів та інвестиційних проектів.

Оперативне планування розраховане на короткотермінову перспективу, яка здійснює коригування й уточнення завдань, поставлених стратегічним та тактичним плануванням [3, с. 177; 4, с. 224; 5, с. 209–210].

Процес фінансового планування у контексті розроблення перспективних планів стратегічного розвитку підприємства ґрунтується на основі застосування системи методик.

Вибір методики фінансового планування зумовлюється чинниками цілей та завдань розвитку підприємства. До основних ми можемо віднести: тривалість періоду, фінансовий стан підприємства, стратегія розвитку, рівень підготовки адміністративного персоналу, наявність вільних фінансових ресурсів.

Методиками, що застосовуються у процесі фінансового планування, є:

- розрахунково-аналітична. Застосовується під час планування суми прибутків та доходів, визначення величини відрахувань від прибутку до накопичувального та резервного фонду по окремих видах використання фінансових ресурсів, під час управління запланованою потребою в оборотних активах, величини амортизаційних відрахувань тощо;

- нормативна. Сутністю нормативної методики є реалізація фінансових планів на основі попередньо затверджених норм та економічних нормативів, за допомогою яких розраховується потреба підприємства у фінансових ресурсах і джерелах їх надходження. Такими нормативами є ставки податків, розміри тарифних внесків, норми амортизаційних відрахувань, нормативи потреби в оборотних коштах;

- балансова. В її основі лежить розроблення затвердженого плану доходів і витрат на підприємстві. Здійснюється методом побудови балансів, дотримуючись принципів поєднання наявних на підприємстві фінансових ресурсів та необхідності їх у майбутньому періоді;

- оптимізації планових рішень. Використовується під час складання фінансових планів та є багатоваріантною. Із декількох розроблених фінансових планів вибирається найбільш перспективний із погляду мінімуму витрат та максимуму очікуваного ефекту. Заснована на відсутності достовірних початкових передумов для розроблення фінансових планів, що призводить до високої ймовірності відхилень фактичних показників від планових та є комбінацією нормативної, розрахунково-аналітичної і балансової;

- економіко-математичного моделювання. Дає змогу знайти кількісне вираження взаємозв'язків між фінансовими показниками і чинниками, що їх визначають. Даний зв'язок виражається через економіко-математичну модель. Економіко-математична модель є точним математичним описом економічного процесу. Здійснюється опис факторів, що характеризують структуру і закономірності зміни даного економічного явища, за допомогою матема-

тичних символів і прийомів (рівнянь, таблиць, графіків);

– мережева. Застосовується на великих підприємствах та підприємствах, що мають структурні підрозділи. Дає змогу на основі мережевих графіків і моделей навести організаційну технологічну послідовність виконання етапів і взаємозв'язку між ними; акцентувати увагу на окремих важливих господарських операціях; забезпечити їх координацію; поєднати обсяг фінансових ресурсів із джерелами їх утворення;

– програмно-цільова. Включає формування й оптимізацію виробничої та інвестиційної програм та є за своєю суттю комплексним управлінням фінансово-господарською діяльністю підприємства по основних напрямках його розвитку. Застосовуються всі наявні методи і прийоми управління, планування та регулювання діяльності підприємства [3, с. 177; 4, с. 224; 5, с. 209–210; 6, с. 112; 7].

На нашу думку, перераховані методики фінансового планування не враховують умов забезпечення фінансової безпеки підприємства, основним завданням якої є захищеність діяльності підприємства від негативного впливу зовнішніх чинників разом із можливістю швидко подолати різноманітні загрози, пристосуватися до мінливих економічних умов, що в подальшому не позначиться негативно на результативності його діяльності. Завданням фінансової безпеки підприємства є забезпечення умов стабільного та продуктивного ведення фінансово-господарської діяльності не лише на даному етапі функціонування, а й у майбутніх періодах. Належна оцінка рівня фінансової безпеки підприємства передбачає визначення його платоспроможності, ефективності залучення капіталу у господарську діяльність, а також відображає різноманітні аспекти фінансово-економічного стану.

Наведені методики фінансового планування доволі розрізнені, кожна демонструє окремий аспект фінансового стану підприємства і не дає змоги відобразити стан фінансово-господарської діяльності підприємства у цілому.

Як спосіб модернізації існуючих систем фінансового планування в системі фінансової безпеки ми можемо запропонувати узагальнену методику фінансового планування, яка актуальна в мінливих умовах ринкової економіки нашої держави. Методика складатиметься з таких кроків фінансового планування в системі фінансової безпеки:

I крок – виконання рейтингової оцінки фінансового стану підприємства на основі прогнозного балансу на кінець передпланового періоду (балансова, мережева);

II крок – реалізація фінансових планів на основі попередньо затверджених норм та економічних нормативів (нормативна, розрахунково-аналітична);

III крок – корегування фінансових планів на підставі розрахованих даних кроку I та кроку II (оптимізації планових рішень);

IV крок – розрахунок рейтингу підприємства порівняно з іншими підприємствами даної галузі, аналіз виконання фінансових планів (економіко-математичне моделювання, програмно-цільова, балансова, мережева);

V крок – корегування статей фінансового плану до приведених розрахунків (балансова, оптимізації планових рішень, розрахунково-аналітична, нормативна);

VI крок – затвердження фінансового плану на певний період (балансова, оптимізації планових рішень, розрахунково-аналітична, нормативна);

VII крок – реалізація завдань фінансового плану з подальшим контролем над його виконанням (балансова, оптимізації планових рішень, розрахунково-аналітична, нормативна).

Отже, для успішного розвитку підприємства необхідне постійне вдосконалення системи фінансового планування в системі фінансової безпеки підприємства, що реалізується в процесі накопичення вітчизняного та закордонного досвіду, розроблення нових концепцій, методик і підходів, що враховують сучасні умови господарювання.

Зростаюча самостійність підприємств та їх незалежність від бюджетних джерел фінансування, з одного боку, зумовили велику ініціативу в розробленні систем фінансового планування, збільшили варіативність підходів до їх розвитку, а з іншого – призвели до розповсюдження єдиних методологічних принципів такого планування. Відсутність уніфікованої моделі системи фінансового планування на підприємстві, закріпленої в законодавчих актах, наявність низки дискусійних питань у теорії фінансового планування призводять до виникнення проблем у галузі організації фінансового планування, вирішення яких дасть змогу максимізувати переваги даної технології для підприємств.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Фінансове планування відіграє найбільш важливу роль у системі фінансового управління підприємства, оскільки безсистемне, нерозплановане ведення господарської діяльності може призвести до швидкого банкрутства, зменшення рівня платоспроможності та втрати конкурентоздатності.

Під час здійснення фінансового планування основна увага приділяється річній фінансовій звітності, а також статтям витрат грошових коштів на розширення і модернізацію виробництва. Основою для розроблення фінансових планів служать перспективні плани, які надалі конкретизуються і деталізуються. Здійснюється взаємоузгодження всіх видів ресурсів підприємства з джерелами їх фінансування.

Організація ефективного фінансового управління в системі фінансової безпеки підприємства пов'язана з отриманням конкурентних пе-

реваг на ринку і підвищенням його фінансової стійкості. Для досягнення даної мети необхідно: створення ефективної системи фінансового планування, орієнтованої на швидке реагування на зміни зовнішніх чинників впливу; розроблення деталізованої системи фінансового аналізу; здійснення безперервного фінансового контролю.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Поліщук Н.В. Функціонування економічних систем: моделі складових результативності : монографія. Вінниця : ВНАУ, 2010. 396 с.
2. Ярмоленко В.О., Поліщук Н.В. Складові результативності функціонування складних систем як об'єкти моделювання. *Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки»*. 2012. № 33(246). С. 86–93.
3. Ярмоленко В.О., Поліщук Н.В. Складові результативності економічного процесу: парадигма кількості та якості. *Ринки товарів та послуг України в умовах економічного зростання* : збірник наукових праць міжнар. наук.-практ. конф., 11 вересня 2008 р. Вінниця, 2008. С. 173–178.
4. Гріщенко І.В., Кобаль О.А. Оцінка показників в процесі фінансового планування підприємства. *Перспективи розвитку фінансово-економічного простору України* : зб. наук. праць. Вінниця, 2020. С. 223–225.
5. Гріщенко І.В. Оцінка показників фінансової стійкості підприємства. *Перспективи розвитку фінансово-економічного простору України* : зб. наук. праць. Вінниця. 2020. С. 208–211.
6. Буреннікова Н.В., Ярмоленко В.О., Гринчук Т.П. Аспекти результативності інвестиційного забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств. *Бізнес Інформ*. 2017. № 1. С. 108–115.
7. Гріщенко І.В., Гринчук Т.П. Основні аспекти фінансового планування в системі фінансової безпеки підприємства. *Економіка та суспільство*. 2020. № 22/2020.

REFERENCES:

1. Polischuk NV (2010) *Funktsionuvannia ekonomichnykh system: modeli skladovykh rezultatyvnosti* [Functioning of the economic systems: models of constituents of effectiveness]. Vinnytsia: VNAU (In Ukrainian).
2. Yarmolenko VO, Polischuk NV (2012) Skladovi rezultatyvnosti funktsionuvannia skladnykh system yak obiekty modeliuвання [Constituents of effectiveness of functioning of the difficult systems as design objects]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriya – Ekonomichni nauky*, no. 33(246), pp. 86-93.
3. Yarmolenko VO, Polischuk NV (2008) Skladovi rezultatyvnosti ekonomichnoho protsesu: paradyhma kilkosti ta yakosti [Constituents of effectiveness of economic process: paradigm of amount and quality]. *Proceedings of the Rynky tovariv ta posluh Ukrainy v umovakh ekonomichnoho zrostannia (Ukraine, Vinnytsia, September 11, 2008)*, Vinnytsia, pp. 173-178.
4. Hrischenko IV, Kobal OA (2020) Otsinka pokaznykiv v protsesi finansovoho planuvannia pidpriemstva [An estimation of indexes is in the process of the financial planning of enterprise]. *Proceedings of the Perspektyvy rozvytku finansovo-ekonomichnoho prostoru Ukrainy (Ukraine, Vinnytsia, April 08-09, 2020)*, Vinnytsia: Krok, pp. 223-225.
5. Hrischenko IV (2020) Otsinka pokaznykiv finansovoi stiikosti pidpriemstva [Estimation of indexes of financial firmness of enterprise]. *Proceedings of the Perspektyvy rozvytku finansovo-ekonomichnoho prostoru Ukrainy (Ukraine, Vinnytsia, April 08-09, 2020)*, Vinnytsia: Krok, pp. 208-211.
6. Buriennikova NV, Yarmolenko VO, Hrynychuk TP (2017) Aspekty rezultatyvnosti investytsiinoho zabezpechennia diialnosti silskohospodarskykh pidpriemstv [Aspects of effectiveness of the investment providing of activity of agricultural enterprises]. *BIZNES INFORM*, no. 1, pp. 108-115.
7. Hrischenko IV, Hrynychuk TP (2020) Osnovni aspekty finansovoho planuvannia v systemi finansovoi bezpeky pidpriemstva [Basic aspects of the financial planning are in the system of financial safety of enterprise]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 22/2020.

УДК 65.012.1

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-13>**Дикань О.В.***доктор економічних наук, професор,
в.о. завідувача кафедри менеджменту і адміністрування
Українського державного університету залізничного транспорту***Крихтіна Ю.О.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту і адміністрування
Українського державного університету залізничного транспорту***Фролова Н.Л.***кандидат економічних наук, старший викладач
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, КБШ***Dykan Olena***Doctor of Economics, Professor,
Acting Head of the Department of Management and Administration
State University of Railway Transport***Krykhtina Yuliia***Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management and administration
State University of Railway Transport***Frolova Natalia***Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer
V.N. Karazin Kharkiv National University, KBS*

АКТУАЛЬНІ МЕТОДИ СТРАТЕГІЧНОГО АНАЛІЗУ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА ПІДПРИЄМСТВА

CURRENT METHODS OF STRATEGIC ANALYSIS OF THE BUSINESS THE ENTERPRISE ENVIRONMENT

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено методам стратегічного аналізу підприємства. Особлива увага до питання зумовлена високим ступенем мінливості сучасного бізнес-середовища, інформаційної невизначеності й непередбаченості подій та результатів їхньої діяльності. Це вимагає від підприємців оперативних змін у власних підприємствах, підлаштовуючи їх під актуальні події. За таких умов у теорії і практиці визначається необхідність постійного сканування, ідентифікації та діагностики компонентів і чинників зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства, які впливають на прийняття управлінських рішень у сфері бізнесу. Стратегічний аналіз ділового середовища впливає на підвищення ефективності, стабільності та стійкості підприємств. Стратегічний аналіз – це процес дослідження організації та її робочого середовища для складання операційної стратегії. Виділено вісім лідируючих методик, проведено їх аналіз з огляду на українські підприємства та сучасний економічний стан.

Ключові слова: стратегія, стратегічний аналіз, бізнес-середовище, підприємство, SWOT-аналіз, PESTLE-аналіз, аналіз причин, п'ять сил Портера, методи VMOS, PEST, SOAR, Бостонська матриця, Модель зрілості.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена методам стратегического анализа предприятия. Особое внимание к вопросу обусловлено высокой степенью изменчивости современной бизнес-среды, информационной неопределенностью и непредсказуемостью событий и результатов их деятельности. Это требует от предпринимателей оперативных изменений на собственных предприятиях, подстраивая их под актуальные события. При таких условиях в теории и практике определяется необходимость постоянного сканирования, идентификации и диагностики

компонентов и факторов внешней и внутренней среды предприятия, влияющих на принятие управленческих решений в сфере бизнеса. Стратегический анализ деловой среды влияет на повышение эффективности, стабильности и устойчивости предприятий. Стратегический анализ – это процесс исследования организации и ее рабочей среды для составления операционной стратегии. Выделено восемь лидирующих методик, проведен их анализ с учетом украинских предприятий и современного экономического состояния.

Ключевые слова: стратегия, стратегический анализ, бизнес-среда, предприятие, SWOT-анализ, PESTLE-анализ, анализ причин, пять сил Портера, методы VMOS, PEST, SOAR, Бостонская матрица, Модель зрілості.

ANNOTATION

The modern business environment of market participants is characterized by a high degree of dynamism, information uncertainty and unpredictability of events and the results of their activities, which requires entrepreneurs to make operational changes in their own enterprises, adapting them to current events. Particular attention to the issue is due to the high degree of variability of the modern business environment, information uncertainty and unpredictability of events and the results of their activities. This requires entrepreneurs to make prompt changes in their own enterprises, adjusting them to current events. Today, the management system of enterprises in market economies widely uses a variety of methods of business environment analysis, which is considered as the main stage of strategic planning, taking into account a large number of factors influencing market results. The purpose of the study is to consider current methods of strategic analysis, which can be used by any company and adjust to their own development. The analysis of works and publications on this issue in general has shown that today there is a need for a new

stage of research in this area, taking into account foreign experience. Strategic analysis is the process of studying an organization and its work environment to develop an operational strategy. Strategic analysis uses a number of general scientific techniques: analysis, synthesis, induction, deduction, analogy, observation, comparison, modeling, abstraction, concretization, systems analysis, evaluation, classification, and others. Scientific research in strategic analysis aims to find a permanent relationship between two or more categories of phenomena.

Some of the most common tools and methods of analysis include:

1. VMOST: Vision, Mission, Objectives, Strategy, Tactical.
2. SWOT: Strengths, Weaknesses, Opportunities, and Threats.
3. PEST: (P – political), (E – economic), (S – social) and (T – technological).
4. SOAR: Strengths, Opportunities, Aspirations and Results.
5. Boston Matrix.
6. Porter's Five Forces.
7. Maturity Models.
8. Root Cause Analysis.

Analysis is critical to the success of any organization. Organizations can get real-world strategic analysis designed to enable managers to make more informed decisions to effectively manage their business operations.

Key words: strategy, strategic analysis, business environment, enterprise, SWOT analysis, PESTLE, Root Cause Analysis, Porter's five forces, VMOS, PEST, SOAR, Boston matrix, Maturity model.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасне бізнес-середовище ринкових суб'єктів характеризується високим ступенем динамічності, інформаційної невизначеності й непередбаченості подій та результатів їхньої діяльності, що вимагає від підприємств оперативних змін у власних підприємствах, підлаштовуючи їх під актуальні події.

За таких умов у теорії і практиці визначається необхідність постійного сканування, ідентифікації та діагностики компонентів і чинників зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства, які впливають на прийняття управлінських рішень у сфері бізнесу.

У реалізації нової парадигми управління підприємством світова практика значне місце відводить аналітичному інструментарію обґрунтування управлінських рішень із застосуванням гнучких технологій адаптації до змін стану бізнес-середовища. Сьогодні в системі управління підприємств країн із ринковою економікою широко використовуються різноманітні методи аналізу бізнес-середовища, який розглядається як основний етап стратегічного планування з урахуванням великої кількості чинників, що впливають на ринкові результати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. У науковій літературі дослідженням стратегічного аналізу, його методології займалися такі науковці, як: І. Ансофф [1], А.А. Томпсон [2], О.А. Добровенко [3], Г.І. Кіндрацька [4], В. Полонець [5], В.Л. Дикань [6].

Аналіз праць і публікацій з указанного питання у цілому показав, що сьогодні існує необхідність здійснення нового етапу дослідження

у даному напрямі, беручи до уваги зарубіжний досвід.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є розгляд актуальних методів стратегічного аналізу, якими може скористатися будь-яке підприємство та підлаштувати під власний розвиток.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У стратегічному аналізі використовується низка загальнонаукових прийомів: аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, спостереження, порівняння, моделювання, абстрагування, конкретизація, системний аналіз, оцінка, класифікація та ін.

Наукове дослідження у стратегічному аналізі має на меті знаходження постійних відносин між двома або більше категоріями явищ.

Таке дослідження включає три загальнонаукові прийоми:

- індукцію, або перехід від фактів, що спостерігаються, та окремих висновків до загальних висновків, які утворюють правила (закони);
- дедукцію, або перехід від загальних висновків до інших, менш загальних, або до окремих фактів;
- перевірку таких фактів і висновків.

Оскільки стратегічний аналіз використовує інформацію, яка характеризується високим рівнем невизначеності, його проведення вимагає глибокого системного дослідження фактів та явищ із метою формулювання правил і критеріїв (індукція) для проведення досліджень і здійснення оцінки стратегій діяльності на їх основі (дедукція). За допомогою дедукції можна отримати нові факти і висновки, які в подальшому будуть основою для індукції, причому цей процес має циклічний характер. Взаємозв'язок індукції і дедукції у стратегічному аналізі зумовлюється безперервністю економічних процесів, а факти і висновки, які фігурують у цій системі, потребують ретельної перевірки на кожному етапі.

Ураховуючи те, що стратегічний аналіз виконується різними людьми на різних рівнях управління підприємством чи корпорацією – від членів Ради директорів і менеджерів до безпосередніх виконавців (бухгалтерів-аналітиків, економістів, працівників відділів стратегічного планування, маркетингу тощо), його функції суттєво «розподілені» за структурними підрозділами.

На рівні вищого керівництва і менеджерів середньої ланки найбільше застосовуються інструктивно-описові моделі, призначені для прийняття загальних рішень щодо вибору необхідної стратегії.

Прогностичні і розрахунково-аналітичні методи і моделі більшою мірою застосовують економісти-аналітики, які повинні мати ґрунтовні знання з таких прикладних дисциплін, як бізнес-прогнозування, економіка для менеджерів, економіка стратегії, економетрика, фі-

нансовий аналіз, проєктний аналіз, організація промислового виробництва та ін. Знання усіх цих дисциплін необхідне для сучасного економіста-аналітика, оскільки вони тісно пов'язані зі стратегічним аналізом.

Необхідність глибокого вивчення параметрів зовнішнього середовища змушує менеджерів та економістів-аналітиків менше збирати й оцінювати різноманітну інформацію, отриману за допомогою спеціальних досліджень або зі спеціалізованих ділових і фінансових видань, довідників інформаційних агентств, звітів торговельно-промислових асоціацій і державних комітетів та комісій, банків і страхових компаній, аудиторських фірм і соціологічних служб тощо.

Якщо в організації є певний набір цілей і місій, то стратегічний аналіз для них дуже важливий. Усі успішні організації, які мають великі досягнення, мають роки стратегічного аналізу та планування, які реалізуються на різних етапах діяльності. Стратегічний аналіз – це довгострокові інвестиційні ресурси, що передбачають систематичне та постійне планування. Під час проведення стратегічного аналізу організації повинні знати про своїх конкурентів. Це допоможе їм залишитися непереможним гравцем на ринку. Одним із найважливіших аспектів стратегічного аналізу є прогнозування майбутніх подій та виведення стратегій заміщення, якщо план А не вийде так, як передбачалося.

Іншими словами, стратегічний аналіз – це процес дослідження організації та її робочого середовища для складання операційної стратегії. Стратегічний аналіз використовує перевагу шляху, менш важкого для досягнення мети. Процес включає деякі загальні фактори:

- оцінку та ідентифікацію даних, які будуть відповідати стратегії організації;
- визначення зовнішнього і внутрішнього середовища компанії;
- упровадження деяких відомих аналітичних методів.

Деякі з найбільш поширених інструментів та методів аналізу включають:

1. VMOST: тобто Vision (бачення), Mission (місія), Objectives (цілі), Strategy (стратегія) та Tactical (тактика).

Аналіз VMOST був розроблений Ракешем Сонді, професором глобальної стратегії в Hult International Business School, і опублікований у книзі Total Strateg (1999 р.).

Аналіз VMOST, також відомий як аналіз MOST, є основою та методом оцінки стратегічного планування в організації. Аналіз забезпечує зацікавленим сторонам в організації надійне уявлення про бажані зміни в їх організації. Після ретельного виконання цього аналізу він представляє різні варіанти того, як досягти змін, зберігаючи при цьому стратегічне та довгострокове бачення організації. Рамка пов'язує як бачення, так і тактику виконання цього бачення. Окрім елементів бачення (V) та заяви

місії (M), компонентами аббревіатури VMOST є цілі, стратегії та тактика.

Наприклад, аналіз може підвищити ефективність інвестицій у компанію, стимулюючи те, як додається вартість, щоб допомогти компанії рухатися вперед у правильному напрямі. Основна перевага цього структурованого методу полягає у тому, що він дає можливість членам команди ставити цілі на кожному рівні організації. Оскільки аналіз працює зверху вниз, він забезпечує збереження уваги на найважливіших цілях.

2. SWOT: стандартний поширений інструмент аналізу, визначений як Strengths (сильні сторони), Weaknesses (слабкі сторони), Opportunities (можливості), and Threats (загрози).

Кожна організація (підприємство) має на ринку певні переваги і наділена недоліками. SWOT-аналіз (strength, weaknesses, opportunities and threats) дає змогу виявити ті сильні й слабкі сторони, які потребують найбільшої уваги і зусиль із боку підприємства. Перед початком SWOT-аналізу комплексно зосереджуються на ймовірних загрозах і можливостях, що постають перед виробником. Після цього слід з'ясувати, які загрози є найбільш ймовірними й які ризики вони здатні спричинити. Саме вони потребують найбільшої уваги і концентрації зусиль із метою їх усунення.

Оцінюючи можливості, слід зважити на їх потенційну привабливість і ймовірність їх реалізації, а також на те, чи можуть заплановані вигоди перевершити ймовірні втрати внаслідок реалізації можливостей. Іноді можливості несуть у собі як велику привабливість, так і великий ризик. Залежно від ситуації один і той самий чинник здатний бути як загрозою, так і можливістю.

Метою SWOT-аналізу не є з'ясування всіх сильних і слабких сторін, це надто складно і не забезпечує досягнення ефективності. Підприємство повинно зосередитися на тих із них, які можуть стати ключовими чинниками успіху чи провалу, а надто широкий перелік нівелює те, що є найважливішим.

3. PEST: Це чудовий інструмент для використання в тандемі зі SWOT. Маркетинговий інструмент, призначений для виявлення політичних (P – political), економічних (E – economic), соціальних (S – social) і технологічних (T – technological) аспектів зовнішнього середовища, які впливають на бізнес компанії.

PEST розкриває можливості та загрози краще, ніж SWOT, напрям зміни бізнесу, проєкти, які не зможуть вийти з-під вашого контролю, а також проблеми країни, регіону та ринку, допомагаючи створити об'єктивний погляд.

4. SOAR: Це означає: Strengths (сильні сторони), Opportunities (можливості), Aspirations (прагнення) та Results (результати).

SOAR використовується, щоб допомогти бізнесу, якому потрібно було зосередитися на їхніх потребах розвитку бізнесу через зміну зовнішнього ринку.

5. Boston Matrix. Бостонська матриця. Цей інструмент вимагає проаналізувати бізнес-продукт чи послугу та визначити, чи це «дійна корова», «хвора собака», «сумнівна чи літаюча зірка».

Цей інструмент застосовується до оглядів товарів і послуг, щоб допомогти приймати рішення щодо продуктів з урахуванням частки ринку та зростання ринку. Але воно не має передбачуваного значення, не враховує оточення, і вам потрібно бути обережними зі своїми припущеннями. Це викликає дискусії щодо теперішньої пропозиції та чи має сенс підтримувати або покращувати ці пропозиції. Наприклад, можливо, підприємство тримає бізнес-продукт, який любить, але це справді «хвора собака», і, можливо, у цьому бізнесі є «дійною короною» той напрям, який не оптимізується.

6. Porter's Five Forces.

Цей інструмент допоможе підприємствам зрозуміти, де знаходиться сила бізнесу з погляду нинішньої конкурентоспроможності та майбутньої позиційної сили. Це змушує проаналізувати переговорну силу постачальників та покупців, загрози для нових учасників та заміників та конкурентне суперництво на вашому ринку. Використання цього інструменту допомагає зрозуміти співвідношення сил та визначити сфери потенційної прибутковості. За словами Портера, цю модель слід використовувати на рівні бізнесу.

7. Maturity Models (Модель зрілості).

Існує багато моделей зрілості, які можна застосувати до бізнесу, – від еволюційної моделі, технологічної моделі до командної моделі. Ідея полягає у тому, що кожен бізнес чи відділ проходить цикл зрілості. Стандартний цикл є хаотичним, реактивним, ініціативним, службовим та цінним. Використовуючи модель зрілості, важливо мати чітке визначення проблеми та контекст рішення.

8. Root Cause Analysis (Аналіз головної причини).

Це структурований покроковий метод для знаходження реальної причини проблеми і реагування на неї, а не тільки реагування на її симптоми. Root Cause Analysis – процедура встановлення й аналізу причини проблеми. Це процес, який допомагає зацікавленим сторонам зрозуміти причини проблеми достатньо мірою, щоб досягти її повного розв'язку.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Стратегічний аналіз можна визначити як процес дослідження ділового середовища організації, у меж-

ах якої працює підприємство. Для формування стратегічного планування та безперебійної роботи організації необхідний стратегічний аналіз. За правильного стратегічного планування цілі або завдання компанії можуть бути виконані. Завдяки постійним прагненням домогтися успіху в цьому конкурентному світі бізнес-організації періодично проводять стратегічний аналіз, щоб визначити, які сегменти потребують вдосконалення та які сфери працюють винятково добре. Для ефективного функціонування підприємства важливо знати шляхи, за допомогою яких можна здійснити позитивні зміни.

Аналіз має вирішальне значення для успіху будь-якої організації. Організації можуть отримати реальний стратегічний аналіз, розроблений для того, щоб менеджери могли приймати більш обґрунтовані рішення для ефективного управління своїми бізнес-операціями.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ансофф И. Стратегический менеджмент. Классическое издание. Москва, 2009. 344 с.
2. Томпсон А.А., Стрикленд А.Дж. Стратегический менеджмент: искусство разработки и реализации стратегии : учебник для вузов / пер. с англ. Москва : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. 576 с.
3. Добровенко О.А. Еволюція поняття стратегічного планування. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2011. № 8(123). С. 29–32.
4. Кіндрацька Г.І. Стратегічний менеджмент. Київ, 2006. 366 с.
5. Полонець В. Чи варто використовувати PEST– і SWOT–аналіз у стратегічному маркетингу? *Маркетинг в Україні*. 2006. № 4. С. 47–50.
6. Стратегічне управління : навчальний посібник / В.Л. Дикань та ін. Київ : Центр учбової літератури. 2013. 272 с.

REFERENCES:

1. Ansoff, I. (2009), Strategic management. Classic edition. Moscow.
2. Tompson, A (1998), Strategicheskii menedzhment: iskusstvo razrabotki i realizatsii strategii [Strategic management: the art of strategy development and implementation], Moscow.
3. Dobrovenko, O. (2011), "Evolution of the concept of strategic planning", Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini. vol. 8 (123), pp. 29–32.
4. Kindratska, H. (2006), Stratehichniy menedzhment [Strategic management], Kyiv.
5. Polonets, V. (2006), Should PEST and SWOT analysis be used in strategic marketing? Marketynh v Ukraini. vol. 4, pp. 47–50.
6. Dykan, V. L., Zubenko, V.O., Tokmakova, I.V. and others (2013), Stratehichne upravlinnia [Strategic management], Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury.

УДК 330.341.1

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-14>**Смельянов О.Ю.***доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства та інвестицій
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1743-1646>***Петрушка Т.О.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства та інвестицій
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2005-5573>***Петрушка К.І.***кандидат технічних наук,
асистент кафедри хімічної інженерії
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7905-759X>***Yemelyanov Olexandr***Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Business Economics and Investment
Lviv Polytechnic National University***Petrushka Tetyana***Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Business Economics and Investment
Lviv Polytechnic National University***Petrushka Kateryna***Candidate of Technical Sciences,
Assistant of the Department of Chemical Engineering
Lviv Polytechnic National University*

СТІЙКИЙ РЕСУРСОЗБЕРІГАЮЧИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ: СУТНІСТЬ, ВЛАСТИВОСТІ ТА ПОКАЗНИКИ ОЦІНЮВАННЯ

SUSTAINABLE RESOURCE-SAVING ECONOMIC DEVELOPMENT OF ENTERPRISES: ESSENCE, PROPERTIES AND EVALUATION INDICATORS

АНОТАЦІЯ

Метою цього дослідження є встановлення сутності, виділення властивостей та розроблення показників оцінювання стійкого ресурсозберігаючого економічного розвитку підприємств. Представлено авторський підхід до визначення сутності цього типу економічного розвитку. Показано, що стійкий ресурсозберігаючий економічний розвиток може відбуватися на різних рівнях, зокрема на рівні окремого підприємства, галузі економіки та всієї економіки держави. Установлено, що результати оцінювання стійкого ресурсозберігаючого економічного розвитку підприємств значною мірою залежать від того, який проміжок часу береться за базовий. Виокремлено низку властивостей досліджуваного типу економічного розвитку суб'єктів господарювання. Зокрема, до найважливіших його характеристик віднесено рівень стійкого ресурсозберігаючого економічного розвитку, його рівномірність, збалансованість, частість тощо. Окремі увагу приділено потенціалу економічного зростання та потенціалу зниження споживання економічних ресурсів. Запропоновано індикатори оцінювання властивостей стійкого ресурсозберігаючого економічного розвитку підприємств.

Ключові слова: підприємство, розвиток, ресурсозбереження, характеристика, оцінювання, показник.

АННОТАЦИЯ

Целью настоящего исследования является установление сущности, выделение свойств и разработка показателей оценки устойчивого ресурсосберегающего экономического развития предприятий. Представлен авторский подход к определению

сущности этого типа экономического развития. Показано, что устойчивое ресурсосберегающее экономическое развитие может происходить на разных уровнях, в частности на уровне отдельного предприятия, отрасли экономики и всей экономики государства. Установлено, что результаты оценки устойчивого ресурсосберегающего экономического развития предприятий в значительной степени зависят от того, какой промежуток времени принимается за базовый. Выделен ряд свойств исследуемого типа экономического развития хозяйствующих субъектов. В частности, к важнейшим его характеристикам отнесены уровень устойчивого ресурсосберегающего экономического развития, его равномерность, сбалансированность, распространенность и тому подобное. Отдельное внимание уделено потенциалу экономического роста и потенциалу снижения потребления экономических ресурсов. Предложены индикаторы оценки свойств устойчивого ресурсосберегающего экономического развития предприятий.

Ключевые слова: предприятие, развитие, ресурсосбережение, характеристика, оценка, показатель.

ANNOTATION

Ensuring stable long-term growth of financial and economic results of the economic activity of enterprises in a competitive environment requires the elaboration and implementation of the program of their economic development. It is important that the development was not only absolute but also relative, i.e. accompanied by an increase in the level of the economic efficiency of enterprises. In particular, in conditions of limited volumes and high

prices for certain types of economic resources, increasing the level of competitiveness of enterprises can be achieved by reducing the unit cost of these resources. Such a reduction will be achieved based on the implementation of the resource-saving model of the economic development of enterprises. Therefore, the purpose of this study is to establish the essence, highlight the properties and develop indicators for assessing the sustainable resource-saving economic development of enterprises. The author's approach to defining the essence of this type of economic development is presented. It is shown that the sustainable resource-saving economic development can occur at different levels, in particular, at the level of an individual enterprise, industry and the entire economy. At the same time, various generalizing indicators can be used to assess this type of economic development, one of which may be the value-added indicator. It is established that the results of the assessment of sustainable resource-saving economic development of enterprises largely depend on what period is taken as the baseline. A number of properties of the studied type of the economic development of economic entities are singled out. In particular, its most important characteristics include the level of sustainable resource-saving economic development, its uniformity, balance, frequency, and so on. Particular attention is paid to the potential for economic growth and the potential for reducing the consumption of economic resources. Indicators for assessing the properties of sustainable resource-saving economic development of enterprises are proposed. The practical application of the proposed indicators for assessing the properties of sustainable resource-saving economic development will make it possible to provide a detailed description and identify reserves for intensification in the future.

Key words: enterprise, development, resource-saving, characteristic, estimation, indicator.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Будь-яке підприємство повинно прагнути до забезпечення стійкого економічного розвитку, який відображається у довготривалому зростанні величини економічного потенціалу суб'єктів господарювання та підвищенні рівня його реалізації. Унаслідок цього відбуватиметься збільшення економічних результатів діяльності підприємств, що, своєю чергою, надасть їм додаткові фінансові ресурси для подальшого розвитку. Однак, окрім фінансових ресурсів, економічне зростання може потребувати додаткового залучення значних обсягів виробничих ресурсів, окремі види яких, зокрема певні різновиди невідновних джерел енергії, можуть бути обмеженими або мати високу ціну. Тому важливо, щоб за такими видами ресурсів стійкий економічний розвиток підприємств мав ресурсозберігаючий характер. Проте обґрунтування та реалізація заходів із забезпечення цього типу розвитку суб'єктів господарювання потребують попереднього визначення його сутності, властивостей та розроблення способів їх кількісного оцінювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Питання забезпечення довготривалого економічного розвитку підприємств знаходиться у центрі уваги багатьох науковців. Зокрема, значних успіхів у розробленні методологічних засад оцінювання й управління економічним, зокрема інноваційним, розвитком досягли такі вчені, як О.І. Амоша [1], Л.О. Волощук [2], В.М. Ге-

єць [3], В.Г. Герасимчук [4], С.П. Гладій [5], Н.В. Захарченко [6], А.О. Касич [7], Н.Г. Міценко [8], В.С. Найдюк [9; 10], Г.Т. П'ятницька [10] та ін. Цими науковцями визначено основні ознаки економічного розвитку на рівні підприємств та на макrorівні, запропоновано показники оцінювання ступеня економічного розвитку, розроблено науково обґрунтовані підходи до управління ним. Окрему увагу заслуговують результати досліджень низки науковців, присвячені проблемі підвищення ефективності використання різних видів економічних ресурсів, насамперед енергоносіїв. Ці дослідження виконано, зокрема, такими вченими, як Н.І. Верхоглядова [11], Н.Я. Бойчук [12], І.Ю. Єпіфанова [13], К.С. Жадько [14], А.В. Линенко [15], С.В. Майстро [16], Р.В. Севастьянов [17], Т.В. Склярчук [18], В.М. Шарманська [19] та ін. Водночас питання оцінювання стійкого ресурсозберігаючого економічного розвитку підприємств наразі не є повністю вивченим і потребує подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є встановлення сутності, виділення властивостей та розроблення показників оцінювання стійкого ресурсозберігаючого економічного розвитку підприємств. Для досягнення поставленої мети слід вирішити такі головні завдання: уточнити зміст стійкого ресурсозберігаючого економічного розвитку суб'єктів господарювання, виокремити найважливіші характеристики цього типу розвитку підприємств, побудувати систему індикаторів, за допомогою яких можливо здійснити кількісний опис цих характеристик.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Забезпечення довготривалої тенденції підвищення ефективності використання підприємствами застосовуваних ними ресурсів є одним із головних результатів їх стійкого економічного розвитку [20]. Зокрема, це стосується енергетичних [21; 22] та трудових [23] ресурсів, тенденція до скорочення питомого споживання яких є характерною для багатьох підприємств різних країн світу. За таких умов стійкий розвиток суб'єктів господарювання має ресурсозберігаючий характер.

Проте слід відзначити, що стійкий ресурсозберігаючий економічний розвиток підприємств може бути як відносним, так і абсолютним. У першому випадку зростання економічних результатів супроводжується збільшенням рівня ефективності використання тих чи інших видів ресурсів. Щодо абсолютного ресурсозберігаючого економічного розвитку, то за нього збільшення економічних результатів супроводжується зменшенням обсягів споживання певних видів ресурсів. У подальшому у цій роботі розглядатиметься лише другий з описаних випадків.

Отже, під стійким ресурсозберігаючим економічним розвитком доцільно розуміти процес тривалого економічного зростання з одночасним

скороченням споживання певного виду ресурсів (або сукупності певних ресурсів), при цьому цей процес має потенціал тривати й у майбутньому. Необхідно відзначити, що такий розвиток може відбуватися як на рівні підприємств, так і на галузевому та загальнодержавному рівнях.

З урахуванням викладеного вище дослідження закономірностей стійкого ресурсозберігаючого економічного розвитку потребує, насамперед, виділення показника, за допомогою якого оцінюватиметься економічне зростання. У разі дослідження такого зростання на рівні країни як показник доцільно застосовувати валовий внутрішній продукт (ВВП) у зіставних цінах. Якщо ж розглядається випадок галузі економіки або окремого підприємства, то показником їх економічного зростання може виступати, зокрема, додана вартість, оскільки вона безпосередньо визначає загальний ВВП країни.

Нехай відомими є обсяги споживання підприємством певного ресурсу та величина доданої вартості відповідно у звітному та базовому роках. Тоді для того щоб відбувся ресурсозберігаючий економічний розвиток суб'єкта господарювання у звітному році порівняно з базовим роком необхідним, необхідно, по-перше, забезпечення збільшення величини його доданої вартості, тобто її індекс повинен перевищувати одиницю. По-друге, цей індекс не повинен бути занадто високим, оскільки у цьому разі відбудеться зростання споживання ресурсу. Очевидно, що для цього індекс доданої вартості підприємства не повинен перевищувати індекс ефективності за досліджуваним видом ресурсів (при цьому під ефективністю розумітиметься величина доданої вартості у розрахунку на одиницю фізичного обсягу споживання певного ресурсу).

Також слід відзначити ту обставину, що результати оцінювання стійкого енергозберігаючого економічного розвитку значною мірою залежать від того, який часовий період береться за базовий. У подальшому розглядатиметься випадок постійного базового періоду, тобто всі показники зіставлятимуться з їх минулими значеннями за один і той самий рік. Стосовно випадку змінної бази (за якого розглядаються ланцюгові темпи росту показників), то він потребує окремого розгляду.

Стійкий ресурсозберігаючий економічний розвиток як на макrorівні, так і на рівні галузей і підприємств характеризується різноманітними властивостями. Своєю чергою, кількісне оцінювання цих властивостей потребує розроблення та застосування відповідних індикаторів. Зокрема, до головних властивостей ресурсозберігаючого економічного розвитку доцільно віднести: рівень цього розвитку; потенціал економічного зростання та потенціал зниження споживання певного ресурсу; фактичний рівень використання відповідно потенціалу економічного зростання та потенціалу скорочення споживання певного виду ресурсів; збалансованість; частість.

Пропоновані способи оцінювання перелічених властивостей представлено в табл. 1.

Зокрема, однією з найважливіших характеристик стійкого ресурсозберігаючого економічного розвитку є його рівень. Цей рівень характеризує відносну міру одночасного збільшення результуючого показника економічного зростання (доходу, доданої вартості тощо) та зменшення фізичних обсягів споживання певного ресурсу. При цьому з урахуванням різноспрямованості бажаних тенденцій зміни цих двох параметрів під час оцінювання їх динаміки доцільно зіставляти: для результуючого показника – його звітне значення з базовим; для показника споживання ресурсу – його базове значення зі звітним. За таких умов рівень стійкого ресурсозберігаючого економічного розвитку визначатиметься меншим із двох розрахованих значень результатів описаного зіставлення.

Загалом оцінювання властивостей стійкого ресурсозберігаючого економічного розвитку підприємств потребує наявності інформації про низку показників, до яких належать, передусім, такі:

1) середній темп приросту результуючого показника економічного зростання протягом досліджуваного проміжку часу у частках одиниці (T_{c1}), що обчислюватиметься за такою формулою:

$$T_{c1} = \sqrt[n-1]{\frac{P_n}{P_1}} - 1, \quad (1)$$

де n – кількість років у досліджуваному періоді;

P_n, P_1 – значення результуючого показника відповідно в останньому та першому роках досліджуваного періоду, грошових одиниць виміру;

2) середній темп зниження споживання певного ресурсу протягом досліджуваного проміжку часу у частках одиниці (T_{c2}), який розраховуватиметься за допомогою такого виразу:

$$T_{c2} = \sqrt[n-1]{\frac{P_{c1}}{P_{cn}}} - 1, \quad (2)$$

де P_{c1}, P_{cn} – фізичні обсяги споживання певного енергоресурсу відповідно у першому та останньому роках досліджуваного періоду;

3) рівні ефективності використання певного ресурсу відповідно у першому (e_1) та останньому (e_n) роках досліджуваного періоду. Для їх розрахунку слід використовувати такі формули:

$$e_1 = \frac{P_1}{P_{c1}}; \quad (3)$$

$$e_n = \frac{P_n}{P_{cn}}; \quad (4)$$

4) кількість років досліджуваного періоду, у які на підприємстві відбувався ресурсозберігаючий за певним видом ресурсів розвиток. Для встановлення цієї кількості років слід для кожного року досліджуваного періоду, починаючи

Таблиця 1

Основні властивості стійкого ресурсозберігаючого економічного розвитку підприємств та загальні підходи до їх кількісного оцінювання

Назви властивостей	Характеристики властивостей	Способи кількісного оцінювання властивостей
1. Рівень розвитку	Характеризує масштабність процесу економічного зростання з одночасним скороченням обсягів споживання певного виду економічних ресурсів	Вибір мінімального значення з двох, а саме: середнього темпу приросту результуючого показника економічного зростання протягом досліджуваного проміжку часу та середнього темпу зниження споживання певного ресурсу протягом досліджуваного проміжку часу
2. Рівномірність	Характеризує наближеність середнього темпу приросту результуючого показника економічного зростання до середнього темпу скорочення споживання певного ресурсу	Визначення максимального значення з двох указаних у попередньому рядку таблиці; ділення рівня розвитку на це максимальне значення
3. Потенціал економічного зростання підприємства	Максимально можливе за існуючого темпу росту ефективності використання ресурсу відносно збільшення величини результуючого показника цього зростання за умови, що споживання певного виду ресурсів не підвищиться порівняно з його величиною у базовому періоді	Визначення невідомого значення x з такого рівняння: $P_1 (1 + x) / e_n = P_{cl},$ де P_1 – величина економічного результату у першому році звітного періоду; e_n – ефективність використання ресурсу в останньому році звітного періоду; P_{cl} – обсяги споживання ресурсу у першому році звітного періоду
4. Потенціал зниження споживання підприємством певного ресурсу	Максимально можливе відносне скорочення споживання певного виду ресурсів за умови, що величина результуючого показника економічного зростання не знизиться порівняно з його значенням у базовому періоді	Визначення невідомого значення x з такого рівняння: $P_{cl} (1 - x) e_n = P_1,$ де зміст позначень ідентичний тому, який наведено у попереднього рядку таблиці
5. Фактичний рівень використання потенціалу економічного зростання підприємства	Відносна міра фактичного використання потенціалу економічного зростання підприємства	Відношення фактичного середнього темпу приросту результуючого показника економічного зростання протягом досліджуваного проміжку часу до рівня потенціалу економічного зростання підприємства
6. Фактичний рівень використання потенціалу скорочення споживання підприємством певного ресурсу	Відносна міра фактичного використання потенціалу скорочення споживання підприємством певного виду ресурсів	Відношення фактичного середнього темпу зниження споживання певного економічного ресурсу протягом досліджуваного проміжку часу до рівня потенціалу зниження споживання підприємством цього ресурсу
7. Збалансованість	Характеризується наближеністю фактичного рівня використання потенціалу економічного зростання до фактичного рівня використання потенціалу скорочення споживання певного виду ресурсів	Визначення мінімального значення серед значень двох показників, а саме: фактичного рівня використання потенціалу економічного зростання підприємства та фактичного рівня використання потенціалу скорочення споживання підприємством певного виду ресурсів; ділення отриманого значення на 0,5
8. Частість	Характеризує розповсюдженість стійкого ресурсозберігаючого економічного розвитку протягом звітного періоду	Для усіх $n-1$ років звітного періоду, починаючи з другого року, ідентифікується тип економічного розвитку порівняно з першим роком періоду, який досліджується; фактична кількість років звітного періоду, у які зареєстровано ресурсозберігаючий тип розвитку, ділиться на $n-1$

Джерело: авторська розробка

з другого, оцінити наявність або відсутність ресурсозберігаючого розвитку у зіставленні з першим роком періоду;

5) темп приросту результуючого показника економічного зростання протягом досліджуваного проміжку часу у частках одиниці (T_1), який обчислюється за такою формулою:

$$T_1 = \frac{P_n - P_1}{P_1}; \quad (5)$$

6) темп зниження споживання певного ресурсу протягом досліджуваного проміжку часу в частках одиниці, який розраховується за такою формулою:

$$T_1 = \frac{P_{cl} - P_{cn}}{P_{cl}}. \quad (6)$$

Необхідно відзначити ту обставину, що між переліченими вище властивостями стійкого ресурсозберігаючого економічного розвитку

підприємств існують тісні взаємозв'язки. Це твердження ілюструє рис. 1, на якому також представлено послідовність процесу оцінювання основних характеристик досліджуваного у цій роботі типу економічного розвитку.

Кількісне оцінювання рівня стійкого енергозберігаючого економічного розвитку підприємств дає змогу встановити узагальнюючу міру такого розвитку, навести його докладну характеристику та може бути використано під час прогнозування майбутніх змін параметрів економічного розвитку суб'єктів господарювання.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Під стійким ресурсозберігаючим економічним розвитком доцільно розуміти процес тривалого економічного зростання з одночасним скоро-

ченням споживання певного виду ресурсів (або сукупності певних ресурсів) при тому, що цей процес має потенціал тривати й у майбутньому. При цьому такий розвиток може відбуватися як на рівні підприємств, так і на галузевому та загальнодержавному рівнях. Стійкий ресурсозберігаючий економічний розвиток як на макrorівні, так і на рівні галузей і підприємств характеризується різноманітними властивостями. Своєю чергою, кількісне оцінювання цих властивостей потребує розроблення та застосування відповідних індикаторів. Зокрема, до головних властивостей ресурсозберігаючого економічного розвитку доцільно віднести: рівень цього розвитку; потенціал економічного зростання та потенціал зниження споживання певного ресурсу; фактичний рівень використання відповідно по-

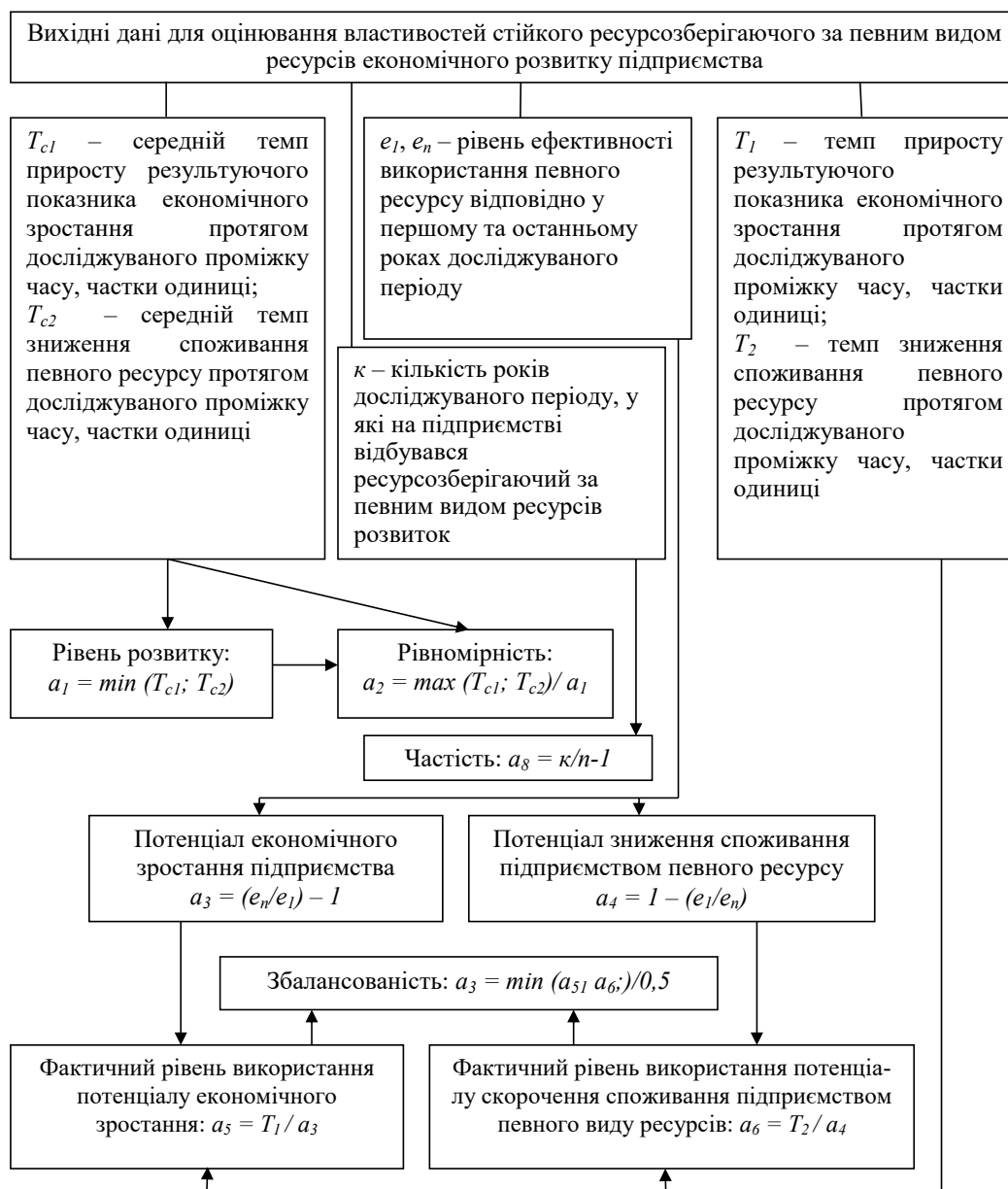

Рис. 1. Вихідні дані та послідовність оцінювання властивостей стійкого ресурсозберігаючого економічного розвитку підприємства

Джерело: авторська розробка

тенціалу економічного зростання та потенціалу скорочення споживання певного виду ресурсів; збалансованість; частість. Усі ці властивості є взаємопов'язаними та піддаються кількісному оцінюванню. Практичне застосування запропонованих показників оцінювання властивостей стійкого ресурсозберігаючого економічного розвитку дасть змогу навести його докладну характеристику та виявити резерви щодо інтенсифікації у майбутньому. Подальші дослідження слід, зокрема, присвятити вивченню особливостей оцінювання стійкого ресурсозберігаючого розвитку підприємств у разі змінної бази його вимірювання. Також необхідно розглянути можливість виявлення додаткових властивостей цього типу економічного розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Амоша О.І., Булеєв І.П., Шевцова Г.З. Інноваційне оновлення техніко-технологічної бази промислового виробництва на синергетичних засадах: теорія і практика. *Економіка промисловості*. 2007. № 1(36). С. 3–9.
- Волощук Л.О. Методичні засади та проблеми оцінювання інтелектуальної складової інноваційного розвитку промислового підприємства. *Економічний аналіз*. 2014. № 18(2). С. 87–94.
- Геєць В.М. Бар'єри на шляху розвитку промисловості на інноваційній основі та можливості їх подолання. *Економіка України*. 2015. № 1. С. 4–25.
- Герасимчук В.Г., Довгань Л.Є., Давиденко В.Р. Інноваційно-інвестиційний розвиток промисловості України: проблеми і перспективи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2006. № 12. С. 14–17.
- Гладій С. Фінансовий механізм інвестування інноваційного розвитку: теоретико-методологічний підхід до управління. *Наука молода*. 2005. № 3. С. 109–115.
- Захарченко Н.В. Оцінка рівня високотехнологічного розвитку виробничого підприємства. *Економічний вісник університету*. 2005. Вип. 26.1. С. 73–80.
- Касич А.О. Модернізація як стратегічне завдання розвитку промисловості України. *Бізнес Інформ*. 2016. № 7. С. 67–72.
- Миценко Н.Г., Міщук А.І. Розвиток підприємства на основі інформаційного та інноваційного потенціалу. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2016. № 4(236). С. 191–204.
- Найдюк В.С. Сутність та передумови інноваційного розвитку підприємств. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2013. № 4. С. 251–263.
- П'ятницька Г.Т., Найдюк В.С. Фінансова стійкість як базис для визначення стратегічного вектору інноваційного розвитку підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 4. С. 7–16.
- Верхоглядова Н.І., Русинко М.І. Характеристика і структура трудового потенціалу підприємства. *Інноваційна економіка*. 2013. № 4. С. 37–40.
- Бойчук Н.Я., Острянюк М.М. Проблеми енергозбереження та підвищення енергоефективності економіки України. *Сучасні проблеми економіки і підприємництва*. 2017. № 19. С. 25–34.
- Спіфанова І.Ю., Гуменюк В.С. Прибутковість підприємства: сучасні підходи до визначення сутності. *Економіка і суспільство*. 2016. № 3. С. 189–192.
- Жадько К.С. Сучасні тенденції енергозбереження та ефективності діяльності підприємств. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2017. Вип. 16. С. 302–307.
- Линенко А.В., Шевченко О.Л. Сутність й аналіз трудового потенціалу підприємства за показниками ефективності його використання. *Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво»*. 2008. № 4. С. 111–116.
- Майстро С., Більовський М. Державна політика енергоефективності та енергозбереження як необхідна умова забезпечення енергетичної безпеки України. *Ефективність державного управління*. 2018. № 1(54). С. 80–87.
- Севастьянов Р.В., Калініна Я.Ю. Енергоефективність промислових підприємств України та бар'єри з її впровадження. *Економічний вісник ЗДІА*. 2014. Вип. 7. С. 144–154.
- Склярчук Т.В., Соболев І.В. Сучасний механізм оцінювання ефективності персоналу промислового підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2017. № 2(27). С. 72–75.
- Шарманська В.М., Вітюк В.В. Аналіз забезпеченості підприємства основними засобами та ефективності їх використання. *Молодий вчений*. 2018. № 1(53). С. 550–552.
- Microcredits for Sustainable Development of Small Ukrainian Enterprises: Efficiency, Accessibility, and Government Contribution / O. Yemelyanov et al. *Sustainability*. 2020. Vol. 12(15). URL: <https://doi.org/10.3390/su12156184> (Accessed 29 Jan 2021).
- Changes in Energy Consumption, Economic Growth and Aspirations for Energy Independence: Sectoral Analysis of Uses of Natural Gas in Ukrainian Economy / O. Yemelyanov et al. *Energies*. 2019. Vol. 12(24). URL: <https://doi.org/10.3390/en12244724> (Accessed 29 Jan 2021).
- Evaluation of adaptability of Ukrainian economy to changes in prices for energy carriers and to energy market risks / O. Yemelyanov et al. *Energies*. 2018. Vol. 11(12). URL: <https://doi.org/10.3390/en11123529> (Accessed 29 Jan 2021).
- Assessment of the technological changes impact on the sustainability of state security system of Ukraine / O. Yemelyanov et al. *Sustainability*. 2018. Vol. 10(4). URL: <https://doi.org/10.3390/su10041186> (Accessed 29 Jan 2021).

REFERENCES:

- Amosha O. I., Bulieiev I. P., Shevtsova H. Z. (2007) Innovatsijne onovlennia tekhniko-tekhnolohichnoi bazy promyslovoho vyrobnytstva na synerhetychnykh zasadakh: teoriia i praktyka [Innovative renewal of the technical and technological base of industrial production on a synergistic basis: theory and practice]. *Industrial economics*, no. 1(36), pp. 3–9.
- Voloschuk L. O. (2014) Metodychni zasady ta problemy ot-siniuvannia intelektual'noi skladovoi innovatsijnoho rozvytku promyslovoho pidprijemstva [Methodical bases and problems of estimation of an intellectual component of innovative development of the industrial enterprise]. *Economic analysis*, no. 18 (2), pp. 87–94.
- Heiets' V. M. (2015) Bar'ieri na shliakhu rozvytku promyslovosti na innovatsijnij osnovi ta mozhlyvosti ikh podolannia [Barriers to the development of industry on an innovative basis and opportunities to overcome them]. *Ukraine economy*, no. 1, pp. 4–25.
- Herasymchuk V. H., Dovhan' L. Ye., Davydenko V. R. (2006) Innovatsijno-investytsijnij rozvytok promyslovosti Ukrainy: problemy i perspektyvy [Innovation and investment develop-

- ment of Ukrainian industry: problems and prospects]. *Investments: practice and experience*, no. 12, pp. 14–17.
5. Hladij S. (2005) Finansovyj mekhanizm investuvannia innovatsijnoho rozvytku: teoretyko-metodolohichnyj pidkhd do upravlinnia [The financial mechanism of investing in innovative development: a theoretical and methodological approach to management]. *Science is young*, no. 3, pp. 109–115.
 6. Zakharchenko N. V. (2005) Otsinka rivnia vysokotekhnolohichnoho rozvytku vyrobnychoho pidpryemstva [Assessment of the level of high-tech development of a manufacturing enterprise]. *Economic Bulletin of the University*, Vol. 26.1, pp. 73–80.
 7. Kasych A. O. (2016) Modernizatsiia iak stratehichne zavdannia rozvytku promyslovosti Ukrainy [Modernization as a strategic task of industrial development of Ukraine]. *Business Inform*, no. 7, pp. 67–72.
 8. Mischenko N. H., Mischuk A. I. (2016) Rozvytok pidpryemstva na osnovi informatsijnoho ta innovatsijnoho potentsialu [Enterprise development based on information and innovation potential]. *Scientific Bulletin of Odessa National Economic University*, vol. 4(236), pp. 191–204.
 9. Najdiuk V. S. (2013) Sutnist' ta peredumovy innovatsijnoho rozvytku pidpryemstv [The essence and prerequisites for innovative development of enterprises]. *Marketing and Management of Innovations*, vol. 4, pp. 251–263.
 10. P'iatnyts'ka H. T., Najdiuk V. S. (2018) Finansova stijkist' iak bazys dlia vyznachennia stratehichnoho vektoru innovatsijnoho rozvytku pidpryemstva [Financial stability as a basis for determining the strategic vector of innovative development of the enterprise]. *Investments: practice and experience*, no. 4, pp. 7–16.
 11. Verkhohliadova N. I., Rusynko M. I. (2013) Kharakterystyka i struktura trudovoho potentsialu pidpryemstva [Characteristics and structure of labor potential of the enterprise]. *Innovative economy*, no. 4, pp. 37–40.
 12. Bojchuk N. Ya., Ostrianko M. M. (2017) Problemy enerhozberezhennia ta pidvyschennia enerhoefektyvnosti ekonomiky Ukrainy [Problems of energy saving and energy efficiency of Ukraine's economy]. *Modern problems of economy and entrepreneurship*, no. 19, pp. 25–34.
 13. Yepifanova I. Yu., Humeniuk V. S. (2016) Prybutkovist' pidpryemstva: suchasni pidkhody do vyznachennia sutnosti [Profitability of the enterprise: modern approaches to defining the essence]. *Economy and society*, no. 3, pp. 189–192.
 14. Zhad'ko K. S. (2017) Suchasni tendentsii enerhozberezhennia ta efektyvnosti diial'nosti pidpryemstv [Modern trends in energy saving and efficiency of enterprises]. *Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property*, vol. 16, pp. 302–307.
 15. Lynenko A. V., Shevchenko O. L. (2008) Sutnist' j analiz trudovoho potentsialu pidpryemstva za pokaznykamy efektyvnosti joho vykorystannia [The essence and analysis of the labor potential of the enterprise in terms of efficiency of its use]. *State and regions. Series: Economics and Entrepreneurship*, no. 4, pp. 111–116.
 16. Majstro S., Bil'ovs'kyj M. (2018) Derzhavna polityka enerhoefektyvnosti ta enerhozberezhennia iak neobkhdna umova zabezpechennia enerhetychnoi bezpeky Ukrainy [State policy of energy efficiency and energy saving as a necessary condition for ensuring energy security of Ukraine]. *Efficiency of public administration*, no. 1(54), pp. 80–87.
 17. Sevast'ianov R. V., Kalinina Ya. Yu. (2014) Enerhoefektyvnist' promyslovykh pidpryemstv Ukrainy ta bar'ery z ii vprovadzhennia [Energy efficiency of industrial enterprises of Ukraine and barriers to its implementation]. *Economic Bulletin of the ZSEA*, vol. 7, pp. 144–154.
 18. Skliaruk T. V., Sobol', I. V. (2017) Suchasnyj mekhanizm ot-siniuvannia efektyvnosti personalu promyslovoho pidpryemstva [Modern mechanism for evaluating the effectiveness of the personnel of an industrial enterprise]. *Scientific Bulletin of the NFU of Ukraine*, no. 2(27), pp. 72–75.
 19. Sharmans'ka V. M., Vitiuk V. V. (2018) Analiz zabezpechenosti pidpryemstva osnovnymy zasobamy ta efektyvnosti ikh vykorystannia [Analysis of the company's fixed assets and the effectiveness of their use]. *Young scientist*, no. 1(53), pp. 550–552.
 20. Yemelyanov O., Petrushka T., Symak A., Trevoho O., Turylo A., Kurylo O., Danchak L., Symak D., Lesyk L. (2020) Microcredits for Sustainable Development of Small Ukrainian Enterprises: Efficiency, Accessibility, and Government Contribution, [Online], *Sustainability*, vol. 12 (15), available at: <https://doi.org/10.3390/su12156184> (Accessed 29 Jan 2021).
 21. Yemelyanov O., Symak A., Petrushka T., Zahoretska O., Kusiya M., Lesyk R., Lesyk L. (2019) Changes in Energy Consumption, Economic Growth and Aspirations for Energy Independence: Sectoral Analysis of Uses of Natural Gas in Ukrainian Economy, [Online], *Energies*, vol. 12 (24). Available at: <https://doi.org/10.3390/en12244724> (Accessed 29 Jan 2021).
 22. Yemelyanov O., Symak A., Petrushka T., Lesyk R., Lesyk, L. (2018) Evaluation of adaptability of Ukrainian economy to changes in prices for energy carriers and to energy market risks, [Online], *Energies*, vol. 11 (12). Available at: <https://doi.org/10.3390/en11123529> (Accessed 29 Jan 2021).
 23. Yemelyanov O., Symak A., Petrushka T., Lesyk R., Lesyk, L. (2018) Assessment of the technological changes impact on the sustainability of state security system of Ukraine, [Online], *Sustainability*, vol. 10 (4), available at: <https://doi.org/10.3390/su10041186> (Accessed 29 Jan 2021).

УДК 338.43

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-15>**Жмуденко В.О.***кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту
Уманського національного університету садівництва***Zhmudenko Viktoriia***Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management
Uman National University of Horticulture*

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПТАХІВНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ

IMPROVEMENT OF MANAGEMENT OF MARKETING ACTIVITY OF POULTRY ENTERPRISES

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто особливості виробничо-збутової діяльності товаровиробників та конкурентоспроможність їхньої продукції на ринку. Визначено маркетингову стратегію підприємства, адаптовану до ринку продукції птахівництва, і доведено, що маркетинг продукції птахівництва повинен забезпечити не лише оптимальний обсяг і відповідну якість продукції, а й її різноманітність і доступність за прийнятними для споживача цінами. Обґрунтовано заходи щодо підвищення ефективності управління маркетинговою діяльністю. Виявлено, що найбільш ефективною та перспективною є конкурентна маркетингова стратегія, яка спрямована на постійне зростання частки ринку підприємств та включатиме збільшення обсягів реалізації продукції за рахунок удосконалення комунікаційної політики, розвитку збутової мережі та розширення асортименту продукції птахівництва.

Ключові слова: маркетингові дослідження, маркетингова стратегія, птахівничі підприємства, управління якістю, ринок м'яса птиці.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены особенности производственно-сбытовой деятельности товаропроизводителей и конкурентоспособность их продукции на рынке. Определена маркетинговая стратегия предприятия, адаптированная к рынку продукции птицеводства, и доказано, что маркетинг продукции птицеводства должен обеспечить не только оптимальный объем и соответствующее качество продукции, но и ее разнообразие и доступность по приемлемым для потребителя ценам. Обоснованы мероприятия по повышению эффективности управления маркетинговой деятельностью. Выведено, что наиболее эффективной и перспективной является конкурентная маркетинговая стратегия, которая направлена на постоянный рост доли рынка предприятий и включает увеличение объемов реализации продукции за счет совершенствования коммуникационной политики, развития сбытовой сети и расширение ассортимента продукции птицеводства.

Ключевые слова: маркетинговые исследования, маркетинговая стратегия, птицеводческие предприятия, управление качеством, рынок мяса птицы.

ANNOTATION

The article systematizes theoretical approaches to defining the essence and role of marketing poultry products. Emphasis is placed on ensuring the protection of the interests of domestic producers, as well as increasing food production and improving their quality. The experience of organizing the marketing of producers of poultry products and its use in domestic practice is summarized. Peculiarities of marketing management of poultry enterprises are determined. Marketing research has been conducted to identify the influence of factors on the formation of consumer preferences

when buying turkey meat. The main tasks of selling poultry products are indicated, namely: determining the volume and quality of sold products; control over the implementation of supply plans and contractual obligations for the sale of products; control over product sales prices; calculation of the commercial cost of goods sold; determination of revenue and financial results from the sale of poultry products. It is noted that production volumes should be functionally dependent on consumer demand. The study identified the marketing strategy of the company, adapted to the market of poultry products and proved that the marketing of poultry products should provide not only the optimal volume and quality of products, but also its diversity and availability at affordable prices. Measures to increase the efficiency of marketing management are substantiated, namely: increasing the production of refrigerated products and entering directly into the consumer market – in retail chains, consumer cooperation and further expansion of branded stores; increase of deliveries of production to areas of area and diversification of business on a vertical; creation of own fast food network of this enterprise. It was found that the most effective and promising is a competitive marketing strategy, which aims to constantly increase the market share of enterprises and will include increasing sales by improving communication policy, development of sales network and expanding the range of poultry products. For poultry enterprises, this is an additional opportunity to increase margins and increase sales.

Key words: marketing research, marketing strategy, poultry farms, quality management, poultry market.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах ринку стратегічним пріоритетом соціального та економічного розвитку України є забезпечення захисту інтересів вітчизняного виробника, а також нарощування виробництва продуктів харчування та поліпшення їхньої якості. Ключовим етапом процесу стратегічного планування є розроблення маркетингової стратегії для реалізації основної мети діяльності підприємств – отримання прибутку. Важливою галуззю, що забезпечує продовольчу безпеку України, є птахівництво. Її структуру формують птахівничі підприємства, які задовольняють потреби усіх верств населення в продукції птахівництва. Лібералізація товарних ринків, скорочення обсягів централізованих закупівель, зниження рівня державної підтримки, випереджаюче зростання цін на ресурси призвели до посилення нестабільності й

невизначеності функціонування птахівничих підприємств. Такий стан справ спричинили також недостатній обсяг інформації, недосконалість господарського механізму, відсутність практичного досвіду роботи на ринку, унаслідок чого постає необхідність розроблення організаційно-економічних засад удосконалення управління маркетинговою діяльністю підприємств щодо ефективного доведення птахівничої продукції до кінцевих споживачів, налагодження в даному секторі дієвих господарських зв'язків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблеми розвитку та ефективності птахівництва знайшли своє відображення у працях О. Анісімової, В. Богачова, І. Вініченко, О. Гоголі, Б. Мельника, С. Онисько, П. Саблука, В. Сендецької, С. Ткаченко, О. Ульянченка та багатьох інших учених. Разом із тим питання ефективного господарювання птахівничих підприємств та їхньої діяльності в період ринкових трансформацій залишаються актуальними як у науковому, так і практичному плані.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Незважаючи на наявність значної кількості наукових праць та проведені дослідження видатними вітчизняними та зарубіжними науковцями стану та перспектив розвитку галузі птахівництва, актуальними залишаються питання вдосконалення управління маркетинговою діяльністю птахівничих підприємств, а також обґрунтування конкретних пропозицій щодо підвищення ефективності маркетингу продукції птахівництва на підприємствах.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у розробленні практичних рекомендацій щодо вдосконалення управління маркетинговою діяльністю на прикладі ТОВ «Авангард».

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Зарубіжний досвід і вітчизняна практика доводять, що підвищення ефективності виробничо-збутової діяльності будь-якого товаровиробника та конкурентоспроможності його продукції на ринку може бути забезпечено через орієнтацію на більш раціональне задоволення потреб споживачів за умови активного використання інструментів маркетингу.

Маркетинг продукції птахівництва ґрунтується на загальних закономірностях, принципах і умовах функціонування маркетингу, який орієнтований на максимізацію обсягів споживання, цілеспрямованого вибору споживачів на основі їхньої купівельної поведінки, забезпечення відповідної якості і високого рівня життя населення [1, с. 3]. Зазначимо, що повне задоволення потреб у м'ясі птиці забезпечують науково обґрунтовані норми його споживання. При цьому задоволення потреб виходить із того, що необхідно забезпечити таку

різноманітність продукції м'ясного птахівництва, щоб споживачі змогли вибрати ті продукти, які найбільше задовольняють їхні смаки та вподобання. Отже, маркетинг продукції птахівництва повинен забезпечити не лише оптимальний обсяг і відповідну якість продукції, а й її різноманітність, а найголовніше – доступність за прийнятними цінами.

Із підвищенням платоспроможності населення змінилися його споживчі переваги. Практично все м'ясо птиці нині випускається в обпатраному вигляді, зросли обсяги виробництва продуктів із м'яса птиці: напівфабрикатів, різних ковбасних і кулінарних виробів, консервів і т. ін. Вітчизняні наукові розробки створили основу для значного розширення асортименту продукції, комплексного використання сировини (понад 1 тис найменувань різних продуктів).

Більшість птахофабрик налагодили випуск тушок і напівфабрикатів в упакованому вигляді. Нині птахівничими підприємствами країни поставляється на ринок м'яса птиці у вигляді тушок 49%, натуральних напівфабрикатів і частин тушок – 21%, ковбас, консервів і готових до вживання продуктів – 30%. Це стало результатом упровадження у галузь прогресивних м'ясних кросів птиці, нових ресурсозберігаючих технологій, сучасних організаційних форм виробництва, переробки та реалізації продукції. Своєю чергою, це стало результатом переорієнтації виробників м'яса птиці на кінцевий вихід продукції, задоволення вимог ринку й орієнтації на запити і вимоги споживачів [1, с. 4].

В умовах посилення конкуренції на ринку м'яса птиці та контрабандного імпорту необхідно організувати постійний ціновий моніторинг відносно ресурсів і готової продукції птахівництва й на цій основі розробити механізми державного регулювання формування цін на сировину. Важливо також із метою формування добросовісної цінової конкуренції та забезпечення ринку від проявів монополізації доцільно середнім і невеликим птахофабрикам створити на засадах пайової участі оптової бази з реалізації м'яса птиці у регіонах.

Цільова спрямованість реалізації визначається вибором одного з кількох варіантів мети його орієнтації. Основними з них є досягнення максимально можливого виробництва продукції та максимального задоволення споживчого попиту, надання максимально широкого вибору товарів. Від того, яка цільова спрямованість буде вибрана підприємством, залежатиме ефективність його роботи. Нині найбільш ефективно функціонують ті птахівничі підприємства, які в умовах неплатежів і нестабільної ринкової ситуації під час виробництва продуктів із м'яса сільськогосподарської птиці використовують безвідходні технології, що базуються на повному використанні всіх сировинних ресурсів.

Проведемо аналіз роботи птахівничого господарства ТОВ «Авангард» Жашківського району Черкаської області, основним видом економіч-

ної діяльності якого є розведення птиці (індиків). Підприємство є господарською одиницею із замкнутим циклом виробництва. Технологія вирощування індиків ґрунтується на одержанні максимальних приростів із найменшими затратами на виробництво, тому для успішного збуту продукції птахівництва необхідно дотримуватися сучасної концепції маркетингу, суть якої зводиться до знання споживчого попиту і передбачення його змін у перспективі. Зазначимо, що у ТОВ «Авангард» можна виділити такі основні завдання реалізації продукції птахівництва: визначення обсягу та якості продукції, що реалізується; контроль над виконанням планів поставок і договірних зобов'язань із реалізації продукції; контроль над цінами продажу продукції; розрахунок комерційної собівартості реалізованої продукції; визначення виручки і фінансових результатів від реалізації продукції птахівництва. Отже, обсяги виробництва повинні перебувати у функціональній залежності від запитів споживачів.

За результатами проведеного дослідження ринку продукції м'яса птиці можна зробити висновок, що в перспективі відбуватимуться зміни в структурі споживання м'яса: індиче м'ясо замінюватиме більш дорожчу свинину і яловичину. Тому для птахівничих підприємств це додаткова можливість підвищити маржинальність і збільшити обсяги реалізації. У даному разі головне, щоб виробники м'яса птиці контролювали ціну реалізації. Вищезазначене зумовить посилення конкуренції та перерозподілу ринку між провідними гравцями.

Ураховуючи той факт, що більшість провідних товаровиробників на ринку м'яса птиці сформувала конкурентні переваги і спроможна вплинути на перерозподіл ринку, першочерговим завданням для середніх і дрібних птахівничих підприємств є нарощування потужностей виробництва, їх модернізація/оптимізація, оперативна мобілізація фінансових та інших ресурсів підприємств із метою зниження собівартості одиниці продукції [2, с. 131].

Зазначимо, що всі товаровиробники птахівничої продукції досліджуваного регіону перебувають практично в однаковому становищі, оскільки додержуються однієї стратегії: виробництво як замороженої, так і охолодженої продукції – частка останньої демонструє стійку тенденцію до зростання обсягів виробництва як тушок, так і натуральних напівфабрикатів, субпродуктів і готових кулінарних виробів. Специалізації на якомусь одному виді охолодження продукції або товарній групі не спостерігається. Окрім того, охолоджена продукція у споживача асоціюється з якіснішим продуктом, який не підлягає заморожуванню.

Організація реалізації продукції птахівництва передбачає її доведення до конкретного покупця за допомогою укладення договорів, зберігання, упаковки, переробки і безпосередньо реалізації, іншими словами, формуван-

ня каналів її розподілу. Останні є системою взаємозв'язаних елементів: обсяг реалізації, ціноутворення, якість.

Від вибору каналу реалізації залежить ефективність функціонування підприємства, на яку впливають ціна реалізації продукції, швидкість обороту оборотного капіталу, витрати обігу. Канал розподілу характеризується кількістю посередників, які виконують певні функції з наближення продукції птахівництва до споживачів. На практиці дослідники виділяють, як правило, чотири рівні розподілу продукції птахівництва: канал нульового рівня, одно-, дво- і тривірневий [3].

Перехід до ринкових відносин змінив процедуру укладення договорів між партнерами на купівлю-продаж продукції, значно підвищив роль договірних відносин. Практика доводить, що договірна система нині ще дієво не впливає на виробників і посередників через низьку дисципліну виконання договірних зобов'язань, складності під час вирішення питань ритмічності поставок продукції. В умовах ринку виробник самостійно повинен шукати покупця своєї продукції, що досить проблематично за існуючої недосконалої інформаційної бази про ринки збуту [4].

ТОВ «Авангард», як і більшість птахівничих підприємств регіону, орієнтується під час реалізації продукції на оптово-роздрібні ринки. Зазначимо, що реалізація продукції на вигідніших умовах неможлива внаслідок віддаленості оптового покупця і великих транспортних витрат або через відсутність інформації про іншого покупця. Вищевикладене свідчить про те, що нині стійких, стабільних зв'язків у продовольчому ланцюгу між виробниками, оптовиками і роздрібними продавцями не існує, вони мають безсистемний, епізодичний характер.

Із виходом на споживчий ринок потужних національних товаровиробників продукції птахівництва та збутових роздрібних мереж загострилася конкуренція. Сучасна система реалізації птахівничих підприємств повинна відповідати двом основним критеріям: комфортності й безумовній безпеці, тому торговельним компаніям без добре розроблених програм лояльності як ефективного інструменту залучення покупців не обійтися. Підприємцям необхідно запроваджувати корпоративні стандарти якості, використовувати дисконтні, бонусні картки, формувати позитивний імідж підприємства.

У маркетинговій політиці підприємства під час виробництва й реалізації продукції птахівництва необхідно враховувати ту обставину, що вона повинна чутливо реагувати на дію багатьох чинників, що впливають на рівень ціни, так, щоб забезпечити досягнення запланованих цілей, пов'язаних зі збутом товару у визначений термін. Під час установаження остаточної ціни необхідно враховувати її психологічне сприйняття (реакцію покупців), вплив ціни на конкурентів та ін.

Проведене вибіркоче опитування 100 покупців м'яса індиків на продовольчих ринках міст Жашків та Умань, у фірмових магазинах ТОВ «Авангард» підтвердили наші висновки щодо якості продукції та купівельні переваги. 80% опитаних за рівної ціни бажають купувати м'ясо птиці індика вітчизняного виробництва, 16% відповіли, що їм байдуже, яку продукцію купувати. При цьому вони готові купувати продукцію тих товаровиробників, яка буде дешевша.

У поняття якості окремого продукту вкладається його цільове призначення і відповідність певним вимогам. Споживчі переваги досліджуваної аудиторії відносно якості продукції наведено на рис. 1.

Так, понад 69% опитаних віддають перевагу зовнішньому вигляду продукції, 64% – його якості, 50% – фірмі-виробникові, 55,4% загальної кількості респондентів відзначили, що ціна продукції є головним чинником покупки м'яса індика.

Важливим показником, що використовується під час формування фірмової торговельної мережі реалізації м'яса індиків є інформація про те, де споживачі вважають за краще купувати той або інший продукт. Проведене нами опитування покупців свідчить, що 36% із них є постійними покупцями м'яса індиків у продуктових магазинах, 30% є прихильниками саме фірмових магазинів, а 17% вважають за краще купувати м'ясо індиків у супермаркетах, 13% – на ринках, 4% – в інших місцях придбання (із них пересувна торгівля – 2%) (рис. 2).

Окрім цього, проведене нами опитування покупців м'яса індиків у фірмових магазинах ТОВ «Авангард» показав, що 50% із них є постійними покупцями саме цих магазинів, а 45% вважають за краще купувати м'ясо індиків у вигляді цілісної тушки.

Проведені маркетингові дослідження дають змогу зробити висновок про те, що дана продукція має попит у потенційних покупців, а на досліджуваному підприємстві налагоджено належний контроль не лише над якістю продукції, а й раціонально організована відгодівля, забій тушок птиці, що дає йому змогу бути конкурентоспроможним на ринку цієї продукції.

Таким чином, у боротьбі за розширення ринку реалізації продукції для ТОВ «Авангард» нами виділено три основних напрями: збільшення виробництва охолодженої продукції і вихід безпосередньо на споживчий ринок – у торговельні мережі, споживчу кооперацію і подальше розширення фірмових магазинів; збільшення обсягів поставок продукції у райони області та диверсифікація бізнесу по вертикалі; створення власної мережі швидкого харчування даного підприємства.

Відповідно маркетингова стратегія підвищення ефективності виробництва та реалізації продукції птахівництва ТОВ «Авангард» має такий вигляд (рис. 3).

Стрімкий розвиток у великих містах країни та досліджуваній області мережі супермаркетів стимулює виробників формувати взаємовідносини з головними роздрібними продавцями. Нині досить ефективним методом просування товару є безпосередня взаємодія товаровиробника з торговельними точками. У великих супермаркетах і магазинах виробники намагаються домовитися про брендовий мерчандайзинг [5]. При цьому товар одного виробника розміщується локально, що привертає до нього особливу увагу покупців. У цьому разі важливо укласти довгостроковий договір про поставку продукції, тому тут надається перевага великим підприємствам, що зможуть забезпечити безперебійне її постачання на досить тривалий період. Торговельні мережі зацікавлені у співпраці з добре відомими на ринку

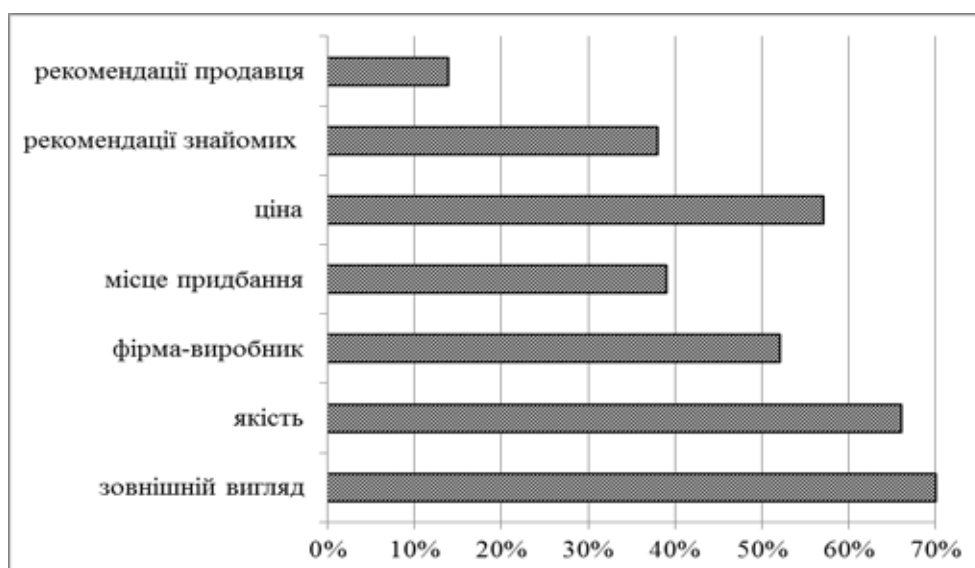

Рис. 1. Вплив чинників на формування купівельних переваг споживачів під час купівлі м'яса індиків

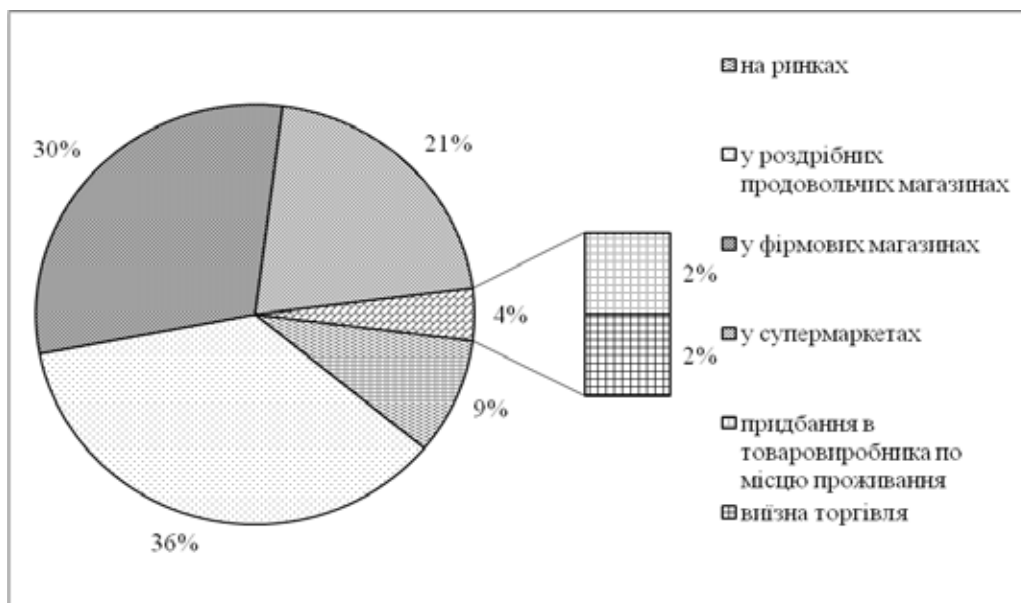

Рис. 2. Розподіл відповідей на питання: «Де ви зазвичай купуєте м'ясо птиці (індиків)?»

Рис. 3. Маркетингова стратегія підвищення ефективності виробництва та реалізації продукції птахівництва ТОВ «Авангард»

регіональними виробниками і постачальниками птахівничої продукції, які зможуть пропонувати якісний товар за прийнятною ціною.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. За результатами проведеного дослідження ринку

продукції м'яса птиці можна зробити висновок, що у перспективі відбуватимуться зміни в структурі споживання м'яса: індиче м'ясо замінюватиме більш дорожчу свинину і яловичину. Тому для птахівничих підприємств це додаткова можливість підвищити маржинальність і

збільшити обсяги реалізації. У даному разі головне, щоб виробники м'яса птиці контролювали ціну реалізації. Вище зазначене зумовить посилення конкуренції та перерозподілу ринку між провідними гравцями. Отже, у ринкових умовах господарювання для ведення розширеного товарного виробництва й успішної реалізації виробленої продукції принципове значення має управління маркетинговою діяльністю, яка спрямована на визначення резервів підвищення ефективності реалізації, пошук найбільш вигідних каналів реалізації продукції птахівництва.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вінченко І.І., Маховський Д.В. Стан та перспективи розвитку птахівничих підприємств в Україні. *Агросвіт*. 2015. № 24. С. 3–6.
2. Сендецька С.В. Птахівництво в особистих селянських господарствах: проблеми і перспективи. *Науковий вісник ЛНУВМБТ ім. С.З. Гжицького*. 2014. № 1. С. 130–134.
3. Балабанова Л.В. Маркетинг : підручник. Київ : Знання, 2004. 654 с.
4. Балановська Т.І., Гоголя О.П. Управління маркетинговою діяльністю на агропродовольчому ринку. *Науковий вісник*

Національного університету біоресурсів і природокористування України. 2010. Вип. 154. Ч. 1. С. 368–373.

5. Аронова В.В., Дібніс Г.І. Ситуаційно-процесна діагностика стану маркетингової діяльності на підприємстві : монографія. Луганськ : ЧУ ім. В. Даля, 2010. 224 с.

REFERENCES:

1. Vinichenko, I. I. and Makhov'skyj, D. V. (2015), «Status and prospects of development of poultry enterprises in Ukraine», *Ahrosvit*, vol. 24, pp. 3–6.
2. Sendets'ka, S. V. (2014), «Poultry farming in private farms: challenges and perspectives», *Nauk. visnyk LNUVMBT im. S.Z. Hzyts'koho*, vol. 1, pp. 130–134.
3. Balabanova, L.V. (2004), *Marketynh [Marketing]*, Znannia, Kyiv, Ukraine.
4. Balanov's'ka, T.I. and Hohulia, O.P. (2010), «Management of marketing activities in the agri-food market», *Naukovyj visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy*, vol. 154, pp. 368–373.
5. Aronova, V.V. and Dibnis, H.I. (2010), *Sytuatsijno-protsesna diahnostyka stanu marketynhovoї diial'nosti na pidprijemstvi: monohrafiia [Situational-process diagnostics of the state of marketing activity at the enterprise: monograph]*, Skhidnoukr. nats. un-t im. V. Dalia, Lugansk, Ukraine.

УДК 339.138

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-16>**Леонова С.В.***кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу та логістики
Національного університету «Львівська політехніка»***Гоцківська І.М.***студентка
Національного університету «Львівська політехніка»***Leonova Sofia***Candidate of Sciences (Economic),
Associate Professor of Marketing and Logistics Department
Lviv Polytechnic National University***Gotskivska Iryna***Student
Lviv Polytechnic National University*

ФОРМУВАННЯ ЛОЯЛЬНОСТІ КЛІЄНТІВ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ІНСТРУМЕНТІВ SMM НА ПРИКЛАДІ СТУДІЇ КРАСИ LIMA BEAUTY STUDIO

BUILDING CUSTOMER LOYALTY USING SMM TOOLS ON THE EXAMPLE OF BEAUTY STUDIO LIMA BEAUTY STUDIO

АНОТАЦІЯ

На підставі проведеного аналізу використання інструментів SMM-маркетингу у статті розглядаються особливості соціальної мережі Інстаграм як комунікаційної платформи для позиціонування та просування товарів і послуг, формування особистого бренду та підвищення лояльності клієнтів. Окрема увага приділяється ролі візуального контенту, розглядаються переваги невербальної подачі інформації, специфіка взаємодії з вербальним складником SMM-тексту. Об'єктом дослідження послужили соціальні мережі студії краси Lima Beauty Studio, що успішно розвивається та пропонує різноманітний контент Інстаграм-акаунта. Виокремлено особливості ефективного SMM-тексту, форми і функції найпоширеніших різновидів контенту, що сприяє забезпеченню лояльності клієнтів.

Ключові слова: соціальні мережі, Інстаграм, сторіс, контент, маркетинг у соціальних мережах, лояльність клієнтів.

АННОТАЦИЯ

На основании проведенного анализа использования инструментов Интернет-маркетинга в статье рассматриваются особенности социальной сети Инстаграм как коммуникационной платформы для позиционирования и продвижения товаров и услуг, формирования личного бренда и повышения лояльности клиентов. Особое внимание уделяется роли визуального контента, рассматриваются преимущества невербальной подачи информации, специфика взаимодействия с вербальной составляющей SMM-текста. Объектом для исследования послужили социальные сети студии красоты Lima Beauty Studio, которая успешно развивается и предлагает широкий контент Инстаграм-акаунта. Выделены особенности эффективного SMM-текста, формы и функции распространенных разновидностей контента, который способствует обеспечению лояльности клиентов.

Ключевые слова: социальные сети, Инстаграм, сторис, контент, маркетинг в социальных сетях, лояльность клиентов.

ANNOTATION

One of the critical components that build the competitive advantages of the enterprise is consumer loyalty. Consumer loyalty plays a strategic role in ensuring the competitive advantages of the enterprise, is an indicator of the ability to carry out innovative transformations not only in the field of production but also in the field of service. The effectiveness of the measures taken depends

to a large extent on the chosen tools and methods of encouraging consumer commitment. Current trends in marketing are aimed at forming long-term relationships with market participants. The article considers the possibility of using Internet marketing tools in social networks on the example of a service company, examines the effectiveness of the chosen communication channel in terms of forming a loyal target audience. The publication examines the features of the social network Instagram as a communication platform for positioning and promoting goods and services, forming a personal brand and increasing customer loyalty. Particular attention is paid to the role of visual content, the advantages of nonverbal presentation of information, the specifics of interaction with the verbal component of SMM-text are considered. The object of the study was the social networks of the beauty studio "Lima Beauty Studio", which is successfully developing and offers a variety of content for your Instagram account. Features of effective SMM-text, forms and functions of the most common types of content, which helps to ensure customer loyalty, are highlighted. The effectiveness of the use of marketing tools in social networks is studied. It has been found that active interaction with the target audience and the use of influencer marketing tools promotes the beauty studio on the Internet, namely, customer loyalty and recognition among a large number of existing beauty studios. The survey shows that indicators of loyalty can be considered the presence of positive feedback, the number of subscribers, the number of likes and comments, the frequency of publications and the number of reposts, and the use of emojis and hashtags in creating content helps build trust, visibility and, consequently, effective interaction with the brand.

Key words: social networks, Instagram, stories, content, social media marketing, customer loyalty.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасні умови розвитку малого та середнього бізнесу диктують нові сфери зацікавлення клієнтів. Перенасичення сфери краси на локальному рівні спонукає підприємців до пошуку нових платформ для контакту з клієнтами. Інтернет поступово стає одним з основних засобів комунікації та спілкування між людьми в бізнесі, що дає змогу проводити

ефективні маркетингові заходи з метою формування лояльного клієнта і просування послуг компанії.

У цій статті розглядається можливість використання інструментів SMM (Social Media Marketing) маркетингу в соціальних мережах на прикладі підприємства сфери послуг, досліджується ефективність подібного каналу комунікації з погляду формування лояльної цільової аудиторії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Проведений аналіз наукових джерел свідчить про відсутність однозначного підходу до ефективності використання окремих інструментів Інтернет-маркетингу та оцінювання їхнього впливу на розвиток підприємства з погляду забезпечення лояльності цільової аудиторії.

Законодавчою основою ведення малого та середнього бізнесу України є Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва» від 22.03.2012 № 4618-VI [5] та Концепція загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014–2024 рр. [2].

Висвітленню можливостей та переваг просування своєї продукції підприємствами з використанням інструментів соціального медіа-маркетингу приділяти значну увагу С.М. Ілляшенко [2], О.Ф. Грищенко [1], Д. С. Терехов [6], Г.В. Мозгова [4], Р.Б. Кожухівська [3].

О. Грищенко вважає, що здійснення ефективного SMM є важливим чинником успішного просування бренду, товару чи компанії на ринку, що спрямоване на залучення все більшої кількості прихильників, розширення цільової аудиторії, розроблення, поліпшення та захист репутації компанії через формування лояльності споживачів до бренду. Ефективне здійснення такої маркетингової діяльності дає змогу прогресивно налаштованим компаніям успішно просувати свою продукцію на вітчизняному та зарубіжному ринках через компетентне використання ресурсів соціальних медіа, таких як інформація про побажання споживачів, рекомендації та вподобання конкурентів та партнерів під час розроблення, виробництва та реалізації нового товару.

Д. Терехов [6] досліджує застосування Інтернет-технологій під час організації комунікаційних процесів сучасних підприємств із застосуванням сучасних засобів та інструментів. Інтернет-комунікації є вагомим чинником забезпечення високої ефективності функціонування системи маркетингових комунікацій підприємств. Із використанням Інтернет-комунікацій у підприємств з'явилася можливість точнішого охоплення цільової аудиторії через розміщення інформації на тематичних Інтернет-сайтах та доступ до інструментів аналітики поведінки відвідувачів на сайті. Інтернет-комунікації є постійно доступними цільовій аудиторії, а їх

висока гнучкість дає змогу корегувати чи змінювати комунікаційну стратегію.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у дослідженні лояльності клієнтів за допомогою використання інструментів SMM-маркетингу на прикладі локального підприємства – студії краси Lima Beauty Studio. Завданнями статті виступають:

- дослідження соціальних мереж як сучасних інструментів SMM-маркетингу, що забезпечують зростання лояльності клієнтів і довіри до бренду;

- оцінювання ефективності використання засобів Інтернет-маркетингу для забезпечення лояльності клієнтів;

- надання рекомендацій щодо вдосконалення інструментів, які використовують локальні підприємства у сфері Інтернет-маркетингу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Використання Інтернету та соціальних мереж стало одним зі складників повсякденного життя мільйонів людей. Це зумовлено великою активністю населення, тому зовсім не дивно, що Інтернет та соціальні мережі використовують не лише для спілкування, а й для просування різноманітних товарів. Саме це стало однією з найважливіших причин для просування у соціальних мережах середнього та малого бізнесу. Доцільно розглянути важливість використання соціальних мереж на прикладі студії краси Lima Beauty Studio, яка займає значну нішу локального бізнесу у сфері краси та використовує соціальну мережу Інстаграм як основну платформу для реклами та просування своїх послуг, а також забезпечення лояльності клієнтів.

Сфера краси – це неймовірно велика структура, що стрімко розвивається та користується шаленою популярністю. У силу цих обставин виникає запитання, як викликати довгострокову прихильність та довіру потенційних клієнтів. Соціальні мережі стали рушійною силою для підприємств у забезпеченні лояльності потенційних клієнтів. Студія краси Lima Beauty Studio активно просуває власні послуги через одну з найпопулярніших соціальних мереж – Інстаграм.

Сьогодні Інстаграм є однією із соціальних платформ, що найшвидше розвиваються та використовуються бізнесом для просування власних товарів і послуг. Для такого роду популярності цієї соціальної мережі, безумовно, є причини. По-перше, популярність соціальної мережі швидко зростає: за даними на 2020 р., щомісячно в Інстаграм заходить 1 млрд користувачів (рис. 1), при цьому 500 млн кожен день використовують сторіс (рис. 2) – інструмент, який поступово займає лідируючі позиції, максимально залучаючи в процес комунікації ефективні типи контенту [11].

Виходячи з вищенаведеного, соціальна платформа Інстаграм є надзвичайно популярною та

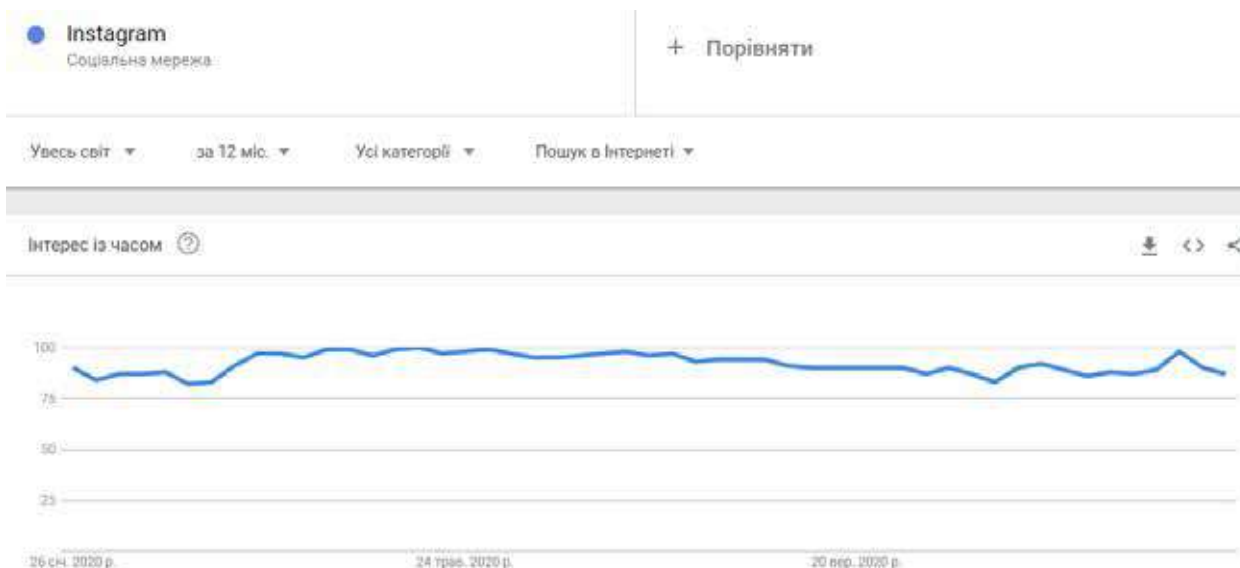

Рис. 1. Динаміка запитів зі словом «Інстаграм» (Instagram) з використанням Google Trends

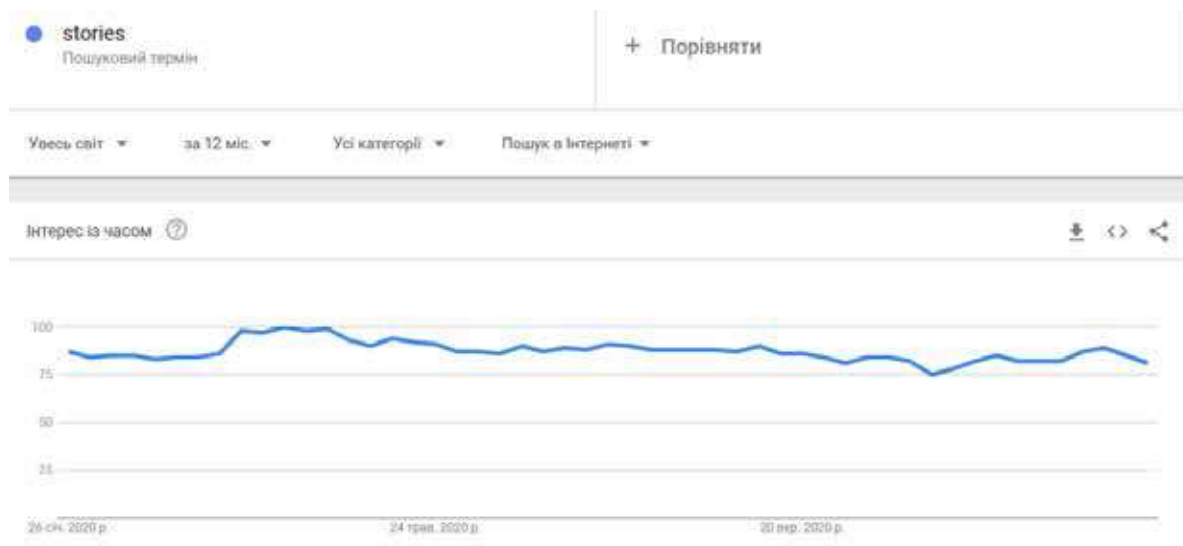

Рис. 2. Динаміка запитів зі словом «сторіс» (stories) із використанням Google Trends

прибутковою. Актуальні дані про доступну рекламну аудиторію показують, що в 2019 р. за останні три місяці кількість активних користувачів зросла більше ніж на 4%, досягнувши 895 млн у всьому світі. Аудиторія Інстаграм може бути вдвічі меншою, ніж Фейсбук, але за останні три місяці Instagram додав більше ніж удвічі нових користувачів порівняно з Фейсбук. Платформа збільшила свою глобальну рекламну аудиторію на 38 млн нових користувачів у четвертому кварталі 2018 року, тоді як Фейсбук виріс лише на 18 млн нових користувачів за той самий період часу. Однак популярність Інстаграм серед маркетологів пов'язана не лише зі зростаючою базою користувачів, а й завдяки тому, що ця соціальна мережа може похвалитися збалансованим профілем аудиторії. Співвідношення чоловіків і жінок у світовій аудиторії Інстаграм становить близько 50:50, і хоча се-

редній користувач тут все ще молодший, аніж у Фейсбук, Інстаграм частіше використовується аудиторією віком від 18 до 34 років (табл. 1).

Протягом 2020 р. Інстаграм продемонстрував вражаючий ріст у всьому світі, і зараз ця соціальна мережа стала глобальною. Рекламна аудиторія Інстаграм перевищила рекламну аудиторію Фейсбук у 20 країнах, і очікується, що ця кількість збільшиться в 2021 р. Представлені дані показують глобальні доходи від реклами у соціальних мережах за період із 2015 по 2018 р., які становлять 41,6 млрд доларів США [10].

По-друге, майданчик орієнтований на візуалізацію, що, з одного боку, у силу низки причин привертає велику глядацьку аудиторію, з іншого – невербальний компонент тексту декодується людьми набагато швидше і часто характеризується більшим впливовим потенціалом,

Таблиця 1

Потенційне охоплення аудиторії рекламою в Інстаграм за віковими групами та статтю

Age	The whole auditory	Women total	The present age of women	Men total	The present age of men
13-17	57 000000	30 000000	3%	27 000000	3%
18-24	284 400000	130 200000	15%	150 200000	17%
25-34	290 400000	142 200000	16%	150 200000	17%
35-44	142 200000	76 100000	9%	66 100000	7%
45-54	73 100000	41 100000	5%	32 000000	4%
56-64	32 000000	19 000000	2%	13 000000	1%
65+	19 800000	11 000000	1%	8 800000	1%
Всього	894 900 000	447 600000	50.3%	447 300000	49.7%

аніж вербальний складник. Тому рівень залученості аудиторії у Інстаграм вищий, аніж у інших соціальних мереж.

Варто розглянути статистичні дані, що дають змогу робити висновки про те, як візуальний контент впливає на ефективність контент-маркетингу. А. Шаховська наводить такі результати досліджень аналітичних компаній. За даними дослідження компанії Citrix у звіті 2014 р., 63% матеріалу, що розміщується у соціальних мережах становлять фотографії, зображення, відеоролики і т. п. Іншими словами, 2/3 контенту, який ми бачимо на сторінках Інстаграм, – це візуальна інформація. Виходячи з результатів досліджень, можна зробити висновок, що контент з якісними ілюстраціями збирає на 94% більше переглядів [8].

По-третє, цей майданчик пропонує широкий вибір рекламних інструментів, які здатні формувати звички й уподобання споживачів і підвищувати лояльність аудиторії. Сьогодні Інстаграм – це перш за все фотопрограма, і основні види зв'язку з аудиторією підтримуються через візуальний складник: зображення, фотографії і відеоролики. Візуальна основа майданчика є її головною особливістю і виділяє її на тлі інших Інтернет-майданчиків [7].

Соціальні мережі були переважно реалізовані як ефективний механізм реалізації маркетингових цілей та стратегій фірм, особливо в аспектах, пов'язаних з участю клієнтів, управління взаємовідносинами з клієнтами та комунікаціями. Наприклад, соціальні медіа можуть стратегічно покращити двосторонню комунікацію між фірмами та клієнтами і, відповідно, приєднати більше клієнтів до організацій. Досягнення стратегічних цілей зумовлюється використанням соціальних мереж у багатьох аспектах взаємодії з клієнтами, наприклад для пошуку необхідної інформації, забезпечення інтерактивності, просування та прогнозування поведінки покупців. Клієнти дедалі більше проявляють себе у соціальних мережах. Це робиться для багатьох цілей, включаючи їхню роль споживачів, оскільки вони шукають інформацію про товари, купують та споживають їх та спілкуються з іншими, про свій досвід [11].

Мета реклами – завойовувати ринок завдяки розвитку лояльності до бренду. Не дивно, що

компанії у всьому світі все більше інвестують у маркетинг у соціальних мережах для досягнення цілей компанії. Окрім того, якщо компанія хоче вийти на міжнародні ринки, вона може розмістити рекламу в популярній соціальній мережі країни, тим самим ефективно представляючи свою продукцію цільовій аудиторії. Якщо метою бізнесу є залучення якомога більшої кількості клієнтів, присутність у соціальних мережах є необхідною.

Маркетинг у соціальних мережах – найбільш економічний спосіб рекламувати будь-який товар та нині один із найуспішніших. Створення нового профілю та підписки безкоштовні майже у всіх соціальних мережах. Поінформованість про рекламований бренд зростає, оскільки компанія взаємодіє з широкою аудиторією. Для початку потрібно створити профілі у соціальних мережах і почати з ними взаємодіяти. Спілкування з потенційними клієнтами збільшить упізнаваність бренду та впливатиме на формування ділової репутації. Кожне поширене повідомлення буде сприйняте новою групою людей, частина з яких, ймовірно, стане новими клієнтами. Таким чином, шляхом використання ефекту «сарафанного радіо» підприємству вдається охопити широке коло людей, зробити бренд упізнаваним і розширити аудиторію для бізнесу. Реклама у соціальних мережах дає великий контроль над цільовою аудиторією.

На прикладі аналізу присутності студії краси Lima Beauty Studio у соціальній мережі Інстаграм можна дослідити ефективність використання інструментів маркетингу в соціальних мережах, адже лише за допомогою активної взаємодії із цільовою аудиторією та засобів інфлюенс-маркетингу здійснюється просування студії краси в Інтернет-площині. Саме ці аспекти забезпечують лояльність клієнтів та впізнаваність серед чималої кількості існуючих студій краси.

Варто проаналізувати загальну статистику для студії краси Lima Beauty Studio за такими показниками, як динаміка видимості, динаміка трафіку та динаміка використання ключових слів.

Аналізуючи отриману статистику, можемо бачити, що динаміка видимості на відміну від динаміки трафіку для студії краси є більш не-

Рис. 3. Динаміка видимості для студії краси Lima Beauty Studio

Рис. 4. Динаміка трафіку для студії краси Lima Beauty Studio

Рис. 5. Динаміка ключових слів для студії краси Lima Beauty Studio

стабільною. Незважаючи на це, динаміка активності по запитах в Інтернеті є достатньо високою та позитивно впливає на розвиток студії краси.

Також було проведено опитування клієнтів студії краси Lima Beauty Studio стосовно оцінювання ступеню їхньої лояльності до підприємства. На питання: «Якою соціальною мережею Ви найчастіше користуєтеся?» відповіли «соціальною мережею Інстаграм» 83,3% респондентів; «соціальною мережею Фейсбук» – 16,7% респондентів; «соціальною мережею Твіттер» – 0% (рис. 5).

Інше питання: «Яким чином Ви шукаєте салони краси?» отримало таку структуру відповідей: найпопулярнішу відповідь «за допомогою

соціальних мереж» вибрали 55,8% респондентів; «через відгуки знайомих» – 34,6%; «по геолокації» – 9,6% респондентів (рис. 7).

Наступним запитанням було: «Що Вас мотивує записатися на процедуру у незнайомий салон краси?». Думки щодо цього питання розділилися. Так, 26,9% респондентів вибрали відповіді «позитивні відгуки» та «кількість підписників у соціальних мережах»; відповідь «доступна цінова політика» вибрали 23,1% респондентів; «реклама у соціальних мережах» – 19,2%; «зручна геолокація» – 3,8% (рис. 8).

Та останнє питання, яке варто розглянути та проаналізувати – це «Що саме під час перегляду сторінок салонів краси у Вас викликає

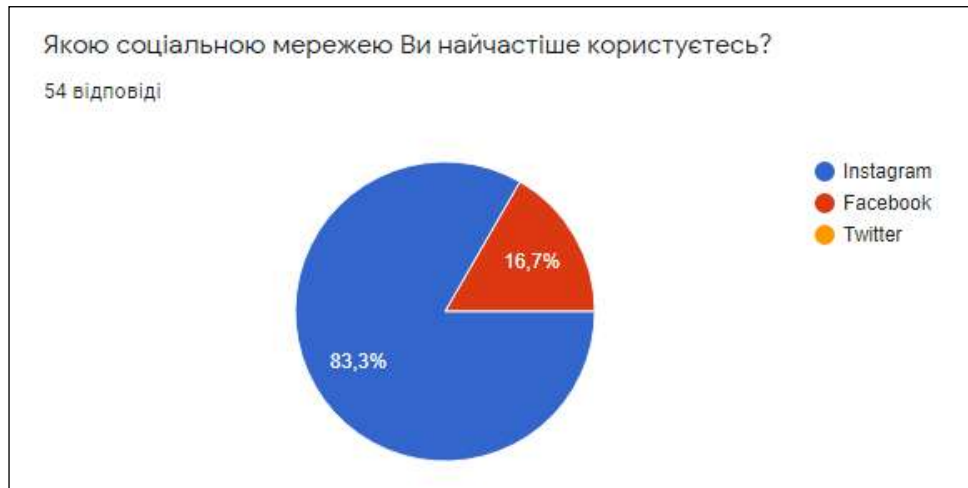

Рис. 6. Структура відповідей на питання: «Якою соціальною мережею Ви найчастіше користуєтесь?»

Рис. 7. Структура відповідей на питання: «Яким чином Ви шукаєте салони краси?»

Рис. 8. Структура відповідей на питання: «Що Вас мотивує записатися на процедуру у незнайомий салон краси?»

довіру?». Найбільша кількість респондентів вибрала відповідь «кількість підписників у соціальних мережах» – 46,2%; відповідь «кількість вподобань та коментарів» вибрали 28,8%

респондентів; «частота публікацій» – 19,2%; «кількість репостів» – 5,8% (рис. 9).

Отже, на підставі результатів опитування можна виділити аспекти, що забезпечують ло-

Що саме під час перегляду сторінок салонів краси у Вас викликає довіру?

52 відповіді

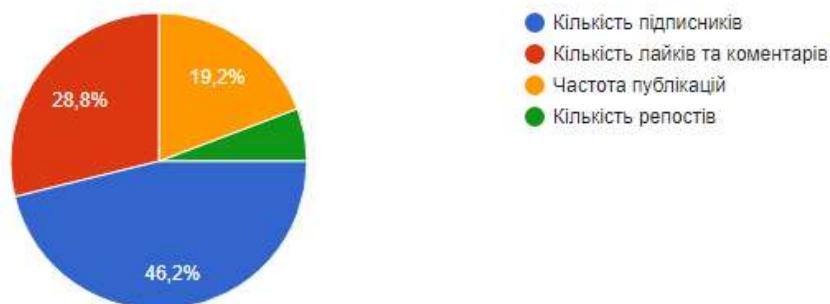

Рис. 9. Структура відповідей на питання: «Що саме під час перегляду сторінок салонів краси у Вас викликає довіру?»

яльність клієнтів до підприємства. Так, 83,3% респондентів переважно найактивніші у соціальній мережі Інстаграм. 55,8% респондентів використовують для пошуку салонів краси соціальні мережі, незважаючи на це, 34,6% респондентів користуються методом позитивних відгуків. Однакову кількість набрали відповіді «позитивні відгуки» та «кількість підписників» у соціальних мережах. Натомість доступна цінова політика не є важливим аспектом лояльності клієнтів, оскільки цю позицію вибрали лише 19,2% респондентів.

Розглянемо основні типи публікацій у мережі Інстаграм, спрямованих на позиціонування та просування послуг. Як приклад звернемося до Інстаграм-акаунту студії краси Lima Beauty Studio: 19 тис підписників, висока активність публікацій, різноманітний контент, використання найпопулярніших Інстаграм-інструментів роблять цю студію краси цікавим об'єктом для дослідження. Так, в акаунті Lima Beauty Studio використовуються лише два типи Інстаграм-інструментів. Найбільш активно використовуваним форматом продажу контенту залишаються традиційні Інстаграм-публікації. Фотоконтент використовується для всіх видів повідомлень, змінюються лише форма подачі і стиль повідомлення.

Використання емоцій у постах – важлива умова якісного продажу тексту. До інструментів, що дають змогу додати емоційності публікації, передусім можна віднести емоджі (emoji) – засіб комунікації, який останнім часом став об'єктом пильної уваги лінгвістів-когнітологів [12]. Одна з найактивніших цільових аудиторій – міленіали, або Покоління Y, – не цілком довіряє традиційній рекламі і вимагає особливого підходу – впливу на емоції. Тому в текстах у соціальних мережах усе частіше віддають перевагу «розслабленому» спілкуванню зі своєю цільовою аудиторією. Неважливо, якого типу подається пост (інформаційний, іміджевий або розважальний), у кінцевому підсумку

він орієнтований на те, щоб продати продукт, послугу, сформувати лояльність, довіру до компанії. Також важливою особливістю тексту для просування у соціальних мережах є щирість. Правдива і потрібна інформація, розповіді про переваги товару – половина успіху. Утрата/зниження рівня довіри до SMM-публікацій українців небажана і небезпечна для іміджу послуги, що просувається. Аналітичні ресурси, які розглядають сучасні Інтернет-тенденції, називають природність і щирість найперспективнішими трендами 2020 р.

Для ефективного просування товару/послуги в Інстаграм традиційно використовуються три основні види контенту: інформаційний, розважальний і той, що продає [7]. За поєднання всіх трьох типів можна домогтися високої залученості і зворотного зв'язку у вигляді підписки, позначок «подобається», збережень у «вибране» і коментарів. Але вибір на користь того чи іншого поєднання видів контенту залежатиме від цілей, які визначаються у стратегії просування.

Інформаційний контент – інформація про бренд і його продукцію: унікальність, переваги, асортимент і ціни. Такий контент спрямований на підвищення довіри, формування лояльності та інтересу до бренду. До інформаційного контенту відносять опис товарів і послуг; цікаві факти про бренд або продукт; статті з відповідним напрямом бренду; актуальний контент; репутаційні пости про досягнення і нагороди.

Розважальний контент – контент, що здатний підняти настрій, мотивувати і надихати. Мета розміщення такого контенту – забезпечити максимальне охоплення і залученість аудиторії. До розважального контенту відносяться публікації з гарними фотографіями, які здатні викликати естетичне задоволення; анімації, цікаві відео, «меми», комікси; конкурси; опитування; онлайн-ігри, квести, головоломки, загадки; марафони, добірки, чек-листи.

Контент, що продає, сприймається людьми складніше і працює, як правило, з тією аудито-

рією, у якій вже сформоване лояльне ставлення до бренду компанії. Публікації, що продають, мають на увазі собою оффер – пропозицію товару або послуги. Такі публікації містять заклик до покупки і допомагають стимулювати збут. До «контенту, що продає» належать демонстрація товарів або послуг; пости про акції, знижки, бонуси; відгуки споживачів; фотографії до і після; фотографії або пости від лідерів думок. Найголовніша мета «контенту, що продає» – підвищити продажі.

Проаналізувавши публікації в аккаунті студії краси Lima Beauty Studio, можемо виділити такі особливості побудови тексту, актуальні для публікацій, що продають послуги в Instagram:

- використання переважно коротких текстів: 2–4 пропозиції;
 - відсутність чіткого поділу на абзаци;
 - використання емоджі в кожному тексті;
- крім того, що вони привертають увагу і додають емоційності тексту, вони ще й допомагають розбити текст на «блоки», знімаючи частину проблему відсутності абзацного членування;
- використання легкого, дружнього, але водночас досить стриманого стилю спілкування з аудиторією, тенденція до невимушеного, «розслабленого» стилю спілкування.

Окрім постів-публікацій, в аккаунті активно використовуються публікації сторіс. У середньому розміщується 10 публікацій на день. Stories активно доповнюються опитуваннями і gif-анімацією.

Цікаву специфіку мають хештеги: часто вони не виконують функцію просування, але деякі з них усе одно додають профілю підписників. Так, можна виділити кілька типів хештегів:

1) тематичні – хештеги, що відносяться до якогось конкурсу чи свята. Наприклад, для щотижневого конкурсу для підписників використовується хештег #limagirls;

2) хештеги-артикули – вони ставляться #limanails, #nailsoftheday, #beauty під кожним фото. Перейшовши за цими хештегами, можна побачити інші фотографії з тією ж темою, що й на вихідних фотографіях. Нині хештеги дуже активно використовуються в сторіс, що дає змогу забезпечити легкий перехід на сторінку зі звичайними публікаціями й отримати детальнішу інформацію про продукти та послуги, які зацікавили клієнтів.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Невід'ємною частиною сучасного Інтернет-маркетингу, одним із найважливіших та найефективніших його інструментів став маркетинг у соціальних медіа (SMM), який сьогодні охоплює різноманітні сфери бізнесу.

Реклама у соціальних мережах не позбавлена недоліків, але все ж виступає ефективним способом підвищення лояльності до бренду, оскільки дає змогу регулярно взаємодіяти безпосередньо з потенційними клієнтами. Інформаційне поле людей та підприємств у соціальних мережах

значно розширюється, зменшуються витрати на пошук, обмін та зберігання інформації, посилюється роль інформації як ресурсу в системі управління підприємством. Це сприятиме охопленню більшої кількості споживачів, зростанню обсягів доходів та підвищенню конкурентоспроможності підприємств. Застосування маркетингових технологій дає змогу здійснювати просування та реалізацію спільних ресурсів підприємств, включаючи товари та послуги та вибирати ефективні методи просування для кожного товару. Це також сприяє підвищенню ефективності їхньої діяльності. Професійне використання соціальних медіа в маркетингу підвищує лояльність до бренду шляхом поліпшення взаємодії з потенційними клієнтами, тому багато компаній, у тому числі й Lima Beauty Studio, переорієнтовують та доповнюють власні маркетингові стратегії, ураховуючи важливість та необхідність використання таких Інтернет-інструментів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Грищенко О.Ф. Соціальний медіа маркетинг як інструмент просування продукту підприємства. *Маркетинг і менеджмент*. 2013. № 4. С. 86–95.
2. Ілляшенко С.М. Сучасні тенденції застосування Інтернет-технологій у маркетингу. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. № 4. С. 64–74. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/22722> (дата звернення: 20.11.2020).
3. Кожухівська Р.Б. Інтернет-технології в маркетингу: специфіка, класифікація, переваги та недоліки. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2012. С. 180–186.
4. Мозгова Г.В. Інструменти Інтернет-маркетингу та їх переваги для сучасних українських підприємств. *Ефективна економіка*. 2013. № 10. URL: www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2429 (дата звернення: 20.11.2020).
5. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4618-17> (дата звернення: 19.11.2020).
6. Терехов Д.С. SMM-маркетинг у системі управління сучасним підприємством. *Наука й економіка*. 2015. № 1. С. 77–79.
7. Instagram для бізнесу / отв. ред. И. Плахова. Москва : Інтернет-маркетинг, 2017. 83 с.
8. Шаховская А. Визуальный контент: обоснование, инструменты, техники – все, что необходимо для создания потрясающих иллюстраций. *Rusability*. 2014. URL: <https://rusability.ru/content-marketing/vizualnyiy-kontent-obosnovanie-instrumentyi-tehniki-vse-chto-neobhodimo-dlya-sozdaniya-potryasayushhih-illyustratsiy> (дата звернення: 19.11.2020).
9. Пфанштиль И. Статистика Инстаграм на 2020 год: горящие цифры. *Rusability*. 2020. URL: <https://rusability.ru/internet-marketing/statistika-instagram-na-2020-god-govoryashhie-tsifry-infografika> (дата звернення: 20.11.2020).
10. Bataev A.V., Gorovoy A.A., Mottaeva A.B. IBIMA 2018 – Vision 2020: Sustainable Economic Development and Application of Innovation Management from Regional expansion to Global Growth, P. 102–114 URL: https://www.researchgate.net/publication/337734056_The_role_of_social_media_

marketing_in_consumer_behaviour (дата звернення: 19.11.2020).

11. Smith D. Social Media and Personal Branding. Growing your Library Career with Social Media. *Chandos Publishing*. 2018. P. 27–46. URL: https://www.researchgate.net/publication/342532708_Instagram_Advertising_Tools_Genre_and_Language_Features (дата звернення: 19.11.2020).
12. Danesi M. The Semiotics of Emoji : The Rise of Visual Language in the Age of the Internet. London : Bloomsbury Publishing, 2016. 192 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/342532708_Instagram_Advertising_Tools_Genre_and_Language_Features (дата звернення: 19.11.2020).

REFERENCES:

1. Grishchenko O. F. (2013) Sozialniy media marketing iak instrument prosuvannya media produktu [Social media marketing as a tool for promoting the product of the enterprise]. *Marketing and Management*. no 4. – pp. 86–95.
2. Ilyashenko S. M. (2011) Suchasni tendenzii thastosuvannya internet-tehnologiy u marketungy [Modern trends in the use of Internet technologies in marketing]. *Marketing and innovation management*. no 4. pp. 64 – 74. Available at: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/22722> (accessed: 20.11.2020)
3. Kozhukhivska R. B. (2012) internet tehnologiy v marketungy: spezufika, kvalifikazia, perevahu ta nedoliku [Internet technologies in marketing: specifics, classification, advantages and disadvantages]. *Bulletin of Dnipropetrovsk University*. no. 6. pp. 180-186.
4. Mozgova G. V. (2013) Instrumenty internet-marketynghu ta ih perevahu dla suchasnuh ukrainskuh pidpruemstv [Internet marketing tools and their advantages for modern Ukrainian enterprises]. *Effective economy*. no.10. Available at: www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2429 (accessed 20.11.2020)
5. On the development and state support of small and medium enterprises in Ukraine: Law of Ukraine of 22.03.2012. № 4618-VI. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4618-17> (accessed 19.11.2020).
6. Terekhov D. S. (2015) SMM-marketyngh u sustemi upravlinny suchasnuh pidpryemstvom [SMM-marketing in the management system of a modern enterprise]. *Science and Economics*. no.1. pp. 77–79.
7. Plakhov I. V. (ed.) (2017) Instagram dla biznesu [Instagram for business] Moscow: Internet Marketing,. 83 p.
8. Shakhovskaya A. (2014) [Visual content: rationale, tools, techniques – everything you need to create stunning illustrations] *Rusability*. Available at: <https://rusability.ru/content-marketing/vizualnyiy-kontent-obosnovanie-instrumentyi-tehniki-vse-chto-neobhodimo-dlya-sozdaniya-potryasayushhih-illyustratsiy> (accessed 19.11.2020).
9. Pfanshtil I. (2020) statystyka Instagram na 2020 god: govoryshchye cifry [Instagram statistics for 2020: talking figures]. *Rusability*. Access mode: <https://rusability.ru/internet-marketing/statistika-instagram-na-2020-god-govoryashhie-tsifry-infografika> (accessed 20.11.2020).
10. A.V. Bataev, A.A. Gorovoy, A.B. Mottaeva. (2018) Vision 2020: Sustainable Economic Development and Application of Innovation Management from Regional expansion to Global Growth, P. 102-114 Available at:https://www.researchgate.net/publication/337734056_The_role_of_social_media_marketing_in_consumer_behaviour (accessed 19.11.2020).
11. Smith D. (2018) Social Media and Personal Branding. Growing your Library Career with Social Media. Chandos Publishing. P. 27–46. Available at:https://www.researchgate.net/publication/342532708_Instagram_Advertising_Tools_Genre_and_Language_Features (accessed 19.11.2020).
12. Danesi M. (2016) The Semiotics of Emoji : The Rise of Visual Language in the Age of the Internet. London : Bloomsbury Publishing, 192 p. Available at: https://www.researchgate.net/publication/342532708_Instagram_Advertising_Tools_Genre_and_Language_Features (accessed 19.11.2020).

УДК 338.462

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-17>**Сагірова А. С.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри туризму**ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»***Sahirova A.S.***Candidate of Sciences (Economic), Associate Professor,
Associate Professor of Tourism Department
Azov State Technical University*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В ГОТЕЛЬНОМУ БІЗНЕСІ ЗА ДОПОМОГОЮ ІННОВАЦІЙ

ENSURING ECONOMIC SECURITY IN THE HOTEL BUSINESS WITH THE HELP OF INNOVATION

АНОТАЦІЯ

Метою статті є дослідження суті та механізмів забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності, оскільки стабільність соціально-економічного розвитку як на регіональному, так і на державному рівні безпосередньо залежить від економічної безпеки кожного підприємства. Вирішальну роль як чинника економічного розвитку будь-якого підприємства набуває його інноваційна активність. У статті висвітлено роль інновацій у забезпеченні конкурентоспроможності та економічної безпеки підприємства. Пріділено особливу увагу впливу інновацій на конкурентні позиції підприємств готельного типу. Зроблено висновок про необхідність формування сприятливих умов для інноваційного розвитку підприємств. Розглянуто та проаналізовано чинники, що впливають на стан інноваційної активності готельних підприємств. Визначено умови розвитку інноваційного потенціалу підприємства і запропоновано економічний механізм підвищення його інноваційної активності.

Ключові слова: економічна безпека, готельне підприємство, конкурентоспроможність, інновації, інноваційна активність, інноваційний потенціал.

АННОТАЦІЯ

Целью статьи является исследование сущности и механизмов обеспечения экономической безопасности предпринимательской деятельности, так как стабильность социально-экономического развития как на региональном, так и на государственном уровне напрямую зависит от экономической безопасности каждого предприятия. Решающую роль в качестве фактора экономического развития любого предприятия играет его инновационная активность. В статье освещена роль инноваций в обеспечении конкурентоспособности и экономической безопасности предприятия. Уделено особое внимание влиянию инноваций на конкурентные позиции предприятий гостиничного типа. Сделан вывод о необходимости формирования благоприятных условий для инновационного развития предприятий. Рассмотрены и проанализированы факторы, влияющие на состояние инновационной активности гостиничных предприятий. Определены условия развития инновационного потенциала предприятия и предложен экономический механизм повышения его инновационной активности.

Ключевые слова: экономическая безопасность, гостиничное предприятие, конкурентоспособность, инновации, инновационная активность, инновационный потенциал.

ANNOTATION

In a dynamically developing world space, the issues of economic security of enterprises are very relevant. Today, in the Ukrainian realities, service enterprises have to work in an uncertain and unstable market environment. The difficulties of the Ukrainian economy are manifested in a decrease in both produc-

tion volumes and the quality characteristics of the products offered. Competitiveness is becoming a determining factor in ensuring the economic security of the economic system and its sustainable development. The transition to an innovative development model is not only a state task, but also a real, objectively existing need for any enterprise operating in a market economy. For an enterprise that wants not only to maintain its position in the market, but also to strengthen it, it is necessary to introduce innovative approaches in all areas of production and economic activity. One of the main threats in modern conditions of the functioning of economic entities of economic security of an enterprise is low innovation activity. This is due to the use of outdated technologies, imperfect methods and forms of organization of production and management, the lack of approved mechanisms of innovation, an ineffective scheme of interaction between scientific institutions and innovative structures, etc. financial, personnel, material and technical, informational, etc.). However, in order for these resources to be focused on the implementation of specific innovative technologies, it is necessary that the enterprise be able to effectively use these resources. This ability can be provided at the state level through organizational and managerial influence. Consequently, it is necessary to form an economic mechanism for increasing the innovative activity of enterprises in the real sector of the economy. Thus, today the innovative orientation of enterprises is a key instrument of their competitiveness and economic security. To increase the level of economic security of an enterprise, it is necessary to apply an innovative development strategy, which will allow to form and strengthen business relations, take advantageous market positions and increase the level of business activity of the enterprise. The company's innovative strategy should be aimed, first of all, at the production of competitive services (products), increasing production efficiency, carrying out correct sales activities, obtaining high profits and forming an insurance reserve, the presence of which is a mandatory factor in the company's economic security.

Key words: economic security, services sector, hotel enterprise, competitiveness, innovation, innovative activity, innovation potential.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Питання економічної безпеки підприємств набувають усе більшої актуальності в глобальному просторі, що динамічно розвивається, оскільки підприємствам доводиться функціонувати в умовах невизначеного і нестабільного ринкового середовища. Сьогодні готельні підприємства функціонують у середовищі багатомірної конкуренції, яка диктує свої умови, за яких ефективно господарювання

залежить від своєчасного впровадження інновацій, а саме використання інноваційних методів управління персоналом, матеріальними ресурсами, інформацією, інфраструктурних та технологічних та інших інновацій у діяльності готельних підприємств.

Конкурентоспроможність стає визначальним чинником забезпечення економічної безпеки господарської системи та її стійкого розвитку, тому перехід на інноваційну модель розвитку – це не лише державне завдання, а й реальна, об'єктивно існуюча потреба будь-якого підприємства, що функціонує в умовах ринкової економіки.

Проте для підприємства готельного типу, яке хоче не лише зберегти свої позиції на ринку, а й зміцнити їх, потрібне впровадження інноваційних підходів у всі сфери виробничо-господарської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Дослідженню інноваційного потенціалу підприємства на предмет його економічної безпеки значну увагу приділено в роботах багатьох сучасних учених-економістів, таких як А.І. Абалкін, Є.С. Беляєва, С.В. Валдайцев, С.Ю. Глазьев, Ф.Ф. Глицин, В.Я. Горфінкель, В. Єлисеєв, Г.І. Жиц, Н.Д. Кондратьєв, А.І. Татаркін, А.А. Трифілова, Г. Менш, Д. Нортона, М. Портера, Б. Твісс, А. Шенхар та ін.

Проблемам визначення інноваційного розвитку та його складових частин приділено значну увагу в роботах таких зарубіжних та вітчизняних учених, як: С.О. Біла, К.В. Філіппова, Т.Й. Товт, М.В. Давидова, О.В. Марченко, Ж.А. Говоруха, Л.Г. Смоляр, О.В. Ареф'єва, А.Є. Воронкова, А.В. Гриньов, А.П. Гречан, С.М. Ілляшенко, І.М. Рєпіна, О.І. Олексюк, Н.І. Чухрай, Н. Краснокутська, О. Кузьміна, С. Ягудіна, Р. Акофф, П. Друкер, Р. Фостер, Й. Шумпетер та ін. Проте сьогодні низка питань з уточнення та поглиблення визначення інноваційного розвитку та побудови системи його складових частин залишається не дослідженою та потребує детального вивчення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Стабільність соціально-економічного розвитку як на регіональному, так і на державному рівні безпосередньо залежить від економічної безпеки кожного підприємства. Дослідження сутності забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності та впливу інноваційних технологій на конкурентоспроможність готельних підприємств є основною метою дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Економічна безпека підприємства передбачає стійкий, тобто збалансований безупинний та сталий розвиток, що досягається за допомогою використання усіх видів ресурсів і підприємницьких можливостей для

стабільного функціонування та динамічного науково-технічного і соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам), забезпечення стабільного функціонування підприємства сьогодні й у майбутньому [1, с. 17].

Своєю чергою, належний рівень економічної безпеки підприємництва в державі сприяє її економічному зростанню, підвищенню конкурентоспроможності економіки, поліпшенню експортного потенціалу, формуванню раціональної галузевої структури, поліпшенню рівня життя і доходів населення, зростанню інвестиційної привабливості економіки тощо.

Характерною рисою розвитку сучасної економіки є домінування інновацій як чинника, що забезпечує конкурентоспроможність, економічне зростання й економічну безпеку підприємству в довгостроковій перспективі. Отже, стійкість конкурентних позицій національних підприємств може бути досягнута за допомогою активізації інноваційних процесів, які, своєю чергою, забезпечать конкурентні переваги їхньої продукції на відкритому вітчизняному і світових ринках.

Інноваційна діяльність підприємства – це діяльність, що націлена на розроблення, використання та комерціалізацію науково-техніко-технологічних результатів (інновацій) інноваційного процесу для виробництва продукції, розширення номенклатури (асортименту), впровадження новітньої технології (організація управління чи вдосконалення тощо) та реалізації конкурентоспроможного товару (робіт, услуг) із метою отримання економічної ефективності [2, с. 24].

Поняття інноваційної діяльності нерозривно пов'язане з поняттям інноваційної активності. Багато дослідників ототожнюють інноваційну активність з інноваційною діяльністю, хоча ці поняття мають різне сутнісне значення, оскільки діяльність є заняттям або сукупністю дій, своєю чергою, активність припускає участь у діяльності.

Інноваційна активність – це комплексна характеристика її інноваційної діяльності, яка включає сприйнятливність до новацій, засновану на компетенції в питаннях прогресу в цьому виді діяльності, міра інтенсивності здійснюваних дій із трансформації новації та їх своєчасність, здатність мобілізувати потенціал необхідної кількості й якості, у тому числі його приховані боки, здатність забезпечити обґрунтованість уживаних методів, раціональність технології інноваційного процесу за складом і послідовністю операцій [3, с. 160; 7].

У сучасних умовах функціонування суб'єктів господарювання однією з основних загроз економічній безпеці підприємства є низька інноваційна активність. Підвищення інноваційної активності є не лише проблемою самого підприємства, а й проблемою держави, оскільки відсутність державної підтримки інноваційних

підприємств є перешкодою введення інновацій. Таким чином, доцільно виділити основні групи чинників, що впливають на інноваційну активність як на рівні країни, так і на рівні підприємства. До них належать:

1. *Науково-освітній потенціал*, представлений мережею академічних інститутів і національними дослідницькими університетами, що проводять фундаментальні дослідження і прикладні розробки в інтересах учасників інноваційної діяльності.

2. *Нормативно-правовий аспект*, який передбачає наявність актуальної нормативно-правової бази, необхідної для розвитку інноваційної діяльності: закону про інноваційну діяльність, стратегії розвитку галузей, цільових програм розвитку інноваційної діяльності, програм інноваційного розвитку підприємств та ін.

3. *Організаційний аспект*, який заснований на впровадженні сучасних методів управління виробництвом і процесами на підприємствах; використанні моделі аутсорсинга; формуванні корпоративних механізмів і структур, що сприяють створенню й упровадженню інновацій.

4. *Інституціональний аспект*, який припускає наявність розвиненої освітньої, науково-технічної та інноваційної інфраструктури.

5. *Виробничий аспект*, що включає розвинену систему менеджменту якості; виробничо-технологічну базу підприємств і організацій.

6. *Кооперація і співпраця* відображає співпрацю підприємств певної галузі з провідними профільними вищими і середніми навчальними закладами, науково-дослідними організаціями; кооперацію підприємств і науково-освітніх установ з українськими і зарубіжними партнерами, з науковими та освітніми організаціями, інститутами розвитку й організаціями інноваційної інфраструктури, фінансовими інститутами, з компаніями малого і середнього бізнесу.

7. *Кадровий і соціальний аспекти* включають забезпеченість підприємств працівниками з різними рівнями освіти і кваліфікації; чисельність зайнятих на підприємствах галузі; організовану систему соціальної захисту і доступу працівників підприємств і організацій до всіх необхідних соціальних послуг.

8. *Маркетинговий аспект* об'єднує затребуваність продукції внутрішнім і зарубіжним ринками; обсяг державного замовлення; місткість ринку; частку підприємств галузі на відповідному сегменті ринку; рівень конкурентоспроможності підприємства галузі, рівень конкуренції на ринках і темпи росту ринків.

9. *Економічний і фінансовий аспекти* передбачають фінансову підтримку інноваційного розвитку підприємств; їх стійкий фінансовий стан; інвестиційний клімат.

10. *Інформаційний аспект* відбиває впровадження інформаційних технологій в управління виробництвом; забезпечення доступності інформації про діяльність об'єктів інноваційної

інфраструктури; використання сучасних інформаційних технологій у діяльності підприємств.

Для найповнішої економічної оцінки інноваційної активності на рівні фірм необхідно враховувати показники кожного з виділених аспектів, оскільки чинники кожного з них роблять значний вплив на рішення фірми брати участь в інноваціях, при цьому не маючи строгої функціональної залежності один від одного. Найбільший рівень інноваційної активності підприємств відзначається у разі, коли наявність сприятливих соціально-економічних і інституціональних умов поєднується з наявністю внутрішніх стимулів у суб'єктів підприємництва до здійснення інновацій. Проблематика впливу інноваційних процесів на забезпечення економічної безпеки розвитку готельного бізнесу передбачає застосування багатомірної та багатоієрархічного наукового аналізу. Зокрема, йдеться про значення людського фактору та про вплив професійної, фахової підготовки найманих працівників на економічну безпеку фірми. Так, дослідження ролі працівника, вплив глобальних тенденцій розвитку світового ринку праці на забезпечення економічної безпеки діяльності бізнес-структур, у т. ч. у сфері готельного бізнесу, розглядає у своїй статті С.О. Біла [4, с. 107–108].

Вочевидь, що основою для прояву інноваційної активності підприємства є наявність у нього відповідного ресурсного потенціалу (фінансового, кадрового, матеріально-технічного, інформаційного та ін.). Проте для того, щоб ці ресурси були орієнтовані на реалізацію конкретних інноваційних технологій, необхідно, щоб підприємство мало здатність ефективно використати ці ресурси. Така здатність може бути забезпечена на державному рівні за допомогою організаційно-управлінських дій.

Розглянемо основні групи інноваційних технологій у готельному бізнесі:

1. *Організаційні інновації*. Використання нетрадиційних методів привертання персоналу (лізинг, аутсорсинг, аутстафінг).

2. *Соціальні інновації*. У готельному господарстві існує два основних види: внутрішні та зовнішні соціальні інновації. До внутрішніх належить навчання високим стандартам обслуговування (це сучасні соціальні технології, які спрямовані на користь персоналу готельних підприємств). Зовнішні соціальні інноваційні концепції готельних підприємств обслуговують потреби сучасного суспільства (наприклад, екологічна концепція готелю).

3. *Технологічні інновації*. Це можуть бути як підвищені вимоги до використання будівельних матеріалів у будівництві, реконструкції і ремонті готельних підприємств у руслі тенденцій науково-технічного прогресу, так і інноваційні рішення в розвитку інфраструктури готелів із використанням високотехнологічних новинок автоматизації.

4. *Економічні інновації*. Це нові методи підвищення ефективності діяльності готельних

підприємств із використанням концепції екологічного менеджменту.

Отже, потрібне формування економічного механізму підвищення інноваційної активності підприємств реального сектору економіки. Економічний механізм підвищення інноваційної активності підприємств реального сектору економіки повинен включати:

1. Стратегічне управління інноваціями (передбачає зміни в економічній ситуації й орієнтоване на досягнення майбутніх результатів через створення та освоєння нововведень. Спрямоване на розроблення заходів, програм, проєктів досягнення намічених цілей виходячи з потенціалу НДДКР, виробничого потенціалу підприємств, зовнішніх і внутрішніх чинників, потреб споживачів у нововведеннях).

2. Планування інновацій. Припускає сукупність інструментів, правил, інформації і процесів, спрямованих на досягнення кінцевої мети. Сюди входять планування НДДКР, розроблення планів освоєння нововведень у виробництві.

3. Система фінансування інноваційних процесів. Забезпечує багатоканальність джерел вступу фінансових ресурсів, принципи вкладення засобів, що акумулюються, механізм контролю над використанням інвестицій, їх зворотність і оцінку ефективності інноваційних проєктів.

4. Оподаткування організацій і підприємств, що створюють і освоюють нововведення. Тут чимала роль відводиться державі, наприклад надання податкових пільг підприємствам, що проводять модернізацію свого виробництва, і зниження митних зборів на устаткування, що було придбане за кордоном у цілях оновлення основних фондів і виходу на новий рівень розвитку.

5. Страхування інноваційних ризиків. Страхування інновацій дає змогу відшкодувати збиток інтелектуальному і виробничому капіталу у разі настання несприятливих подій; покрити непрямі збитки (недоотриманий прибуток), пов'язані зі здійсненням інноваційної діяльності; захистити фінансові кошти (інвестиційний кредит), що інвестуються у сферу інновацій; відшкодувати збиток, заподіяний інноваційним підприємством третім особам (професійній і цивільній відповідальності), захищеним страховою компанією; відшкодування збитку життю, здоров'ю, працездатності у разі настання випадкових подій у життєдіяльності персоналу як учасників інноваційної діяльності [5, с. 148].

6. Стратегічний і тактичний інноваційний маркетинг. Припускає підтримку конкурентоспроможності підприємства й освоєння нових ринків збуту шляхом вивчення ринку, управління і регулювання виробництва та збуту інноваційного продукту, інноваційних технологій.

7. Ціноутворення на інноваційну продукцію і послуги. Побудова цінової політики підприємства на інноваційну продукцію. Чинники впливають на ціноутворення: тип ринку, стратегію

підприємства, пропозицію і попит, рівень доходів покупця, державні регулятори і т. п.

8. Державна підтримка і стимулювання інноваційної підприємницької діяльності.

В Україні останні роки не приділяється належної уваги цьому пріоритетному напрямку розвитку економіки. У результаті акціонування і приватизації науково-дослідна сфера багатьох галузей була зруйнована. Державну підтримку слід сконцентрувати на фінансуванні цільових інноваційних програм, дослідно-виробничих господарствах, де проводиться перевірка практичного застосування науково-технічних розробок у конкретних умовах. Бюджетні кошти доцільно надавати також тим підприємствам, які роблять конкурентоздатну продукцію, що має стійкий попит.

Проте наявність тіньової економіки, корупція, низький рівень економічної безпеки українських підприємств ставлять під загрозу як реалізацію політики модернізації, впровадження інновацій і залучення інвестицій в економіку країни, так і економічну безпеку держави у цілому. Багато країн дотримуються погляду, що безперспективно і небезпечно інвестувати кошти в країні, де не працюють державні закони, не створено умови для розвитку інноваційної діяльності, відсутні гарантії безпеки власності й особи. Приведений у табл. 1 рейтинг показує, що існує прямий зв'язок між рівнем конкурентоспроможності країни на світовій арені і розвитком інновацій у країні.

Таблиця 1
Рівень глобальної конкурентоспроможності та інноваційного розвитку провідних країн (місце країни в рейтингу зі 144 країн) [6]

Країна	Місце у рейтингу	
	Глобальна конкурентоспроможність	Інноваційний розвиток
Швейцарія	1	1
Сінгапур	2	8
Фінляндія	3	2
Швеція	4	4
Нідерланди	5	9
Німеччина	6	7
США	7	6
Великобританія	8	10
Гонконг	9	26
Японія	10	5
Катар	11	19
Данія	12	12
Тайвань, Китай	13	14
Канада	14	22
Норвегія	15	15
Австрія	16	13
Бельгія	17	11
Саудівська Аравія	18	29
Республіка Корея	19	16
Австралія	20	23

Тобто держави з високим рівнем інноваційного розвитку займають лідируючі позиції у світі. Відповідно, для того щоб держава могла стати «провідною світовою державою» XXI ст., що займає передові позиції в глобальній економічній конкуренції, необхідно сфокусувати національну політику на розвитку інновацій.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Сьогодні інноваційна спрямованість підприємств виступає ключовим інструментом їх стійкості й економічної безпеки. Для збільшення рівня економічної безпеки готельного підприємства необхідно застосовувати інноваційну стратегію, яка дасть змогу сформуванню і зміцненню ділових стосунків, придбати рентабельні ринкові позиції і підвищити рівень ділової активності підприємства. Основною метою вищого рівня керівництва компанії є визначення основних напрямів інноваційного розвитку готельного підприємства, якій сприятиме створенню необхідних умов для сталого розвитку готельних підприємств, забезпеченню конкурентоспроможності послуг на рівні міжнародних стандартів. Саме використання інноваційних технологій стає основним чинником, що сприяє динамічному розвитку і підвищенню результативності функціонування підприємств готельного господарства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Белоусова І.А. Управлінський облік – інформаційна складова системи економічної безпеки підприємства : монографія. Київ : Дорадо-Друк, 2010. 432 с.
2. Коюда П.М. Ефективність економічної діяльності підприємств: теорія та практика : монографія. Харків : Компанія СМІТ, 2013. 332 с.
3. Реутов А.Ю. Практическая интерпретация количественной оценки инновационной активности организации. URL: <http://journals.tsu.ru/uploads/import/865/files/352-160.pdf> (дата звернення: 27.11.2020).
4. Біла С.О. Стратегічні пріоритети розвитку світового ринку праці. *Економічний вісник університету*. 2019. Вип. 41. С. 107–119. DOI: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41> (дата звернення: 28.11.2020).
5. Нагайчук Н.Г. Корпоративне страхування в системі ризик-менеджменту підприємства. *Економічний аналіз*. 2016. Т. 24(1). С. 145–152. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/scan_2016_24\(1\)_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/scan_2016_24(1)_21) (дата звернення: 23.11.2020).
6. The Global Competitiveness Report 2017–2018: World Economic Forum, 2017. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2017-2018> (дата звернення: 02.12.2020).
7. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 № 40-IV (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/40-15#Text> (дата звернення: 20.11.2020).

REFERENCES:

1. Belousova I.A. (2010) Upravlinjskij oblik – informacijna skladova systemy ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva [Management accounting – an information component of the economic security of the enterprise]. Kyiv: Dorado-Druk. (in Ukrainian)
2. Koyuda P.M. (2013) Efektyvnist ekonomichnoyi diyalnosti pidpryyemstv: teoriya ta praktyka: monografiya. [The efficiency of economic activity of enterprises: theory and practice]. Xarkiv : Kompaniya SMIT. (in Ukrainian)
3. Reutov A.Yu. Praktycheskaya ynterpretacyya kolychestvennoj ocenky ynnovacyonnoj aktyvnosti organyzacyu. [Practical interpretation of the quantitative assessment of the organization's innovative activity]. Available at: <http://journals.tsu.ru/uploads/import/865/files/352-160.pdf> (accessed 27 november 2020).
4. Bila S.O. (2019) Strategichni priorytety rozvytku svitovogo rynku pracj. [Strategic priorities for the development of the world labor market.] Zbirnyk naukovykh pracj uchenykh ta aspirantiv. (Ekonomichnyj visnyk universytetu). vol. 41. pp. 107–119. Available at: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41> (accessed 28 november 2020).
5. Nagajchuk N. G. (2016) Korporatyvne straxuvannya v systemi ryzyk-menedzhmentu pidpryyemstva. [Corporate insurance in the risk management system of the enterprise]. (Ekonomichnyj analiz). vol. 24(1). pp. 145-152. Available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/scan_2016_24\(1\)_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/scan_2016_24(1)_21) (accessed 23 november 2020).
6. The Global Competitiveness Report 2017–2018. (2017) World Economic Forum. Available at: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2017-2018> (accessed 2 december 2020).
7. Zakon Ukrainy «Pro innovacijnu diyalnist» (04.07.2002) (z chynnymy zminamy ta dopovnennyamy). [Law of Ukraine «On Innovation»] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/40-15#Text> (accessed 20 november 2020).

УДК 338.242

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-18>**Смачило В.В.***кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри економіки та бізнесу**Харківського національного університету будівництва та архітектури***Попова Є.В.***магістр**Харківського національного університету будівництва та архітектури***Плічко І.***здобувач ступеню «бакалавр»**Харківського національного університету будівництва та архітектури***Smachylo Valentyna***Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Professor
Department of Economics and business**Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture***Popova Elizaveta***Master's degree**Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture***Plichko Ihor***Bachelor**Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРСОНАЛУ СУБ'ЄКТІВ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

FEATURES PERSONNEL OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP

АНОТАЦІЯ

У дослідженні проаналізовано бізнес-моделі соціальних підприємств та встановлено, що більшість суб'єктів соціального підприємництва вибирає модель, яка базується на включенні до ринку праці соціально вразливих верств населення. Аналіз структури безробітних та незайнятих дав змогу сформулювати портрет потенційного учасника суб'єкта соціального підприємництва: ним є жінка у віці 15–34 та 40–49 років, яка є безробітною або виключеною з ринку праці, та чоловік у віці 15–29 та 40–59 років. Визначено значний потенціал для працевлаштування та інклюзії серед соціально вразливих верств населення – 3 244,0 тис осіб. Зазначено, що під час управління персоналом соціальних підприємств доцільно спиратися на теорію поколінь, яка враховує вікові трудові особливості.

Ключові слова: соціальне підприємництво, суб'єкт соціального підприємництва, бізнес-модель, соціально вразливі особи, персонал, теорія поколінь.

АННОТАЦИЯ

В исследовании проанализированы бизнес-модели социальных предприятий и установлено, что большинство субъектов социального предпринимательства выбирает модель, основанную на включении в рынок труда социально уязвимых слоев населения. Анализ структуры безработных и незанятых позволил сформировать портрет потенциального участника субъекта социального предпринимательства: это женщина в возрасте 15–34 и 40–49 лет, которая является безработной или исключенной из рынка труда, и мужчина в возрасте 15–29 и 40–59 лет. Определен значительный потенциал для трудоустройства и инклюзии среди социально уязвимых слоев населения – 3 244,0 тыс. человек. Отмечено, что при управлении персоналом социальных предприятий целесообразно опираться на теорию поколений, которая учитывает возрастные трудовые особенности.

Ключевые слова: социальное предпринимательство, субъект социального предпринимательства, бизнес-модель, социально уязвимые лица, персонал, теория поколений.

ANNOTATION

Modern transformations of economic systems involve the socialization of business processes, which requires business representatives to adapt and form not only economic, consumer, but also social value in the process of their activities. Social entrepreneurship is actively spreading in our country, based on both traditional Ukrainian practices of patronage and modern business models that are actively used in Western scientific thought. The lack of a legally regulated understanding of social entrepreneurship does not prevent the development of this activity in both scientific and practical senses. At the same time, the issue of choosing a business model of a social enterprise and providing it with resources remains open and relevant, including and human. The study analyzed the labor market, namely: the number of unemployed, unemployed in terms of age and gender, place of residence and causes of unemployment. Official statistics and statistical analysis methods were used. General scientific methods of analysis and synthesis were also used, abstract-logical – for theoretical generalization, formation of conclusions and recommendations, determination of the essential load of basic categories. This study analyzed the business model of social enterprises and found that most social entrepreneurs choose a model based on the inclusion of socially vulnerable groups in the labor market. The analysis of the structure of the unemployed and the unemployed allowed to form a portrait of a potential participant of a social entrepreneurship entity – a woman aged 15-34 and 40-49, who is unemployed or excluded from the labor market, and a man aged 15-29 and 40-59 years; significant potential for employment and inclusion among socially vulnerable groups has been identified – 3244.0 thousand people. It is noted that when managing the personnel of social enterprises it is advisable to rely on the theory of generations, which takes into account the age of labor. Further research involves the development of recommendations for personnel management of social enterprises, taking into account the theory of generations.

Key words: social entrepreneurship, social entrepreneurship subject, business model, socially vulnerable people, staff, generation theory.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасні трансформації економічних систем передбачають соціалізацію бізнес-процесів, що вимагає від представників підприємництва адаптуватися та формувати не лише економічну, споживчу, а й соціальну цінність у процесі своєї діяльності. Соціальне підприємництво активно поширюється теренами нашої країни, базуючись як на традиційних українських практиках меценатства, так і на сучасних бізнес-моделях, що активно використовуються у західній науковій думці. Відсутність законодавчо врегульованого розуміння соціального підприємництва не заважає розвиватися даній діяльності як у науковому, так і у практичному сенсі. Водночас відкритим та актуальним залишається питання вибору бізнес-моделі соціального підприємства та забезпечення його ресурсами, у т. ч. й людськими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Серед вітчизняних дослідників у сфері соціального підприємництва слід відзначити роботи А.А. Свинчук, А.О. Корнецького, М.А. Гончарової, В.Я. Назарук, Н.Є. Гусак, А.А. Туманової, Д.Ю. Нагаївської, М. Наумової, В.В. Смачило, В.Ю. Халіної, О.М. Колмакової та Є.В. Кильницької [1–10]. Водночас дослідження українських науковців базуються на значному пулі робіт представників європейської та американської когорти дослідників та практиків: Г.Дж. Дис, А. Передо, Р. Спеар, Ф. Спреклі [11–15].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – сформувати портрет потенційного учасника суб'єкта соціального підприємництва та визначити особливості управління персоналом підприємств такого типу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розуміння сутності соціального підприємництва базується на його сприйнятті як специфічного виду підприємницької діяльності із соціальною метою та місією, яка спрямована на отримання соціального, економічного, інноваційного ефектів та ефектів сталості й масштабу [9]. В Зеленій книзі соціального підприємництва в Україні наведено декілька трактувань соціальних підприємств (СП): «1) підприємство, яке залучає до своєї роботи перш за все групи людей, що виключені з місцевих ринків праці; 2) бізнес із соціальними цілями, чії доходи реінвестуються в реалізацію місії або на благо спільноти, а не розподіляються серед акціонерів і власників; 3) громадська організація, націлена на соціальні зміни через використання інновацій та підприємництва; 4) підприємства, що виробляють соціально значимі товари чи надають соціально значимі послуги» [16]. Як бачимо, дані визначення цілком корелюють із розумінням соціального підприємництва. Звичайно, вказані підприємства можуть існува-

ти як у чистій формі або поєднувати декілька в єдину модель.

Підсумовуючи, можемо надати власне бачення суб'єкта соціального підприємництва: це суб'єкт господарювання (юридична або фізична особа), основною метою, місією якого є досягнення соціальної цілі через вирішення соціально значущої проблеми шляхом здійснення підприємницької діяльності з працевлаштуванням соціальних категорій населення, створенням соціально важливих продуктів (послуг) та спрямування частини доходу (прибутку) на виконання означеної соціальної мети, місії [17].

Бізнес-модель найчастіше розуміється як схематичний опис усіх необхідних компонентів бізнесу, які мають бути враховані в процесі планування, виробництва та продажу продукту (надання послуги). Сьогодні бізнес-модель розглядають у двох площинах [2]: бізнес-модель пояснює шляхи генерування доходу та можливості використання інновацій на підприємстві (франчайзинг, charity shop, підписка, плати, скільки можеш, тощо); бізнес-модель являє собою певний інструментарій, так званий каркас бізнес-моделей (найбільш відома Канва бізнес-моделей Остарвальдера і Пін'є (Business Model Canvas)). Для соціального підприємництва існує така канва (Social Enterprise Canvas), яка запропонована Штефаном де ла Пена Кіком у рамках Social Entrepreneurship Education Network [2].

Оскільки категорія соціального підприємництва і, відповідно, соціальні підприємства та соціальні підприємці, не ідентифіковано чітко в законодавчому просторі України, то досить складно визначити, чи відноситься той чи інший суб'єкт господарювання до соціального підприємництва.

Перша спроба впорядкування та складання каталогу соціального підприємництва була здійснена в 2013 р., і тоді він налічував 41 підприємство [18]. У другому каталозі соціальне підприємництво було представлено вже 150 суб'єктами господарювання [18]. Такі результати були досягнуті як через поширення інформації щодо створення такого каталогу, так і через вироблення більш точних критеріїв віднесення суб'єктів господарювання до сфери соціального бізнесу. Каталогізація здійснювалася в розрізі кожного підприємства, на яке заводилася окрема картка з відповіддю на 17 питань.

У дослідженні [19] було здійснено типологізацію соціальних підприємств на основі каталогу [18] за критеріями: галузева належність, соціальне призначення, розподіл прибутку, організаційно-правові форми, розмір та тривалість функціонування, географічне розташування. Установлено, що 61% існуючих в Україні соціальних підприємств вибрали своєю метою інклюзію в ринок праці соціально вразливих верств населення. До пріоритетних бізнес-моделей для суб'єктів соціального підприємництва європейських країни, що дослі-

джувалися в [20], відносять: працевлаштування вразливих категорій громадян; генерування прибутку, який спрямовується на досягнення соціальної/екологічної цілі; виробництво товарів/надання послуг важливого соціального/екологічного призначення; розвиток депресивних територій; змішана (комплексна) бізнес-модель.

У дослідженні [21] підтверджено раніше наведені дані, що «більшість підприємств працевлаштовує осіб із соціально вразливих категорій населення». Там же було вказано, що переважна кількість працівників соціальних підприємств – молодь (69%) та жінки (54%).

Отже, найбільш популярною бізнес-моделлю є орієнтація на залучення соціально вразливих верств населення – тих, які виключені із місцевих ринків праці. Серед таких категорій можна виділити не лише економічно неактивне населення в частині інклюзивних категорій (табл. 1), а й молодь, жінок та людей передпенсійного віку, безробіття серед яких зростає.

Для обґрунтування ситуації щодо ринку праці соціальних підприємств звернемося до офіційних даних статистики стосовно безробітних та незайнятих, визначимо їх віковий та територіальний зріз, а також причини незайнятості. Це дасть змогу сформувати портрет учасника соціального бізнесу.

Аналіз офіційних статистичних даних по Україні щодо безробіття населення (за методологією МОП) за статтю, типом місцевості та віковими групами у 2019 р. [23] дав змогу виявити певні особливості (табл. 2).

Для того щоб сформувати загальний портрет особи, яка є виключеною з ринку праці, необхідно виявити причини ексклюзії (табл. 3).

З аналізу даної таблиці бачимо, що на третьому місці за кількістю осіб знаходяться особи, що виконують домашні (сімейні) обов'язки, перебувають на утриманні (2 248,8 тис осіб), де переважають жінки (1 924,6 тис осіб), а за територією – у міській місцевості (1 373,6 тис осіб).

Таким чином, можемо сформувати портрет соціально вразливої особи виходячи з аналізу ринку праці (рис. 1).

Із рис. 1 видно, що присутній потенціал розвитку соціального підприємництва за рахунок працевлаштування як ексклюзивних осіб, так і осіб, які потерпають від дискримінації на ринку праці (молодь та особи передпенсійного віку, т. зв. політика ейджизму), жінки.

Отже, можна чітко ідентифікувати проблему працевлаштування у віковому розрізі (молодіжне підприємництво та проблема ейджизму), проблему працевлаштування осіб з обмеженими можливостями, вирішення яких можливе через створення соціального підприємства.

Для вирішення проблеми працевлаштування осіб понад 40+ Служба зайнятості запускає програму «Ваучер на навчання», яка передбачає надання фінансування на навчання за пріоритетним переліком професій безробітним для осіб понад 45 років [24].

Така програма призначена для професійної переорієнтації безробітних у віці понад 40 років задля їх навчання актуальним професіям та подальшого працевлаштування. Також передбачено одноразову допомогу по безробіттю для відкриття власного бізнесу, що є активним методом підвищення зайнятості.

Відповідно, формування колективів соціальних підприємств такого типу повинне буде враховувати особливості вікових характеристик,

Таблиця 1

Соціальна мета та категорії населення, за якими здійснюється соціальне підприємництво

Соціальна мета	Категорії населення
Створення умов для дітей у реалізації творчих, культурних, спортивних можливостей; забезпечення доступним житлом громадян із числа малозабезпечених, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, молоді, багатодітних сімей; подолання бідності і зменшення соціального розшарування; створення умов для гідного життя людей похилого віку, осіб з інвалідністю; подолання бездомності громадян, безпритульності, бездоглядності, бродяжництва серед дітей; запобігання усім формам насильства, зокрема домашнього насильства; запобігання втягуванню дітей у злочинну діяльність; протидія торгівлі людьми, реабілітація постраждалих від торгівлі людьми; профілактика та розв'язання проблем, пов'язаних із залежністю до алкоголю, наркотиків, іншою залежністю, яка має негативні наслідки для людини та суспільства; сприяння працевлаштуванню осіб, які не мають роботи, зокрема шляхом їх навчання знанням і навичкам роботи за професією та пошуку роботи; здійснення заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки; протидія поширенню соціально небезпечних захворювань; вирішення інших соціальних питань, визначених актами центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування	Діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, безпритульні діти Особі з інвалідністю Ветерани війни та учасники бойових дій Внутрішньо переміщені особи Особі похилого віку Особі, які постраждали від домашнього насильства Особі, що мають алкогольну або наркотичну залежність Особі, які звільнилися з місць позбавлення волі Особі, які постраждали від торгівлі людьми Особі, які постраждали від стихійного лиха, катастрофи, військових дій Біженці Бездомні особи Та інші особи, що потрапили у складні життєві обставини (СЖО) Особі, які відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» потребують надання їм соціальних послуг Інші категорії осіб, визначених актами центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування

Джерело: побудовано на основі [22]

які можна розкрити через теорію поколінь. Остання полягає у розподілі людей на чотири основні покоління, які представлені на ринку праці (бебі-бумери, X, Y, Z). До верств населення, серед яких безробіття є проблемою, потрапляють представники покоління Y, адже знаходяться у віці від 40 до 59 років, та представники покоління Z (15–24 років).

До трудових особливостей покоління Z відносять: креативність у вирішенні поставлених завдань, відсутність страху втратити роботу, цінність часу та орієнтація на власні цілі, високе он-лайн та цифрове сприйняття, робота з інформацією, слабка соціальна залученість та нездатність до командування; покоління X: орієнтація на рутинну роботу; орієнтація на

поступове кар'єрне зростання; фундаментальний підхід до вирішення поставлених завдань; трудоголіки; готовність до змін, навчання; глобальна інформованість, технічна грамотність [25–27].

Для того щоб залучити їх у команду соціального підприємства, необхідно, за результатами дослідження [28], формувати динамічну та інноваційну культуру організації, заохочувати співробітників до саморозвитку та зростання, забезпечити поєднання метою та спільними цінностями, створити прозорий механізм співпраці, який би базувався на діджиталізації процесів та онлайн-присутності.

За прогнозом, до 2040 р. з ринку праці вже зникнуть представники поколінь X та Y. Діти,

Таблиця 2

Аналітичний огляд ринку праці України

Аналіз безробітних за статтю, типом місцевості та віковими групами у 2019 р.	
<ul style="list-style-type: none"> – середній рівень безробіття 8,2%; – у віковому розрізі найвищий рівень безробіття характерний для молоді 15-24 років і становить 15,4% (так зване молодіжне безробіття); для категорій 25-29 років та 40-49 років рівень безробіття є вищим за середній по країні, що свідчить про наявність проблемних моментів із зайнятістю для цих вікових категорій; проблемними групами серед чоловіків є молодь 15-24 років (15,5%), 25-29 років (8,8%), 50-59 років (8,8%); – у гендерному розрізі найбільшим проблемним моментом є зайнятість жінок у віці 15-24 років (рівень безробіття – 15,3%) та у віці 40–49 років (рівень безробіття становить 8,6%, що вище середнього); для чоловіків середній рівень безробіття – 8,5%, що вище, ніж середній по Україні, та значно вищий, аніж середній для жінок (7,9%); вище за середній і рівень безробіття для чоловіків працездатного віку (8,8% проти 8,6%); – рівень безробіття для сільської місцевості у середньому становить 8,6%, що вище, ніж у середньому по країні (8,2%), а для працездатного населення взагалі сягає 9,1%; рівень безробіття жителів міст нижче за середній (становить 8%), але проблема молодіжного безробіття також є гострою (15,0%); також вище за середній є рівень безробіття для осіб 40-49 років – 8,7%; проблемними є групи 15-24 років, 25-29 років, 30-34 років та 50-59 років 	
Аналіз населення, що не входить до складу робочої сили	
<ul style="list-style-type: none"> – із загальної чисельності 958,4 тис осіб цієї категорії 375,7 тис осіб – працездатного віку, більшість з яких жінки (219,1% або 58,3%) та більшість з яких – 302,2 тис осіб проживає у містах; – 43,7% населення віком 15 років і старше не відноситься до робочої сили, тобто виключені з ринку праці; – розбивка за віковими групами демонструє високі показники ексклюзії з ринку праці осіб у віці 15-24 років (63,8%), 50-59 років (26,2%) та 25-29 років (20%). Більший рівень ексклюзії жінок із ринку праці (50,8%), аніж чоловіків (35,2%), у сільській місцевості (46,4%), аніж у міській (42,3%). Відзначаємо високий рівень незалученості до робочої сили жінок у віці 15-24 років та 25-29 років, які є працездатними, – відповідно 68,3% та 32,7% 	

Джерело: розраховано авторами на основі [23]

Таблиця 3

Аналіз незайнятого населення за причинами незайнятості в 2019 р. [23]

Найменування	Усього	Жінки	Чоловіки	Міська місцевість	Сільська місцевість
Особи, які не входять до складу робочої сили у віці 15-70 років, усього	10430,5	6363,8	4066,7	6893,1	3537,4
у т. ч. за причинами незайнятості					
пенсіонери	5712,1	3311,7	2400,4	3854,4	1857,7
учні, студенти денної форми навчання	2029,9	972,0	1057,9	1419,1	610,8
виконують домашні (сімейні) обов'язки, перебувають на утриманні	2248,8	1924,6	324,2	1373,6	875,2
стан здоров'я	191,4	73,1	118,3	109,1	82,3
зневірені	40,1	20,0	20,1	24,1	16,0
не знають, де й як шукати роботу, вважають, що немає підходящої роботи	55,5	21,1	34,4	25,9	29,6
сезонний характер роботи, сподіваються повернутися на попередню роботу	25,0	7,4	17,6	12,9	12,1
інші	127,7	33,9	93,8	74,0	53,7

Рис. 1. Портрет потенційного учасника суб'єкта соціального підприємництва

Джерело: сформовано авторами на основі [23]

що народжені після 2010–2012 рр. уже представлятимуть інше покоління – α , але як вони виглядатимуть на ринку праці в 2030–2040 рр., ще складно сказати. Отже, актуальним є вивчення саме поколінь X, Y, Z [25]. Під час управління персоналом СП із такою бізнес-моделлю необхідно застосовувати відповідні методи управління, формувати корпоративну культуру, організаційну структуру, будувати систему мотивації та стимулювання з урахуванням вікових особливостей.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У дослідженні проаналізовано бізнес-моделі соціальних підприємств та встановлено, що більшість суб'єктів соціального підприємства вибирає модель, яка базується на включенні до ринку праці соціально вразливих верств населення. Аналіз структури безробітних та незайнятих дав змогу сформувати портрет потенційного учасника суб'єкта соціального підприємства: ним є жінка у віці 15–34 та 40–49 років, яка є безробітною або виключеною з ринку праці, та чоловік у віці 15–29 та 40–59 років; визначено значний потенціал для працевлаштування та інклюзії серед соціально вразливих верств населення – 3 244,0 тис осіб.

Зазначено, що під час управління персоналом соціальних підприємств доцільно спиратися на теорію поколінь, яка враховує вікові трудові особливості.

Подальші дослідження передбачають розроблення рекомендацій щодо управління персоналом соціальних підприємств з урахуванням теорії поколінь.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін : посібник / А.А. Свинчук та ін. Київ : ВІ ЕН ЕЙ, 2017. 188 с.
2. Соціальне підприємництво : посібник для викладачів курсу / за наук. редакцією к.е.н. А.О. Корнецького. Київ : Фамільна друкарня Huss, 2019. 160 с.
3. Долуда Л., Назарук В., Кірсанова Ю. Соціальне підприємництво. Бізнес-модель. Реєстрація. Оподаткування. Київ : Україна, 2017. 92 с.
4. Корнецький А.О., Нагаївська Д.Ю. Соціальне підприємництво і соціальна відповідальність бізнесу: визначення, критерії та регулювання. *Причорноморські студії*. 2016. Вип. 11. С. 204–208.
5. Свинчук А.А. Формування концепції державної підтримки соціальних підприємств в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2015. № 2. С. 82–85.
6. Свинчук А.А. Міжнародний досвід розвитку соціальних підприємств: уроки для України. 2014. URL: <https://core.ac.uk/reader/32608410>.
7. Наумова М. Сутність соціального підприємництва та його роль у соціально-економічному розвитку суспільства. *Україна: аспекти праці*. 2014. № 4. С. 34–39.
8. Смачило В.В., Халіна В.Ю. Соціальне підприємництво як інтегративний інструмент сталого розвитку України: європейський досвід. *Інфраструктура ринку*. 2017. № 6.
9. Смачило В.В., Халіна В.Ю., Кильницька Є.В. Development of the social entrepreneurship in Ukraine as an innovative form of the business. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2018. № 1. URL: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2018_1_235_246.pdf.
10. Халіна В.Ю., Смачило В.В., Колмакова О.М. Концепція програми фінансування реєстраційного соціального підприємництва в Україні. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2018. Вип. 9(208). С. 147–158.

11. Dees J.G. The meaning of «social entrepreneurship». URL: http://www.caseatduke.org/documents/dees_sedef.pdf.
12. Дис Г.Дж. Лабораторія знань. *Фінанси і розвиток*. 2012. № 4. URL: <http://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/fandd/2012/12/pdf/dees.pdf>.
13. Peredo A.M., McLean M. Social entrepreneurship: A critical review of the concept. *Journal of World Business*. 2006. № 41(1). P. 56–65.
14. Spear R. Social entrepreneurship: A different model. *International Journal of Social Economics*. 2006. № 33. P. 399–410.
15. Спреклі Ф. Посібник з планування соціального підприємництва. *Британська Рада*. 2011. URL: www.britishcouncil.org.
16. Зелена книга соціального підприємництва в Україні. URL: <https://drive.google.com/file/d/1ujmBuxtH-rAw5bldhPZoR1UoHKyMjQko/view>.
17. Смачило В.В., Попова Є. Сутність суб'єктів соціального підприємництва. *Проблеми та перспективи розвитку підприємництва* : матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 27 листопада 2020 р. Харків : ХНАДУ, 2020. С. 201–202.
18. Каталог соціальних підприємств України 2016–2017 рр. URL: <https://drive.google.com/file/d/151NaCLownZVphIAgcZpk3Esp79sicw/view>.
19. Екосистема соціального підприємництва в Україні: виклики та можливості / ПАКТ. Київ (Україна) – Вашингтон (США), 2018. 38 с.
20. Розвиток соціального підприємництва в Україні. Біла книга. Київ, 2020. 98 с.
21. Соціальне підприємництво в Україні Економіко-правовий аналіз eu4youth- розкриття потенціалу молодих соціальних підприємців в Молдові та Україні. URL: https://www.euneighbours.eu/sites/default/files/publications/2020-11/Legal%20report%20in%20Ukraine_Ukrainian.pdf.
22. Концепція розвитку соціального підприємництва в Україні (проект). URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/417257>.
23. Офіційний сайт Державної служби статистики. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rp/eans/eans_u/arch_bnsmv_u.htm.
24. Офіційний сайт Державної служби зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/publikaciya/informaciya-dlya-osib-vikom-starshe-45-rokiv>.
25. Смачило В.В., Шуміло О.С., Попова Є.В. Управління персоналом підприємств крізь призму теорії поколінь. *Ефективна економіка*. 2020. № 3.
26. Смачило В.В., Шуміло О.С., Халіна В.Ю. Аналіз стану персоналу в сфері будівництва. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 41. С. 150–156.
27. Смачило В.В. Архітектура трансформацій кадрового потенціалу підприємств транспорту. *Економіка і держава*. 2019. № 7. С. 39–45.
28. How to Attract Generation Z Candidates to Your Organization. URL: <https://blog.shrm.org/blog/how-to-attract-generation-z-candidates-to-your-organization>.
3. Doluda L., Nazaruk V., Kirsanova Yu. Kyiv (2017) Sotsialne pidpriemnytstvo. Biznes-model. Reiestratsiia. Opodatkuvan-nia. TOV «Aheststvo «Ukraina. 92. [in Ukr.].
4. Kornetskyi A.O., Nahaivska D.Iu. (2016) Sotsialne pidpriemnytstvo i sotsialna vidpovidalnist Biznesu: vyznachennia, kryterii ta rehuliuвання [Social Entrepreneurship and Social Responsibility of Business: Definitions, Criteria and Regulation]. Prychor-nomorski studii [Black Sea studios]. 11. 204–208.[in Ukr.].
5. Svynchuk A.A. (2015) Formuvannia kontseptsii derzhavnoi pidtrymky sotsialnykh pidpriemstv v Ukraini [Formation of the concept of state support of social enterprises in Ukraine]. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky [Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic sciences]. 2. 82–85. [in Ukr.].
6. Svynchuk A.A. (2014) Mizhnarodnyi dosvid rozvytku sotsialnykh pidpriemstv: uroky dlia Ukrainy [International experience in the development of social enterprises: lessons for Ukraine]. Retrieved from <https://core.ac.uk/reader/32608410>. [in Ukr.].
7. Naumova M. (2014) Sutnist sotsialnoho pidpriemnytstva ta yoho rol u sotsialno-ekonomichnomu rozvytku suspilstva [The essence of social entrepreneurship and its role in socio-economic development of society]. Ukraina: aspekty pratsi [Ukraine: aspects of work]. 4. 34–39. [in Ukr.].
8. Smachylo V.V., Khalina V.Iu. (2017) Sotsialne pidpriemnytstvo yak intehratyvnyi instrument staloho rozvytku Ukrainy: yevropeyskyi dosvid [Social entrepreneurship as an integrative tool for sustainable development of Ukraine: European experience]. Infrastruktura rynku [Market infrastructure]. 6. [in Ukr.].
9. Smachylo, V., Khalina, V., Kylnytska Ye. (2018) Development of the social entrepreneurship in Ukraine as an innovative form of the business. *Marketing i menedzhment innovatsiy*. № 1. Retrieved from: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2018_1_235_246.pdf [in Eng.].
10. Khalina V.Iu., Smachylo V.V., Kolmakova O.M. (2018) Kontseptsiiia prohramy finansuvannia reemihratsiinoho sotsialnoho pidpriemnytstva v Ukraini [The concept of the program of financing re-emigration social entrepreneurship in Ukraine]. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini [Formation of market relations in Ukraine]. 9 (208). 147–158.
11. Dees J.G. The meaning of “social entrepreneurship”. Retrieved from: http://www.caseatduke.org/documents/dees_sedef.pdf. [in Ukr.].
12. Dis G. Dzh. (2012) Laboratorija znaniy. Finansy i razvitie. No 4 Retrieved from <http://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/fandd/2012/12/pdf/dees.pdf>. [in Rus.].
13. Peredo A.M., McLean M. (2006) Social entrepreneurship: A critical review of the concept. *Journal of World Business*. No 41(1). P. 56–65. [in Eng.].
14. Spear R. (2006) Social entrepreneurship: A different model. *International Journal of Social Economics*. No 33. P. 399–410. [in Eng.].
15. Friir Sprekli (2011) Posibnyk z Planuvannia Sotsialnoho Pidpriemnytstva. Brytanska Rada.Retrieved from www.britishcouncil.org [in Ukr.].
16. Zelena knyha sotsialnoho pidpriemnytstva v Ukraini Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1ujmBuxtH-rAw5bldhPZoR1UoHKyMjQko/view> [in Ukr.].
17. Smachylo V.V., Popova Ye.(2020) Sutnist subiektiv sotsialnoho pidpriemnytstva. Problemy ta perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva: Materialy KhIV Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii (m. Kharkiv, 27 lystopada 2020 roku). Kh.: KhNADU. 201–202.

REFERENCES:

1. Sotsialne pidpriemnytstvo: vid idei do suspilnykh zmin.(2017) Posibnyk / Svynchuk A.A., Kornetskyi A.O., Honcharova M.A., Nazaruk V.Ia., Husak N.Ie., Tumanova A.A. K: TOV «PIDPR-YeMSTVO «VI EN El», 188. [in Ukr.].
2. Sotsialne pidpriemnytstvo: posibnyk dlia vykladachiv kursu (2019) / za nauk. redaktsiieu k.e.n. A. O. Kornetsko. K. : Famiina drukarnia Huss,160. [in Ukr.].

18. Kataloh sotsialnykh pidpriemstv Ukrainy 2016–2017 rr. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/151INaCLownZ-Vph-IAgcZpk3Esp79sicw/view> [in Ukr.].
19. Ekosystema sotsialnoho pidpriemnytstva v Ukraini: vyklyky ta mozhlyvosti (2018) / ПАКТ. Kyiv (Ukraina) – Vashynhton (SShA). 38 p. [in Ukr.].
20. Rozvytok sotsialnoho pidpriemnytstva v Ukraini. Bila knyha. (2020) K.: 98. [in Ukr.].
21. Social entrepreneurship in Ukraine Economic and legal analysis EU4Youth – unlocking the potential of young social entrepreneurs in Moldova and Ukraine Retrieved from https://www.euneighbours.eu/sites/default/files/publications/2020-11/Legal%20report%20in%20Ukraine_Ukrainian.pdf
22. Kontsepsiia rozvytku sotsialnoho pidpriemnytstva v Ukraini (proiekt). Retrieved from <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/417257> [in Ukr.].
23. Oficijnyj sajt Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rp/eans/eans_u/arch_bnsmv_u.htm [in Ukr.].
24. Oficijnyj sajt Derzhavnoi sluzhby zajnatosti Retrieved from <https://www.dcz.gov.ua/publikaciya/informaciya-dlya-osib-vikom-starshe-45-rokiv> [in Ukr.].
25. Smachylo V.V., Shumilo O.S., Popova Ye.V. (2020) Upravlinnia personalom pidpriemstv kriz pryizmu teorii pokolin. [Personnel management of enterprises through the prism of generational theory]. Efektyvna ekonomika [Efficient economy]. № 3. [in Ukr.].
26. Smachylo V.V., Shumilo O.S., Khalina V.Iu. (2020) Analiz stanu personalu v sferi budivnytstva [Analysis of the state of personnel in the field of construction]. Infrastruktura rynku [Market infrastructure]. 41. 150-156. [in Ukr.].
27. Smachylo V.V. (2019) Arkhitektonika transformatsii kadrovoho potentsiala pidpriemstv transportu [Architectonics of transformations of personnel potential of transport enterprises]. Ekonomika i derzhava [Economy and state]. 7. 39-45. [in Ukr.].
28. How to Attract Generation Z Candidates to Your Organization Retrieved from: <https://blog.shrm.org/blog/how-to-attract-generation-z-candidates-to-your-organization>

УДК 658.012.2

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-19>

Судакова О.І.
кандидат технічних наук, доцент кафедри економіки та підприємництва
Придніпровської державної академії будівництва та архітектури

Брискіна А.О.
здобувач другого рівня вищої освіти
Придніпровської державної академії будівництва та архітектури

Орел Д.А.
здобувач першого рівня вищої освіти
Придніпровської державної академії будівництва та архітектури

Sudakova Oksana
Candidate of Technical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Economics and Entrepreneurship
Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture

Bryskina Alina
Student
Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture

Orel Danilo
Student
Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ТА ЇХ ШЛЯХИ ПОЛІПШЕННЯ

STATISTICAL ANALYSIS OF ECONOMIC INDICATORS OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY IN UKRAINE AND HOW TO IMPROVE THEM

АНОТАЦІЯ

У статті проведено статистичний аналіз економічних показників діяльності малих підприємств у галузі промисловості за період 2010–2019 рр., серед них: обсяг виробленої продукції підприємств, обсяг реалізованої продукції підприємств, фінансові результати до оподаткування підприємств, чистий прибуток підприємств. Протягом 2012–2019 рр. обсяг реалізованої продукції зростає, що має позитивну тенденцію та може свідчити про розширення малих підприємств у галузі промисловості. Протягом 2010–2019 рр. обсяг реалізованої продукції також має позитивну тенденцію до зростання завдяки перевищенню обсягу реалізованої продукції над виробленою у 2019 р., це свідчить про перевищення попиту над пропозицією. Чистий прибуток за період 2010–2019 рр., окрім 2018 та 2019 рр., має негативну тенденцію, це показують його від'ємні значення, а саме збитки малих підприємств. Запропоновано шляхи поліпшення економічних показників підприємницької діяльності в Україні.

Ключові слова: статистика, аналіз, економічні показники, обсяг виробленої продукції, обсяг реалізованої продукції, чистий прибуток підприємства.

АННОТАЦІЯ

В статье проведен статистический анализ экономических показателей деятельности малых предприятий в отрасли промышленности за период 2010–2019 гг., среди которых: объем продукции предприятий, объем реализованной продукции предприятий, финансовые результаты до налогообложения предприятий, чистая прибыль предприятий. В течение 2012–2019 гг. объем реализованной продукции возрастал, и это положительная тенденция, которая может свидетельствовать о расширении малых предприятий в отрасли промышленности. В течение 2010–2019 гг. объем реализованной продукции также имеет положительную тенденцию к росту благодаря пре-

вышению объема реализованной продукции над произведенной в 2019 г., что свидетельствует о превышении спроса над предложением. Чистая прибыль за весь период 2010–2019 гг., кроме 2018 и 2019 гг., имеет негативную тенденцию, это показывают ее отрицательные значения, а именно убытки малых предприятий. Предложены пути улучшения экономических показателей предпринимательской деятельности в Украине.

Ключевые слова: статистика, анализ, экономические показатели, объем произведенной продукции, объем реализованной продукции, чистая прибыль предприятия.

ANNOTATION

Nowadays a number of legal, economic and organizational problems related to the implementation of the role of the state in the effective regulation of business development in Ukraine have become relevant. The development of entrepreneurial activity is one of the main prerequisites for the formation and realization of the export potential of the state, its material enrichment and growth of living standards. In modern conditions there is a need for a detailed study of business activity in Ukraine. Using statistical data of the site ukrstat.gov.ua, the economic indicators of small industrial enterprises within the period of 2010–2019 have been analyzed in the article. They are the volume of goods manufactured by enterprises; the volume of goods sold by enterprises; financial results prior to taxation of enterprises; net profit of enterprises. During 2012–2019, the volume of goods sold increased, which has a positive trend and may indicate the development of small industrial enterprises. During 2010–2019 the volume of sold products also has a positive upward trend, due to the excess of the volume of sold products over those produced in 2019. This indicates an excess of demand over supply. Net profit for the entire period of 2010–2019, except for 2018, 2019 has a negative trend, as shown by its negative values, namely the losses of small businesses. The state of entrepreneurial activity in Ukraine is currently unsatisfactory. It is

evidenced by the slow growth rate of the number of small enterprises, imperfect market infrastructure and competition, lack of working capital, lack of investment resources, etc. Further development of small business, increasing its competitiveness in both domestic and foreign markets, largely depends on a balanced and sound state policy. Today it is vital to include the development of small business in Ukraine in the overall strategy of economic growth and structural reconstruction of the national economy. To improve and stabilize business activities in Ukraine, the following measures are offered: to apply a flexible system of preferential taxation for medium and small businesses, depending not on the number of those working in them, but on the annual volume (sales) of products, services, works; to constantly reduce the tax burden on small and medium enterprises; to facilitate access of small and medium enterprises to financial resources; to change the microcredit system in the field of small business in Ukraine. The financial and loan system in Ukraine currently offers different conditions and rates for small business loans, which has a particularly negative impact on the work of entrepreneurs in the period of the economic crisis.

Key words: statistics, analysis, economic indicators, volume of output, volume of sales, net profit of the enterprise.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Важливим складником національної економіки є підприємництво. Сьогодні є багато проблем, що перешкоджають розвитку підприємництва в Україні. Головна з них – світова пандемія COVID-19. Вирішення проблем забезпечить підвищення ефективності підприємницької діяльності, розширення підприємницького сектору, зменшення тіньового сектору. Основну роль у подоланні цих проблем повинна відігравати держава. Важливо пам'ятати, що в сучасних умовах національної економіки розвиток підприємництва є основою економічного і соціального розвитку, вирішення соціальних проблем, подолання бідності та забезпечення високого рівня життя громадян.

Окрім того, беручи до уваги закордонний досвід, можна стверджувати, що особливо дієвим чинником становлення і розвитку ефективної економіки є формування малих підприємств у галузі промисловості, основною метою яких є прибуткова діяльність підприємництва без заподіяння шкоди суспільству та навколишньому середовищу. Тому в сучасних умовах виникає необхідність детального дослідження показників малих підприємств у галузі промисловості України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Досліджено сучасну наукову літературу за тематикою підприємницької діяльності вітчизняних підприємницьких структур. Економічне зростання держави неможливе без розвитку підприємницької діяльності. Це є одним із найвагоміших чинників економічного зростання держави. Розвиток підприємницької діяльності завжди супроводжується збільшення кількості малих підприємств, які функціонують у різних галузях економіки. Зростання кількості малих підприємств у галузі промисловості спричиняє збільшення синергії у різних сферах економіки, поліпшення рівня життя населення через посилення конку-

ренції та пошуку нових ніш на вже освоєних ринках, що спричиняє зниження безробіття та підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки. Окрім того, зростання кількості малих підприємств у галузі промисловості, які успішно здійснюють свою діяльність на внутрішньому ринку, стимулює збільшення обсягів експорту та вартості національної грошової одиниці. А отже, виникає необхідність дослідження економічних показників діяльності малих підприємств у галузі промисловості за період 2010–2019 рр., а саме: обсягу виробленої продукції підприємств, обсягу реалізованої продукції підприємств, фінансових результатів до оподаткування підприємств, чистого прибутку підприємств.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у статистичному аналізі стану вітчизняного підприємництва для виокремлення основних проблем і запропонування шляхів їх подолання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Стан малого підприємництва в Україні зараз є незадовільним. Головною перешкодою на шляху розвитку малих підприємств у галузі промисловості є відсутність ефективного механізму їх підтримки з боку нашої держави. За умов нестійкої економічної і політичної ситуації та фінансової кризи діяльність малих підприємств у галузі промисловості гальмується наявністю суттєвих проблем і перешкод у даній сфері. Розвиток підприємницької діяльності є однією з головних передумов формування економічного потенціалу держави, її матеріального збагачення та зростання рівня життя населення.

На підставі статистичних даних сайту ukrstat.gov.ua [1] було проаналізовано економічні показники діяльності малих підприємств у галузі промисловості за період 2010–2019 рр., серед яких – обсяг виробленої продукції підприємств, обсяг реалізованої продукції підприємств, фінансові результати до оподаткування підприємств, чистий прибуток підприємств (табл. 1).

На основі даних табл. 1 побудовано лінію тренду обсягу виробленої продукції малих підприємств у галузі промисловості за період 2012–2018 рр. (рис. 1).

Лінія тренду на рис. 1 показує, що протягом 2012–2019 рр. обсяг реалізованої продукції зростає, що має позитивну тенденцію та може свідчити про розширення малих підприємств у галузі промисловості. Побудована лінія тренду зображує позитивний прогноз на три роки, рівняння тренду: $y = 117188x + 150228$.

На основі даних табл. 1 побудовано лінію тренду обсягу реалізованої продукції малих підприємств у галузі промисловості за період 2010–2019 рр. (рис. 2).

Лінія тренду на рис. 2 показує, що протягом 2010–2019 рр. обсяг реалізованої продукції

також має позитивну тенденцію до зростання завдяки перевищенню обсягу реалізованої продукції над виробленою у 2019 р., це свідчить про перевищення попиту над пропозицією. А отже, і побудована лінія тренду зображує позитивний прогноз на наступні три роки, яка виражається рівнянням: $y = 2E+08x + 2E+08$.

На основі даних табл. 1 побудовано лінію тренду фінансового результату до оподаткування малих підприємств у галузі промисловості за період 2010–2019 рр. (рис. 3).

Графік фінансового результату до оподаткування за 2010–2019 рр. (рис. 3) показує, що майже за весь період діяльності підприємств

спостерігаються негативні значення, а отже, можливі коливання у майбутньому та невелике зростання, згідно з побудованою лінією тренду: $y = 9E+06x - 7E+07$.

На основі даних табл. 1 побудовано лінію тренду чистого прибутку малих підприємств у галузі промисловості за період 2010–2019 рр. (рис. 4).

Чистий прибуток за весь період 2010–2019 рр., окрім 2018 та 2019 рр., має негативну тенденцію, це показують його від'ємні значення, а саме збитки малих підприємств. У майбутні три роки може очікуватися зниження прибутку та отримання збитків, але більш помірних, аніж до

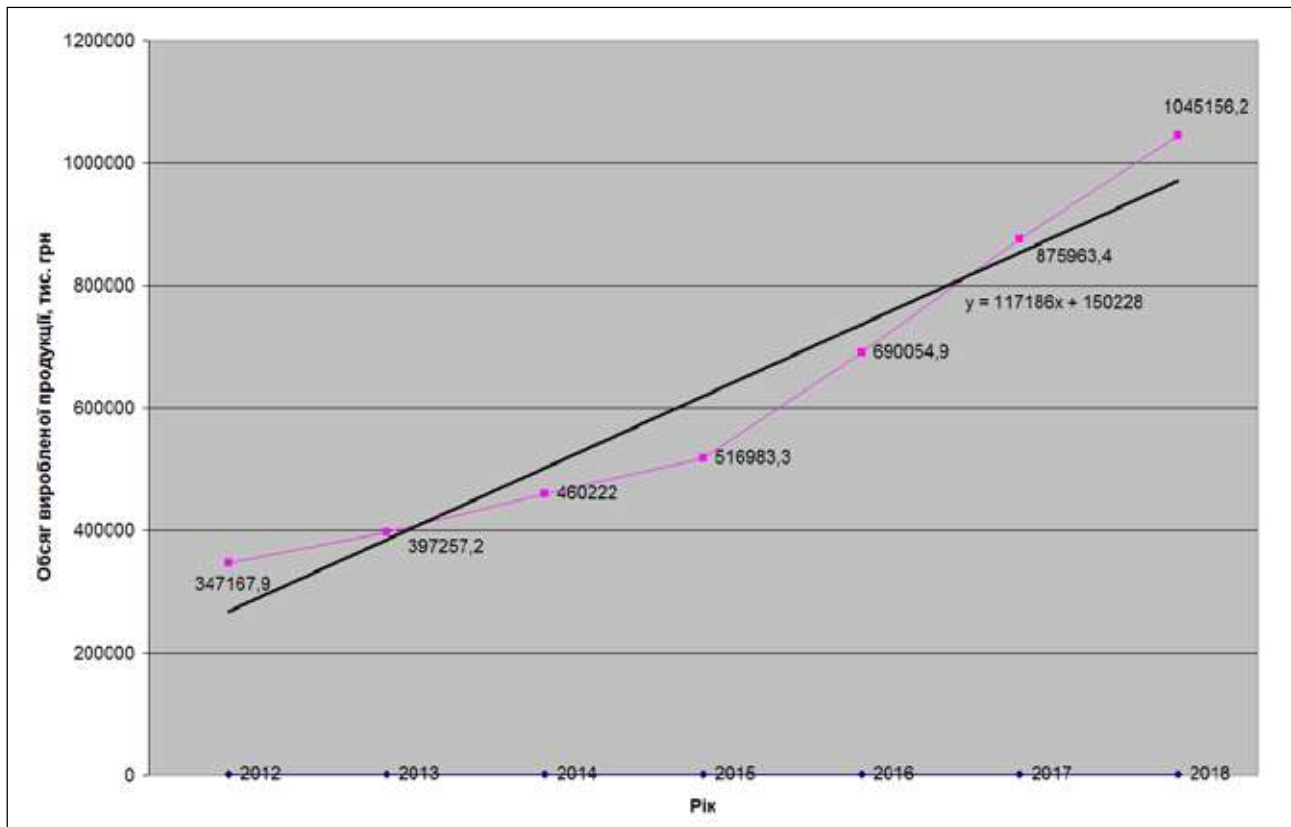

Рис. 1. Лінія тренду обсягу виробленої продукції малих підприємств у галузі промисловості за період 2012–2018 рр.

Таблиця 1

Статистичні дані для дослідження

Рік	Обсяг виробленої продукції, тис грн	Обсяг реалізованої продукції, тис грн	Фін. результат до оподаткування, тис грн	Чистий прибуток, тис грн
2010	-	568267116,1	-15647065,9	-19661443,1
2011	-	607782417,1	-5057259,7	-10593564,3
2012	347167,9	672653401,9	-9253987,3	-14748310,9
2013	397257,2	670258503,3	-25057903,5	-29420914,2
2014	460222,0	705000480,5	-175262396,9	-179297518,8
2015	516983,3	937112825,6	-111905956,7	-118194421,9
2016	690054,9	1177385243,1	-24151412,1	-32206794,2
2017	875963,4	1482000737,0	-10724817,8	-20971864,0
2018	1045156,2	1766150444,0	46870814,6	31868636,7
2019	-	1839875890,0	103828528,8	89449378,4

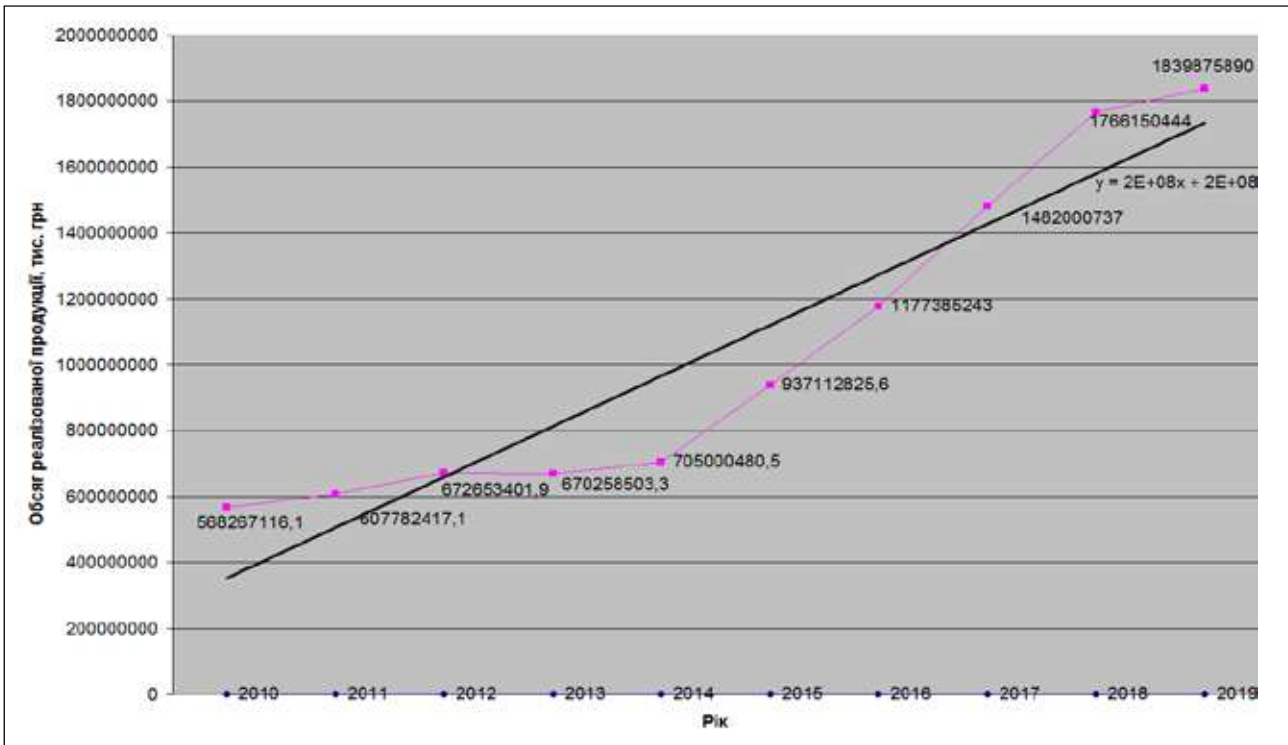

Рис. 2. Лінія тренду обсягу реалізованої продукції малих підприємств у галузі промисловості за період 2010–2019 рр.

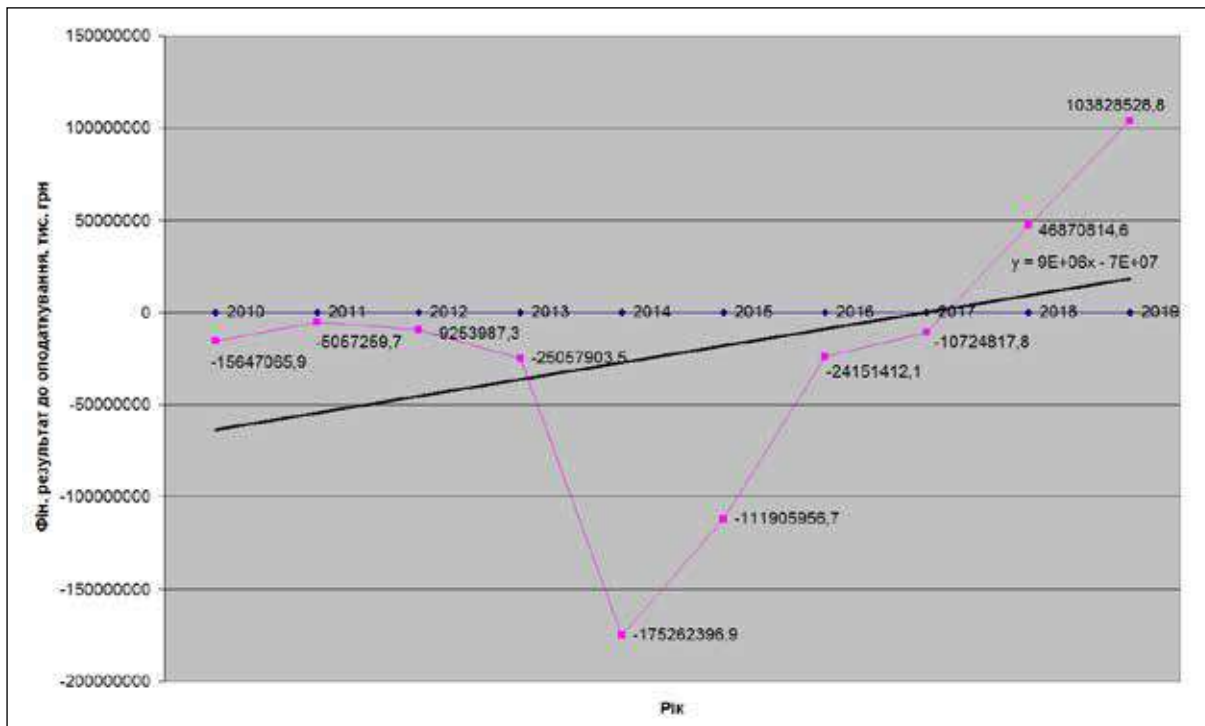

Рис. 3. Лінія тренду фінансового результату до оподаткування малих підприємств у галузі промисловості за період 2010–2019 рр.

2018 та 2019 рр. Прогноз чистого прибутку можна розрахувати за рівнянням: $y = 8E+06x - 7E+07$.

Для поліпшення і стабілізації діяльності малих підприємств в Україні пропонуються такі заходи: застосувати гнучку систему пільгового оподаткування для підприємств середнього і

малого рівнів бізнесу залежно не від кількості тих, що працюють у них, а від величини річного обсягу (реалізації) продукції, послуг, робіт; постійно знижувати податкове навантаження на суб'єктів малого і середнього підприємництва; полегшити доступ малих та середніх підпри-

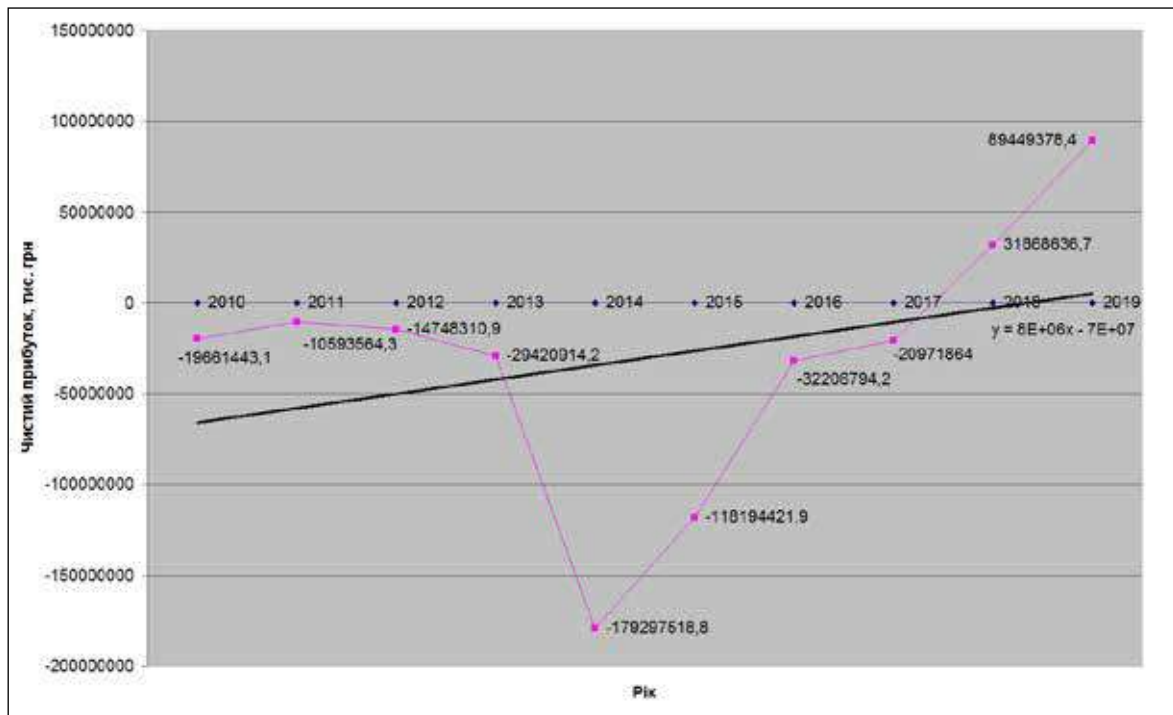

Рис. 4. Лінія тренду чистого прибутку малих підприємств у галузі промисловості за період 2010–2019 рр.

емств до фінансових ресурсів; змінити систему мікрокредитування у сфері малого підприємництва України. Фінансово-кредитна система в Україні зараз пропонує різні умови і ставки кредитування малого бізнесу, що особливо негативно впливає на роботу підприємців у період економічної кризи.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проаналізувавши статистичні дані чотирьох показників малих підприємств промислової галузі за період 2010–2019 рр., можна дійти таких висновків:

1. Управління фінансовими ресурсами підприємства є найважливішим завданням у формуванні фінансової стратегії розвитку підприємства та в комплексі завдань ресурсного управління підприємством.

2. Обсяг виробленої продукції зростає швидше, ніж реалізованої, ця тенденція зберігатиметься й у наступні три роки. Це свідчить про невідповідність плану реалізації продукції. Необхідне вивчення попиту споживачів та корегування випуску продукції за планом.

3. За досліджуваний період діяльності підприємств спостерігається негативна тенденція, яка зберігатиметься протягом трьох прогнозованих років. Це негативно позначиться на підприємствах, що буде відчутним за відсутності прибутків, а саме загрозою отримання збитків у майбутньому.

4. Головною перешкодою на шляху розвитку малих підприємств у галузі промисловості є відсутність ефективного механізму їх підтримки з боку нашої держави.

5. Для поліпшення і стабілізації діяльності малих підприємств в Україні необхідно застосувати гнучку систему пільгового оподаткування для підприємств середнього і малого рівнів бізнесу залежно не від кількості тих, що працюють у них, а від величини річного обсягу (реалізації) продукції, послуг, робіт.

6. Поліпшенню економічних показників підприємницької діяльності в Україні також сприятиме постійне зниження податкового навантаження на суб'єкти малого і середнього підприємництва.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державна служба статистики України : вебсайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 21.10.2020).
2. Судакова О.І., Штепка А.П., Іващенко О.М. Статистичний аналіз діяльності малих підприємств в Україні та шляхи поліпшення їх роботи. *Актуальні проблеми використання потенціалу економіки країни: світовий досвід та вітчизняні реалії* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 28 листопада 2020 р. Дніпро, 2020. С. 91–95.
3. Судакова О.І., Янченко В.В., Ярлік Т.В. Статистичне дослідження сучасного стану підприємницької діяльності у галузі промисловості України *Становлення та особливості регулювання соціально-економічного розвитку країни* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 7 листопада 2020 р. Київ, 2020. С. 131–135.
4. Судакова О.І., Фальковська А.Ю. Статистичний аналіз економічних показників діяльності підприємств будівельної галузі України. *Обліково-аналітичні й статистичні методи та моделі в оподаткуванні, бізнесі, економіці* : матеріали XVI Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конфе-

- ренції, м. Ірпінь, 30 листопада – 4 грудня 2020 р. Ірпінь, 2020. С. 721–723.
5. Судакова О.І., Чуєшов В.Д. Особливості управління проектами в сучасних умовах. *Управління проектами: проектний підхід у сучасному менеджменті* : матеріали XI Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, м. Одеса, 13–15 листопада 2020 р. Одеса, 2020. С. 232–236.
 6. Судакова О.І., Дмитренко А.Є., Іващенко О.М. Управління підприємницькими ризиками для підвищення ефективності підприємницької діяльності *Проблеми розвитку економіки: оцінка та перспективи вирішення* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 21 листопада 2020 р. Дніпро, 2020. С. 69–73.
 7. Судакова О.І., Формалюк В.Д., Черевко В.О. Методологічні аспекти організації ефективної інформаційної безпеки підприємства. *Вісник ОНУ. Серія «Економіка»*. 2019. Вип. 5(78). С. 71–75.
 8. Герасимова О.Л., Судакова О.І., Чуприна П.О. Сучасні технології моніторингу системи управління складними виробничими системами. *Інфраструктура ринку*. 2017. Вип. 5. С. 70–74.
-

REFERENCES:

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: veb-sait. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (2020)
2. Sudakova O. I., Shtepka A. P., Ivashchenko O. M. (2020) Statystychnyi analiz diialnosti malych pidpriemstv v Ukraini ta shliakhy polipshennia yikh roboty.. [Statistical analysis of the efficiency of small enterprises in Ukraine and how to improve them]. Proceedings of the *Aktualni problemy vykorystannia potentsialu ekonomiky krainy: svitovyi dosvid ta vitchyzniani realii: materialy V Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii* (Ukraine, Dnipro, lystopad 28, 2020), Dnipro, pp. 91-95.
3. Sudakova O. I., Yanchenko V. V., Yarliuk T. V. (2020) Statystychno doslidzhennia suchasnoho stanu pidpriemnytskoi diialnosti u haluzi promyslovosti Ukrainy [Statistical study of the current state of business in the industry of Ukraine]. Proceedings of the *Stanoviennia ta osoblyvosti rehulivannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku krainy: materialy Vseukrainskoi naukovopraktychna konferentsii* (Ukraine, Kyiv, lystopad 7, 2020), Kyiv, pp. 131-135.
4. Sudakova O. I., Falkovska A. Yu. (2020) Statystychnyi analiz ekonomichnykh pokaznykiv diialnosti pidpriemstv budivelnoi haluzi Ukrainy [Statistical analysis of economic indicators in the performance of enterprises of the alarm hall of Ukraine]. Proceedings of the *Oblikovo-analitychni y statystychni metody ta modeli v opodatkuvani, biznesi, ekonomitsi: materialy XVI Vseukrainskoi naukovopraktychnoi internet-konferentsii* (Ukraine, Irpin, lystopada 30 – hrudnia 4 2020), Irpin, pp. 721-723.
5. Sudakova O. I., Chuieshov V. D. (2020) Osoblyvosti upravlinnia proektamy v suchasnykh umovakh [Features of the project management in crazy minds]. Proceedings of the *Upravlinnia proektamy: proektnyi pidkhid v suchasnomu menedzhmenti: materialy XI Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi Internet-konferentsii*. (Ukraine, Odesa, lystopada 13-15 2020), Odesa pp. 232-236.
6. Sudakova O. I., Dmytrenko A. Ie., Ivashchenko O. M. (2020) Upravlinnia pidpriemnytskymy ryzykamy dlia pidvyshchennia efektyvnosti pidpriemnytskoi diialnosti [Management of industrial workers for the improvement of the efficiency of industrial activity]. Proceedings of the *Problemy rozvytku ekonomiky: otsinka ta perspektyvy vyrishennia: materialy Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii*. (Ukraine, Dnipro, lystopad 21 2020), Dnipro. pp. 69-73.
7. Sudakova O. I., Formaliuk V. D., Cherevko V. O. (2019) Metodolohichni aspekty orhanizatsii efektyvnoi informatsiinoi bezpeky pidpriemstva. [Methodological aspects of organizing effective information security of an enterprise]. *Visnyk ONU. Seriya: Ekonomika*, no. 5 (78), pp. 71-75.
8. Herasymova O. L., Sudakova O. I., Chupryna P. O. (2017) Suchasni tekhnolohii monitorynhu systemy upravlinnia skladnymy vyrobnychymy systemamy. [Modern technologies for monitoring systems and control of folding virobny systems]. *Infrastruktura rynku: Elektronnyi naukovopraktychnyi zhurnal*, no. 5, pp. 70-74.

UDC 658.14.3

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-20>**Cherkashyna Maiia***Associate Professor, Candidate of Economical Science,
Head of Department of Management and Military Economy
National Academy of National Guard of Ukraine***Черкашина М.В.***кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри менеджменту та військового господарства
Національної академії Національної гвардії України*

FINANCIAL MECHANISMS OF OPTIMIZATION OF LOGISTIC FLOWS OF THE ORGANIZATION

ФІНАНСОВІ МЕХАНІЗМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЛОГІСТИЧНИХ ПОТОКІВ ОРГАНІЗАЦІЇ

ANNOTATION

This article presents an analysis of financial mechanisms for optimizing the logistics flows of the organization. Emphasis is placed on the fact that adaptive models based on ostentatious smoothing of time series should be used to optimize the logistics flows of the organization as the main tool for short-term forecasting. In the context of this study, the main purpose of the introduction of logistical methods of managing the movement of goods is to obtain the greatest economic effect in the production of goods or services. The paper points out that the process of management and decision-making in the logistics system should be based on a system of appropriate financial indicators that characterize the effectiveness of this system. When forming such a system of indicators in the article it is recommended to calculate the following requirements: relevance, unambiguous integration, accuracy, focus on obtaining information, taking into account the main objectives of logistics. ABC analysis is used as a method to optimize the supply chain in this study. At the same time, special attention in the article is paid to such an aspect as the limited possibilities of standard distribution in ABC analysis, as a result of which the specifics of a specific set may not be reflected. To this end, the paper proposes to build a curve of ABC analysis. The study indicates that the sections of the curve where there is a sharp change in the radius of curvature will indicate the boundaries of groups A, B and C. To measure the effectiveness of supply chain management, the use of a balanced scorecard BSC is proposed. The use of BSC in the context of this article is justified by the fact that this method involves measuring both financial and operational indicators used at all organizational levels of management. The paper finds that the main object of analysis of traffic management in supply chains is its functional cycle. The study of parameters based on functional cycles in this article allows you to determine the dynamics, relationships and solutions, together creating an operating system for managing the movement of goods in supply chains.

Key words: financial mechanisms, optimization, logistics flows, ABC analysis, optimization, supply chains.

АНОТАЦІЯ

У даній статті подано аналіз фінансових механізмів оптимізації логістичних потоків організації. Акцентується увага на тому, що саме адаптивні моделі, основані на показному згладжуванні часових рядів, слід застосовувати для оптимізації логістичних потоків організації у вигляді головного інструменту короткострокового прогнозування. В контексті даного дослідження головною метою впровадження логістичних методів управління рухом товарів є одержання найбільшого економічного ефекту при виробництві продукції або наданні послуг. В роботі вказується, що процес управління та прийняття рішень у логістичній системі повинен ґрунтуватися на системі відповідних фінансових показників, які характеризують ефек-

тивність функціонування цієї системи. При формуванні такої системи показників в статті рекомендується враховувати таких вимог: актуальність, однозначність інтеграції, точність, орієнтованість на одержання інформації з урахуванням основних цілей логістики. У якості метода, за допомогою якого в даному дослідженні проводити оптимізацію ланцюга поставок, виступає ABC-аналіз. При цьому окрему увагу в статті наділено такому аспекту, як обмеженість можливостей стандартного розподілу в ABC-аналізі, в результаті чого може не відобразитися специфіка конкретної множини. З цієї метою в роботі пропонується будувати криву ABC-аналізу. У дослідженні вказується, що ділянки кривої, на яких відбувається різка зміна радіусу кривизни, вказують на межі груп А, В і С. Для вимірювання ефективності управління ланцюгами поставок запропоновано використання методу збалансованої системи показників BSC. Використання BSC в контексті даної статті обґрунтовано тією обставиною, що цей метод передбачає вимірювання як фінансових, так і операційних показників, які використовуються на всіх організаційних рівнях управління. В роботі виявлено, що основним об'єктом аналізу управління рухом товарів в ланцюгах поставок є її функціональний цикл. Дослідження параметрів на підставі функціональних циклів в даній статті дозволяє визначити динаміку, взаємозв'язки і рішення, в сукупності створюючи операційну систему управління рухом товарів в ланцюгах поставок.

Ключові слова: фінансові механізми, оптимізація, логістичні потоки, ABC-аналіз, оптимізація, ланцюги поставок.

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлен анализ финансовых механизмов оптимизации логистических потоков организации. Акцентируется внимание на том, что именно адаптивные модели, основанные на представительном сглаживании временных рядов, следует применять для оптимизации логистических потоков организации в виде главного инструмента краткосрочного прогнозирования. В контексте данного исследования главной целью внедрения логистических методов управления товародвижением является получение наибольшего экономического эффекта при производстве продукции или оказании услуг. В работе указывается, что процесс управления и принятия решений в логистической системе должен основываться на системе соответствующих финансовых показателей, характеризующих эффективность функционирования этой системы. При формировании такой системы показателей в статье рекомендуется вычисления следующих требований: актуальность, однозначность интеграции, точность, ориентированность на получение информации с учетом основных целей логистики. В качестве метода, с помощью которого в данном исследовании проводить оптимизацию цепочки поставок, выступает ABC-анализ. При

этом особое внимание в статье наделены такому аспекту, как ограниченность возможности стандартного распределения в ABC-анализе, в результате чего может не отображаться специфика конкретной множества. С этой целью в работе предлагается строить кривую ABC анализа. В исследовании указывается, что участки кривой, на которых происходит резкое изменение радиуса кривизны, укажут на грани групп А, В и С. Для измерения эффективности управления цепочками поставок предложено использование метода сбалансированной системы показателей BSC. Использование BSC в контексте данной статьи обоснованно тем обстоятельством, что этот метод предусматривает измерение как финансовых, так и операционных показателей, используемых на всех организационных уровнях управления. В работе выявлено, что основным объектом анализа управления товародвижением в цепях поставок является ее функциональный цикл. Исследование параметров на основании функциональных циклов в данной статье позволяет определить динамику, взаимосвязи и решения, в совокупности создавая операционную систему управления товародвижением в цепях поставок.

Ключевые слова: финансовые механизмы, оптимизация, логистические потоки, ABC-анализ, оптимизация, цепи поставок.

Formulation of the problem. Currently, the requirements for logistics have increased significantly. Most companies are beginning to understand the importance of logistics, its direct impact on business efficiency. The introduction of logistics principles at the enterprise guarantees a reduction in production costs and improved quality of supply, as a decisive factor in competitive advantage in the Ukrainian market. The costs of logistics of domestic companies at this stage of market development differ significantly from similar costs of companies in more developed countries. As a result, the use of financial mechanisms to optimize the logistics flows of the organization becomes important. Financial mechanisms of logistics allow to optimize the functioning of commodity, information and financial flows, significantly reduce the time between the purchase of raw materials and semi-finished products and delivery of the finished product to the consumer, contributes to a significant reduction in inventories.

Analysis of recent research and publications. Scientific articles [1-3] are devoted to issues of decision support regarding the management of logistics of the organization. Specific features of improving the quality management of high-tech enterprises on the basis of financial logistics are considered in [3-6]. Research [7; 8] systematizes web-based resources for managing the financial mechanisms of logistics processes and training in the workplace for logistics operations.

At the same time, today in the specialized literature there is no methodological approach to the analysis of financial mechanisms for optimizing the logistics flows of the organization.

Formulation of the purpose of the article (task statement). The purpose of the article is to analyze the financial mechanisms for optimizing the logistics flows of the organization.

Presenting main material. Logistics has a high potential for economic efficiency, its implementa-

tion allows to realize the synergistic effect of the interaction of subsystems in open systems. That is, through the introduction of logistics companies to ensure the effect of mutual strengthening of the links of one system with another at the level of material flow or the joint effect of the interaction of elements in the system.

The purpose of implementing logistical methods of managing the movement of goods is to obtain the greatest economic effect in the production of goods or services.

The process of management and decision-making in the logistics system should be based on a system of appropriate financial indicators that characterize the effectiveness of this system. When forming such a system of indicators should calculate the following requirements: relevance, unambiguous integration, accuracy, focus on obtaining information, taking into account the main objectives of logistics

The ABC analysis is the method by which the supply chain should be optimized.

The idea of the ABC method is to select from the whole set of similar objects the most significant in terms of a particular purpose. As a rule, there are few such objects (according to the Pareto rule – about 20% of the whole range), and it is on them that it is necessary to focus the main attention and strength.

When performing ABC-analysis to optimize the logistics flows of the organization should perform the following calculations:

1. The amount of the contribution for each item is calculated (number of orders, sales volume, profit, etc.).
2. The shares of individual items of the range in the total result are calculated.
3. Assortment items are arranged in the order of killing their fate in the overall result.
4. The share is calculated as a cumulative total. Thus to each previous value of a share of a position in the general result the share of the following position is added. The last cell should get value of 100%.
5. The distribution of the analyzed range into groups A, B and C:
 - Group A includes 20% of the items in the sorted list, starting with the most significant value. Usually these 20% correspond to 80% of the share of the cumulative total;
 - group B includes the following 30% of positions. Usually group B ends 95% of the share with a cumulative result;
 - to group C include those 50% of the remaining positions or the last 5% of the share in ascending order from 95 to 100%.

It should be borne in mind that the standard distribution may not reflect the specifics of a particular set. To this end, it is proposed to construct an ABC analysis curve. Areas of the curve where there is a sharp change in the radius of curvature will indicate the boundaries of groups A, B and C.

It should be borne in mind that the standard distribution may not reflect the specifics of a particular set. The boundaries of the groups are not standardized and generally accepted. Almost all of the leading scientists-logists suggest using their boundaries of groups A, B and C, however, the difference between their boundaries and the above does not fundamentally change the picture of the ratio of groups.

When calculating statistical data with the subsequent distribution of spare parts by groups, calculate the accumulated specific values of their annual need in monetary terms and the percentage of the corresponding number of stocks. According to the Pareto rule, 20% of all stocks account for 80% of all costs.

Management of material flows, which constitute the essence of logistics processes, occurs in an operational mode, ie is carried out at short intervals. This scale of activity requires forecasting methods based on the analysis of time series of a particular variable (for example, which reflects the change in demand for the month). Another name for such methods is trend models (development trends).

Especially valuable are adaptive models, in which there is a so-called ostentatious smoothing of time series.

It is adaptive models based on ostentatious smoothing of time series that should be used to optimize the logistics flows of the organization as the main tool for short-term forecasting.

In the time series of demand, you can define the following elements:

- development trend (trend), which shows the general direction of development (this trend reflects the more important, continuous changes in sales);

- periodic oscillations that are repeated at equal intervals, called cycles;

- random fluctuations due to the so-called stochastic nature of socio-economic processes

The basic one-parameter Brown model, adequate to stationary time series for which the average value changes over time, is described by the dependences:

$$y_t = ay_t + (1 - a)y_{t-1}$$

$$y_{t+T} = y_t$$

where y_t , y_{t-1} - average values, which are calculated for the period t and $t-1$;

y_t - the last implementation of the predicted variable;

a is the parameter of show smoothing, the values of which lie in the interval $(0, 1)$;

y_{t+T} - forecast the value of the variable for the period $t+T$.

Thus, the forecast y_{t+T} demand for this product for the period $t+T$ (where t is the period, for example, Sunday or month, and $t+T$ is the forecast; the value of $T=1$ forecast is made for the near period), is taken equal only that the cal-

culated average value of y_t , obtained as a result of adding the share of demand registered recently, with the share of the previous average value. Actual demand and the previous average value take part in the new average value and, as a consequence, in the new forecast, is determined by the parameter a (parameter of show smoothing).

Thus, the one-parameter Brown model is very easy to use. In order to build a forecast, it is enough to have a registered (in a card or in a computer database) estimated average value for the previous period and the latest data on the implementation of demand. It should also be noted that – despite its simplicity – the model, which is based on ostentatious smoothing of data, takes into account all the information accumulated in the past. This favorably distinguishes it from the arithmetic mean model, which is also considered an adaptive model.

The Balanced Scorecard (BSC) method is recommended to measure the effectiveness of supply chain management. The BSC method involves measuring both financial and operational indicators used at all organizational levels of management.

It is revealed that the main object of the analysis of the movement of goods in supply chains is its functional cycle. The study of its parameters on the basis of functional cycles allows to determine the dynamics, relationships and solutions, together creating an operating system for managing the movement of goods in supply chains.

Regardless of the number and variety of functional cycles that meet the management needs of the company, planning their structure and operational management must be carried out on an individual basis. The main direction is to develop the structure of the order execution cycle and control its passage. The functional cycle is the main object of planning and operational management of the movement of goods. It plays a key role in meeting management needs and creates a structural basis for managing the movement of goods.

Regular receipt of flows of goods and objects of the sphere of distribution requires certain ancillary actions, which include: the choice of source of resources; placing and sending orders; transportation; receiving delivery.

Conclusions and suggestions. Thus, the considered financial mechanisms of optimization of logistic flows of the organization allow the effective decision of a problem of management of a functional cycle. As a result, the coordination of actions to comply with the expected or regulatory deadlines for the order. Delay at any stage will lead to failures in all other stages. If such delays occur regularly, this will require the creation of buffer stocks to protect against uncertainty.

The direction of further research may be to predict the parameters of the logistics chains of the organization.

REFERENCES:

1. Hrabovskyi Y., Yevsyeyev O. (2018). Development of methodological principles of support-preservation engineering work. *Technological audit and production reserves*. № 2/2. P. 43–49.
2. Hu C., Yang Z, Mingjing G. AHP and CA Based Evaluation of Website Information Service Quality: An Empirical Study on High-Tech Industry Information Center Web Portals//*Journal Service Science & Management*. 2009. № 3. P. 168–180. DOI: <https://doi.org/10.4236/jssm.2009.23020>
3. Summary of the Methodology for assessing the Dynamics and Impacts of Electronic Commerce (2004). *OECD WPIE Ad Hoc Technucal Expert Group*. P. 12.
4. Naumenko M., Hrabovskyi Y. (2018) Elaboration of methodology for designing a publishing and printing web portal. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. № 2/2 (92). Pp. 14–22. DOI: 10.15587/1729-4061.2018.126305
5. Hrabovskyi Y., Brynza N., Vilkhivska O. (2020). Development of information visualization methods for use in multimedia applications. *EUREKA: Physics and Engineering*. № 1. pp. 3–17.
6. Naumenko M. O. (2018). Vdoskonalennya upravlinnya yakistyu produkciyi vysokotekhnologichnyx pidpryyemstv. [Improvement of product quality management of high-tech enterprises. *Bulletin of the Economics of Transport and Industry*. No. 62, pp. 335–342.
7. Hrabovskyi Y., Fedorchenko V. (2019). Development of the optimization model of the interface of multimedia edition. *EUREKA: Physics and Engineering*, № 3, pp. 3–12. DOI: 10.21303/2461-4262.2019.00902
8. Pushkar O., Hrabovskyi Y. (2019) Methodology for developing an intelligent user interface for educational publications in the e-learning system. *Development Management*, № 17(3), pp. 23–34. DOI: 10.21511/dm.17(3).2019.03

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Hrabovskyi Y., Yevsyeyev O. Development of methodological principles of support-preservation engineering work. *Технологічний аудит і резерви виробництва*. 2018. № 2/2. С. 43–49.
2. Hu C., Yang Z, Mingjing G. AHP and CA Based Evaluation of Website Information Service Quality: An Empirical Study on High-Tech Industry Information Center Web Portals. *Journal Service Science & Management*. 2009. № 3. P. 168–180 DOI: <https://doi.org/10.4236/jssm.2009.23020>
3. Summary of the Methodology for assessing the Dynamics and Impacts of Electronic Commerce. *OECD WPIE Ad Hoc Technucal Expert Group*. 2004. P. 12.
4. Naumenko M., Hrabovskyi Y., Elaboration of methodology for designing a publishing and printing web portal. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2018. № 2/2 (92), pp. 14–22. DOI: 10.15587/1729-4061.2018.126305
5. Hrabovskyi Y., Brynza N., Vilkhivska O. Development of information visualization methods for use in multimedia applications. *EUREKA: Physics and Engineering*. 2020. № 1. Pp. 3–17.
6. Науменко М.О. Вдосконалення управління якістю продукції високотехнологічних підприємств. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 62. С. 335–342.
7. Hrabovskyi Y., Fedorchenko V., Development of the optimization model of the interface of multimedia edition. *EUREKA: Physics and Engineering*. 2019. № 3. Pp. 3–12. DOI: 10.21303/2461-4262.2019.00902
8. Pushkar O., Hrabovskyi Y. Methodology for developing an intelligent user interface for educational publications in the e-learning system. *Development Management*. 2019. № 17-3. P. 23–34. DOI:10.21511/dm.17(3).2019.03

УДК 658.12.2

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-21>

Чухлата Ж.Г.

*старший викладач кафедри менеджменту та військового господарства
Національної академії Національної гвардії України*

Chuhlata Ganna

*Senior Lecturer of the Department of management and military economy
National Academy of the National Guard of Ukraine***ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ІНТЕГРОВАНИМ ЛАНЦЮГОМ
ПОСТАВОК У СИСТЕМІ ЛОГІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ****OPTIMIZATION OF THE PROCESS MANAGEMENT THE INTEGRATED
SUPPLY CHAIN IN THE SYSTEM OF LOGISTIC SUPPORT MILITARY UNITS
OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE****АНОТАЦІЯ**

У статті подано аналіз процесу оптимізації процесу управління інтегрованим ланцюгом поставок у системі логістичного забезпечення військових частин Національної гвардії України. Запропоновано загальну модель створення інтегрованої системи формування цінності, яка є послідовністю дій і стратегій, виконання яких необхідне для успішної реорганізації діючого ланцюга поставок для військових частин Національної гвардії України. У рамках запропонованої моделі відображені процеси полягають в оптимізації координування різних функцій. Виділено нові завдання, вирішення яких вимагає від працівників постачання вищого рівня інтелектуально-креативного потенціалу. Для військових частин Національної гвардії України запропоновано критерії вибору рішень про використання внутрішніх і зовнішніх джерел. Розроблено модель оцінки структури сукупних витрат у ланцюгу поставок, який виконує роль ланки між споживачами і постачальниками. Запропоновано систему вимірювання ефективності, яка не тільки застосовна на декількох рівнях організаційного управління, а й здатна інтегрувати багаторівневу операційну діяльність для досягнення цілей організацій, що входять у ланцюг поставок.

Ключові слова: ланцюжок поставок, логістичне забезпечення, управління, військові частини, оптимізація, модель.

АННОТАЦИЯ

В статье представлен анализ процесса оптимизации процесса управления интегрированной цепи поставок в системе логистического обеспечения военных частей Национальной гвардии Украины. Предложена общая модель создания интегрированной системы формирования ценности, которая является последовательностью действий и стратегий, выполнение которых необходимо для успешной реорганизации действующего цепи поставок для военных частей Национальной гвардии Украины. В рамках предложенной модели отраженные процессы заключаются в оптимизации координации различных функций. Выделены новые задачи, решение которых требует от работников поставки высокого уровня интеллектуально-креативного потенциала. Для военных частей Национальной гвардии Украины предложены критерии выбора решений об использовании внутренних и внешних источников. Разработана модель оценки структуры совокупных расходов в цепи поставок, которая играет роль звена между потребителями и поставщиками. Предложенная система измерения эффективности не только применима на нескольких уровнях организационного управления, но и способна интегрировать многоуровневую операционную деятельность для достижения целей организаций, входящих в цепь поставок.

Ключевые слова: цепь поставок, логистическое обеспечение, управление, военные части, оптимизация, модель.

ANNOTATION

This article presents an analysis of the process of optimizing the process of managing the integrated supply chain in the system of logistics of military units of the National Guard of Ukraine. The paper optimizes the process of managing the integrated supply chain in the logistics system of military units of the National Guard of Ukraine is considered as an interconnected and interdependent set of organizations, resources and knowledge flows involved in ensuring supply and value formation. A general model of creating an integrated value formation system is proposed, which is a sequence of actions and strategies, the implementation of which is necessary for the successful reorganization of the existing supply chain for the military units of the National Guard of Ukraine. Within the framework of the offered model the reflected processes consist in optimization of coordination of various functions. Emphasis is placed on the need to create a logistics center that functions as an information adapter in order to rationally manage the flow of the supply process. This article highlights new tasks, the solution of which requires employees to supply the highest level of intellectual and creative potential. The work for the military units of the National Guard of Ukraine offers criteria for selecting decisions on the use of internal and external sources. The article develops a model for estimating the structure of total costs in the supply chain, which acts as a link that is connected between consumers and suppliers. The main factor in the use of information systems for the successful functioning of the supply chain in this article considers the need for almost perfect connections, both within the company of the stakeholder of the military unit, and between them. Emphasis is placed on the fact that the created model changes the very basis of decision-making, using an approach that stimulates the reduction of aggregate costs in the supply chain and increase the overall competitive advantage in the movement of materials and information from supplier to military units. The article proposes a system for measuring efficiency, which is not only applicable at several levels of organizational management, but also able to integrate multi-level operational activities to achieve the goals of organizations in the supply chain.

Key words: supply chain, logistics, management, military units, optimization, model.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах ринкової економіки та жорсткої конкуренції виробників управління рухом товарів пов'язане з плануванням і контролем усіх чинників, які впливають на своєчасну доставку товарів у необхідне місце з мінімальними витратами. Ефективність системи управління рухом товарів є одним із найважливіших

показників для організацій, що беруть участь в управлінні інтегрованими ланцюгами поставок. Особливо вагому роль процеси постачань відіграють для військових частин Національної гвардії України. Унаслідок цього актуального значення набуває проблематика оптимізації процесу управління інтегрованим ланцюгом поставок у системі логістичного забезпечення військових частин Національної гвардії України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Наукові статті [1; 2] присвячено питанням аналізу процесу поліпшення якості трудових ресурсів для ефективного логістичного забезпечення. Специфічні риси інформаційного забезпечення процесів управління логістичними ланцюжками поставок розглянуто в роботах [3–5]. У дослідженнях [6–8] систематизовано веббазовані ресурси оптимізації логістичних процесів і навчання на робочому місці сучасним логістичним інструментальним засобам.

Водночас сьогодні у спеціалізованій літературі відсутній методичний підхід до оптимізації процесу управління інтегрованим ланцюгом поставок у системі логістичного забезпечення військових частин Національної гвардії України.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз процесу оптимізації процесу управління інтегрованим ланцюгом поставок у системі логістичного забезпечення військових частин Національної гвардії України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Оптимізація процесу управління інтегрованим ланцюгом поставок у системі логістичного забезпечення військових частин Національної гвардії України має являти собою взаємозв'язану і взаємозалежну сукупність організацій, ресурсів і потоків знань, що беруть участь у забезпеченні постачань та формуванні цінності. Системи формування цінності об'єднують дії, виконані в ланцюгу поставок, починаючи із запитів споживачів, розроблення конкретних продуктів та послуг і закінчуючи розподілом постачальників першого, другого і третього рівнів (постачальників, субпостачальників та ін.). Здатність оцінки позиціонування організацій у ланцюгу поставок дасть змогу забезпечити щонайвищі рівні споживацької цінності за умови ефективного використання компетенції всіх організацій, що беруть участь у даному ланцюгу поставок.

Удосконалення логістичних процесів є основним завданням в управлінні ланцюгами поставок. На рис. 1. представлено загальну модель створення інтегрованої системи формування цінності, яка є послідовністю дій і стратегій, виконання яких необхідне для успішної реорганізації діючого ланцюга поставок для військових частин Національної гвардії України. Відображені процеси полягають в оптимізації координування різних функцій.

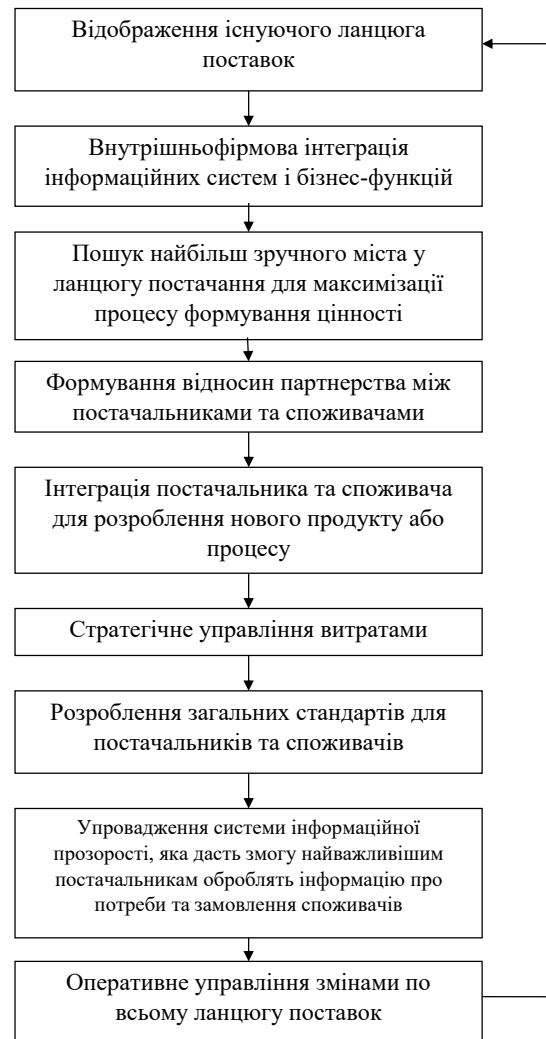

Рис. 1. Загальна модель створення інтегрованої системи формування цінності ланцюга поставок

Джерело: власна розробка автора

Командування військових частин має створити логістичний центр, функціонуючий як адаптер інформації у цілях раціональної організації управління тріадою складників (матеріальним, інформаційним і фінансовим) потокового процесу, реалізуючих складне переплетення прямих, зворотних і непрямих господарських зв'язків між безліччю учасників відтворювального циклу, різноманітних субпідрядників, співвиконавців і тимчасових співробітників.

Таким чином, менеджер із логістики виконує двоєдину функцію системного інтегратора в ланцюзі поставок, настроюючи відповідно до зовнішніх змін попиту і пропозиції, і, як результат, інноваційних дій на систему – організуючу.

Удосконалення процесів неефективне без випереджаючого розвитку нематеріальних активів. Основним чинником використання інформаційних систем для успішного функціонування ланцюга поставок є потреба в практично ідеальних зв'язках як усередині компа-

нії стейкхолдера військового підрозділу, так і між ними. Інформаційна система – це фундаментальна ланка, яка пов'язує організації, що входять у ланцюг поставок, в одну уніфіковану і скоординовану систему. Інформаційна прозорість системи припускає приведення корпоративних стратегій у відповідність із парадигмою інформаційної технології: створення для функціональних підрозділів стимулів, які спонукали б їх прагнути до досягнення загальних цілей за рахунок сумісного використання інформації, впровадження технологій, спрямованих на оптимізацію руху запасів для максимізації цінності каналів доставки і скорочення витрат.

Віртуалізація бізнесу припускає економічну діяльність у режимі реального часу, яка заснована на принципі негайного реагування на ринкову подію. Перехід від товарноорієнтованої діяльності до клієнтоорієнтованої вимагає від працівників постачання не тільки значного зростання рівня інтелектуального капіталу (знання, навички, кваліфікація), а й розвитку креативних здібностей його реалізації. Взаємостосунки ґрунтуються на ідеях, компетентності і партнерстві працівників організацій – учасників ланцюга поставок, велика частина робіт відбувається у свідомості людини або в інформаційному просторі.

У рамках даного дослідження можна виділити нові завдання, вирішення яких вимагає від працівників постачання вищого рівня інтелектуально-креативного потенціалу: розвитку системи відносин і організаційного оформлення учасників ланцюга поставок (угоди про партнерство), розвитку організації шляхом аутсорсингу, вибору між мінімізацією або оптимізацією запасів, оцінки за допомогою системи збалансованих показників ефективності управління ланцюгами поставок.

Практично всі функції управління – планування, організація, регулювання, контроль, які беруть участь у створенні інтегральних систем формування цінності, – своїм внутрішнім компонентом мають ризик, оскільки схвалювані рішення й їх реалізація відбуваються в умовах невизначеності. Підприємницькі структури повинні мати стратегію і тактику своєї господарської поведінки в умовах невизначеності, що особливо важливе під час аналізу можливостей використання внутрішніх або зовнішніх джерел розвитку в масштабах усього ланцюга поставок.

Для військових частин Національної гвардії України запропоновано критерії вибору рішень про використання внутрішніх і зовнішніх джерел:

- фінансова ефективність;
- критична суть компоненту;
- базова компетенція і конкурентна перевага.

Для ефективного функціонування системи формування цінності оптово-посередницької компанії повинні сформувані загальні показники оцінки ефективності для учасників лан-

цюга поставок. Ці показники повинні базуватися на використаних технологіях, потенціалі ринку, рентабельності і відображати якість, терміни виконання замовлень, своєчасність доставки, мати фінансовий вираз, безпосередньо пов'язаний із кінцевим результатом.

Ефективність будь-яких методів управління значною мірою залежить від системи виявлення чинників витрат. Нові методи, пов'язані з управлінням витратами, будуються на безпосередній участі трьох і більше партнерів, що намагаються спільно виявити шляхи і способи скорочення витрат.

Для підтримки ухвалення рішення про використання зовнішніх і внутрішніх джерел пропонується метод сукупної вартості придбання.

У табл. 1 представлено модель оцінки структури сукупних витрат у ланцюгу поставок, який виконує роль ланки між споживачами і постачальниками.

Ця модель змінює саму основу ухвалення рішень, використовуючи підхід, стимулюючий скорочення сукупних витрат у ланцюгу поставок і нарощування спільних конкурентних переваг під час руху матеріалів і інформації від постачальника до військових частин.

Управління ланцюгами поставок для військових частин Національної гвардії України вимагає наявності засобів, що дають змогу оцінювати ефективність ланцюга поставок у цілому і вирішувати головне завдання – успішно задовольняти запити споживача. Необхідно вміти оцінювати відносний внесок окремих організацій у створення інтегрованої вартості ланцюга поставок.

Для вирішення цих завдань необхідна система вимірювання ефективності, яка не лише застосовна на декількох рівнях організаційного управління, а й здатна інтегрувати багаторівневу операційну діяльність для досягнення цілей організацій, що входять у ланцюг поставок.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, інтеграційні процеси в управлінні рухом товарів сприяють зростанню значущості управлінської діяльності з позицій командування військових частин Національної гвардії України. Вони дають змогу учасникам ланцюга поставок оптимізувати результативність управління на міжорганізаційному рівні. У перспективі інтеграційні процеси можуть сприяти повній інтеграції управління рухом товарів по всьому ланцюгу поставок, починаючи з постачальника ресурсів і закінчуючи кінцевим споживачем. Такі методи характеризуватимуться незалежністю і відсутністю координації дій кожної з організацій, що входять у ланцюг поставок.

Напрямом подальшого дослідження може бути оцінка ефективності управління інтегрованим ланцюгом поставок у системі логістичного забезпечення військових частин Національної гвардії України.

Таблиця 1

Модель оцінки структури сукупних витрат у ланцюгу поставок

Сукупні витрати в ланцюгу поставок =	Закупівельна ціна	
	+ Витрати пов'язані з ефективністю постачальника	Якість постачальника Ефективність поставок
	+ Витрати на придбання	Контроль документів Проектування компонентів Планування Вибір джерел Поточні закупки Вантажоперевезення і мита Приймання Внутрішньофірмове забезпечення якості Складські витрати
	+ Втрати через нестабільне планування	Затримки між DRP-циклами
	– Можливі відшкодування (платоспроможність надмірного попиту)	Провідний чинник: маржинальний прибуток
	+ Можливі витрати	Буферні витрати (товарно-матеріальні запаси) Витрати на прискорення поставок Витрати забезпечення гнучкості (наприклад, зростання на 30% на тиждень або місяць) Надлишок запасів Брак запасів
	+ Збутові витрати	Продаж, загальні й адміністративні витрати
	+ Витрати на розподіл	Транспортні витрати Експедиція
	+ Прибуток	
	= Відпускна ціна	

Джерело: власна розробка автора

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Hrabovskyi Y. Methods of Assessment and Diagnosis of the Quality of Knowledge in E-Learning. *Journal of Communication and Computer*. 2015. № 12. P. 286–296.
- Соколовський С.А., Науменко М.О., Черкашина М.В. Удосконалення управління трудовими ресурсами підприємства. *Бізнес Інформ*. 2015. № 3. С. 288–292.
- Соколовський С.А., Науменко М.О. Аналіз особливостей управління інформаційними потоками логістичних процесів підрозділів Національної гвардії України. *ScienceRise*. 2018. № 2. С. 19–21.
- Naumenko M., Hrabovskyi Y. Elaboration of methodology for designing a publishing and printing web portal. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2018. № 2/2(92). P. 14–22. DOI: 10.15587/1729-4061.2018.126305.
- Hrabovskyi Y., Brynza N, Vilkhivska O. Development of information visualization methods for use in multimedia applications. *EU-REKA: Physics and Engineering*. 2020. № 1. P. 3–17.
- Martins P., Zacarias M. A. Web-based Tool for Business Process Improvement. *International Journal of Web Portals*. 2017. Volume 9. Issue 1. P. 68–84. DOI: <https://doi.org/10.4018/IJWP.2017070104>.
- Грабовський Є.М. Аналіз використання мультимедійних компонентів у сучасних технологіях мобільного навчання. *ScienceRise*. 2019. № 4(57). С. 46–50.
- Науменко М.О. Вдосконалення управління якістю продукції високотехнологічних підприємств. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. Вип. 62. С. 335–342.

REFERENCES:

- Hrabovskyi Y. (2015). Methods of Assessment and Diagnosis of Knowledge Quality in E-Learning. *Journal of Communication and Computer*. No. 12, pp. 286-296.
- Sokolovsky S. A., Naumenko M. O., Cherkashina M. V. (2015). Udoskonalennya upravlinnya trudovy'my' resursamy' pidpry'yemstva. [Improvement of the management of labor resources of the enterprise]. *Business Inform*. No. № 3, pp. 288-292.
- Sokolovskyi S. A., Naumenko N. A. (2018). Analiz osobly'vostej upravlinnya informacijny'my' potokamy' logisty'chny'x procesiv pidrozdiliv Nacional'noyi gvardiyi Ukrainy. [Analysis of peculiarities of management of information flows of logistic processes of units of the National Guard of Ukraine]. *ScienceRise*. No. 2, pp. 19-21.
- Naumenko M., Hrabovskyi Y. (2018) Elaboration of methodology for designing a publishing and printing web portal. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. № 2/2 (92). Pp. 14 – 22. DOI: 10.15587/1729-4061.2018.126305
- Hrabovskyi Y., Brynza N, Vilkhivska O. (2020). Development of information visualization methods for use in multimedia applications. *EUREKA: Physics and Engineering*. № 1, pp. 3–17.
- Martins P., Zacarias M. A (2017) Web-based Tool for Business Process Improvement. *International Journal of Web Portals*. Vol. 9. Issue 1. P. 68 – 84 DOI: <https://doi.org/10.4018/IJWP.2017070104>
- Hrabovskyi Y. M. (2019). Analiz vy'kory'stannya mul'ty'medijny'x komponentiv v suchasny'x tehnologiyax mobil'nogo navchannya. [Analysis of the use of multimedia components in modern technologies of mobile learning]. *Scientific Journal «ScienceRise»*. No. 4 (57), pp. 46-50.
- Naumenko M. O. (2018). Vdoskonalennya upravlinnya yakystyu produkciyi vy'sokoteknologichny'x pidpry'yemstv. [Improvement of product quality management of high-tech enterprises. *Bulletin of the Economics of Transport and Industry*. No. 62, pp. 335 – 342.

УДК 658.7.5

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-22>**Чухлатий А.В.***доцент кафедри оперативного мистецтва
Національної академії Національної гвардії України***Chukhlatyi Andrii***Associate Professor of the Department of Operative Art
National Academy of the National Guard of Ukraine***ПЛАНУВАННЯ ЛОГІСТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ПОВСЯКДЕННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
ВІЙСЬКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ****PLANNING OF LOGISTICS PROCESSES IN THE DAILY ACTIVITY
OF MILITARY UNITS OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE****АНОТАЦІЯ**

У статті подано аналіз планування логістичних процесів у повсякденній діяльності військових підрозділів Національної гвардії України. Методологічною основою логістичного підходу до управління ресурсами виступає забезпечення взаємозв'язку між усіма видами ресурсів, а також структурними підрозділами організації-стейкхолдера в процесі прийняття стратегічних та оперативних рішень та забезпечення їх спрямованості на досягнення оптимальних результатів господарської діяльності військових підрозділів. У роботі пропонується схема оперативно-функціонального характеру планування логістичної діяльності військових підрозділів Національної гвардії України. Розроблено систему вимог стосовно планування логістичних процесів у повсякденній діяльності військових підрозділів. Запропоновано схему логістичної системи військових підрозділів у складі керуючої та керованої підсистем. Відокремлено роль і функції кожного виду логістики в повсякденній діяльності військових підрозділів Національної гвардії України. Запропоновано основні напрями планування логістичного підходу, який має реалізовуватися для військових підрозділів Національної гвардії України в процесі вирішення повсякденних завдань.

Ключові слова: логістика, повсякденна діяльність, військові підрозділи, планування, потоки.

АННОТАЦІЯ

В статье представлен анализ планирования логистических процессов в повседневной деятельности военных подразделений Национальной гвардии Украины. Методологической основой логистического подхода к управлению ресурсами выступает обеспечение взаимосвязи между всеми видами ресурсов, а также структурными подразделениями организации-стейкхолдеров в процессе принятия стратегических и оперативных решений и обеспечения их направленности на достижение оптимальных результатов хозяйственной деятельности воинских подразделений. В работе предлагается схема оперативно-функционального характера планирования логистической деятельности военных подразделений Национальной гвардии Украины. Разработана система требований к планированию логистических процессов в повседневной деятельности воинских подразделений. Предложена схема логистической системы военных подразделений в составе управляющей и управляемой подсистем. Обособлены роль и функции каждого вида логистики в повседневной деятельности военных подразделений Национальной гвардии Украины. Предложены основные направления планирования логистического подхода, который должен реализовываться для военных подразделений Национальной гвардии Украины в процессе решения повседневных задач.

Ключевые слова: логистика, повседневная деятельность, военные подразделения, планирование, потоки.

ANNOTATION

This article presents an analysis of the planning of logistics processes in the daily activities of military units of the National Guard of Ukraine. The article systematizes the specific features of logistics functions in contrast to similar functions of the traditional approach to resource management. Particular attention is paid to the fact that the distinctive features of the system of logistics functions are the deep systemic relationship of logistics functions with each other, as well as the focus on the management of material and related flows. In this article, the methodological basis of the logistical approach to resource management is to ensure the relationship between all types of resources, as well as structural units of the stakeholder organization in making strategic and operational decisions and ensuring their focus on achieving optimal economic performance of military units. The paper proposes a scheme of operational and functional nature of planning the logistics activities of military units of the National Guard of Ukraine. The article develops a system of requirements for planning logistics processes in the daily activities of military units. The scheme of the logistics system of military units as a part of managing and managed subsystems is offered. The article considers the subject of management of the logistics system of military units, which is the organizational structure of resource management, its structural components and specialists with the necessary knowledge, skills to manage the movement of all types of flows. The role and functions of each type of logistics in the daily activities of military units of the National Guard of Ukraine are separated. The article proposes the main directions of planning the logistics approach, which should be implemented for the military units of the National Guard of Ukraine in the process of solving everyday tasks. The article emphasizes that as a result of effective planning of logistics processes of the army should ensure the acceleration of the physical distribution and minimization of the total cost of supply of products and achieve the required quality of products or services. The practical result of the scientific research of the article is the system of recommendations of military units of the National Guard of Ukraine regarding the planning of logistics processes.

Key words: logistics, daily activities, military units, planning, flows.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Ефективне вирішення службово-бойових завдань військовими підрозділами Національної гвардії України є можливим лише за умови налагодженої логістичної системи постачань. Для цього логістична система військових підрозділів має забезпечувати управління матеріальними потоками по всьому ланцюгу поставок від стейкхолдерів у напрямі і в інтересах командування Національної гвар-

дії України з метою досягнення максимальної ефективності закупівельних процесів і зниження корупційних ризиків. Таким чином, планування логістики військових підрозділів Національної гвардії України повинно передбачати комплексну систему управління матеріальними і супутніми потоками, що тим самим актуалізує систему процесів в організації, спрямовану на мінімізацію для стейкхолдерів витрат на шляху перетворення сировини і матеріалів у готову продукцію. Вирішення цього завдання полягає у застосуванні системного підходу до проблеми підвищення ефективності управління логістикою як цілісною сукупністю елементів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Наукові статті [1–5] присвячено питанням управління інформаційними потоками логістичних процесів. Специфічні риси веббазованих систем логістики розглянуто в роботах [6–8]. У дослідженнях [7–9] систематизовано основні шляхи покращання якості логістичних процесів і навчання на робочому місці на основі впровадження новітніх інструментальних засобів і інформаційних систем.

Водночас сьогодні у спеціалізованій літературі відсутній методичний підхід стосовно планування логістичних процесів у повсякденній діяльності військових підрозділів Національної гвардії України.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз планування логістичних процесів у повсякденній діяльності військових підрозділів Національної гвардії України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для командування Національної гвардії України слід мати на увазі, що логістичні функції мають певні специфічні риси на відміну від аналогічних функцій традиційного підходу до управління ресурсами. Ці відмінні риси полягають у глибокому системному взаємозв'язку логістичних функцій між собою, а також спрямованості на управління матеріальними та супутніми їм потоками. Унаслідок того, що логістика має високий потенціал економічної ефективності, її ефективно планування та впровадження для військових підрозділів Національної гвардії України дає змогу реалізувати синергетичний ефект від взаємодії підсистем у відкритих системах, тобто завдяки впровадженню логістики у військових підрозділах забезпечити ефект від взаємного посилення зв'язків однієї системи з іншою на рівні матеріального потоку або спільний ефект взаємодії елементів у системі.

Методологічною основою логістичного підходу до управління ресурсами є забезпечення взаємозв'язку між усіма видами ресурсів, а також структурними підрозділами організації-стейкхолдера в процесі прийняття стратегічних

та оперативних рішень та забезпечення їх спрямованості на досягнення оптимальних результатів господарської діяльності військових підрозділів.

Схему оперативно-функціонального характеру планування логістичної діяльності військових підрозділів наведено на рис. 1.

Упровадження логістичної концепції планування логістики військових підрозділів Національної гвардії України передбачає необхідність системного підходу до управління сукупністю каналів, через які всі матеріальні і супутні їм фінансові, кадрові й інформаційні потоки в процесі закупівлі, виробництва і розподілу продукції надходять до військових підрозділів, переміщуються усередині них, а також вибувають із них.

Планування логістичних процесів у повсякденній діяльності військових підрозділів має відбуватися на основі врахування таких вимог:

- забезпечення комплексної інтеграції усіх ланцюжків постачання в єдину систему, яка забезпечує ефективне управління матеріальними, фінансовими та інформаційними потоками;
- інтеграція системи контролю над рухом і використанням номенклатури сировини, матеріалів та іншої продукції, яка постачається військовим підрозділам;
- створення необхідних передумов для результативної взаємодії і взаємоузгодженості всіх компонентів цілісної логістичної системи;
- погодженість із діючими процесами та іншими системами управління військовими підрозділами;
- планування логістики військових підрозділів відповідно до принципу Парето, тобто з елементами, які допомагають вирішити дійсно важливі та пріоритетні завдання для командування;
- додержання принципів упорядкованості, ясності та гармонізації з певним стилем управління, який прийнятий командуванням військових підрозділів.

Планування системи управління логістичної системи військових підрозділів Національної гвардії України в процесі вирішення повсякденних завдань слід здійснювати на основі врахування того, що ця система складається з керованої і керуючої підсистем. Тобто логістична система військових підрозділів містить у собі суб'єкти та об'єкти управління, які взаємодіють між собою завдяки певним функціям (рис. 2).

Суб'єктами управління логістичною системою військових підрозділів виступають організаційна структура управління ресурсами, її структурні компоненти і фахівці, що мають необхідні знання, кваліфікацію щодо управління процесом руху всіх видів потоків.

Процес управління ресурсами військових підрозділів складається з традиційних функцій системи менеджменту: планування, організації, координації, мотивації та контролю.

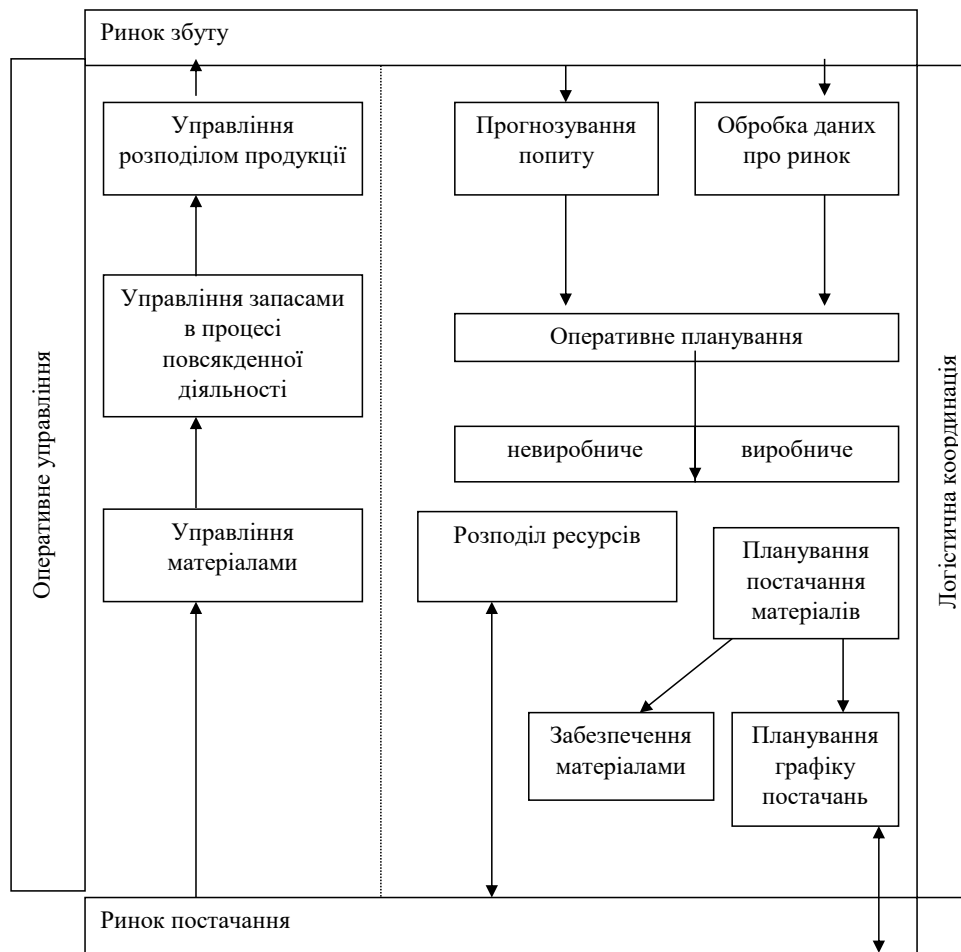

Рис. 1. Функціональні компоненти процесу планування логістики військових підрозділів Національної гвардії України

Джерело: власна розробка автора

У процесі забезпечення військових підрозділів сировиною та матеріалами вирішуються завдання логістики постачання. На цьому етапі відбувається вивчення ринку постачальників та їх вибір, здійснюються заходи щодо забезпечення безупинності процесу виробництва у разі порушення умов постачання. Логістичний підхід до управління ресурсами вимагає погодження діяльності відділів матеріально-технічного забезпечення, виробничого, збуту та основних і допоміжних цехів підприємства-стейкхолдера.

У процесі оперативної діяльності підприємств-стейкхолдерів створюється продукція. Специфіка цього етапу полягає у тому, що під час виконання робіт із виготовлення продукту сфера виробництва організації-стейкхолдера стикається зі сферою постачання та сферою збуту.

Під час управління ресурсами в процесі реалізації готової продукції для потреб військових підрозділів вирішуються завдання розподільчої логістики.

Важливе місце в процесі управління ресурсами військових підрозділів займають доставка сировини та матеріалів від постачальника до організації-виробника, транспортування си-

ровини, матеріалів усередині підприємства та доставка продукції на склад військових підрозділів. Усі ці питання вирішує транспортна логістика.

Для підприємств-стейкхолдерів і споживачів – військових підрозділів велике значення має зберігання матеріальних ресурсів. Це завдання вирішує складська логістика.

Фінансова логістика вирішує всі питання військових підрозділів, пов'язані з фінансовим забезпеченням руху матеріальних, інформаційних і трудових ресурсів.

Трудові ресурси посідають важливе місце в процесі управління логістичними ресурсами військових підрозділів. Вони є об'єктом управління кадровою логістикою.

Стосовно потоків інформації логістичних процесів військових підрозділів важливу роль відіграє інформаційна логістика. Об'єктом управління в інформаційній логістиці є інформаційний потік. Завданням останньої є поєднання усіх сфер управління ресурсами в єдину інформаційну систему, що дасть змогу оптимізувати процес управління ними.

Основними напрямками планування логістичного підходу, який має реалізовуватися для

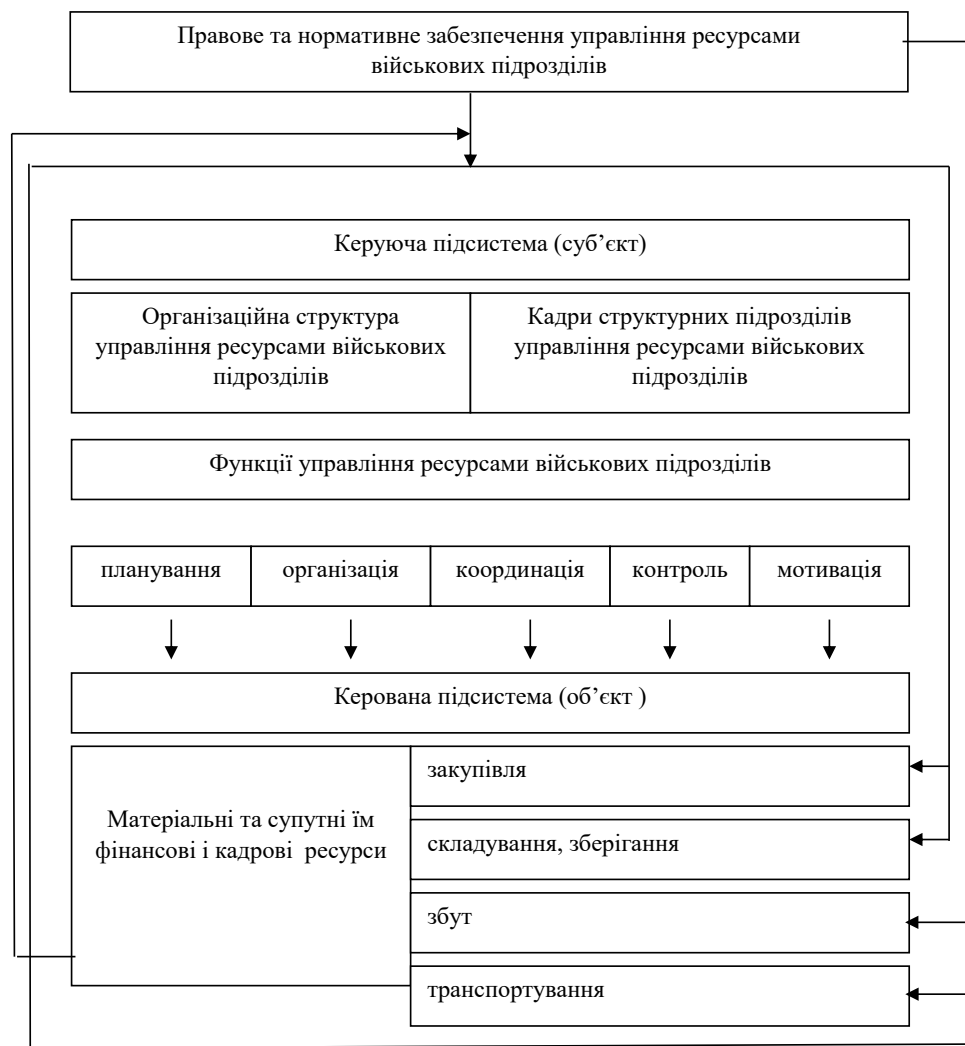

Рис. 2. Схема логістичної системи військових підрозділів

Джерело: власна розробка автора

військових підрозділів Національної гвардії України в процесі вирішення повсякденних завдань, виступають:

- вибір й аудит постачальників сировини і матеріалів, що базується на врахуванні як технологічних, так і економічних показників роботи останніх;
- оптимізація виробничого процесу шляхом досягнення прямо точності та погодженості руху матеріальних ресурсів, мінімізації їх витрат унаслідок скорочення втрат сировини, матеріалів і продукції та забезпечення необхідної якості;
- оптимізація термінів і умов зберігання сировини у військових складах, створення необхідних умов своєчасності й безперервності виробничого циклу;
- мінімізація витрат на утримання, зберігання та транспортування запасів;
- упровадження системи оптимальних знижок при реалізації продукції;
- створення відповідної системи інформаційної системи шляхом взаємопов'язування діяльності всіх структурних компонент логістичного

процесу з метою скорочення часу проходження інформації.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, планування логістики військових підрозділів Національної гвардії України в процесі вирішення повсякденних завдань являє собою цілісний механізм управління комплексом матеріальних і супутніх потоків послуг (фінансових, кадрових, інформаційних). У результаті ефективного планування логістичних процесів війська мають забезпечуватися прискорення фізичного розподілу та мінімізація загальних витрат постачання продукції і досягнення необхідної якості продукції (послуг).

Практичним результатом наукового дослідження статті стала система рекомендації військових підрозділів Національної гвардії України стосовно планування логістичних процесів.

Напрямом подальшого дослідження може бути оцінка якості впровадження системи управління логістикою на рівні військових підрозділів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Pushkar O., Hrabovskyi Y. Methodology for developing an intelligent user interface for educational publications in the e-learning system. *Development Management*. 2019. № 17(3). P. 23–34. DOI:10.21511/dm.17(3).2019.03.
2. Соколовський С.А., Науменко М.О., Черкашина М.В. Удосконалення управління трудовими ресурсами організації. *Бізнес Інформ*. 2015. № 3. С. 288–292.
3. Hrabovskyi Y., Yevsyeyev O. Development of methodological principles of support-preservation engineering work. *Технологічний аудит і резерви виробництва*. 2018. № 2/2. С. 43–49.
4. Соколовський С.А., Науменко М.О. Аналіз особливостей управління інформаційними потоками логістичних процесів підрозділів Національної гвардії України. *ScienceRise*. 2018. № 2. С. 19–21.
5. Naumenko M., Hrabovskyi Y. Elaboration of methodology for designing a publishing and printing web portal. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2018. № 2/2(92). P. 14–22. DOI: 10.15587/1729-4061.2018.126305.
6. Hrabovskyi Y., Brynza N., Vilkhivska O. Development of information visualization methods for use in multimedia applications. *EUREKA: Physics and Engineering*. 2020. № 1. P. 3–17.
7. Martins P., Zacarias M. A Web-based Tool for Business Process Improvement. *International Journal of Web Portals*. 2017. Volume 9. Issue 1. P. 68–84. DOI: <https://doi.org/10.4018/IJWP.2017070104>.
8. Грабовський Є.М. Аналіз використання мультимедійних компонентів у сучасних технологіях мобільного навчання. *ScienceRise*. 2019. № 4(57). С. 46–50.
9. Науменко М.О. Вдосконалення управління якістю продукції високотехнологічних підприємств. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. Вип. 62. С. 335–342.
10. the e-learning system. *Development Management*. № 17(3). P. 23–34. Doi:10.21511/dm.17(3).2019.03.
11. Sokolovsky S. A., Naumenko M. O., Cherkashina M. V. (2015). Udoskonalennya upravlinnya trudovymy resursamy pidpryyemstva. [Improvement of the management of labor resources of the enterprise]. *Business Inform*. No № 3, pp. 288–292.
12. Hrabovskyi Y., Yevsyeyev O. (2018). Development of methodological principles of support-preservation engineering work. *Technological audit and production reserves*. № 2/2. P. 43–49.
13. Sokolovsky S. A., Naumenko N. A. (2018). Analiz osoblyvostej upravlinnya informacijnymy potokamy logistychnyx procesiv pidrozdiliv Nacionalnoyi gvardiyi Ukrainy. [Analysis of peculiarities of management of information flows of logistic processes of units of the National Guard of Ukraine]. *ScienceRise*. No 2, pp. 19–21.
14. Naumenko M., Hrabovskyi Y. (2018). Elaboration of methodology for designing a publishing and printing web portal. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. № 2/2 (92), pp. 14–22. DOI: 10.15587/1729-4061.2018.126305
15. Hrabovskyi Y., Brynza N, Vilkhivska O. (2020). Development of information visualization methods for use in multimedia applications. *EUREKA: Physics and Engineering*. № 1, pp. 3–17.
16. Martins P., Zacarias M. A. (2017). Web-based Tool for Business Process Improvement. *International Journal of Web Portals*. Vol. 9. Issue 1. P. 68–84. DOI: <https://doi.org/10.4018/IJWP.2017070104>
17. Hrabovskyi Y. M. (2019). Analiz vykorystannya multymedijnyx komponentiv v suchasnyx tehnologiyax mobilnogo navchannya. [Analysis of the use of multimedia components in modern technologies of mobile learning]. *Scientific Journal «Science-Rise»*. No. 4 (57), pp. 46–50.
18. Naumenko M. O. (2018). Vdoskonalennya upravlinnya yakisty produkciyi vysokotexnologichnyx pidpryyemstv. [Improvement of product quality management of high-tech enterprises. *Bulletin of the Economics of Transport and Industry*. No. 62, pp. 335–342.

REFERENCES:

1. Pushkar O., Hrabovskyi Y. (2019). Methodology for developing an intelligent user interface for educational publications in

УДК 338.27.

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-23>**Шашовець Й.П.***кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри менеджменту
та управління економічними процесами
Мукачівського державного університету***Shashovec Yolana***Candidate of Sciences (Economics),
Senior lecturer of the Department of Management
and Management of Economic Processes,
Mukachevo State University*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В СИСТЕМІ АНТИКРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

PROVIDING THE COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE IN THE SYSTEM OF CRISIS MANAGEMENT

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено дослідженню проблем, пов'язаних із розробленням складових елементів антикризового управління підприємством, яке діє в умовах конкурентного середовища. Обґрунтовано необхідність розширення підходів до розуміння сутності та змісту антикризового менеджменту, наголошено на важливості забезпечення конкурентоспроможності підприємства в умовах економічної нестабільності. Окреслено напрями та етапи реалізації заходів антикризового менеджменту, орієнтованого на забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Охарактеризовано роль та місце стратегічного маркетингу в системі антикризового менеджменту. Обґрунтовано етапи антикризового управління персоналом та основні заходи із забезпечення фінансової стійкості організації. Зазначено, що кінцевою метою антикризового менеджменту є підтримка довгострокової економічної стабільності підприємства.

Ключові слова: криза, антикризове управління, конкурентоспроможність підприємства, стратегічний маркетинг, антикризове управління персоналом, фінансова стійкість, економічна стабільність підприємства.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена исследованию проблем, связанных с разработкой составляющих элементов антикризисного управления предприятием, действующим в условиях конкурентной среды. Обоснована необходимость расширения подходов к пониманию сущности и содержания антикризисного менеджмента, отмечена важность обеспечения конкурентоспособности предприятия в условиях экономической нестабильности. Определены направления и этапы реализации мероприятий антикризисного менеджмента, ориентированного на обеспечение конкурентоспособности предприятия. Охарактеризованы роль и место стратегического маркетинга в системе антикризисного менеджмента. Обоснованы этапы антикризисного управления персоналом и основные мероприятия по обеспечению финансовой устойчивости организации. Отмечено, что конечной целью антикризисного менеджмента является поддержка долгосрочной экономической стабильности предприятия.

Ключевые слова: кризис, антикризисное управление, конкурентоспособность предприятия, стратегический маркетинг, антикризисное управление персоналом, финансовая устойчивость, экономическая стабильность предприятия.

ANNOTATION

With the deepening global economic and social crisis, the vast majority of companies face the problem of improving crisis management and increasing their competitiveness in the market. These two areas are interrelated, namely one of the key goals

of crisis management is to ensure a sufficient level of competitiveness of the enterprise. Therefore, the relevance of the study performed in this article is unquestionable. In addition, the article substantiates the need to expand approaches to understanding the nature and content of crisis management. Most scientific publications focus on the problems of diagnosing crisis processes in enterprises, while there is a need to study crisis management as a system of preventive measures to prevent the crisis. It is noted about the growing attention to the development and justification of specific tools for crisis management, based on the characteristics of economic activity of each enterprise. The article attempts to outline the main directions of implementation of the policy of managing the competitiveness of the business entity as an integral element of crisis management. Ensuring the competitiveness of the enterprise is recognized as a complex process, within which we can distinguish different areas and stages of implementation. The place of strategic marketing in the system of crisis management is substantiated, in particular the systematic analysis of the external environment is called one of the tools of crisis forecasting and adaptation to them. Particular attention is paid to crisis management of the organization, as in times of crisis, skilled workers often become the most valuable resource of the enterprise. The importance of preserving this resource for further overcoming of the crisis is emphasized. Measures to ensure the financial stability of the enterprise are described and the importance of reducing the external dependence of the organization on creditors, namely reducing funding through borrowing in a crisis. It is emphasized that in conditions of increased risk and uncertainty, the importance of crisis management increases significantly, which increases the value of further research in this area.

Key words: crisis, crisis management, competitiveness of the enterprise, strategic marketing, anti-crisis personnel management, financial stability, economic stability of the enterprise.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Останнім часом антикризовому управлінню як важливій та невід'ємній складовій частині сучасного менеджменту приділяється все більше уваги як серед науковців, так і серед управлінців-практиків. Загально-визнаним є розуміння того, що першочергове завдання антикризового менеджменту полягає не стільки у ліквідації ознак кризи та недопущенні її подальшого поглиблення, скільки у відновленні здатності підприємства як мікро-економічної системи до самоорганізації.

На нашу думку, в існуючих умовах глобальної економічної кризи, викликаній загальносвітовою пандемією та зниженням ділової активності в переважній більшості сфер господарювання, виникає необхідність розширювати підходи до трактування сутності та змісту антикризового управління підприємством. Основним засадничим принципом під час формування відповідної реальності сучасності системи антикризового управління підприємством повинна стати системна перманентна політика формування, розвитку та закріплення сталих конкурентних переваг господарюючого суб'єкта з метою забезпечення його конкурентоспроможності в умовах невизначеності та нестабільності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Аналіз наявних наукових досліджень та публікацій, присвячених проблематиці антикризового управління, дає змогу зробити висновок про акцентування уваги на питаннях діагностики кризових «симптомів» фінансового стану підприємства, можливості виникнення загрози неплатоспроможності, сукупності фінансово-економічних ризиків господарської діяльності тощо. Зокрема, Т.А. Городня та А.О. Корнієнко зосереджують увагу на питаннях щодо загрози виникнення банкрутства підприємств [1]. С.В. Грибан розглядає антикризове управління підприємством як систему, класифікує можливі види криз та інструменти антикризового менеджменту [2]. А.В. Камнева досліджує існуючі моделі антикризового управління та здійснює оцінку їх ефективності та доцільності застосування [3]. І. Минчинська присвятила дослідження систематизації методів діагностики кризового стану відповідно до потреб зовнішнього або внутрішнього аналізу та їх використанню в системі організаційно-правового механізму банкрутства [4]. Т.Л. Мостенська та Е.О. Юрій характеризують інструменти та типи антикризового управління (реактивне, активне та планове), наголошують на необхідності впровадження у діяльності вітчизняних підприємств попереджувального антикризового управління через наявність несприятливих тенденцій в економічному середовищі [5].

Водночас проблемі забезпечення конкурентоспроможності підприємства в системі антикризового менеджменту приділяється значно менше уваги, ніж питанням діагностики кризового стану. Саме тому ці питання, на нашу думку, є недостатньо дослідженою частиною проблематики, пов'язаної з антикризовим управлінням у сучасних умовах.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є визначення основних засад, напрямів та етапів реалізації політики управління конкурентоспроможністю суб'єкта господарювання як невід'ємним елементом антикризового менеджменту.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як відомо, антикризовий менеджмент як філософія управління та як система управлінських заходів включає дві умовно відокремлені складові частини: управління, орієнтоване на запобігання кризі, та управління в умовах кризи. Причому від того, наскільки ефективно реалізовувався перший складник антикризового менеджменту, залежить доцільність здійснення другого складника. Жодна організація не в змозі повністю нейтралізувати негативний вплив чинників екзогенного та ендогенного походження, які провокують настання криз, оскільки ці чинники дуже різноманітні, а частина з них – важко прогнозовані. Але все ж таки превентивне антикризове управління, основою якого є політика забезпечення конкурентоспроможності організації на ринку, дає змогу господарюючим суб'єктам уникнути руйнівного впливу криз або навіть використати їх на власну користь.

Розроблення механізму забезпечення конкурентоспроможності підприємства є складним багатоетапним процесом, що включає велику кількість складників. Розглядаючи дане питання погляду антикризового менеджменту, доцільно зосередити увагу на кількох напрямках, найбільш пріоритетних в умовах кризи (табл. 1).

Першим напрямом антикризового управління, орієнтованого на адаптацію до криз та забезпечення конкурентоспроможності підприємства, повинен стати стратегічний маркетинг. За визначенням А.В. Камневої, «маркетинг в антикризовому управлінні – це систематичне сканування зовнішнього середовища підприємства з метою визначення місткості ринку та (або) його сегментів, дослідження поведінки покупців, практики діяльності конкурентів тощо, тобто дослідження сигналів, що свідчать про можливі загрози або появу додаткових можливостей для підприємства» [3, с. 19]. Стратегічний маркетинг є тим інструментом, який може допомогти вчасно розпізнати негативні тенденції у ключових для організації сферах діяльності, розробити превентивний комплекс заходів щодо підготовки та пристосування до кризових умов, а в деяких випадках навіть визначити ті конкурентні переваги підприємства, які можуть бути активізовані саме в час кризи й які з різних причин недоступні або не використовуються конкурентами.

Наступним напрямом створення конкурентоспроможної організації є формування такої системи управління персоналом, яка б, по-перше, сприяла перетворенню трудового потенціалу працівників на ключовий ресурс організації; по-друге, в умовах кризи забезпечувала стабільність ключових параметрів розвитку суб'єкта господарської діяльності.

В існуючих реаліях саме персонал організації є тим ресурсом, який найбільшою мірою піддається негативному впливу економічних

Таблиця 1

Напрями та етапи антикризового менеджменту, орієнтованого на забезпечення конкурентоспроможності підприємства

Напрями антикризового менеджменту			
	Стратегічний маркетинг	Антикризове управління персоналом	Забезпечення фінансової стійкості організації
Етапи	1. Систематичний аналіз зовнішнього середовища. 2. Прогнозування тенденцій та явищ, що свідчать про можливість настання кризи. 3. Визначення наслідків впливу кризи на цільові ринки та конкурентів. 4. Визначення конкурентних переваг підприємства, які можуть бути активізовані саме в час кризи.	1. Диверсифікація та активізація нематеріальних інструментів мотивації персоналу. 2. Окреслення кола співробітників, які є ключовими для утримання організацією позицій на ринку 3. Розроблення індивідуальних інструментів мотивації «ключових» співробітників. 4. Стимулювання ініціативи та креативності працівників із метою швидшого подолання кризи.	1. Фінансове планування. 2. Оптимізація структури власних та запозичених коштів. 3. Удосконалення системи управління ризиками. 4. Забезпечення платоспроможності підприємства за рахунок підтримки достатнього рівня ліквідності активів.
	Підтримка довгострокової економічної стабільності підприємства		

Джерело: власна розробка автора

криз: зниження ділової активності підприємств провокує звільнення працівників, переведення їх на неповний робочий день і т. д. Керівництво організацій, досягаючи короткострокового ефекту економії витрат на оплату праці, водночас провокує суттєве зниження конкурентоспроможності підприємства у найближчій перспективі, оскільки звільняється у першу чергу більш кваліфікований, мобільний та досвідчений персонал, знайти заміну якому може бути складно. Як стверджує О.О. Громова, «... людський ресурс безпосередньо впливає на результати діяльності компанії, а професіоналізм персоналу стає важливою конкурентною перевагою, що робить компанію стійкою до впливу будь-яких зовнішніх факторів» [6].

Антикризове управління персоналом повинно передусім орієнтуватися на активізацію та урізноманітнення нематеріальних інструментів мотивації (оскільки в умовах кризи, як правило, неможливо забезпечити підвищення рівня оплати праці, а інколи навіть доводиться знижувати витрати на оплату праці.) Також потрібно чітко окреслити коло співробітників, важливих для організації, тобто тих, чиї досвід, знання, кваліфікація, творчий потенціал є ключовими для утримання підприємством своїх позицій на ринку в кризовий період. Це потрібно для того, щоб розробити комплекс заходів, спрямованих на запобігання звільненню даних співробітників. У таких умовах дієвим може виявитися застосування індивідуального підходу до кожного працівника з метою виявлення тих чинників, які сприятимуть закріпленню так званої «лояльності» до організації-роботодавця.

Таким чином, важливим елементом антикризового менеджменту потрібно вважати систему антикризового управління персоналом,

орієнтовану не тільки на збереження трудових ресурсів організації в умовах кризи, але й на максимально ефективне їх використання заради поліпшення становища та збереження конкурентних позицій на ринку. У цьому аспекті потрібно приділити увагу стимулюванню ініціативи та креативності працівників із метою пошуку нових нестандартних рішень, ідей, продуктів, послуг та каналів їх просування, способів залучення ресурсів, шляхів комунікації зі споживачами тощо. Це дасть змогу досягнути позитивного результату у вигляді швидшого подолання кризи або закріплення тих конкурентних переваг, які дадуть змогу підприємству вести ефективну господарську діяльність та отримувати прибуток навіть у несприятливих умовах.

Важливим напрямом превентивного антикризового управління є створення умов для забезпечення фінансової стійкості суб'єкта господарювання. Саме чинники, пов'язані з неплатоспроможністю підприємства, найбільш часто стають причиною банкрутства підприємницьких структур. У період економічної кризи фінансові ризики підприємницької діяльності суттєво зростають через низку об'єктивних причин: знижується рівень ділової активності, виникають труднощі з реалізацією продукції, проблеми у розрахунках із дебіторами, які теж потерпають від кризи, ускладнюється доступ до кредитних ресурсів і т. д. Тому питання забезпечення фінансової стійкості підприємства як елементу антикризового менеджменту в таких умовах ще більше актуалізується.

Таким чином, економічна криза вимагає від менеджерів підприємств інтенсифікації зусиль щодо забезпечення фінансової стійкості шляхом зменшення зовнішньої залежності ор-

ганізації, тобто скорочення фінансування за рахунок запозичень; використання раніше створених резервних фондів, удосконалення системи управління ризиками тощо. Вагому роль у даних процесах відіграє фінансове планування як чинник досягнення фінансової стабільності.

Зазначимо, що в умовах макроекономічної нестабільності, рецесії чи в період дії інших дестабілізуючих чинників, що провокують кризу, фінансове планування на довгострокову перспективу не має сенсу. Із погляду короткострокової перспективи стабільність фінансового стану повинна забезпечуватися постійною платоспроможністю підприємства за рахунок підтримки достатнього рівня ліквідності активів (готової продукції, дебіторської заборгованості, короткострокових фінансових вкладень та ін.).

Завершальним та узагальнюючим етапом формування механізму забезпечення конкурентоспроможності підприємства в системі антикризового менеджменту вважатимемо розроблення заходів із підтримки довгострокової економічної стабільності підприємства.

Дослідники Н. Шпак і М. Романишин трактують економічну стабільність підприємства з погляду його здатності в умовах прояву дестабілізуючих чинників бізнес-середовища ефективно здійснювати виробничо-господарську діяльність, формувати якісний стратегічний потенціал, підтримувати заданий рівень конкурентоспроможності та результативності у довгостроковій перспективі з економічною вигодою та фінансовою незалежністю для підприємства [7, с. 250].

Із погляду антикризового управління категорію «економічна стабільність підприємства» доцільно розглядати як поєднання двох взаємопов'язаних характеристик – конкурентної стійкості та фінансової стабільності суб'єкта господарювання. Конкурентна стійкість означає, що підприємство застосовує ефективні конкурентні стратегії (маркетингові, цінові, інноваційні, кадрові і т. д.); здійснює системну політику формування та розвитку стійких (довгострокових) конкурентних переваг; системі менеджменту підприємства притаманні гнучкість та адаптивність, тобто здатність оперативно реагувати на постійні зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі ведення бізнесу. Фінансова стабільність характеризує здатність підприємства своєчасно та в повному обсязі виконувати свої фінансові зобов'язання, його платоспроможність, вільне маневрування грошовими коштами, забезпеченість запасів і витрат стабільними джерелами фінансування, оптимальне співвідношення між власним і позиковим капіталом, ефективне формування, розподіл і використання фінансових ресурсів, низький рівень підприємницького ризику.

Якщо фінансова стійкість підприємства є характеристикою внутрішнього середовища суб'єкта господарювання, тобто свідчить про ступінь ефективності використання ресурсів

підприємства та управління ними, то конкурентна стійкість визначає ринкові позиції фірми у зовнішньому середовищі та можливість досягнення нею комерційного успіху в довгостроковій перспективі. Поєднання названих характеристик і формує сутнісну основу категорії «економічна стабільність підприємства».

Узагальнюючи існуючі підходи до трактування змісту категорії «економічна стабільність підприємства», зазначимо, що саме ця характеристика є життєво важливою для організації в умовах кризи, оскільки означає її здатність бути конкурентоспроможною навіть за інтенсифікації несприятливого впливу чинників зовнішнього походження (наприклад, за економічної рецесії, геополітичної нестабільності тощо). Управління економічною стабільністю підприємства як елемент антикризового менеджменту орієнтоване, в першу чергу, на зниження ступеня негативного впливу на підприємство чинників зовнішнього середовища, таких як несприятлива економічна ситуація в державі, надмірне регулювання галузі господарювання з боку держави, тобто підвищення стійкості підприємства перед впливом даних чинників.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Наростання дестабілізуючого впливу зовнішнього середовища на діяльність переважної більшості суб'єктів господарювання в найближчій перспективі актуалізуватиме проблему пошуку шляхів забезпечення конкурентоспроможності підприємств та вдосконалення антикризового управління. На нашу думку, подальші наукові дослідження даної проблематики повинні зосереджуватися на питаннях розроблення дієвого інструментарію маркетингового аналізу для вивчення наслідків впливу кризи як на саме підприємство, так і на цільові ринки та конкурентів; на обґрунтуванні нових підходів до управління персоналом у кризових умовах; а також на вдосконаленні методичних підходів до оцінки фінансової стабільності суб'єктів господарювання, які діють в умовах підвищеного ризику та невизначеності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Городня Т.А., Корнієнко А.О. Діагностика кризового стану та загрози банкрутства підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 19. С. 154–157.
2. Грибан С.В. Система антикризового управління підприємством. *Ефективна економіка*. 2013. № 11. URL: <http://www.econotom.yauka.com.ua/?op=1&z=2467> (дата звернення: 19.01.2021).
3. Камнева А.В. Дослідження існуючих інструментів та моделей антикризового управління на підприємстві. *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики*. 2014. № 4(28). С. 15–27.
4. Минчинська І. Діагностика кризового стану підприємств в організаційно-правовому механізмі банкрутства. *Економічний аналіз*. 2012. Вип. 11. Ч. 1. С. 175–182.

5. Мостенська Т.Л., Юрій Е.О. Інструменти антикризового управління. *Український журнал прикладної економіки*. 2019. Т. 4. № 1. С. 64–72.
6. Громова О.О. Управління персоналом в умовах кризи. *Сучасні підходи до управління підприємством* : збірник тез доповідей IX Всеукраїнської науково-практичної конференції. URL: <http://conf.management.fmm.kpi.ua/proc/article/view/125973> (дата звернення: 16.01.2021).
7. Романишин М.І., Шпак Н.О. Економічна стабільність підприємства: сутність та її складові. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України*. 2009. Вип. 19.10. С. 248–253.
4. Mynchynska I. (2012). Diagnostics of the crisis of enterprises in the organizational and legal mechanism of bankruptcy. *Ekonomichnyj analiz* [Economic analysis], vol. 11. Part 1. pp. 175–182.
5. Mostenska T. L., Yurii E. O. (2019). Instrumenty antykrizovoho upravlinnja. [Crisis management tools]. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky*. [Ukrainian Journal of Applied Economics], vol. 4, no. 1, pp. 64 – 72.
6. Hromova O.O. (2018) Upravlinnja personalom v umovakh kryzy. [Personnel management in a crisis]. *Suchasni pidkhody do upravlinnja pidpryemstvom : zbirnyk tez dopovidei IX Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Proceedings of the Modern approaches to enterprise management: a collection of abstracts of the IX All-Ukrainian scientific-practical conference. Available at: <http://conf.management.fmm.kpi.ua/proc/article/view/125973> (accessed 16 January 2021)
7. Romanyshyn M. I., Shpak N. O. (2009). Ekonomichna stabilnistj pidpryemstva: sutnistj ta jiji skladovi. [Economic stability of the enterprise: essence and its components]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho lisotekhnichnoho universytetu Ukrainy : Zb. nauk.-tekhn. pr. Lviv: RVV NLTU Ukrainy*. [Scientific Bulletin of the National Forestry University of Ukraine : Collection of scientific and technical works. Lviv. Editorial and publishing department of the National Forestry University of Ukraine], vol. 19.10. pp. 248-253.

REFERENCES:

1. Horodnia T.A., Kornijenko A.O. (2017) Diagnostics of the crisis and the threat of bankruptcy of the enterprise] *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. [Global and national economic problems], vol. 19. pp. 154-157.
2. Hryban S. V. (2013) Systema antykrizovoho upravlinnja pidpryemstvom. [Crisis management system of the enterprise]. *Efektivna ekonomika*. [Efficient economy] (electronic journal), no. 11. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2467> (accessed 19 January 2021)
3. Kamnieva A.V. (2014). Doslidzhennja isnujuchykh instrumentiv ta modelej antykrizovoho upravlinnja na pidpryemstvi [Research of existing tools and models of crisis management at the enterprise] *Ekonomika ta upravlinnja pidpryemstvamy mashynobudivnoji ghaluzi: problemy teoriji ta praktyky*. [Economics and management of machine-building enterprises: problems of theory and practice, no. 4 (28). pp. 15-27.

УДК 658.56

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-24>**Шереметинська О.В.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки праці та менеджменту
Національного університету харчових технологій***Захарченко А.А.***магістр освітньої програми «Менеджмент
зовнішньоекономічної діяльності»
Національного університету харчових технологій***Sheremetynska Oksana***Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Labour Economics and Management
National University of Food Technologies***Zakharchenko Artem***Master level, the Educational Program
«Management of Foreign Economic Activity»
National University of Food Technologies*

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЯКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

FORMATION OF THE QUALITY SYSTEM OF THE ENTERPRISE

АНОТАЦІЯ

Упровадження системи управління якістю є важливим, тому що призводить до поліпшення продуктивності праці, оптимізації бізнес-процесів організації, а також веде до зменшення собівартості продукції. У статті розглянуто теоретичні аспекти системи управління якістю на підприємстві, окреслено методи та класифікацію існуючих систем управління якістю. Досліджено сутність правового регулювання системи управління якістю та охарактеризовано її сучасний стан. Зазначено, як деякі фахівці класифікують способи управління якістю. Запропоновано рекомендації щодо вдосконалення системи управління якістю. Акцентовано увагу на фундаментальних стандартах ISO 9000 та як вони інтегровані в державні стандарти України. Розробляючи систему управління якістю, слід мати на увазі, що вона охоплює всі процеси, що відбуваються на підприємстві і від яких залежить якість продукції чи послуг.

Ключові слова: система управління якістю, контроль, стандарти якості, якість товарів, робіт/послуг.

АННОТАЦИЯ

Внедрение системы управления качеством является важным, так как приводит к улучшению производительности труда, оптимизации бизнес-процессов организации, также ведет к уменьшению себестоимости продукции. В статье рассмотрены теоретические аспекты системы управления качеством на предприятии, указаны методы и классификация существующих систем управления качеством. Исследована сущность правового регулирования системы управления качеством и охарактеризовано ее современное состояние. Отмечено, как некоторые специалисты классифицируют способы управления качеством. Предложены рекомендации по совершенствованию системы управления качеством. Акцентируется внимание на фундаментальных стандартах ISO 9000 и как они интегрированы в государственные стандарты Украины. Разрабатывая систему управления качеством, следует иметь в виду, что она охватывает все процессы, которые происходят на предприятии и от которых зависит качество продукции или услуги.

Ключевые слова: система управления качеством, контроль, стандарты качества, качество товаров, работ/услуг.

ANNOTATION

The introduction of a quality management system is important because it leads to improved productivity, optimization of business processes of the organization, and also leads to a reduction in

production costs. The article considers the theoretical aspects of the quality management system at the enterprise, outlines the methods and classification of existing quality management systems. The essence of legal regulation of the quality management system is investigated and its current state is characterized. It is noted how some experts classify quality management methods. Recommendations for improving the quality management system at a domestic enterprise are offered. Emphasis is placed on the fundamental standards of ISO 9000 and how they are integrated into the state standards of Ukraine. When developing quality management systems, it should be borne in mind that the quality management system covers all processes that occur in the enterprise and on which the quality of products or services depends. According to the capabilities of the production process, the stages of the product life cycle are considered, which should be used at the appropriate stages of development and certification of the quality management system. The task of improving the quality and expanding the range of products is relevant in modern production conditions. This task is multifaceted and includes a number of scientific and technical, environmental, economic and social problems. An interdisciplinary approach is needed for an effective solution. One of the ways is product quality management based on assortment analysis and its innovative development. The experience of developed countries shows that the health of the nation, primarily through food, their safety, is more reliable when it is achieved by improving the quality of products based on standardization worldwide and internationally. At the international level, quality requirements are regulated by ISO standards, strictly focused on the consumer. The first such standards were the standards of the 9000 series, which came out in the late 80's pp. XX century More than half of the world's countries have implemented national standards identical to ISO standards, as well as certified enterprises in accordance with ISO standards.

Key words: quality management system, control, quality standards, quality of goods, works/services.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток України як сучасної європейської, правової та демократичної держави характеризується глибокими принциповими змінами практично в усіх сфе-

рах суспільного життя. Такі зміни, своєю чергою, передбачають необхідність реформування економічної сфери України й зумовлюють зростання ролі міжнародних стандартів управління якістю в діяльності вітчизняних організацій, у тому числі промислового спрямування

Сьогодні якість стала інтегруючим поняттям, що зачіпає інтереси всіх учасників національного господарювання. Для виробників продукції якість являє собою своєрідну гарантію та вирішальний чинник забезпечення їхньої конкурентоспроможності; для споживачів показник високої якості – це умова задоволення їхніх інтересів та можливість захистити власні права; для владних структур забезпечення якості життя громадян – одне із засадничих державних завдань [1].

З іншого боку, оскільки показник якості продукції (з урахуванням новизни, технічних аспектів, відсутності дефектів, надійності використання) є одним із засадничих інструментів підкорення ринкових позицій, компанії приділяють велику увагу здатності забезпечити високу якість реалізованої продукції, щільно контролюючи всі стадії виробництва починаючи з моменту аудиту якості сировини чи матеріалів та закінчуючи окресленням відповідності розробленого виробу технічним параметрам не тільки під час тестування, а й у процесі експлуатації. Таким чином, управління якістю продукції являє собою головний елемент виробництва у цілому та націлене не стільки на пошук можливих дефектів готового виробу, скільки на контроль якості продукції під час виготовлення та використання [2].

Слід зауважити, що вирішення основних проблем підвищення якості можливе виключно за умови впровадження дієвої системи управління якістю. Згідно з міжнародними стандартами ISO 9000, СУЯ – це світовий запобіжний інструмент, що гарантує високу якість виконаних робіт чи наданих послуг. Імплементация таких систем стає стратегічним завданням кожної організації, оскільки сприятиме підвищенню її конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Проблематика функціонування системи управління якістю на підприємстві раніше розглядалася такими вченими, як В.Я. Амбросов [1], Ю.В. Богатин [2], В.І. Гіссін [3], В.В. Губіна [4], В.Я. Кардаш [5], Г.Д. Крилова [6], І.Г. Леонов [7], В.В. Пастухова [8], Т.О. Салімова [9], Н.О. Сімченко [10], О.В. Тарасова [11], Г.М. Тарасюк [12], А.О. Трифілова [13], Р.Б. Тянь [14], Т.В. Харченко [15] та ін.

Разом із тим вказані дослідження стосуються переважно лише окремих аспектів функціонування системи управління якістю на підприємстві, що не може повною мірою розкрити специфіку діючої системи управління якістю в межах організації як складного соціально-правового явища.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. У нинішніх умовах будь-яке підприємство з метою ефективного й успішного існування за умов жорсткої конкурентної боротьби зацікавлене у створенні ефективної системи управління підприємством. Однією з таких систем є система управління якістю. Створення систем управління якістю включає їх розроблення та впровадження у діяльність підприємства.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в аналізі та обґрунтуванні теоретичних аспектів та розроблення емпіричних пропозицій щодо поліпшення системи управління якістю на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Система управління якістю являє собою сукупність бізнес-процесів, орієнтованих на постійне задоволення потреб клієнтів і підвищення їх задоволеності. Це відповідає меті та стратегічному напряму організації, виражається в організаційних цілях і прагненнях, політиці, процесах, документованій інформації і ресурсах, необхідних для її реалізації та підтримки. Найперші СУЯ, як правило, підкреслювали передбачувані результати виробничої лінії промислового продукту, використовуючи просту статистику і випадкову вибірку [3].

Ключові засади якості та її поширення по всьому бізнесу пояснюються концепцією управління системою якості [4]:

1. Процес планування системи якості.

Цей процес реалізується як засіб «створення продуктів, механізмів і явищ, необхідних для задоволення або перевищення очікувань клієнтів». Він складається з визначення того, ким є клієнти, визначення їхніх потреб і розроблення інструментів (систем, процесів), необхідних для задоволення цих потреб.

2. Процес забезпечення якості.

Забезпечення якості реалізується як засіб забезпечення достатньої впевненості в тому, що бізнес-вимоги і цілі (як зазначено в плануванні якості) для продукту і/або послуги будуть виконані. Це запобігання помилкам здійснюється шляхом систематичного вимірювання, порівняння зі стандартом і моніторингу процесів.

3. Процес контролю якості.

Контролінг якості здійснюється як засіб виконання якісних вимог, розглядаючи всі чинники, що фігурують у процесі виробництва. Компанія підтверджує, що вироблений товар або послуга відповідають цілям організації, часто використовуючи такі інструменти, як операційний аудит та інспекція. Контроль якості орієнтований на висновок процесу.

4. Поліпшення якості.

Поліпшення якості реалізується як засіб забезпечення механізмів для оцінки та поліпшення процесів у світлі їх ефективності, результа-

тивності та гнучкості. Це може бути зроблено з помітними значними змінами або поступово шляхом постійного поліпшення.

Сьогодні всі способи управління якістю підприємства можна поділити на [5]:

- 1) адміністративні (організаційно-розпорядчі);
- 2) інженерно-технологічні;
- 3) економічні;
- 4) соціально-психологічні.

Організаційно-розпорядчі способи керування мають на меті чітко додержання принципів нормативних документів організації, які містяться в різноманітних наказах, положеннях, інструкціях та розроблених стандартах. Цей спосіб є досить дієвим у ситуації, якщо документообіг компанії дотримується чітко сформульованих та впорядкованих даних, доступних для використання працівниками.

Інженерно-технологічні способи орієнтовані на виготовлення і контролінг якісної продукції, а також дослідження та кореляцію технологічного процесу, який супроводжує виробничий процес. Найперспективнішим вважається автоматичний спосіб, що надає можливість істотно зменшити роль людини та гарантувати виробництво якісного продукту/послуги.

Поруч з інженерно-технологічними способами широко використовуються статистичні способи керування системою якості, що ґрунтуються на збиранні, аналізуванні та оцінюванні статистичної інформації, з використанням графічних способів, наприклад контрольних карт, діаграм, гістограм.

Слід зауважити, що особливу роль відіграють також соціально-психологічні способи керування СУЯ. На нашу думку, ефективність застосування та підтримання СУЯ, а також систематичне поліпшення кінцевих досягнень діяльності є можливим тільки за умови, якщо цілий колектив компанії матиме бажання досягати чітко окресленої мети в галузі дотримання якості.

Водночас особливої уваги заслуговують економічні способи керування якістю, що моделюють економічні умови для росту якості продукції/послуги, а також ураховують усі потрібні елементи для фінансового забезпечення діяльності компанії в галузі СУЯ, процесів утворення ціни на певну продукцію або послугу згідно з рівнем якості, господарських розрахунків, фондів економічного стимулювання.

Відомо, що способи керування якістю деякі фахівці класифікують так [6]:

– класичні способи управління якістю: способи статистичного керування якістю; спосіб циклу PDCA (Plan – Do – Check – Act); спосіб статистичного керування якістю TQC (Total Quality Control); спосіб постійного поліпшення якості Дж. Джурана AQL (Annual Quality Improvement); способи Г. Тагуті;

– «нові способи» поділяються на:

а) концепцію усталеного поліпшення Кайзен (KAIZEN);

– метод структурування функції якості QFD (Quality Function Development) або концепція «Будинку якості» (Quality House);

– методологія «шість сигм»;

– сучасні способи та механізми керування компаніями, що спроможні використовуватися під час проектування систем менеджменту з якості та впровадження принципів TQM [15]:

1) принципу бенчмаркінгу;

2) способів «точно – вчасно» Just – in – Time;

3) принципу інжинірингу бізнес-явищ (BPR – Business Process Reengineering);

4) способу функціонального створення бізнес-явищ (IDEFO);

5) принципу збалансованого механізму індикаторів функціонування бізнесу BSC (Balanced Business Scorecard);

6) принципу здійснення методологічних засад ABC-ABM-ABB (Activity Based Costing / Activity Based Management/ Activity Based Budgeting).

Не секрет, що під час запровадження якості продукції на виробництві важлива роль належить статистичним способам, що здатні з'ясувати і виокремити випадкові чи регулярні відхилення від норми та проаналізувати природу їх виникнення. Ще одним плюсом у процесі впровадження простих статистичних способів є зменшення витрат через скорочення обсягу виробництва дефектних виробів і, як наслідок, уникнення збитків через переробку та рекламацийні заходи.

До статистичних способів належать [13]:

- спосіб контрольного листка;
- спосіб діаграми Парето;
- спосіб причинно-наслідкової діаграми;
- спосіб гістограми;
- спосіб діаграми розкиду;
- спосіб розшарування інформації;
- спосіб контрольної карти.

Для ефективного знаходження та подальшого упередження невідповідностей відносно якості виробів/послуг користуються сімома інструментами статистичного контролінгу, а саме: контрольними листками, діаграмами Парето, діаграмами Ісікави, контрольними картами, гістограмами, діаграмами розсіювання, діаграмами послідовних операцій.

Для того щоб отримати достовірні дані відносно вимірів показників якості, слід урахувати цілий спектр таких компонентів [11]:

– вивчення партії матеріалів, яка застосовується для виробництва конкретного виробу/послуги;

– аналіз обладнання, на якому відбувається процес оброблення продукції;

– наявність людського фактору у виробничому процесі;

– дослідження зміни, на якій робляться відповідні виміри.

Найкраще для цього використовувати контрольні листки.

Нині в Україні існує багато сучасних СУЯ. До них можна віднести такі [9]:

1. СУЯ згідно з вимогами Держстандарту України ISO серії 9001 (2018 р.).

2. HACCP – Система управління безпечністю харчових продуктів HACCP.

3. Система екологічного управління згідно з вимогами Держстандарту України ISO серії 14001.

4. OHSAS – Система управління безпекою та гігієною праці згідно з вимогами Держстандарту OHSAS серії 18001.

Одним із головних завдань компаній розвинених держав є постійне зростання продуктивності діяльності бізнес-структури та поліпшення якості продукції або ж послуги, яка надається. Це допомагає їм із низькою собівартістю продукції чи послуги забезпечувати високий прибуток та конкурентоздатність на міжнародній арені. Це стає можливим за умов ефективного управління системою якості підприємства.

Загальний портфель сучасної бази міжнародних стандартів ISO включає близько 19 тис документів, які умовно можна поділити на три групи [10]:

1) базові (стандарти, які містять методичні рекомендації щодо побудови, впровадження та застосування систем управління якістю);

2) стандарти підтримки (надають допомогу в проведенні аудитів, управлінні ризиками, використанні статистичних методів аналізу і контролю якості, управлінні вимірами, управлінні економікою якості тощо);

3) галузеві (найбільша група, яка встановлює специфічні вимоги до систем управління якістю в різних сферах та галузях діяльності).

Фундаментальними в системі стандартів ISO серії 9000 є [8]:

- ISO 9000:2015 – Система управління якістю. Основні принципи і поняття. Цей стандарт установлює основні принципи та визначає термінологію, необхідну для правильного застосування в практиці впроваджених систем управління якістю.

- ISO 9001:2016 – Системи управління якістю. Вимоги. Стандарт визначає вимоги, які організація буде виконувати, щоб задовільними потреби та очікування споживачів щодо якості.

- ISO 9004:2009 – Менеджмент досягнення сталого успіху організації. Підхід на основі управління якістю. Стандарт містить настанови щодо управління організацією в складному і мінливому середовищі з позиції якості. Стандарт спрямовується на:

- поліпшення характеристик діяльності компанії;
- задоволення споживацьких очікувань;
- залучення до цього процесу всіх співробітників;
- реалізацію коригувальних заходів.

- ISO 19011:2009 – Стандарт відносно здійснення контролінгу СУЯ та систем управління зовнішнім середовищем. Документ містить пропозиції відносно здійснення контролю СУЯ та систем управління навколишнім середовищем.

Усі вище перелічені документи застосовані в Україні завдяки національним стандартам [5]:

- Державному стандарту України ISO серії 9000 (2016 р.);

- Державному стандарту України ISO серії 9001 (2016 р.);

- Державному стандарту України ISO серії 9004 (2009 р.);

- Державному стандарту України ISO серії 19011 (2009 р.).

Це допомагає створити узгоджений набір стандартів, що сприяє процесу взаєморозуміння у вітчизняній і світовій торгівлі через показники загального визнання засадничих способів та важелів впливу у процесі керування якістю.

Сьогодні спрямованість на якість являє собою механізм, що дає змогу компанії віднайти сучасні можливості в площині конкурентного середовища. Для споживачів сертифікат якості є вагомим аргументом відносно користі виробника продукції, адже види систем керування, що спрямовані на задоволення вимог зацікавлених осіб, рахуються з вимогами споживача відносно продукції/послуги, навіть не беручи до уваги технічно-організаційне оснащення виробничого процесу. Імплементация і сертифікація СУЯ згідно з вимогами вітчизняних чи світових стандартів, перш за все, сприяють поліпшенню показників конкурентоздатності продукції/послуги вітчизняних організацій.

Із метою оптимізації системи управління якістю на підприємстві пропонується керівництвом періодично проводити аналізування даних щодо:

- очікування замовників і рівня їхньої задоволеності;
- результатів внутрішніх та зовнішніх аудитів;
- моніторингу та вимірювання процесів, послуг, заяв, скарг та зауважень клієнтів;
- пропозицій посадових осіб компанії;
- результатів перевірки контролюючих органів.

Аналіз даних, що стосуються процесів і послуг, відбувається у формі індивідуального розгляду керівництвом на нарадах усіх рівнів, на медичних радах, на засіданнях різних комісій. Результати аналізу даних, документуються, реєструються та узагальнюються і використовуються для постійного поліпшення системи.

Окрім того, аналіз функціонування системи управління якістю на підприємстві має включати такі етапи:

1) підготовку документованих звітів керівників структурних підрозділів та окремих посадових осіб щодо функціонування системи управління й її окремих елементів та пропозиції щодо її покращення (удосконалення);

2) узагальнення інформації, підготовленої керівниками структурних підрозділів представником керівництва;

3) підготовку проекту аналізу з боку керівництва та його обговорення членами робочої групи;

4) заслуховування аналізу з боку керівництва та його затвердження керівником;

5) організацію виконання та контроль виконання рішень аналізу з боку керівництва.

Вхідними даними для аналізу є:

- актуальність політики у сфері якості;
- виконання (досягнення) цілей (заходів) у сфері якості;
- результати внутрішніх і зовнішніх аудитів та перевірок;
- результати дослідження рівня задоволеності клієнтів, у тому числі інформація про звернення громадян (скарги, пропозиції);
- дані моніторингу та оцінки процесів системи управління якістю продукції;
- стан реалізації запобіжних та коригувальних дій;
- інформація щодо дій за результатами попереднього аналізу з боку керівництва;
- інформація про зміни, які могли вплинути на функціонування системи управління;
- реалізовані пропозиції щодо поліпшення функціонування системи управління та пропозиції, які надійшли;
- виділені (використані) ресурси: матеріальні, фінансові та людські.

Окремим розділом аналізу з боку керівництва компанії відображаються:

- заходи щодо поліпшення системи управління та її процесів на наступний рік: проект цілей якості, основні заходи для досягнення цілей, перелік процесів та документів, що підлягають розробленню та/чи перегляду;
- заходи щодо вдосконалення процесів виробництва продукції, у тому числі з урахуванням вимог замовника;
- визначення потреби в матеріальних, фінансових та людських ресурсах для функціонування та вдосконалення системи управління.

У разі виявлення невідповідностей, зауважень чи потенційних невідповідностей керівництво підприємства аналізує причини їх виникнення, визначає та проводить коригувальні дії.

Коригувальні дії спрямовані на усунення причин невідповідностей для того, щоб запобігти їх повторенню. За підсумками виконання коригувальних дій перевіряється факт їх виконання й їх достатність для забезпечення того, щоб була усунена причина виникнення невідповідності.

Можна також сформулювати рекомендації та заходи щодо поліпшення системи функціонування політики якості:

1) Організації слід переглянути стандарти вітчизняних нормативів, які щороку вона використовує, а також вивчити нововведену технічну документацію в галузі керування якістю.

2) Потрібно вимагати зниження витрат та водночас прагнути показників зниження собівартості товарів.

3) Щорічно з'являються нові інструменти в галузі технічного прогресу, що є модернізованішими та автоматизованішими. Саме їх упро-

вадження здатне призвести до зниження витрат виробничого процесу.

Особливу увагу підприємству потрібно звертати на необхідність чи здатність систематичного поліпшення якості товарів. Певна кількість товарів кращої якості (технічний рівень яких суттєво вище) спроможна точніше задовольнити суспільні вимоги, ніж та або навіть більша кількість гіршого рівня. Це говорить про те, що ріст якісних показників (підвищення технічного ґатунку якості) товарів у кінцевому підсумку дорівнюватиме росту їх виробництва з найменшими витратами в робочо-технологічному процесі. Мається на увазі багатопроєктований вплив росту якості товарів не тільки на виробництво та його ефективні характеристики, а й на імідж компанії у цілому.

Поліпшення якості товарів компанії є своєрідною формою прояву закону економії робочого часу. Практика господарювання свідчить, що загальна сума витрат на виготовлення і використання продукції більш високого ґатунку, навіть якщо досягнення останнього зв'язане з додатковими витратами у виробництві, істотно скорочується. Підвищення якості (технічного рівня) насамперед знярядь праці справляє неабиякий вплив на прискорення темпів певних напрямів науково-технічного прогресу.

Не потребує особливих доказів безпосередній вплив більш надійної техніки та якісних конструкційних матеріалів на ефективне використання основних і оборотних фондів підприємства, обсяг витрачання інвестиційних ресурсів.

Зрештою, високоякісна продукція повніше і дешевше задовольняє різноманітний попит населення на споживчі товари. Лише постійний і зростаючий випуск конкурентоспроможної продукції (за технічним рівнем, дизайном, продажною ціною, експлуатаційними витратами) є необхідною умовою виходу того чи іншого підприємства на світовий ринок, формування сталого іміджу продуцента як економічно надійного партнера на ньому, розвиток зовнішньо-економічної діяльності, забезпечення стабільного прибутку і фінансового становища.

З іншого боку, неухильне зростання ефективності виробництва на кожному підприємстві за рахунок якісних чинників передбачає чітке визначення і комплексне використання усіх можливих шляхів поліпшення якості виробів. Останні за своїм змістом та цілеспрямованістю можна об'єднати у три взаємопов'язані групи: технічні, організаційні і соціально-економічні.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, система управління якістю підприємства – це система управління персоналом компанії, яку необхідно доповнити впровадженням низки мотиваційних заходів, адже треба не лише мати кваліфікованих фахівців, а й зацікавити їх ефективно реалізовувати свій потенціал. Методологія загального управління

якістю являє собою філософію менеджменту, що охоплює всю організацію, націленого на задоволення вимог споживачів і на безперервне вдосконалення компанії, забезпечує правильне виконання роботи з першого разу. Постійне поліпшення є основою успішного функціонування організації.

Слід зазначити, що основною метою впровадження системи управління якістю в діяльність підприємства повинно бути не отримання сертифікату відповідності міжнародному стандарту ISO 9001, а створення інструменту управління підприємством, який би підвищував його конкурентоспроможність та забезпечував постійний розвиток. Упровадження систем управління якістю позитивно впливає на діяльність підприємства і надає переваги, перш за все, щодо поліпшення прийняття управлінських і виробничих рішень. Було проаналізовано та обґрунтовано теоретичні аспекти та розроблено пропозиції щодо поліпшення системи управління якістю на підприємстві.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Амбросов В.Я. Механізм ефективного функціонування підприємств. *Економіка України*. 2014. № 6. С. 60–66.
2. Богатин Ю.В. Економічна оцінка якості та ефективності роботи підприємства. Москва : Вид-во стандартів, 2008. С. 130–150.
3. Гіссін В.І. Управління якістю продукції. Ростов-на-Дону : Фенікс, 2000. С. 220–247.
4. Губіна В.В. Якість товару як фактор конкурентоспроможності. *Культура народів Причорномор'я*. 2014. № 278. Т. 1. С. 7–10.
5. Кардаш В.Я. Стандартизація і управління якістю продукції. Київ : Вища школа, 2015. С. 149–168.
6. Крилова Г.Д. Зарубіжний досвід управління якістю. Москва : Вид-во стандартів, 1992. С. 126–135.
7. Леонов І.Г., Аристов О.В. Управління якістю продукції. Москва : Вид-во стандартів, 2016. С. 119–136.
8. Пастухова В.В. Аналіз системи стратегічного управління підприємством: методологічний аспект. 2000. № 10. С. 69–74.
9. Салімова Т.О. Управління якістю : підручник ; 2-е вид. Москва : Омега-Л, 2008. С. 67–380.
10. Сімченко Н.О., Мохонько Г.А. Впровадження систем управління якістю на підприємствах України: проблеми та перспективи. *Економіка. Управління. Інновації*. 2012. № 1. С. 2–8.
11. Тарасова О.В., Левицька О.В. Сучасні концепції управління якістю продукції. *Економіка харчової промисловості*. 2010. № 1. С. 24–27.
12. Тарасюк Г.М., Бабич Н.О. Управління якістю продукції як одна зі складових управління операційною системою. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2016. № 3. С. 87–92.
13. Трифілова А.О. Оцінка ефективності інноваційного розвитку підприємства. Москва : Фінанси та статистика, 2005. С. 280–310.
14. Тянь Р.Б. Планування діяльності підприємства. Київ : МАУП, 1998. С. 124–126.
15. Харченко Т.Б. Впровадження бенчмаркінгу як інструменту управління якістю. 2016. № 6. С. 128–131.

REFERENCES:

1. Ambrosov V.Ya. (2014) Mekhanizm efektyvnoho funktsionuvannya pidpryyemstv [The mechanism of effective functioning of enterprises]. *Ekonomika Ukrainy*. № 6, pp. 60–66.
2. Bohatyn Yu.V. (2008) Ekonomichna otsinka yakosti ta efektyvnosti roboty pidpryyemstva. [Economic assessment of the quality and efficiency of the enterprise]. M.: Vyd.-vo standartiv, pp. 130–150.
3. Hissin V.I. (2000) Upravlinnya yakisty produktsiyi. [Product quality management]. R.-na-Donu: Vyd.-vo «Feniks», pp. 220–247.
4. Hubina V.V. (2014) Yakist' tovaru yak faktor konkurentospro-mozhnosti [Product quality as a factor of competitiveness]. *Kultura narodov Prychernomor'ya*. № 278, T. 1, pp. 7–10.
5. Kardash V.Ya. (2015) Standartyzatsiya i upravlinnya yakisty produktsiyi. [Standardization and product quality management]. K.: Vyshcha shkola, pp. 149–168.
6. Krylova H.D. (1992) Zarubizhnyy dosvid upravlinnya yakisty. [Foreign experience in quality management]. M.: Vyd.-vo standartiv, pp. 126–135.
7. Leonov I.H., Arystov O.V. (2016) Upravlinnya yakisty produktsiyi. [Product quality management]. M.: Vyd.-vo standartiv, pp. 119–136.
8. Pastukhova V.V. (2000) Analiz systemy stratehichnoho upravlinnya pidpryyemstvom: metodolohichnyy aspekt [Analysis of the system of strategic management of the enterprise: methodological aspect], № 10, pp. 69–74.
9. Salimova T.O. (2008). Upravlinnya yakisty [Quality management] pidruchnyk 2-e vyd. M.: Vyd.-vo «Omega-L», pp. 367–380.
10. Simchenko N.O., Mokhon'ko H.A. (2012) Vprovadzhennya system upravlinnya yakisty na pidpryyemstvakh Ukrainy: problemy ta perspektyvy [Implementation of quality management systems at Ukrainian enterprises: problems and prospects]. *Ekonomika. Upravlinnya. Innovatsiyi*. № 1, pp. 2–8.
11. Tarasova O.V., Levyts'ka O.V. (2010) Suchasni kontseptsiyi upravlinnya yakisty produktsiyi [Modern concepts of product quality management]. *Ekonomika kharchovoyi promyslovosti*. № 1, pp. 24–27.
12. Tarasyuk H.M., Babych N.O. (2016) Upravlinnya yakisty produktsiyi, yak odna ziskladovykh upravlinnya operatsiynoyu systemoyu [Product quality management as one of the components of operating system management]. *Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*. № 3, pp. 87–92.
13. Tryfilova A.O. (2005) Otsinka efektyvnosti innovatsiynoho rozvytku pidpryyemstva [Evaluation of the effectiveness of innovative development of the enterprise]. M. : Finansy ta statystyka, pp. 280–310.
14. Tyan R.B. (1998) Planuvannya diyal'nosti pidpryyemstva. [Enterprise activity planning]. MAUP, pp. 124–126.
15. Kharchenko T.B. (2016) Vprovadzhennya benchmarkingu yak instrumentu upravlinnya yakisty [Introduction of benchmarking as a tool of quality management]. № 6, pp. 128–131.

УДК 65.012.8(477)

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-25>

Шупрудько Н.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту, міжнародної економіки та туризму
Чернівецького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

Shuprudko Nataliia

Chernivtsi Institute of Trade and Economics of
Kyiv National University of Trade and Economics

СУЧАСНА ТРАНСФОРМАЦІЯ УПРАВЛІННЯ КАДРОВОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

MODERN TRANSFORMATION OF HUMAN RESOURCES MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE

АНОТАЦІЯ

Застосування іноземного досвіду для формування безпечних умов функціонування та розвитку бізнесу ускладнено в Україні, перш за все, відмінними умовами ведення бізнесу. Система економічної безпеки українських підприємств формується у складних умовах виходячи передусім із власного практичного досвіду та теоретичних напрацювань вітчизняних науковців. Пандемія COVID-19 спричинила виникнення сукупності нових загроз для усіх складників економічної безпеки, зокрема і для кадрового. Об'єктом кадрової безпеки виступають працівники, які потребують захисту, але й стосовно яких потрібно здійснювати захисні заходи внаслідок можливого заповідання ними шкоди підприємству. Пандемія COVID-19 стала першопричиною трансформації управління кадровою безпекою внаслідок необхідності реагування на нові загрози та збільшення взаємодії з працівниками, посилення їхньої лояльності та забезпечення вищого рівня контролю.

Ключові слова: безпека, кадрова безпека, загроза, працівник, трудові ресурси, пандемія COVID-19.

АННОТАЦИЯ

Применение зарубежного опыта для формирования безопасных условий функционирования и развития бизнеса затруднено в Украине, прежде всего, другими условиями ведения бизнеса. Система экономической безопасности украинских предприятий формируется в сложных условиях исходя, прежде всего, из собственного практического опыта и теоретических наработок отечественных ученых. Пандемия COVID-19 вызвала возникновение совокупности новых угроз для всех составляющих экономической безопасности, в том числе и для кадровой. Объектом кадровой безопасности выступают работники, которые нуждаются в защите, но и в отношении которых нужно осуществлять защитные меры вследствие возможного причинения ими ущерба предприятию. Пандемия COVID-19 стала первопричиной трансформации управления кадровой безопасностью вследствие необходимости реагирования на новые угрозы и увеличения взаимодействия с работниками, усиления их лояльности и обеспечения высокого уровня контроля.

Ключевые слова: безопасность, кадровая безопасность, угроза, работник, трудовые ресурсы, пандемия COVID-19.

ANNOTATION

The application of foreign experience for the formation of safe conditions for the functioning and development of business is complicated in Ukraine primarily by the excellent conditions for doing business. The system of economic security of Ukrainian enterprises is formed in difficult conditions, based primarily on their own practical experience and theoretical achievements of domestic scientists. The Covid-19 pandemic has posed a set of new threats to

all components of economic security, including human security. To outline the prerequisites and identify options for the transformation of personnel security management of Ukrainian enterprises, the following methods were used: *induction and deduction, comparison and systematization* – in the study of the essential characteristics of the term «personnel security of the enterprise»; *synthesis and analysis* – to determine the security aspects of the interaction between enterprise and employee; *morphological analysis* – to clarify the object of personnel security of the enterprise and to consider the directions of its transformation; *abstract-logical* – for theoretical generalizations and conclusions of the study. It is substantiated that the object of personnel security are employees who need protection as the most valuable resource. It is proved that protective measures should be taken against employees as a result of possible damage to the enterprise. The list of threats was formed for enterprises (IT companies and enterprises selling goods via the Internet), which were able to transfer employees to remote work, and industrial enterprises, which due to the specifics of the technological process and the introduction of restrictions at the national level were forced to stop production. The list of internal threats for the first group of enterprises included: increasing the cost of implementing measures to detect cases of Covid-19, preventing the spread and promoting the restoration of workers' ability to work; lack of actual control over the actions of employees and limited application of administrative and legal methods of personnel management; lack of personal contact (manager-subordinate, employee-employee) and lower level of interaction. For the second group of enterprises, the list was supplemented by the following threats: reduction of labor potential due to illness, partial disability, dismissal of some employees, difficulty in getting to work; the absence of job applicants who are able to quickly begin to perform tasks that require a certain level of qualification and knowledge of technology; deterioration of the psychological climate in the workforce and an increase in the number of conflicts; reduction of employee motivation due to partial or complete cessation of wages during the period of production stoppage; complicating the conditions for professional growth of staff; reducing the level of protection of the intellectual potential of the enterprise; shortcomings of distance learning in higher education institutions, which made it impossible for young professionals to obtain the necessary amount of practical skills. The Covid-19 pandemic has been shown to be the root cause of the transformation of personnel security management due to the need to respond to new threats and increase interaction with employees, increasing their loyalty and ensuring a higher level of control.

Key words: security, personnel security, threat, worker, labor resources, Covid-19 pandemic.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Низький рівень мотива-

ції у поєднанні з простоями, різкими перепадами в обсягах виконуваних робіт, скороченням робочого дня та тижня, ймовірністю звільнення та зростанням цін на товари першої необхідності підштовхують працівників до здійснення вчинків, які безпосередньо впливають на рівень економічної безпеки підприємства. Крадіжки, використання службового становища, ігнорування наказів і розпоряджень, безініціативна та неякісна робота з низьким рівнем продуктивності праці, поширення неправдивої інформації та розголошення комерційної таємниці тощо спричиняють не лише збитки, а й припинення діяльності підприємства. Без цілеспрямованої кадрової політики з обов'язковим урахуванням безпекових аспектів працівники, будучи найціннішим ресурсом, перетворюються на найбільше джерело загроз. Кадрова безпека не може вважатися другорядною, адже її рівень впливає на всі інші складники економічної безпеки, оскільки пов'язаний із діями чи бездіяльністю кожного працівника. Отже, проблема забезпечення кадрової безпеки, зокрема в умовах пандемії COVID-19, є актуальною та потребує дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Теоретичному розробленню питань, пов'язаних із забезпеченням кадрової безпеки підприємства, багато уваги приділяли О. Ареф'єва, І. Бурда [1], Е. Гречко, А. Джабава [2], З. Живко, А. Кібанов, А. Ляшенко, О. Кіріченко, О. Сліпа, В. Франчук, Ю. Чаплигіна, Л. Швайка, Н. Швець [4] та ін.

Незважаючи на вагомість наукового доробку зазначених авторів, можна відзначити, що у вітчизняній і зарубіжній літературі недостатньо ретельно розглянуто питання, пов'язані з виникненням нових загроз кадровій безпеці, що зумовлені змінами в діяльності більшості українських підприємств унаслідок пандемії COVID-19.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в узагальненні теоретичних напрацювань стосовно суті та завдань кадрової безпеки на українських підприємствах, визначенні переліку та природи ключових загроз, зокрема й таких, які спричинені впливом пандемії COVID-19, із подальшим окресленням варіантів трансформації системи управління кадровою безпекою.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Здійснене узагальнення дало змогу виявити, що проблемі забезпечення кадрової безпеки в умовах українських підприємства не приділяється належна увага. Причинами цього є: по-перше, концентрація уваги власників та вищого менеджменту виключно на проблематиці економічної безпеки загалом та її фінансовому складнику зокрема; по-друге, існування стереотипу, що кадрові питання можуть вирішуватися з формального погляду відділом ка-

дрів, а фактично віддані на розгляд керівникам підрозділів за принципом «твої люди – твоя відповідальність». Друга обставина спричинила поширення практики працевлаштування родичів, сусідів та «друзів дитинства», що скоріше негативно впливає на рівень кадрової безпеки через недостатньо високий професійний рівень персоналу та низьку трудову дисципліну, що в сукупності погіршує продуктивність праці, а отже, ефективність використання трудових ресурсів. Зроблені узагальнення доводять доцільність приділення уваги, перш за все, теоретичним напрацюванням у сфері кадрової безпеки.

Попри обґрунтовану важливість кадрової безпеки, яка не лише впливає на рівень вищої системи, тобто економічної безпеки, а й на ефективність використання найбільш цінного ресурсу – трудового, інтенсивність наукових досліджень у цій сфері є критично низькою. Можна процитувати не більше двадцяти визначень поняття кадрової безпеки, авторами яких є українські науковці. Інша площина цієї проблеми полягає у тому, що запозичення іноземного досвіду суттєво ускладнене внаслідок відмінності умов функціонування вітчизняних підприємств, впливу сукупності зовнішніх та внутрішніх загроз тощо. Відповідно, зростає важливість формування теоретичного базису з апробацією на практиці, тобто виходячи з необхідності узгодження інтересів працівника та підприємства.

Проведене узагальнення дало змогу виявити наявність кількох ключових підходів до трактування суті поняття «кадрова безпека»: процесного (кадрова безпека як процес запобігання впливу ризиків та загроз), системного (кадрова безпека як підсистема економічної безпеки), ресурсного (орієнтація кадрової безпеки на захист працівників як трудового ресурсу) та управлінського (застосування управлінських заходів стосовно формування та розвитку кадрового потенціалу підприємства). Попри те, що в кожного з названих підходів є свої відмінності, загалом вони доповнюють один одного, доводячи, що процес забезпечення кадрової безпеки є надзвичайно складним, адже об'єктом виступає людина, реакцію та дії якої в будь-якій стандартній ситуації передбачити складно. Якщо ж йдеться про постійне перебування у середовищі, яке характеризується критичним рівнем невизначеності через політичні та соціальні збурення, військові дії на території країни, то стан та дії людини потребують постійного контролю та створення адекватної системи мотивації в умовах кожного підприємства.

Поруч із зазначеними підходами до трактування суті кадрової безпеки прослідковується ще один важливий аспект, який передбачає взаємозв'язок між працівниками та підприємством. Так, частина дослідників забезпечення кадрової безпеки пов'язує зі зменшенням утрат через дії працівників. Для прикладу, Н. Швець розглядає кадрову безпеку як «...процес запобігання негативним впливам на економічну без-

пеку підприємства за рахунок ризиків і загроз, пов'язаних із персоналом, його інтелектуальним потенціалом і трудовими відносинами у цілому» [4, с. 32]. А. Джабава конкретизує, що «...кадрова безпека – сукупність заходів, спрямованих на запобігання протиправним діям або сприяння їм із боку персоналу підприємства» [2]. З такою позицією складно погодитися, адже йдеться про орієнтацію суб'єктів безпеки виключно на протидію загрозам, джерелом виникнення яких є працівники підприємства.

Інша позиція наявна у визначенні І. Бурди, в якому він підкреслює, що пріоритетним завданням кадрової безпеки є «...захист від загроз із метою створення умов для найефективнішого управління персоналом як визначальним ресурсом для забезпечення високого рівня конкурентоспроможності підприємства» [1, с. 89]. Тобто автор обстоює позицію, що захисту потребують працівники підприємства, коли загрози, пов'язані з діями чи бездіяльністю персоналу, не розглядаються.

Ці дві відмінні позиції частково узгоджуються у третьому варіанті, який демонструє Н. Логінова, окреслюючи ключові завдання для кадрової безпеки як «...виявлення, знешкодження, запобігання, відвернення та попередження загроз, небезпек і ризиків, які спрямовані на персонал та його інтелектуальний потенціал, і ті, які йдуть безпосередньо від нього, що повинно просявлятися в системі управління трудовими ресурсами та в кадровій політиці підприємства» [3, с. 372].

Підводячи підсумки, вважаємо за доцільне підкреслити, що складність забезпечення кадрової безпеки полягає у необхідності одночасного визначення працівників як об'єкта захисту, так і джерела загроз. Окрім цього, функції суб'єктів безпеки виконують співробітники, які або перебувають у штаті підприємства, або ж виконують завдання відповідно до укладеної угоди, або ж наділені такими повноваженнями відповідно до норм чинного законодавства. Усе це формує широке поле для наукового пошуку, яке охопити в межах окремої публікації складно, тому в подальшому сконцентруємо увагу на визначенні загроз кадровій безпеці з окресленням шляхів для зменшення ймовірності їх виникнення.

Пандемія COVID-19 суттєво вплинула на процес забезпечення кадрової безпеки. Можна стверджувати, що не лише українські, а й переважна більшість світових компаній не були готові до необхідності зупинки виробництва внаслідок обмежень, які були введені на державному рівні. Проблеми зі здоров'ям працівників або ризики їх виникнення стали переконаливим свідченням важливості приділення належної уваги саме кадровій безпеці. Мало нісече виникнення низки специфічних нових загроз, хоча не зменшилася актуальність і тих, які традиційно існують та негативно впливають на рівень кадрової безпеки. Зазначений аспект особливо важливий, адже став вихідним момен-

том для здійснення трансформації управління цим складником економічної безпеки з метою стабілізації ситуації.

Перш за все потрібно уточнити, що частина українських підприємств змогла адаптуватися до режиму роботи в умовах пандемії за рахунок запровадження дистанційної роботи. Одними з перших такий крок змогли зробити ІТ-компанії та підприємства, які спеціалізуються на реалізації товарів через мережу Internet. Якщо в роботі других фактично не відбулося значних змін за винятком зростання кількості споживачів, які, не маючи змоги фізично здійснювати купівлю, виконували пошук на сайтах, проводили замовлення та отримували товар поштою, то перші – були змушені перевести усіх працівників на дистанційну роботу. Така форма взаємодії між підприємством та працівниками, окрім низки незручностей, пов'язаних зі змінами в режимі роботи, сформувала низку переваг, але створила й нові загрози. Окрім економії на оренді великих офісних приміщень, до нових можливостей можна віднести також залучення до виконання певних проєктів претендентів без існуючих географічних обмежень, а відповідно, і зменшення винагороди за виконану роботу.

Для працівників режим дистанційної роботи також надав нові можливості, які загалом можна окреслити так:

- збільшення продуктивності праці за рахунок концентрації працівників на виконанні завдань відповідно до особисто розробленого графіку [5, с. 456];
- зменшення часу на пересування за маршрутом «дім – офіс»;
- комфортні умови праці, створені під особисті потреби.

Акцент на перевагах не є випадковим, адже, як зазначалося вище, кадрова безпека повинна бути орієнтованою на більш ефективне використання трудових ресурсів, створюючи відповідне сприятливе середовище.

Поруч із перевагами в контексті управління кадровою безпекою мало місце виникнення нових загроз, які пов'язані зі:

- збільшенням витрат на реалізацію заходів із виявлення випадків COVID-19, недопущення поширення та сприяння відновленню працездатності працівників;
- відсутністю фактичного контролю над діями працівників та обмеженість у застосуванні адміністративно-правових методів управління персоналом;
- відсутність особистого контакту (керівник – підлеглий, працівник – працівник) та нижчий рівень взаємодії.

Для промислових підприємств, де технологічний процес виробництва неможливо здійснити віддалено, відбулося посилення таких загроз, як:

- зменшення трудового потенціалу через хвороби, часткову втрату працездатності, звільнення частини працівників, утруднення доїзду до робочого місця;

- відсутність претендентів на робочі місця, які здатні швидко приступити до виконання завдань, що вимагають певного рівня кваліфікації й знання технології;

- погіршення психологічного клімату в трудовому колективі та збільшення кількості конфліктів;

- зниження мотивації працівників через часткове або повне припинення виплати заробітної плати в період зупинки виробництва;

- ускладнення умов професійного зростання персоналу;

- зниження рівня захисту інтелектуального потенціалу підприємства;

- недоліки дистанційного навчання у закладах вищої освіти, які унеможливили отримання молодими фахівцями необхідного обсягу практичних навиків.

Окрім внутрішніх загроз кадровій безпеці, не можна залишати поза увагою й зовнішні, негативний вплив яких суттєво зріс:

- підвищення цін на продукти першої необхідності;

- інфляційні процеси в національній економіці;

- нестабільність політичної ситуації та продовження бойових дій на території країни;

- послаблення соціального захисту населення;

- обмеження у задоволенні соціальних (спілкування) та індивідуальних (отримання нових знань, самовираження) потреб.

Сформований перелік не можна вважати остаточним, оскільки пандемія не зупинена та існують труднощі з узагальненням досвіду промислових підприємств, які характеризуються відмінною специфікою фінансово-господарської діяльності. Потрібно взяти до уваги й те, що нами не враховано загрози іншим складникам економічної безпеки, такі як утрата ринків, збільшення дебіторської та кредиторської заборгованості, зростання кількості рейдерських атак тощо. Окрім цього, нами не акцентовано увагу на доволі значній частині загроз, які були й залишаються такими, що потребують реалізації захисних заходів із боку суб'єктів безпеки (розкрадання майна та шахрайство, зловживання службовим становищем, недостатня кваліфікація та відсутність бажання до самовдосконалення; недоліки в системі підбору, підготовки та перепідготовки кадрів; недостатня увага до корпоративної культури; загострення протиріч між працівниками та менеджментом тощо). Поруч із цим цей проміжний етап дає певне інформаційне підґрунтя для розроблення методичних засад трансформації управління кадровою безпекою.

Не відкидаючи важливість удосконалення інформаційного забезпечення для посилення взаємодії між суб'єктами безпеки та об'єктами, якими є працівники, що задіяні в режимі дистанційної роботи, вважаємо за доцільне сконцентрувати увагу на інших моментах: системі найму, формуванні лояльності та посиленні контролю.

Внесення змін у систему найму стало особливо актуальним для промислових підприємств, адже основну частку їхніх трудових колективів становлять працівники середньої та старшої вікових груп, які здебільшого володіють необхідними знаннями, досвідом та є висококваліфікованими фахівцями. Стосовно саме цих вікових груп фіксується найбільша кількість випадків із середнім та важким перебігом хвороби. Тому управління кадровою безпекою повинно бути орієнтоване на створення резерву для відновлення кадрового потенціалу в умовах вимушеної нестабільності у залученні трудових кадрів. Такий резерв повинен формуватися за рахунок пошуку претендентів на робочі місця (власними зусиллями, звернення до рекрутингових та кадрових агентств) і шляхом перекваліфікації інших працівників підприємства. Доцільно більш активно використовувати, якщо існують технологічні передумови, й такі методи залучення персоналу, як лізинг, аутстафінг та аутсорсинг.

Приділення уваги питанню збільшення лояльності працівників спирається на той доведений факт, що лояльні працівники не лише працюють із більшою віддачею, а й готові нести весь важкий тягар кризової ситуації, продовжуючи виконувати свої обов'язки та максимально сприяючи стабілізації ситуації. Своєю чергою, нелояльні працівники розглядають підприємство суто як місце отримання грошової винагороди, орієнтовані на мінімізацію фізичних та розумових зусиль під час виконання будь-якого завдання за можливості використання ресурсів у власних інтересах та готові змінити місце праці за першої нагоди.

Нестабільність у роботі більшості промислових підприємств, спричинена виникненням та поширенням COVID-19, вимагає активізації усіх ресурсів, коли трудовий – найбільш цінний, а в його основі покладено роботу лояльного персоналу. Для підвищення лояльності персоналу з позиції забезпечення кадрової безпеки доцільним є не лише робота суб'єктів безпеки стосовно недопущення виникнення конфліктів, контроль над умовами праці та мінімізації ризиків поширення небезпечної хвороби, а й участь у вдосконаленні системи мотивації праці. Тобто якщо відсутні реальні можливості збільшити заробітну плату внаслідок погіршення фінансового стану підприємства, то доцільним є більш активне використання нематеріального стимулювання. Здійснення роз'яснювальної роботи щодо поточного стану та перспектив швидкого відновлення темпів фінансово-господарської діяльності сприятиме зменшенню рівня невідзначеності та агресивності у мікросередовищах підприємства.

В умовах розбалансування процесу функціонування підприємства контроль не може бути послаблений, навпаки, він стає основою збереження бізнесу загалом. Суб'єкти безпеки повинні розробити протоколи роботи всіх основних

підрозділів у нових умовах, урахувавши необхідність зменшення загроз для персоналу та загроз, що спричинені діями чи бездіяльністю кожного окремого працівника. Йдеться не лише про додаткові транспортні засоби для довозення працівників до місця роботи, а й про запровадження медичного страхування, додаткові медичні огляди, ізоляційні кімнати, індивідуальні засоби захисту, набір першочергових ліків тощо. Створення системи внутрішнього зв'язку дасть змогу отримувати інформацію про можливий невихід на роботу певного працівника й оперативно реагувати та задіювати наявні резерви.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Пандемія COVID-19 спричинила виникнення нових викликів, на які суб'єкти безпеки більшості підприємств не змогли адекватно відреагувати, що спровокувало появу внутрішніх та зовнішніх загроз усім складникам економічної безпеки, зокрема і кадровому. Виявлено, що незалежно від специфіки фінансово-господарської діяльності управління кадровою безпекою кожного підприємства потребує трансформації, тобто внесення змін, адекватних ситуації. Відмінність у впливі пандемії на кожне окреме підприємство дала змогу сконцентрувати увагу лише на базових моментах, які потребують першочергових змін, тобто на наймі працівників, збільшенні їхньої лояльності та посиленні контролю.

У подальших дослідженнях доцільно орієнтуватися на необхідність розроблення комплексного підходу до реагування на загрози, зокрема і для кадрової безпеки, які пов'язані зі зменшенням інтенсивності підприємницької діяльності в межах тривалого періоду часу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бурда І.Я. Механізм забезпечення кадрової безпеки в процесі формування та реалізації кадрової політики. *Наукові*

записки Української академії друкарства. 2012. № 3(40). С. 88–95.

2. Джобова А. Особенности подбора персонала в аптечные сети Санкт-Петербурга. URL: <http://www.selectium.spb.ru> (дата звернення: 08.05.2020).
3. Логінова Н.І. Місце кадрової безпеки в економічній безпеці підприємства. *Коммунальное хозяйство городов*. 2009. № 87. С. 371–376.
4. Швець Н. Методи виявлення і збереження кадрової безпеки, або Як перемогти зловживання персоналу. *Персонал*. 2006. № 5. С. 26–27.
5. Штангрет А.М., Ярема О.Р., Штангрет І.А. Безпеківі аспекти інтелектуалізації управління підприємством. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. № 6(23). С. 455–461. URL: <http://easterneurope-ebm.in.ua/6-2019-ukr> (дата звернення: 08.05.2020).

REFERENCES:

1. Burda, I.Ya. (2012), *Mekhanizm zabezpechennia kadrovoi bezpeky v protsesi formuvannia ta realizatsii kadrovoi polityky* [The mechanism of personnel security in the process of formation and implementation of personnel policy]. *Naukovi zapysky (Ukr. akad. drukarstva)*. no. 3 (40). pp. 88–95.
2. Dzhobava, A. (2011), *Osobennosti podbora personala v aptechnye seti Sankt-Peterburga* [Peculiarities of staff recruitment for pharmacy chains in St. Petersburg]. Available at: <http://www.selectium.spb.ru>. (Accessed 8 May 2020).
3. Lohinova, N. I. (2009), *Mistse kadrovoi bezpeky v ekonomichnii bezpetsi pidpriemstva* [Mysce of personnel security in the economic security of the enterprise]. *Kommunal'noe khazyaystvo gorodov*. no. 87. pp. 371–376.
4. Shvets, N. (2006), *Metody vyavlennia i zberezhenia kadrovoi bezpeky, abo yak peremohty zlovzhyvannia personal* [Methods of identifying and maintaining personnel security, or how to overcome staff abuse]. *Personal*. no. 5. pp. 26–27.
5. Shtanhret, A. M. Yarema, O. R. and Shtanhret I. A. (2019), *Bezpekovi aspekty intelektualizatsii upravlinnia pidpriemstvom* [Security aspects of enterprise management intellectualization]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*. vol. 6(23). pp. 455–461, Available at: <http://easterneurope-ebm.in.ua/6-2019-ukr> (Accessed 8 May 2020).

СЕКЦІЯ 5 РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 33.71;332.1

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-26>**Костецька І.І.**

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та менеджменту
Карпатського інституту підприємництва Університету «Україна»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5340-0145>

Крайчук О.В.

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
завідувач кафедри математики з методикою її викладання
Рівненського державного гуманітарного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5987-0460>

Kostetska Iryna

PhD, Associate Professor of the Department of Economics and Management
Carpathian Institute of Entrepreneurship, University of Ukraine

Kraychuk Alexander

PhD in Physico-Mathematical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Mathematics with Teaching Methodics,
Rivne State University of Humanities

ВПЛИВ КЛАСТЕРІВ НА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

THE INFLUENCE OF CLUSTERS ON THE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто основні переваги створення кластерів як напрямку забезпечення сталого розвитку сільських територій. Реалізації поставленої мети сприяло викладення концепції кластерів як форми співпраці в умовах конкуренції та визначення їх місця в політиці регіонального розвитку. Розглянуто значення кластерних ініціатив та визначено перспективи використання їхнього потенціалу. Проаналізовано польський досвід і представлено практичну модель фруктового кластеру в Мазовії (Польща). Перевагою використання потенціалу кластерів є інтеграція політики у сфері підтримки кластерних структур у пріоритетних сферах розвитку регіону. Визначено основні причини, які гальмують розвиток аграрних кластерів в Україні: недосконалість законодавчої бази; відсутність підтримки з боку держави; слабкість діючих аграрних кластерів через низький рівень конкуренції на внутрішньому ринку; відсутність єдиної систематизованої інформаційної бази про вже існуючі та потенційні кластери.

Ключові слова: кластер, фруктовий кластер, регіональний розвиток, сільські території, польський досвід.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены основные преимущества создания кластеров как направления обеспечения устойчивого развития сельских территорий. Реализации поставленной цели способствовало изложение концепции кластеров как формы сотрудничества в условиях конкуренции и определение их места в политике регионального развития. Рассмотрено значение кластерных инициатив и определены перспективы использования их потенциала. Проанализирован польский опыт и представлена практическая модель фруктового кластера в Мазовии (Польша). Преимуществом использования потенциала кластеров является интеграция политики в сфере поддержки кластерных структур в приоритетных сферах развития региона. Определены основные причины, которые тормозят

развитие аграрных кластеров в Украине: несовершенство законодательной базы; отсутствие поддержки со стороны государства; слабость действующих аграрных кластеров из-за низкого уровня конкуренции на внутреннем рынке; отсутствие единой систематизированной информационной базы об уже существующих и потенциальных кластерах.

Ключевые слова: кластер, фруктовый кластер, региональное развитие, сельские территории, польский опыт.

ANNOTATION

This article aims to study activity and functioning models of clusters, that are an important component of rural development. We present analytical data on their numbers and analyse the main literature on this topic. The main purpose and objectives of the study are to form the concept of the agricultural cluster as a form of cooperation in conditions of competition and to determine its place in regional development policy. We state that the cluster-based policy of regional development (cluster-based policy, CBP) is to coordinate activities in various spheres of economic, political and scientific life. We study the influence of clusters on the competitiveness of the economy and economic development, that allows as to determine the main conditions of cluster development. Particular attention is paid to analyses of one of the successful examples of a fruit cluster created in 2012 in the Masovian Voivodeship (Poland). It was created at the initiative of gardeners and as an attempt to strengthen innovation and competitiveness of the Masovian fruit industry in response to increased competition in the globalization age. The purpose of the cluster is to create an impact on improving cooperation between regional authorities, research units, business organisations and local economies. And, last but not least, to strengthen competitiveness through projects that help in the development and promotion of the fruit sector in the Masovian Voivodeship. We trace the creation of the value chain on the above-mentioned example. The cluster has an open formula, and new members are introduced as the structures expand. To

improve quality and innovation in production, logistics and packaging, the Fruit Cluster cooperates with the University of Warsaw, the Institute of Nutrition, the Masovian Agricultural Advisory Centre and the Warsaw University of Technology. From the research that has been carried out, we develop recommendations for implementation of the Polish experience in cluster functioning in Ukraine. We also identify the main reasons that block the successful development of clusters in Ukraine: the imperfection of the legal framework; lack of state support; weakness of existing agrarian clusters due to low level of competition in the domestic market; lack of a single structured information base on existing and potential clusters. We expect that promoting the creation and development of agricultural clusters following the example of Poland will increase the efficiency and competitiveness of agricultural enterprises. And this is an important issue to ensure the development of rural areas in our country [Ukraine].

Key words: cluster, fruit cluster, regional development, rural areas, Polish experience.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний світ є глобальним та взаємоінтегрованим, тому для забезпечення життєздатності і конкурентоспроможності господарства об'єднуються в певних регіонах щоб розвивати спеціалізацію на окремому виді продукції. Суть об'єднання – навчитися виробляти продукцію краще за інших, стати більш спроможними. Україна інтегрується у європейський економічний простір, тому потрібно спрямовувати свою регіональну політику у цьому ж напрямі.

Трансформація аграрного сектору національної економіки зумовлює необхідність побудови спільних інтересів із метою забезпечення розвитку сільських територій. Зміст кластерного складника у формуванні сільського розвитку в Україні формується з урахуванням євроінтеграційних процесів. Зокрема, це проявляється в процесі реформ, що передбачають концептуальні зміни системи державного управління та залучення безпосередньо сільських громад до формування й реалізації територіального розвитку на всіх рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Не випадково останнім часом кластерний підхід, зокрема і в аграрній сфері, стає все більш популярним напрямом досліджень фахівців у галузі економіки, зокрема Л. Ринейської [3], Г. Антонюк [1], Л. Задорожної [2], М. Портер [4], Р. Wieczorek [10], М. Stawicki [9] та ін.

У літературі про організацію промислового кластера вперше було визначено М. Портером лише на рубежі 1980-х і 1990-х років. Учений описав як географічний кластер взаємопов'язує компанії, спеціалізованих постачальників продукції, послуг, компанії, що працюють у суміжних секторах та пов'язаних із ними установах (університети, органи стандартизації та галузеві асоціації), що як конкурують, так і співпрацюють [4, с. 246].

Слід також відрізнити кластерну ініціативу від кластера. Кластерна ініціатива – це група

місцевих організацій, які в різному ступені прагнуть ініціювати функціонування кластера або вдосконалити вже діючу структуру. За твердженням М. Stawicki, кластерна ініціатива може бути результатом діяльності знизу вгору суб'єктів, зацікавлених у співпраці, або бути результатом діяльності зверху вниз, що здійснюється державними органами [9, с. 9].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – представити кластери як чинник, що сприяє розвитку сільських територій, сформулювати концепцію аграрного кластера як форми співпраці в умовах конкуренції та визначення їх місця в політиці регіонального розвитку, розглянути функціонування аграрного кластера у Польщі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Кластери – це особлива форма підтримки регіонального розвитку. Вони розглядаються як інструмент нівелювання диспропорцій у рівні розвитку країни. Географічна близькість ефективно процвітаючих суб'єктів господарювання та інтенсивність взаємовідносин між господарствами підвищують рівень послуг і якість продукції, а також залучення кваліфікованих працівників. Концентрація підприємств у межах кластера підвищує технологічний рівень продукції, залучає іноземні інвестиції та збільшує експортні можливості.

Політика регіонального розвитку, заснована на кластерах (cluster-based policy, СВР), полягає у координації діяльності в різних сферах економічного, політичного та наукового життя. У результаті створюється цілісна система, в якій наука підтримує технології, освіта відповідає за фактичний попит на ринку праці, а підтримка конкурентоспроможності місцевих компаній залучає іноземні інвестиції. Кластери стають інструментом підтримки та активізації, вони служать для звільнення природного підприємництва. Виграє весь регіон, а не лише безпосередньо задіяні учасники [8, с. 82].

Відповідно до Стратегії впровадження інновацій, розробленої Європейським Союзом, визначено основні причини, які підсилюють потреби для створення кластерів:

- збільшення продуктивності й ефективності (наявність кластерів зазвичай супроводжується вищим рівнем ВВП);
- створення нового бачення та інновацій (розвиток сектору В+R, передача технологій, патенти);
- взаємозв'язки між існуванням і розвитком кластерів та конкурентоспроможністю економіки з погляду секторів, регіональні та національні (зайнятість, створення доданої вартості, розвиток експорту, дохід);
- економічна політика ЄС [6].

За результатами дослідження виділимо потенційний вплив кластерів на конкурентоспроможність економіки та економічний розвиток:

- кластери як центри концентрації та спеціалізації виробництва;
 - ефекти масштабу:
 - внутрішні (вигоди від масштабу та обсягу діяльності суб'єктів господарювання);
 - зовнішні (вигоди від доступу до ресурсів та ринків);
 - сильні кластери – це унікальне поєднання підприємницького динамізму, інтенсивних зав'язків із провідними інститутами знань та посилення синергії між основними суб'єктами в галузі інновацій;
 - конкуренція та співпраця суб'єктів, що входять до кластерів (збільшення соціального капіталу);
 - конкурентоспроможність та розвиток:
 - зростання та краще використання конкурентного потенціалу (накопичення ресурсів, більший дохід);
 - поліпшення конкурентних позицій (збільшення частки ринку, збільшення експорту).
- Також визначено основні умови розвитку кластерів:
- Економічні умови:
 - умови постачання;
 - умови попиту;
 - галузеві конкурентні переваги;
 - внутрішні та зовнішні ефекти масштабу.
 - Інституційні умови:
 - економічна політика (включаючи кластерну політику);
 - розвиток публічної науково-дослідної сфери;
 - підтримка ЄС розвитку кластерних ініціатив.
 - Природне середовище для існування та розвитку кластерів в агропродовольчому секторі:
 - внутрішній попит, що виникає унаслідок базових потреб;
 - внутрішні пропозиції, отримані внаслідок використання власних земель, робочої сили та капітальних ресурсів;

– експорт [5].

Розглянемо успішний приклад фруктового кластера, створеного в 2012 р. у Мазовецькому воєводстві.

Отже, Мазовецький фруктовий кластер був створений за ініціативи садівників. Причиною його створення стала необхідність посилення інновацій та конкурентоспроможності мазовецької фруктової галузі в умовах посилення конкуренції та прогресуючих процесів глобалізації. Метою кластера є створення впливу на поліпшення співпраці між регіональними органами влади, дослідницькими підрозділами, організаціями ділового середовища та місцевими господарствами, а також посилення конкурентоспроможності за допомогою проєктів, що допомагають у розвитку та просуванні фруктового сектору в Мазовецькому воєводстві. На рис. 1 показано ланцюжок створення вартості в презентованому кластері.

Виділимо кластерні компетенції фруктового кластеру: створення платформи для співпраці між господарствами, що займаються садівництвом, науково-дослідними підрозділами, організаціями ділового середовища та державного управління, підвищенням конкурентоспроможності, розвитком та просуванням фруктового сектору з Мазовії.

Координатором кластера є Асоціація садівників Республіки Польща, основною метою якої є представлення потреб та інтересів професійних садівників. Кластер був створений для підтримки фруктової галузі перед мінливою ринковою ситуацією. На зміни, що відбуваються, головним чином, впливає прогрес у галузі інформаційних та Інтернет-технологій, маркетингу та дизайну упаковки.

На ранньому етапі розвитку кластер поставив перед собою такі завдання:

1. Розроблення стратегії розвитку кластера.
2. Аналіз ринку та регіону.

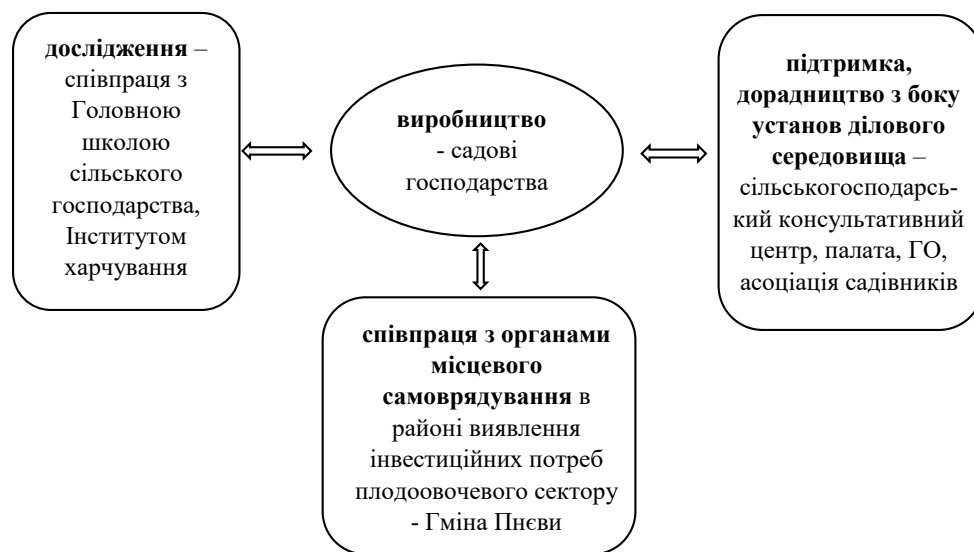

Рис. 1. Ланцюжок створення вартості та кластерні компетенції [7]

3. Розроблення маркетингової стратегії та інформаційна діяльність.

4. Організація дослідницьких місій.

5. Тематичні зустрічі, конференції, тренінги.

6. Пошук підтримки для діяльності і функціонування офісу кластера.

7. Виявлення проблем у фруктовій галузі шляхом опитувань, робочих зустрічей та досліджень.

Кластер має відкриту формулу, і нові учасники вводяться у міру розширення структур. Прагнучи підвищити якість та інновації у виробництві, логістику та упаковку, фруктовий кластер співпрацює з Варшавським університетом, Інститутом харчування, Мазовецьким сільськогосподарським консультативним центром та Варшавським технологічним університетом.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. В Україні існують лише поодинокі приклади практичного створення і функціонування аграрних кластерів, які переважно є ініціативою товаровиробників і засновані на основі досвіду, запозиченого ними зі світової практики кластерного розвитку. Відсутність нормативно-правового регламентування щодо створення кластерної організації, визнання кластера як самоврядного господарського об'єднання підприємств унеможливають поширення на нього існуючих та розроблення нових спеціалізованих програм державної підтримки.

Отже, основні причини гальмування розвитку кластерів в Україні:

- недосконалість законодавчої бази;
- відсутність підтримки кластерних ініціатив із боку держави;
- відсутність довіри між органами державної влади і бізнесом;
- слабкість діючих аграрних кластерів через низький рівень конкуренції на внутрішньому ринку;
- відсутність єдиної систематизованої інформаційної бази про існуючі та потенційні кластери в Україні.

Якщо в державі почнуть утворюватися аграрні кластери, це дасть поштовх для розвитку інноваційних підходів і підвищення кваліфікації робітників сектору.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Антонюк Г. Кластери як ключ до розвитку сільського господарства. URL: <http://socrates.vsau.org/repository/getfile/3613.pdf>.
2. Задорожна Л.М. Інституційне забезпечення розвитку ринку інновацій в аграрній сфері : дис. ... канд. економ. наук. Вінниця, 2015. 218 с.
3. Ринейська Л.С. Кластери у сучасній глобальній економіці. *Ефективна економіка*. 2016. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4971>.
4. Портер М. Конкуренція / пер. с англ. Москва : Вільямс, 2005. 608 с.

5. Cluster Benchmarking in Poland – 2010, Survey report, The Public Sector Team of Deloitte Business Consulting S.A. URL: <https://www.yumpu.com/en/document/read/38161763/cluster-benchmarking-in-poland-polska-agencja-rozwoju->
6. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions of 17 October 2008 – Towards world-class clusters in the European Union: Implementing the broad-based innovation strategy (COM/2008/0652).
7. Klastry w województwie mazowieckim, 2012 84 с. URL: <http://www.pi.gov.pl>.
8. Pełka W. Klastry w polityce rozwoju województwa mazowieckiego, *Studia Regionalne*. 2013. № 12 / I. Analizy i Studia. S. 79–93.
9. Stawicki M. Klastry i inicjatywy klastrowe – podstawowe pojęcia (w:) M. Stawicki, W. Pander (red.), *Metody ewaluacji polityk wspierania klastrów ze środków strukturalnych*, Warszawa, 2008.
10. Wieczorek P. Klastry a pozycja rynkowa przedsiębiorców. *Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa*. 2008. № 12. S. 65.

REFERENCES:

1. Antoniuk H. (2011), *Klastery yak kliuch do rozvytku silskoho hospodarstva* [Clusters as a key to agricultural development], [Online], available at: <http://socrates.vsau.org/repository/getfile/3613.pdf>. (Accessed 02 Feb 2021)
2. Zadorozhna L.M. (2015), *Instytutsiine zabezpechennia rozvytku rynku innovatsii v ahrarnii sferi : dys. ... kand. ekonom. nauk* [Institutional support for the development of the innovation market in the agricultural sector], – Vinnytsia, 218 s.
3. Ryneiska L.S. (2016), *Klastery u suchasni hlobalni ekonomitsi* [Clusters in the modern global economy] – № 5, [Online], available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4971> (Accessed 08 Feb 2021)
4. Porter M. (2005), *Konkurentsya* [Competition], – M.: Yzdatskiy dom «Vyliams», – 608 s.
5. Cluster Benchmarking in Poland – 2010, Survey report, The Public Sector Team of Deloitte Business Consulting S.A., [Online], available at: <https://www.yumpu.com/en/document/read/38161763/cluster-benchmarking-in-poland-polska-agencja-rozwoju-> (Accessed 08 Feb 2021)
6. „Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions of 17 October 2008 – Towards world-class clusters in the European Union: Implementing the broad-based innovation strategy (COM/2008/0652)”
7. Klastry w województwie mazowieckim (2012), – 84 s. [Online], available at: <http://www.pi.gov.pl> (Accessed 08 Feb 2021)
8. Pełka W. (2013), *Klastry w polityce rozwoju województwa mazowieckiego* [Clusters in the development policy of the Mazowieckie Voivodeship], *Studia Regionalne nr 12 / I. Analizy i Studia*, s. 79-93.
9. Stawicki M. and Pander W. (2008), *Klastry i inicjatywy klastrowe – podstawowe pojęcia* [Clusters and cluster initiatives – basic concepts], *Metody ewaluacji polityk wspierania klastrów ze środków strukturalnych*, Warszawa.
10. Wieczorek P. (2008), *Klastry a pozycja rynkowa przedsiębiorców* [Clusters and the market position of entrepreneurs], *Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa*, N 12, s. 65.

UDC 334.012.82:380.8:658.5

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-27>**Tsviliy Serhii***Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Tourism, Hotel and Restaurant Business
National University "Zaporizhzhia Polytechnic"***Gurova Daria***Candidate of Sciences (Geography), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Tourism, Hotel and Restaurant Business
National University "Zaporizhzhia Polytechnic"***Zhuravlova Svitlana***Candidate of Sciences (Economics),
Associate Professor of the Department of Tourism, Hotel and Restaurant Business
National University "Zaporizhzhia Polytechnic"***Цвілій С.М.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри туристичного, готельного та ресторанного бізнесу
Національного університету «Запорізька політехніка»***Гурова Д.Д.***кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри туристичного, готельного та ресторанного бізнесу
Національного університету «Запорізька політехніка»***Журавльова С.М.***кандидат економічних наук,
доцент кафедри туристичного, готельного та ресторанного бізнесу
Національного університету «Запорізька політехніка»*

EXPERT COUNSELLING FOR HOTEL COMPANIES ON PROTECTION OF MICRO-BUSINESS INTERESTS IN CORONAVIRUS CONDITIONS

ЕКСПЕРТНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ГОТЕЛЬНИХ КОМПАНІЙ ЩОДО ЗАХИСТУ ІНТЕРЕСІВ МІКРОБІЗНЕСУ В УМОВАХ КОРОНАВІРУСУ

ANNOTATION

The article is devoted to the search for ways to increase the level of economic security of domestic enterprises of the hotel micro-business in the context of the COVID-19 coronavirus based on the study of the theoretical experience of the organizational and legal aspects of the international system of tourist formalities. A mechanism for creating an information hub for consulting micro-business in the region is proposed. The theoretical experience of the medical aspects of the international system of tourist formalities is generalized. A list of trends in medical formalities in the context of the coronavirus global tourism space has been compiled. The mission, goals, prospects and technologies for the functioning of the information and consulting hub to support micro-companies in the hotel sector of the Zaporizhzhia region are proposed. The benefits from the creation of this structure are determined.

Key words: consulting, tourism, medical formalities, hospitality, micro-enterprises, hub, hotel business.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена пошуку шляхів підвищення рівня економічної безпеки вітчизняних підприємств готельного мікробізнесу в умовах дії коронавірусу COVID-19 на основі вивчення теоретичного досвіду організаційно-правових аспектів міжнародної системи туристичних формальностей. Запропоновано шляхи розробки механізму створення інформаційно-консультаційного хабу для допомоги мікробізнесу. Узагальнено теоретичний досвід медичних аспектів міжнародної системи туристичних формальностей. Досліджено сутність поняття «туристичні формальності», яке дозволило

констатувати, що формальності впроваджуються з метою дотримання державних пріоритетів. Сформовано перелік тенденцій медичних формальностей за сучасних умов коронавірусного глобального туристичного простору. Встановлено, що в Україні значного негативного впливу COVID-19 зазнали підприємства мікробізнесу в туризмі, гостинності та готельній сфері. Сформульовано місію, цілі, пріоритети та технологію функціонування інформаційно-консультаційного хабу з підтримки мікрокомпаній готельної сфери Запорізької області. Доведено, що організація діяльності цього хабу необхідна, як для регіональних органів влади, так і для суб'єктів сфери гостинності та готельного бізнесу Запорізької області. В регіоні у якості пілотного проекту передбачається створення за сприяння торгово-промислової палати на базі провідного закладу вищої освіти регіону хабу, який буде вирішувати задачі підтримки туристичних та готельних мікропідприємств, нових підприємств у сфері гостинності та підприємців-початківців, головною ідеєю якого є надання інформаційно-консультаційної допомоги мікропідприємцям у створенні власного механізму протидії негативним наслідкам COVID-19 та забезпеченні базового рівня безпеки туристичного і готельного бізнесу. Обґрунтовано, що створення віртуальної структури істотно допоможе в подоланні галузевого і територіального роз'єднання мікросуб'єктів туристичного процесу і буде сприяти поступовому включенню інформаційно-консультаційних механізмів саморегуляції й адаптації мікробізнесу регіону до коронавірусного середовища.

Ключові слова: консультування, туризм, медичні формальності, сфера гостинності, мікропідприємства, хаби, готельний бізнес.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена поиску путей повышения уровня экономической безопасности отечественных предприятий гостиничного микробизнеса в условиях коронавируса COVID-19 на основе изучения теоретического опыта организационно-правовых аспектов международной системы туристических формальностей. Предложен механизм создания информационного хаба для консультирования микробизнеса региона. Обобщен теоретический опыт медицинских аспектов международной системы туристических формальностей. Сформирован перечень тенденций медицинских формальностей в условиях коронавирусного глобального туристического пространства. Предложены миссия, цели, перспективы и технологии функционирования информационно-консультационного хаба по поддержке микрокомпаний гостиничной сферы Запорожской области. Определены выгоды от создания данной структуры.

Ключевые слова: консультирование, туризм, медицинские формальности, сфера гостеприимства, микропредприятие, хаб, гостиничный бизнес.

Formulation of the problem. The study of organizational and legal aspects of tourist formalities became relevant during the period of feeding the borders of states. Of course, people have the right to free movement, but they must follow certain rules, which are the tourist formalities introduced by the competent authorities of individual countries. Each of the types of tourist formalities pursues related goals in the general sense, but they are achieved by applying a set of country-specific rules for crossing state borders, sometimes even local borders of certain regions within the country, terms of stay in different countries, import of items and many related formalities.

Today, despite the declared freedom of movement, international tourism will remain under strict state control for a long time, due to the existing differences in the levels of socio-economic development of countries and peoples, their different legal understandings of categories such as order, morality and legality. Significant differences today exist in the essence of ideas about the level of general civilization, culture, organizational, legal and medical norms of the procedure for preventing new global threats, reactions to COVID-19 and methods of restricting tourist flows. From this point of view, in the context of a global pandemic, quarantine and restrictions on foreigners visiting countries have been introduced in most countries of the world in order to prevent the spread of the coronavirus, which has certainly led to a crisis in tourism and hotel sphere. Such harsh measures have a very high socio-economic cost for different areas of service and limit the rights of consumers of tourism services [1, p. 50].

In Ukraine, COVID-19 has been significantly affected by micro-businesses in tourism and sphere of hospitality, as they are the main sellers of a comprehensive tourism product. Thus, the practice of their operation in 2020 confirms the large number of claims for violations of consumer rights and complaints from buyers of travel services about the invalidity of ordered products

and cases of cancellation of travel plans due to restrictions because of the entry into force of threats and dangers of the coronavirus environment. Under these conditions, hotel micro-companies suffer unjustified losses and need to provide them with urgent information assistance, additional knowledge on the specifics of doing business with COVID-19, to obtain advice on updating medical tourist formalities. That is why the chosen problem area of scientific research is logical, timely and relevant.

Analysis of recent studies. Turning to the theoretical and methodological and conceptual approaches to the study of certain aspects of tourist formalities, we should mention the works of M. Boyko, M. Buromensky, A. Wojciechowski, M. Hnatovsky, O. Yevtushenko, T. Lutska, E. Makarenko, S. Melnychenko, T. Mizerna, V. Mytsyk, A. Nalyvayko, T. Pulina, N. Sviridova, T. Tkachenko and others [2; 3; 4]. Practical aspects of realization of tourist formalities in local tourist and hotel business structures in the conditions of COVID-19 pandemic are considered in researches of V. Zaitseva, Yu. Filei [5], A. Vindyuk, T. Kuklina, D. Stechenko, P. Shelepnytsky and others. However, in the presence of a significant number of scientific ideas of domestic and foreign scientists today there are almost no comprehensive studies on the formation of effective approaches, tools, mechanisms for sustainable development of domestic tourism and hotel microenterprises in the coronavirus economy of Ukraine in the context of consumer protection.

The purpose of the study is to develop recommendations for creating an information hub for advising hotel micro-business enterprises in the region in the context of the COVID-19 pandemic to improve the protection of consumer rights based on the generalization of theoretical experience of medical aspects of the international system of tourist formalities.

The main material. The study of the essence of the concept of "tourist formalities" of a state allowed us to state that, first of all, formalities are introduced to ensure national security, combat illegal migration, international terrorism, drug trafficking, prostitution, etc., as well as to ensure the safety of travelers and environmental protection. The most important thing is the protection of state borders from uncontrolled migration and the country from terrorism, which is one of the most pressing global problems of mankind. The rigidity of the establishment and compliance with formalities affects the formation of international tourist flows, while complicating the free movement of people. In theoretical terms, the order of entry of foreign tourists to a country and the associated degree of "hardness or softness" of tourist formalities is in a kind of balance with the interests of the state on its security, public order, and the rights and freedoms of citizens.

In the context of the coronavirus pandemic, health formalities come to the fore, which means

procedures related to the verification of compliance with the established vaccination requirements by persons crossing the border. The World Health Organization (WHO) has developed Vaccination Certificate Requirements for travel abroad, which is a practical guide for tourism organizations and tourists. International health regulations have been in force since 1951, which show that quarantine diseases of international importance include: plague, smallpox, cholera, yellow fever, and since 2020 – COVID-19. Thus, to prevent the spread of these dangerous diseases, health authorities resort to special sanitary measures. International human rights law guarantees everyone the right to the highest level of health and obliges states to take measures to prevent harm to the health of the population and to provide medical care to those in need. International human rights standards also stipulate that restrictions on certain rights and freedoms are permissible in situations of serious threats to the health of the population and emergencies that endanger the life of the nation. Such restrictions must be scientifically justified and legally enforced. If their application is not arbitrary or discriminatory and is limited in time, and human dignity is respected, then such restrictions lead to the achievement of the goal. Tourists should receive reliable information about the disease and protection from it before traveling to certain countries, and it is usually submitted in the form of a reminder to citizens, certified by the signature of the tour operator and the seal of the travel agency.

It should be noted that before the coronavirus period, the strictest health rules of vaccination applied only to yellow fever. The yellow fever zone is in America: Brazil, Bolivia, Colombia, Venezuela, Peru, Ecuador; in Africa: Zambia, Kenya, Tanzania, Ghana, Guinea, Nigeria, Sudan. Going to these countries, the tourist had to get vaccinated no later than a month before departure, get an international certificate of vaccination and a doctor's opinion on the absence of contraindications for travel. Without this medical formality, the tourist must be removed from the flight on the basis of medical rules. The violating tourist can be placed in an isolator for the incubation period. In case of contraindications to vaccinations (eg, pregnancy, colds, allergies to egg yolk), travel to these countries is impossible. As the risk of contracting an infectious disease exists in almost the entire territory, the presence of an international certificate when entering these countries is mandatory.

Since the end of 2019, the world has faced a new disease caused by the coronavirus COVID-19. Usually, such viruses do not pose a threat to humans, however, coronaviruses can mutate quickly and become dangerous. A new strain of coronavirus can cause severe pneumonia, and the course of the disease depends on the person's immunity. Most of the people who died from the COVID-19 virus had health problems, and a significant num-

ber of elderly people with chronic diseases were among them.

The coronavirus pandemic and the attempt to prevent or at least mitigate another dangerous wave of infections have forced EU member states to significantly restrict entry into their territory. As of the beginning of 2021, this is usually allowed only to EU citizens or holders of residence permits in the European Union and the Schengen area. Citizens of most non-EU countries have limited medical formalities and must have good reasons to enter.

The listed tendencies of medical formalities in the conditions of coronavirus global tourist space, certainly, are not completely settled neither in the international legal field, nor from a position of proper protection of the rights of consumers concerning reception of safe tourist service. On the one hand, domestic tourists should receive reliable information about the disease and protection from it before traveling to certain countries, and it is usually submitted in the form of a reminder to citizens, certified by the signature of the tour operator and the seal of the travel agency. On the other hand, in the conditions of the COVID-19 pandemic, additional organizational, legal and economic burdens fall on the operators of the tourist services market, which are micro-enterprises. An adequate mechanism has not yet been found to address information and consultation issues regarding the correct interpretation of certain changes in medical formalities under the terms of COVID-19 and proper consumer protection [6, p. 4].

It is known that in developed countries, the consumer is the main business entity, focused on the production of tourist products and the level of quality of tourist services. Too often, in order to regulate medical formalities and coronavirus changes in the consumer protection situation, legislators increase the responsibility of companies for violating the rights of informing tourists about the conditions for obtaining a quality and safe service. However, strengthening sanctions and liability for violating the rules of providing and selling dangerous tourist services under COVID-19 is considered ineffective to change the situation, because sometimes the profits from violating consumer rights are much more important for sellers of tourist services than fines.

Today, the basic incentive to improve the situation in the field of protection of the rights and interests of buyers and consumers of tourist and hotel services should be healthy competition between sellers of services in the field of tourism, because the companies are interested in the quality of the service, in the best value for money, so that the consumer has the right to choose and give preference to their offers. Consumer rights must prevail over the rights of sellers and producers. At the same time, consumer awareness in Ukraine is low. Buyers of tourist services are aware of the articles of the law "On Consumer

Protection”, but most refuse to raise the level of consumer culture regarding medical formalities.

In the information space of the domestic society there is a shortage of content for studying the rights of consumers of hotel products in the conditions of COVID-19. An effective way out of this situation should be to raise a certain level of consumer awareness and obtain a “basic level of consumer education” (lessons in schools, special and program courses in higher education, the organization of courses for responsible consumers). Every conscious tourist-traveler should feel responsible and aware of his personal role in improving consumer culture and safety. That is, the main factor in reaching a new quality level of protection and protection of the rights and interests of consumers is the legal and consumer awareness of a person who knows his rights and ways to protect them.

Addressing the specifics of selling a hotel product to end consumers, it should be noted that informing tourists about medical formalities, their changes in the coronavirus business environment, new approaches in the tourism and hotel sector about medical features in consumer protection is entrusted to microenterprises. By this logic, it would be appropriate to state the fact that in accordance with Art. 2 of the of the Law “On Accounting and Financial Reporting in Ukraine” from 01.01.2018 applies a new classification of enterprises with a division into micro, small, medium and large. Thus, micro-enterprises have book value of assets up to 350 thousand euro; net income from sales of products (goods, works, services) up to 700 thousand euro; average number of employees up to 10 persons [7].

It is clear that even in the era of business digitalization, the focus of micro-enterprises on end users of tourism and hotel services will not be able to provide 100% contactless forms of communication on the vector “seller-buyer” in the next decade. For these reasons, the principle of regional distribution of micro-business enterprises is still important. The number of small and micro-businesses increased in 2019 compared to 2015, which confirms the right direction of development of the Zaporizhzhia region (Fig. 1). Of course, it is extremely difficult to distinguish by this distribution of micro-enterprises by type of

economic activity those business structures that are relevant to the field of hotel sphere.

Based on the experience of developed countries, it is concluded that in Ukraine, institutions to support micro-enterprises in the field of tourism and hospitality in terms of COVID-19, regardless of their name and organizational and legal form, should perform the following functions: of domestic tourist enterprises of micro-business with European partners, conducting organizational and structural audit, transfer of information, innovation and service technologies from research institutions to micro-business companies, cooperation with local authorities in the field of dissemination of information in tourism, organization of training of entrepreneurs on protection of rights consumers, research of innovative tourist potential of the region, organization of information, consulting, financial, legal, educational services, cooperation with micro-business support organizations and experts in the field of tourism law, medical formalities, protection of consumer rights, vaccination of tourists, hospitality.

The term “hub” is becoming increasingly popular information and consulting structure, and its general essence is increasingly covering European countries, and Ukraine is no exception. Unfortunately, not all micro-business entities are familiar with hubs and not everyone understands the purpose. The information and consulting hub should be the result of a community of like-minded people whose interests are focused on making micro-business in tourism and hotel economically safe, legally protected, attractive and effective by providing modern, high quality and unique services to consumers. The practice of domestic formation of hubs testifies to their emergence on the basis of transformation, mainly of social phenomena (development of the city, district, community, etc.). From the standpoint of combining information and consulting interests in mastering medical formalities, modern knowledge on consumer protection and increasing the economic security of micro-business companies, such a virtual place should be the center of information and consulting initiatives, consultations, non-formal learning, workshops, birth area partnership projects to combat COVID-19.

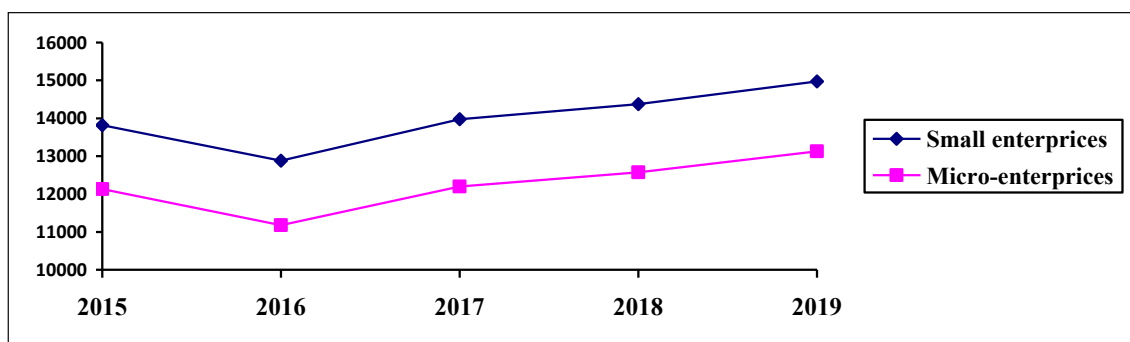

Fig. 1. Changing the number of small and micro-enterprises in the Zaporizhzhia region

The authors of this study propose the creation of an information and consulting hub to increase awareness of medical formalities, economic security, protection of the interests of tourist and hotel enterprises of micro-business in the Zaporizhzhia region in terms of COVID-19. Understanding the mission and the basic need to create an information and consulting hub, first of all, must be mastered by micro-business entities. However, the general goal will be as follows: the hub should take place as a center of information and consulting activities, a digital educational space that integrates the interests of stakeholders in the hospitality industry of Zaporizhzhia region, who want to constantly develop, seek new ideas for survival, growth of their own economic safety and sustainable development in the context of coronavirus factors, seek not only theoretical knowledge but also practical skills to address issues of consumer protection in tourism and hospitality regarding the mastery of information on medical tourist formalities.

A promising and effective measure aimed at creating a coronavirus framework for the development of medical tourism formalities in the field of micro-business in modern conditions, can be an organization with the assistance of the Chamber of Commerce (CCI) information and consulting hub for micro-entrepreneurship in the region. The organization of this hub is necessary both for regional authorities and for the subjects of hospitality and hotel business of Zaporizhzhia region. The main task of the information and consulting hub is organizational, legal, regulatory and digital support in the field of consumer protection of businessmen who have long been operating in the field of hospitality and developing travel micro-firms. These micro-firms are beginning to interact with public or private entities on the basis of operational agreements that provide for their participation in regional and local tourism development. The wide scope of coverage makes it possible to provide various information and consulting services to strengthen the economic security of firms and to establish cooperation with specialized services. In the Zaporizhzhia region as a pilot project it is planned to create an information and consulting hub on the basis of the National University "Zaporizhzhia Polytechnic" (NU "ZP") with the assistance of the Chamber of Commerce and Industry (CCI), which will support travel micro-firms, new hospitality, start-up entrepreneurs. The main idea of the hub is to provide information and consulting assistance to micro-entrepreneurs in creating their own mechanism to counter the negative effects of COVID-19 and ensure consumer protection.

The operational goals of the information and consulting hub are defined: creation of a virtual "section" (using Internet technologies) for public acquaintance of potential participants with world changes of medical formalities in tourism (1); providing comprehensive organizational and le-

gal support and educational training, consulting and information services to start-up entrepreneurs and existing business entities in the Zaporizhzhia region in the field of medical formalities (2); development of entrepreneurial innovative thinking in students through the introduction of training programs for practical tools to work on changes in medical formalities (teamwork, collective legal decision-making, time management, discussion, development of creative initiatives to protect the rights and solve problems of consumers in tourism, information communicative perception of legal information, medical consultations, webinars with the participation of representatives of micro-business enterprises to share experiences of survival and economic security in the conditions of COVID-19 (3); involvement in active cooperation of legal and health departments of state local authorities in the context of updating and promoting the idea of micro-entrepreneurship in tourism and hotel sphere in the Zaporizhzhia region (4); discussion of practical issues of functioning of domestic hotel micro-business in the conditions of COVID-19 and the leading experience of obtaining knowledge of medical formalities in the EU between students and entrepreneurs (5).

The technology of functioning of the information-consulting hub of the National University "Zaporizhzhia Polytechnic" is presented in fig. 2.

The creation of such a structure will significantly help in overcoming the sectoral and territorial separation of micro-entities of the tourism process and will facilitate the gradual inclusion of information and consultation mechanisms for self-regulation and adaptation of hotel micro-business in the region to the coronavirus environment. It should be added that the combination of the principles of centralism inherent in the market economy, characteristic of the Ukrainian mentality, and equal partnership in the activities of the information and consulting hub will create the most favorable conditions for adapting Ukraine's hospitality to the crisis in tourism. In addition, the presence of such integration structures in the domestic regions will greatly facilitate the solution of organizational and financial issues related to the formation of regional data banks of medical formalities and networks of information support of tourism and hotel sphere, in particular public information management of tourism.

The functions of NU "Zaporizhzhia Polytechnic" include: motivation of micro-entrepreneurship in the formulation of problems, their selection and analysis (1); information support of micro-enterprises (2); creating conditions for a full-fledged creative process (3); involvement (advertising, information messages) of hub participants (4); creation and functioning of the Internet-resource (site) as a platform for a virtual hub (5); advisory assistance in matters of consumer protection, study of medical formalities, counteraction to COVID-19 (6).

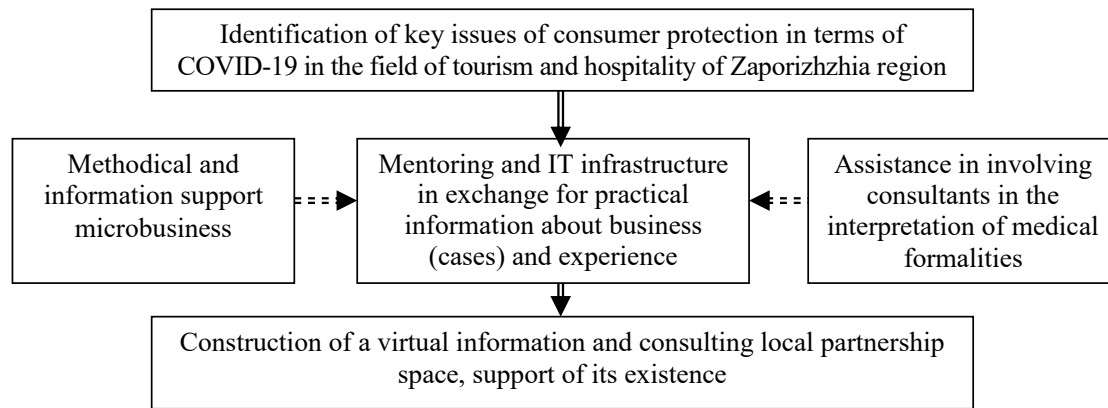

Fig. 2. Technology of functioning of information-consulting hub

The functions of the Chamber of Commerce and Industry include the promotion of the idea of supporting the micro-business of the region in the media space: during the exhibition activities of the chamber (1); link to the site of NU “ZP” with the presentation of the information and consulting hub (2); consultations on medical formalities (3); networking assistance to start-up entrepreneurs (4).

Information support of the hub operation and the basis for solving micro-business problems: informing about the goals of the information and consulting hub (1); information support of the hub operation (2); promotion of hub services (3); search and attraction of consultants, partners, donors, investors (4); public presentation of the results of the information and consulting hub (5); collecting suggestions and feedback on the operation of the hub, establishing and maintaining contacts with potential participants in the information and consulting hub (6).

Conclusions. Thus, the role of the state today is not only to generate a system of rules for the functioning of tourism market participants and monitor compliance through the formation of a favorable institutional environment and information and consulting infrastructure, but also to assist micro-companies in overcoming crisis factors in tourism and tourism hospitality. Government institutions should facilitate the provision of legal aid, additional knowledge on the regulation of the specifics of doing hotel business in the context of the COVID-19 pandemic and obtaining advice on the latest medical and tourist formalities. The basic activity of information and consulting hubs

is to conduct an audit for hotel micro-enterprises in the region, which will systematize the medical and tourism needs of micro-enterprises. Prospects for further research should be the integration mechanisms within the country of information and consulting hubs, information and analytical agencies, research and consulting legal centers, higher education institutions, private entrepreneurs in tourism in national networks to support micro-enterprises in postcoronavirus strategy of their economic security.

REFERENCES:

1. Tsviliy, S. M., Vasylychev, D. V., Gurova, D. D. (2020) Improvement of the qualification of small and micro-enterprise staff in the crisis conditions of business transformation. *Ekonomichnyy visnyk DVNZ “UDKHTU”*. № 1 (11)/20. S. 50–60.
2. Voytsikhovs'kyi, A. V. (2020) *Mizhnarodne pravo [International law]: pidruchnyk*. Kharkiv. 544 s. (in Ukrainian)
3. Makarenko, Y. A. (2016) *Mizhnarodna informatsiyna bezpeka: teoriya i praktyka [International information security: theory and practice]: pidruchnyk*. Kyiv : TVP. 417 s. (in Ukrainian)
4. Mytsyk, V. V. (Eds.) (2019) *Mizhnarodne publiche pravo [International public law]: pidruchnyk*. Kharkiv : Pravo. T. 2. 624 s. (in Ukrainian)
5. Zaytseva, V. M., Filei, YU. V. (2010) *Pravove rehulyuvannya turystychnoyi diyal'nosti [Legal regulation of tourism]: navchal'nyy posibnyk*. Zaporizhzhya : Prosvita. 220 s. (in Ukrainian)
6. Gurova, D. D. (2019) The modern economic impact of tourism. *Pryazovs'kyi ekonomichnyy visnyk*. Vyp. 6 (17). S. 3–7.
7. Zakon Ukrainy “Pro bukhhalters'kyi oblik ta finansovu zvitnist' v Ukraini” [Law of Ukraine “On Accounting and Financial Reporting in Ukraine”]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12> (in Ukrainian)

УДК 330.341.1:332.1+339.92

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-28>

Цеханович В.Б.

аспірант кафедри економіки, маркетингу і підприємництва,
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
ORCID 0000-0001-7199-8558

Tsekhanovich Viktor

postgraduate student, Department of Economics, Marketing and Entrepreneurship,
State Institution "Luhansk Taras Shevchenko National University"

ТРАНСКОРДОННІ КЛАСТЕРИ У СИСТЕМІ ЄВРОРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ

CROSS-BORDER CLUSTERS IN THE SYSTEM OF EUROREGIONAL COOPERATION UKRAINE

АНОТАЦІЯ

В умовах розвитку єврорегіонального співробітництва України та сусідніх держав виникає необхідність пошуку нових форм співпраці, зокрема транскордонних кластерів. Транскордонний кластер розглядається як форма інтеграції незалежних компаній та асоційованих інститутів, які географічно зосереджені в єврозоні й які спеціалізуються в різних галузях, пов'язані спільними технологіями та навичками, взаємодоповнюють один одного по обидва боки кордону та засновані на наявності узгодженої стратегії розвитку учасників кластера, спрямованої на реалізацію інтересів кожного. Доцільно зауважити, що така форма єврорегіонального співробітництва, як транскордонні кластери, найбільш поширена на європейських кордонах, основна мета якого – прискорити економічне зростання шляхом об'єднання зусиль учасників, забезпечення конкурентних переваг єврозон.

Ключові слова: транскордонні кластери, єврорегіон, конкурентоспроможність, інновації, інвестиції.

АННОТАЦИЯ

В условиях развития еврорегионального сотрудничества Украины и соседних государств возникает необходимость поиска новых форм сотрудничества, в частности трансграничных кластеров. Трансграничный кластер рассматривается как форма интеграции независимых компаний и ассоциированных институтов, которые географически сосредоточены в еврозоне и специализируются в различных отраслях, связаны общими технологиями и навыками, взаимодополняют друг друга по обе стороны границы и основаны на наличии согласованной стратегии развития участников кластера, направленной на реализацию интересов каждого. Целесообразно заметить, что такая форма еврорегионального сотрудничества, как трансграничные кластеры, наиболее распространена на европейских границах, основная цель которого – ускорить экономический рост путем объединения усилий участников, обеспечения конкурентных преимуществ еврозон.

Ключевые слова: трансграничные кластеры, еврорегіон, конкурентоспособность, инновации, инвестиции.

ANNOTATION

In Ukraine, another, new form of cooperation is cross-border clusters. The cluster model of management is extremely popular in the European Union, because it is due to a favorable combination of regional factors and the subsequent development of links between enterprises within the cluster. Cross-border cooperation in the form of clusters contributes to ensuring the appropriate level of domestic production, attracting investment and increasing the efficiency and development of the region itself. At the same time, the cluster model of cross-border cooperation has not become widespread in Ukraine. The main feature of this form is that the cluster members are located in different tax, customs, legislative environ-

ments, but can have joint ventures, use common infrastructure and operate in cross-border markets. At the same time, the intensity of cooperation is limited by the presence of borders, which create additional barriers to the free movement of goods, labor, capital, as well as differences in mentalities, traditions, language, etc., which can reduce the effectiveness of cooperation without clear mechanisms to avoid or reduce these barriers. Analysis of all aspects of the concept of a cross-border cluster in euroregions allows us to interpret it as a form of integration of independent companies and associated institutions, geographically they are concentrated in a cross-border region, specialize in various industries related to common technologies and skills and complement each other, which is based on availability of an agreed development strategy for cluster participants aimed at implementing interests of each of them and the territory of cluster localization. However, it should be noted that an important stimulus euroregional development has the development of clusters that have high prospects and, as foreign experience shows, allow join the joint decision socio-economic problems of the territories, business associations, science, education and government to create a new one efficient economy of the euroregion

Key words: cross-border clusters, euroregion, competitiveness, innovation, investment.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Світова практика свідчить про те, що формування кластерних структур на прикордонних територіях є запорукою розвитку як регіональної, так і державної економіки, оскільки їх створення та функціонування сприяють підвищенню конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості регіону, забезпечують високий рівень та якість життя населення, економічного зростання і сталого розвитку регіону, дають змогу вирішувати соціально-економічні, екологічні, територіальні та інші проблеми.

Прикордонні українські регіони мають високий інноваційний потенціал і за участю суміжних регіонів ЄС можуть сформувати транскордонні високотехнологічні кластери у сфері біотехнологій, інформаційних технологій, нанотехнологій та в інших сферах виробництва. Для більшості прикордонних регіонів розрив у рівні технологій та рівні розвитку інноваційних центрів незначний, і розвиток кластера відбу-

вається на основі взаємообміну і двосторонніх перетоків інформації, фахівців, знань і навичок. У результаті з'являється доступ до нових технологій і ноу-хау, можливість створення нових продуктів на базі об'єднання знань і ресурсів. Реалізація інноваційних проєктів і вихід на нові ринки призводять до зростання конкурентоспроможності та ефективності економіки євро регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Багато вчених стверджують, що конкурентоспроможність і процес кластеризації нерозривно пов'язані і взаємно зумовлені. Широкомасштабне використання кластерного підходу довело його ефективність, зокрема в євро регіонах, які повною мірою включилися в процеси кластеризації, незважаючи на наявність кордонів і отримуючи синергетичні ефекти на транскордонних ринках. Проблемами і питаннями формування транскордонних кластерів займалися Н. Алишева, Н. Булатова, Р. Горблюк, В. Демченко, Ю. Ковальова, І. Пелещак, Н. Мікула, Ж. Шрьодер та ін. Водночас залишається низка невирішених питань щодо методологічних та нормативних засад функціонування транскордонних кластерів, тому існує потреба в пошуку шляхів їх розвитку та ефективного функціонування.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Транскордонні кластери здебільшого повинні бути результатом регіональних стратегій розвитку транскордонного співробітництва. І якщо у країнах ЄС вони діють у досить уніфікованому законодавчому середовищі, то на кордонах України вони діють поки що у зовсім відмінному законодавчому полі. Незалежно від цього співробітництво, що розвивається у прикордонних регіонах, дає підстави розробляти і втілювати транскордонну кластерну концепцію, яка повинна розглядатися як результат рівноваги гравітаційних сил між двома залученими прикордонними областями. Необхідною умовою для цього є певна однорідність між прикордонними землями, щоб створити транскордонний кластер, а також торгові потоки. Взятє в якості моделі існування транскордонного кластера означає, що він має доступ до внутрішнього ринку кожної прикордонної країни без будь-яких обмежень на відміну від самих прикордонних країн, які повинні спочатку подолати кордон між ними. Відповідний ефект полягає у різниці транспортних і трансакційних витрат, а також у зниженні мобільності працівників унаслідок зміни адміністративних систем.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження розвитку транскордонних кластерів в євро регіонах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В Україні формування транскор-

донних кластерів було оголошено Кабінетом Міністрів ще в 2008 р. одним із пріоритетів розвитку [1].

Транскордонні кластери є новою формою євро регіонального співробітництва у сучасних умовах розвитку євро регіональної співпраці між сусідніми державами. Транскордонний кластер є формою інтеграції незалежних компаній та асоційованих інституцій, що географічно зосереджені у євро регіоні та спеціалізуються у різних галузях, пов'язані спільними технологіями та навичками і взаємодоповнюють одна одну, яка ґрунтується на наявності погодженої стратегії розвитку учасників кластера [2].

Кластер – це комплекс підприємств, дослідницьких центрів та державних установ, які взаємопов'язані та доповнені технологічними ланцюгами. Комплекс є альтернативою галузевому підходу, властивому традиційним планам розвитку. Транскордонні кластери базуються на стабільних нових технологіях та нових товарних системах, оскільки вони можуть здійснювати внутрішню спеціалізацію та стандартизацію, зменшувати трансакційні витрати та мінімізувати інноваційні витрати, вони мають конкурентну перевагу.

Мета кластера в євро регіонах – допомогти компаніям, які вже існують або можуть стати підрядниками великих міжнародних компаній у регіоні; пов'язати економічне життя регіону з мегаполісом; створити мережу кооперативних підприємств для підвищення ефективності співпраці; підрядники будують відносини та залучають їх до кластерів; залучають іноземні інвестиції в євро регіон.

Специфікою кластерних структур є широка участь у них гнучких підприємницьких структур малого і середнього бізнесу, що активно сприяють формуванню інноваційних «точок зростання».

До найважливіших напрямів євро регіональної кластерної політики, які можуть бути реалізовані, належать:

1) виявлення й моніторинг ситуації в процесі формування кластерів на територіальному рівні, зокрема виявлення оптимальної структури кластера, територіальної локалізації його окремих ланок, співіснування аналітичних досліджень перспектив розвитку кластера, його конкурентності на зовнішніх ринках, оцінка впливу кластера на соціальну сферу;

2) формування комунікаційних майданчиків для потенційних учасників кластерів, у тому числі за рахунок їх інтеграції в процесі розроблення стратегій регіонального розвитку, сприяння обміну досвідом між регіонами із формування кластерної політики;

3) сприяння консолідації учасників кластера (зокрема, через асоціативні форми), реалізація програм сприяння виходу підприємств кластера на зовнішні ринки, проведення спільних маркетингових досліджень та рекламних заходів, реалізація освітньої політики, погодженої з осно-

вними представниками майбутнього кластера, забезпечення можливості комунікації й кооперації підприємств й освітніх установ [3].

Формування мережі транскордонних кластерів на кордоні України з ЄС є важливим чинником інтеграції нашої держави в систему світогосподарських зв'язків, а також вагомим стимулом її європейської інтеграції на рівні окремих регіонів, адже функціонування транскордонних кластерів забезпечуватиме підвищення якості послуг.

Створення кластерів у прикордонних областях Західної України забезпечуватиме підвищення сервісу послуг відразу в трьох аспектах:

1) транскордонному (з прикордонних регіонів Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії в сусідні прикордонні області України);

2) внутрішньотериторіальному (у межах окремих областей України або між ними, особливо якщо ці області входять до одного транскордонного регіону, наприклад Львівською, Волинською та Закарпатською в межах українсько-польського єврорегіону чи Закарпатською, Івано-Франківською та Чернівецькою в межах українсько-румунського єврорегіону);

3) локальному (у межах одного адміністративного району, тобто між його сільськими і міськими населеними пунктами) [3].

Найближчим часом формування транскордонних кластерів у єврорегіонах між Україною та ЄС не лише підвищить ефективність використання транзитного потенціалу цих регіонів, а й забезпечить їх зростання. Водночас для цього необхідно приділити особливу увагу координації взаємодії між різними ланками ієрархії організації та управління в усьому єврорегіоні та в різних адміністративно-територіальних одиницях, особливо в прикордонних районах України. Насамперед, це передбачає взаємодію регіональних державних органів та органів місцевого самоврядування, співпрацю з інститутами громадянського суспільства, комерційними та некомерційними організаціями, які стануть частиною відповідних транскордонних кластерів.

Формування кластерів у межах єврорегіонів, сформованих на кордоні України та ЄС, повинно базуватися на мобілізації існуючих матеріальних та нематеріальних активів, максимально повному й ефективному використанні їхніх конкурентних переваг та взаємній довірі між членами кластера та зниженні трансакційних витрат. Ці кластери повинні брати участь як суб'єкти господарювання, розташованих в єврорегіонах.

Особливістю транскордонного кластера є те, що його учасники знаходяться в різних податкових, тарифних та правових умовах у сусідніх країнах, але можуть мати спільні підприємства та організації, використовувати спільну інфраструктуру та працювати на транскордонних ринках.

Ще однією особливістю є те, що інтенсивність мережевих взаємодій у транскордонному

кластері обмежується наявністю кордону, який створює додаткові бар'єри для вільного руху товарів, робочої сили, капіталу. Бар'єрами для налагодження співпраці також можуть бути різний менталітет, традиції, мова, культура, негативні сторінки історії тощо.

Для створення транскордонних кластерів як інструменту стимулювання соціально-економічного розвитку, поживлення економічної діяльності місцевих громад, залучення інвестицій та вирішення проблем зайнятості в прикордонних районах України необхідно застосувати комплексний підхід для вдосконалення нагляду та правової підтримки транскордонного співробітництва. Досвід, особливо впровадження понять «транскордонні інноваційні парки» та «транскордонні кластери» в українські закони та нормативні акти, забезпечує механізми їх створення та функціонування в межах двох країн, а також пільги та пільгові системи. Вони допомагають створити середовище, що залучає професійні інвестиції, нові технології, що підтримує компанії та навчальні організації. Це значно сприяє промислому розвитку єврорегіону, активізації інноваційної та інвестиційної діяльності, ефективному використанню ресурсів та розвитку віддалених районів, створенню робочих місць.

Розвиток та створення подібних структур у країні та участь вітчизняних підприємств у процесі транскордонних кластерів сприяють підвищенню рівня регіональної конкурентоспроможності, залученню інвестиційних потоків та впровадженню нових технологій, інновацій та інформаційних ресурсів до регіональних виробничих підприємств для посилення їхніх конкурентних переваг. Для України транскордонна кластеризація – це спосіб для компаній подолати затьожну кризу, вивести вітчизняних виробників на світовий ринок та уникнути широкомасштабної імміграції громадян України до країн – членів ЄС за умови «відкритих кордонів».

Подальшому розвитку й підвищенню конкурентоспроможності транскордонних кластерів сприятимуть:

1) розроблення чіткої стратегії подолання суперечностей між інтересами бізнесу, дослідницькими й освітніми установами, органами влади і місцевого населення можливе в рамках створюваного спеціального міжнародного режиму єврорегіону;

2) більш тісне співробітництво між комерційними й освітніми структурами прикордонних регіонів у сфері підготовки персоналу належної кваліфікації; наближення існуючих освітніх програм до реальних потреб наукомістких компаній, що може здійснюватися як за допомогою коректування курсів навчання, так і прямим залученням студентів в інноваційний виробничий процес;

3) розширення й поглиблення взаємодії між суб'єктами транскордонного кластера, особливо

у сфері науково-дослідного співробітництва та просування товарів на ринок.

Рівень розвитку єврорегіону відображається в таких показниках, як частка інноваційно активних підприємств, кількість малих інноваційних фірм, обсяги експорту технологій і високотехнологічної продукції. Нарешті, що більш важливо, певне сполучення цих чинників сприяє виникненню науково-технічної й виробничої спеціалізації регіональних інноваційних систем.

Єврорегіони України володіють значним потенціалом щодо створення транскордонних кластерів. Їх значення для національної економіки полягає у переході на наступний етап кластеризації, поліпшенні інвестиційного клімату та досягненні інших переваг від кластеризації (отримання доступу до ресурсів, погодження інтересів влади, бізнесу, освітніх установ тощо). Під час їх формування особливу вагу варто приділити розвитку митних відносин, управлінню міграцією у межах транскордонної території, боротьбі з організованою транснаціональною злочинністю на цій території та розвитку об'єктів інфраструктури, захисту навколишнього середовища тощо [2].

Взаємодія між транскордонним кластером та сторонами єврорегіону спрощує межу, необхідну для тяжіння: два центри, кожен з яких має доцентрову силу відносно ресурсів, що оточують прикордонну область, але обмежений межею, що насправді значно збільшує відстань між сусідніми прикордонними районами, хоча це лише є невеликим територіальним маркером. Залежно від сили впливу кордону на прикордонні землі та пов'язаного із цим національного транскордонного співробітництва в деяких випадках кордон буде виглядати так, ніби між двома фактичними прикордонними землями існує ще одна прикордонна область. Транскордонний кластер, розташований на такому кордоні, потім отримує прибуток від цієї віртуальної відстані. Що стосується кластера, то він не існує, перебуваючи на кордоні і через кордон, що дає змогу отримати більш прямий доступ до ресурсів по обидва боки кордону та залучати ресурси навколо себе.

Порівняно з діяльністю суб'єктів господарювання, що не входять до певних структурних об'єднань, ефективна діяльність виробничих кластерів у багатьох єврорегіонах засвідчила свої значні конкурентні переваги та можливості у формуванні та розвитку єврорегіональної діяльності в Україні. Сучасний етап формування економічних та організаційних виробничих форм характеризується зростанням інтересу до потенціалу регіональних виробничих кластерів у розвитку транскордонного співробітництва у єврорегіонах. Сьогодні в Україні існують туристичні кластери у єврорегіонах «Буг» та «Нижній Дунай», а також агропромисловий кластер у єврорегіоні «Верхній Прут» [4].

За останні два десятиліття принципи діяльності таких асоціацій, питання ефективності створення та функціонування набувають усе більшого значення в теорії та практиці співпраці єврорегіонів. Більшість кластерних планів в українських єврорегіонах спрямовано на розвиток туристичного та курортного бізнесу, але все частіше виступають за великі виробничі та інноваційні плани.

Слід зазначити, що за нинішніх умов кластери є найефективнішою формою структури. Існує багато питань, які потребують подальшого вивчення: доцільність створення територіальних виробничих кластерів в єврорегіонах та можливість адаптації до умов і вимог транскордонного співробітництва в умовах європейської інтеграції та інтеграції у світовий економічний простір, його становлення та ефективність. Існування транскордонних кластерів в єврорегіоні є особливим випадком, він поширює базову модель нової економічної географії та потребує вирішення інших умов. Причиною цього є оцінка того, чи є такий кластер можливістю чи загрозою для прикордонних районів по обидва боки кордону й яка співпраця розвивається. У цьому разі транскордонний кластер має переваги перед прикордонною територією: він може отримувати місцеві державні ресурси, має низькі транспортні витрати та низькі бар'єри для обміну або конвергенції техніки чи робочої сили, людських ресурсів та інших внутрішніх ресурсів.

Потенціал формування кластерів даного виду є у багатьох прикордонних регіонах України. Для успішного розвитку транскордонних кластерів необхідно на основі дослідження єврорегіону шляхом виявлення спільних проблем розвитку розробити концепцію та програму спільного розвитку єврорегіону та виробити механізми ресурсного та інституційного забезпечення її реалізації що наведено у SWOT-аналізі (табл. 1).

Як ми бачимо зі SWOT-аналізу, транскордонні кластерні системи вигідні тим, що вони генерують певні синергетичні ефекти й ефективні, будучи водночас економічними. Основними джерелами синергії в кластерах є обмін знаннями, взаємно доступні кваліфіковані трудові ресурси для учасників або можливість використання загальних соціальних пільг. У цьому контексті кластери відіграють роль сигнальної характеристики реальної економіки.

Кластерний менталітет і кластерні стратегії в єврорегіонах мають потенціал, здатний стимулювати регіональне економічне зростання і сприяти реструктуризації економіки. Однак більш важливим є твердження про те, що кластери у цьому контексті більшою мірою являють собою парадигму. Отже, друга причина звернення до кластерної концепції полягає у тому, що кластери, крім чисто практичних аспектів, забезпечують потужну парадигму, що дає змогу зрозуміти принципи економічного життя та економічної політики [5].

Таблиця 1

SWOT-аналіз транскордонних кластерів у євро регіонах

Слабкі сторони	Сильні сторони
<ol style="list-style-type: none"> 1. Відсутність чіткої стратегії розвитку і довгострокового планування, оскільки реальні вигоди від розвитку кластерів з'являться через 5–7 років. 2. Застарілі виробничі потужності. 3. Низька якість бізнес-клімату. 4. Наявність торгових бар'єрів на традиційних ринках. 5. Недостатній рівень розвитку таких структур, як торгові палати, промислові асоціації, покликані просувати пріоритети та інтереси бізнесу. 6. Слабкі канали збуту. 7. Нерівномірність розвитку виробничої і транспортної інфраструктури. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Наявність необхідних фінансових, матеріальних і людських ресурсів. 2. Статус визнаного промислового регіону-лідера. 3. Відносно низька вартість робочої сили. 4. Збільшення кількості платників податків. 5. Поповнення місцевих бюджетів у регіоні. 6. Поява зручного інструменту для місцевих адміністрацій у взаємодії з бізнесом. 7. Зниження економічної залежності регіону від окремих бізнес-груп. 8. Розвиток науково-дослідної і інноваційної діяльності.
Загрози	Можливості
<ol style="list-style-type: none"> 1. Моногалузєва структура економіки з переважанням важкої промисловості. 2. Залежність бюджету від великих платників податків. 3. Виробництво продукції з низькою доданою вартістю. 4. Залежність економіки регіону від кон'юнктури цін на чорні метали і сільгосппродукцію. 5. Неповне завантаження виробничих потужностей і високий ступінь зносу основних фондів. 6. Недостатній рівень використання сучасних систем управління й організації праці. 7. Інфраструктури обмеження. 8. Недолік кваліфікованих трудових ресурсів. 9. Дефіцит інвестиційних ресурсів 10. Спад в економіці. 11. Труднощі транскордонної співпраці. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Можливість повноцінного використання виробничого і маркетингового ефектів масштабу та освоєння. 2. Наявність власних технологій. 3. Диверсифікація економіки і поява точок зростання з максимальною концентрацією трудових, матеріальних та інноваційних ресурсів. 4. Поліпшення кадрової інфраструктури. 5. Створення сприятливіших умов для виходу на міжнародні ринки. 6. Розвиток спеціалізації і підвищення конкурентоспроможності економіки регіону. 7. Виникнення сприятливих умов для економічної діяльності і встановлення позитивного інвестиційного іміджу регіону. 8. Ефективний розвиток малого і середнього бізнесу. 9. Виникнення умов для найбільш ефективного використання людського потенціалу. 10. Розвиток туристсько-рекреаційного бізнесу. 11. Реалізація проектів регіонального розвитку та ініціатив органів місцевого управління за пріоритетними напрямками.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Євро-регіональне співробітництво стало важливим чинником розвитку економіки прикордонних регіонів, що чинив неоднаковий вплив у різні періоди реформ на різні регіони. Прикордонні регіони мають потенціал для більш успішного розвитку, зміни їхньої ролі у транскордонних кластерах, що формуються. Більшість прикордонних регіонів має можливість за рахунок активізації євро-регіонального співробітництва та регіональної політики Україна – ЄС більш успішно розвиватися, формувати зони з підвищеною підприємницькою та інноваційною активністю. Потрібна більш активна і спрямована політика по відношенню до євро-регіонів, а державна підтримка транскордонних кластерних ініціатив у результаті може прискорити розвиток не лише прикордонних, а й сусідніх регіонів. Потрібно сприяти розвитку і співпраці дослідницьких центрів у прикордонних регіонах, зниженню бар'єрної ролі кордонів, насамперед, для реалізації спільних наукових, освітніх та інноваційних проектів прикордонних регіонів, що створить потенціал для появи нових територій зростання в євро-регіонах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Розпорядження КМУ від 10.09.08 № 1214. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
2. Добрева Н. Основні напрями розвитку транскордонних кластерів в Україні. *Ефективність державного управління*. 2013. Вип. 34.3. С. 246–253.
3. Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку : монографія : у 8 т. / наук. ред. В.С. Кравців. Львів, 2013. Т. 8. 372 с. 4. Розвиток транскордонного співробітництва : науково-аналітична доповідь / наук. ред. В.С. Кравців. Львів, 2015. 52 с.
4. Осипов В.М., Єрмакова О.А. Світовий досвід створення та функціонування морських кластерів. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2009. № 36. С. 305–311.

REFERENCES:

1. Rozporjadzhennja KМУ vid 10.09.08 № 1214 / [Rosporjadzhennja CMU from 10. 09. 08 № 1214 URL: <https://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian]
2. Dobrjeva N.(2013) Osnovni naprjamy rozvytku transkordonnyh klasteriv v Ukraïni [Main directions of development of cross-border clusters in Ukraine] *Efektivnist' derzhavnogo upravlinnja*. Vyp. 34. 236-253 [in Ukrainian]

3. Kravtsiv, V. S., & Sadova, U. Y. (Eds.). (2013). Karpats'kyy rehion: aktual'ni problemy ta perspektyvy rozvytku [Carpathian region: actual problems and prospects for development] (Vols. 1-8): Vol. 8. Cross-border cooperation [Transkordonne spivrobitnytvo]. Lviv: Institute of Regional Research of the NAS of Ukraine. [in Ukrainian].
4. Kravtsiv, V. S (2015) Rozvitok transkordonnogo spivrobitnytva : naukovo-analitichna dopovid' [Development of cross-border cooperation: scientific and analytical report] Lviv: Institute of Regional Research of the NAS of Ukraine. (in Ukrainian)
5. Osypov V. M. (2009). Svitovyj dosvid stvorennya ta funkcionuvannya morskyyh klasteriv [International experience of creation and functioning of sea clusters] / V. M. Osypov, O. A. Yermakova // *Visnyk socialno-ekonomichnyh doslidzhen: zb. nauk. pracz.* – Messenger of social and economic researches: sb. sciences. works, Odesa: ODEU, 36, 305-311. (in Ukrainian)

СЕКЦІЯ 6 ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 338.436(477)

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-29>**Борисова В.А.***доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Сумського національного аграрного університету***Borisova Victoria***Doctor of Sciences in Economics, Professor,
Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance
Sumy National Agrarian University*

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

ECONOMIC MECHANISM OF AGRICULTURAL PRODUCTION INTENSIFICATION

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено напрями інтенсифікації агропромислового виробництва. З'ясовано сутність теорії енергетичного балансу в аграрній сфері; проведено кореляційно-регресійний аналіз для кількісного визначення залежності потреби в органіці (для беззбиткового балансу гумусу у ґрунті) від співвідношення структури посівів зернових, просяних культур та багаторічних трав. Обґрунтовано напрями підвищення раціонального використання природних ресурсів аграрної сфери та особливості екологізації агропромислового виробництва. З'ясовано, що співвідношення процесів синтезу і дегуміфікації (витрачання) органічної речовини ґрунту за визначений проміжок часу характеризує гумусовий режим ґрунту й є показником інтенсивності накопичення і витрачання органічної речовини. Доведено, що екологізація агропромислового виробництва має забезпечити збереження і відтворення природно-ресурсного потенціалу аграрної сфери.

Ключові слова: інтенсифікація землеробства, теорія енергетичного балансу в аграрній сфері, якість ґрунту, інтенсифікація агропромислового виробництва, екологізація агропромислового виробництва.

АННОТАЦИЯ

В статье исследованы направления интенсификации агропромышленного производства. Определена сущность теории энергетического баланса в аграрной сфере; проведен корреляционно-регрессионный анализ для количественного определения зависимости потребности в органике (для безубыточного баланса гумуса в почве) от соотношения структуры посевов зерновых, просяных культур и многолетних трав. Обоснованы направления повышения рационального использования природных ресурсов аграрной сферы и особенности экологизации агропромышленного производства. Установлено, что соотношение процессов синтеза и дегумификации (расходования) органического вещества грунта за определенный промежуток времени характеризует гумусовый режим почвы, является показателем интенсивности накопления и расходования органического вещества. Доказано, что экологизация агропромышленного производства должна обеспечить сохранение и воспроизводство природно-ресурсного потенциала аграрной сферы.

Ключевые слова: интенсификация земледелия, теория энергетического баланса в аграрной сфере, качество почвы,

інтенсифікація агропромислового виробництва, екологізація агропромислового виробництва.

ANNOTATION

The article investigates the directions of intensification of agro-industrial production. The urgency of the research topic, the greening of agro-industrial production involves the intensive development of scientific and technological progress, its transition to ecological-economic, economic-organizational and ecological-technical relations. The main preconditions for the greening of agro-industrial production are revealed, in particular: permanent growth of material needs of mankind with limited and exhaustible reserves of basic natural resources, reduced productivity of agricultural lands, intensive degradation of natural ecosystems, increasing frequency of weather anomalies and climate change. It is established that the greening of agricultural production and the greening of the economy should be considered as a response to global social and environmental problems of today. The essence of the theory of energy balance in the agricultural sphere is clarified; correlation-regression analysis was performed to quantify the dependence of the need for organic matter (for a break-even balance of humus in the soil) on the ratio of the structure of cereal crops, row crops and perennial grasses. The directions of increase of rational use of natural resources of agrarian sphere and features of greening of agro-industrial production are substantiated. Given the intensity of the food problem, the need to move to an integrated agriculture system, which includes the best features of biological (organic, natural, ecological) farming system, assuming (within reasonable limits) the use of chemical fertilizers and pesticides. It was found that the ratio of the processes of synthesis and dehumidification (consumption) of soil organic matter for a certain period of time characterizes the humus regime of the soil and is an indicator of the intensity of accumulation and consumption of organic matter. It was found that fertility primarily depends on the accumulation and conversion of solar energy, so the soil is the second energy factor of the agroecosystem (after solar energy), which determines the very possibility of its existence. The value of the humus shell of the soil is most often assessed as a universal planetary accumulator and transformer of energy created in the process of photosynthesis in plant organisms. It is these vital aspects that determine the ecological and energy essence of

soil fertility. It is from such functional principles that an appropriate system of economic evaluation of the efficiency and rationality of land use in the agricultural sector should be created. It is proved that the greening of agro-industrial production should ensure the preservation and reproduction of the natural resource potential of the agricultural sector.

Key words: intensification of agriculture, theory of energy balance in the agrarian sphere, soil quality, intensification of agro-industrial production, greening of agro-industrial production.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Однією з необхідних умов розвитку України є інтенсифікація виробництва у цілому й агропромислового зокрема. Від розуміння суті цього процесу багато в чому залежать кінцеві результати виробництва в АПК. Велику роль у цьому процесі відіграє необхідність послідовного підвищення родючості ґрунтів як основи збільшення продуктивності земель, підтримки енергетичного балансу, прагнення до гармонізації розвитку людини та навколишнього середовища. Екологічний капітал являє собою один із найцінніших капіталів, адже він забезпечує майбутнє прийдешніх поколінь та здоров'я нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Розробленню теоретичних та практичних питань інтенсифікації агропромислового виробництва присвячено праці таких вітчизняних та закордонних учених-економістів: В. Боронос [2], Г. Бостедт [11], М. Браду [10], А. Бричко [6], Т. Ворожейкіна [12], Р. Карлсона [9], О. Ковальової [6], Д. Леус [13], С. Лукаш [6], Ю. Лупенка [1], Н. Маслак [6], В. Осипова [12], Г. Паче [7], С. Подолінського [4], Е. Ренауд [7], М. Руденка [5], А. Сахрбачер [10], Д. Семенди [3], О. Семенди [3], Т. Скриль [12], Л. Соколенко [2, 13], І. Тютюнник [13], Ф. Фулконіс [7], Д. Христова [10], С. Шуссер [11] та ін. Однак питання пошуку шляхів удосконалення економічного механізму інтенсифікації агропромислового виробництва потребують подальшого вивчення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення економічного механізму інтенсифікації агропромислового виробництва. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: з'ясувати сутність теорії енергетичного балансу в аграрній сфері; провести кореляційно-регресійний аналіз для кількісного визначення залежності потреби в органіці (для беззбиткового балансу гумусу у ґрунті) від співвідношення структури посівів зернових, просапних культур та багаторічних трав; обґрунтувати напрями підвищення раціонального використання природних ресурсів аграрної сфери та особливості екологізації агропромислового виробництва із залученням зарубіжного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових

результатів. Для зменшення негативних антропогенних навантажень на навколишнє природне середовище з боку АПК, підтримки його екологічно безпечного режиму функціонування та підвищення ефективності виробництва необхідно перейти до економіко-екологічної концепції розвитку, сутність якої полягає у формуванні в землеробських регіонах таких агросистем, яким притаманні висока відтворювальна здатність, екологічна стабільність, завдяки чому вони дають змогу одержувати більшу кількість доброякісної продукції в умовах мінімального агротехнічного та ресурсного забезпечення виробництва.

Для того щоб підвищити енергетичну ефективність сучасних агроєкосистем, існують можливості зниження витрат палива за рахунок більш економічного режиму роботи двигунів, заміни мінеральних добрив гноєм, переорієнтації в боротьбі з бур'янами та шкідниками з пестицидів на біологічні та агротехнічні методи, використання комбінованих агрегатів, які за один прохід виконують декілька операцій тощо. Проте радикальне підвищення енергетичної ефективності сучасних агроєкосистем можливе лише на базі докорінної зміни стратегії агропромислового виробництва, яке слід розглядати як економіко-енергетичну систему з урахуванням теорії енергетичного балансу, що розкриває основні універсальні закономірності використання й відтворення енергії, а також функціонального стану сучасного індустріального аграрного виробництва (табл. 1) [1].

Можливості в галузі виробництва сільськогосподарської продукції та забезпечення продовольчими товарами громадян визначають кількість і якість землі. За останні десятиріччя прискорився процес дегуміфікації. Тенденцію до погіршення якості ґрунту під час вирощування монокультури було виявлено ще до механізації і хімізації, які, негативно впливаючи на біопродуктивність ґрунту через ущільнення, накопичення отрутохімікатів та інших шкідливих речовин, значно її послалили. Нераціональне використання мінеральних добрив і хімічних засобів захисту рослин призводить до розширення масштабів забруднення ґрунту. За нинішнього рівня забруднення ґрунту та навколишнього середовища, зокрема азотом, проблематичним є виробництво екологічно безпечної продукції. З огляду на напруженість продовольчої проблеми, необхідно перейти до системи інтегрованого землеробства, яка включала б у себе найкращі риси біологічної (органічної, натуральної, екологічної) системи землеробства, припускаючи (в розумних межах) застосування хімічних добрив і пестицидів. Раціональне використання добрив, пестицидів, хімічних меліоратів та інших потенційно небезпечних для природи препаратів має стимулюватися економічними важелями. Доцільно встановити такі економічні взаємовідносини, за яких усі природокористувачі відчували б матеріальну відпо-

Таблиця 1

Сутність теорії енергетичного балансу в аграрній сфері

Основні положення	Характеристика
1. Агропромислове виробництво ґрунтується на трансформації енергії природного і техногенного походження	– за своїм сумарним енергетичним потенціалом ґрунт є другим після сонячної енергії енергетичним чинником агроєкосистем; – у все сучасне сільськогосподарське виробництво вкладається додаткова антропогенна енергія, що вноситься в агроєкосистеми під час виробництва продуктів рослинництва та тваринництва у вигляді м'язової енергії та енергії трудових затрат, необхідних у виробництві, транспортуванні та використанні добрив, пестицидів та інших речовин, при зрошуванні
2. Структура фундаментальних енергетичних потоків	– природна енергія – енергія сонця; – біологічна енергія – енергія ґрунту, праця, насіння, зусилля тяглових тварин, органічні добрива; – техногенна енергія – засоби механізації, пальне і мастильні матеріали, засоби хімізації (мінеральні добрива, пестициди і кормові добавки), електроенергія, будинки і споруди виробничого призначення
3. Структура джерел енергії за ступенем заміщення	– джерела, що принципово можливо замінити альтернативними (зусилля тяглових тварин; добрива та засоби хімізації, механізації; пальне і мастильні матеріали; електроенергія; будинки і споруди виробничого призначення); – джерела, які неможливо замінити (праця, сонячна енергія, енергія ґрунту, насіння)
4. Потенціал усіх енергетичних джерел, лімітований тією чи іншою мірою в економічному або еколого-економічному плані	оптимальність засобу виробництва сільськогосподарської продукції визначається тим, наскільки ефективно використовуються усі види енергії
5. Стійкість і стабільність агропромислової системи обумовлені оптимальністю балансу енергії	для забезпечення достатньо тривалого функціонування аграрного виробництва енергетичний потенціал лімітованих в еколого-економічному плані джерел має відновлятися як мінімум до початкового рівня
6. Витрати енергетичних ресурсів у тому чи іншому вигляді є визначальним чинником рівня виробництва	при цьому функціональний вплив даного чинника зумовлюється не лише абсолютними показниками кількості використаних ресурсів, а й їхніми структурними та технологічними (якісними) показниками. Останній принцип визначає сутність науково-технічного і технологічного забезпечення виробничих процесів
7. Між потенціалом енергетичного джерела, його витрачанням у процесі виробництва й окупності (ефективності) витраченої енергії знаходиться пряма кореляційна залежність	– зменшення енергетичного потенціалу внаслідок витрачання енергії в процесі виробництва без належного її відновлення закономірно призводить до зниження загальної ефективності системи; – оптимальне збільшення виробництва (кругообігу трансформації енергії) потребує відповідного відтворення все більшої кількості енергії, що витрачається
8. Ріст використовуваної енергії створює потенційні можливості для збільшення виходу трансформованої енергії у вигляді сільськогосподарської продукції (збільшення виробництва)	– для створення стійкої аграрної системи ріст витрат і, відповідно, зростання виробництва мають бути безпосередньо пов'язані з характером і спрямованістю відтворення ресурсних енергетичних джерел; – економічно більш важливим є відтворення найбільш лімітованого енергетичного джерела.
9. Ефективність використання і відтворення енергії джерел, замінити які принципово неможливо, є найбільш важливими економічними завданнями сталого агропромислового виробництва	

Джерело: складено автором

відальність і зацікавленість у скороченні втрат і примноженні природних багатств [2; 3].

Родючість зумовлена накопиченням та перетворенням сонячної енергії, тому ґрунт є другим енергетичним чинником агроєкосистеми (після енергії сонця), який зумовлює саму можливість її існування. Більшістю дослідників значення гумусової оболонки ґрунту частіше за все оцінюється як універсальний планетарний акумулятор і трансформатор енергії, створеної в процесі фотосинтезу в рослинних організмах [4; 5]. Саме ці життєво важливі аспекти визначають екологічну й енергетичну сутність даного елемента. Саме з таких функціональних позицій має бути створена і відповідна система економічної оцінки ефективності й раціональності

використання ґрунту в сільському господарстві. Методологічні підходи до визначення продуктивності, стабільності й усталеності агроландшафтів через динамічні зміни потенційної родючості ґрунтів мають урахувати накопичену ними енергію. Згідно з думками вчених, вона може бути кількісно співставлена з енергетичними запасами у вигляді врожаю, виробничих ресурсів, витрачених у процесі агропромислового виробництва. Тільки розмір внутрішньої енергії може бути універсальним критерієм потенційної родючості ґрунту [6; 7].

Уважається, що географія значень енергетичного потенціалу ґрунту орного шару залежить від його генетичних особливостей, механічного складу та кліматичних умов залягання.

Розходження щодо абсолютних значень вмісту енергії різноманітних за родючістю ґрунтів при цьому досягає, а іноді й перевищує розмірності одного порядку [8; 9]. Під час розгляду визначальної ролі енергетичного потенціалу ґрунту в агроекосистемах ученими виділяється співвідношення процесів синтезу і дегуміфікації (витрачання) органічної речовини ґрунту як основного показника їх стабільності та стійкості [10; 11]. Це співвідношення за визначений проміжок часу характеризує гумусовий режим ґрунту і виступає показником інтенсивності накопичення і витрачання органічної речовини.

До найбільш важливих причин і передумов формування негативного балансу гумусу відносять інтенсивне використання ґрунтового покриву в процесі ведення традиційного землеробства і неповне повернення сформованої біомаси. Результати досліджень свідчать про різке перевищення розпаду енергії органічної речовини над її синтезом в інтенсивному землеробстві. Це збільшення становить від 35 до 43 разів. На ділянках же з підтримкою чорного пару ця різниця досягає 170 разів [1]. Високі параметри мінералізації органічної речовини ґрунту під час обробки, насамперед, просапних культур пояснюються інтенсивним розпушуванням ґрунту в процесі доглядання за посівами, що й є визначальним чинником деструкції гумусу. Також ці параметри пояснюються малою кількістю рослинних решток, які залишаються в ґрунті після цих культур. Починаючи з 70-х років утрати гумусу ґрунтами України в енергетичному еквіваленті співвідносилися до енергетичної продуктивності рослинництва як 1:2 (виробництво енергетичної одиниці рослинницької продукції супроводжувалося зменшенням на 0,5 одиниці енергетичного потенціалу ґрунту) [6].

Кореляційно-регресійний аналіз дає змогу кількісно визначити залежність потреби в органіці (для беззбиткового балансу гумусу у ґрунті) від співвідношення структури посівів зернових, просапних культур та багаторічних трав. Рівняння регресії має вигляд:

$$Y = -7.8 + 0.157 X_1 + 0.232 X_2 - 0.093 X_3, \quad (1)$$

де X_1 – частка зернових;

X_2 – частка просапних;

X_3 – частка багаторічних трав у посівах.

Показники R та D , які дорівнюють відповідно 0,971 та 0,942, дають підставу для практичного використання моделі [2].

Аналіз показує, що збільшення просапних культур на 10% за рахунок відповідного зменшення зернових вимагає збільшення внесення органіки на 0,7 т/га. Вивчення змін за стабільного проценту зернових культур показує, що збільшення багаторічних трав на 10% за рахунок відповідного зменшення просапних культур зменшує потребу в органіці на 3,2 т/га. Аналізуючи дані за стабільного проценту просапних культур та збільшення багаторічних трав на 10% за рахунок відповідного зменшен-

ня зернових культур спостерігається зниження потреби в органіці на 2,5 т/га. 10% трав у сівозмінах адекватні (з погляду природоохоронного значення) 2,5–3,2 т/га гною (залежно від більшої або меншої насиченості посівів просапними культурами). Беззбитковий баланс гумусу у ґрунті спостерігається за співвідношення зернових і просапних культур та багаторічних трав як 60–70% до 30–40%, тобто на кожний гектар гумусоемних культур необхідно приблизно 0,43–0,67 га гумусонакопичувальних культур, при цьому органічні добрива не потрібні у зв'язку з біологічно беззбитковим кругообігом гумусу.

Для прискореного росту гумусу як основи відтворення родючості ґрунту необхідне оптимальне співвідношення галузей тваринництва та рослинництва за пріоритету природозберігаючих технологій, де рівні годівлі худоби, продуктивність тварин та структура засівів виступають як нормативні показники управління відтворенням родючості ґрунту [10; 12].

Таким чином, у відтворювальному процесі слід урахувувати, що у сільському господарстві, крім праці, джерелом багатства є земля, рослини, основні й оборотні засоби. Урахування всіх цих чинників ставить їх у рівні економічні умови під час розподілу створеної додаткової вартості, що дає змогу вдосконалювати та відновлювати їх. Однак цього не сталося під час розподілу створеної додаткової вартості лише за результатами праці, що призвело до стимулювання безплідної праці, низькопродуктивних видів діяльності. Відновлення ж інших видів ресурсів до цього часу якщо й відбувалося, то в останню чергу і переважно адміністративними методами [1; 13].

У науці та практиці нерідко переважає однофакторний підхід до використання природних ресурсів, інтенсифікації агропромислового виробництва. При цьому екологічні наслідки тих чи інших заходів, як правило, не враховуються. Так, під час обґрунтування сівозмін розрахунки балансу гумусу (за того чи іншого рівня та структури хімізації) не проводяться. Спостерігається надмірне використання хімічних методів захисту рослин, що призвело до зниження родючості ґрунтів у багатьох регіонах України. Порівняно з 1960 р. втрати гумусу зросли в 3–4 рази, що прискорює дефляційні та деградаційні процеси в ґрунтах [1]. Сьогодні тільки один із кожних десяти гектарів продуктивних земель має нормальний екологічний стан, що становить лише 10%. Разом із тим витрати на протиерозійні та інші землеохоронні і землеміліоративні роботи постійно зменшуються.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Безальтернативним шляхом вирішення екологічних проблем АПК у сучасних умовах є екологізація агропромислового виробництва та розгляд аграрного виробництва як економіко-енергетичної системи. Основні завдання екологізації АПК

полягають у впровадженні ресурсо- та енергозберігаючих технологій у переробному комплексі, альтернативних систем землеробства з обмеженням використання хімічних засобів для підвищення родючості і захисту рослин з урахуванням асиміляційних можливостей агроосфери. Питання інтенсифікації землеробства та антропогенного впливу на ґрунтовий покрив необхідно розглядати з урахуванням можливих екологічних наслідків. Екологізація агропромислового виробництва має забезпечити збереження і відтворення природно-ресурсного потенціалу аграрної сфери, сформувати екологічно комфортне середовище для життєдіяльності населення, забезпечити його екологічно чистою сільськогосподарською продукцією.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2030 року / Ю.О. Лупенко та ін. ; за ред. Ю.О. Лупенка. Київ : ННЦ ІАЕ, 2020. 60 с.
2. Боронос В.Г., Соколенко Л.Ф. Мотиваційні механізми в системі управління екологоорієнтованими змінами природокористування. *Мотиваційні механізми дематеріалізаційних та енергоефективних змін національної економіки* / за ред. І.М. Сотник. Суми : Університетська книга. 2016. С. 234–239.
3. Semenda D., Semenda O. Assessment of ecological and economic efficiency of agricultural lands preservation. *Environmental Economics*. 2018. Volume 9. Issue 1. Pp. 47–56.
4. Подолинський С.А. Вибрані твори / упоряд.: Л.Я. Корнійчук. Київ : КНЕУ, 2000. 328 с.
5. Руденко М. Енергія прогресу (нариси з фізичної економії). Київ : Молодь, 1998. 527 с.
6. Brychko, A., Lukash, S., Maslak, N., and Kovalova, O. Bioeconomy as Innovative Component of the Environmental Management. *Journal of Environmental Management and Tourism*, (Volume IX, Spring). 2018. № 1(25). P. 28–33. DOI: [https://doi.org/10.14505/jemt.v9.1\(25\).04](https://doi.org/10.14505/jemt.v9.1(25).04).
7. Reynaud E., Fulconis F., Paché G. Agro-ecology in action: The environmental oasis projects. *Environmental Economics*. 2019. Volume 10. Issue 1. P. 66–78.
8. Skryl T.V., Osipov V.S., Vorozheikin T.M. On The Way to Ecological Agriculture: Decision-Making in Agrarian State Policy. *International Journal of Ecology & Development*. 2019. Volume 34. Issue 4. P. 26–34.
9. Carlson, R. Estimating the biotech sector's contribution to the US economy, *Nature Biotechnology*, 34. 2016. Pp. 247–255. DOI: <http://dx.doi.org/10.1038/nbt.3518>.
10. Sahrbacher A., Hristov J., Brady M. A combined approach to assess the impacts of Ecological Focus Areas on regional structural development and agricultural land use. *Review of Agricultural, Food and Environmental Studies*. 2017. Volume 98. Issue 3. P. 111–144.
11. Schusser, S., and Bostedt, G. Green behavioral (in)consistencies: are pro-environmental behaviors in different domains substitutes or complements? *Environmental Economics*, Volume 10, Issue 1. 2019. Pp. 23–47.
12. Skryl T.V., Osipov V.S., Vorozheikin T.M. On The Way to Ecological Agriculture: Decision-Making in Agrarian State Policy. *International Journal of Ecology & Development*. 2019. Volume 34. Issue 4. P. 26–34.
13. Sokolenko, L.F., Tiutiunyk, I.V., and Leus, D.V. Ecological and Economic Security Assessment in the System of Regional Environmental Management: a Case Study of Ukraine, *International Journal of Ecology & Development*. 2017. Volume 32 Issue 3. P. 27–35.

REFERENCES:

1. Strategichni naprjamy stalogo rozvytku sils'kykh terytorij na period do 2030 roku [Strategic directions of sustainable development of rural areas for the period up to 2030] / [Lupenko Y.O., Malik M. Y., Bulavka O. G. et al.]; edited by Y. O. Lupenko. K.: NNC IAE, 2020. 60 p. (in Ukrainian).
2. Boronos V. Gh., Sokolenko L. F. (2016). Motyvaciyni mekhanizmy v systemi upravlinnja ekologhoorientovanymy zminamy pryrodokorystuvannja [Motivational mechanisms in the system of management of ecologically oriented changes of nature management]. *Motivaciyni mekhanizmy dematerializacijnykh ta energhoefektyvnykh zmin nacionalnoji ekonomiky* [Motivational mechanisms of dematerialization and energy-efficient changes of the national economy] (eds. I. M. Sotnyk). Sumy: Universytetsjka knygha, pp. 234–239. (in Ukrainian).
3. Semenda D., Semenda O. Assessment of ecological and economic efficiency of agricultural lands preservation. *Environmental Economics*. 2018. Volume 9. Issue 1. Pp. 47–56.
4. Podolyns'kyj S.A. (2000). Vybrani tvory [Selected works] / Edited by: L.Y. Korniychuk. KNEU. 328 p. (in Ukrainian).
5. Rudenko M. (1998). Energhija prohresu (narysy z fizychnoji ekonomiji) [Energy of progress (essays on physical economy)]. K. : VYD "Molodj". 527 p. (in Ukrainian).
6. Brychko, A., Lukash, S., Maslak, N., and Kovalova, O. Bioeconomy as Innovative Component of the Environmental Management. *Journal of Environmental Management and Tourism*, (Volume IX, Spring), 1(25). 2018. Pp. 28–33. DOI: [https://doi.org/10.14505/jemt.v9.1\(25\).04](https://doi.org/10.14505/jemt.v9.1(25).04)
7. Reynaud E., Fulconis F., Paché G. Agro-ecology in action: The environmental oasis projects. *Environmental Economics*. Volume 10. Issue 1. 2019. Pp. 66–78.
8. Skryl T. V., Osipov V. S., Vorozheikin T. M. On The Way to Ecological Agriculture: Decision-Making in Agrarian State Policy. *International Journal of Ecology & Development*. Volume 34. Issue 4. 2019. Pp. 26–34.
9. Carlson, R. Estimating the biotech sector's contribution to the US economy, *Nature Biotechnology*, 34. 2016. Pp. 247–255. DOI: <http://dx.doi.org/10.1038/nbt.3518>
10. Sahrbacher A., Hristov J., Brady M. A combined approach to assess the impacts of Ecological Focus Areas on regional structural development and agricultural land use. *Review of Agricultural, Food and Environmental Studies*. 2017. Volume 98. Issue 3. Pp. 111–144.
11. Schusser, S., and Bostedt, G. Green behavioral (in)consistencies: are pro-environmental behaviors in different domains substitutes or complements? *Environmental Economics*, Volume 10, Issue 1. 2019. Pp. 23–47.
12. Skryl T. V., Osipov V. S., Vorozheikin T. M. On The Way to Ecological Agriculture: Decision-Making in Agrarian State Policy. *International Journal of Ecology & Development*. Volume 34. Issue 4. 2019. Pp. 26–34.
13. Sokolenko, L.F., Tiutiunyk, I.V., and Leus, D.V. Ecological and Economic Security Assessment in the System of Regional Environmental Management: a Case Study of Ukraine, *International Journal of Ecology & Development*, Volume 32, Issue 3, 2017. 27–35.

СЕКЦІЯ 7 ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 331.5(477)

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-30>**Петрищенко Н.А.***кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та підприємництва
Одеської державної академії будівництва та архітектури***Камбур О.Л.***кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та підприємництва
Одеської державної академії будівництва та архітектури***Кулікова Л.В.***доцент кафедри економіки та підприємництва
Одеської державної академії будівництва та архітектури***Petryshchenko Nataliia***PhD in Economics,
Associate Professor of Economics and Entrepreneurship Department
Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture***Kambour Olga***PhD in Economics,
Associate Professor of Economics and Entrepreneurship Department
Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture***Kulikova Ludmila***Associate Professor of Economics and Entrepreneurship Department
Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture*

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ: РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ

ANALYSIS OF THE MODERN LABOR MARKET IN UKRAINE: REGIONAL ASPECTS

АНОТАЦІЯ

Ринок праці є важливим об'єктом як соціальної, так і загальної економічної політики держави, саме там реалізується механізм, що забезпечує узгодження ціни та умов праці між роботодавцями і найманими працівниками. Результати роботи ринку мають вплив на важливі соціально-економічні проблеми, а тому потребують особливої уваги з боку держави. У статті розглянуто дослідження ринку праці сучасними науковцями. На підставі статистичних даних проведено дослідження демографічних показників та стану ринку праці в Україні у цілому та за регіонами. Виявлено чинники, які мають найбільший негативний вплив на ефективне функціонування ринку та задоволення потреб громадян України на працю. Виявлено диспропорційні зрушення щодо чисельності та економічної активності працездатного населення за регіонами. Наголошено, що основними негативними чинниками впливу є низький рівень зарплат; недостатня відповідність системи підготовки фахівців; високий рівень безробіття (пропозиція значно перевищує попит); незадовільні умови праці; відсутність можливостей до перепрофілювання, особливо у людей старшого віку.

Ключові слова: ринок праці, безробіття, економічно активне населення, регіональний розвиток, чинники впливу, демографічні зміни, населення України.

АННОТАЦИЯ

Рынок труда является важным объектом как социальной, так и общей экономической политики государства, именно там реализуется механизм, обеспечивающий согласование цены и условий труда между работодателями и наемными работниками. Результаты работы рынка влияют на важные социально-экономические проблемы, а потому требуют особого внимания со стороны государства. В статье рассмотрено исследование рынка труда современными учеными. На основании статистических данных проведено исследование демографических показателей и состояния рынка труда в Украине в целом и по регионам. Выявлены факторы, которые оказывают наиболее негативное влияние на эффективное функционирование рынка и удовлетворение потребностей граждан Украины на труд. Выявлены диспропорциональные сдвиги в численности и экономической активности трудоспособного населения по регионам. Отмечено, что основными негативными факторами влияния являются низкий уровень зарплат; недостаточное соответствие системы подготовки специалистов; высокий уровень безработицы (предложение значительно превышает спрос); неудовлетворительные условия труда; отсутствие возможностей для перепрофилирования, особенно у людей старшего возраста.

Ключевые слова: рынок труда, безработица, экономически активное население, региональное развитие, факторы влияния, демографические изменения, население Украины.

ANNOTATION

The labor market is an important object of social and general economic policy of the state, it is there that the mechanism is implemented to ensure the coordination of prices and working conditions between employers and employees. Market performance affects important socio-economic problems and therefore require special attention from the state. Of particular relevance is the study of the labor market in today's transformational economy and under the influence of a pandemic, when changing the needs of employers and working conditions, the growing threat of mass unemployment. The prospects for the development of the labor market of Ukraine remain a debatable issue in the modern period, which necessitates a comprehensive study of the state of this market in the context of globalization and the general economic crisis. According to researchers, the modern period is characterized by instability, forced decline in economic activity and inconsistency with the market of educational services. The situation is considered to be a crisis and one that produces: labor poverty, expansion of forced labor without decent pay, stratification of the population into socially vulnerable groups, inconsistency with the market of educational services and reduced quality of labor potential and motivation for productive activity. The article deals with the research of the labor market by modern Ukrainian scientists. On the basis of statistical data, a study of demographic indicators and the state of the labor market in Ukraine in general and by region was carried out. The factors that have the greatest negative impact on the effective functioning of the market and meeting the needs of Ukrainian citizens for work have been identified. Disproportional shifts in the number and economic activity of the working-age population by region have been revealed. It is noted that the main negative factors of influence are the low level of wages; insufficient compliance of the training system; high unemployment (supply significantly exceeds demand); unsatisfactory working conditions; lack of opportunities for re-profiling, especially in older people.

Key words: labor market, unemployment, economically active population, regional development, influencing factors, demographic change, population of Ukraine.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Ринок праці – особлива система суспільних відносин, де реалізується право громадян на роботу та здійснюється пошук необхідних спеціалістів, відбувається формування попиту й пропозиції на робочу силу. Також на ринку праці реалізується механізм, що забезпечує узгодження ціни та умов праці між роботодавцями і найманими працівниками. Відносини, що виникають на цьому ринку, мають вплив на важливі соціально-економічні проблеми, а тому потребують особливої уваги з боку держави. Формування і функціонування ринку праці здійснюється під впливом певних чинників: забезпечення правових умов, вільна реалізація прав громадян та ін. На ринок праці також значно впливають соціально-економічні проблеми країни, загальний розвиток економіки країни та її стратегічні орієнтири розвитку. Особливої актуальності набуває дослідження ринку праці в умовах сучасної трансформаційної економіки та під впливом пандемії, коли змінюються потреби роботодавців та умови праці, наростає загроза масового безробіття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Дослідження ринку праці в Україні та проблематика його функціонування розглядалися в працях бага-

тьох науковців. Так, Н. Чорна, Р. Чорний [1], А.М. Колот, О.О. Герасименко [2] досліджували причини недосконалої взаємодії ринків праці та освіти. О.С. Кваша [3], Л.Г. Федунчик [4], Б. Косович, В. Дмитрук [5] проводили аналіз причин безробіття та зменшення зайнятості населення, досліджували проблеми трудової міграції. Найбільш дискусійними питаннями в сучасний період залишаються перспективи розвитку ринку праці України, що викликає необхідність усебічного дослідження стану даного ринку в умовах глобалізації та загальної економічної кризи.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження сучасного ринку праці України за показниками зайнятості населення, рівня безробіття, оплати праці та трудової міграції та виявлення чинників впливу на регіональні ринки праці.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ринок праці по праву вважається одним із найбільш складних елементів загальної ринкової економіки. Його існування залежить від взаємодії інтересів робітника та роботодавця за умови їхньої згоди щодо визначення оплати та умов праці. Цей ринок є індикатором усіх соціально-економічних процесів, які відбуваються в країні. На думку дослідників, сучасний період характеризується «нестабільністю, вимушеним зниженням економічної активності населення та значною неузгодженістю з ринком освітніх послуг. Ситуацію вважають кризовою і такою, що продукує трудову бідність, розширення вимушеної праці, розшарування населення на соціально вразливі групи, неузгодженість із ринком освітніх послуг і зниження якості трудового потенціалу та мотивації до продуктивної діяльності» [6; 7].

Саме тому дослідження проблем створення ефективно функціонуючого ринку праці, який здатен задовольнити потреби роботодавців та працездатного економічно активного населення, й аналіз чинників впливу набувають особливої актуальності.

Проведення дослідження ринку праці слід розпочати з аналізу робочої сили країни та загальної демографічної ситуації. За даними Держкомстату [8], на 1 листопада 2020 р. чисельність наявного населення становила 41 670,8 тис осіб та має тенденцію до скорочення (табл. 1), що свідчить про скорочений тип відтворення населення. Упродовж січня-жовтня 2020 р. чисельність населення зменшилася на 231,6 тис осіб, що на 19,129 тис осіб більше, ніж у 2019 р. Також слід відзначити скорочення міграційного приросту – на 5,148 тис осіб та скорочення загальних трудових ресурсів країни віком від 15 років і старше – на 456 тис осіб (2,51%), що дає змогу зробити висновки про високий рівень втрати робочої сили.

Як відзначив С. Діденко, «демографічні проблеми не тільки свідчать про депопуляцію населення, вони також прямо впливають на продук-

Таблиця 1

Основні демографічні показники (осіб)

Показник	Січень–жовтень 2020	Довідково: січень–жовтень 2019	Зміни
Чисельність наявного населення (за оцінкою) на 1 листопада	41670812	41940726	-269914
Середня чисельність наявного населення у січні–жовтні	41786614	42046964	-260350
Чисельність постійного населення (за оцінкою) на 1 листопада	41501175	41771089	-269914
Середня чисельність постійного населення у січні–жовтні	41616977	41877327	-260350
Загальний приріст, скорочення (-) населення	-231604	-212475	-19129
Міграційний приріст, скорочення (-) населення	6852	12000	-5148
Трудові ресурси віком 15 років і старше	17729,0	18185,2	-456

Джерело: складено авторами за даними Держкомстату

тивність праці та потенціал трудових ресурсів, а отже, й на величину сукупного національного доходу. Оцінка демографічної ситуації в Україні, а також динаміка останніх років указують на наявність не лише соціально-економічних проблем, а й демографічної кризи» [9].

Згідно зі статистичними даними за січень-вересень 2020 р., в Україні найбільшу частину робочої сили становлять громадяни віком 40–49 років (26%) (рис. 1). Друга за величиною частка становить 22% – працездатне населення віком 50–59 років. Працездатне населення віком 35–39 років становить 15% від загальної кількості трудових ресурсів. 14% припадає на громадян віком 30–34 роки. Молодь становить лише 11% від загальної частки. Тобто трудові ресурси України мають тенденцію до старіння, і країні протягом 10 років може загрожувати значний брак робочої сили.

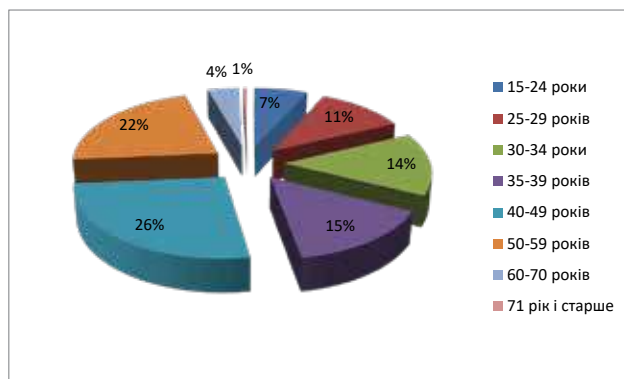

Рис. 1. Розподіл робочої сили країни у 2020 р. (січень-вересень) за віком

Джерело: за даними Держкомстату

У розрізі регіонів слід відзначити, що найбільша частка наявного населення – 37% припадає на п'ять регіонів: Донецьку область (10%), Дніпропетровську (8%), м. Київ (7%) та Одеська і Львівська області – по 6%.

Однак концентрація робочої сили розподілена за регіонами трохи інше. Так, найбільша концентрація спостерігається в таких регіонах:

по 8% розташовано в м. Київ та Дніпропетровській області, по 6% – в Одеській і Львівській областях (рис. 2).

Цікавим є спостереження, що розподіл населення та робочої сили є різним за регіонами, але якщо проаналізувати рівень участі населення у робочій силі країни, то, за даними Держкомстату, найбільш активну участь у пропозиції трудових ресурсів приймають жителі працездатного віку таких регіонів: Луганська область – 80,6%; Херсонська область – 77,5%; Чернігівська область – 77,3%; Харківська область – 76,3%; Миколаївська область – 76,2%; Черкаська і Дніпропетровська області – 76,1%. Тобто жителі саме цих регіонів мають найбільші проблеми отримання гідних послуг на ринку праці та саме у цих регіонах уже є демографічні і соціальні проблеми. Тому можна спостерігати зростання міграційних потоків.

На думку К.В. Бондаревської та А.О. Аксьонової, «динаміка економічно активного населення України у віці 15–70 років на протязі восьми років мала тенденцію до постійного зниження. Таке скорочення пов'язане із загальним зменшенням чисельності населення в країні, що викликано перевищенням показника смертності над показником народжуваності; загальним старінням нації; зовнішніми міграціями українців тощо» [7].

Скорочення рівня економічно активного населення супроводжується зростанням безробіття та економічно неактивного населення. Тобто непрацюючі особи працездатного віку зупинили пошуки роботи, бо втратили надію знайти її на вітчизняному ринку або чекають сезонних пропозицій із боку роботодавців інших країн. На думку авторів, основними негативними чинниками, які впливають на вітчизняний ринок праці та мають вплив і на демографічну ситуацію у цілому, є: низький рівень зарплат; недостатня відповідність системи підготовки фахівців; високий рівень безробіття (пропозиція значно перевищує попит); незадовільні умови праці; відсутність можливостей до перепрофілювання, особливо у людей старшого віку, та ін.

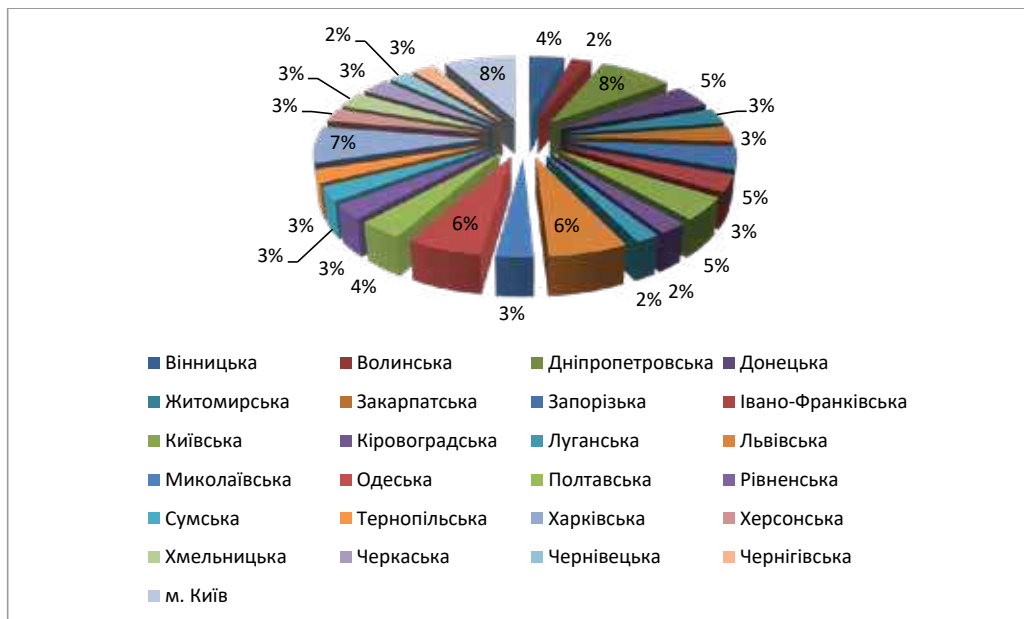

Рис. 2. Робоча сила у розрізі регіонів (січень-вересень 2020 р.)

Джерело: за даними Держкомстату

С. Купицький наголошує, що «подальший розвиток цього процесу обмежуватиме розвиток вітчизняної економіки та консервуватиме її напівсировину спеціалізацію» [10, с. 11].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Сучасний стан економіки країни, її соціально-економічне становище на тлі глобалізації та євроінтеграційних процесів призводять до скорочення населення країни та, відповідно, її трудових ресурсів. П'ять регіонів мають найбільшу чисельність населення, однак концентрація робочої сили розподілена за регіонами інакше: найбільша концентрація спостерігається в м. Київ, Дніпропетровській, Одеській і Львівській областях. Найбільший рівень участі населення у робочій силі країни не співпадає з чисельністю населення, що вказує на низький рівень добробуту громадян, їх соціальну незахищеність, значне перевищення пропозиції робочої сили над попитом, зростання міграційних потоків. Основними негативними чинниками впливу на ринок праці України відзначено: низький рівень зарплат; недостатню відповідність системи підготовки фахівців; високий рівень безробіття (пропозиція значно перевищує попит); незадовільні умови праці; відсутність можливостей до перепрофілювання, особливо у людей старшого віку, та ін.

ність. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2018. № 1. С. 6–33.

3. Кваша О. С. Ринок праці в Україні: аналіз сучасного стану та перспективи розвитку. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 22. С. 1074–1079.
4. Федунчик Л.Г. Ринок праці в Україні: проблеми та напрями їх вирішення. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2016. № 2. С. 31.
5. Косович Б., Дмитрук В. Ринок праці в умовах глобалізації. *Львівський національний університет ім. Івана Франка. Серія економічна*. 2014. Вип. 51. С. 376–383.
6. Юрчик І.Б. Взаємозв'язок ефективності ринку праці та його інституційного забезпечення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Економічні науки*. 2016. № 17. Ч. 4. С. 109.
7. Бондаревська К.В., Аксьонова А.О. Особливості розвитку ринку праці України під впливом сучасних глобалізаційних процесів. *Причорноморські економічні студії*. 2019. URL: http://bses.in.ua/journals/2019/38_1_2019/10.pdf
8. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. Діденко С. Четверть мільйона за рік: кількість населення України продовжує зменшуватися. *Ua.News*. 2020. URL: <https://ua.news/ua/chetvert-myllyona-za-god-naselenye-ukraynu-prodolzhaet-umenshatsya/>.
10. Кулицький С. Проблеми розвитку ринку праці в Україні. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/ukraine/2017/ukr21>.

REFERENCES:

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Чорна Н., Чорний Р. Ринок праці України: сучасні виклики. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2020. DOI: <https://doi.org/10.29038/2411-4014-2020-01-64-73>.
2. Колот А.М., Герасименко О.О. Новітні глобальні тенденції у сфері зайнятості і доходів та їх вплив на соціальну нерів-

1. Chorna N. & Chorny R. (2020). Rynok pratsi Ukrainy: suchasni vyklyky [The labor market of Ukraine: modern challenges]. *Ekonomichnyi chasopys Shkhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*. DOI: <https://doi.org/10.29038/2411-4014-2020-01-64-73> [in Ukrainian].
2. Kolot A.M., Herasymenko O.O. (2018) Novitni hlobalni tendentsii u sferi zayniatosti i dokhodiv ta yikhvplyv na sotsialnu nerivnist [Modern global tendencies in the sphere of employment and income and their influence on social inequality]. *Sotsial-*

- no-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka-Social labour relations: theory and practice.1, pp. 6–33. [in Ukrainian].
3. Kvasha O. S. (2018) Rynok pratsi v Ukraini: analiz suchasnoho stanu ta perspektyvy rozvytku [Labor market in Ukraine: analysis of the current state and prospects]. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky. № 22. P. 1074–1079.
 4. Fedunchyk L.H. (2016) Rynok pratsi v Ukraini: problemy ta napriamy yikh vyrishennia [Labor market in Ukraine: problems and directions of their solution]. Rynok pratsi ta zainiatist naseleattia. № 2. P. 31. [in Ukrainian].
 5. Kosovych B., Dmytruk V. (2014) Rynok pratsi v umovakh hlobalizatsii [The labor market in the context of globalization]. Lvivskiy natsionalnyi universytet im. Ivana Franka. Seriya ekonomichna. Vup. 51. P. 376–383. [in Ukrainian].
 6. Yurchyk I.B. (2016) Vzaiemozviazok efektyvnosti rynku pratsi ta yoho instytutsiinoho zabezpechennia [The relationship between the efficiency of the labor market and its institutional support]. Naukovyi Visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ekonomichni nauky. № 17. Ch. 4. P 109. [in Ukrainian].
 7. Bondarevska K. V., Aksonova A. O. (2019) Osoblyvosti rozvytku rynku pratsi Ukrainy pid vplyvom suchasnykh hlobalizatsiinykh protsesiv [Features of the labor market of Ukraine under the influence of modern globalization processes]. Prychornomorski ekonomichni studii. Available at: http://bses.in.ua/journals/2019/38_1_2019/10.pdf [in Ukrainian].
 8. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State statistics service of Ukraine]. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
 9. Didenko S. (2020) Chvert miliona za rik: killkist naselennia Ukrainy prodovzhuie zmenshuvatysia [A quarter of a million a year: Ukraine's population continues to decline]. Ua.News. Available at: <https://ua.news/ua/chetvert-myllyona-za-god-naselenye-ukrayny-prodolzhaet-umenshatsya/> [in Ukrainian].
 10. Kulytskyi S. (2017) Problemy rozvytku rynku pratsi v Ukraini [Problems of labor market development in Ukraine]. Available at: <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2017/ukr21> [in Ukrainian].

СЕКЦІЯ 8
ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.71

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-31>**Бучковська Я.Г.***кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту,
фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова***Самарічева Т.А.***кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту,
фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова***Гуменюк Д.С.***магістр
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова***Buchkovskaya Yana***Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Management,
Finance, Banking and Insurance
Khmelnytsky University of Management and Law
named after Leonid Yuzkov***Samaricheva Tetiana***Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Management,
Finance, Banking and Insurance
Khmelnytsky University of Management and Law
named after Leonid Yuzkov***Humeniuk Diana***Master of
Khmelnytsky University of Management and Law
named after Leonid Yuzkov***ДЕПОЗИТНИЙ ПОРТФЕЛЬ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ:
АНАЛІЗ ТА ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ****DEPOSIT PORTFOLIO OF A COMMERCIAL BANK:
ANALYSIS AND WAYS OF OPTIMIZATION****АНОТАЦІЯ**

Комерційні банки мають приділяти значну увагу ефективності процесу залучення коштів від фізичних та юридичних осіб, створюючи, таким чином, усі умови для збільшення та оптимізації депозитного портфеля та збереження конкурентних позицій на ринку банківських послуг, оскільки депозити виступають вагомим джерелом формування їхніх фінансових ресурсів. Із метою вивчення сучасного стану депозитного портфеля комерційного банку у статті проведено аналіз його складу, структури та загальної динаміки депозитів; досліджено показники ефективності формування та управління депозитним портфелем. На основі розрахунку фінансових коефіцієнтів здійснено оцінку реалізації депозитної політики та виділено напрями оптимізації депозитного портфеля комерційного банку.

Ключові слова: комерційний банк, депозитні операції, депозитний портфель, депозитна діяльність, оптимізація.

АННОТАЦІЯ

Коммерческие банки должны уделять большое внимание эффективности процесса привлечения средств от физических

и юридических лиц, создавая, таким образом, все условия для увеличения и оптимизации депозитного портфеля и сохранения конкурентных позиций на рынке банковских услуг, поскольку депозиты выступают важным источником формирования их финансовых ресурсов. С целью изучения современного состояния депозитного портфеля коммерческого банка в статье проведен анализ его состава, структуры и общей динамики депозитов; исследованы показатели эффективности формирования и управления депозитным портфелем. На основе расчета финансовых коэффициентов осуществлена оценка реализации депозитной политики и выделены направления оптимизации депозитного портфеля коммерческого банка.

Ключевые слова: коммерческий банк, депозитные операции, депозитный портфель, депозитная деятельность, оптимизация.

ANNOTATION

Commercial banks should pay considerable attention to the efficiency of the process of attracting funds from individuals and legal entities, thus creating all the conditions for increasing and

optimizing the deposit portfolio and maintaining competitive positions in the banking market, as deposits are an important source of financial resources. In this direction, it is necessary to study the issue of deposit portfolio management, determine its optimal structure, the peculiarities of the impact of deposit operations on the financial stability of the bank. The question of finding out the basic tools of deposit portfolio management and finding ways to increase its efficiency remains debatable. In order to study the current state of the deposit portfolio of a commercial bank, the article analyzes its composition and structure in terms of individuals and legal entities, examines the annual growth rate of both total deposits and in terms of depositors; the general dynamics of the volume of deposits is investigated and the reasons that caused it are noted; the dynamics of deposits on the basis of the term of use of deposits is considered, the relationship between their individual types and their growth rates are studied. Based on the calculation of the system of coefficients such as the ratio of the deposit base, the ratio of the term deposit base, the ratio of funds of individuals and legal entities and the ratio of the use of deposits, the efficiency of the deposit portfolio formation is investigated. The assessment of the deposit portfolio management was carried out according to the results of the analysis of risk ratios, profitability and quality of the deposit portfolio of a commercial bank. In order to assess the bank's deposit policy, financial ratios were calculated, on the basis of which conclusions were made about its type, degree of reliability and profitability. Based on the results of the analysis, conclusions were made on the orientation of the bank's deposit portfolio management in the short term and the presence of significant risks in the activities of the institution; the directions of optimization of the deposit portfolio and increase of efficiency of deposit activity of a commercial bank are outlined.

Key words: commercial bank, deposit operations, deposit portfolio, deposit activity, optimization.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Функціонування економіки України в кризових умовах негативно відображається на важливому елементі цієї системи – банківському секторі. Одним із головних завдань банківських установ є надання послуг із депозитування та зберігання вкладів клієнтів. Саме тому виникає необхідність у пошуку оптимальних умов надання депозитних послуг, які б збільшили попит на даний вид послуг та задовольнили потреби користувачів усіх груп. Депозитний ринок як частина фінансового ринку забезпечує його повноцінну діяльність, оскільки саме від нього залежить процес циркуляції та трансформації фінансових ресурсів між різними економічними суб'єктами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Серед наукових досліджень депозитного портфеля слід зазначити роботи М.Д. Алексеєнко, В.В. Матвеева, О.М. Гайдаржийської, В.В. Василенко. Дослідження пошуків шляхів оптимізації депозитного портфеля у своїх роботах здійснили В.С. Білошапка, Є.Ю. Данилюк, О.А. Дмитрієва, Я.В. Колеснік, Н.В. Бараненко та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Існуючі підходи до розкриття сутності поняття «аналіз депозитного портфеля» не дають змоги повною мірою описати ті складові

елементи, які, на нашу думку, є обов'язковими під час розгляду даної категорії. Окрім того, у контексті дослідження депозитного портфеля як одного зі складників ресурсної бази комерційних банків важливо оцінити його ефективність, що лише частково висвітлювалося у працях науковців. Отже, дана проблематика є актуальною і потребує більш ґрунтовного підходу в її дослідженні.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз структури і динаміки депозитного портфеля комерційного банку та розроблення шляхів оптимізації депозитної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналіз депозитних операцій банку проводять із метою визначення раціональності формування його ресурсної бази та шляхів оптимізації структури депозитного портфеля за двома критеріями: зниження середньої вартості ресурсів банку та підвищення їх стабільності та надійності банку загалом.

Розглянемо стан депозитного портфеля комерційного банку АТ «Ощадбанк». Банк пропонує своїм клієнтам як строкові депозити (терміном до трьох років із можливістю пролонгації), так і депозити на вимогу (терміном до одного року) у національній та іноземній валютах. Відсоткова ставка за депозитами для юридичних осіб устанавлюється індивідуально залежно від суми вкладу та терміну зберігання коштів на депозитному рахунку. Відсоткова ставка за депозитами для фізичних осіб залежить від виду депозитного вкладу, терміну, валюти та коливається у межах від 11,5% до 16,25% – для вкладів у національній валюті, від 2,0% до 5,0% – для вкладів у доларах, від 1,5% до 3,5% – для вкладів у євро.

У табл. 1 проведено аналіз динаміки депозитних вкладів фізичних та юридичних осіб «Ощадбанку» за період із 2015 по 2019 р.

Аналізуючи динаміку депозитного портфеля АТ «Ощадбанк» у розрізі суб'єктів депозитних операцій у 2015–2019 рр., спостерігаємо таку тенденцію: темп приросту депозитів фізичних осіб у 2019 р. порівняно з 2015 р. становив 95,87%, темп приросту депозитів юридичних осіб – 139,72% відповідно, загальний обсяг депозитів протягом 2015–2019 рр. збільшився на 114,43%. Обсяг депозитів юридичних осіб мав тенденцію до скорочення у 2017–2018 рр.

Тенденція збільшення коштів клієнтів зумовлена зменшенням впливу наслідків економічної кризи, підвищенням дохідності населення та поступовим поверненням довіри громадян до банківської системи.

Великого значення у процесі аналізу депозитного портфеля набуває дослідження структури депозитних коштів (табл. 2), яка не лише відображає ступінь стійкості ресурсної бази банку, а й дає змогу прогнозувати потребу в ліквідних коштах для погашення зобов'язань

Таблиця 1

Динаміка депозитного портфеля АТ «Ощадбанк» у 2015–2019 рр.

Вид депозиту	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	Темп росту				
	млн грн	млн грн	млн грн	млн грн	млн грн	2016/ 2015	2017/ 2016	2018/ 2017	2019/ 2018	2019/ 2015
Депозити фізичних осіб	54363,8	67731,6	87492,6	96105,2	106480,0	124,59%	129,18%	109,84%	110,80%	195,87%
Депозити юридичних осіб	39905,9	75854,6	62658,6	57911,2	95663,0	190,08%	82,60%	92,42%	165,19%	239,72%
Загальний обсяг депозитів	94269,7	143586,2	150151,2	154016,5	202143,0	152,31%	104,57%	102,57%	131,25%	214,43%

Джерело: розраховано на основі [7–10]

Таблиця 2

Структура депозитного портфеля АТ «Ощадбанк» у 2015–2019 рр.

Депозити	2015 р.		2016 р.		2017 р.		2018 р.		2019 р.	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Депозити фізичних осіб	54363,4	57,67	67731,6	47,17	87492,6	58,27	96105,2	62,40	106480,0	52,68
Депозити юридичних осіб	39905,9	42,33	75854,6	52,83	62658,6	41,73	57911,2	37,60	95663,0	47,32
Загальний обсяг депозитів	94269,3	100,00	143586,2	100,00	150151,2	100,00	154016,4	100,00	202143,0	100,00

Джерело: розраховано на основі [7–10]

за депозитами, отриманими кредитами. Клієнтські кошти, на обсяг яких припадає основна частина залучених ресурсів, є базисом для підтримки надійності банку.

Аналіз структури депозитного портфеля АТ «Ощадбанк» у 2015–2019 рр. показав, що більшу частку займають депозити фізичних осіб, лише у 2016 р. спостерігається протилежна ситуація: частка депозитів юридичних осіб перевищує частку депозитів фізичних осіб (52,83% та 47,17% відповідно).

Із проведеного дослідження видно, що за суб'єктами залучення грошових ресурсів депозити фізичних осіб перевищують вклади юридичних осіб. Це дає змогу зробити висновок, що кошти населення є основним джерелом формування депозитного портфеля АТ «Ощадбанк».

На рис. 1 зображено структуру депозитного портфеля АТ «Ощадбанк» за категорією вкладників станом на 2019 р.

Рис. 1. Структура депозитного портфеля АТ «Ощадбанк» у 2019 р.

Джерело: розраховано на основі [7–10]

Як свідчать дані рис. 1, лівова частка депозитів АТ «Ощадбанк» – це депозити фізичних осіб – 53% у 2019 р.

Наступним кроком аналізу депозитного портфеля АТ «Ощадбанк» є аналіз депозитів за ознакою строковості використання депозитних коштів (рис. 2). Цей аналіз включає у себе дослідження динаміки обсягу депозитів, що характеризують їх зміну протягом аналізованого періоду, а також визначення їхньої частки у загальному обсязі депозитного портфеля. Зростання частки строкових депозитів (незважаючи на те що це дорожчий ресурс) позитивно впливає на кредитний потенціал, ліквідність балансу та сприяє стійкості й надійності ресурсної бази.

За період 2015–2019 рр. динамічно зріс обсяг строкових депозитів (темп приросту – 121,19%), трохи менший приріст спостерігається для рахунків до запитання – 106,97%. Щодо структури депозитного портфеля за ознакою строковості депозитів, то спостерігаємо таке: у 2015, 2017 та у 2019 рр. більша частка припадає саме на строкові депозити, у 2016 та у 2018 рр. ситуація протилежна – більшу частку займають рахунки до запитання (рис. 2).

Таке співвідношення між строковими депозитами та депозитами до запитання є свідченням зниження стабільності ресурсної бази, оскільки оптимальна частка коштів до запитання становить 30%, тоді як для АТ «Ощадбанк» вона коливається від 45% до 57%. До того ж якщо порівнювати обсяги депозитних коштів у 2015 та 2019 рр., то спостерігаємо збільшення коштів населення на строкових вкладах та на поточних рахунках на 59 925,0 млн грн і на 47 947,4 млн грн відповідно.

Оцінити ефективність депозитної діяльності АТ «Ощадбанк» можна за допомогою системи коефіцієнтів, серед яких – коефіцієнт депозитної бази, коефіцієнт строкової депозитної бази, коефіцієнт співвідношення коштів фізичних і юридичних осіб та коефіцієнт використання. Результати проведених розрахунків наведено в табл. 3.

Отже, коефіцієнт депозитної бази показує частку депозитів у загальному обсязі залучених банком коштів, і ця частка значно зросла в 2016 р., до рівня 31,38% проти 5,69% в 2015 р. і дещо знизилася у 2019 р. – до 25,44%.

Водночас скорочення частки депозитів у загальному обсязі залучених банком коштів вимагає вдосконалення депозитної політики як такої, що має враховувати активну роль вкладників та максимальне задоволення їхніх потреб.

Результати оцінки управління депозитним портфелем наведено в табл. 4. Значення коефіцієнта ризику Р свідчить про високу якість депозитного портфеля. Коефіцієнт прибутковості низький, оскільки депозитний ризик невисо-

кий. Що стосується узагальненого коефіцієнта якості депозитного портфеля, то значення коефіцієнта незначно зросло у 2019 р. порівняно з 2018 р., це показує, що ліквідність практично залишилася на тому ж рівні.

Розрахунки фінансових коефіцієнтів (табл. 5), здійснені з метою оцінки депозитної політики банку, свідчать про те, що його депозитний портфель у період з 31.12.2018 до 31.12.2019 був зорієнтований передусім на надійність, характеризується невисокою прибутковістю й є результатом проведеної консервативної політики банку.

Із вищевикладеного можна зробити висновок, що управління депозитним портфелем АТ «Ощадбанк» орієнтоване на короткостроковий період, через що використання залучених коштів для здійснення довгострокового кредитування реального сектору економіки неможливе або супроводжується значною кількістю ризиків. Ураховуючи усі чинники сучасного розвитку вітчизняної банківської системи, є проблема залучення довгострокових пасивів, які б стали підґрунтям для активізації кредитно-інвестиційної діяльності.

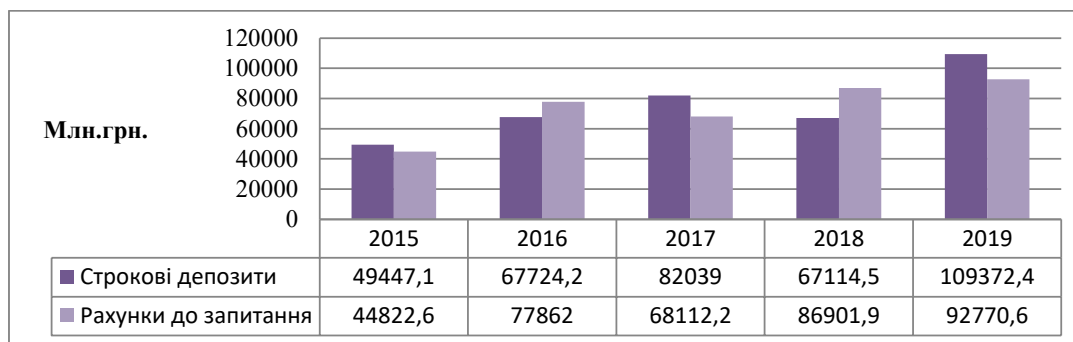

Рис. 2. Динаміка обсягу депозитних операцій за ознакою терміну використання коштів АТ «Ощадбанк» у 2015–2019 рр.

Джерело: розраховано на основі [7–10]

Таблиця 3

Динаміка показників ефективності депозитного портфеля АТ «Ощадбанк» у 2015–2019 рр.

Показники	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	Відхилення 2019/2015
Коефіцієнт депозитної бази	5,69	31,38	23,33	23,75	25,44	+19,75
Коефіцієнт строкової депозитної бази	2,98	14,59	12,75	13,07	14,21	+11,23
Коефіцієнт співвідношення коштів фізичних та юридичних осіб	1,33	0,91	1,38	1,66	1,11	-0,22
Коефіцієнт використання депозитів	0,69	0,45	0,49	0,44	0,32	-0,37
Коефіцієнт співвідношення депозитів і власного капіталу	0,17	0,11	0,21	0,12	0,09	-0,08

Джерело: розраховано на основі [7–10]

Таблиця 4

Оцінка ризику, прибутковості і ліквідності депозитного портфеля АТ «Ощадбанк» у 2018–2019 рр.

Показники	На 31.12.2018	На 31.12.2019
Коефіцієнт ризику Р	0,95	0,97
Коефіцієнт прибутковості D портфеля	0,03375	0,03593
Узагальнений коефіцієнт якості портфеля КР	0,01357	0,01452

Джерело: розраховано на основі [7–10]

Таблиця 5

Оцінка реалізації депозитної політики АТ «Ощадбанк» у 2018–2019 рр.

Коефіцієнт	На 31.12.2018	На 31.12.2019	Значення
K1 (Депозитні вкладення на кінець періоду / Депозитні вкладення на початок періоду)	0,457	0,469	Банк проводить консервативну політику, й оскільки значення коефіцієнта нижче межі консервативної політики, то існує імовірність збитків
K2 (Депозити, що не приносять дохід / Депозитні вкладення)	3,741	3,563	Коефіцієнт свідчить про проведення консервативної політики

Джерело: розраховано на основі [7–10]

Із метою оптимізації депозитного портфеля та для забезпечення більшого надходження коштів на строкові та ощадні депозити можна рекомендувати спрощення режиму функціонування відповідних рахунків, тобто порядку зарахування коштів на вклади, видачі готівки та перерахування з депозитних рахунків [3, с. 17].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, оцінка особливостей управління депозитним портфелем АТ «Ощадбанк» як одного з надійних банків України показала, що депозитна база є стабільною та оптимальною, проте перспективним є подальше нарощення частки строкових коштів, що забезпечить збільшення ліквідності та розширить кредитно-інвестиційні можливості банківської установи.

Найбільш дешевими ресурсами банку є рахунки на вимогу, які сьогодні становлять основну частку залучених ресурсів. Однак власники таких рахунків мають можливість у будь-який час вилучити свої кошти, що може негативно вплинути на платоспроможність банківської установи, тому пошук оптимального співвідношення строкових депозитів та вкладів на вимогу, надання різноманітних супутніх послуг, які можуть стимулювати наявних та потенційних клієнтів вкладати грошові кошти в банк, є основними напрямками оптимізації депозитного портфеля.

Таким чином, для підвищення ефективності депозитної діяльності АТ «Ощадбанк» необхідно постійно аналізувати й удосконалювати роботу із залучення депозитів. Для подальшого розвитку депозитних операцій та збільшення даного джерела в ресурсній базі доцільно вдосконалювати існуючі та впроваджувати нові інструменти, методи та моделі. Аналіз особливостей формування депозитного портфеля АТ «Ощадбанк» дав можливість зробити висновок, що для зниження ризику відтоку коштів клієнтів, збереження конкурентних позицій та нарощування частки на ринку роздрібних депозитів передусім необхідно зберегти вже існуючих клієнтів та забезпечити гнучкі умови обслуговування депозитних вкладів. Такий підхід забезпечить зростання довіри населення і приватного сектору економіки до банку, завдяки чому він зможе нарощувати обсяги надійних депозитів та використовувати ці кошти для інвестування регіональних програм розвитку економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Алексєенко М.Д. Банківські депозити: проблеми систематизації. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством*. 2019. С. 269–271.
2. Білошапка В., Данилюк Є. Підвищення ефективності функціонування банків України на основі використання інноваційних банківських технологій та розробки нових банківських продуктів і послуг. *Ринок цінних паперів України*. 2013. № 3–4. С. 57–66.
3. Дмитрієва О.А. Оптимізація депозитної діяльності комерційного банку. *Фінанси України*. 2008. № 5. С. 17.
4. Колеснік Я.В., Бараненко Н.В. Ефективна депозитна політика банку як шлях капіталізації прибутку. *Гроші, фінанси і кредит. Науковий погляд: економіка та управління*. 2018. № 4(62). С. 87–92.
5. Матвєєв В.В., Гайдаржийська О.М., Василенко В.В. Дослідження депозитного портфеля як інструменту ресурсної політики банку. *Молодий вчений. Економічні науки*. 2018. № 3(55). С. 660–664.
6. Павленко О.П. Вдосконалення фінансового менеджменту залучених ресурсів комерційного банку. *Актуальні проблеми сучасного бізнесу: обліково-фінансовий та управлінський аспекти*. 2019. С. 261–263.
7. Фінансова звітність АТ «Ощадбанк» за 2016 рік. URL: https://www.oschadbank.ua/sites/default/files/2019-04/SSBU_16fsu_separate.pdf (дата звернення: 22.01.2021).
8. Фінансова звітність АТ «Ощадбанк» за 2017 рік. URL: https://www.oschadbank.ua/sites/default/files/2019-04/SSBU_17fsu_Separate_UKR.pdf (дата звернення: 22.01.2021).
9. Фінансова звітність АТ «Ощадбанк» за 2018 рік. URL: https://www.oschadbank.ua/sites/default/files/2019-04/SSBU_18fsu_Separate.pdf (дата звернення: 22.01.2021).
10. Фінансова звітність АТ «Ощадбанк» за 2019 рік. URL: https://www.oschadbank.ua/sites/default/files/2020-07/SSBU_19_Separate%20FS_UKR.pdf (дата звернення: 22.01.2021).

REFERENCES:

1. Alekseenko M.D. (2019) Bankivjski depozyty: problemy systematyzaciji. [Bank deposits: problems of systematization]. *Current problems and prospects for the development of accounting, analysis and control in a socially-oriented enterprise management system*, pp. 269-271.
2. Biloshapka V.S., Danyliuk E.Y (2013) Pidvyshhennja efektyvnosti funkcionuvannja bankiv Ukrainy na osnovi vykorystannja innovacijnykh bankivjskykh tekhnologij ta rozrobky novykh bankivjskykh produktiv i poslugh [Improving the efficiency of banks in Ukraine through the use of innovative banking technologies and the development of new banking products and services]. *Ukrainian securities market*, no. 3-4, pp. 57-66.

3. Dmitrieva O.A. (2008) Optyimizacija depozytnoji dijalnosti komercijnogho banku [Optimization of deposit activity of a commercial bank]. *Finance of Ukraine*, no. 5, pp. 17.
4. Kolesnik Y.V., Baranenko N.V. (2018) Efektyvna depozytna polityka banku jak shljakh kapitalizaciji prybutku [Effective deposit policy of the bank as a way to capitalize profits]. *Money, finance and credit. Scientific view: economics and management*, vol. 62, no. 4, pp. 87-92.
5. Matveev V.V., Gaidarzhyskaya O.M., Vasilenko V.V. (2018) Doslidzhennja depozytnogho portfelju jak instrumentu resursnoji polityky banku [Research of the deposit portfolio as an instrument of the bank's resource policy]. *A young scientist. Economic sciences*, vol.55, no.3, pp.660-664.
6. Pavlenko O.P. (2019) Vdoskonalennja finansovogho menedzhmentu zaluchenykh resursiv komercijnogho banku [Improving the financial management of borrowed resources of a commercial bank]. *Current problems of modern business: accounting, financial and management aspects*, pp. 261-263.
7. Financial statements of Oschadbank JSC for 2016. Available at: https://www.oschadbank.ua/sites/default/files/2019-04/SS-BU_16fsu_separate.pdf (accessed 22 January 2021).
8. Financial statements of Oschadbank JSC for 2017. Available at: https://www.oschadbank.ua/sites/default/files/2019-04/SS-BU_17fsu_Separate_UKR.pdf (accessed 22 January 2021).
9. Financial statements of Oschadbank JSC for 2018. Available at: https://www.oschadbank.ua/sites/default/files/2019-04/SS-BU_18fsu_Separate.pdf (accessed 22 January 2021).
10. Financial statements of Oschadbank JSC for 2019. Available at: https://www.oschadbank.ua/sites/default/files/2020-07/SSBU_19_Separate%20FS_UKR.pdf (accessed 22 January 2021).

УДК 336.72

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-32>**Єрмоленко О.А.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління державними і корпоративними фінансами
Українського державного університету залізничного транспорту***Коковіхіна О.О.***доцент кафедри управління державними і корпоративними фінансами
Українського державного університету залізничного транспорту***Лисьонкова Н.М.***доцент кафедри управління державними і корпоративними фінансами
Українського державного університету залізничного транспорту***Yermolenko Olekii***Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Department of
Public and Corporate Finance Management
Ukrainian State University of Railway Transport***Kokovikhina Aleksandra***Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Department of
Public and Corporate Finance Management
Ukrainian State University of Railway Transport***Lysonkova Nataliia***Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Department of
Public and Corporate Finance Management
Ukrainian State University of Railway Transport*

ПЕРСПЕКТИВИ НАРОЩЕННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ БАНКУ ЗА РАХУНОК АКТИВІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ЗАЛУЧЕННЯ ЗАОЩАДЖЕНЬ НАСЕЛЕННЯ

THE PROSPECTS OF INCREASING OF BANK'S RESOURCES POTENTIAL AT THE EXPENSE OF ACTIVATION OF INVOLVING HOUSEHOLD SAVINGS

АНОТАЦІЯ

Сьогодні економіка України потребує залучення значних фінансових ресурсів, і українська фінансова система має їх, але в замороженому стані. Цими ресурсами виступають заощадження населення в готівковій формі. І основна проблема полягає у тому, як конвертувати неорганізовані заощадження населення в ресурси банків і тим самим забезпечити потреби підприємств у позикових коштах і водночас дати змогу громадянам отримувати додатковий дохід. Метою даної статті є розроблення теоретико-методологічних основ і практичних пропозицій щодо трансформації заощаджень населення у банківські ресурси. Перш за все необхідно виявити чинники формування заощаджень домогосподарств, головним з яких є рівень доходів населення, який відіграє визначальну роль в економічному розвитку країни. І саме рівень економічного розвитку країни визначає мотивацію домогосподарств у створенні заощаджень. Окрім того, на розмір заощаджень впливають й інші чинники, такі як рівень прибуткового податку, процентні ставки по депозитам і кредитах, вікова структура населення тощо. У статті проаналізовано динаміку доходів і заощаджень населення за період 2005–2019 рр., а також проведено аналіз динаміки грошового агрегату М0 як потенційного ресурсу комерційних банків. Визначено, що розмір грошового агрегату М0 у 2005 р. становив 60,2 млрд грн, а до кінця 2019 р. цей показник перевищив позначку в 384,4 млрд грн. При цьому співвідношення грошових агрегатів М0 і М3 в Україні протягом 2005–2019 рр. залишався стабільно високим і знаходився на рівні 27%. Окрім того, визначено, що лише близько 50% заощаджень населення стають ресурсами банків. Тоді як підприємства шукають дже-

рела фінансування своїх інвестицій, більша частина заощаджень накопичується у формі національної та іноземної валют. Це пов'язано з низькою привабливістю альтернативних варіантів інвестування для населення (у недержавні пенсійні фонди, страхування життя, інститути взаємного інвестування, нерухомість тощо), і банківські вклади і залишатимуться основним засобом інвестування у найближчому майбутньому. Однак формування ресурсного потенціалу банків на основі заощаджень населення має ґрунтуватися на поєднанні інструментів на всіх рівнях ієрархії, таких як вплив НБУ, банківського сектору і окремих банків.

Ключові слова: депозити, депозитна політика, заощадження домогосподарств, строкові вклади, ресурсна база, відсоткова ставка.

АННОТАЦИЯ

Сегодня экономика Украины нуждается в привлечении значительных финансовых ресурсов, и украинская финансовая система имеет их, но в замороженном состоянии. Этими ресурсами выступают сбережения населения в наличной форме. И основная проблема состоит в том, как конвертировать неорганизованные сбережения населения в ресурсы банков и тем самым обеспечить потребности предприятий в заемных средствах и в то же время позволить гражданам получать дополнительный доход. Целью данной статьи является разработка теоретико-методологических основ и практических предложений по трансформации сбережений населения в банковские ресурсы. В первую очередь необходимо выявить

факторы формирования сбережений домохозяйств, главным из которых является уровень доходов населения, который играет определяющую роль в развитии страны. И именно уровень экономического развития страны определяет мотивацию домохозяйств в создании сбережений. Кроме того, на размер сбережений влияют и другие факторы, такие как уровень подоходного налога, процентные ставки по депозитам и кредитам, возрастная структура населения и т. д. В статье проанализирована динамика доходов и сбережений населения за период 2005–2019 г., а также проведен анализ динамики денежного агрегата М0 как потенциального ресурса коммерческих банков. Определено, что размер денежного агрегата М0 в 2005 г. составил 60,2 млрд грн., а к концу 2019 г. этот показатель превысил отметку в 384,4 млрд грн. При этом соотношение денежных агрегатов М0 и М3 в Украине на протяжении 2005–2019 г. оставался стабильно высоким и находился на уровне 27%. Кроме того, определено, что только около 50% сбережений населения становятся ресурсами банков. В то время как предприятия ищут источники финансирования своих инвестиций, большая часть сбережений накапливается в форме национальной и иностранной валют. Это связано с низкой привлекательностью альтернативных вариантов инвестирования для населения (в негосударственные пенсионные фонды, страхование жизни, институты взаимного инвестирования, недвижимость и т. д.), и банковские вклады и будут оставаться основным средством инвестирования в ближайшем будущем. Однако формирование ресурсного потенциала банков на основе сбережений населения должно основываться на сочетании инструментов на всех уровнях иерархии, таких как влияние НБУ, банковского сектора и отдельных банков.

Ключевые слова: депозиты, депозитная политика, сбережения домохозяйств, срочные вклады, ресурсная база, процентная ставка.

ANNOTATION

At present, the economy of Ukraine needs to attract significant financial resources and the Ukrainian financial system has them, but in a frozen state. This is the household savings in the cash form. The problem is to convert unorganized household savings into bank resources, which will meet the needs of economic entities in borrowed funds and at the same time allow citizens to receive additional income, which will lead to increased consumer demand. The purpose of this article is the development of theoretical and methodological principles and practical proposals for the transformation of household savings into banking resources. However, it is necessary to identify the factors of the formation of household savings, the main of which is undoubtedly the level of income. Certainly, the income of the population plays a significant role in the development of the whole country. And it is the level of economic development of the country that determines the motivation of households in the creation of savings. In addition, the amount of savings is also influenced by other factors, such as the level of income taxation, deposit and credit interest rates, the age structure of the population, etc. The article has analyzed the dynamics of incomes and savings of the population from 2005 to 2019, as well as the monetary aggregate M0 as a potential resource of commercial banks. It was determined that the amount of monetary aggregate M0 in 2005 amounted to UAH 60.2 billion, and by the end of 2019, this figure exceeded the mark of UAH 384.4 billion. The monetary aggregate M0 includes cash in circulation outside deposit-taking corporations, which includes funds of the population, which under certain conditions may become a banking resource. At the same time, the ratio of the monetary aggregate M0 and M3 in Ukraine during 2005–2019 remains consistently high – at 27%. Interestingly, that only about 50% of the population's savings become resources of banks. While businesses are looking for affordable sources of financing their investments, much of the savings are accumulated in the form of national and foreign currency. This is due to the low attractiveness of alternative investment options for the population (in private pension funds, life insurance, mutual investment institutions, real estate, etc.) bank deposits will remain the main means of investment soon. However, the formation of the resource potential of banks based on house-

hold savings should be based on a combination of tools at all levels of the hierarchy, such as the influence of the NBU, the banking sector, and individual banks.

Key words: deposits, deposit policy, household savings, time deposits, resource base, interest rate.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Особливістю української фінансової системи є значні обсяги непрацюючих грошових коштів. Населення нашої держави продовжує зберігати заощадження у готівковій формі «під матрацом». Водночас економіка України потребує залучення фінансових ресурсів. Таким чином, перетворення неорганізованих заощаджень домогосподарств на ресурси банків дасть змогу задовольнити потреби господарюючих суб'єктів у позикових коштах і водночас отримувати громадянам додаткові доходи, які призведуть до зростання споживчого попиту.

Заощадження населення продовжують виступати одним зі значущих і стабільних джерел довгострокової ресурсної бази організацій банківського сектору будь-якої країни. Попит на банківські послуги серед населення як власників заощаджень, згідно з економічними законами, знаходиться в прямому взаємозв'язку і розширюється в міру збільшення масштабів виробничих і обмінних відносин в економіці. Водночас у середовищі населення існує також певний набір чинників, що запускають процес припливу заощаджень у депозити банків. На етапах економічного зростання і спаду населення формує накопичення найбільш активно, але ці процеси пов'язані з різними за характером рушійними причинами.

За економічними законами попит на банківські послуги у населення як власників заощаджень знаходиться у прямому взаємозв'язку з масштабом виробництва в економіці і розширюється у міру його зростання, а також у міру зростання обмінних відносин між товаровиробниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Зважаючи на виняткову важливість зазначеної проблематики, вона знайшла відображення в економічній науці. Процес формування заощаджень домашніх господарств був предметом дослідження усіх найвідоміших шкіл економічної теорії. Вивчення окремих аспектів формування заощаджень населення займалися такі науковці, як: В. Базилевич, В. Булавинець, І. Власова, В. Геєць, О. Дзюблюк, В. Дорош, О. Драган, Я. Дяченко, В. Заяць, Т. Єфименко, Дж. Кейнс, Т. Кізіма, В. Коваленко, В. Крупа, В. Лагутін, І. Лютий, Г. Македон, О. Мітал, Ф.-Е. Модільяні, В. Опарін, Т. Павлюк, Б. Пшик, М. Савлук, Р. Циток, Р. Ціщик, С. Юдіна та ін.

Теоретичні і практичні аспекти формування банками залучених ресурсів досліджували такі вчені, як: А. Анікін, Е. Бібікова, І.Т. Балабанова, О.Д. Вовчак, О.В. Васюренко, А. Давидов, Н. Дорофєєва, Ж.М. Довгань, О.Д. Зару-

ба, Н. Кожель, М. Конопатська, Г. Коротка, В. Кривобоков, М. Малютіна, А.М. Мороз, М. Мних, М. Савлук, Т.С. Смолженко, М. Олексієнко, В. Огієнко, С. Фріз, Р. Хелфер та ін.

Попри значний обсяг досліджень щодо розуміння сутності заощаджень населення та їхньої ролі в ресурсному потенціалі банків залишається значна кількість проблемних, дискусійних питань, які потребують поглибленого розгляду.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є подальший розвиток теоретико-методичних засад і практичних пропозицій щодо трансформації заощаджень населення в банківські ресурси.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Представники класичної політекономії, перш за все А. Сміт, розглядали оцадливість як суспільне благо. К.Р. Макконнелл та С.Л. Брю розглядали заощадження як частину доходу, яка залишається після сплати податків, що не використана на придбання споживчих товарів [1, с. 185].

Заощадження є формою багатства, яка не пов'язана із задоволенням поточних потреб домогосподарств, а призначена для задоволення споживчих потреб у майбутньому, тому їх існування сприяє зростанню та урізноманітненню потреб людей, що посилює їх мотивацію до праці та підвищення її ефективності [2, с. 220–221].

Головним чинником формування заощаджень є рівень доходу населення. Однак варто зауважити, що на обсяги заощаджень впливають також й інші чинники: рівень оподаткування доходів, депозитні та кредитні відсоткові ставки, вікова структура населення тощо. Сучасний механізм формування сукупних доходів населення має ринковий та неринковий складники. Ринковий складник охоплює процеси формування факторних доходів населення через ринок праці, підприємницьку діяльність,

отримання доходів від ділових активів та власності. Неринковий складник включає такі шляхи отримання доходів, як соціальні трансферти держави, приватні трансферти та формування доходів у натуральній формі в особистому підприємстві господарстві [3, с. 48].

Не викликає сумнівів той факт, що доходи населення відіграють значну роль у розвитку всієї країни. І саме рівень розвитку економіки країни визначає мотивацію домогосподарств під час формування заощаджень.

Розглянемо динаміку доходів і заощаджень населення і спробуємо дослідити трансформацію заощаджень у банківські ресурси (табл. 1).

Дані таблиці дають змогу спостерігати схильність громадян України до заощаджень, про що свідчить динаміка відношення заощаджень населення до доходів. Окрім того, динаміка обсягів доходів та заощаджень населення протягом досліджуваного періоду загалом є зростаючою, окрім 2018 та 2019 рр., при цьому доходи населення зростали набагато більш стабільно, ніж заощадження, яким властива стрибкоподібна, нестійка динаміка. У 2018 р. частка заощаджень значно зменшилася, до 0,25%, а в 2019 році – до 3,14%. Такі значення показників зумовлені значними фінансовими потоками, що рухаються поза межами банківської системи та офіційної фінансової звітності.

Виходячи з даних, котрі представлені в табл. 2, можна побачити, що грошовий агрегат М0 у 2005 р. становив 60 231 млн грн, та до кінця 2019 р. цей показник перетнув позначку у 384 366 млн грн. Грошовий агрегат М0 включає готівкові кошти в обігу поза депозитними корпораціями, який містить у собі кошти населення, які за певних умов можуть перетворитися на банківський ресурс.

При цьому співвідношення грошового агрегату М0 і М3 в Україні протягом 2005–2019 рр. залишається стабільно високим – 27%.

Таблиця 1

Динаміка доходів, витрат і заощаджень населення в Україні протягом 2005–2019 рр.

рік	доходи населення, млрд грн	витрати населення, млрд грн	заощадження населення, млрд грн	частка заощаджень у доходах, %
2005	381,40	335,80	45,60	11,96
2006	472,10	427,90	44,20	9,36
2007	623,30	575,50	47,80	7,67
2008	845,60	793,60	52,00	6,15
2009	894,30	813,90	80,40	8,99
2010	1101,20	939,30	161,90	14,70
2011	1266,80	1143,60	123,20	9,73
2012	1457,80	1353,20	104,60	7,18
2013	1548,73	1304,03	244,70	15,80
2014	1516,77	1316,76	200,01	13,19
2015	1735,86	1553,75	182,11	10,49
2016	1989,77	1815,14	174,63	8,78
2017	2475,83	2297,57	178,26	7,20
2018	3213,5	3205,6	7,90	0,25
2019	3699,3	3815,5	-116,20	-3,14

Джерело: побудовано на основі [4]

На даній діаграмі можна побачити стійке співвідношення грошових агрегатів М0 та М3 рівні 27% у період із 2005 по 2019 р. Цікаво, що лише близько 50% заощаджень населення стають ресурсами банків. Значна ж частина заощаджень залишається на руках у населення у вигляді готівки.

Слід зазначити, що за останні три роки депозити мали позитивну динаміку. Одним чинником, який створював протягом останніх років передумови для успішного залучення заощаджень населення до банківської системи, є недостатня привабливість альтернативних варіантів інвестування коштів.

Очевидна залежність обсягів депозитів від депозитної ставки. І якщо враховувати поступове зниження облікової ставки, то можна очікувати зменшення зацікавленості домогосподарств у такому інструменті, як банківський депозит, для примноження власних заощаджень. Ця ситуація вимагає від держави, НБУ та банків конкретних і злагоджених дій.

1. Якісне вдосконалення існуючих видів депозитних банківських продуктів населенню та пошук можливих варіантів їх модифікації з метою підвищення комфортності й задоволення потреб наявних клієнтів банку, особливо з урахуванням новітніх реалій української економіки, і залучення нових клієнтів [6, с. 285].

2. Підвищення рівня захисту (гарантування) вкладів громадян. На сучасному етапі розвитку банківського бізнесу використовуються переважно коротко- та середньострокові депозити населення, що не лише зумовлює строкову незбалансованість активів та пасивів банків, а й вимагає запровадження системних дій зі стабілізації зазначеного джерела. Як переконливо доводить світова та вітчизняна практика, одним із дієвих засобів стабілізації депозитів як джерела банківських ресурсів є надання додаткових гарантій надійності та безпеки вкладникам, що досягається через страхування депозитних вкладів. Доцільним є запровадження комбінованої системи гарантування депозитних

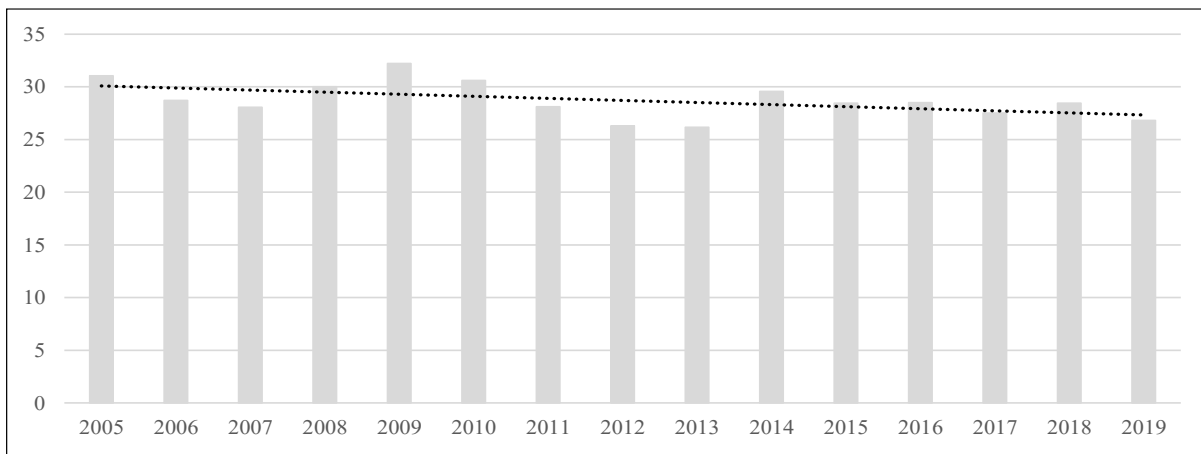

Рис. 1. Динаміка М0/М3 в Україні протягом 2005–2019 рр.

Таблиця 2

Динаміка грошових агрегатів М0 і М3 в Україні протягом 2005–2019 рр.

Рік	М0, млн грн	М3, млн грн	готівка поза банківською системою відносно М3 (М0/М3), %
2005	60231	194071	31,04
2006	74984	261063	28,72
2007	111119	396156	28,05
2008	154759	515727	30,01
2009	157029	487298	32,22
2010	182990	597872	30,61
2011	192665	685515	28,11
2012	203245	773199	26,29
2013	237777	908994	26,16
2014	282947	956728	29,57
2015	282673	994062	28,44
2016	314392	1102700	28,51
2017	332546	1208859	27,51
2018	363629	1277635	28,46
2019	384366	1438310	26,72

Джерело: складено на основі [5]

Рис. 2. Фактична дохідність депозитів населення у національній валюті терміном розміщення до 1 року та обсяги депозитів населення у 2005–2019 рр.

вкладів населення в Україні, в якій система базового гарантування вкладів на суму до мінімального ліміту через ФГВФО доповнюється системою додаткового гарантування вкладів на суму більше ліміту через систему страхового ринку [7, с. 280–281].

3. Формування більшої довіри населення до банківської системи шляхом формування іміджу стабільності банку. При цьому можна виділити такі рівні формування іміджу стабільності банку: стабільність по суті (фактична стабільність) – дотримання всіх установлених нормативів НБУ, підвищення якості активів та кредитного портфеля, стійкість і збалансованість ресурсної бази, прибуткова діяльність банку тощо; поширення інформації про банківську стабільність – забезпечення публічності та інформаційної відкритості банку, широке анонсування відомостей про роботу банку в різноманітних ЗМІ, формування іміджу стабільної та відкритої фінансової установи; компетентні підтвердження стабільності банку – участь у публічних рейтингах авторитетних рейтингових агентцій, експертних опитуваннях, аналітичних оглядах і публікаціях фахівців банківської галузі [8, с. 43].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проведене наукове дослідження дає нам змогу зробити такі висновки. По-перше, дефініція «заощадження» є одним із головних понять економічної теорії, при цьому головним чинником формування заощаджень виступає саме рівень доходів населення. По-друге, слід зазначити, що в сучасних умовах господарювання та в умовах економічного зростання України залучення тимчасового вільних заощаджень населення може бути охарактеризовано такою тезою: тоді як господарюючі суб'єкти займаються пошуком доступних джерел фінансування своїх інвести-

цій, значна частина заощаджень накопичується у формі національної та іноземної валют.

З огляду на низьку привабливість альтернативних варіантів вкладення коштів населенням (у недержавні пенсійні фонди, страхування життя, інститути спільного інвестування, нерухомість тощо), найближчим часом саме банківські депозити залишаться основним засобом їх інвестування.

Однак формування ресурсного потенціалу банків на основі заощаджень населення має відбуватися на основі поєднання інструментів усіх рівнів ієрархії (вплив НБУ, банківського сектору та окремих банків).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. McConnell C.R., Brue S.L., Flynn S.M. Economics: principles, problems, and policies. Boston : McGraw-Hill Irwin, 2009.
2. Доходи та заощадження в перехідній економіці України / В. Бандера та ін. ; за ред. С. Панчишина, М. Савлука. Львів : ЛНУ, 2003. 406 с.
3. Степанова А., Удод Є. Заощадження домогосподарств як важливий інвестиційний ресурс країни. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2012. Вип. 136. С. 45–50.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 10.02.2021).
5. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення: 10.02.2021).
6. Шейко О.П., Стороженко О.О. Роль заощаджень населення у формуванні ресурсної бази банків України в сучасних умовах. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2014. Вип. 1. С. 279–286.
7. Коваленко В.В., Сергєєва О.С. Заощадження населення у забезпеченні фінансових ресурсів банків. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 28. С. 275–283.
8. Добровольська І.О. Механізми формування ресурсного потенціалу банків на основі заощаджень населення. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2014. № 3. С. 41–44.

REFERENCES:

1. McConnell C. R., Brue S. L., Flynn S. M. (2009). *Economics: principles, problems, and policies*. Boston, McGraw-Hill Irwin.
2. Bandera, V., Buniak, V.B., Vatamaniuk, Z.H. et al. (2003), *Dokhody ta zaoshchadzhennia v perekhidnii ekonomitsi Ukrainy* [Income and savings in transition economies Ukraine], LNU im. Franka, Lviv, Ukraine, 406 p. (in Ukrainian)
3. Stepanova A., Udod Ye. (2012) *Zaoshchadzhennya domo-hospodarstv yak vazhlyvyi investytsiynny resurs krayiny* [Household savings as an important investment resource of the country] *Visnyk Kyivskoho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*. Vol. 136. pp. 45-50. (in Ukrainian)
4. Official site of State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed (10.02.2021))
5. Official site of National Bank of Ukraine. URL: <https://bank.gov.ua> (accessed 10.02.2021)
6. Sheyko O.P., Storozhenko O.O. (2014) *Rol' zaoshchadzhenn' naselelnya u formuvanni resursnoyi bazy bankiv Ukrainy v suchasnykh umovakh* [The role of savings in the formation of Ukrainian banks' resource base in modern conditions]. *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*. vol. 1, pp. 279-286 (in Ukrainian)
7. Kovalenko V.V., Serhyeyeva O.S. (2019) *Zaoshchadzhennya naselelnya u zabezpechenni finansovykh resursiv bankiv* [Public savings in support of financial resources of banks]. *Infrastruktura rynku*. Vol. 28, pp. 275-283. (in Ukrainian)
8. Dobrovol'ska I. O. (2014) *Mekhanizmy formuvannya resursnoho potentsialu bankiv na osnovi zaoshchadzhenn' naselelnya* [Mechanisms of formation of resource potential of banks based on household savings] *Visnyk Universytetu bankivskoyi spravy Natsional'noho banku Ukrainy*. vol. 3, pp. 41-44. (in Ukrainian)

УДК 336.64

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-33>

Степура В.В.

*кандидат економічних наук, доцент,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля*

Stepura Viktor

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University*

СУТНІСТЬ ТЕХНОЛОГІЇ БЛОКЧЕЙН ТА ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ У ФІНАНСОВІЙ СФЕРІ

THE ESSENCE OF BLOCKCHAIN TECHNOLOGY AND ITS APPLICATION IN THE FINANCIAL SPHERE

АНОТАЦІЯ

У статті надано теоретичне обґрунтування сутності технології блокчейн як економічної категорії. Визначено об'єкт та суб'єкти блокчейну, сформовано притаманні йому функції та принципи. Запропоновано підхід до класифікації видів блокчейну, що дає змогу комплексно підійти до дослідження процесу використання технології блокчейн у фінансовій сфері. Охарактеризовано та покроково розкрито процес блокчейну. Процес описано в універсальному вигляді, що підходить для роботи з будь-якими проектами на основі розподіленої бази даних. Наведено приклади застосування технології блокчейн в банківському секторі, страхуванні, бухгалтерії та аудиті, на ринку цінних паперів, роботі з розумними контрактами та інших сферах. Сформовано висновки та надано прогноз розвитку ринку блокчейну.

Ключові слова: блокчейн, криптовалюта, транзакція, децентралізована база даних, реєстр, мережа.

АННОТАЦИЯ

В статье проведено теоретическое обоснование сущности технологии блокчейн как экономической категории. Определены объект и субъекты блокчейна, сформированы присущие ему функции и принципы. Предложен подход к классификации видов блокчейна, что позволяет комплексно подойти к исследованию процесса использования технологии блокчейн в финансовой сфере. Охарактеризован и пошагово раскрыт процесс блокчейна. Процесс описан в универсальном виде, подходящем для работы с любыми проектами на основе распределенной базы данных. Приведены примеры применения технологии блокчейн в банковском секторе, страховании, бухгалтерии и аудите, на рынке ценных бумаг, работе с умными контрактами и других сферах. Сформированы выводы и дан прогноз развития рынка блокчейна на ближайшие годы.

Ключевые слова: блокчейн, криптовалюта, транзакция, децентрализованная база данных, реестр, сеть.

ANNOTATION

The constant demand of society to improve the speed and security of business processes is the driving force behind the emergence of new technologies and solutions, one of which is the blockchain. The article provides a theoretical substantiation of the essence of blockchain technology as an economic category. The object and subjects of the blockchain are defined, its inherent functions and principles are formed. The article also proposes an approach to the classification of blockchain types, all this allows a comprehensive approach to the study of the process of using blockchain technology in the financial sphere. The paper describes and reveals the blockchain process step by step. The process is described in a universal way, suitable for working with any projects based on a distributed database. The article provides examples of the use of blockchain technology in various areas of financial

activity. In the banking sector, blockchain can improve the security and speed of domestic and international payments, and such payments will also be practically free for the parties. In insurance, the introduction of blockchain technology will help companies instantly exchange customer data, and the use of smart contracts will speed up the work with insurance policies. Thanks to the blockchain in accounting, information about transactions, contracts, etc. will be recorded in the general register in real time, so the verification of compliance with legal norms will occur automatically. This will significantly increase the operational efficiency of organizations. The use of blockchain in audit will make this process more transparent, and the time of its implementation will be significantly reduced due to reliable and up-to-date accounting records between counterparties. In the securities market, the blockchain will digitize securities, which will increase their liquidity, as well as help to better comply with the law, and will allow flexible transfer and accounting of ownership of such assets. In working with smart contracts, thanks to the code running on the blockchain, the contract can be executed automatically. At the end of the article, the conclusions are formed and the forecast of the development of the blockchain market for the coming years is given.

Key words: blockchain, cryptocurrency, transaction, decentralized database, registry, network.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Технологія блокчейн з'явилася у 2009 р. для запуску в обіг біткоїнів і спочатку використовувалася виключно для управління криптовалютами. Однак від моменту появи блокчейну сфера його застосування значно розширилася. Зараз існують нові шляхи використання технології, у тому числі в торговій звітності; під час безготівкових розрахунків, перевірок і виплат; у бухгалтерському обліку; аудиті; управлінському і фінансовому обліку; управлінні ризиками, комплаєнсом. Рушійною силою таких змін є постійний запит суспільства на пришвидшення та забезпечення бізнес-процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Через те, що блокчейн відносно нещодавно отримав застосування у сферах фінансової діяльності на нашому ринку, наукові дослідження вітчизняних учених носять несистемний характер. Окремими питаннями функціонування блокчейн техноло-

гій займалися Г.М. Лозова, О.В. Чеберяко [1], В.П. Вишневецький [2], А.А. Кудь [3]. Результати основних наукових досліджень у цій галузі нині належать зарубіжним ученим, таким як С. Равал [4], Д. Дрешер [5], Л. Лелу [6], Алекс та Дон Тапскотт [7], Уильям Могайар [8], Мелані Свон [9] та ін.

Формування цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є обґрунтування сутності блокчейну як економічної категорії та можливостей його застосування у фінансовій сфері; формування загальної класифікації видів блокчейну, виокремлення його принципів та функцій; надання поетапної характеристики процесу блокчейну в узагальненому вигляді.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дослівно блокчейн означає «ланцюжок блоків» (block – блок, chain – ланцюжок). У своїй праці М. Свон наводить таке визначення блокчейну: «Багатофункціональна і багаторівнева інформаційна технологія, призначена для надійного обліку різних активів. Потенційно ця технологія охоплює всі без винятку сфери економічної діяльності і має безліч сфер застосування. У їх числі: фінанси і економіка, операції з матеріальними і нематеріальними активами, облік у державних і приватних організаціях та організаціях змішаного типу» [9].

Д. Дрешер під терміном «блокчейн» розуміє так: «Це повністю розподілена пірінгова система журналу обліку, що використовує програмний модуль, що реалізує алгоритм, який обробляє інформаційний зміст упорядкованих взаємопов'язаних блоків даних як єдине ціле за допомогою криптографічних технологій і технологій захисту даних для забезпечення і підтримки цілісності цієї системи» [5].

С. Равал визначає блокчейн як «базу даних із широкомасштабним тиражуванням усіх транзакцій у мережі Bitcoin. Ланцюжок блоків використовує механізм консенсусу (погодження) з назвою «доказ виконання роботи» (proof-of-work), що запобігає проблемі подвійних витрат (double-spending) у Мережі, котра десятиліттями переслідувала криптологів. Під подвійними витратами мається на увазі проблема, коли шахрай може вдруге вимагати оплати, заперечуючи успішність першої транзакції» [4].

Л. Лелу пропонує таке розуміння блокчейну: «Розподілена база даних транзакцій, яку можна порівняти з величезним децентралізованим і розподіленим гробсбухом, де завдяки Інтернету прозора захищена й автономно зберігаються та перетворюються величини і дані, при цьому центральний контролюючий орган відсутній. Ця книга активна, складена в хронологічному порядку, розподілена, верифікована і захищена від фальсифікації за допомогою системи розподілу довіри (консенсусу) між учасниками (вузлами). Кожен учасник мережі має актуальну копію цього «гробсбуху», зміст якого весь час синхронізується з усіма іншими учасниками» [6].

Алекс Тапскотт та Дон Тапскотт вважають, що блокчейн варто розглядати як «відкритий вихідний код: будь-хто може вільно його завантажити і використовувати, а також розробити на його основі нові інструменти для управління мережевими транзакціями» [7].

У. Могайар вважає, що блокчейн – це «обмінна мережа для переміщення транзакцій, вартості, активів між рівними партнерами без допомоги посередників. Блокчейн виглядає як розподілена база даних, система, за якої інформація зберігається не на якомусь одному централізованому носії, а одночасно на всіх комп'ютерах, які є в даній системі» [8].

Провівши аналіз сучасних наукових праць, можна зробити висновок, що блокчейн – це розподілена база даних, яка зберігає інформацію про всі транзакції учасників системи у вигляді «ланцюжка блоків». Доступ до реєстру є в усіх користувачів блокчейну, які колективно підтверджують істинність інформації в базі даних. Блокчейн може застосовуватися для фінансових операцій, ідентифікації користувачів, створення технологій кібербезпеки та ін.

Виходячи із сутності блокчейну, можна зробити висновок, що це система. Вона складається з користувачів (суб'єктів), кожен з яких зберігає ланцюжок блоків, що виступає об'єктом.

Користувачем системи блокчейн називають будь-яку фізичну особу, фізичну особу – підприємця або юридичну особу, яка за допомогою технічного обладнання підтримує працездатність системи блокчейн, зберігає копії блокчейну і тим самим захищає інформацію від втрати або підробки, підтверджує транзакції та перевіряє транзакції, які зареєстрували інші користувачі.

Об'єктом системи блокчейн виступає ланцюжок блоків. Ланцюг блокчейну нерозривний, оскільки кожен блок містить посилання на попередній. Блоки не можна змінити або видалити, можна тільки додати нові. Таким чином, завжди можна відновити історію переходів конкретного активу з рук в руки і дізнатися його нинішнього власника.

Предметом блокчейну є взаємовідносини між учасниками транзакцій у процесі їх проведення.

Сутність технології блокчейну дає змогу умовно виділити два його види:

- публічний блокчейн – повністю децентралізований. У такому виді блокчейну відсутні особи, які володіють контролем над ним. Будь-який користувач може бачити транзакції та надсилати власні транзакції на підтвердження;
- приватний блокчейн – базується на тих самих принципах, однак «адмініструється» конкретними особами або корпоративно. Для підключення до такого блокчейну необхідний дозвіл «адміністратора». Приватний блокчейн за своєю суттю є розподіленою приватною базою даних.

Як свого часу Інтернет одночасно був мережею, платформою розроблення, платформою

транзакцій, посередником і ринком, так блокчейн зараз розвиває цю множинність функцій. Він одночасно виконує такі функції:

Безпекова функція. Передусім блокчейн функціонує як інструмент безпеки і підвітності для бізнесу. Із погляду безпеки, оскільки блоки інформації зберігаються і перевіряються на кількох пристроях у мережі, ланцюжок блоків не може контролюватися одним об'єктом. Для зміни будь-якого фрагмента інформації потрібно перевизначити всю мережу блокчейн, яка складається з безлічі пристроїв і встановлених правил. По суті, маніпуляції з даними стають неможливими. Окрім того, через розподілений характер технології блокчейн він не має єдиної точки відмови, тому ймовірність простою мережі знижується. Якщо відбувається збій, кожен пристрій має повну копію блокчейну, тому дані ніколи не губляться.

Окрім того, блокчейн створює безперечний, незмінний запис даних, який є безпечним, конфіденційним і перевіреним у мережі. Ця інформація може допомогти організаціям забезпечити дотримання певних нормативних вимог або галузевих керівних принципів і може виявитися безцінною, якщо організація зіткнеться з аудитором або судовим позовом.

Не менш важливим є те, що блокчейн є механізмом, що забезпечує найвищу ступінь відповідальності кожного. Унеможливорюються пропущені транзакції, людські або машинні помилки, або навіть обмін, який не був проведений за згодою сторін-учасниць. Іншими словами, блокчейн створює найвищий рівень довіри до даних. Це важливо не лише для додатків блокчейна біткоїнів, а й для багатьох видів записів або даних транзакцій, для захисту та аутентифікації цифрових активів.

Функція криптовалюти. Функція цифрової валюти, ймовірно, є найбільш «видимим» елементом блокчейну, особливо якщо він є публічним, наприклад як біткоїн (BTC) або Ethereum (ETH). Криптовалюта, як правило, – це економічний проксі-сервер для посередницьких операцій та безпеки блокчейну. Іноді він представлений маркером, який є іншою формою репрезентації базової криптовалюти. Однією зі складних проблем з криптовалютами є їх цінова волатильність, якої досить, щоб відлякати більшість споживачів. Оскільки криптовалюта набуває все більшого визнання і розуміння, її майбутнє буде менш невизначеним, що призведе до більш стабільної та плавної кривої прийняття. За межами операцій блокчейну криптовалюта аналогічна будь-якій іншій валюті. Біткоїн може бути проданий на біржах, і його можна використовувати для покупки або продажу товарів і послуг.

Функція блокчейну як ринку фінансових послуг. Гроші лежать в основі блокчейнів, заснованих на криптовалюти. Якщо до криптовалюти ставитимуться як до звичайної валюти, вона може стати частиною фінансового інстру-

менту, що призведе до розроблення цілої низки нових фінансових продуктів. Технології блокчейну пропонують інноваційне середовище з неймовірними можливостями для наступного покоління фінансових послуг. У міру того як волатильність криптовалютних платежів знизуватиметься, їх популярність стане рости. Похідні інструменти, опціони, свопи, синтетичні інструменти, інвестиції, позики та багато інших традиційних інструментів матимуть свою криптовалютну версію, тому виникне новий ринок для торгівлі фінансовими послугами.

Функція блокчейну як транзакційної платформи. Блокчейн дає змогу автоматизувати транзакції, не залучаючи при цьому третю сторону. Блокчейн-мережа може перевіряти безліч транзакцій, пов'язаних із вартістю, цифровими грошима або активами, які були оцифровані. Кожен раз, коли досягається консенсус, транзакція записується у «блок», який є місцем зберігання. Блокчейн відстежує ці транзакції, які згодом можуть бути перевірені як ті, що відбулися. Таким чином, блокчейн є гігантською платформою, здатною обробляти як мікротранзакції, так і великі ціннісні транзакції.

Функція децентралізованої бази даних. Блокчейн руйнує традиційну парадигму бази даних/обробки транзакцій. Блокчейн схожий на місце, де ви наполовину публічно зберігаєте будь-які дані в лінійному контейнерному просторі (блоці). Будь-хто може переконатися, що ви розмістили цю інформацію, тому що на контейнері є ваш підпис, але тільки ви (або програма) можете розблокувати те, що знаходиться всередині контейнера, тому що тільки ви надійно тримаєте секретні ключі від цих даних. Блокчейн також являє собою розподілений загальнодоступний реєстр цінностей із відмітками часу, який відстежує кожен транзакцію, що коли-небудь оброблялася в його мережі, це дає змогу комп'ютеру користувача перевіряти достовірність кожної транзакції так, щоб не було подвійних витрат. Цей реєстр може ділитися між декількома сторонами, і він може бути приватним або публічним [8].

Підґрунтям функціонування блокчейну виступає низка принципів:

Принцип розподіленого реєстру. Блокчейн побудований за принципом книги обліку і розподілений між усіма учасниками.

Принцип децентралізації і відмови від посередництва. Блокчейн не контролюється жодним центральним органом, у цій довірительній системі відносин між двома учасниками немає третіх осіб. Принцип відмови від посередників, або видалення третьої довіреної особи, є самою суттю технології блокчейну.

Принцип консенсусу. Факт прийняття транзакції або відмови від неї є результатом розподіленого консенсусу, а не рішення якогось централізованого інституту. У блокчейні реєстр власників не зберігається на сервері однієї організації. Його копії одночасно оновлюються на

багатьох незалежних комп'ютерах, об'єднаних через Інтернет. Як наслідок, у блокчейні реєстри з даними про власників активів неможливо підробити, адже ці дані зберігаються на комп'ютерах величезного числа учасників мережі. А щоб інформація у всіх користувачів була абсолютно повною і вірною, у блокчейні ввели поняття «консенсус». Якщо деякі учасники мережі вимкнуть свої комп'ютери і частина транзакцій у них не відіб'ється або їхні записи виявляться невірними, це не вплине на роботу мережі. Процедура консенсусу, тобто досягнення згоди, дасть змогу відновити вірну інформацію.

Принцип незмінності і стійкості. У системі, побудованій на основі блокчейну, всі записи незворотні і недоступні для фальсифікації. Іншими словами, коли щось реєструється у цій системі, воно зберігається постійно і доступно для ознайомлення всім учасникам, записи неможливо змінити або знищити.

Принцип довіри і прозорості. Розділяються дані, операції і консенсус. Робота з використанням механізму колективного консенсусу, а також використання величезної відкритої книги обліку, децентралізованої і розділеної між учасниками, тягнуть за собою довіру, прозорість і почуття спільності. Вільний і безкоштовний блокчейн абсолютно прозорий: він дає змогу отримати доступ до вихідного коду платформи, ознайомитися з інформацією та історією всіх транзакцій або подій, що сталися з моменту створення блокчейну.

Незважаючи на різноманітність сфер застосування блокчейну, технологія його роботи має набір обов'язкових елементів. Для створення і

роботи блокчейну необхідні реєстр (рядок блоків, наприклад біткоїн), шифрування з ключами для захисту угоди, алгоритм для перевірки транзакцій (на основі консенсусу), а також однорангова мережа (комп'ютерна мережа, заснована на рівноправності учасників).

Для прикладу розглянемо типову схему реалізації технології блокчейн, розділивши її на п'ять етапів (рис. 1):

Етап 1: Два учасники погоджують умови транзакції (передачу грошей, активи, фінансові документи і т. д.).

Етап 2: Транзакції передаються в мережу і збираються у блок, кожен блок має номер і хеш попереднього блоку.

Етап 3: Журнал «сканується» членами мережі. За допомогою аналізу його хронології члени мережі засвідчуються, що продавець дійсно володіє заявленими активами або фондами, які він продає.

Етап 4: Якщо все в порядку, транзакція підтверджується і додається в останній блок ланцюга, яка містить інформацію про всі попередні транзакції.

Етап 5: Журнал розповсюджується серед всіх учасників мережі. Його поширеність забезпечує його захищеність. Для фальсифікації транзакції необхідно було б змінити журнали у всіх членів (вузлів) мережі.

Завдяки універсальній технології блокчейн може застосовуватися в багатьох сферах економіки та суспільства. Наведемо список деяких сфер застосування блокчейну:

Міжнародні платежі. Завдяки блокчейну платежі проходять миттєво і практично безкоштовно між двома сторонами. Викорис-

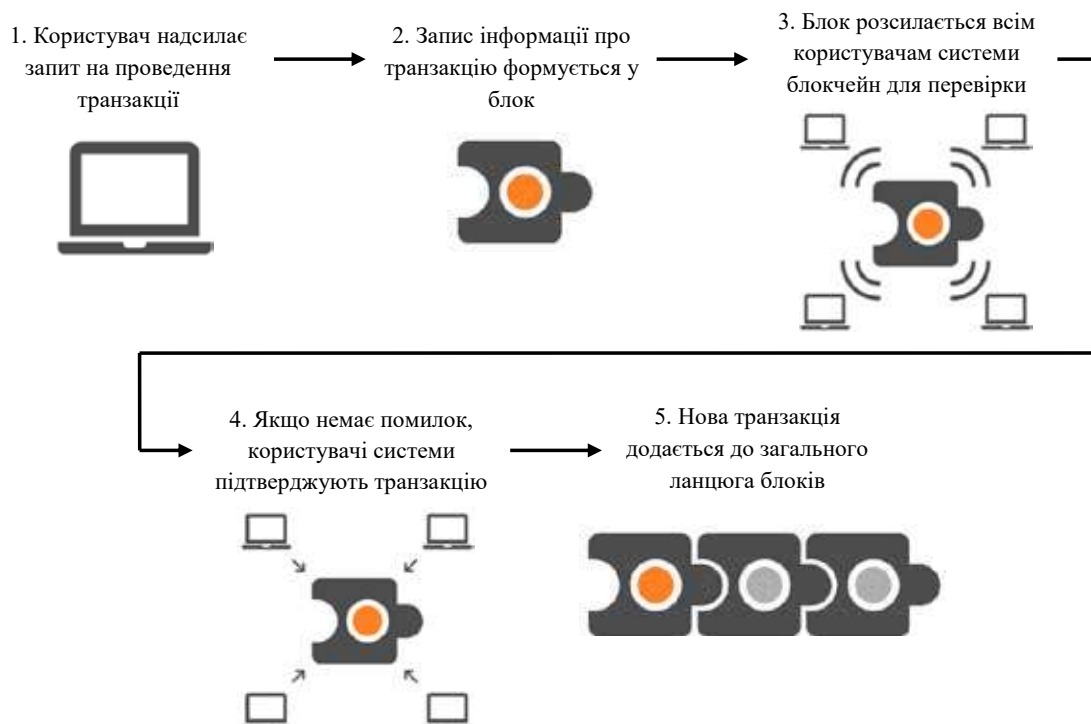

Рис. 1. Схема роботи технології блокчейн

тання блокчейн-технологій для здійснення платежів між різними фінансовими установами та клієнтами може значно скоротити витрати банків, а також прибере необхідність у складній інформаційній структурі. Окрім того, це може підвищити рівень безпеки і швидкість внутрішніх і міжнародних платежів.

Цінні папери. Традиційний спосіб торгівлі цінними паперами вимагає досить складних процедур їх обліку, в яких беруть участь такі сторони, як брокери, біржі, банки-депозитарії, центральні депозитарії цінних паперів і так далі. Перенесення цінних паперів у цифровий вигляд підвищить їхню ліквідність, а також допоможе ефективніше дотримуватися виконання законодавства, гнучко передавати і враховувати права власності на такі активи.

Бухгалтерія. У цій сфері блокчейн здатний зробити справжній переворот, адже зараз кожна компанія веде бухгалтерські операції окремо, потрібні час і людський ресурс, щоб звірити дані. Блокчейн вирішить цю проблему: інформація про транзакції, договори і т. п. записуватиметься у загальний реєстр у режимі реального часу, тому перевірка відповідності правовим нормам відбуватиметься автоматично. Це значно підвищить операційну ефективність організацій.

Аудит. Достовірні й актуальні бухгалтерські записи між контрагентами зроблять процес аудиту більш прозорим, значно скоротять час його проведення. Замість перевірки величезних обсягів щоденних транзакцій аудиторі зможуть приділяти більше уваги дійсно складним і суперечливим питанням. Таким чином, автоматизація процесів призведе не до зникнення професії аудитора або бухгалтера, а до еволюції їх ролі в компанії.

Страховання. Страхові компанії можуть упровадити технологію блокчейн для миттєвого обміну даними про клієнтів. Так, якщо людина, застрахована різними компаніями, змінює адресу, їй достатньо відправити оновлену інформацію в одну з них, і всі дані будуть передані іншим страховикам. А якщо вона пред'являє запит по одному зі страхових полісів, розумний контракт блокчейн-проекту повідомить про це інші компанії для ініціювання паралельних запитів із того ж приводу. Окрім іншого, блокчейн-платформа допоможе виявляти випадки шахрайства, наприклад у разі раптового придбання кількох полісів для страхування життя незадовго до смерті їхнього власника або в разі навмисного пошкодження майна. Страхування є одним із секторів, де технологія блокчейн або розподіленої бухгалтерської книги забезпечує значне підвищення ефективності.

Держава. Блокчейн може стати ефективним інструментом боротьби з корупцією. Блокчейн забезпечує посилений нагляд за підприємствами, урядами та зацікавленими сторонами, тим самим обриваючи багато корупційних зв'язків. Блокчейн може покінчити з бюрократією в дер-

жавних органах. Завдяки прозорій і децентралізованій системі перевірка даних може здійснюватися будь-яким учасником, що дасть змогу зміцнити довірчі стосунки державних органів із громадянами. Різноманітність урядових функцій забезпечує неймовірно широке поле діяльності для блокчейн-технологій. Приклади використання блокчейну в держорганах включають голосування, автоматизовану реєстрацію даних, ведення обліку, транзакції і звірку рахунків, соціальну й гуманітарну допомогу, ринки активів та надання окремим особам контролю над своїми конфіденційними даними і медичними записами.

Електронна комерція. Блокчейн гарантує прості і безпечні платежі в Інтернеті. Одна з місій, яку покладають на блокчейн, – зміна комерційної екосистеми Інтернету. На зміну великим маркетплейсам, які заробляють на посередництві, повинні прийти вільні мікроринки. Упровадження ВВЕР-платформ (blockchain based eCommerce platform) дасть змогу продавцю і покупцю взаємодіяти безпосередньо. Децентралізовані комерційні майданчики зможуть позбутися національного тиску і гегемонії будь-якої компанії. Доступний поріг входження в бізнес за рахунок здешевлення логістики, відсутності монополії та інших чинників збільшить число гравців на ринку глобального eCommerce.

Логістика. Блокчейн пропонує управління процесами і контрактами за допомогою алгоритмічних процесів. Буквально кожен етап перевезення і доставки вантажів можна відстежити за допомогою блокчейн-технологій. Подібні логістичні додатки дадуть змогу зрозуміти, де знаходиться замовлення в дану хвилину, в яких умовах зберігається, хто відповідає за результат. Усе це дає змогу вивести логістику на якісно новий рівень, скоротити витрати, виключити корупційний складник, скасувати структури, які виступають довіреною стороною в угоді.

Розумні активи. Блокчейн-технологія може бути використана для ведення будь-яких видів реєстрів, інвентаризації та обліку операцій з активами у фінансовій сфері, різних галузях економіки, під час грошових розрахунків, в операціях із реальними (предмети фізичного світу) і нематеріальними (голосування, ідеї, репутація, наміри, медичні дані та інформація) активами. Таке використання блокчейн-технології створює можливості для розвитку різних класів додатків у всіх сегментах бізнесу, пов'язаних із грошима, ринками і фінансовими угодами. Актив, представлений на блокчейні, стає розумним активом, угоди з яким можна здійснювати за допомогою розумних контрактів. Основна ідея розумних активів – здійснення угод із будь-власністю в моделях на основі блокчейну [9].

Розумні контракти. Загальний сенс розумних контрактів на основі блокчейну впливає з ідеї розумних активів. У контексті блокчей-

ну контракти, або розумні контракти, означають угоди в розподіленому журналі записів, не обмежені простою купівлею-продажем. У них можуть бути вбудовані більш складні інструкції. Контракт у традиційному розумінні являє собою угоду між двома або більше сторонами про виконання або невиконання будь-якої дії в обмін на щось. Кожна зі сторін повинна довіряти іншій стороні, щоб виконати свою частину зобов'язань. На відміну від традиційного контракту розумні контракти хоча й виглядають як угоди про виконання або невиконання дій, але при цьому вони усувають необхідність довіри між сторонами. Причина в тому, що розумний контракт як визначається, так і виконується автоматично завдяки коду, що працює на блокчейні, це не залишає простору для «людського фактору». Розумні контракти володіють трьома головними властивостями: автономністю, самодостатністю і децентралізацією. Автономність означає, що після того, як контракт запущений, немає необхідності в його подальшій взаємодії з ініціатором. Самодостатність контракту забезпечує мобілізацію ресурсів і передбачає, що контракти здатні збирати кошти, надаючи послуги або випускаючи цінні папери, і витратити їх на необхідні ресурси, наприклад обчислювальну потужність або сховище. Розумні контракти децентралізовані, тобто вони не зосереджені на одному центральному сервері, а розподілені по вузлах мережі, де вони самостійно виконуються. Класичний приклад розумних контрактів у вигляді автоматично виконуваного коду – торговий автомат. На відміну від продавця-людини торговий автомат діє на основі алгоритму. Кожен раз виконується одна й та сама інструкція. Після внесення грошей і вибору товару автомат видає цей товар покупцеві. Автомат не може «виконати контракт частково» (якщо він справний). Аналогічно, розумний контракт не може не виконати заздалегідь визначений код [9].

Проекти розроблення гаманців. Мабуть, головна категорія додатків, створюваних на основі протоколів блокчейну, – це гаманці. Гаманці, безсумнівно, є головним елементом інфраструктури для криптовалют, оскільки вони являють собою механізм безпечного зберігання і переказу біткоїнів та інших криптографічних активів [9].

Краудфандінг. Інший яскравий приклад оновлення фінансових сервісів за допомогою децентралізованих моделей на основі блокчейну – це краудфандінг. Його суть полягає у тому, що моделі однорангового збору коштів можуть усунути необхідність традиційної схеми фінансування стартапів за рахунок венчурного капіталу. Однак якщо раніше для запуску краудфандінгу був потрібний централізований сервіс на зразок Kickstarter або Indiegogo, то тепер завдяки краудфандінговим платформам на основі блокчейн-технології потреба в посереднику повністю відпадає. За допомогою кра-

удфандінгових платформ на основі блокчейну стартапи можуть збирати кошти, випускаючи власні цифрові валюти і продаючи «кriptoакції» своїм першим інвесторам. Інвестори при цьому отримують токени, що позначають акції того стартапу, який вони підтримують [9].

Зберігання даних. Оскільки блокчейн за своєю суттю – це розподілена база даних, у ній можна зберігати будь-яку інформацію, не тільки записи про транзакції. Такий підхід дасть змогу забезпечити надійність і доступність інформації для всіх учасників мережі в будь-який час. Однак у системах розподіленого зберігання даних на блокчейні дані шифруються і розподіляються між вузлами мережі, що робить процес зміни даних дуже повільним і ненадійним.

Переваги застосування технології блокчейн, такі як децентралізація, швидкість та прозорість транзакцій, зниження тразакційних витратків та ін., роблять цей інструмент популярним та перспективним. Так, у 2016 р. Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO) було створено комітет для напрацювання міжнародного стандарту з технологій блокчейн [10]. Разом із тим галузева аналітична фірма Gartner прогнозує, що до початку 2025 р. обсяг бізнесу, котрий забезпечується блокчейном, досягне 176 млрд дол. США [11].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що блокчейн є ефективним та безпечним інструментом для вирішення широкого кола завдань економічного та суспільного характеру. Технологія блокчейн має потенціал, здатний трансформувати підхід до управління ланцюгами поставок, здійснення транзакцій та обміну активами, бухгалтерського обліку й аудиту. Окрім того, блокчейн може бути корисним у сфері державного управління та громадського контролю над державними органами. Таким чином, безперечною перевагою блокчейну є його універсальність – технологія придатна для роботи з будь-якими проектами на основі розподіленої бази даних.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Лозова Г.М., Чеберяко О.В. Застосування блокчейн-технологій у діяльності територіальних громад. *Актуальні питання розвитку економічної науки та її вплив на становлення громадянського суспільства* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Рівне : О. Зень, 2018. С. 228–234.
2. Смарт-промисловість в епоху цифрової економіки: перспективи, напрями і механізми розвитку : монографія / В.П. Вишневецький та ін. ; за ред. В.П. Вишневецького. Київ : Інститут економіки промисловості, 2018. 192 с.
3. Кудь А., Кучерявенко М., Смичок Є. Цифрові активи та їх правове регулювання у світлі розвитку технології блокчейн : монографія. Харків : Право, 2019. 216 с.
4. Равал С. Децентралізованые приложения. *Технология Blockchain в действии*. Санкт-Петербург : Питер, 2017. 240 с.

5. Дрешер Д. Основы блокчейна: вводный курс для начинающих в 25 небольших главах. Москва : ДМК Пресс, 2018. 312 с.
6. Лелу Л. Блокчейн от А до Я. Все о технологии десятилетия. Москва : Эксмо, 2018. 256 с.
7. Тапскотт А., Тапскотт Д. Технология блокчейн: то, что движет финансовой революцией сегодня / пер. с англ. К. Шапковой, Е. Ряхиной. Москва : Эксмо, 2017. 448 с.
8. Могайар У. Блокчейн для бизнеса / предисл. В. Бутерина ; пер. с англ. Д. Шалаевой. Москва : Эксмо, 2018. 224 с.
9. Свон М. Блокчейн. Схема новой экономики. Москва : Олимп-бизнес, 2017. 240 с.
10. Paul Rosenzweig (August 19, 2017). Blockchain Standards. *The Lawfare website*. August 19, 2017. URL: <https://www.lawfareblog.com/blockchain-standards> (дата звернення: 07.02.2021).
11. David Furlonger, John-David Lovelock. Three Things CIOs Need to Know About the Blockchain Business Value Forecast. *The Gartner website*. 02 August 2017. URL: <https://www.gartner.com/en/documents/3776763> (дата звернення: 07.02.2021).
12. Blockchain. Opportunities for Private Enterprises in Emerging Markets. 2019. Second and Expanded Edition, International Finance Corporation. Washington, DC. *The World Bank website*. URL: <http://documents1.worldbank.org/curated/pt/260121548673898731/pdf/134063-WP-121278-2nd-edition-IFC-EMCompass-Blockchain-Report-PUBLIC.pdf> (дата звернення: 07.02.2021).
3. Kudj A. (2019) *Cyfrovi aktyvy ta jikh pravove rehuljuvannja u svitli rozvytku tekhnologhiji blokcheyn* [Digital assets and their legal regulation in the light of the development of blockchain technology]. Kharkiv: Pravo. (In Ukrainian)
4. Raval S. (2017) *Decentralyzovannyye prylozhenyja. Tekhnologhyja Blockchain v dejstvyyi* [Decentralized applications. Blockchain technology in action]. SPb.: Pyter. (In Russian)
5. Dresher D. (2018) *Osnovy blokcheyna: vvodnyy kurs dlya nachinayushchikh v 25 nebol'shikh glavakh* [Blockchain Fundamentals: An Introductory Course for Beginners in 25 Small Chapters]. Moscow: DMK Press. (In Russian)
6. Lelu L. (2018) *Blokcheyn ot A do Ja. Vse o tekhnologhyi desjatylyetyja* [Blockchain from A to Z. All about the technology of the decade]. Moscow: Eksmo. (In Russian)
7. Aleks Tapskott, Don Tapskott. (2017) *Tekhnologhyja blokcheyn: to, chto dvyzhet fynansovoj revoljucyey seghodnja* [Blockchain technology: what is driving the financial revolution today]. Moscow: Eksmo. (In Russian)
8. William Mougayar. (2018) *Blokcheyn dlja byznesa* [Blockchain for business]. Moscow: Eksmo. (In Russian)
9. Svon, Melany. (2017) *Blokcheyn. Skhema novoj ekonomyky* [Blockchain. New Economy Outline]. Moscow: Olymp-byznes. (In Russian)
10. Paul Rosenzweig. (2017). Blockchain Standards. *The Lawfare website*. Available at: <https://www.lawfareblog.com/blockchain-standards> (accessed: 07 February 2021)
11. David Furlonger, John-David Lovelock. (2017) Three Things CIOs Need to Know About the Blockchain Business Value Forecast. *The Gartner website*. Available at: <https://www.gartner.com/en/documents/3776763> (accessed: 07 February 2021)
12. Blockchain. Opportunities for Private Enterprises in Emerging Markets. 2019. Second and Expanded Edition, International Finance Corporation. Washington, DC. *The World Bank website*. Available at: <http://documents1.worldbank.org/curated/pt/260121548673898731/pdf/134063-WP-121278-2nd-edition-IFC-EMCompass-Blockchain-Report-PUBLIC.pdf> (accessed: 07 February 2021)

REFERENCES:

1. Lozova G. M., Cheberyako O.V. (2018) Zastosuvannya blokcheyn-tekhnologiy u diyal'nosti teritorial'nikh gromad [Application of blockchain technologies in the activities of territorial communities]. Proceedings of the *Aktual'ni pitannya rozvytku ekonomichnoï nauki ta її vpliv na stanovlennya gromadyans'kogo suspil'stva (Ukraine, Rivne, 2013)*, Rivne: Vidavets' O. Zen', pp 228 – 234.
2. Vyshnevskiy V. P., Vijecjka O. V., Gharkushenko O. M., Knjazjev S. I., Ljakh O. V., Chekina V. D., Cherevatskij D. Ju. (2018) *Smart-promyslovistj v epokhu cyfrovoy ekonomiky: perspek-*

УДК 336.77.067:51-7

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-34>**Хома І.Б.***доктор економічних наук, професор кафедри фінансів
Національного університету «Львівська політехніка»***Миргородець Ю.В.***магістр
Національного університету «Львівська політехніка»***Khoma Iryna***Doctor of Sciences (Economics), Professor of Finance
Lviv Polytechnic National University***Myrhorodets Yuliia***Master
Lviv Polytechnic National University*

ОПТИМІЗАЦІЯ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ З ПОЗИЦІЇ ЗАХИСТУ БАНКІВСЬКОЇ УСТАНОВИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ

CREDIT RISK OPTIMIZATION FROM THE POINT OF VIEW OF BANKING INSTITUTION: THEORETICAL AND APPLIED PRINCIPLES

АНОТАЦІЯ

Здійснення ефективної банківської діяльності сприяє максимізації прибутку банківської установи, адже саме за рахунок кредитних операцій формується основна частина прибутку, що надходить до резервних фондів, а також спрямовується на виплати дивідендів акціонерам банку. Оптимізація кредитного ризику та вирішення проблеми непрацюючих кредитів є одними з ключових пріоритетів у розробленні банківської бізнес-стратегії. У статті проведено аналіз стану банківського кредитування в Україні та розроблено методику оптимізації кредитного ризику з погляду захисту банківської установи. Проаналізовано розподіл кредитного ризику на прикладі АТ «Ощадбанк» та його рівень непрацюючих кредитів. Наведено рекомендації щодо захисту банківської установи з позиції оптимізації наявного кредитного ризику.

Ключові слова: кредит, кредитний ризик, непрацюючі кредити, банківська установа, оптимізація ризику.

АННОТАЦИЯ

Осуществление эффективной банковской деятельности способствует максимизации прибыли банковского учреждения, ведь именно за счет кредитных операций формируется основная часть прибыли, поступающей в резервные фонды, а также направляется на выплаты дивидендов акционерам банка. Оптимизация кредитного риска и решение проблемы неработающих кредитов являются одними из ключевых приоритетов в разработке банковской бизнес-стратегии. В статье проведен анализ состояния банковского кредитования в Украине и разработана методика оптимизации кредитного риска с точки зрения защиты банковского учреждения. Проанализировано распределение кредитного риска на примере АО «Ощадбанк» и его уровень неработающих кредитов. Приведены рекомендации по защите банковского учреждения с позиции оптимизации имеющегося кредитного риска.

Ключевые слова: кредит, кредитный риск, неработающие кредиты, банковское учреждение, оптимизация риска.

ANNOTATION

The implementation of effective banking activities helps to maximize the profits of the banking institution, because it is due to credit operations that the main part of the profits coming to the reserve funds is formed, as well as directed to the payment of dividends to the bank's shareholders. Therefore, minimizing credit risk and solving the problem of non-performing loans are one of the key pri-

orities in developing a banking business strategy. Credit risk is the risk that a borrower will default on its principal debt and interest on its use. Credit risk management (its minimization) is carried out by means of the following measures: credit limitation; diversification of the bank's loan portfolio; control over the use of credit and efficiency in debt collection; credit insurance; sufficient and high-quality collateral for loans; analysis of the borrower's creditworthiness. The share of non-performing loans (NPLs) in Ukraine was 48.4% at the beginning of 2020. It has remained extremely high in recent years, although it has been gradually declining since 2018. The high share of NPLs is the result of credit expansion in previous years, when borrowers' solvency standards were low and creditors' rights were insufficiently protected. Another important reason is the practice of lending to related parties who stopped servicing loans during the crisis. Today, all non-performing loans are recognized by banks, the level of coverage of their reserves is constantly growing and is approximately 95%. Strategy formation regulation and minimization of credit risk in scale government (at the macro level) is necessary to achieve financial stability of the banking sector. The purpose of the strategy is to regulate and minimize credit risk at the bank level (at the micro level) should be in the location optimal ratio between profitability, risk and liquidity of the bank's credit operations. This article analyses the state of bank lending in Ukraine and develops a method of optimizing credit risk in terms of protecting a banking institution. The distribution of credit risk of Oshadbank JSC and the level of non-performing loans of the bank are analysed. Recommendations for the protection of a banking institution in terms of optimizing the existing credit risk are given.

Key words: credit, credit risk, non-performing loans, banking institution, risk optimization.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогодні ефективне управління ризиками є одним із найголовніших завдань, що постає перед банківською системою України. Оскільки саме кредитний ризик є одним із найпоширеніших банківських ризиків, то першочерговими завданнями є його оптимізація та проведення ефективної політики управління даним видом ризику. Основою такого управління є здійснення певних заходів, що сприятимуть захисту банківської установи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Теоретичні та методичні рекомендації щодо оптимізації та ефективного управління кредитним ризиком у банківських установах були представлені в роботах Ю. Заволока [1, с. 240–247], О. Боднар [2, с. 21–26], О. Швець [3], Я. Сальнікова [4, с. 30–35], Д. Рябчикова [5, с. 364–366], О. Дюблук, Л. Прийдун [6]. Але розроблених теоретичних та практичних рекомендацій у даному питанні недостатньо, і питання оптимізації кредитного ризику з погляду захисту банківської установи потребує подальшого вивчення та досліджень. Актуальним є розроблення нових теоретичних пропозицій та рекомендацій щодо мінімізації та оптимізації управління кредитним ризиком, дотримання яких сприятиме проведенню активної кредитної політики банківською установою.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у дослідженні проблеми оптимізації та управління кредитним ризиком із позиції захисту банківської установи в умовах збереження фінансової стійкості банків України (на прикладі АТ «Ощадбанк»).

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Банківська система України сьогодні достатньо стійка, капіталізована і має значний запас ліквідності. У 2019 р. банківський сектор установив рекорд із прибутковості та рентабельності. Прибуток даного сектору був майже у три рази вищим за показник 2018 р. і сягнув близько 60 млрд грн. Рентабельність капіталу в банківському секторі сягнула 34%. Це стало можливим завдяки як стрімкому зростанню операційних доходів, так і найнижчим за десятиліття відрахуванням до резервів під активи. Проте питання ефективного управління банківськими ризиками й досі залишається одним з основних завдань діяльності банківських установ, адже ефективною діяльністю банків можна вважати лише тоді, коли прийняті ними ризики знаходяться під контролем і в межах їхніх фінансових можливостей.

Ризиком слід вважати прийняття рішень в умовах невизначеності, яка зумовлена динамічністю середовища функціонування суб'єктів, унаслідок чого виникає ймовірність недоотримання запланованого рівня доходу [6]. Таким чином, у результаті реалізації ризикованої події існує три варіанти розвитку подій: негативний (понесення збитків), нейтральний та позитивний (отримання прибутку).

Для будь-якої банківської установи важливим є формування ефективної стратегії управління ризиками. Метою стратегії управління ризиками для банку є забезпечення: фінансової стійкості, ділової активності та достатності капіталу; ідентифікації, оцінювання, моніторингу та контролю ризиків, а також мінімізації їхнього впливу на стратегію розвитку установи загалом; утримання прийнятної рівня сукупної величини лімітів, обмежень та інших показників, що стосуються максимально прийнятної рівня ризику.

«Ощадбанк» підтримує комплексну, адекватну та ефективну систему управління ризиками. Організація процесу управління ризиками з функціонального погляду передбачає налагодження бізнес-процесів та чіткого розподілу обов'язків між підрозділами банку із застосуванням моделі трьох ліній захисту: на рівні бізнес-підрозділів та підрозділів підтримки, на рівні підрозділу з управління ризиками та підрозділу контролю над дотриманням норм і на рівні підрозділу внутрішнього аудиту, який перевіряє та оцінює ефективність функціонування системи управління ризиками.

Кредитний ризик є одним із найпоширеніших видів ризику, з яким стикаються банки. Для «Ощадбанку» кредитний ризик зумовлюється ризиком понесення фінансових утрат, якщо будь-який із контрагентів, клієнтів або ринкових партнерів не виконає свої договірні зобов'язання. Перш за все даний вид ризику виникає за міжбанківськими, комерційними, споживчими кредитами, а також за наданими зобов'язаннями з кредитування, пов'язаними з такою кредитною діяльністю, іноді – унаслідок надання забезпечення у формі фінансових гарантій, акредитивів та акцептів. У табл. 1 наведено інформацію щодо динаміки кредитної

Таблиця 1
Розподіл кредитного ризику за боржниками – фізичними та юридичними особами
АТ «Ощадбанк» у 2018–2020 рр., тис грн

Показник	Роки		
	2018	2019	2020*
Розмір кредитного ризику (фізичні особи)			
Сума кредитної заборгованості	9 185 665	11 228 245	12 946 380
Кредитний ризик	3 761 214	4 104 927	4 287 557
Розмір кредитного ризику (юридичні особи)			
Сума кредитної заборгованості	136 353 731	124 809 242	105 714 612
Кредитний ризик	80 821 622	73 786 840	58 710 572
Всього	230 122 232	213 929 254	181 659 121

*Дані за 2020 р. наведено станом на 01.12.2020

Джерело: розраховано авторами на основі [7]

заборгованості та кредитного ризику АТ «Ощадбанк» у 2018–2020 рр. із позиції розподілу за видами позичальників (фізичними та юридичними особами). Так, упродовж аналізованого періоду прослідковується динаміка зростання суми кредитної заборгованості фізичних осіб. Приріст у 2020 р. порівняно з 2018 р. становить 40,94%. Відбулося зростання показника кредитного ризику з 3 761,21 млн грн у 2018 р. до 4 287,56 млн грн у 2020 р. Щодо суми кредитної заборгованості юридичних осіб, то її динаміка показувала тенденцію до зменшення. Так, зі 136 353 млн грн у 2018 р. її обсяг зменшився до 105 714 млн грн у 2020 р. Відповідно, відбулося зменшення показника кредитного ризику в 2020 р. на 27,36%.

Варто зазначити, що на величину кредитного ризику банку також впливає рівень його непрацюючих кредитів. Згідно з класифікацією НБУ, непрацюючий кредит (NPL) – це актив, за яким прострочення погашення боргу перевищує 90 днів (30 днів для банків-боржників) або за яким боржник неспроможний забезпечити виконання зобов'язань без стягнення забезпечення [8]. На рис. 1 показано динаміку кредитного портфеля та непрацюючих кредитів АТ «Ощадбанк» у 2016–2020 рр. Із рисунку видно, що найбільш несприятливою для банку ситуація була в 2018 р. (частка непрацюючих кредитів становила понад 67%). Проте впродовж 2019 та 2020 рр. спостерігалася позитивна тенденція до зменшення частки непрацюючих кредитів у складі кредитного портфеля банку (55,5% та 50,5% відповідно).

Для здійснення прогнозування зміни обсягів резерву під очікувані кредитні збитки для

АТ «Ощадбанк» було проведено розрахунки з використанням методу найменших квадратів та методу плинної середньої.

Метод найменших квадратів полягає у тому, що шляхом застосування низки алгебраїчних розрахунків знаходиться така теоретична лінія (лінія тренду), яка найбільш удамо вирівнює ряд динаміки. Функція описується рівнянням прямої:

$$y_t = a_0 + a_1 t, \quad (1)$$

де y_t – значення вирівняного ряду динаміки; a_0, a_1 – параметри рівняння прямої; t – умовний показник часу, який розраховується за методом відрахунку від умовного нуля.

Систему рівнянь для знаходження параметрів трендової лінії наведено у формулі 2:

$$\begin{cases} \sum t = 0; \\ na_0 + a_1 \sum t = \sum y; \\ a_0 \sum t + a_1 \sum t^2 = \sum yt; \end{cases} \quad \begin{cases} na_0 = \sum y; \\ a_1 \sum t^2 = \sum yt \end{cases} \quad (2)$$

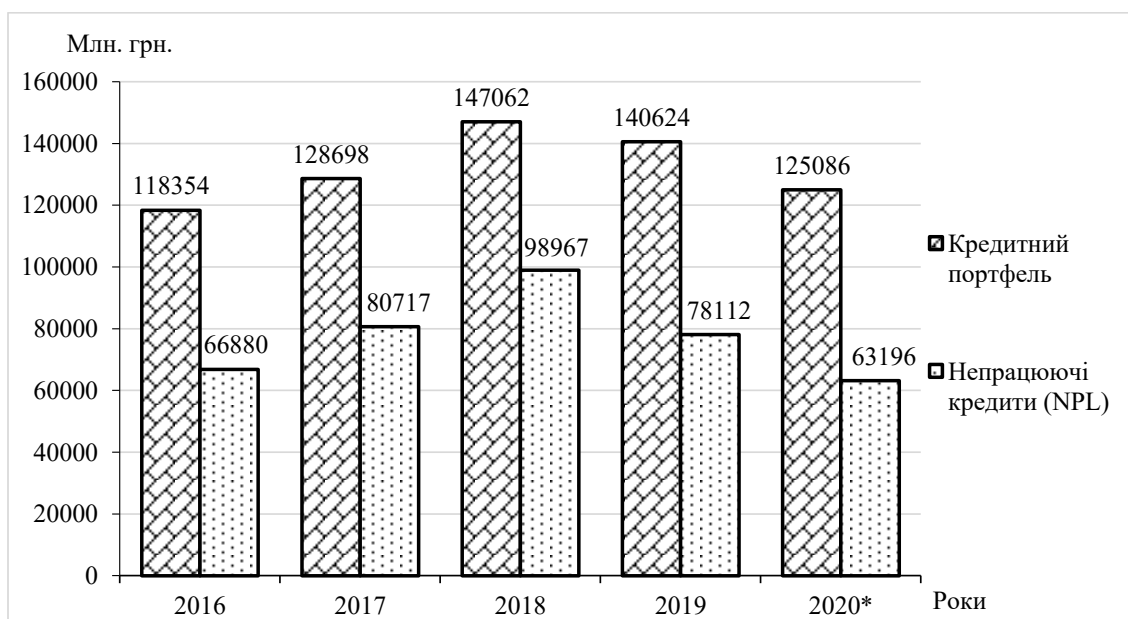
Результати розрахунку динамічних рядів для визначення тенденції зміни обсягів резерву під очікувані кредитні збитки для АТ «Ощадбанк» у 2017–2019 рр. наведено в табл. 2.

Знаходимо середнє квадратичне відхилення за формулою:

$$\sigma_t = \sqrt{\frac{\sum (y - y_t)^2}{n}} = \sqrt{\frac{82248531,63}{10}} = 2867,91 \quad (3)$$

Коефіцієнт варіації визначається за формулою:

$$V_{\sigma t} = \frac{\sigma_t}{y} \times 100\% = \frac{2867,91}{43568,17} \times 100\% = 65,83 \quad (4)$$

* Дані за 2020 р. наведено станом на 01.12.2020

Рис. 1. Динаміка кредитного портфеля та непрацюючих кредитів АТ «Ощадбанк» у 2016–2020 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі [7]

$$a_0 = \frac{43568,17}{10} = 4356,82$$

$$a_1 = \frac{-113197,89}{145,00} = -780,68$$

На рис. 2 зображено тенденцію зміни резерву під очікувані кредитні збитки АТ «Ощадбанк» у 2018–2020 рр.

За допомогою функції FORECAST.LINEAR у MS Excel було обчислено прогнозні значення обсягів резерву під очікувані кредитні збитки АТ «Ощадбанк» на 2020–2021 рр.

Для систематизації проведених розрахунків створено табл. 3. У ній зведено фактичні та про-

гнозовані значення динаміки обсягів резерву під очікувані кредитні збитки АТ «Ощадбанк» у 2018–2021 рр.

Отже, проведені обчислення показали, що обсяг резервів під очікувані кредитні збитки поступово зменшуватиметься до третього кварталу 2021 р., а вже у четвертому кварталі 2021 р. очікується поступове збільшення даного показника, що є позитивною тенденцією для АТ «Ощадбанк».

Зменшення частки непрацюючих кредитів у банку сприяє мінімізації кредитного ризику. Скоротити частку непрацюючих кредитів (NPL) можна за рахунок активного споживчого кре-

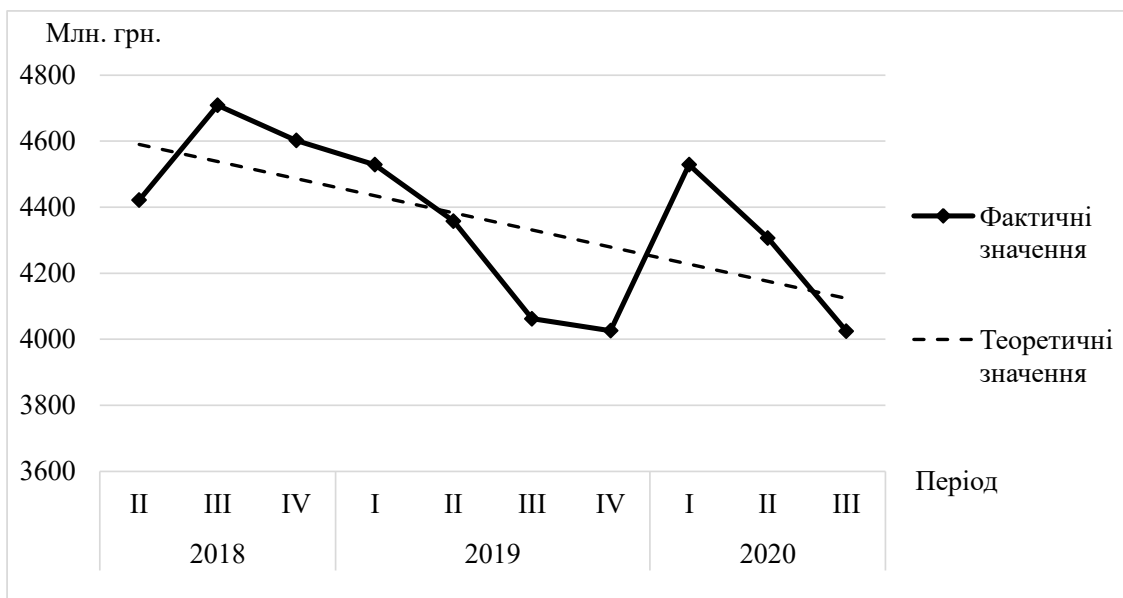

Рис. 2. Динаміка резерву під очікувані кредитні збитки АТ «Ощадбанк» у 2018–2020 рр.
Джерело: побудовано авторами

Результати прогнозування обсягів резерву під очікувані кредитні збитки для АТ «Ощадбанк» у 2017–2019 рр.

Таблиця 2

Рік	Кв	Метод найменших квадратів							Метод плинної середньої	
		y	t	y * t	t ²	y _t	y - y _t	(y - y _t) ²		
2018	II	4421,61	-7	-30951,26	49	9821,54	-5399,93	29159295,06	-	
	III	4708,56	-6	-28251,37	36	9040,87	-4332,31	18768880,81	4577,47	
	IV	4602,24	-5	-23011,20	25	8260,19	-3657,95	13380616,85	4613,25	
2019	I	4528,95	-4	-18115,78	16	7479,52	-2950,57	8705877,83	4496,42	
	II	4358,08	-3	-13074,24	9	6698,84	-2340,76	5479163,79	4316,41	
	III	4062,20	-2	-8124,39	4	5918,17	-1855,97	3444625,68	4148,77	
	IV	4026,02	-1	-4026,02	1	5137,49	-1111,47	1235361,54	4205,72	
2020	I	4528,95	0	0,00	0	4356,82	172,13	29628,01	4287,24	
	II	4306,77	1	4306,77	1	3576,14	730,62	533809,95	4286,84	
	III	4024,81	2	8049,61	4	2795,47	1229,34	1511272,11		
	IV		3			2014,79				
2021	I		4			1234,12				
	II		5			453,44				
	III		6			-327,23				
	IV		7			-1107,91				
Σ			43568,17	0	-113197,89	145		-19516,88	82248531,63	

Джерело: розраховано авторами на основі [9]

Таблиця 3
Фактичні та прогнозовані значення динаміки
обсягів резерву під очікувані кредитні збитки
АТ «Ощадбанк» у 2018–2021 рр.

Рік	Квартал	Значення, млн грн	
		фактичні	Прогнозовані
2018	II	4421,61	
	III	4708,56	
	IV	4602,24	
2019	I	4528,95	
	II	4358,08	
	III	4062,20	
2020	IV	4026,02	
	I	4528,95	
	II	4306,77	
2021	III	4024,81	4070,8
	IV		3953,9
	I		3942,6
2021	II		3974,1
	III		4123,3
	IV		

Джерело: розраховано авторами

дитування, списання за рахунок резервів, реструктуризації та їх продажу.

Отже, для захисту банківської установи від можливих утрат унаслідок кредитного ризику АТ «Ощадбанк» має дотримуватися таких правил:

1) проведення регулярної кількісної та якісної оцінки кредитного ризику на рівні кожної окремої угоди;

2) встановлення жорстких умов та критеріїв для позичальників;

3) реструктуризація непрацюючих кредитів;

4) формування достатньої величини резерву для відшкодування втрат за кредитними операціями;

5) здійснення комплексного управління не лише кредитним, а й іншими видами ризику;

6) дотримання нормативів, установлених НБУ в контексті регулювання кредитного ризику.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, після проведеного аналізу банківського кредитування в Україні визначено, що банк не може отримувати чистий прибуток, нехтуючи можливими ризиками, з якими він стикається в результаті своєї діяльності. Найбільш поширеним ризиком серед банківських установ є саме кредитний ризик, адже кредит – це обов'язковий продукт, продаж якого повинен здійснювати кожен банк України для отримання банківської ліцензії. Кредитний ризик виникає внаслідок понесення фінансових утрат банком через неотримання коштів від позичальника, тобто невиконання останнім своїх договірних зобов'язань. На величину кредитного ризику також впливають так звані непрацюючі кредити. Для їх мінімізації банку необхідно проводити реструктуризацію, спи-

сання чи продаж таких кредитів. Оптимізація кредитного ризику з погляду захисту банківської установи може відбуватися за дотримання банком певних умов: проведення кількісної й якісної оцінки кредитного ризику на рівні кожної кредитної угоди та у цілому за кредитним портфелем (на основі фінансового стану, кредитної історії, платоспроможності позичальника), формування резерву для відшкодування втрат за кредитними операціями, дотримання нормативів НБУ в контексті кредитного ризику та отримання застав та інших видів забезпечення кредитів. Таким чином, попередження та оптимізація кредитних ризиків має стати пріоритетним напрямом розвитку банківської системи України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Заволока Ю. Мінімізація кредитного ризику як основа ефективного управління банку. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2016. № 32. С. 240–247.
2. Боднар О. Управління та засоби мінімізації кредитного ризику банку. *Modern Economics*. 2019. № 15. С. 21–26.
3. Швець О.В. Контроль та способи мінімізації кредитного ризику банку : дис. ... канд. ек. наук : 08.00.08. Київ, 2017. 211 с.
4. Сальніков Я. Актуальні аспекти формування стратегії регулювання та мінімізації кредитного ризику вітчизняних банків. *Збірник наукових статей магістрів Інституту економіки, управління та інформаційних технологій ПУЕТ*. 2017. С. 30–35.
5. Рябчикова Д.А. Сучасні методи мінімізації кредитного ризику в роботі комерційних банків. *Економіка та управління: стан та перспективи розвитку* : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 13–14 грудня 2018 р. Одеса, 2018. С. 364–366.
6. Дзюблюк О.В. Кредитний ризик і ефективність діяльності банку : монографія. Тернопіль : ФОП Полянця В.А., 2015. 295 с.
7. Рівень непрацюючих кредитів. *Офіційне Інтернет-представництво Національного банку України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/stability/npl> (дата звернення: 01.02.2021).
8. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні : Постанова Правління Національного банку України від 28.08.2001 № 368/2001 / Національний банк України. URL: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123459&cat_id=123218.
9. Фінансова звітність АТ «Ощадбанк». *Офіційний вебсайт АТ «Ощадбанк»*. URL: <https://www.oschadbank.ua/ua/about/financial-reporting> (дата звернення: 02.02.2021).

REFERENCES:

1. Zavoloka Y. (2016) Minimizacija kredytnogho ryzyku jak osnova efektyvnogho upravlinnja banku [Minimization of credit risk as a basis for effective bank management]. *Collection of scientific works of Tavriya State Agrotechnological University (economic sciences)*, no. 32, pp. 240–247.
2. Bodnar O. (2019) Upravlinnja ta zasoby minimizaciji kredytnogho ryzyku banku [Management and means of minimizing credit risk of the bank]. *Modern Economics*, no. 15, pp. 21–26.

3. Shvecj O.V. (2017) Kontrolj ta sposoby minimizaciji kredytnogho ryzyku banku [Control and ways to minimize credit risk of the bank] (PhD Thesis), Kyiv: State Higher Educational Institution «University of Banking».
4. Saljnikov Y. (2017) Aktualjni aspekty formuvannja strateghiji rehuljuvannja ta minimizaciji kredytnogho ryzyku vitchyzn-janykh bankiv [Actual aspects of formation of strategy of regulation and minimization of credit risk of domestic banks]. *Zbirnyk naukovykh statej maghistriv Instytutu ekonomiky, upravlinnja ta informacijnykh tekhnologhij PUET*, pp. 30–35.
5. Rjabchykova D.A. (2018) Suchasni metody minimizaciji kredytnogho ryzyku v roboti komercijnykh bankiv [Modern methods of credit risk minimization in the work of commercial banks]. *Proceedings of IV Mizhnarodna naukovo-praktychna konferencija «Ekonomika ta upravlinnja: stan ta perspektyvy rozvytku» (Ukraine, Odessa, December 13-14, 2018)*, Odessa: Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture, Department of Management and Marketing, pp. 364–366.
6. Dzijbljuk O.V., Pryjdun L.M. (2015) *Kredytnyj ryzyk i efektyvnistj dijalnosti banku* [Credit risk and efficiency of the bank]. Ternopil: FOP Poljanycja, pp. 295.
7. Oficijne Internet-predstavnyctvo Nacionaljnogho banku Ukrajjiny. Rivenj nepracjujuchykh kredytiv. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/ua/stability/npl> [in Ukrainian].
8. National Bank of Ukraine (2001) Instrukcija pro porjadok rehuljuvannja dijalnosti bankiv v Ukrajjini [Instruction on the procedure for regulating the activities of banks in Ukraine], Kyiv: Postanova Pravlinnja Nacionaljnogho banku Ukrajjiny.
9. Oficijnyj veb-sajt AT «Oshhadbank». Finansova zvitnistj AT «Oshhadbank». Retrieved from: <https://www.oschadbank.ua/ua/about/financial-reporting> [in Ukrainian].

СЕКЦІЯ 9 БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 336.645

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-35>**Лобачева І.Ф.**

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та оподаткування
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету*

Поліщук Н.В.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів
Вінницького фінансово-економічного університету*

Lobacheva Iryna

*Candidate of Sciences (Pedagogics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department Accounting and Taxation
Vinnytsia Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics*

Polishchuk Nataliia

*Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department Finance
Vinnytsia Finance and Economics University*

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМИ АКТИВАМИ ПІДПРИЄМСТВА

ECONOMIC ANALYSIS IN THE MANAGEMENT SYSTEM OF CURRENT ASSETS OF THE ENTERPRISE

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто методику фінансового аналізу в процесі управління оборотними активами сільськогосподарського підприємства. Зазначено, що економічна діяльність та економічний механізм повинні спонукати інтереси людей на досягнення певного позитивного результату від основної діяльності: збільшення обсягів виготовленої продукції, зростання доходів та прибутку підприємства, підвищення продуктивності праці робітників та інтенсифікації діяльності. Доведено, що успішне вирішення стратегічного завдання виходу зі світової фінансової кризи та стабілізації ринкових відносин значною мірою базується на перебудові й удосконаленні форм і методів економічного аналізу. У системі управління фінансово-господарський аналіз є невід'ємною частиною управління, а не надзвичайним заходом, тому що не можна здійснювати управління без систематичного аналізу стану та наявності матеріальних цінностей і грошових коштів, їх витрачання, операцій та процесів, які пов'язані з реалізацією товарів. Зазначено, що в умовах стабілізації велике значення мають своєчасність та результативність економічного аналізу. Від цих чинників багато в чому залежить ефективність реалізації товарно-матеріальних цінностей.

Ключові слова: аналіз, управління, оборотні активи, оборотний капітал, виробництво, структура майна, дебіторська заборгованість.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрена методика финансового анализа в процессе управления оборотными активами сельскохозяйственного предприятия. Выявлено, что экономическая деятельность и экономический механизм должны побудить интересы людей на достижение конкретного положительного

результата от основной деятельности: увеличение объемов выпущенной продукции, рост доходов та прибыли предприятия, повышение производительности труда работников та интенсификации деятельности. Доказано, что успешное решение стратегического задания выхода из мирового финансового кризиса и стабилизации рыночных отношений в значительной степени базируется на перестройке и совершенствовании форм и методов экономического анализа. В системе управления финансово-хозяйственный анализ – это неотъемлемая часть управления, а не чрезвычайное мероприятие, потому что нельзя осуществлять управление без систематического анализа состояния и наличия материальных ценностей и денежных средств, их расхода, операций и процессов, которые связаны с реализацией товаров. Выявлено, что в условиях стабилизации большое значение имеют своевременность и результативность экономического анализа. От этих факторов много в чем зависит эффективность продаж товарно-материальных ценностей.

Ключевые слова: анализ, управление, оборотные активы, оборотный капитал, производство, структура имущества, дебиторская задолженность.

ANNOTATION

The article considers the methodology of financial analysis in the process of managing current assets of an agricultural enterprise. It is noted that economic activity and the economic mechanism should encourage the interests of people to achieve a certain positive result from the main activity: an increase in the volume of manufactured products, an increase in income and profit of the enterprise, an increase in labor productivity of workers and an intensification of activities. It is proved that the successful solution of the strategic task of overcoming the global financial crisis and

stabilizing market relations is largely based on the restructuring and improvement of forms and methods of economic analysis. In the management system, financial and economic analysis is an integral part of management, and not an emergency measure, because it is impossible to carry out management without a systematic analysis of the state and availability of material values and funds, their expenditure, operations and processes that are associated with the sale of goods. It is noted that in the conditions of stabilization, the timeliness and effectiveness of economic analysis are of great importance. The efficiency of inventory sales largely depends on these factors. The main task of all enterprises of the agro – industrial complex is to adapt to modern realities in the agricultural sector, which involves solving a large number of legislative misunderstandings and economic problems and inconsistencies. The traditional approach to organizing a financial analysis system in modern conditions is marked exclusively by international market terminology, but by old approaches, estimates and tools. One of these examples of enterprises with modern approaches to solving problems of financial analysis of current assets is Public Joint Stock Company «Dashkivtsi», where not only financial and economic indicators are improving, but also sales markets and the range of agricultural products are expanding, its quality is improving, which is highly appreciated by consumers. Assets of an enterprise are resources – tangible or intangible resources of value (property objects) that are received by the enterprise as a result of previous operational and economic processes and tend to bring it (the enterprise) economic benefits in the future in the form of income. In world practice, assets are most often defined as a certain type of resource that an enterprise receives as a result of past events. The use of such resources in current or future periods may lead to an increase in the economic benefits of the enterprise itself or its owners. For the preparation of financial statements, the main valuation of assets is historical cost. Some enterprises use the current cost of assets as the main one, because they are not able or ready to complete the accounting model of their historical cost and reflect the impact of price changes on non-monetary assets. At the same time, each type of enterprise asset has a special methodology for evaluating various business operations in the course of its activities. The company's assets are divided into current and non-current. In foreign practice, each enterprise, taking into account the nature of its activities and the specifics of technology and organization of business operations, independently decides on the issue of dividing assets into current and non-current. In Ukraine, in accordance with the accounting regulation (standard) No. 2 «Balance sheet», the division of assets into current and non-current is mandatory.

Key words: analysis, management, current assets, working capital, manufacturing, property structure, receivables.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. З того моменту, як Україна змінила авторитарно-планову економіку на економіку ринкових відносин, умови функціонування підприємств докорінно змінилися, і щоб вижити, підприємству необхідно проявити комерційну ініціативу, заповзятість, раціональність й ощадливість для того, щоб підвищити ефективність своєї діяльності та отримати прибутки. Економічна діяльність та економічний механізм повинні спонукати інтереси людей на досягнення певного позитивного результату від основної діяльності: збільшення обсягів виготовленої продукції, зростання доходів та прибутку підприємства, підвищення продуктивності праці робітників та інтенсифікації діяльності. Успішне вирішення стратегічного завдання виходу зі світової фінансової кризи та стабілізації ринкових відносин значною мірою базується на перебудові й удосконаленні форм

і методів економічного аналізу. Нові вимоги щодо підвищення ефективності аналізу активів підприємства, узагальнення їх у звітності визначають усебічне осмислення такого виду активів, як оборотні. Деякі елементи, пов'язані з аналізом оборотних активів, недостатньо законодавчо врегульовано, у зв'язку з чим в економіці виникає багато питань. На сьогоднішньому етапі економічного розвитку методика і принципи побудови економічного аналізу оборотних активів є об'єктами постійного вивчення світової науки. Питання оцінки оборотних активів неодноразово розглядалися на сесіях Міжнародної групи експертів Організації Об'єднаних Націй із міжнародних стандартів обліку, контролю і звітності, постійно розробляються економістами розвинених країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Розвитку теорії і практики питань фінансового аналізу оборотних активів присвячено роботи таких економістів, як: А.Д. Шеремет, Ю.Ф. Баранець, А.І. Ніколаєв, Я.І. Слейко, О.М. Кандибка, М.Л. Лапішко, Т.С. Смовженко, Е.В. Мних, П.Ю. Буряк, О.С. Волинський, В.І. Коваль, І.П. Житна, Г.В. Нескреба, К.В. Ізмайлова та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Економічна культура працівників агропромислового комплексу тримається на фінансово-економічній роботі. Отже, у процесі виходу підприємств галузі АПК із фінансової кризи виникла об'єктивна необхідність адаптації до нових умов не лише підприємства у цілому, а й економічного механізму його внутрішнього управління.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Основне завдання усіх підприємств галузі агропромислового комплексу – адаптуватися до сучасних реалій в аграрному секторі, що передбачає вирішення великої кількості законодавчих непорозумінь та економічних негараздів та недоречностей. Традиційний підхід до організації системи фінансового аналізу в сучасних умовах відзначається виключно ринковою термінологією міжнародного зразку, але старими підходами, оцінками та інструментами. Одним із таких прикладів підприємств із сучасними підходами до вирішення проблем фінансового аналізу оборотних активів є ПАТ «Дашківці», де не лише підвищуються фінансово-економічні показники, а й розширюються ринки збуту та асортимент сільськогосподарської продукції, поліпшується її якість, яка високо оцінюється споживачами. У системі управління фінансово-господарський аналіз є невід'ємною частиною управління, а не надзвичайним заходом, тому що не можна здійснювати управління без систематичного аналізу стану та наявності матеріальних цінностей і грошових коштів, їх витрачання, операцій та процесів, які пов'язані з реалізацією товарів. В умовах стабілізації вели-

ке значення мають своєчасність та результативність економічного аналізу. Від цих чинників багато в чому залежить ефективність реалізації товарно-матеріальних цінностей.

Активи підприємства – це ресурси – матеріальні або нематеріальні ресурси вартості (майнові об'єкти), що отримані підприємством у результаті попередніх операційно-господарських процесів і мають властивість приносити йому (підприємству) в майбутньому економічні вигоди у вигляді доходів. У світовій практиці активи найчастіше визначаються як певний вид ресурсів, який отримує будь-яке підприємство в результаті минулих подій. Використання таких ресурсів у поточному або майбутніх періодах може призвести до збільшення економічних вигід самого підприємства або його власників.

У Положенні бухгалтерського обліку № 7 активи визначаються як «ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, призведе до збільшення економічних вигід для підприємства у майбутньому» [1]. Таким чином, для підприємства необхідно зазначити, що:

1) активи, тобто певні види ресурсів, з'явилися раніше внаслідок минулих подій;

2) підприємство повинне здійснювати контроль над об'єктом активів, який належить до їх певної групи, й управляє зазначеним у документах активом;

3) підприємство або власник розраховує у майбутніх періодах на надходження певної суми грошових коштів (або їх еквівалентів) від цих активів.

Але той самий ресурс не може бути визнаний активом, якщо були здійснені такі види витрат, за якими надходження майбутніх економічних вигід на підприємство як у поточному періоді, так і після його завершення вважається малоімовірним. Актив вважається ресурсом і, відповідно, відображається у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності лише за таких умов: оцінка активу може бути достовірно визначена; від використання зазначеного активу в майбутньому очікується отримання економічних вигід.

Витрати на придбання або затрати на створення активу, які не відповідають цим умовам, включаються до складу витрат і затрат поточного (звітного) періоду (у звіті про фінансові результати) і не можуть бути відображені в балансі [2]. Різні види активів можуть сприяти отриманню підприємством економічних вигід по-різному:

– активи, які придбані за гроші для господарської діяльності, можуть забезпечити надходження додаткових коштів на підприємство в майбутньому;

– фінансові інвестиції в облигації, акції, депозити або інші цінні папери можуть забезпечити надходження на підприємство грошових коштів у вигляді дивідендів, відсотків тощо;

– дебіторська заборгованість також є прямим надходженням грошових коштів у результаті її погашення дебіторами або одержання грошей на банківський рахунок від здійснення факторингової операції в майбутньому;

– непряме надходження грошових коштів може здійснюватися через погашення зобов'язань, отримання активів, здійснення бартерних операцій, погашення зобов'язань матеріальними активами, сплату дивідендів акціями тощо.

Для складання фінансової звітності основною оцінкою активів є історична собівартість. Деякі підприємства як основну використовують поточну собівартість активів, оскільки не здатні, не готові побудувати облікову модель їх історичної собівартості та відображати вплив зміни цін на немонетарні активи. Разом із тим кожному виду активів підприємства притаманна особлива методика оцінювання різних господарських операцій у процесі діяльності.

Активи підприємства поділяються на поточні та непоточні, іншими словами, оборотні та необоротні. У зарубіжній практиці кожне підприємство, враховуючи характер діяльності й особливості технології та організації господарських операцій, самостійно вирішує питання поділу активів на оборотні та необоротні. В Україні, відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку № 2 «Баланс», поділ активів на оборотні та необоротні є обов'язковим [3, с. 63]. Таке визначення активів, що подає у П(С)БО № 2 «Баланс», вимагає розуміння поняття «операційний цикл діяльності», що є дуже істотним в управлінні підприємством узагалі й активами зокрема.

Операційний цикл діяльності, який визначає поділ активів, – це проміжок часу між придбанням запасів для відповідної діяльності та отриманням коштів від реалізації виробленої з них продукції, або наданих послуг, або продажів товарів, або виконаних робіт [4, с. 25].

У виробництві операційним циклом діяльності називають середній проміжок часу між придбанням матеріальних запасів для виробництва та отриманням грошових коштів за проданим (реалізованим) продукцією [5].

Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку не вимагають дотримуватися визначеного переліку або формату, в якому мають відображатися у статтях балансу. У різних країнах статті активу балансу розміщуються, як правило або в порядку від найбільш до найменш ліквідних активів (США, Канада), або у зворотному порядку (Велика Британія, країни СНД). Форма балансу, що використовується в Україні, зберігає порядок ліквідності статей, що традиційно склався в нашій країні.

Фінансовий аналіз є однією з функцій управління, яка визначається системами спостереження і перевірки процесу здійснення основних функцій та фактичного стану підприємства, організації або установи як об'єкта аналізу з метою визначення обґрунтованості прийняття, ви-

конання та ефективності управлінських рішень і результатів їх наслідків, виявлення відхилень від установлених нормативів та критеріїв, усунення складних та проблемних ситуацій і попередження недбалства та недоліків у фінансово-господарській господарській діяльності. У сучасних умовах фінансовий аналіз зосереджує увагу на процесах, які пов'язані зі стабілізацією сільськогосподарського виробництва в процесі виходу економіки України з фінансової кризи. Подолання кризи та необхідність стабілізації економіки держави потребують суттєвого підвищення ролі методичного, організаційного, технологічного, інформаційного та інших видів забезпечень управління всіма галузями господарства України. Усе це зумовило вдосконалення аналітичних і контрольних функцій на всіх рівнях керування, адже це відіграє важливу роль в управлінні всією економікою України, забезпечуючи органи державної влади та суб'єкти господарювання необхідною інформацією для прийняття правильних рішень та досягнення поставлених завдань розвитку економіки держави, особливо в сучасних умовах.

Докорінна зміна форми і змісту управління підприємств також вносить корективи в діяльність підсистем, які забезпечують його функціональність. Це стосується економічного аналізу, який обґрунтовує достовірність прийняття управлінських рішень. У сучасних нестабільних умовах зростає ризик прийняття неефективних рішень, що теж зумовлює необхідність удосконалення його форм і методики [6, с. 33]. Водночас фінансовий аналіз і контроль необхідно здійснювати за допомогою різних органів і служб не ізольовано, а системно із застосуванням комплексного підходу до оцінки стану підприємства. Із метою підвищення дієвості фінансового аналізу сільськогосподарських підприємств важливо чіткіше визначити функції різних контролюючих служб та органів, координувати та спрямовувати їхню діяльність на попередження недоліків та помилок. Це дасть змогу усунути дублювання та формалізм в аналітичній роботі, підвищить її результативність та якість.

Фінансовий аналіз – це один із методів оцінки фінансової діяльності підприємств та їх пристосування до умов ринку, що змінюється. Практично всі користувачі фінансових звітів використовують методи фінансового аналізу для прийняття рішень з оптимізації своїх інтересів [7, с. 12]. Мета фінансового аналізу оборотних активів – забезпечити планомірне надходження грошових коштів та розмістити власні та залучені активи так, щоб отримати максимальний прибуток та виключити банкрутство.

Аналіз оборотних активів розпочинаємо із загальної оцінки на основі вивчення динаміки і структури активів ПАТ «Дашківці». Для цього згрупуємо статті активу і за допомогою методів горизонтального та вертикального аналізу вирішимо відповідні завдання. Під час оцінки

активів зміни в їх залишках та структурі необхідно аналізувати, урахувавши поділ активів на необоротні та оборотні. Сама по собі структура вартості майна не визначає фінансового стану ПАТ. Аналіз структури майна ПАТ, її динаміки не дає відповіді на питання, наскільки вигідно для інвестора вкладення коштів у дане підприємство, а лише оцінює стан активів. Аналіз динаміки складу і структури майна дає можливість установити розмір абсолютного та відносного приросту всього майна ПАТ й окремих його видів. Збільшення (зменшення) активу свідчить про розширення (звуження) діяльності ПАТ. Показники структурної динаміки відображають частку участі кожного виду майна в загальній зміні сукупних активів, їх аналіз дає змогу зробити висновок про те, в які активи вкладені знову залучені фінансові ресурси чи які активи зменшилися за рахунок відпливу фінансових ресурсів (табл. 1).

Майно ПАТ «Дашківці» на кінець 2019 р. порівняно з початком збільшилося на 9 877 тис грн (109,42%), що, головним чином, зумовлено збільшенням оборотних активів на 7 185 тис грн (112,67%). Збільшення виробничих запасів на 99 тис грн у структурі показало зменшення на 0,84 пункти, це свідчить про те, що на кінець року стало менше запасів за збільшення посівних площ. Зменшення питомої ваги незавершеного виробництва на 2,97 пункти свідчить про скорочення посіву озимих культур, хоча в сумі відбулося збільшення цього показника на 1 470 тис грн (79,16%). Що стосується необоротних активів, то їх величина збільшилася на 2 692 тис грн (101,58%). Приріст основних засобів може свідчити про розширення виробничого потенціалу. Грошові кошти підприємства зменшилися на суму 34 тис грн (94,44%), що зменшує коефіцієнт швидкої ліквідності підприємства. Дебіторська заборгованість зросла на кінець 2019 р. на 2 701 тис грн (155,86%), зросла також її питома вага – на 4,26 пункти, що є негативним показником, який відображає збільшення заборгованості покупців та сум неповернених боргів. У процесі аналізу активів визначають вартість чистих активів ПАТ «Дашківці» (табл. 2).

Вартість чистих активів дорівнює:

$$ЧА_{\phi} = HA_o + ЗВ + НК + НУ + З + (\Phi A - \Phi З), \quad (1)$$

де ЧА_ф – фактично відображена балансова вартість чистих активів підприємства;

HA_о – вартість основних засобів, відображених у балансі;

ЗВ – залишкова вартість нематеріальних активів, відображених у балансі;

НК – вартість незавершених капітальних інвестицій;

НУ – вартість устаткування, призначеного для монтажу;

З – запаси товарно-матеріальних цінностей, що входять до складу оборотних активів, за фактичною залишковою вартістю;

Таблиця 1

Склад, структура і динаміка активів ПАТ «Дашківці»

Активи	На початок 2019 року		На кінець 2019 року		Зміни (+,-)		
	тис грн	питома вага, %	тис грн	питома вага, %	тис грн	в %	питома вага, %
I. Необоротні активи	2650	29,36	5342	28,26	2692	101,58	-1,10
Усього за розділом I	2650	29,36	5342	28,26	2692	101,58	-1,10
II. Оборотні активи	6377	70,64	13562	71,74	7185	112,67	1,10
Запаси:							
виробничі запаси	236	2,61	335	1,77	99	41,95	-0,84
незавершене виробництво	1857	20,57	3327	17,60	1470	79,16	-2,97
готова продукція	2515	27,86	5464	28,90	2949	117,26	1,04
Разом запаси	4608	51,05	9126	48,28	4518	98,05	-2,77
Разом дебіторська заборгованість	1733	19,20	4434	23,46	2701	155,86	4,26
Разом грошові кошти	36	0,40	2	0,01	-34	-94,44	-0,39
Усього за розділом II	6377	70,64	13562	71,74	7185	112,67	1,10
Всього	9027	100,0	18904	100,0	9877	109,42	-

Джерело: складено авторами на основі [9]

Таблиця 2

Вартість чистих активів ПАТ «Дашківці»

Показники	Роки			Відхилення у 2019 році від	
	2017	2018	2019	2017	2018
Вартість основних засобів	1509	2650	5342	3833	2692
Вартість незавершених капітальних інвестицій	5			-5	0
Вартість незавершеного виробництва	1434	1857	3327	1893	1470
Готова продукція		2515	5464	5464	2949
Запаси товарно-матеріальних цінностей	2059	236	335	-1724	99
Фінансові активи	783	1769	4436	3653	2667
Фінансові зобов'язання усіх видів	3672	3306	5275	1603	1969
Вартість чистих активів	2118	5721	13629	11511	7908

Джерело: складено авторами на основі [9]

ФА – фінансові активи (грошові кошти, дебіторська заборгованість, довгострокові та короткострокові фінансові інвестиції й інші їх види, відображені у звітному балансі);

ФЗ – фінансові зобов'язання усіх видів (довгострокові і короткострокові фінансові кредити, товарний кредит, внутрішня кредиторська заборгованість).

Як видно з розрахунку, чисті активи більше розміру статутного капіталу ПАТ (1 006 тис грн). Тобто чисті активи відповідають вимогам ч. 3 ст. 155 Цивільного кодексу України. Даний метод оцінки активів в умовах інфляційної економіки суттєво знижує реальну вартість чистих активів підприємства. Це пов'язано з тим, що вартість основних засобів, запасів, усіх видів товарно-матеріальних цінностей у звітному балансі відображена з урахуванням їх попередньої переоцінки, і до моменту здійснення оцінки вона зросла під дією інфляції. Тому даний метод дає змогу одержати лише приблизне уявлення про мінімальну вартість чистих активів підприємства.

Наступним кроком є аналіз змін оборотних активів балансу – найбільш мобільної частини

капіталу. Оборотні активи включають запаси матеріальних цінностей, векселі одержані, дебіторську заборгованість (поточну), поточні фінансові інвестиції, грошові кошти та їх еквіваленти тощо. Оборотний капітал поділяється на дві частини: постійну, що утворюється за рахунок власного і довгострокового позикового капіталу; змінну, що створена за рахунок короткострокових зобов'язань підприємства. У складі і структурі активів підприємства (постійної та змінної частин) має бути обґрунтована відповідність, тому що збільшення змінної та зменшення постійної частин поточних активів свідчить про посилення фінансової залежності підприємства і нестійкості його стану. Аналізуючи оборотні активи, насамперед оцінюють зміни в наявності і структурі оборотного капіталу (табл. 3).

Дані табл. 3 свідчать про деяке поліпшення структури оборотного капіталу, оскільки питома вага матеріальних оборотних коштів та інших оборотних активів знизилася. Найбільшу частку в складі оборотних активів ПАТ займає готова сільськогосподарська продукція (39,44% на початок і 40,29% – на кінець 2019 р.). На не-

Таблиця 3

Склад і структура оборотних активів ПАТ «Дашківці»

Оборотні активи	На початок 2019 року		На кінець 2019 року		Зміна питомої ваги, %
	тис грн	питома вага, %	тис грн	питома вага, %	
Запаси:					
виробничі запаси	236	3,70	335	2,47	-1,23
незавершене виробництво	1857	29,12	3327	24,53	-4,59
готова продукція	2515	39,44	5464	40,29	0,85
Разом запаси	4608	72,26	9126	67,29	-4,97
Разом дебіторська заборгованість	1733	27,18	4434	32,69	5,52
Разом грошові кошти	36	0,56	2	0,01	-0,55
Усього за розділом II	6377	100,00	13562	100,00	-

Джерело: складено авторами на основі [9]

завершене виробництво, тобто озимі культури, висіяні в ґрунт, припадає відповідно 29,12% і 24,53%. На виробничі запаси припадає відповідно 3,70% і 2,47%. Для нормальної успішної життєдіяльності підприємства виробничі запаси повинні бути оптимальними. Це означає, що на ПАТ мають бути обґрунтовані розрахунки щодо їх потреби і налагоджені постійні канали з постачальниками, які успішно виконують свої договірні зобов'язання.

Під час аналізу оборотних активів передусім треба перевірити достовірність інформації щодо видів і строків дебіторської заборгованості ПАТ. Для цього користуються прямим підтвердженням контрагентів, вивченням контрактів і договорів, особистими бесідами з працівниками, які мають інформацію про борги і дебіторську заборгованість підприємства. У процесі аналізу потрібно дати оцінку умов заборгованості, звернути увагу на строки, обмеження використання ресурсів, можливості залучення додаткових джерел фінансування. Аналіз власне дебіторської заборгованості покупців починається з вивчення складу і структури дебіторської заборгованості за даними форми № 1 «Баланс». Для цього розраховують питому вагу дебіторської заборгованості в загальній сумі. Такі показники розраховуються за звітом і за планом, а порівнюючи їх, визначають відхилення у структурі дебіторської заборгованості, установлюють причини змін її окремих складників і розробляють заходи для регулювання заборгованості, особливо тих її складників, які негативно впливають на діяльність підприємства. Станом на початок і кінець 2019 р. у ПАТ на дебіторську заборгованість припадає відповідно 27,18% і 32,69%, це свідчить про те, що питома вага дебіторської заборгованості зросла на 5,52 пункти – це є негативним чинником, тому що зростання дебіторської заборгованості призводить до зменшення грошових коштів в обороті підприємства і може призвести до погіршення фінансового стану підприємства у цілому. Як правило, основною причиною змін структури дебіторської заборгованості є взаємні неплатежі. Це може підтвердити порівняльний аналіз дебіторської та кредиторської заборгова-

ності. За даними бухгалтерської звітності (ф. 1, ф. 2) можна визначити низку показників, що характеризують стан дебіторської заборгованості. До цих показників належать:

1. Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості:

$$K_{об.к} = \frac{\Gamma_3}{K_c}, \quad (2)$$

де $K_{об.к}$ – оборотність дебіторської заборгованості;

Γ_3 – грошові засоби;

K_c – середня за звітний період дебіторська заборгованість.

2. Коефіцієнт співвідношення кредиторської і дебіторської заборгованості:

$$K_{с.д.к} = \frac{Д_3}{К_3}, \quad (3)$$

де $K_{с.д.к}$ – коефіцієнт співвідношення кредиторської і дебіторської заборгованості;

$Д_3$ – дебіторська заборгованість;

$К_3$ – кредиторська заборгованість.

3. Період погашення дебіторської заборгованості:

$$П_k = \frac{360_{\text{днів}}}{K_{об.к}}, \quad (4)$$

де $П_k$ – період погашення дебіторської заборгованості;

$K_{об.к}$ – коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості.

Аналіз показників оборотності дебіторської заборгованості здійснюють шляхом порівняння даних за звітний період, визначають зміни і вивчають причини цих змін, їхню якісну характеристику (табл. 4).

Розраховані коефіцієнти оборотності дебіторської заборгованості не мають стабільності, протягом 2017–2019 рр. він коливався в межах 24,50 у 2015 р. і зменшився до 0,01 у 2019 р., що є негативним показником. Решта показників указують на нестабільність оборотних активів ПАТ «Дашківці», і період погашення дебіторської заборгованості щороку збільшується.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Провівши аналіз стану та ефективності використання оборотних активів та розрахувавши

Таблиця 4

Аналіз показників оборотності дебіторської заборгованості ПАТ

Показники	Роки			Відхилення у 2019 році від	
	2017	2018	2019	2017	2018
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	0,01	0,02	0,01	0,0	-0,01
Коефіцієнт співвідношення кредиторської і дебіторської заборгованості	0,29	0,58	1,19	0,9	0,6
Період погашення дебіторської заборгованості	43,87	57,14	60,11	44,14	0,52
Відношення дебіторської заборгованості до виручки від реалізації	0,102	0,07	0,13	-	0,1
Коефіцієнт оборотності активів	0,91	1,28	1,07	0,16	-0,22

Джерело: складено авторами на основі [9]

певні показники діяльності ПАТ «Дашківці», ми можемо зробити висновки про їх динаміку. Так, майно на кінець 2019 р. порівняно з початком збільшилося на 9 877 тис грн (109,42%), що, головним чином, зумовлено збільшенням оборотних активів на 7 185 тис грн (112,67%). Збільшення виробничих запасів на 99 тис грн у структурі показало зменшення на 0,84 пункти, це свідчить про те, що на кінець року стало менше запасів за збільшення посівних площ. Грошові кошти підприємства зменшилися на суму 34 тис грн (94,44%), що зменшує коефіцієнт швидкої ліквідності підприємства. Дебіторська заборгованість зросла на кінець 2019 р. на 2 701 тис грн (155,86%), зросла також її питома вага – на 4,26 пункти, що є негативним показником, який відображає збільшення заборгованості покупців та сум неповернених боргів. Чисті активи більше розміру статутного капіталу ПАТ (1 006 тис грн). Тобто чисті активи відповідають вимогам ч. 3 ст. 155 Цивільного кодексу України. Найбільшу частку в складі оборотних активів ПАТ займає готова сільськогосподарська продукція (39,44% – на початок і 40,29% – на кінець 2019 р.).

Отже, аналіз стану та ефективності використання оборотних коштів підприємства має здійснюватися постійно і бути необхідним складником фінансового аналізу. Під час такого аналізу необхідно виходити із суті та структури оборотних коштів. Оборотні кошти є основним джерелом фінансування витрат підприємства. Вони є фінансовими ресурсами підприємства, які авансовані в оборотні виробничі засоби та здійснюють безперервний кругообіг.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби»: Наказ М-ва фінансів України від 28.05.99 № 137 (зі змін і доп.). *Бухгалтерський облік і аудит*. 1999. № 6.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»: Наказ М-ва фінансів України від 31.12.99 № 318 (зі змін і доп.). *Бухгалтерський облік і аудит*. 2000. № 2.
3. Бухгалтерський облік в Україні: навчальний посібник / за ред. Р.Л. Хом'яка; 2-е вид., доп. і перероб. Львів: Інтеллект-Захід, 2018. 820 с.

4. Костюченко В.М. Облік запасів згідно з національними Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2016. № 5. С. 23–39.
5. Положення про ведення касових операцій в національній валюті в Україні від 19.05.2001 № 47. *Ліга: еліт*. № 7. Закон Соруіght: ІАЦ «Ліга», 2010. С. 16–27.
6. Бухгалтерський облік в галузях народного господарства: навчальний посібник / О.В. Зінкевич та ін. Рівне: НУВГП, 2016. 456 с.
7. Зятковський І.В. Фінанси підприємства в розрахунках. Тернопіль: Поліграфіст, 2018. 151 с.
8. Мних Е.В., Буряк П.Ю. Економічний аналіз на промисловому підприємстві: підручник. Львів: Наука, 2014. 346 с.
9. Офіційний сайт ПАТ «Дашківці» (2019). URL: <https://dachkivtsi.ua> (дата звернення: 31.09.2020).

REFERENCES:

1. (1999) Polozhennja (standart) bukhghaltersjkoĝo obliku 7 Osnovni zasoby [Accounting regulation (standard) 7 fixed assets. By order of the Ministry of Finance of Ukraine No. 137, 28.05.99]. *Accounting and auditing*, no. 6.
2. (2000) Polozhennja (standart) bukhghaltersjkoĝo obliku 16 Vytraty [Accounting regulation (standard) 16 expenses. By order of the Ministry of Finance of Ukraine No. 318, 31.12.99]. *Accounting and auditing*, no. 2.
3. Khomyak R. L. (2018) *Bukhghaltersjkyj oblik v Ukrajinі* [Accounting in Ukraine]. Lviv: Intellect-West. (in Ukrainian)
4. Kostyuchenko V. M. (2016) Oblik zapasiv zghidno nacionalnym Polozhennjam (standartamy) bukhghaltersjkoĝo obliku [Inventory accounting according to national regulations (standards) of accounting]. *Accounting and auditing*, no. 5. pp. 23-39.
5. (2010) Polozhennja pro vedennja kasovykh operacij v nacionalnij valjuti v Ukrajinі [Regulation on conducting cash transactions in national currency in Ukraine, 19.05.2001, No. 47]. *League: elite*, no. 7. pp. 16-27.
6. Zinkevich O. V., Levitskaya S. O., Mosyichuk M. M. (2016) *Bukhghaltersjkyj oblik v ghaluzjakh narodnoĝo ĝospodarstva* [Accounting in the branches of the national economy: textbook]. Rivne: NUVGP. (in Ukrainian)
7. Zyatkovsky I. V. (2018) *Finansy pidpryjemstva v rozrakhunkakh* [Enterprise Finance in calculations]. Ternopil: Polygraphist Society. (in Ukrainian)
8. Mnykh E. V., Buryak P. Yu. (2014) *Ekonomichnyj analiz na promyslovomu pidpryjemstvi* [Economic Analysis at an industrial enterprise textbook]. Lviv: Nauka. (in Ukrainian)
9. Ofitsiynij sait PSC «Dashkivtsi» (2019). Available at: <https://dachkivtsi.ua>

УДК 657

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-36>**Марушко Н.С.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів та обліку
Львівського державного університету внутрішніх справ***Горбан І.М.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів та обліку
Львівського державного університету внутрішніх справ***Marushko Nadiia***Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance and Accounting,
Lviv State University of Internal Affairs***Gorban Iryna***Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance and Accounting,
Lviv State University of Internal Affairs*

МЕХАНІЗМ ПРОТИДІЇ ШАХРАЙСТВУ ІНСТРУМЕНТАМИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ

MECHANISM TO COUNTER SCAM WITH INTERNAL CONTROL TOOLS

АНОТАЦІЯ

Стаття розкриває формування механізму протидії шахрайства та економічним злочинам інструментами внутрішнього контролю. Проведено оцінку найбільш поширених видів економічних злочинів та шахрайства та описано їхній вплив та наслідки для підприємства. Доведено необхідність побудови механізму внутрішнього контролю як дієвого інструменту протидії шахрайству. Визначено, що механізм протидії економічним злочинам та шахрайству повинен використовувати інструмент внутрішнього контролю як дієвий засіб управління, метою якого є своєчасне виявлення відхилення від нормального процесу діяльності суб'єкта підприємницької діяльності та здійснення адекватних управлінських заходів щодо поліпшення фінансового стану. Систематизовано принципи внутрішнього контролю для протидії шахрайству та описано механізм протидії шахрайству з використанням таких елементів, як правовий, організаційний та економічний.

Ключові слова: внутрішній контроль, економічні злочини, шахрайство, захист активів, механізм протидії шахрайству.

АННОТАЦИЯ

Статья раскрывает формирование механизма противодействия мошенничеству и экономическим преступлениям инструментами внутреннего контроля. Проведена оценка наиболее распространенных видов экономических преступлений и мошенничества и описано их влияние и последствия для предприятия. Доказана необходимость построения механизма внутреннего контроля как действенного инструмента противодействия мошенничеству. Определено, что механизм противодействия экономическим преступлениям и мошенничеству должен использовать инструмент внутреннего контроля как действенное средство управления, целью которого является своевременное выявление отклонения от нормального процесса деятельности субъекта предпринимательской деятельности и осуществления адекватных управленческих мероприятий по улучшению финансового состояния. Систематизированы принципы внутреннего контроля по противодействию мошенничеству и описан механизм противодействия мошенничеству с использованием таких элементов, как правовой, организационный и экономический.

Ключевые слова: внутренний контроль, экономические преступления, мошенничество, защита активов, механизм противодействия мошенничеству.

ANNOTATION

The article reveals the formation of a mechanism for combating fraud and economic crimes with the tools of internal control. An assessment of the most common types of economic crimes and fraud and describes their impact and consequences for the company. Attention is focused on the fact that today fraud is a threat to the stable development of any enterprise. Fraud has affected more than half of Ukrainian businesses in recent years, and these losses tend to go far beyond financial losses. The article discusses the consequences of fraud and economic crimes, which can cause significant damage to intangible assets (relationships with business partners, reputation, brand), and are extremely important factors for the successful operation and development of any organization. The necessity of building an internal control mechanism as an effective tool to combat fraud is proved. It is determined that the mechanism for combating economic crimes and fraud should use the tool of internal control as an effective means of management, the purpose of which is to timely detect deviations from the normal business process and implement adequate management measures to improve financial condition. The paper examines the general scientific principles of control, and describes the need for their use for internal control. In view of this, the authors propose to follow the following principles of internal control to form a mechanism to combat fraud: efficiency, legality, continuity of control, independence and objectivity, inevitability of control and punishment and publicity. The elements of the internal control mechanism for counteracting fraud are evaluated, and the mechanism of counteracting fraud is described using such elements as legal, organizational and economic. The legal mechanism allows to ensure the cessation of dishonest actions on the part of staff in the process of internal conflict and to bring the perpetrators to justice. The organizational mechanism for fraud prevention allows the formation of a system of relationships between owners and employees, with an important element is the internal control service. The economic mechanism provides an effective system of staff motivation, allows to create a system to prevent fraud in the enterprise, in which fraud and economic crimes for each employee in the enterprise are unprofitable.

Key words: internal control, economic crimes, fraud, asset protection, anti-fraud mechanism.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Адаптація управління до ринкових умов вимагає вдосконалення контролю діяльності підприємств як важливої функції управління. З огляду на це, внутрішній контроль, який здійснюється на підприємствах, є ключовим складником системи управління підприємством. Сьогодні на діяльність підприємств істотною мірою впливають нові вимоги бізнесу та корпоративного управління, глобалізація, застосування єдиних або уніфікованих правил ведення бухгалтерського обліку та аудиту тощо. За таких обставин завдання наукового обґрунтування внутрішнього контролю підприємств полягає у розбудові умов їхньої діяльності, адекватних змінам у суспільно-господарському середовищі.

Разом із тим контроль повинен забезпечувати захист активів і протидію економічними злочинами та шахрайству. Відомо, що економічні злочини та шахрайство у всіх сферах бізнесу мають тенденцію до збільшення. Практично на більшості підприємств існують випадки зловживань із боку персоналу та партнерів. На думку зарубіжних експертів, а також за даними контрольно-ревізійної діяльності, близько третини активів з обороту підприємств можуть виводитися завдяки недобросовісним та шахрайським діям найманого персоналу, стейкхолдерами, а також власниками бізнесу, що, своєю чергою, сприяє зниженню ефективності діяльності бізнесу, зниженню його вартості, а в окремих випадках створює потенційні передумови загроз виникнення банкрутства підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Сьогодні ставить нові виклики під час оцінювання економічних злочинів та шахрайства та формування контролю як дієвого механізму боротьби з ними. Багатогранний характер даної проблеми потребує досліджень питань оцінки видів економічних злочинів та шахрайства, а також вивчення механізму протидії їм. Організація та функціонування механізму внутрішнього контролю дадуть змогу своєчасно виявити та запобігти шахрайству на підприємстві.

Сьогодні ефективність ведення бізнесу та формування системи протидії економічними злочинами та шахрайству залежать насамперед від організації системи внутрішнього контролю. Допущені помилки та шахрайство, виявлені під час здійснення контролю, – це проблема, яка широко вивчається науковцями і практиками. Проблеми зловживань на підприємствах у вигляді помилок та шахрайства приділяли увагу вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема: Л. Гречаник [1], Н. Дорош [2], Т. Каменська [3], Т. Климко [4], Л. Михальчишина [5], Н. Сокровольська [6] та ін. Однак із кожним роком дана проблема загострюється і залишається актуальною для подальших досліджень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у вивченні і систематизації знань щодо видів економічних злочинів та шахрайства на підприємстві та формуванні механізму внутрішнього контролю як дієвого інструменту протидії їм.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Загальновідомим є те, що шахрайство – серйозна загроза стабільності та життєздатності будь-якої організації. Збитки внаслідок шахрайства, як правило, виходять далеко за межі фінансових утрат. Шахрайство може також завдати суттєвої шкоди нематеріальним активам (відносини з бізнес-партнерами, репутація, бренд), що є надзвичайно важливими чинниками для забезпечення успішної діяльності та розвитку будь-якої організації.

За результатами оцінки Всесвітнього дослідження економічних злочинів та шахрайства 2020 р. [6], яке проводиться в Україні кожні два роки починаючи з 2009 р., видно, що 51% респондентів постраждали від шахрайства за останні 24 місяці. Цей показник вищий, аніж середній у світі (47%), та зріс порівняно з 48% у 2018 р. Понад третини респондентів України постраждали від 2–5 інцидентів шахрайства за останні 24 місяці (рис. 1) [7]. Хабарництво та корупція залишаються одними з основних видів економічних злочинів, негативний вплив яких зазнають українські підприємства: 73% респондентів відповіли, що їхні організації стали жертвами випадків хабарництва та корупції протягом останніх двох років. У світі лише 25% респондентів відповіли, що їхні організації стикалися з випадками хабарництва та корупції [8].

Разом із тим більшість українських організацій усе ще не займається профілактикою шахрайства, а лише реагує або захищається, коли факт шахрайства вже відбувся:

- лише 50% опитаних організацій в Україні не проводили взагалі або проводили лише неформальну перевірку та постійний моніторинг добросовісності своїх контрагентів;
- лише 59% українських організацій провели розслідування свого найгіршого випадку шахрайства, та лише третина повідомила про нього наглядову раду;
- лише 3% респондентів в Україні залучили зовнішнього форензик-експерта у відповідь на свій найгірший випадок шахрайства порівняно з 20% респондентів у світі;
- кожна четверта організація в Україні не має спеціальної програми з управління ризиками; 22% респондентів в Україні не проводили жодної оцінки ризиків за останні два роки [7].

Окрім того, лише 27% українських організацій проводили перевірку дотримання законодавства (due diligence) у сфері протидії хабарництву та корупції в процесі придбання/поглинання іншого бізнесу (порівняно із 45% організацій у світі) [8].

Загальновідомо, що контроль у системі управління підприємством є не лише інстру-

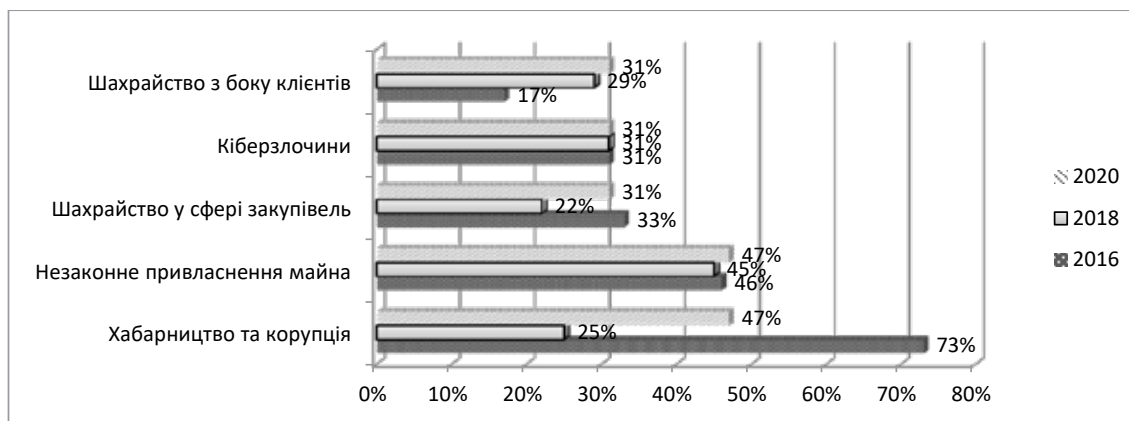

Рис. 1. Оцінка видів економічних злочинів та/або шахрайства в Україні, виявлені протягом 2016–2020 рр., %

Джерело: складено авторами за даними [7; 8]

ментом забезпечення ефективності його діяльності, а й засобом виявлення зловживань, економічних злочинів та протидії шахрайству.

У результаті оцінки 31% опитаних респондентів в Україні вживають заходи з підвищення ефективності бізнес-процесів, зокрема механізмів внутрішнього контролю. Аналогічні заходи внутрішнього контролю організації застосовують для протидії стимулу до вчинення шахрайських дій та виправданню таких дій, як зазначили 31% та 30% українських респондентів відповідно [8].

Отже, механізм протидії недобросовісним діям та шахрайству повинен базуватися на основі організації діючого контролю, метою якого є своєчасне виявлення відхилення від нормального процесу діяльності суб'єкта підприємницької діяльності та здійснення адекватних управлінських заходів щодо поліпшення фінансового стану. Відомо, що способи виявлення шахрайства поділяються на дві категорії: випадкове виявлення і виявлення за допомогою системи контролю та систем управління ризиками. Більшість економічних злочинів було виявлено корпоративною службою безпеки або службою внутрішнього аудиту. Аналітична оцінка виявлених випадків економічних злочинів та/або шахрайства, проведена протягом 2016–2018 рр., показує, що понад 40% виявлених злочинів проведено за допомогою системи контролю, 30% – поза його межами, 23% – унаслідок сформованої корпоративної етики, 7% – інше (рис. 2) [8].

У цілому побудова механізму протидії економічним злочинам і шахрайству повинна базуватися на фундаментальних принципах (рис. 3), які, на нашу думку, доцільно систематизувати й узагальнити для системи внутрішнього контролю.

Розглянемо ці принципи та їх інтерпретацію більш детально.

Принцип ефективності – передбачає визначення оптимальної структури матеріальних і трудових ресурсів, за яких витрати на здійснення контролю не перевищують розмір зекономлених коштів і сум передбаченої шкоди. Однак під час оцінки ефективності контролю важливо

врахувати окремі особливості, які значною мірою ускладнюють розрахунок ефекту від проведених заходів:

- наявність виховної функції контролю і його спрямованість на запобігання майбутнім порушенням;
- оптимізація використання часового ресурсу (запобігання втратам часу).

Принцип законності – передбачає дослідження шахрайських дій з юридичного боку, оскільки на практиці внутрішні контрольні органи багатьох комерційних організацій не можуть довести факт протиправних дій і провини конкретного співробітника законними способами. У зв'язку із цим під час проведення контрольних заходів необхідно ретельно опрацьовувати юридичний бік питання. Під час отримання інформації та застосування заходів впливу до працівників за результатами контролю важливо враховувати, що:

- використання персональних даних працівників потрібно здійснювати відповідно до вимог законодавства;
- опитування співробітників проводиться тільки з їх згоди; підставою для застосування до посадової особи заходів адміністративного впливу можуть бути тільки результати ревізії та інвентаризації, при цьому визначити провину співробітника може тільки суд;
- документи повинні бути офіційними, оскільки документи, отримані з порушенням законодавства, не можуть бути прийняті до розгляду в суді.

Принцип безперервності контролю, дотримання якого забезпечується наявністю спеціалізованих підрозділів, котрі здійснюють внутрішній контроль на підприємстві на постійній основі. Разом із тим застосовуються фізичні методи захисту активів, які функціонують у постійному режимі: система відеонагляду, захисту, обмеження доступу до активів, застосування контрольно-вимірювальних приладів і т. д.

Принцип незалежності і об'єктивності контролю забезпечується наявністю в структурі ор-

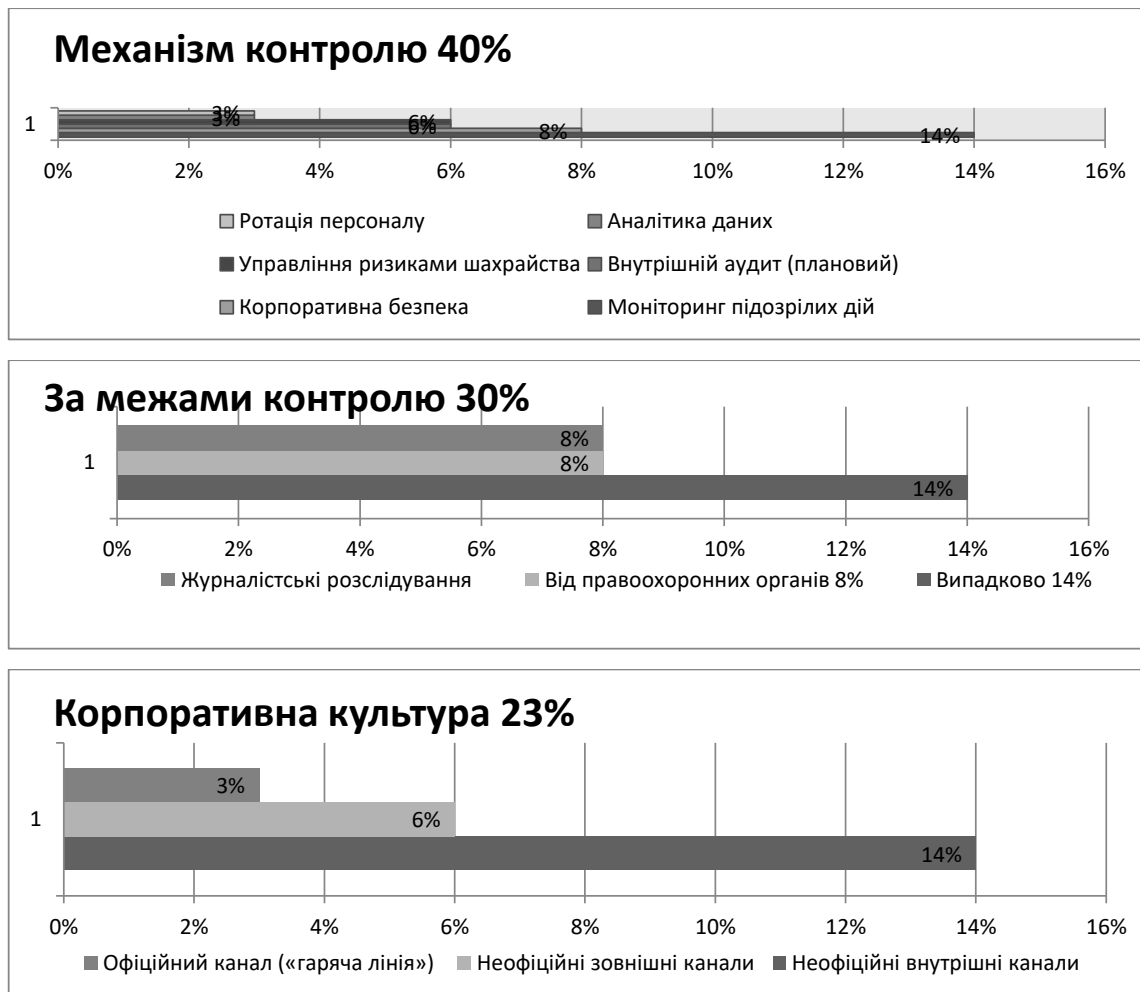

Рис. 2. Напрями виявлених економічних злочинів або шахрайства на підприємствах України у 2018 р., %

Джерело: складено авторами за даними [8]

ганізації незалежного контролюючого органу, який не підзвітний виконавчому керівництву. Об'єктивність контролю забезпечується компетенціями працівників, що виконують контрольні функції, а також обсягом інформації для формування висновків. Не допускаються неділові відносини осіб, що виконують контрольні функції, з працівниками, діяльність яких перевіряється, а також оцінюються контролери на предмет використання результатів контролю в особистих цілях.

Принцип невідворотності контролю і покарання передбачає формування відповідної філософії бізнесу і внутрішньокорпоративної культури на підприємстві й усвідомлення всіма співробітниками, що над діями кожного співробітника існує контроль із боку адміністрації і власників бізнесу і що за будь-яке порушення автоматично слідує покарання.

Принцип гласності – базується на досягненні гласності підсумків контролю на підприємстві. Результати контролю підлягають розголосу всередині підприємства, що особливо важливо в боротьбі зі зловживаннями топ-менеджерів. Разом із тим слід дотримуватися етики та комп-

лаєнс (кодекс професійної етики та поведінки, прийнятий у компанії) і норм законодавства.

Отже, на нашу думку, сучасні вимоги до внутрішнього контролю формують нові вектори перевірки, які повинні включати механізм протидії шахрайству та зловживанням на підприємстві. Побудова дієвого внутрішнього контролю повинна базуватися на формуванні механізму протидії шахрайству щодо недобросовісних дій працівників, який передбачає побудову взаємопов'язаних його елементів, а саме правового, організаційного та економічного (рис. 4).

Правовий механізм припинення недобросовісних дій із боку персоналу в процесі внутрішнього конфлікту передбачає притягнення винних працівників до різного роду відповідальності: дисциплінарної, адміністративної, кримінальної.

Правові механізми припинення недобросовісних дій є одними з найбільш ефективних інструментів організації внутрішнього захисту активів, оскільки вони побудовані на нормах законодавства, якого зобов'язаний дотримуватися кожен громадянин, але разом із тим вони пов'язані з певними труднощами. Такі труднощі

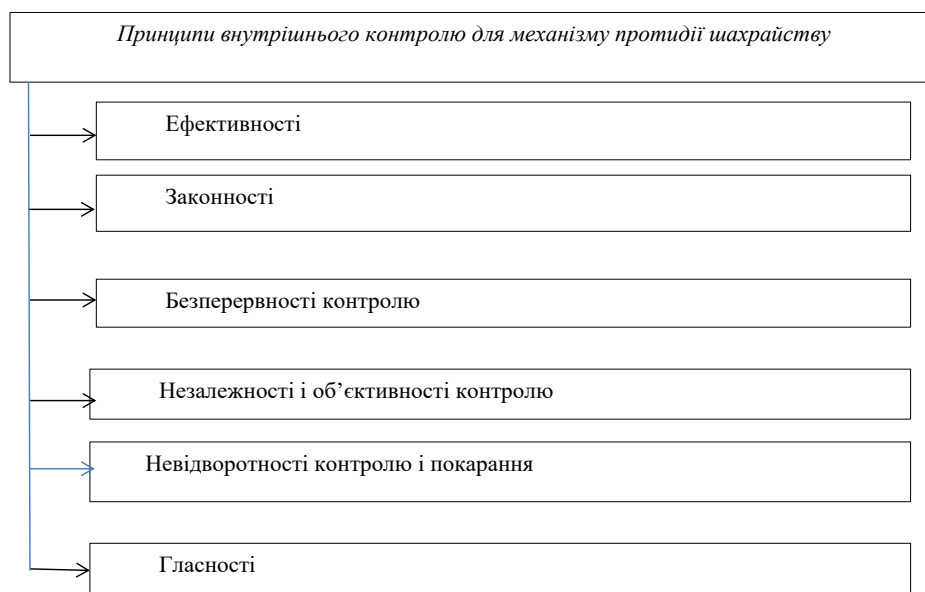

Рис. 3. Принципи внутрішнього контролю підприємства для формування механізму протидії шахрайству

Джерело: запропоновано авторами

Рис. 4. Механізм протидії шахрайству та зловживанням на підприємстві

Джерело: запропоновано авторами

насамперед пов'язані зі складністю, а в окремих випадках – неможливістю отримання доказів порушень і провини того чи іншого працівника, які згодом могли бути представлені в суді. Успішне вирішення даної проблеми, на думку автора, може бути досягнуто шляхом залучення висококваліфікованих перевіряючих осіб із використанням сучасних методичних і технічних засобів підтримки, а також активного залучення всього персоналу підприємства в процес реалізації процедур внутрішнього контролю.

Організаційний механізм запобігання випадкам шахрайства повинен, на нашу думку, охоплювати:

1. формування системи відповідальних відносин між власниками і працівниками, яка передбачає мотивацію працівників та заохочення таких якостей, як високий професіоналізм,

дисциплінованість, чесність, порядність, робота в команді, прагнення до саморозвитку та вдосконалення;

2. формування стратегічного плану розвитку функціонування бізнесу та його практичну реалізацію;

3. побудову та впровадження системи оперативного управління, окремим елементом якої служба внутрішнього контролю, який повинен містити:

– наявність детального опису та внутрішньої регламентації всіх бізнес-процесів, які є на підприємстві;

– наявність системи поділу сфер повноважень і відповідальності як між власниками (співвласниками), так і між власниками та найманим управлінським персоналом, а також між керівниками та працівниками;

– наявність внутрішньої корпоративної культури (система корпоративної етики, комплаєнс, внутрішні традиції, фірмовий стиль);

– наявність детальної регламентації прав, обов'язків та обмеження повноважень менеджерів у вигляді детальных посадових інструкцій (у тому числі закупівлі, продажі, логістика, фінанси, юридичне забезпечення, технічна підтримка та ІТ, господарське забезпечення);

– наявність ефективної системи взаємозаміни співробітників (формування перешкоди до змови: керівники та заступники не повинні бути пов'язані знайомствами й особистими зв'язками);

– наявність ефективної кадрової політики (припинення змов, кумівства), недопущення прихильності до однієї особи (складність через ризик втрати зв'язків та ділових контактів, оскільки бізнес буде утворюватися на особистих зв'язках і знайомствах);

– наявність діючої і налагодженої системи внутрішнього документообігу, наявність внутрішніх стандартів корпоративного управління;

– системність і регулярність процедур внутрішнього контролю (над збереженням товарно-матеріальних цінностей та ефективністю управління бізнесом), наявність служби внутрішнього контролю.

Однією зі складових частин ефективної роботи щодо вчасного виявлення та попередження шахрайських дій і зловживань є побудова або вдосконалення діючої системи внутрішнього контролю підприємства, тобто доцільно забезпечити контроль над усіма аспектами діяльності відповідно до найкращої комерційної практики. Це означає, що на підприємстві необхідно розробити і впровадити регламенти (стандарти) діяльності, зокрема: визначити існуючі ризики та можливі варіанти вчинення шахрайських дій під час виконання окремих операцій, визначити відповідні контрольні процедури та строго контролювати їх виконання.

Необхідно враховувати можливість здійснення прихованого шахрайства, наприклад: маніпуляції з нормами витрат сировини і матеріалів, створення прихованого каналу розкрадання на складах (наприклад, створення пересортиці, надлишків і недостач), зловживання під час списання продукції та ліквідації, підміна ТМЦ (наприклад, запчастин) на вживані і т. д. Подібні дії є способом привласнення майна, які, на перший погляд, не наносять шкоди підприємству, однак негативно відображаються на фінансовому результаті. Контрольному органу потрібно переглянути відповідні центри контролю та організувати їх постійний моніторинг із метою виявлення ознак здійснення шахрайських дій.

Якщо в результаті розслідування шахрайства були виявлені слабкі боки контролю, після завершення розслідування необхідно їх перевірити й організувати надійний контроль, ретельно документуючи змінені регламенти процедур і контролю.

Важливо досягти розуміння відповідальності персоналу за дотримання правил, привити персоналу культуру самоконтролю. Від працівників не очікують гарантій, що шахрайство ніколи не відбудеться під час виконання операцій, які є у їх відповідальності, проте адміністрація сподівається, що у разі виникнення таких підозр працівники проявлять нетерпимість до нечесності. Обов'язок працівників – без зволікання повідомити про можливі випадки зловживань і недостач у системі контролю, про що надійшли до них пропозиції (прямо або через посередника) нашкодити інтересам компанії.

Працівник може передавати такі повідомлення безпосереднього керівнику або безпосередньо в службу безпеки, в останньому випадку такий працівник повинен бути захищений від критики свого керівника і колег. Слід передбачити спеціальні доступні для будь-якого працівника канали для передачі повідомлень про шахрайство: лінію екстреного зв'язку (у тому числі для анонімних повідомлень), поштову скриньку, електронну пошту, спеціального співробітника і т. д.

Працівникам, які добровільно повідомляють про підозру в шахрайстві свого безпосереднього керівника або колег, повинен бути наданий захист (працівника, який здійснив спроби перешкодити їм, необхідно звільнити).

Найбільш ефективним у боротьбі з шахрайством і зловживаннями є формування комплексу заходів щодо забезпечення захисту активів, такі заходи поділяються на профілактичні та попереджувальні.

Заходи контролю і захисту активів повинні бути конкретизовані, сформульовані в письмовому вигляді і доведені до відома тих, хто повинен їх застосовувати, тільки у цьому разі робота щодо забезпечення економічної безпеки організації може бути ефективною.

Профілактичними заходами є:

– перевірка даних про працівників під час прийому на роботу;

– перевірка родинних зв'язків працівників;

– проведення психологічного тестування;

– розподіл повноважень;

– впровадження системи узгодження (санкціонування) документів;

– моніторинг дебіторської і кредиторської заборгованості;

– система мотивації у вигляді участі в доходах.

Серед засобів, які призначені забезпечити стримування і запобігання порушень, можуть застосовуватися такі заходи, як:

– зміна логістичних процесів (маршрутів, контрагентів, цін);

– проведення вибіркового інвентаризацій;

– переміна місць камер відеоспостереження.

Як попереджувальні заходи, спрямовані на запобігання шахрайству та зловживанням під час укладання договорів щодо роботи з постачальниками та підрядниками, необхідно в угодах передбачити дотримання своїх економічних

вигід, обговорювати санкції за невиконання умов договору.

До заходів попередження зловживань посадових осіб відносять розподіл повноважень. Доцільно, наприклад, розмежувати функції і повноваження співробітників, пов'язаних із прийняттям рішень щодо придбання активів, їх отриманням і оплатою і т. д. [9].

Використання тих чи інших організаційних механізмів щодо запобігання корпоративному шахрайству може мати різні особливості залежно від специфіки бізнесу і характеру господарських операцій.

У процесі здійснення контрольних функцій на підприємстві, спрямованих на запобігання зловживанням із боку персоналу, особливої важливості набуває організація ефективної взаємодії контрольних служб, керівників, зовнішніх аудиторів зі службою безпеки підприємства.

Система заходів безпеки повинна бути орієнтована на те, щоб виявити ознаки ймовірних правопорушень і спрогнозувати їх. Інформація про різновиди шахрайських дій у різних секторах діяльності (або бізнес-процесах), про працівників, які можуть учинити такі дії, повинна накопичуватися підрозділами корпоративної безпеки. Важливим завданням служби корпоративної безпеки є своєчасне отримання інформації про підготовку протиправних дій, про доконтрактний факт шахрайства [9].

Окрім того, слід контролювати ймовірний збір інформації про підприємство, оскільки такий спосіб отримання конференційної інформації від працівників є ефективним. Існують основні методи, які використовуються шахраями для отримання інформації про комерційні структури:

- спостереження (за допомогою мобільних і стаціонарних оптико-технічних засобів, фотографування, відеозапис);
- перехоплення інформації на різних каналах внутрішнього і зовнішнього зв'язку (розкрадання внутрішніх документів, підкуп або примус працівників до співпраці);
- використання технічних засобів;
- застосування аналітичних методів (структурний, фінансовий, аналіз, аналіз видів продукції).

Сьогодні отримання від співробітників комерційних структур конфіденційної інформації розглядається як найбільш надійний, швидкий та ефективний спосіб. Найбільший ефект досягається із застосуванням даного методу в сукупності з методами, які використовують технічні засоби.

З огляду на вищесказане, з метою підвищення економічної безпеки підприємства особливе значення мають підбір і вивчення кадрів, перевірка будь-якої інформації, що вказує на наявність сумнівних зв'язків. Слід вести постійну роботу щодо роз'яснення застосовуваних заходів безпеки, проводити тестування співробітників. Необхідно чітко розмежувати повно-

важення співробітників і визначити міру їхньої відповідальності за будь-які види порушень або за неналежне виконання своїх обов'язків. Під час підбору персоналу необхідно визначити, якою мірою кваліфікація співробітників й їхні моральні якості відповідають поставленим для виконання завданням.

Велике значення в організації роботи щодо забезпечення економічної безпеки має розроблення стратегії боротьби шахрайством, в якій визначається порядок дій працівників під час проведення внутрішнього розслідування (особливо під час вирішення суперечливих і складних питань), способи легалізації доказів і можливі варіанти розвитку подій та слідчі процедури на випадок непередбачених обставин.

Окрім того, необхідно визначити професійні стандарти й обмеження дій співробітників, які проводять внутрішнє розслідування. Співробітники, які здійснюють внутрішнє розслідування, повинні дотримуватися затвердженого плану розслідування, не повинні давати коментарі, які стосуються розгляду справи, особам, які не мають у цьому службової необхідності, не повинні застосовувати несанкціоновані дії і т. д.

Основою підготовки плану розвідки є збір, аналіз результатів проведених розвідок за фактами шахрайства, узагальнення інформації щодо шахрайства на інших підприємствах, а також вивчення законодавства, судової практики, інформації правоохоронних органів і слідчих процедур. Підготовка і впровадження стандартів (стратегії) може істотно спростити діяльність служби безпеки з розслідування випадків шахрайства.

Економічний механізм повинен базуватися на побудові ефективної системи мотивації персоналу, тобто створенні такої системи запобігання шахрайству на підприємстві, за якої шахрайство та крадіжки для кожного працівника на підприємстві були б не вигідними.

Наявність затвердженої та впровадженої системи внутрішньої регламентації процедур контролю підприємства є основою для проведення якісної і кількісної оцінки ефективності функціонування як окремих господарських операцій, бізнес-процесів, так і всього бізнесу в цілому. Такий підхід дасть змогу знизити рівень економічної злочинності на підприємстві, мінімізувати ризики шахрайства та запобігти фінансовим утратам.

Розроблення подібної ефективної системи мотивації на практиці є дуже складним, тому що доходи кожного працівника абсолютно в будь-якій системі мотивації будуть в принципі обмежені власниками. Відповідно до цього, у співробітників автоматично завжди виникає тиме спокуса заробити ще більше, окрім своєї заробітної плати, унаслідок чого боротися зі зловживаннями співробітників економічними способами, шляхом пропозиції економічної альтернативи зловживанням – обмежене доходом – у принципі неможливо реалізувати на практиці.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Внутрішній контроль діяльності підприємств розглядається як важливий складник системи внутрішнього контролю, що дає змогу виявити економічні злочини та шахрайство на підприємстві. Організація дієвого внутрішнього контролю повинна базуватися на побудові механізму протидії шахрайству щодо недобросовісних дій працівників, який передбачає побудову взаємопов'язаних його елементів, а саме правового, організаційного та економічного.

Правовий механізм припинення недобросовісних дій із боку персоналу в процесі внутрішнього конфлікту передбачає притягнення винних працівників до різного роду відповідальності: дисциплінарної, адміністративної, кримінальної. Організаційний механізм запобігання випадкам шахрайства повинен охоплювати формування системи відповідальних відносин між власниками і працівниками, яка передбачає мотивацію працівників та заохочення таких якостей, як високий професіоналізм, дисциплінованість, чесність, порядність, робота в команді, прагнення до саморозвитку та вдосконалення; формування стратегічного плану розвитку функціонування бізнесу та його практична реалізація; побудову та впровадження системи оперативного управління, окремим елементом якої служба внутрішнього контролю.

Економічний механізм повинен базуватися на побудові ефективної системи мотивації персоналу, тобто створенні такої системи запобігання шахрайству на підприємстві, за якої шахрайство та крадіжки для кожного працівника на підприємстві були б не вигідними.

Наявність затвердженої та впровадженої системи внутрішньої регламентації процедур контролю підприємства є основою для проведення якісної і кількісної оцінки ефективності функціонування як окремих господарських операцій, бізнес-процесів, так і всього бізнесу в цілому. Такий підхід дасть змогу знизити рівень економічної злочинності на підприємстві, мінімізувати ризики шахрайства та запобігти фінансовим утратам.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гречаник Л. Фінансове шахрайство та протидія йому у компаніях. *Фінансовий ринок України*. 2010. № 4. С. 24–26.
2. Дорош Н.І. Аудит: методологія і організація : підручник. Київ : Знання, КОО, 2011. 402 с.
3. Каменська Т. Шахрайства при аудиторській перевірці. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2015. № 6. С. 2–7.
4. Климко Т.Ю., Мельник О.О. Корпоративне шахрайство: реалії сучасності. *Науковий вісник Ужгородського університету. Економіка*. 2015. Вип. 46. С. 185–190.
5. Михальчишина Л.Г., Калашник В.В. Внутрішній аудит у запобіганні помилкам і шахрайству на підприємстві. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія «Економічні науки»*. 2012. № 2(64). С. 94–99.

6. Сокровольська Н.Я., Хамига Ю.Я. Протидія фінансовому шахрайству у вітчизняних організаціях. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2018. Вип. 22(3). URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2018_22\(3\)_20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2018_22(3)_20).
7. Всесвітнє дослідження економічних злочинів та шахрайства 2020: результати опитування українських компаній. URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2020/gecs-ua-2020-ukr.pdf>.
8. Всесвітнє дослідження економічних злочинів та шахрайства 2018 року: результати опитування українських організацій. Виведення шахрайства з тіні. URL: pwc.com/ua/gecfs/ua.
9. Оцінка ефективності системи внутрішнього контролю. Тренінг. Впровадження системи внутрішнього контролю в державному секторі: вимоги та кращі практики. URL: <https://kyivaudit.gov.ua/vr/ka/index.nsf.pdf>.

REFERENCES:

1. Ghrechanyk L. (2010) Finansove shakhrajstvo ta protydija jomu u kompanijakh. [Financial fraud and counteraction to it in companies]. *Finansovyj rynek Ukrainy*. No 4. pp. 24-26.
2. Dorosh N. I. (2011) Audyt metodologhija i orghanizacija. [Audit: methodology and organization]. Kyiv: Znannja (in Ukrainian)
3. Kamensjka T. (2015) Shakhrajstva pry audytorsjkij perevirci. [Audit fraud]. *Bukhghaltersjkij oblik i audyt*. No 6. pp. 2-7.
4. Klymko, T. Ju., Meljnjk O. O. (2015) Korporatyvne shakhrajstvo: realiji suchasnosti. [Corporate fraud: the realities of today]. *Naukovyj visnyk Uzghorodskogho universytetu. Ekonomika*. No 46. pp. 185-190.
5. Mykhaljchysyna L.Gh., Kalashnyk V.V. (2012) Vnutrishnij audyt u zapobighanni pomylok i shakhrajstva na pidpryjemstvi. [Internal audit in the prevention of errors and fraud in the enterprise]. *Zbirnyk naukovykh pracj VNAU. Serija: Ekonomichni nauky*. No 2 (64), pp. 94-99.
6. Sokrovoljsjka N. Ja. Khamygha Ju. Ja. (2018) Protydija finansovomu shakhrajstvu u vitchyznjanykh orghanizacijakh. [Counteraction to financial fraud in domestic organizations]. *Naukovyj visnyk Uzghorodskogho nacionaljnogho universytetu. Serija: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove ghospodarstvo* (electronic journal). Vol. 11(3). Available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2018_22\(3\)_20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2018_22(3)_20)
7. Vsesvitnje doslidzhennja ekonomichnykh zlochyniv ta shakhrajstva 2020: rezuljtaty opytuvannja ukrajinsjkjkh kompanij. [World Economic Crimes and Fraud Survey 2020: Survey of Ukrainian Companies.] Available at: <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2020/gecs-ua-2020-ukr.pdf>
8. Vsesvitnje doslidzhennja ekonomichnykh zlochyniv ta shakhrajstva 2018 roku: rezuljtaty opytuvannja ukrajinsjkjkh orghanizacij. Vyvedennja shakhrajstva z tyni. [World Survey of Economic Crimes and Fraud 2018: Survey of Ukrainian Organizations. Removing fraud from the shadows]. Available at: pwc.com/ua/gecfs/ua
9. Ocinka efektyvnosti systemy vnutrishnjogho kontrolju. Treninh. Vprovadzhennja systemy vnutrishnjogho kontrolju v derzhavnomu sektori: vymoghy ta krashhi praktyky. [Evaluation of the effectiveness of the internal control system. Training. Implementation of the internal control system in the public sector: requirements and best practices]. Available at: <https://kyivaudit.gov.ua/vr/ka/index.nsf.pdf>

УДК 347.278

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-37>

Полятикіна Л.І.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування
Сумського національного аграрного університету*

Poliatykina Larysa

Sumy National Agrarian University

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОБЛІКУ ДОХОДІВ І ВИТРАТ ОСНОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF FUNCTIONING OF INCOME AND COST ACCOUNTING OF MAIN ACTIVITY

АНОТАЦІЯ

У процесі дослідження зазначено, що узагальнюючим фінансовим результатом господарської діяльності підприємств є прибуток або збиток. Визначають результати діяльності підприємства, порівнюючи доходи звітного періоду з витратами, понесеними для одержання цих доходів. З'ясовано, що нинішні умови України зумовлюють необхідність створення економічних інститутів, які регулюють взаємовідносини різних суб'єктів підприємницької діяльності. Досліджено важливість указаних процесів для сільського господарства. У них відбулися докорінні зміни. Проаналізовано економічні показники діяльності підприємства та встановлено, що в нинішніх умовах ринкової економіки основу економічного розвитку будь-якого підприємства становить прибуток. Він є найважливішим показником для оцінки виробничої і фінансової діяльності підприємства, а також основним показником ефективності роботи підприємства, джерелом його діяльності. Не менш важливу роль відіграють і витрати, які виникають у результаті діяльності підприємства.

Ключові слова: дохід, прибуток, результати, підприємство, економічний розвиток, витрати, виручка.

АННОТАЦИЯ

В процессе исследования отмечено, что обобщающим финансовым результатом хозяйственной деятельности предприятия является прибыль или убыток. Определяют результаты деятельности предприятия, сравнивая доходы отчетного периода с расходами, понесенными для получения этих доходов. Выяснено, что нынешние условия Украины обуславливают необходимость создания экономических институтов, регулирующих взаимоотношения различных субъектов предпринимательской деятельности. Исследована важность указанных процессов для сельского хозяйства. В них произошли коренные изменения. Проанализированы экономические показатели деятельности предприятия и установлено, что в нынешних условиях рыночной экономики основу экономического развития любого предприятия составляет прибыль. Она является важнейшим показателем для оценки производственной и финансовой деятельности предприятия, а также основным показателем эффективности работы предприятия, источником его деятельности. Не менее важную роль играют и расходы, возникающие в результате деятельности предприятия.

Ключевые слова: доход, прибыль, результаты, предприятие, экономическое развитие, затраты, выручка.

ANNOTATION

In the course of research it is noted that the generalizing financial result of economic activity of the enterprises is profit or loss. Determine the results of the enterprise, comparing the income of the reporting period with the costs incurred to obtain these revenues. It was found that the current conditions of Ukraine necessitate the creation of economic institutions that regulate the relationship of various business entities. The importance of these

processes for agriculture has been studied. They have undergone radical changes. The economic indicators of the enterprise's activity are analyzed and it is established that in the current conditions of market economy the basis of economic development of any enterprise is profit. It is the most important indicator for assessing the production and financial activities of the enterprise and the main indicator of the efficiency of the enterprise, the source of its activities. No less important are the costs that arise as a result of the enterprise. The main problem of accounting for enterprise income in Ukraine is the problem of completeness and timeliness of their reflection in the accounting system. From the company's income, first of all, the revenue from the sale of products (works, services) is underestimated, as a result of which the base for taxation of enterprises with value added tax is significantly narrowed. This problem is quite multifaceted, extremely complex and affects our entire social system, especially the system of government, the tax system and the shadow segment of the economy. Today, the vast majority of domestic enterprises do not fully reflect their own income. The receipt of income creates a basis for self-financing of the enterprise under agreements that are sufficient to cover the costs of the enterprise for the sale of goods and other activities, the implementation of obligations to the budget and the formation of net profit. The main criterion of production was the quality and competitiveness of products. Therefore, regular determination of income and their timely reflection and analysis determines the relevance of this area of research.

Key words: income, profit, results, enterprise, economic development, costs, revenue.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Дохід підприємства являє собою один із головних узагальнюючих показників фінансово-господарської діяльності підприємства. Отримання доходів – виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) свідчить про те, що продукція підприємства знайшла свого споживача. Вона відповідає вимогам та попиту ринку за ціною, якістю, іншими технічними функціональними характеристиками та властивостями.

Отримання доходів формує основу для самофінансування підприємства за умови, що їх величина достатня для покриття затрат підприємства з реалізації товарів та інших видів діяльності, здійснення зобов'язань перед бюджетом та формування чистого прибутку.

Величина отриманих доходів характеризує економічну стратегію підприємства з проблем

управління матеріальними ресурсами та витратами, персоналом підприємства й оплатою його праці, податковою, інвестиційною, дивідендною поведінкою підприємства. Регулярне визначення доходів та вчасне їх відображення й аналіз зумовлюють актуальність цього напрямку дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Формування щонайкращого доходу підприємств у величинах, потрібних для покриття його щоденних витрат, сплати податків і отримання прибутку, що дає право забезпечити розширене відтворення, є необхідною умовою функціонування будь-якого суб'єкта господарювання. Розвитку теорії і практики формування у бухгалтерському обліку доходів і витрат сприяють праці українських учених: О.С. Бородкіна, Ф.Ф. Бутинця, С.Ф. Голова, Г.Г. Кірейцева, В.Б. Моссаковського і зарубіжних: Т. Джексона, К. Друрі та ін.

Однак, незважаючи на значні наукові напрацювання, недостатньо уваги приділено питанням організації внутрішньогосподарського обліку, аналізу та контролю над витратами у виробничих підрозділах сільськогосподарських підприємств, тому питання формування доходів вимагає особливої уваги і додаткових наукових досліджень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основною проблемою обліку доходів підприємства в Україні є проблема повноти та своєчасності їх відображення у системі обліку. Ця проблема досить багатопланова, надзвичайно складна й стосується всього нашого суспільного ладу, особливо системи влади, системи оподаткування й тіньового сегмента економіки. Нині переважна більшість вітчизняних підприємств відображає власні доходи неповністю. На думку фахівців, рівень невідображення доходів коливається від 30% до 70%. З доходів підприємства насамперед знижується виручка від реалізації продукції (робіт, послуг), унаслідок чого значно звужується база для оподаткування підприємств податком на додану вартість.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У сучасних умовах економічних відносин у сільському господарстві відбулися значні зміни. Головними критеріями виробництва стали якість і конкурентоспроможність продукції, тому дуже важливим питанням для сільськогосподарських товаровиробників залишилося зниження собівартості виробленої ними продукції.

Питання вдосконалення обліку та правильності одержання доходів та витрат основної діяльності знаходиться у центрі уваги наукових і практичних діячів. Удосконалення методів господарювання висуває нові вимоги до обліку. За останні роки відбулося багато змін у первинному, зведеному, аналітично-

му та синтетичному обліку доходів та витрат. Проте бухгалтерський облік щодо даного питання не може задовольнити всі вимоги, що пред'являються до нього.

У сучасних умовах господарювання одним із найважливіших показників, що характеризує ефективність фінансової діяльності підприємства, є фінансовий результат, тобто прибуток чи збиток. Основною метою діяльності підприємства в умовах глобальних економічних перетворень є одержання максимального прибутку за мінімальних витрат.

Оскільки величина фінансового результату визначає можливість подальшого розвитку підприємства (розширення виробництва, оновлення його основних фондів, упровадження нових прогресивних технологій і т. д.) та створює запас фінансової стійкості, який дає підприємству змогу оперативно реагувати на зміни у ринковій кон'юнктурі, то питання зниження собівартості та водночас підвищення прибутковості набувають особливої актуальності в сучасний період ринкових реформ та економічних перетворень [1, с. 46].

Основою для правильного визначення фінансового результату є науково обґрунтована організація та методика його обліку. Принципи, організація й методика обліку, порядок формування облікової політики підприємств України відповідають міжнародним стандартам фінансової звітності, та є низка розбіжностей в окремих концептуальних підходах до визнання фінансових результатів.

П(С)БО 15 «Дохід» визначає доходи як збільшення економічних вигід у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу за винятком зростання капіталу за рахунок внесків власників. Отже, поняття «дохід» із погляду бухгалтерського обліку означає надходження економічних вигід протягом звітного періоду, які виникають у результаті звичайної діяльності підприємства у вигляді виручки від реалізації продукції (товарів, послуг), гонорарів, відсотків, дивідендів тощо. Під бухгалтерським прибутком розуміють різницю між валовим доходом і бухгалтерськими (явними) витратами [2, с. 73].

Розрахований таким чином прибуток перевищує його реальну величину на суму вартості витрат власних ресурсів підприємств (неявних витрат), використаних у своєму виробництві. Їхні розміри можуть бути значними, а їх нарахування може значно впливати на рішення, що приймаються, про доцільність діяльності у даній галузі виробництва. Якщо одержаний прибуток не відшкодовує наявні витрати, то підприємство має вийти з бізнесу, передати свої ресурси і послуги іншому підприємцю. Тому кожне підприємство повинно досягти такого рівня прибутку від виробничо-господарської діяльності, який був би більшим за його економічні витрати.

Чистий економічний прибуток підприємства залишається після відрахування з валового доходу величини економічних витрат. Визначають економічний прибуток як різницю між валовою (сукупною) виручкою (доходом) від реалізації продукції і сумою явних і неявних витрат.

Таким чином, підприємство одержує економічний прибуток, коли його валовий дохід перевищує суму бухгалтерських і неявних витрат. У разі коли валовий дохід рівний економічним витратам, тобто економічний прибуток дорівнює нулю, підприємство одержує нормальний прибуток. Це неявні витрати, зумовлені використанням власних ресурсів підприємства, тобто прибутки, які могли одержати власники, вклавши свої ресурси у краї з усіх інших альтернативних витрат [3, с. 17].

Якщо вважати, що одержання максимального прибутку є основним мотивом діяльності виробника, тоді стане зрозумілим, що будь-яке підприємство буде чутливим до одержання прибутку конкурентами. Усі виробники на ринку досконалої конкуренції купують ресурси за належними цінами, тому кожний із них платитиме рівну суму за рівну кількість будь-якого закупленого ресурсу. Отже, явні витрати втрачених можливостей усіх підприємств галузі на одиницю продукції будуть однаковими. Це положення буде справедливим і для неявних витрат. Бажання кожного виробника не допустити переваг конкурентів призведе галузь до стану, коли жодне з підприємств не матиме односторонніх переваг. Коли одне з підприємств удосконалює технологію і за рахунок цього знижує витрати на одиницю продукції, це є сигналом для інших про можливість більш вигідного альтернативного використання ресурсів, що застосовує виробник, і змушує їх також удосконалювати технологію. У цьому разі віддача від усіх ресурсів, у тому числі і від підприємницького таланту, на будь-якому з підприємств однакова, а економічний прибуток усіх підприємств галузі дорівнює нулю. Нульовий прибуток означає, що у будь-

якого з виробників відсутні мотиви до пошуку інших, більш вигідних альтернативних способів застосування ресурсів, у тому числі і своїх підприємницьких здібностей, а витрати втрачених можливостей використання всіх ресурсів є однаковими на кожному підприємстві.

Важливим етапом аналізу виробничо-фінансової діяльності підприємства є дослідження динамічних змін фінансово-економічних показників, представлених у табл. 1. Розглянувши в динаміці показники ТОВ «Світанок» Тростянецького району Сумської області, відзначаємо, що вони всі мають позитивну тенденцію. Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, послуг) у 2020 р. зріс на 107,7%, або в абсолютному виразі на 11,4 млн грн порівняно з базисним роком.

Чистий фінансовий результат діяльності підприємства за три останні роки позитивний, але відсутня тенденція до зростання, це пов'язано зі збільшенням капітальних витрат. Власний капітал зростає за незмінного зареєстрованого капіталу за рахунок прибуткової діяльності товариства.

Поряд зі збільшенням загальної вартості поточної дебіторської заборгованості власні оборотні кошти зростають перш за все за рахунок вартості продукції власного сільськогосподарського виробництва, яка знаходиться на зберіганні.

Загальну валюту балансу підприємства прийнято вважати його стартовою ринковою вартістю за умови, що активи та зобов'язання оцінені відповідно до діючих принципів бухгалтерського обліку та вимог національних і міжнародних стандартів обліку (звітності). На досліджуваному підприємстві валюта балансу зросла на 110,3%, причому структурно: оборотні активи займають близько 25%, а оборотні активи – 75%.

Особливості сільськогосподарського виробництва зумовлюють багатоканальність реалізації його продукції. Це продаж у рахунок державного контракту, торговельним організа-

Таблиця 1
Динаміка основних економічних показників виробничо-фінансової діяльності
ТОВ «Світанок» за 2018–2020 рр.

Показник	Рік			Відхилення 2020 р. у % до 2018 р.
	2018	2019	2020	
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис грн	10496	18605,7	21907	208,7
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), тис грн	7956	17832	19825	249,2
Валовий прибуток (збиток), тис грн	3036,9	2091	1414	45,6
Чистий фінансовий результат: прибуток, тис грн	3036,9	2091	1414	46,6
Валюта балансу, тис грн	37779	59753	79438	210,3
Власний капітал, тис грн	24000	24000	24000	100,0
Власні оборотні кошти, тис грн	28052	49641	68033	242,6
Дебіторська заборгованість, тис грн	6563	18545	31225	475,8
Кредиторська заборгованість, тис грн	3333,8	10508	14666	439,9

Джерело: сформовано автором за даними звітності підприємства

ціям, іншим підприємствам за укладеними договорами, через власну торговельну мережу, на колгоспному ринку, через власні підприємства громадського харчування, своїм працівникам у рахунок оплати праці тощо. По кожному із цих каналів є суттєві відмінності як у документальному оформленні, так і в методологічних принципах відображення процесу реалізації, веденні аналітичного обліку, узагальненні його даних, побудові облікових реєстрів, інформаційному забезпеченні звітності [4, с. 23].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Для оцінки фінансового стану підприємства використовують систему показників, які детально і всебічно характеризують фінансово-господарський стан підприємства. Залежно від конкретної мети аналізу можна вибрати відповідну кількість та види показників, які характеризують діяльність підприємства за ознаками: майновий стан; ліквідність та платоспроможність; фінансова стійкість; ділова активність; рентабельність. Перспективним, на нашу думку, є проведення додаткового поглибленого дослідження фінансового стану підприємства з метою виявлення більш наявних та реальних причин погіршення його стану.

Особливостями обліку в сільському господарстві є сезонність виробництва, тому період виробництва не завжди співпадає з періодом отримання продукції. Здійснюючи витрати на

це виробництво, підприємство навіть не введено в тому, коли отримає дохід від своїх вкладень у виробництво продукції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Poliatykina L.I. Business organization in the agricultural sector. *Economic and law paradigm of modern society*. 2018. № 1. P. 44–49.
2. Осадча Г.Г., Пушкарьова М.В. Облік доходів у системі управління підприємством. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2016. № 6. С. 71–75.
3. Моссаковский В. Про перспективи подальшого розвитку бухгалтерського обліку в Україні. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2003. № 6. С. 10–20.
4. Линник В. Облік по-новому: вчимося працювати. *Все про бухгалтерський облік*. 2002. № 52. С. 22–24.

REFERENCES:

1. Poliatykina L.I. (2018) Business organization in the agricultural sector. *Economic and law paradigm of modern society*, vol. 1, pp. 44-49.
2. Osadcha G., Pushkarova M. (2016) The amount of income from the enterprise management system. *Formation of market relations in Ukraine*, vol. 6, pp. 71-75.
3. Mossakovsky V. (2003) On the prospects for further development of accounting in Ukraine. *Accounting and audit*, vol. 6, pp. 10-20.
4. Linnyk V. (2002) Accounting in a new way: we learn to work. *All about accounting*, vol. 52, pp. 22-24.

УДК 657

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-38>**Сторожук Т.М.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку
Університету державної фіскальної служби України***Бестюк А.М.***магістрант,
Навчально-наукового інституту обліку, аналізу та аудиту
Університету державної фіскальної служби України***Storozhuk Tetiana***Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of Accounting
University of the State Fiscal Service of Ukraine***Bestiuk Anastasia***Undergraduate
Educational-Scientific Institute of Accounting, Analysis and Audit
University of the State Fiscal Service of Ukraine*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОБЛІКУ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ ТА ВТРАТ

CURRENT ISSUES OF ACCOUNTING TRANSACTION COSTS AND LOSSES

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто трактування сутності трансакційних витрат і втрат та виділено основні методологічні підходи до визначення. Досліджено класифікацію та сформовано систему класифікації для побудови управлінських інформаційних моделей. Установлено актуальні проблеми організації обліку трансакційних витрат і втрат та визначено документальне оформлення трансакційних витрат. Для структуризації та облікового відображення трансакційних витрат окреслено етапи трансакцій. Описано можливі варіанти організації бухгалтерського обліку трансакційних витрат та втрат та означено доцільність вибору варіанту відображення залежно від власної облікової політики за результатами проведеного аналізу та відповідно до потреб управління в такій інформації.

Ключові слова: трансакційні витрати, трансакційні втрати, класифікація трансакційних витрат, облік трансакційних витрат, управління трансакційними витратами.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены трактовки сущности трансакционных издержек и потерь и выделены основные методологические подходы к определению. Исследована классификация и сформирована система классификации для построения управленческих информационных моделей. Установлены актуальные проблемы организации учета трансакционных издержек и потерь и определено документальное оформление трансакционных издержек. Для структуризации и учетного отображения трансакционных издержек обозначены этапы трансакций. Описаны возможные варианты организации бухгалтерского учета трансакционных издержек и потерь и отмечена целесообразность выбора варианта отображения в зависимости от размеров и значительности в рамках собственной учетной политики по результатам проведенного анализа и в соответствии с потребностью управления в такой информации.

Ключевые слова: трансакционные издержки, трансакционные потери, классификация трансакционных издержек, учет трансакционных издержек, управление трансакционными издержками.

ANNOTATION

The article considers the interpretation of the essence of transaction costs and losses by both domestic and foreign scientists and highlights the main methodological approaches to determining

transaction costs. The classification of transaction costs and losses according to various criteria and characteristics is studied and the system of classification of transaction costs for the purposes of building management information models is formed, which takes into account the needs of accounting and organization of further control. Based on the results of the analysis, the significance of transaction costs for business entities is established and the main reasons for this situation in modern business conditions are identified. Approaches to the separation of transaction costs and losses in accordance with national legislation and international accounting standards are considered. Actual problems of the organization of the account of transaction expenses and losses are established and documentary registration of transaction expenses is defined. To structure and account for transaction costs, separate, sequential stages of transactions that are accompanied by certain costs are outlined. It is proposed to group transaction costs on the basis of compliance with a certain stage of the transaction to ensure the ability to manage the processes of their implementation. It is proved that on the basis of transaction costs, negotiation processes are entrusted for concluding agreements, which consist of costs for obtaining information and conducting negotiations. Possible options for the organization of accounting for transaction costs and losses are described: by creating a new account, opening a separate sub-account to existing accounts; reflection of transaction costs on off-balance sheet accounts and allocation in the accounting and reporting of enterprises of a separate element (article) of costs «Transaction costs». The expediency of choosing the option of reflecting transaction costs and losses in accounting depending on the volume and significance of its own accounting policy based on the results of the analysis and in accordance with the needs of management in such information.

Key words: transaction costs, transaction losses, classification of transaction costs, accounting of transaction costs, transaction cost management.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах ринкових відносин та глобалізації недостатньо дослідженим залишається питання обліку трансакційних витрат та втрат. Трансакційні витрати займають істотну частку в діяльності

підприємства, однак методологія їх обліку не виокремлена. Недостатнє вивчення трансакційних витрат, а особливо втрат, є наслідком їх неконтрольованості. Своєю чергою, недостатня інформація щодо їх розміру та причин виникнення призводить до неефективного управління ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Дослідженням трансакційних витрат та втрат займалися такі вчені, як: А. Алчіан, І. Барцель, К. Далман, К. Ерроу, Р. Коуз, П. Мілгер, Д. Норт, О. Уільямсон, С. Хілл та ін. Серед вітчизняних науковців, які приділяли увагу проблемам обліку трансакційних витрат та втрат, слід виділити Г.Г. Кірейцева, В.П. Кузьменко, О.В. Тарасенко, О.В. Шепеленко та ін. Однак аналіз публікацій свідчить про відсутність єдиного підходу до розуміння сутності, класифікації, методики відображення в обліку та оцінки трансакційних витрат та втрат, що й актуалізує мету дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є узагальнення підходів до визначення сутності та класифікації трансакційних витрат і втрат, установлення документального оформлення за етапами трансакцій і видами понесених витрат та визначення можливих варіантів організації бухгалтерського обліку трансакційних витрат і втрат.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Більшість науковців вважає, що визначення «трансакційні витрати» як витрати вперше згадуються у працях економіста Р. Коуза «Природа фірми» [1] та «Проблема соціальних витрат» [2]. Науковець трактує трансакційні витрати так: «Покупці і продавці мають знаходити один одного; покупці повинні вивчити те, що продавці можуть їм запропонувати, а продавці – що покупці хочуть придбати; обидві сторони мусять вивчити ціни, за якими інша сторона погодиться здійснювати операції, сторони повинні вести переговори, виробляти контракти, забезпечувати їх виконання і так далі. Створюватимуться ринки і з'являтимуться спеціалісти – дилери і брокери – для забезпечення процесу обміну. Саме витрати такої діяльності я називаю трансакційними витратами» [1, с. 92]. Р. Коуз надав першу характеристику свого розуміння сутності та складу таких витрат, що виникли в процесі використання механізму цін або ринку, однак чітке їх визначення при цьому відсутнє. Основні підходи до тлумачення трансакційних витрат різними науковцями наведено в табл. 1.

Як основні методологічні підходи до визначення трансакційних витрат слід виділити [14]:

– витрати на пошук інформації про ціни, наміри конкурентів, споживачів, що потребує певного часу й коштів;

– витрати, пов'язані з веденням переговорів, прийняттям рішень, укладенням угод, юридичним оформленням тощо;

– витрати, пов'язані з контролем над якістю та кількістю продукції, допущеними помилками;

– витрати на оплату послуг державних, судових органів щодо захисту прав власності;

– витрати, що виникають через опортуністичну поведінку контрагента (спроби однієї з договірних сторін отримати переваги за рахунок іншої).

Такі науковці, як Д. Норт та Т. Еггертссон, звузили інтерпретацію трансакційних витрат і згрупували їх так [11, с. 97]:

– витрати на пошук інформації (витрати часу й ресурсів на отримання та оброблення інформації; втрати від недосконалості інформації; витрати на пошук покупців чи продавців);

– витрати щодо забезпечення права власності (витрати на реєстрацію підприємства, отримання ліцензій, отримання юридичної адреси, відкриття рахунків у банку тощо);

– витрати на вимірювання (витрати на придбання обладнання для контролю якості; витрати на стандартизацію; витрати на придбання права на торгову марку);

– витрати на специфікацію (витрати на захист прав власності; витрати на поновлення порушених прав; витрати на виховання «консенсусної ідеології»; втрати від неякісної специфікації);

– втрати від опортуністичної поведінки (витрати на контроль; витрати на страхування ризиків; витрати на запобігання поведінці контрагентів);

– витрати на моніторинг контрактів;

– витрати захисту від посягань третіх осіб (наприклад, захист від піратів чи навіть від держави в разі незаконної торгівлі).

Аналіз наукових джерел показав, що серед економістів-дослідників немає єдиної думки щодо тлумачення дефініції «трансакційні витрати». Розмаїттям характеризується також їх склад. Проте всі погоджуються з тим, що трансакційні витрати зменшують дохід підприємства, з одного боку, та сприяють підвищенню ефективності роботи економічних суб'єктів, з іншого боку. У бухгалтерському обліку дефініцію «трансакційні витрати» найчастіше тлумачать як витрати на супровід бізнес-діяльності, які значною мірою залежать від інституційного середовища.

У Міжнародних стандартах бухгалтерського обліку (МСБО) та фінансової звітності (МСФЗ) немає виокремлення трансакційних витрат. Необхідність повної і детальної класифікації витрат для цілей бухгалтерського обліку висвітлюються в МСБО 1 «Подання фінансової звітності» [14], де зазначено, що «суб'єкт господарювання повинен подавати аналіз витрат, визнаних у прибутку чи збитку, із застосуванням класифікації, яка базується на характері витрат або на їхній функції у суб'єкта господарювання

Таблиця 1

Підходи до визначення трансакційних витрат (ТВ)

Представники	Основні положення
Р. Коуз [1]	ТВ – це витрати використання механізму цін або ринку.
К. Ерроу [3]	ТВ є «витратами експлуатації економічної системи», що призводять до відмінності цін продавців і покупців, додаткових утрат, зменшення суспільного добробуту.
П. Мілгр, Дж. Робертс [4]	ТВ розглядають як «витрати торгу».
У. Ніколсон [5]	До ТВ відносить оплату за послуги посередників та витрати на пошук і збір інформації.
Г. Демсец [6]	ТВ є витратами ринкової контрактації.
А. Алчіан, Г. Демсец [7]	Особливу увагу приділили такому складнику ТВ, як витрати опортуністичної поведінки (здійснення контролю відносин «принципал – агент», що виникають унаслідок «ухиляння»).
О. Уільямсон [8]	ТВ досліджено у взаємозв'язку з обмеженою раціональністю (прийняття рішень без збору всієї доступної інформації) та опортунізмом (таємне чи явне дотримання власних інтересів на шкоду цілям партнера).
Д. Алєн [9]	ТВ є витратами на встановлення і забезпечення права власності.
Т. Егертссон [10]	ТВ виникають у разі обміну правами власності на економічні активи, забезпечуючи виключні права.
Д. Норт [11]	ТВ є складником витрат виробництва. Капітал використовується як для трансформації, так і для здійснення трансакцій.
А. Олейник [12]	ТВ – це витрати на передачу прав власності. Уважав, що трансакційні витрати в середині однієї фірми виникати не можуть. Вони мають місце під час ринкової взаємодії між фірмами та окремими індивідами.
Дж. Джоун, С. Хілл [13]	До ТВ відносять витрати перемовини, моніторинг, проведення угоди, які дають змогу сторонам дійти згоди.
Л.О. Лоханова [15]	ТВ виникають як у зв'язку із входженням підприємства в контакт із зовнішніми суб'єктами, так і в межах самого підприємства.
І.В. Ховрак [16]	ТВ впливають на рівень економічної безпеки корпорацій, тому варто віднайти баланс між обсягом даних витрат та бажаним рівнем безпеки. ТВ посилюють конкурентоспроможність корпорацій та підвищують ефективність їхньої діяльності, також дані витрати часто пов'язують із монополізмом продавців, корупцією та адміністративним тиском.
Я.П. Іщенко [18]	ТВ – це ціни, які платить економічна система за недосконалість її ринків.
Т.І. Долішня, С.М. Кафка [19]	Трансакційні витрати – це витрати бізнесу.

Джерело: сформовано авторами на основі [1; 3–19]

залежно від того, який аналіз забезпечує обґрунтовану та більш доречну інформацію. Витрати поділяють на підкласи з метою виділення компонентів фінансових результатів діяльності, які можуть різнитися за періодичністю, потенціалом прибутку або збитку та передбачуваністю» [14]. В основі поділу витрат лежать можливості управління ними та залежність утрат від прийнятих управлінських рішень. Утрати у складі витрат мають характер минулих. Вони використовуються для визначення фінансового результату періоду, в якому були здійснені.

Прямої вимоги щодо відображення трансакційних витрат в системі міжнародних стандартів немає, проте доцільно виділяти та класифікувати такі витрати, враховуючи як загальні вимоги МСБО 1 «Подання фінансової звітності» [14], так і їхній вплив на результати діяльності підприємств. Класифікацію трансакційних витрат для цілей побудови управлінських інформаційних моделей представлено в табл. 2.

Проаналізувавши класифікаційні ознаки та групування трансакційних витрат, можна зробити висновок, що вони є досить істотними в діяльності підприємства. Основними причинами такого стану є: недостатній розвиток ринків;

несформована структура інституцій; складне та неоднозначне законодавство; значний податковий тиск; факти корумпованості; низька ефективність маркетингу на більшості підприємств; відсутність проведення різного роду комунікативних заходів із партнерами тощо.

Отримати інформацію про трансакційні витрати апарат управління може завдяки системі бухгалтерського обліку. Дана інформація дасть можливість постійного здійснення їх моніторингу, аналізу і контролю і, як наслідок, можливість приймати управлінські рішення, спрямовані на можливу зміну форм ринкової взаємодії та економію трансакційних витрат, що дасть змогу підприємству успішно конкурувати на ринку. У сучасних умовах господарювання подібна інформація залишається поза увагою системи управління витратами, а її отримання не забезпечується системою бухгалтерського обліку, що значно обмежує можливість суб'єктів господарської діяльності здійснювати їх аналіз, контроль та регулювання.

Для структуризації та облікового відображення трансакційних витрат необхідно визначити відокремлені, послідовні етапи трансакцій, які супроводжуються певними витратами (рис. 1).

Таблиця 2

**Система класифікації трансакційних витрат для цілей побудови
управлінських інформаційних моделей**

№	Ознаки класифікації	Групи трансакційних витрат
1	За місцем виникнення витрат	1.1.Зовнішні. 1.2.Внутрішні.
2	За видами витрат	2.1 Витрати на отримання інформації. 2.2. На укладення й обслуговування реалізації угод. 2.3. Витрати виміру. 2.4. Специфікації і захисту прав власності. 2.5. Опортуністичної поведінки: 2.5.1. на моніторинг і попередження опортуністичної поведінки; 2.5.2. від опортуністичної поведінки. 2.6. Пов'язані із прийняттям рішень: 2.6.1. колективного прийняття рішень; 2.6.2. сприяння прийняттю рішень. 2.7. Інші витрати.
3	За можливістю впливу на рівень витрат через прийняті управлінські рішення	3.1. Релевантні трансакційні витрати. 3.2. Нерелевантні трансакційні витрати.
4	За ступенем контрольованості на певному рівні управління	4.1. Контрольовані. 4.2. Неконтрольовані.
5	За ступенем сприяння розвитку бізнесу	5.1. Витрати на сприяння розвитку бізнесу. 5.2. Витрати на подолання перешкод. 5.3. Витрати через створення бар'єрів у розвитку бізнесу.
6	За можливістю оцінки в грошовій формі	6.1. Витрати, що можуть бути оцінені у грошовій формі. 6.2. Витрати, що складно піддаються грошовій оцінці.
7	За законністю (легальністю, офіційністю) виникнення та ініціативою їх понесення	7.1. Законні (легальні, офіційні) витрати: 7.1.1. обов'язкові; 7.1.2. добровільні. 7.2. Незаконні (нелегальні, неофіційні) витрати, у т. ч.: 7.2.1. ініційовані особою, хто є отримувачем економічних вигід при несенні відповідних витрат; 7.2.2. ініційовані особою, хто несе витрати.
8	За стадіями життєвого циклу підприємства	8.1. Витрати на реєстрацію підприємства та інші витрати під час його створення. 8.2. Витрати на стадіях роботи підприємства (зростання, зрілість, спад). 8.3. Витрати на стадії ліквідації.
9	За стадіями життєвого циклу продукту	9.1. Витрати на етапі досліджень. 9.2. Витрати на етапі розробок. 9.3. Витрати на етапі виходу на ринок. 9.4. Витрати на етапі обслуговування продукту (зростання, зрілість, насичення, спад). 9.5. Витрати на етапі виходу з ринку.
10	За видами діяльності	10.1. Під час здійснення інвестиційної діяльності. 10.2. Під час здійснення основної операційної діяльності. 10.3. Під час здійснення іншої операційної діяльності. 10.4. Під час здійснення фінансової діяльності.
11	За процесами операційного циклу	11.1. Формування капіталу. 11.2. Постачання. 11.3. Виробництва. 11.4. Реалізації. 11.5. Інвестування.
12	За реальністю несення витрат	12.1. Дійсні витрати: 12.1.1. явні витрати; 12.1.2. приховані витрати. 12.2. Альтернативні витрати.
13	За ефективністю	13.1. Ефективні витрати. 13.2. Неefективні витрати.

Джерело: сформовано авторами на основі [15]

Саме за ознакою відповідності певному етапу трансакції доцільно об'єднати в групи трансакційні витрати для забезпечення можливості управління процесами їх здійснення. Переважно трансакційні витрати пов'язані з переговорними процесами на укладання угод і складаються з витрат на отримання інформації та проведення переговорів. Такі переговори необ-

хідні для того, щоб сторони, що укладають угоду, дізналися одна про одну й отримали необхідну для укладання контракту інформацію. Для облікового відображення трансакційних витрат необхідно визначити відокремлені, послідовні етапи трансакцій, які супроводжуються певними витратами. Тому за ознакою відповідності певному етапу трансакції такі витрати доціль-

но об'єднати в групу «трансакційні витрати та втрати» для забезпечення можливості управління процесами їх формування. Визначення первинних документів для оформлення кожного виду трансакційних витрат є важливою передумовою формування системи їх аналітичного і синтетичного обліку та одержання інформації, необхідної для управління (табл. 3).

У сучасних економічних реаліях існує потреба розроблення та впровадження методології бухгалтерського обліку трансакційних витрат та втрат. Доцільно відображати в бухгалтерському обліку трансакційні витрати та втрати за рахунок:

- поглиблення та розширення предметного наповнення рахунків бухгалтерського обліку, а саме доповнення рахунків 92, 93, 94, 95, 96 та 97

відповідними субрахунками з обліку трансакційних витрат із використанням аналітичних рахунків за видами трансакційних витрат [18];

- звільнення одного з наявних рахунків класу 9 Плану рахунків для забезпечення можливості відокремленого обліку трансакційних витрат, а саме рахунку 98 з назвою «Трансакційні витрати», та відкриття субрахунків, призначених для обліку трансакційних витрат за їх видами [19];

- використання рахунку 973 (який виключено з Плану рахунків) з використанням аналітичних рахунків за видами трансакційних витрат;

- виділення в обліку та звітності підприємств окремого елемента витрат «Трансакційні витрати».

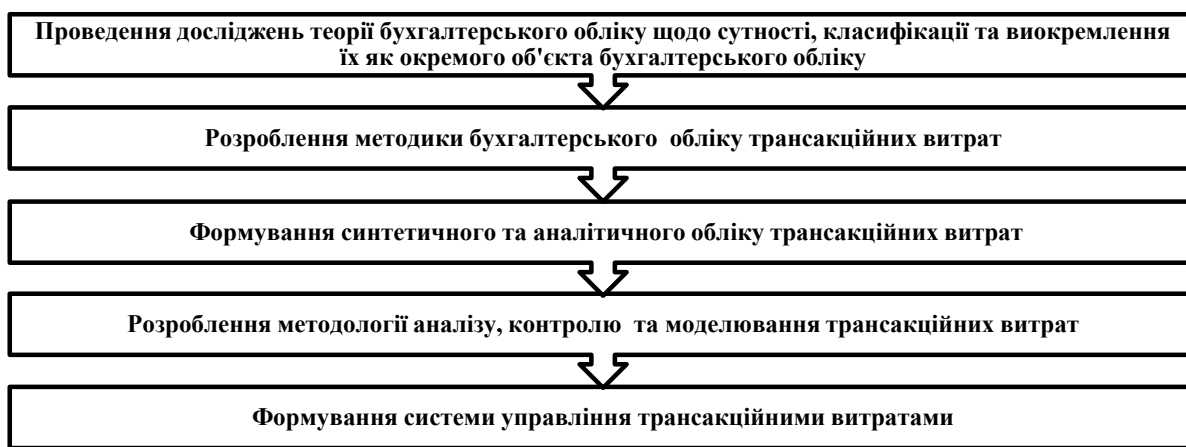

Рис. 1. Етапи дослідження трансакційних витрат

Джерело: сформовано авторами на основі [16]

Таблиця 3

Документальне оформлення трансакційних витрати та втрат

Етапи трансакцій	Трансакційні витрати	Перелік документів
Реєстрація підприємства та виконання пов'язаних із цим формальностей	Витрати специфікації (витрати на реєстрацію: на отримання ліцензій, на отримання юридичної адреси, на відкриття рахунків у банку)	Довідки про реєстрацію, ліцензії, заява на реєстрацію, квитанції, платіжне доручення
Пошук інформації про потенційних партнерів по трансакціях	Витрати на пошук партнерів, на отримання інформації про потенційних покупців чи продавців, утрати від недостатності такої інформації	Рахунки, платіжні документи пов'язані з представницькими витратами, витратами на отримання інформації, аналітичні розрахунки
Вибір партнерів по трансакціях	Витрати на оцінювання якості продукції, товарів, робіт, послуг із приводу яких здійснюється передача права власності	Документи на придбання техніки, приборів для оцінювання якості продукції, розрахунки спеціалізованих установ з оцінки якості, договір франчайзингу, квитанція, платіжне доручення
Підготовка до укладання угоди	Витрати на ведення переговорів щодо умов трансакції, витрати із захисту прав власності, витрати на запобігання опортуністичній поведінці	Рахунки, платіжні документи за юридичні послуги, послуги зв'язку на представницькі витрати, договори
Укладання угоди	Витрати на юридичне оформлення угоди	Рахунки, платіжні документи за юридичні послуги, послуги зв'язку на представницькі витрати, договори
Контроль виконання угоди	Витрати на моніторинг, виконання умов договору та заходи щодо притягнення до відповідальності іншої сторони в результаті їх порушення	Документи з оплати праці осіб, які здійснюють контроль за виконанням угод, судових рішень та розрахунки сум нарахувань на витрати з оплати праці

Джерело: сформовано авторами на основі [17]

Проаналізувавши варіанти пропозицій з організації бухгалтерського обліку трансакційних витрат, можна зробити висновок про їх різноманітність та необхідність як загального підходу, так і індивідуального рішення кожного суб'єкта господарювання. Щоб не вносити значні зміни до Плану рахунків і перейменовувати вже діючі та використовувані рахунки, оптимальним варіантом організації обліку трансакційних витрат вважаємо використання рахунку 973 під назвою «Трансакційні витрати та втрати» з використанням аналітичних рахунків за видами трансакційних витрат і виділенням окремого аналітичного рахунку «Трансакційні втрати». Суб'єктам господарювання варто провести аналіз понесених витрат за останні 3–5 років із метою визначення їх обсягу та розроблення системи аналітичних рахунків до робочого плану рахунків. За незначних сум понесених трансакційних витрат та втрат можна запропонувати відображення таких сум на рахунку 977 «Інші витрати діяльності» з виділенням окремого аналітичного рахунку. За необхідності більш ширшої та глибшої деталізації можна запропонувати ведення обліку трансакційних витрат та втрат на позабалансових рахунках шляхом виокремлення окремого рахунку «Трансакційні витрати» та деталізації інформації на його субрахунках, що є можливим за умов автоматизації обліку. За значних обсягів трансакційних витрат та втрат доцільним є виділення в бухгалтерському обліку і фінансовій звітності підприємств окремого елемента (статті) витрат «Трансакційні витрати». Вибір варіанту організації обліку кожен суб'єкт господарювання має робити самостійно в рамках своєї облікової політики виходячи з результатів проведеного аналізу та потреб управління в такій інформації.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, результати дослідження свідчать про різноманітність поглядів на трактування сутності та класифікації трансакційних витрат та втрат. Однак найбільш оптимальною класифікацією слід уважати класифікацію трансакційних витрат, яку здійснено Д. Нортон та Т. Еггертсоном. У ній трансакційні витрати чітко розподіляються за окремими видами. При цьому вченими визначено докладний перелік витрат, що формують кожен класифікаційну групу. За результатами дослідження встановлено істотність обсягів та різноманітність видів здійснюваних трансакційних витрат та втрат на підприємствах, що спонукає до необхідності організації їх бухгалтерського обліку, аналізу, контролю, моделювання та управління. Вибір варіанту відображення в бухгалтерському обліку трансакційних витрат та втрат доцільно здійснювати в рамках власної облікової політики за результатами проведеного аналізу та відповідно до потреби управління в такій інформації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Coase R. The Nature of Firm. *Economic*. 1937. № 4. P. 386–402.
- Coase R.H. The Firm, the Market and the Law. Chicago, USA : The University of Chicago Press, 1988.
- Arrow K.J. The Potentials and Limits of the Market in Resource Allocation. Macmillan, London, UK : 1985.
- Milgrom P. and Roberts J. Economics, Organization and Management. Prentice-Hall, N.J, USA, 1992
- Nicholson W. Microeconomic Theory: Basis Principles and Extensions ; 5th ed, The Dryden Press, Chicago, USA, 1992.
- Демсец Г. Еще раз о теории фирмы. *Природа фирмы* / пер. с англ. ; под ред. О. Уильямсона и Дж. Уинтера. Москва : Дело, 2001. С. 237–267.
- Alchian A. and Demsetz H. Production, Information Costs, and Economic Organization. *The American Economic Review*. 1972. Vol. 62. P. 777–795.
- Williamson O. The Economic Institutions of Capitalism: Firms, Markets, Relational Contracting. The Free Press, New York, USA, 1985.
- Allen Douglas W. The Institutional Revolution: Measurement and the Economic Emergence of the Modern World. University of Chicago Press Chicago, USA, 2011.
- Eggertsson Thrainn Economic Behavior and Institutions. Cambridge University Press, Cambridge, UK, 1990.
- North Douglass C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press, Cambridge, UK, 1990.
- Олейник А.Н. Институциональная экономика : учебное пособие. Москва : ИНФРА-М, 2002. 416 с.
- Jones G.R. and Hills C.W.L. Transaction Costs: Analysis of Strategy – Structure Choice. *Strategic Management Journal*. 1988. Vol. 9. № 2. P. 159–172.
- Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 «Подання фінансових звітів» від 01.01.2012 № 929_013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_013#Text (дата звернення: 03.01.2021).
- Лоханова Н.О. Застосування методу моделювання в управлінні трансакційними витратами як інструмент впливу на стан економічної стійкості підприємства. *Ефективна економіка*. 2014. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3093> (дата звернення: 04.01.2021).
- Ховрак І.В. Трансакційні витрати національної економіки в умовах глобалізації інформаційного простору. *Ефективна економіка*. 2014. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3690> (дата звернення: 04.01.2021).
- Литвиненко В.С. Класифікація трансакційних витрат для цілей побудови системи бухгалтерського обліку. *Облік і фінанси АПК*. 2010. № 1. URL: <http://magazine.faaf.org.ua/klasifikaciya-transakciynih-vitrat-dlya-ciley-pobudovi-sistemi-buhgalterskogo-obliku.html> (дата звернення: 04.01.2021).
- Іщенко Я.П. Особливості формування та обліку трансакційних витрат. *Облік і фінанси АПК*. 2009. № 1. URL: <http://magazine.faaf.org.ua/osoblivosti-formuvannya-ta-obliku-transakciynih-vitrat.html> (дата звернення: 04.01.2021).
- Долішня Т.І., Кафка С.М. Трансакційні витрати: сутність, їх облік. *Бізнес-навігатор*. 2019. № 6(56). С. 180–183.

REFERENCES:

- Coase, R. H. (1937), «*The Nature of Firm*», *Economic*, no. 4, pp. 386–402.

2. Coase R.H. (1988). *The Firm, the Market and the Law*. Chicago, USA: The University of Chicago Press.
3. Arrow, K. J. (1985), *The Potentials and Limits of the Market in Resource Allocation*, Macmillan, London, UK.
4. Milgrom, P. and Roberts, J. (1992), *Economics, Organization and Management*, Prentice-Hall, N.J., USA.
5. Nicholson, W. (1992) *Microeconomic Theory: Basis Principles and Extensions*, 5th ed, The Dryden Press, Chicago, USA.
6. Demsetz, H. (2001), *Eshho raz o teorii firmy* [Once again about the theory of the firm], Delo, Moscow, RF.
7. Alchian, A. and Demsetz, H. (1972), «Production, Information Costs, and Economic Organization», *The American Economic Review*, vol. 62, pp. 777–795
8. Williamson, O. (1985), *The Economic Institutions of Capitalism: Firms, Markets, Relational Contracting*, The Free Press, New York, USA.
9. Allen, Douglas W. (2011), *The Institutional Revolution: Measurement and the Economic Emergence of the Modern World*, University of Chicago Press Chicago, USA.
10. Eggertsson, Thrainn (1990), *Economic Behavior and Institutions*, Cambridge University Press, Cambridge, UK.
11. North, Douglass. C. (1990), *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press, Cambridge, UK.
12. Oliynyk A.N. (2002) *Instytutsiina Ekonomika* [Institutional Economics], Moscow INFRA-M (In Russian)
13. Jones, G. R. and Hills, C.W.L. (1988), «Transaction Costs: Analysis of Strategy – Structure Choice», *Strategic Management Journal*, vol. 9, no. 2, pp. 159–172.
14. Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 1 «Podannia finansovykh zvitiv» vid 01.01.2012. #929_013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_013#Text (accessed 03 January 2021)
15. Lokhanova N. O. (2014) Zastosuvannya metodu modeliuвання v upravlinni transaktsiinomy vytratamy yak instrument vplyvu na stan ekonomichnoi stiikosti pidpriemstva [The use of method of modeling in the management of transaction costs as an instrument of influence on state economic stability of the enterprise]. *Efektivna ekonomika* [Efficient economy] (electronic journal), vol.6. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3093> (accessed 04 January 2021).
16. Khovrak I.V. (2014) Transaktsiini vytraty natsionalnoi ekonomiky v umovakh hlobalizatsii informatsiinoho prostoru [Transactional costs of national economics in the context of globalization of information space]. *Efektivna ekonomika* [Efficient economy] (electronic journal), vol. 12. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3690> (accessed 04 January 2021).
17. Lytvynenko V.S.(2010) Klasyfikatsiia transaktsiinnykh vytrat dlia tsilei pobudovy systemy bukhhalterskoho obliku [Classification of transaction costs for the purposes of building an accounting system]. *Oblik i finansy APK* [Accounting and finance of agro-industrial complex] (electronic journal), vol. 1. Available at: <http://magazine.faaf.org.ua/klasifikaciya-transakciynih-vytrat-dlya-ciley-pobudovi-sistemi-buhgalterskogo-obliku.html> (accessed 04 January 2021).
18. Ishchenko Ya.P. (2009) Osoblyvosti formuvannya ta obliku transaktsiinnykh vytrat [Features of formation and accounting transaction costs]. *Oblik i finansy APK* [Accounting and finance of agro-industrial complex] (electronic journal), vol.1. Available at: <http://magazine.faaf.org.ua/osoblyvosti-formuvannya-ta-obliku-transakciynih-vytrat.html> (accessed 04 January 2021).
19. Dolishnia T.I., Kafka S.M. Transaktsiini vytraty: sutnist, yikh oblik [Transaction costs: essence, their accounting]. *Biznes-navigator* (electronic journal), vol.6(56). pp. 180-183.

СЕКЦІЯ 10 МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 004.94

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-39>**Андрієнко В.М.***кандидат економічних наук, доцент
Одеського національного політехнічного університету***Журавльова Н.М.***старший викладач кафедри економічної кібернетики
та інформаційних технологій
Одеського національного політехнічного університету***Andrienko Valentina***Candidate of Sciences Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of
Economic Cybernetics and Information Technology
Odessa National Polytechnic University***Zhuravleva Natalia***Senior Teacher of the Department of Economic Cybernetics
and Information Technology
Odessa National Polytechnic University*

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ ПРОСТОРИ

INFORMATION TECHNOLOGIES OF SYSTEM ANALYSIS IN SOCIO-ECONOMIC SPACE

АНОТАЦІЯ

У статті представлено аналітичний огляд інформаційних технологій, найбільш актуальних і важливих для системного аналізу і моделювання в їх історичному розвитку. На змістовному рівні розглянуто технології, які склалися традиційно, надають тільки інформацію, і нові інтелектуальні технології, які використовуються у соціально-економічному просторі для вирішення складних завдань. Показано призначення і сформульовано основні функції й можливості кожної технології. Проаналізовано їхній вплив на процеси соціально-економічного розвитку. Наведено приклади ефективного використання інформаційних технологій у різних соціально-економічних сферах: фінансовій, управлінській, сфері послуг торгових підприємств, комерційних і державних організацій. Показано взаємодію нових інформаційних технологій із методами штучного інтелекту й їх розвиток в умовах глобалізації. Визначено основні тенденції розвитку нових інформаційних технологій незалежно від сфери їх використання.

Ключові слова: інформаційні технології, прийняття рішень, системний аналіз, соціально-економічний простір.

АННОТАЦІЯ

В статье представлен аналитический обзор информационных технологий, наиболее актуальных и важных для системного анализа и моделирования в их историческом развитии. На содержательном уровне рассмотрены традиционно сложившиеся, предоставляющие пользователю только информацию, и новые интеллектуальные технологии, используемые в социально-экономическом пространстве для решения сложных задач. Показано назначение и сформулированы основные функции и возможности каждой технологии. Проанализировано их влияние на процессы социально-экономического развития.

Приведены примеры эффективного использования информационных технологий в различных социально-экономических сферах: финансовой, управленческой, услуг торговых предприятий, коммерческих и государственных организаций. Показано взаимодействие новых информационных технологий с методами искусственного интеллекта и их развитие в условиях глобализации. Определены основные тенденции развития новых информационных технологий независимо от сферы их использования.

Ключевые слова: информационные технологии, принятие решений, системный анализ, социально-экономическое пространство.

ANNOTATION

The article provides an analytical review of new information technologies that are most relevant and important for systems analysis and modeling in their historical development. The relevance of the topic is determined by the need to systematize knowledge in the field of information technologies and their application for effective management of socio-economic processes. Traditionally established and new information technologies used in the socio-economic space are considered at the substantive level: technologies of databases (DB) and database management systems (DBMS), automated systems (AS) and automated workstations (AWS), data warehouses and data mining; technologies of teamwork in the office, telecommunication technologies for accessing information remote from the user, technologies for using integrated application packages (PPP), neuro-mathematical and neuro-information technologies and networks, engineering, hypertext, etc. The purpose is considered and the main functions and capabilities of each technology are formulated. They also analyzed their impact on the processes of socio-economic development. The

examples of effective use of information technologies in various socio-economic spheres: financial, management, services of trade enterprises, commercial and government organizations are given. The interaction of new information technologies with artificial intelligence methods in the context of globalization is shown, as a result of which they become the main factor that changes the traditional decision-making criteria and the possibilities of world business (pricing, costs, location, etc.). In conclusion, the trends in the development of information technology of activity are listed. The main trend is the formation of a market for new information technologies, consisting of the main segments: private consumption (entertainment, personal services, etc.); business support (production, sales, marketing, etc.); intellectual professional work (automatic formalization of professional knowledge, etc.). Thus, the analysis showed that information technology is becoming a major factor in globalization, changing the traditional decision-making criteria and opportunities for global business.

Key words: information technology, decision making, system analysis, socio-economic space.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сфера застосування нових інформаційних технологій на базі ПЕОМ та розвинених засобів комунікацій у соціально-економічному просторі обширна і включає різні аспекти – від забезпечення найпростіших функцій службового листування до системного аналізу і підтримки складних завдань прийняття рішень. Виникає необхідність систематизації знань у сфері інформаційних технологій та ефективного використання цих знань для управління соціально-економічними процесами, тому питання сутності, спрямованості і реалізації інформаційних технологій є дуже актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Сьогодні інформаційні технології проникли в різні галузі і стали розвиватися їх і розвиватися самі, що призвело до розвитку потреб суспільства. Їхня роль стала визначальною у соціально-економічному просторі, оскільки впровадження на підприємствах нових інформаційних технологій сприяє не лише прискоренню процесу виробництва і реалізації продукції, зростанню швидкості обороту капіталу, а й створює можливість для збільшення продуктивності праці у сфері управління виробництвом і раціоналізації організаційної діяльності. Нові інформаційні технології практично застосовуються в усіх сферах бізнесу і передусім у сфері фінансів (у банках, страхових компаніях 25% інвестицій йде на створення і обробку інформації) [1]. Якість і оперативність прийнятих інтелектуальних рішень у суспільстві дедалі більше залежить від змісту, точності і своєчасності одержуваної інформації, її просторово-часових характеристик. Існують різні публікації з інформаційних технологій. У них докладно розглядається їх класифікація, структура, компоненти та інструменти функціонування [2; 4]. Ці публікації зрозумілі фахівцям у сфері проектування і розроблення інформаційних технологій. Однак практично відсутні публікації, присвячені конкретному

вирішенню завдань і проблем на базі інформаційних технологій. Деякі приклади приводяться у [2]. Тому дослідження у сфері застосування інформаційних технологій тривають. Прикладом глобальної програми є Європейська стратегічна програма досліджень у сфері інформаційних технологій (ESPRIT).

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної роботи є короткий опис найбільш важливих для системного аналізу і моделювання нових інформаційних технологій і визначення основних соціально-економічних наслідків їх упровадження в економіко-соціальні процеси.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. За способом реалізації виділяють традиційні та нові інформаційні технології. Традиційні технології будуються на базі добре формалізованих, структурованих інтелектуальних процедур і характеризуються тим, що вони існують в умовах централізованої обробки даних. Вони орієнтовані, головним чином, на зниження трудомісткості під час формування регулярної звітності. Нові технології пов'язані з інформаційним забезпеченням процесу управління в режимі реального часу і будуються на основі погано формалізованих і структурованих інтелектуальних процедур [2; 3].

1. Технологія баз даних (БД) і систем управління базами даних (СКБД).

Бази даних – це інструмент для збору і структурування інформації. У базі можуть зберігатися дані про людей, товари, замовлення і та ін. Багато баз даних спочатку являють собою невеликий список у текстовому редакторі або електронній таблиці. У міру збільшення обсягу даних у списку поступово з'являються невідповідності і зайва інформація. Інформація, відображена у вигляді списку, стає незрозумілою. Окрім того, обмежені способи, за допомогою яких можна шукати і відображати підмножини даних. Як тільки починають з'являтися ці проблеми, всю інформацію переносять у базу даних, створену в системі управління базами даних (СУБД), таку як Access.

Використання СУБД дає змогу:

- додавати нову інформацію в базу даних, наприклад новий артикул складських запасів;
- змінювати інформацію, що вже знаходиться в базі, наприклад переміщати артикул;
- видаляти інформацію, наприклад якщо артикул був проданий або утилізований;
- упорядковувати і переглядати дані різними способами;
- обмінюватися даними з іншими людьми за допомогою звітів, повідомлень електронної пошти, внутрішньої мережі або Інтернету.

Базами даних не називають файлові архіви, Інтернет-портали або електронні таблиці, незважаючи на те що вони деякою мірою мають ознаки БД. Прийнято вважати, що ця ступінь здебільшого недостатня.

Приклади використання баз даних у повсякденному житті:

- покупка в супермаркеті;
- розрахунки з використанням кредитної картки;
- замовлення путівки в туристичному агентстві;
- замовлення книг у бібліотеці;
- оформлення страхового поліса;
- робота в Internet.

Основне призначення баз даних – це надання користувачу потрібної інформації за його запитом. Але програмне забезпечення дає змогу за необхідності здійснювати графічну, наукометричну й економетричну обробку отриманих даних. Послуги БД можуть надаватися в локальному або віддаленому інтерактивному режимі.

Наприклад, у локальному режимі працюють читачі бібліотеки, які здійснюють пошук у БД, розташованої на її обчислювальному центрі, з терміналів по всьому приміщенню бібліотеки. У віддаленому режимі можна працювати з бібліотекою Вернадського або Конгресу США.

2. Технології сховища даних і інтелектуального аналізу даних.

У сучасних умовах ведення бізнесу компаніям недостатньо вміти накопичувати інформацію про власної операційної діяльності. Щоб домогтися дієвих конкурентних переваг, компанії змушені займатися оперативним і глибинним аналізом і прогнозуванням, заснованим на даних, що зберігаються в різних інформаційних системах у різних форматах не тільки в самому копанні, а й поза нею. Технологічним рішенням цієї проблеми є використання аналітичних систем, що поєднують технології сховища даних, оперативного аналізу даних, інтелектуального аналізу даних і сучасних технологій візуалізації.

Поняття «сховища даних» було введено Б. Інмоном, що визначив його як предметно орієнтоване, інтегроване, прив'язане до часу, незмінний збір даних, що застосовуються для підтримки процесів прийняття управлінських рішень. Таким чином, сховище можна охарактеризувати як особливу базу даних, що містить дані:

- масштабу організації;
- зібрані з різних джерел за тривалий період часу, очищені і консолідовані;
- прив'язані до часу;
- структуровані з метою спрощення виконання аналітичних запитів.

В основі концептуальної моделі сховища лежить багатовимірна модель даних. Основними поняттями багатовимірної моделі даних є: куб (гіперкуб) даних, факти, показники (заходи), вимірювання, ієрархії, агрегати, зріз. Багатовимірна модель дає змогу робити зрізи куба даних та повертати їх потрібною гранню будь-яким зручним аналітику способом. Таким чином, використовуючи концептуальну модель сховища, аналітик і/або особа, яка приймає рішення, можуть оперативно самостійно сформулювати запит відповідно до поточного аналітичного завдання.

Над сховищем даних можуть бути надбудовані різні засоби бізнес-аналітики, які використовують для аналізу дані сховища:

- системи формування та моніторингу КРІ (Key Performance Indicators – ключові показники діяльності організації);
- технології інтерактивної аналітичної обробки даних (On-Line Analytical Processing – OLAP);
- технології глибинного аналізу даних (Data Mining – DM);
- системи візуалізації даних.

Головна мета аналізу даних – це якісна і кількісна оцінка досягнутих результатів та динаміки діяльності компанії. Наприклад, сховища даних збирають і централізують поточну інформацію про стан справ корпорації, про її послуги, клієнтів, постачальників і надають аналітичні та звітні інструменти. За допомогою аналізу фінансових звітів фірм можна розбити їх на класи за фінансовою стійкістю, ймовірністю банкрутства. Інтелектуальний аналіз даних у бізнесі може здійснюватися для оцінки надійності клієнтів, виявлення шахрайства, інтерактивного маркетингу, аналізу трендів та ін., тобто для Business Intelligence. Системи самостійної візуалізації допомагають користувачеві самостійно знайти відповідь на своє питання, подавши інформацію у зрозумілому для сприйняття вигляді, наприклад за допомогою інфографіки.

3. Технологія автоматизованих систем (АС) і автоматизованих робочих місць (АРМ).

АС – це людино-машинна система для виконання щоденних, часто рутинних, професійно виконуваних на робочому місці співробітника робіт із метою зменшення витрат часу, скорочення числа помилок і забезпечення оперативного зв'язку з іншими співробітниками. Залежно від типу організації і структури можливі різні системні цілі автоматизації (табл. 1).

АРМ банківського службовця і банківські системи є системами, що найбільш розвиваються. Вони містять програмне та технічне забезпечення як спеціального призначення (наприклад, для банківських розрахунків і операцій із банкоматами), так і для здійснення їх безпеки. Для підтримки оперативної роботи банку банківська система функціонує у режимі реального часу OLTP (On-Line Transaction Processing, онлайнна обробка стикувань).

4. Технології комп'ютерного офісу колективної роботи в офісі.

Комп'ютерний офіс – це офіс, в якому є високий рівень комп'ютеризації, впровадження АРМ, систем діловодства, так що вся професійна діяльність офісу може бути успішно автоматизована. Наприклад, офіс, де робота здійснюється з використанням локальних мереж зв'язку та інтегрованого програмного середовища Microsoft Office, яка включає у себе всі основні програмні пакети для виконання типових і регулярно виконуваних операцій, робіт в

Таблиця 1

Таблиця відповідності типів і цілей систем

Тип системи	Цілі системи
Керуючі	Ефективне управління потоками матеріальних, трудових, інформаційних, енергетичних ресурсів, підвищення соціальних, економічних і технічних показників системи та інших систем
Виробничі	Мінімізація ризику невиконання планів і максимізація якості прийнятих рішень, підвищення конкурентоспроможності рентабельності
Науково-дослідні	Отримання нових знань, підвищення престижу у сфері інновацій, розширення сфери використання результатів дослідження, створення «ноу-хау», забезпечення економічної ефективності
Обслуговуючі	Мінімізація ризику невиконання замовлення або послуг, підвищення конкурентоспроможності, підвищення економічної ефективності функціонування
Освітні	Підвищення престижу, вдосконалення навчального процесу, перехід до нових форм навчання, до дистанційної освіти

офісі, зокрема ведення діловодства, контроль виконання та ін. Microsoft Office має вбудовану просту мову програмування – Visual Basic for Applications (VBA). Ця мова дає змогу створювати нові додатки або коригувати і пов'язувати старі, що виконуються в середовищі Microsoft Office, а також розширювати можливості офісу і його використовуваних додатків.

5. Інформаційні та телекомунікаційні технології.

Телекомунікації – локальні обчислювальні мережі і телекомунікаційні системи, якими забезпечується обслуговування різних функціональних середовищ. Ці технології відносяться до нових інформаційних технологій. Прикладами є технології *електронної пошти* і *телеконференція*. Електронна пошта – система передачі повідомлень за допомогою комп'ютера відправника і прийому їх за допомогою комп'ютера одержувача. Телеконференція – обмін повідомленнями (доповідями) між учасниками конференції, анонсованої на спеціальній дошці оголошень у мережі, зокрема на електронній дошці оголошень. Телеконференція являє собою технологію на базі програмних засобів інтерактивного доступу до ресурсів мережі і призначена для обговорення будь-якої тематики. За допомогою телеконференцій можна проводити консалтинг, навчання, нараду, автоматизацію офісу та ін.

Інформаційні та телекомунікаційні технології дають змогу:

- надавати повний спектр послуг, серед яких – високошвидкісний безлімітний Інтернет, аналогове, цифрове та кабельне телебачення;

- здійснювати державні, торговельні та банківські послуги в режимі онлайн.

Особистий кабінет – це особлива частина вебсайту, яка дає змогу клієнтам будь-якої компанії отримувати інформацію [4]. Сервіс дає змогу здійснювати комунальні платежі, переглядати стан балансу, список підключених послуг. Заходити в кабінет можна в будь-який час незалежно від місця знаходження. У списку запропонованих функцій можна вибирати функції, які найбільше відповідають вимогам користувача для вирішення конкретних цілей і завдань.

6. Гіпертекстові технології.

Гіпертекст є новим типом інформаційних моделей, це нелінійна структура. Вона поєднує позитивні властивості енциклопедії, монографії та тезауруса. Багатовимірний текст гіпертексту має розгалужену структуру, читання якого здійснюється в декількох напрямках залежно від інформаційної потреби [4]. Гіпертекст відрізняється від звичайного тексту порядком проходження матеріалу, а його елементи можуть розміщуватися у вигляді ієрархічного дерева або мережевої організації, має кілька рівнів. Розвиток гіпертекстової технології засновано на формалізації включення до її складу алгоритмів рішень конкретних прикладних проблем. У цих системах як базисне завдання виступає проблема пошуку відомостей, а рішення допоміжних завдань проводиться на основі пакетів прикладних програм, що обробляють виділену з баз знань інформацію. Під час роботи з гіпертекстовою системою користувач може переглядати документи (сторінки тексту) в тому порядку, в якому йому це більш подобається, а не послідовно, як це прийнято під час читання книг.

Таким чином, гіпертекстова технологія порівняно з аналітичною забезпечує опис об'єкта смисловими поняттями і логічними зв'язками, що дає змогу її використовувати в системах штучного інтелекту. Прикладами гіпертекстів можуть бути електронні журнали.

7. Засоби і системи мультимедіа (multimedia) і гіпермедіа (hypermedia).

Мультимедіа є інтерактивною системою, що забезпечує роботу з текстами, нерухомими зображеннями, а також анімаційною комп'ютерною графікою і високоякісним звуком. Для реалізації мультимедіа використовують спеціальний тип комп'ютера, у якого базові засоби, котрі закладені в архітектуру, апаратні і програмні компоненти. Прикладами мультимедійних систем можуть служити:

- зображення, включаючи відскановані фотографії, креслення, карти і слайди;
- звукозаписи голосу, звукові ефекти і музика;
- відео, складні відеоефекти;
- анімації та анімаційне імітування.

Різновиди мультимедіа:

– гіпермедіа (hipermedia, H-media) – це розширення поняття гіпертексту на мультимедійні (у тому числі аудіо, тривимірні види організації структур записів даних графічні, анімаційні та ін.);

– інтерактивні мультимедіа (interactive (multi) media) – мультимедійна система, що забезпечує можливість довільного управління відеозображенням і звуком у режимі діалогу. Прикладом є система WWW (Word Wide Web – Всесвітня павутина). Live video – «Реальне/живе відео» – характеристика системи мультимедіа з погляду її здатності працювати в реальному часі.

Значення мультимедіа сьогодні досить велике. В останні роки технологія мультимедіа знайшла широке застосування в розробленні web-сторінок і різних web-додатків. До мультимедійних технологій також можна віднести інтерактивні термінали, презентації в мережах, мультимедійні робочі місця, навчальні класи. Технології з великим успіхом проявили себе освітній сфері Їх сьогодні дуже активно впроваджують і успішно застосовують для навчання. Розробляються нові ефективні та дієві засоби подачі інформації та її донесення до учнів.

9. *Технології використання інтегрованих пакетів прикладних програм (ППП).*

Для цього методу характерна висока інтеграція: наповнення PPP саме складається з PPP різного призначення. Інтегрований пакет – це набір взаємопов'язаних прикладних програм, орієнтованих на вирішення комплексу завдань, що підтримують єдиний спосіб взаємодії користувача з усіма програмами з пакета, а також єдиний спосіб подання даних [8]. Зазвичай такі пакети включають у себе текстовий редактор, табличний процесор, СУБД, пакет графічного відображення даних і телекомунікаційну програму. Основною причиною появи інтегрованих пакетів вважається потреба у спільному використанні даних різних форматів. Тому такі пакети розроблялися за принципом єдиної (інтегрованої) системи. Переваги інтегрованих пакетів виявляються в наданні користувачу однотипних засобів доступу до даних різного виду і спрощенні їх перенесення з однієї програми пакета в іншу. До недоліків можна віднести підвищені вимоги до системних ресурсів (Microsoft Office, OpenOffice, Works та ін.) Наведемо приклади інтегрованих пакетів:

– *Загального призначення.* До них відносяться текстовий процесор, електронні таблиці, графічний редактор, СУБД.

– *Проблемно-орієнтовані пакети.* Це пакети однакового функціонального призначення, зокрема: автоматизованого бухгалтерського обліку; фінансової діяльності; управління персоналом (кадровий облік); управління матеріальними запасами (склад); управління виробництвом; банківські інформаційні системи і т. п.

– *Офісні пакети.* Даний клас програмних продуктів охоплює програми, що забезпечують

організаційне управління діяльністю офісу: організатори (планувальники), програми-перекладачі, засоби перевірки орфографії і розпізнавання тексту, комунікаційні PPP, електронна пошта, програмні засоби мультимедіа та ін.

– *Методоорієнтовані пакети.* Найбільш поширені методи математичного програмування, рішення диференціальних рівнянь, імітаційного моделювання, дослідження операцій. Методи статистичної обробки та аналізу даних (описова статистика, регресійний аналіз, прогнозування значень техніко-економічних показників) мають широке застосування. У певному сенсі сучасні табличні процесори також можна віднести до методоорієнтованих PPP, оскільки вони мають повний набір вбудованих функцій, що реалізують статистичну обробку, пропонують інформаційні технології статистичного аналізу, а також різноманітний інструментарій математичної обробки. Прикладами є пакети *MathCAD, MathLAB.*

10. *Нейроматематичні та нейроінформаційні технології та мережі.*

Нейротехнології – це технології на базі моделей, методів, алгоритмів, програм, що моделюють й імітують нейронні мережі та процеси вирішення завдань штучного інтелекту. Нейромережа (НМ) – це комп'ютерна програма, що імітує здатність людського мозку класифікувати приклади, робити прогнози або ухвалювати рішення, ґрунтуючись на досвіді минулого. Стрімкий розвиток технологій нейронних мереж (НМ) і генетичних алгоритмів почався лише в кінці 80-х років і поки що залишається долею нечисленної групи фахівців, як правило, теоретиків у сфері штучного інтелекту. Сьогодні завдяки простоті практичного застосування, особливій популярності для аналізу і прогнозування набувають комерційні (платні) і некомерційні (безкоштовні) – нейроімітатори. Серед комерційних нейроімітаторів особливо популярні NeuroSolutions – фірми NeuroDimension, Inc.; NeuralWorks Professional U/Plus з модулем UDND – фірми Neural Ware, Inc.; Process Advisor – фірми AIWare, Inc.; NeuroShell2 – фірми Ward Systems Group; BrainMaker Pro – фірми California Scientific Software; Statistica Neural Networks – фірми StatSoft Russia. Проте дослідникові доступні також вільно поширювані нейроімітатори: Excel Neural Package (trial-версія) що розширює функціональні можливості роботи з даними Microsoft Excel 97; Neural Network Wizard – програмна реалізація багатопарової НМ зворотного розповсюдження; Neuro Laboratory; Neuro Office'98; NeuroPro версій 0.1 і 0.25. Демо-версія NeuroShell2 із російськомовним призначенням для користувача інтерфейсом також доступна для вільного використання. Популярності у дослідників, що займаються моделюванням, набувають інструментальні засоби бібліотек Artificial neural network (ANN) toolbox SciLab і Neural Network (NN) Toolbox Matlab.

Одними з поширених зарубіжних нейро-систем є нейросітвові імітатори для аналізу *NeuroPro 0.25* і *NeuroShell* (<http://www.orc.ru>). Вони є універсальними програмами зі зручним інтерфейсом, містять програму, надбудову Excel, яка дає можливість застосовувати нейронну мережу з робочих листів Excel, тобто викликати мережу з комірки робочого листа Excel.

Їм удалося завоювати широке поширення на світових ринках для аналізу і прогнозу динаміки емпіричних часових рядів, наприклад динаміки фондових індексів і активів. Для вирішення фінансових завдань *NeuroShell* має модуль ринкових індикаторів, що дає змогу використовувати понад 20 індикаторів технічного аналізу під час роботи з нейромережею.

Існує пакет програм *Brain Maker*. Його призначення – це прогноз ціни закриття на поточних торгах по валютних тисячодоларових тримісячних ф'ючерсних контрактах. У пакеті *Brain Maker* передбачено потужний аналітичний блок, який дає змогу побачити, які параметри мають позитивний вплив на ситуацію, а які – негативний [2]. Останнім часом *BrainMaker* найчастіше використовується не як самостійна програма, а як надбудова до програми *TradeStation* для аналізу в режимі реального часу.

Розвиток нейротехнологій стає на найближчі 20 років одним із пріоритетів державної політики деяких країн.

9. Реінжиніринг.

Термін «реінжиніринг» був уведений М. Хаммером і передбачає радикальне перепроєктування ділових процесів (бізнес-процесів) для досягнення різних, стрибкоподібних поліпшень показників вартості, якості, сервісу, темпів розвитку фірм, компаній, підприємств, організацій на базі автоматизованих інформаційних технологій [3]. Реінжиніринг насамперед передбачає перебудову економічної діяльності економічного об'єкта. Водночас реінжинірингу піддаються автоматизовані інформаційні системи і технології. Перепроєктування їх технічного, програмного, інформаційного забезпечення відбувається на основі новостворюваної абстрактної моделі вихідної системи, що переглядається. Заходи реінжиніринга змінюють:

- вимоги до працівників – замість контролю виконавців, які виконують покладені на завдання, співробітники повинні самостійно приймати рішення;

- роботу виконавців – від простої до багатопланової;

- оцінку ефективності роботи й оплати праці співробітника, замість оцінки діяльності проводиться оцінка результатів;

- характер роботи менеджерів – від контролюючих до тренерських;

- організаційну структуру – відбувається зміна від ієрархічної, тобто багаторівневої структури, до плоскої структури, а отже, до більш гнучкого управління.

Реінжиніринг системи підготовки доповідей і звітів може звести цикл підготовки звіту з 20–30 операцій до 5–10. Просте вдосконалення не може дати таких результатів.

Популярну в інформаційних системах, мережах технологію «віддалений сервер даних і клієнтський доступ» можна вважати реінжиніринговою.

На закінчення зазначимо напрями розвитку інформаційних технологій: мобільність, бездротові технології, у тому числі бездротовий Інтернет, широкосмуговий Інтернет, мультимедіа, ліквідація комп'ютерної безграмотності, робототехніка.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Наведений огляд найбільш важливих для системного аналізу нових інформаційних технологій дає змогу стверджувати, що їхній вплив на процеси соціально-економічного розвитку проявляється в такому:

- інституційна структура суспільства змінюється, зникають колишні і з'являються нові види професійної діяльності;

- бізнес-комунікації з розвитком нових інформаційних технологій стають більш оперативними і дають змогу організувати інтеграцію бізнесу в міжнародному масштабі;

- у процесі розвитку суспільства інформація стає джерелом економії часу і суспільної праці, тобто потужним чинником прискорення суспільного розвитку;

- присутність співробітників на робочому місці стане практично не потрібною, люди можуть працювати вдома і взаємодіяти один з одним, за необхідності – через мережі.

Таким чином, нові інформаційні технології є основою переходу суспільного розвитку від індустріальної до інформаційної епохи у світовому масштабі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Энциклопедия по экономике. Новые информационные технологии. URL: <https://economy.ru/info/info/67327/>.
2. Энциклопедия по экономике. Новые технологии проектирования и анализа систем. URL: <https://ideafix.name/wpcontent/uploads/stuff/SYSAN/15.pdf>.
3. Кузнецов С.Д. Основы баз данных ; 2-е изд. Москва : Интернет-университет информационных технологий ; БИНОМ. Лаборатория знаний, 2007. 484 с.
4. Герасимов В.В., Минина Л.С., Васильева А.В. Информационные технологии производственных систем : учебное пособие. Новосибирск : НГАСУ, 2001. 74 с.
5. Точилкина Т.Е., Громова А.А. Хранилища данных и средства бизнес-аналитики : учебное пособие. Москва : Финансовый университет, 2017. 161 с.
6. Энциклопедия по экономике. Личный кабинет. URL: <https://lichniy-kabinet.info/newit-lan/>.
7. Broman S.H., Fletcher J. The changing nervous system: Neurobehavioral consequences of early brain disorders. Oxford University Press, 1999. 428 p.

8. Neuroscience / ed. by D. Purves ; 3rd ed. Sunderland Massachusetts): Sinauer Associates, 2004. XIX, 773 p.
9. Информатика : учебник / под ред. проф. Н.В. Макаровой. Москва : Финансы и статистика, 2002 и посл. издания. 768 с.
10. Реинжиниринг бизнес-процессов: этапы разработки и реализации. URL: [http://www.elitarium.ru/reinzhiniring-biznes-process-kompanija-sotrudniki-rukovodstvo-izmeneniya/#:~:text.](http://www.elitarium.ru/reinzhiniring-biznes-process-kompanija-sotrudniki-rukovodstvo-izmeneniya/#:~:text=)
3. Kuznetsov S.D. Osnovy baz dannykh. 2-ye izd. M.: Internet-universitet informatsionnykh tekhnologiy; BINOM. Laboratoriya znaniy, 2007. 484 s.
4. Gerasimov V.B., Minina L.S., Vasil'yeva A.V. Informatsionnyye tekhnologii proizvodstvennykh sistem: Ucheb, posobiye. Novosibirsk: NGASU, 2001. 74s.
5. Tochilkina T.Ye., Gromova A.A. Khranilishcha dannykh i sredstva biznes-analitiki: uchebnoye posobiye / T.Ye. Tochilkina, A.A. Gromova – M.: Finansovyy universitet, 2017. – 161 s.
6. Entsiklopediya po ekonomike. Lichnyy kabinet. URL: <https://lichnyy-kabinet.info/newit-lan/>.
7. Broman S. H., Fletcher J. The changing nervous system: Neurobehavioral consequences of early brain disorders. Oxford University Press, 1999. 428 p.
8. Neuroscience / Ed. by D. Purves. 3rd ed. Sunderland Massachusetts): Sinauer Associates, 2004. XIX, 773 p.
9. Informatika. Uchebник. Pod red. prof. N.V. Makarovoy. – M.: Finansy i statistika, 2002 i posl. izdaniya. – 768 s.

REFERENCES:

1. Entsiklopediya po ekonomike. Novyye informatsionnyye tekhnologii. URL: <https://economy-ru.info/info/67327/>
2. Entsiklopediya po ekonomike. Novyye tekhnologii proyektirovaniya i analiza sistem. URL: <https://ideafix.name/wp-content/uploads/stuff/SYSAN/15.pdf>.

УДК 330.341.1:004](477+100)

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-40>

Дячек О.Ю.
*кандидат економічних наук, доцент
кафедри математичних методів в економіці
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

Доценко А.В.
*студентка
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

Diachek Olga
*Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor at the Department Mathematical Methods in Economics
V.N. Karazin Kharkiv National University*

Dotsenko Anna
*Student
V.N. Karazin Kharkiv National University*

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

MAIN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF DIGITAL ECONOMY IN THE WORLD AND UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті представлено головні аспекти розвитку цифрової економіки, які чинять вплив на економічні системи і те, як створюватимуться економічні цінності та основні характеристики цифрової економіки країни. Досліджено основні напрями розвитку цифровізації у Великобританії. Показано досягнення і проблемні зони формування цифрової економіки країни. Вивчено програму, засновану на BIM-стратегії BIS, яка є найбільш амбітною і всеохоплюючою програмою у світі. Виявлено проблему розриву у цифрових навичках у населення країни та дефіцит кваліфікованих працівників, що працюють у цифровій формі. Проаналізовано сучасний стан цифрової економіки в Україні та висвітлено шляхи розвитку країни для подолання цифрового розриву між меншими містами та центрами, людьми різного віку, походження, доходів у цифровій галузі.

Ключові слова: цифрова економіка, цифровізація, інформаційні технології, програма розвитку, цифровий розрив.

АННОТАЦИЯ

В статье представлены главные аспекты развития цифровой экономики, которые имеют влияние на экономические системы и то, как будут создаваться экономические ценности и основные характеристики цифровой экономики страны. Исследованы основные направления развития цифровизации в Великобритании. Показаны достижения и проблемные зоны формирования цифровой экономики страны. Изучена программа, основанная на BIM-стратегии BIS, которая является наиболее амбициозной и всеобъемлющей программой в мире. Обнаружены проблема разрыва в цифровых навыках у населения страны и дефицит квалифицированных работников, которые работают в цифровом формате. Проанализировано современное состояние цифровой экономики в Украине и освещены пути развития страны для преодоления цифрового разрыва между меньшими городами и центрами, людьми разного возраста, происхождения, доходов в цифровой отрасли.

Ключевые слова: цифровая экономика, цифровизация, информационные технологии, программа развития, цифровой разрыв.

ANNOTATION

The digital economy is evolving at an incredible pace due to its ability to collect, use and analyze volumes of information (digital

data) about anything. The fast-growing segment of e-commerce and sharing economy has become the driving force in the process of creating new workplaces. Digitalization accelerates economic and social processes, making them more efficient and transparent. This article aims to give a comprehensive account of the main aspects of the digital economy development that have an impact on economic systems and tells how economic values, basics and characteristics of the country's digital economy will be created. The main directions of digital development in Great Britain has been studied. As well as that there are shown achievements and problematic areas of the formation of the country's digital economy. The program based on the BIM-strategy BIS, which is the most ambitious and comprehensive program in the world, has been researched. The problem of the gap in digital skills of population of the country and the shortage of skilled workers employed in digital form has been identified. The current state of the digital economy in Ukraine has been analyzed. In the given analysis of Ukraine's economy in terms of involvement of information and telecommunication technologies, the unevenness of «informatization» depending on industries and sectors has been determined as well as the ways of the country's development to overcome the digital gap between smaller cities and centers, people of different ages, backgrounds and incomes in the digital industry. Digitalization creates not only economic benefits but also risks. The Introduction of ICT in the financial sector increases the efficiency of financial services provided and promotes increasing the financial inclusiveness of the population, but poses financial threats to stability and complicates the work of financial supervisors and regulators. Ukraine has a good chance of reducing «electronic interference», unless the state begins to build regulatory policy in accordance with global practices and will not create artificial barriers to development business. The findings are of direct practical relevance.

Key words: digital economy, digitalization, informational technology, software development, digital divide.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Перехід на цифрові технології триває. Нові бізнес-моделі, підкріплені потужними мережевими ефектами і широко-масштабним використанням даних, порушують баланс нормативних вимог і нашої соціальної

моделі. Цифрова економіка має тенденцію до концентрації ринку, хоча інновації можуть у будь-який момент поставити під сумнів домінуючі позиції. Цифрова економіка також викликає законні побоювання щодо майбутнього зайнятості: окрім свого впливу на певні професії, вона викликає структурні зміни в розподілі зайнятості і припиняє довгострокове збільшення чисельності оплачуваної робочої сили. Це ставить нові завдання з погляду трудового законодавства і соціального забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Дослідження розвитку цифрової економіки віднаходить своє відображення у наукових роботах вітчизняних та зарубіжних учених-економістів Апалькова, Лейн, Тапскот, Фейяз та ін. Також варто відзначити численні дослідження інституту McKinsey, Світового банку і Британського комп'ютерного товариства.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в аналізі основних тенденцій розвитку цифрової економіки в Україні та світі, а також порівняльному аналізі й визначенні рівня цифровізації у Великобританії.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Термін «цифрова економіка» фактично отримав практичне визнання тільки в 2016 р. Практикували інші назви цього явища. Усім було зрозуміло, тому що воно існує у реальному житті, і в ходу, наприклад у США, була така назва цього явища, як «API-економіка». У багатьох країнах це явище називалося Інтернет-економікою.

Сьогодні розвиток цифрової економіки призвів до практичної реалізації цифрової трансформації всіх аспектів людської діяльності. Це вже не тільки торгівля, будівництво, пожежна справа або водопостачання, а величезні транспортні проекти класу цифрових залізниць і перетворення міст і енергетичних систем.

Цифрова економіка у Великобританії – це історія успіху: британська економіка має найвищий відсоток валового внутрішнього продукту, що припадає на цифрову економіку серед усіх європейських країн; цифрові галузі Великобританії зростали в два з половиною рази швидше, ніж економіка у цілому між 2003 і 2013 рр.; Сполучене Королівство має найвищий відсоток користування Інтернетом серед будь-якої економіки G7 [4].

Початок XXI ст. приніс людству нові зміни в його способах розвитку – цифрову економіку і те, як у ній створювати продукти. У Великобританії цифрова революція почалася з проекту цифрової трансформації будівельної індустрії (або BIM-проект). Це призвело в кінцевому підсумку до розуміння існування двох світів – фізичного і його цифрового образу. Однак вони не однакові, оскільки у цифровому світі люди-

на вводять нові поняття, відсутні у фізичному світі. За рахунок цього у цифровому світі з'являються свої способи виробництва і свої продукти.

Інформаційне моделювання будівель (BIM) змінює будівельну галузь Великобританії – життєво важливий сектор, який налічує понад 3 млн осіб, а в 2010 р. її внесок в економіку країни оцінювався в 107 млрд фунтів стерлінгів. У доповіді Міністерства цифрової трансформації за 2015 р. наголошувалося на тому, що «протягом наступного десятиліття ця технологія буде поєднуватися з Інтернетом речей, передовими методами аналізу даних і цифрової економіки, щоб дати нам змогу планувати нову інфраструктуру більш ефективно, знизити витрати на її створення, працювати і підтримувати її більш ефективно. Перш за все це дасть змогу громадянам більш ефективно використовувати вже існуючу інфраструктуру. Це – цифрова будівельна Великобританія (DBV)» [9].

BIM став першою по-справжньому глобальною цифровою технологією в будівництві і, на нашу думку, скоро застосовуватиметься в кожній країні світу, адже це є «зміною парадигми», і ми повинні відзначити це саме зараз, однак, як і у випадку з будь-якими інноваціями, у них завжди присутні як і ризик, так і можливості.

Британська програма заснована на BIM-стратегії BIS і є нині найбільш амбітною і всеохоплюючою програмою у світі, яка управляється централізовано. Великобританія може використовувати це вікно можливостей і заробити на успіху програми всередині країни, щоб взяти на себе роль світового лідера в експлуатації BIM, надання послуг і розвитку BIM-стандартів. Дана роль значно підвищить всесвітнє визнання британських дизайнерів, підрядників і виробників і призведе до переваг у вигляді нових обсягів робіт, зростання інших можливостей і появи нових робочих місць [8].

Всеохоплюючий підхід і інтегрована структура даної програми у Великій Британії також є ідеальною платформою, на основі якої можна підняти інформаційне моделювання на наступний логічний рівень і прагнути до повністю інтегрованої BIM – це принесе незліченні переваги.

Давно вже немає креслярських дощечок і паперових проектів, і продукція, і засоби виготовлення, власне, цифрові, тому й утворене міністерство із цих питань в уряді країни носить назву Департаменту з культури, засобів масової інформації та спорту (DCMS).

З дослідження випливає, що дуже швидко ростуть сектори IT, software & computer services і сектори від BIM-проекту (архітектура і проектування), причому це дані тільки динаміки з 2008 по 2014 р. Багато що в подібному подвійному розрахунку не є зручним. Так, наведемо цитату [8]:

«Творчі індустрії. Число робочих місць у Creative Industries – це загальна кількість робо-

чих місць у кодах SIC 2007, класифікованих як творчі незалежно від того, чи є вони робочими місцями у творчій професії чи ні. У творчих галузях у 2015 р. було 1,9 млн робочих місць, що на 3,2% більше порівняно з 2014 р. і на 19,5% більше порівняно з 2011 р. Це варіювалося серед творчих індустрій: «Музика, виконавське мистецтво і образотворче мистецтво», «ІТ, програмне забезпечення та комп'ютер» «Послуги» і «Дизайн: продукт, графіка і дизайн одягу» – усе це свідчить про 30-відсоткове збільшення числа робочих місць з 2011 р., тоді як «Музеї, галереї і бібліотеки» і «Реклама і маркетинг» – відповідно на 14,6% і 9,6% з 2014 р.».

Проте в інших галузях цифрової економіки Великої Британії неминуче виникають труднощі. Нині існує цифровий «розрив у навичках»: до 12,6 млн дорослого населення Великої Британії не мають базових цифрових навичок, за оцінками, 5,8 млн людей ніколи не користувалися Інтернетом, хоча країна є лідером у світі в галузі електронної комерції, оскільки роздрібний ринок Інтернету становить 8,3% ВВП у 2010 р.

Цей розрив у цифрових навичках коштує для британської економіки приблизно 63 млрд фунтів стерлінгів на рік утраченого додаткового ВВП, 93% компаній заявляють, що це вже впливає на діяльність та набір персоналу. Якби все населення Великої Британії навчалось базових цифрових навичок за вартості 1,31 млрд фунтів стерлінгів протягом 10-річного періоду, нове значення становило б 14,3 млрд фунтів стерлінгів, що перевищує коефіцієнт вигоди 1:10 [7].

Однією з вимог до бізнесу в цифровій економіці є доступ до кваліфікованої робочої сили, яка може сприймати цифрові досягнення, що забезпечує «новий та надійний спосіб зв'язку з клієнтами, постачальниками та працівниками», за словами Майка Черрі, тодішнього директора з питань політики Федерації малого бізнесу. Існує дефіцит кваліфікованих працівників, що працюють у цифровій формі, включаючи аніматорів візуальних ефектів та 2D/3D

комп'ютерну анімацію для кіно, телебачення та відеоігор, а також учених-фізиків, що працюють у радіології, наприклад робота з магнітно-резонансною томографією.

Також одним із важливих моментів є роль державного апарату в розвитку цифрової економіки у Великобританії. Головним тезисом є те, що держава у цифровій економіці не сторонній спостерігач, а ключовий гравець або, як кажуть в Великобританії, «головний імпресаріо». Держава разом із науково-технічними спільнотами визначає, які сфери розвитку потребують допомоги та які є пріоритетними для розвитку. Нині законодавча база Великобританії щодо регулювання сфери цифрової економіки поширюється та підлягає обов'язковому виконанню в більшості країн Європи, Австралії та Індії. Такий феномен існує через обов'язок зарубіжних юридичних осіб, які або мають філіали у Великобританії, або зареєстровані в ній, або мають справу з такими суб'єктами, дотримуватися НПА країни.

Отже, економічні та політичні імперативи поєднуються з технологічними інноваціями, щоб стимулювати зростання цифрової економіки. Цей ріст повинен стратегізуватися приватним сектором, керуватися урядом та аналізуватися громадянським суспільством та академічними закладами.

Цифровий сектор (ІТ/ІКТ) є стрижнем цифрової економіки, але сфера цифрової економіки, як стверджується, виходить за рамки цього, охоплюючи набір нових цифрових бізнес-моделей. Незважаючи на те, що входить до багатьох визначень цифрової економіки, ми диференціюємо більш широке застосування цифрових технологій в існуючих бізнесах, розглядаючи їх як сферу дії більш широкої «оцифрованої економіки».

Цифрова економіка у світовому масштабі розподіляється нерівномірно: вагому частину цифрової економіки сконцентровано в розвинених країнах, проте найбільш значні темпи зростання демонструють країни, що розвиваються. Проте потенційне зростання може бути

Таблиця 1

Зростання цифрової економіки: ймовірні наслідки з погляду створення вартості та отримання вигоди

Компоненти цифрової економіки	Суб'єкти			Наслідки для економіки
	Фізичні особи	Підприємства / Цифрові платформи	Уряд	
Цифровий сектор	Нові робочі місця для створення інфраструктури ІКТ, у секторі телекомунікацій	Інвестиційні можливості для компаній, відповідно до високих вимог щодо капіталу, технічного оснащення та кваліфікації працівників	Залучення інвестицій	Створення нових робочих місць. Інвестиції та поширення технологій
Цифрова економіка	Нові робочі місця у сфері цифрових технологій. Нові форми роботи з використанням цифрових технологій	Підвищення продуктивності бізнес-моделей, які засновані на даних. Нові можливості в економіці спільного споживання	Зростання економічної активності. Перехід на цифрові платформи	Створення нових робочих місць. Інвестиції. Зосередження цифрових компаній у певних місцях

ще вище, у зв'язку з чим виникає потреба в подальших дослідженнях існуючих обмежень та довгострокового впливу цифрової економіки на країни, що розвиваються [2, с. 1].

Інформаційні технології зіграють нову, більш стратегічну роль для компаній, які виходитимуть за рамки підтримки і створюватимуть цінність для бізнесу за допомогою технологічних інновацій і цифрових ініціатив. Однак, згідно з новітнім глобальним дослідженням McKinsey у бізнес-технологіях, IT-організації продовжують боротися з проблемами продуктивності як у традиційних IT, так і в тих сферах, які матимуть вирішальне значення у майбутньому.

З огляду на аналіз економіки України в аспекті залучення інформаційно-телекомунікаційних технологій, визначено нерівномірність «інформатизації» залежно від галузей та секторів. Так, фінансова сфера найбільш розвинута в цьому напрямі, а, наприклад, державний сектор значно відстає порівняно з європейськими країнами. Незважаючи на середнє 39-е місце, Україна має непогані шанси на скорочення «електронних перешкод», якщо тільки держава почне будувати регуляторну політику відповідно до загальносвітових практик і не створюватиме штучних перешкод для розвитку бізнесу [1, с. 9].

Цифровізація прискорює економічні та соціальні процеси, роблячи їх більш ефективними та прозорими. Сьогодні IT-галузь України генерує близько 2–3% ВВП. Одне з головних питань України сьогодні полягає у відсутності цифровізації, особливо в малих містах, де ця проблема також погіршується через відсутність навичок роботи з комп'ютером та доступності інформації для громадян. Відповідно до даних Міжнародного союзу електрозв'язку, 49% осіб користуються Інтернетом, тоді як лише 56% домогосподарств використовують комп'ютери (ITU-T, 2016). Саме зараз між містом існує розрив у широкосмуговому доступі на 30% від села [3].

Згідно з результатами, багато керівників як в IT-відділах, так і поза ними очікують, що ціннісна пропозиція IT різко зміниться від мож-

ливостей, операцій, інтеграції та сучасних інновацій (рис. 1).

Варто зазначити, що зараз Україна є в ситуації з максимальною цифровізацією міжнародної економіки українськими IT-компаніями та має мінімальну власну цифрову економіку, оскільки багато талановитих розробників вирішили працювати на міжнародному ринку. Більше того, відтік спеціалістів є сумною тенденцією в Україні, оскільки близько 10 тис IT-фахівців вже виїхали з країни в 2016 р. Напевно, ми не можемо говорити про успіх упровадження концепції розумних міст до повного завершення цифровізації країни, однак це закладає необхідний фундамент. Більше того, країна повинна подолати цифровий розрив між меншими містами та центрами, а також між людьми різного віку, походження, доходів тощо.

Нині в політиці провідних країн світу спостерігається перехід до комплексної цифрової економіки. Основними цілями виступають цифрова трансформація державного управління, розвиток інформаційно-комунікаційної інфраструктури на основі нових технологій, зміцнення інформаційної безпеки, розвиток цифрових навичок і компетенцій. З урахуванням поширення цифрових платформ на міжнародному рівні особлива увага приділяється нормам і правилам, що гарантує різноманітність технологічних рішень і рівні умови конкурентного середовища. Головною передумовою успішності політики цифровізації виступають узгодження дій і постійні комунікації органів влади, бізнесу, наукового, освітнього та експертного співтовариств. Особлива увага приділяється моніторингу та оцінці результативності й ефективності заходів політики. Разом із тим, незважаючи на високу в цілому значущість завдань із цифровізації, спостерігається деяке розбалансування між цілями програм: більша увага приділяється цифровізації державного управління, найменше – стимулюванню використання цифрових рішень населенням; заходи підтримки цифровізації бізнесу займають проміжне положення [10].

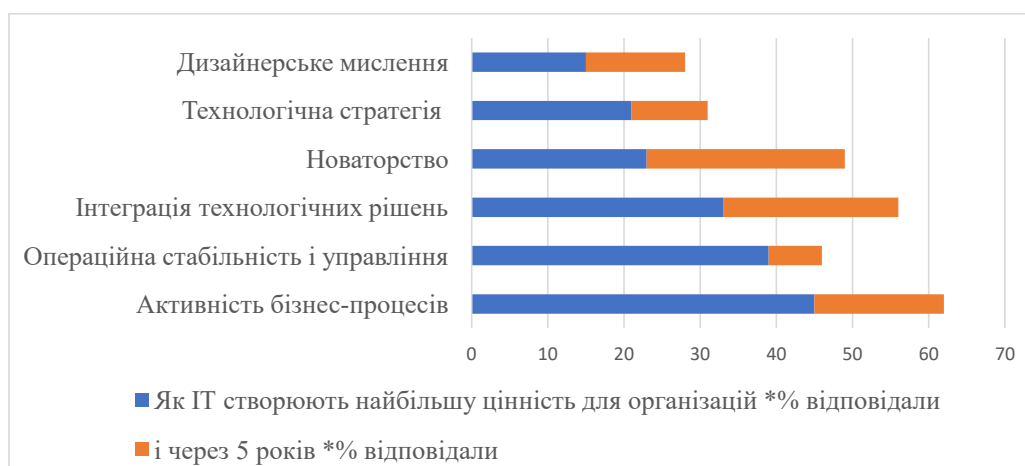

Рис. 1. Цінність IT у бізнесі країни [5]

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Цифрова економіка невдовзі стане ключовим сегментом програми зростання і розвитку економічної системи у цілому. Задля цієї мети необхідно забезпечити нашу країну якісним покриттям Інтернету та розвивати цифрові сервіси.

Цифровізація впроваджується в соціальні процеси, від неї залежить успішна життєдіяльність населення, крім того, відбувається широкомасштабне впровадження цифрових технологій у роботу уряду та державних структур. Зусилля з цифровізації України базуються на «Економічній стратегії України – 2030». У цьому документі здійснено цілепокладання і задано основні механізми здійснення цифрової трансформації економіки, а також визначено джерела та обсяги фінансування запланованих до здійснення заходів. Якщо розглядати ситуацію у цілому, то за рівнем розвитку цифрової економіки Україна не займає лідируючих позицій, але впевнено тримається в групі країн, що розвивається. Водночас конкуренція в даній сфері залишається дуже жорсткою. Прикладом є Великобританія, країна, яка займає сьоме місце в рейтингу за рівнем розвитку цифрової економіки. Отже, не можна зупинятися на досягнутому, необхідна спільна робота держави і бізнесу щодо подальшого розвитку цифрової економіки нашої країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Апалькова В.В. Концепція розвитку цифрової економіки в Євросоюзі та перспективи України. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Менеджмент інновацій»*. 2015. Т. 23. Вип. 4. С. 9–18.
2. Бухт Р., Хікс Р. Визначення, концепція та вимірювання цифрової економіки. URL: <https://iorj.hse.ru/data/2018/08/30.pdf> (дата звернення: 20.01.2021).
3. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Цифрова програма України, 2016. URL: <http://www.ht-office.org/digital-agenda> (дата звернення: 20.01.2021).
4. Independent Review of UK Economic Statistics. Professor Sir Charles Bean National Statistical Institutes 2016. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/507081/2904936_Bean_Review_Web_Accessible.pdf (дата звернення: 20.01.2021).
5. IT's future value proposition research by McKinsey university. URL: <https://www.mckinsey.com/business-functions/mckinsey-digital/our-insights/its-future-value-proposition> (дата звернення: 20.01.2021).
6. Digital economy Act 2017. UK Parliament. Retrieved 28 April 2017. URL: <https://www.gov.uk/government/collections/digital-economy-bill-2016> (дата звернення: 20.01.2021).
7. Creative Industries Economic Estimates. Department for Culture, Media and Sport January 2016 Crown copyright 2016. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/523024/Creative_Industries_Economic_Estimates_January_2016_Updated_201605.pdf (дата звернення: 20.01.2021).
8. Creative Industries: Focus on Employment. June 2016. Crown copyright 2016. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/534305/Focus_on_Employment_revised_040716.pdf (дата звернення: 20.01.2021).
9. House of Commons Business, Innovation and Skills Committee – The Digital Economy Second Report of Session 2016–17. URL: <https://dera.ioe.ac.uk/26918/1/87.pdf>.
10. OECD Digital Economy Outlook 2017. URL: <https://espas.secure.europarl.europa.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/9317011e.pdf> (дата звернення: 20.01.2021).

REFERENCES:

1. Apal'kova V. V. (2015) Kontseptsiya rozvytku tsyrovoyi ekonomiky v Yevrosoyuzi ta perspektvy [The concept of digital economy development in the European Union and prospects of Ukraine] Bulletin of Dnipropetrovsk University, vol. 23, no. 4, pp. 9-18, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumi_2015_23_4_4. (Accessed 20 Jan 2021)
2. Bukht R., Khiks R. «Vyznachennya, kontseptsiya ta vymiryuvannya tsyrovoyi ekonomiky» [Definition, concept and measurement of the digital economy], Bulletin of international organizations. vol. 13. no 2, pp. 143–172, available at: <https://iorj.hse.ru/data/2018/08/30.pdf> (Accessed 20 Jan 2021)
3. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrayiny (2016) Tsyfrova prohrama Ukrayiny [Digital program of Ukraine] Kyiv: «Hi-Tech Office Ukraine», available at: <http://www.ht-office.org/digital-agenda> (Accessed 20 Jan 2021)
4. Professor Sir Charles Bean, Independent Review of UK Economic Statistics, National Statistical Institutes (2016), available at: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/507081/2904936_Bean_Review_Web_Accessible.pdf (Accessed 20 Jan 2021)
5. McKinsey University, IT's future value proposition research, available at: <https://www.mckinsey.com/business-functions/mckinsey-digital/our-insights/its-future-value-proposition> (Accessed 20 Jan 2021)
6. UK Parliament, Digital economy Act (2017), Retrieved 28 April 2017, available at: <https://www.gov.uk/government/collections/digital-economy-bill-2016> (Accessed 20 Jan 2021)
7. Department of Culture, Media and Sport, Creative Industries Economic Estimates (January 2016), Crown copyright 2016, available at: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/523024/Creative_Industries_Economic_Estimates_January_2016_Updated_201605.pdf (Accessed 20 Jan 2021)
8. Creative Industries: Focus on Employment (June 2016), Crown copyright 2016, available at: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/534305/Focus_on_Employment_revised_040716.pdf (Accessed 20 Jan 2021)
9. House of Commons Business, Innovation and Skills Committee – The Digital Economy Second Report of Session (2016–17), available at: <https://dera.ioe.ac.uk/26918/1/87.pdf> (Accessed 20 Jan 2021)
10. OECD (2017), OECD Digital Economy Outlook 2017, available at: <https://espas.secure.europarl.europa.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/9317011e.pdf> (Accessed 20 Jan 2021)

УДК 338.22

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-41>

Іванчов П.В.

аспірант

ВНЗ «Національна академія управління»

Ivanchov Pavlo

PhD Student

National Academy of Management

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТРАНСФОРМАЦІЄЮ МЕДИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

METHODOLOGICAL PRINCIPLES FOR EVALUATION OF EFFICIENCY OF PUBLIC MANAGEMENT OF MEDICAL SYSTEM TRANSFORMATION IN UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто поняття ефективності закладу охорони здоров'я та визначено особливості її розрахунку саме в даній галузі, де ефективність кожного конкретного рішення визначається відповідно до міри задоволення інтересів споживачів. Описано напрями оцінки показників ефективності функціонування медичної системи. Визначено складові загальної ефективності трансформації медичної системи в Україні, зокрема медичну, соціальну та економічну ефективність. Розрахунок загального значення ефективності державного управління роботою медичної системи діяльності країни запропоновано проводити на основі інтегрального показника. Ураховуючи особливості трансформаційного процесу медичної галузі в країні, для визначення його ефективності рекомендовано скористатися оцінкою ключових показників, які характеризують соціальну, медичну та економічну результативність, які залежить від умов державного управління на рівні держави, регіону, місцевої влади, стану економіки країни, законодавчо-нормативної бази та інноваційної політики держави, науково-технологічного прогресу, політичних, демографічних, природних та інших факторів. Визначено, що для розрахунку окремих показників, крім наявних даних статистичних звітів, варто удосконалити систему збору даних, зокрема щодо кількості днів проведених на лікуванні у стаціонарів, кількості днів лікарнях та щодо впровадження інновацій та технологічних процесів у медичних закладах. Підкреслено, що запропонована методика оцінки ефективності державного управління допомагає встановити, які саме складові медичної системи становлять «слабке місце» й потребують невідкладного удосконалення, а відтак на основі отриманих результатів аналізу, можна визначити ключові пріоритети державного управління змінами медичної системи. Наведено шляхи підвищення ефективності системи охорони здоров'я України.

Ключові слова: медична система, державне управління, медична ефективність, соціальна ефективність, економічна ефективність.

АННОТАЦІЯ

В статье рассмотрено понятие эффективности учреждения здравоохранения и определены особенности ее расчета именно в данной области, где эффективность каждого конкретного решения определяется в соответствии со степенью удовлетворения интересов потребителей. Описаны направления оценки показателей эффективности функционирования медицинской системы. Определены составляющие общей эффективности трансформации медицинской системы в Украине, в частности медицинскую, социальную и экономическую эффективность. Расчет общего значения эффективности государственного управления работой медицинской системы деятельности страны предложено проводить на основе интегрального пока-

зателя. Учитывая особенности трансформационного процесса медицинской отрасли в стране, для определения его эффективности рекомендуется воспользоваться оценкой ключевых показателей, характеризующих социальную, медицинскую и экономическую результативность, которые зависят от условий государственного управления на уровне государства, региона, местной власти, состояния экономики страны, законодательно-нормативной базы и инновационной политики государства, научно-технологического прогресса, политических, демографических, природных и других факторов. Определено, что для расчета отдельных показателей, кроме имеющихся данных статистических отчетов, стоит усовершенствовать систему сбора данных, в частности по количеству дней проведенных на лечении в стационаров, количества дней больницах и по внедрению инноваций и технологических процессов в медицинских учреждениях. Подчеркнуто, что предложенная методика оценки эффективности государственного управления помогает установить, какие именно составляющие медицинской системы составляют «слабое место» и требующих безотлагательного совершенствования, а затем на основе полученных результатов анализа, можно определить ключевые приоритеты государственного управления изменениями медицинской системы. Приведены пути повышения эффективности системы здравоохранения Украины.

Ключевые слова: медицинская система, государственное управление, медицинская эффективность, социальная эффективность, экономическая эффективность.

ANNOTATION

The concept of efficiency of a health care institution and identifies the features of its calculation in this area, where the effectiveness of each solution is determined in accordance with the degree of satisfaction of consumer interests are considered in the article. The directions of evaluation of indicators of efficiency of functioning of medical system are described. The components of the general efficiency of the transformation of the medical system in Ukraine, in particular medical, social and economic efficiency, are determined. The calculation of the total value of the effectiveness of public administration of the medical system of the country is proposed to be based on an integrated indicator. Taking into account the peculiarities of the transformation process of the medical sector in the country, to determine its effectiveness it is recommended to use the assessment of key indicators that characterize social, medical and economic performance, which depend on government conditions at the state, region, local government, economy, legislation base and innovation policy of the state, scientific and technological progress, political, demographic, natural and other factors. In order to calculate certain indicators, in addition to the available data of statistical reports, it is necessary to improve the data collection system, in particular the number of days spent

in hospitals, the number of days in hospitals and the introduction of innovations and technological processes in medical institutions is determined. It is emphasized that the proposed method of assessing the effectiveness of public administration helps to identify which components of the medical system are "weak" and need immediate improvement, and therefore based on the results of the analysis, we can identify key priorities of public health system change management. Ways to increase the efficiency of the health care system of Ukraine are given.

Key words: medical system, public administration, medical efficiency, social efficiency, economic efficiency.

Постановка проблеми. Важливою складовою державного управління трансформацією медичної системи є ефективність. Використання результатів оцінки ефективності здійснених заходів державного управління дозволяє своєчасно виявити наявні проблеми, оперативно знайти шляхи їх розв'язання, удосконалити діяльність на всіх рівнях управління та підвищити його результативність. У зв'язку з цим особливою гостротою набуває проблема розробки теоретичних та практичних механізмів оцінки ефективності державного управління та визначення критеріїв за якими вона здійснюється [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти питання ефективності розглянуто в працях таких науковців, як П. М. Григоров, Д. В. Карамішев, В. О. Липчинський, П. В. Матвієнко, І. С. Ткаченко, Н. М. Удовиченко та інші. Проте в економічній літературі ще досі ведуться пошуки шляхів удосконалення державного управління змінами медичної системи та оцінки його ефективності, що й обумовило вибір теми дослідження.

Метою статті є виявлення особливостей ефективності управління функціонування медичної системи та формування методологічних засад її оцінки.

Виклад основних результатів дослідження. Ефективність державного управління – поняття, яке позначає співвідношення результатів і досягнутих суспільних цілей, результатів і використаних державних ресурсів. Ефективне управління є діяльністю з найкращими з можливих результатами задоволення суспільних потреб та інтересів в умовах регламентації ресурсів державою. Ефективність – показник того, наскільки повно зусилля, витрачені суб'єктом управління і суспільством на розв'язання поставлених проблем, реалізовані в соціально значущих кінцевих результатах [2, с. 2].

Ефективність управлінської діяльності будь-якій галузі в остаточному підсумку вимірюється тим, якою мірою досягається мета. Проте, поняття ефективності медичної допомоги не слід ототожнювати із загальноекономічною категорією ефективності, з відповідними показниками у сфері матеріального виробництва. В охороні здоров'я ефективність кожного конкретного рішення визначається відповідно до міри задоволення інтересів споживачів [3].

Щодо соціальної ефективності, то основними критеріями її оцінки на рівні держави повинні бути не проміжні результати, такі як збільшен-

ня валового внутрішнього продукту, або зниження інфляції, а кінцеві – у вигляді зростання добробуту громадян, збільшення тривалості здорового життя, підвищення рівня безпеки як індивідуальної, так і національної.

Оцінка ефективності державних програм соціального розвитку можлива із залученням подібних показників: рівень задоволення потреб і запитів населення в певних послугах, що фіксується, зокрема, опитуваннями населення й аналізом скарг і пропозицій громадян; динаміка зростання бюджетних асигнувань тощо.

Показники ефективності діяльності медичних установ служать критерієм соціальної та економічної значимості даної галузі у розвитку суспільства. В цілому, на рівні народного господарства, ефективність охорони здоров'я виражається ступенем впливу його на збереження і поліпшення здоров'я населення, підвищенням продуктивності праці, в запобіганні витрат на охорону здоров'я і витрат на соціальне страхування і соціальне забезпечення, в економії витрат в галузях матеріального виробництва та невиробничої сфери, збільшенням приросту показників економічного зростання.

Ефективність охорони здоров'я, його служб і окремих заходів вимірюється сукупністю критеріїв та показників, кожен з яких характеризує будь-яку сторону процесу медичної діяльності. Щодо охорони здоров'я, у науковій літературі визначаються три типи ефективності: медична, економічна й соціальна, адже без оцінки результатів перших двох з яких не може бути визначена і економічна ефективність.

Медична ефективність – це ступінь досягнення медичного результату. Відносно одного конкретного хворого це одужання або поліпшення стану здоров'я, відновлення втрачених функцій окремих органів і систем. На рівні закладів охорони здоров'я і галузі в цілому медична ефективність вимірюється безліччю специфічних показників: питома вага вилікованих хворих, зменшення випадків переходу захворювання в хронічну форму, зниження рівня захворюваності населення. Медична ефективність відображає ступінь досягнення поставлених завдань діагностики та лікування захворювань з урахуванням критеріїв якості, адекватності та результативності.

Медичне втручання може бути більш результативним, якщо науковий рівень і практика його проведення забезпечують найкращий результат медичної допомоги при найменших витратах всіх видів ресурсів. Хоча навіть попри ідеальну якість медичних послуг гарантувати не завжди може бути досягнута кінцева мета – здоров'я людини [4, с. 26].

Соціальна ефективність визначає ступінь досягнення соціального результату. Щодо конкретного хворого – це відновлення працездатності та активного життя в суспільстві, задоволеність медичною допомогою. На рівні всієї галузі – це збільшення тривалості майбутнього життя насе-

лення, зниження рівня показників смертності та інвалідності, задоволеність суспільства в цілому системою надання медичної допомоги.

Економічна ефективність – співвідношення отриманих результатів і витрат. Розрахунок економічної ефективності пов'язаний з пошуком зниження використання наявних ресурсів. Цей показник є необхідною складовим ланкою в оцінці функціонування системи охорони здоров'я в цілому, окремих її підрозділів та структур, а також економічним обґрунтуванням заходів щодо охорони здоров'я населення.

Економічна ефективність в охороні здоров'я розглядається в двох напрямках: по-перше, ефективність використання різних видів ресурсів, по-друге, з точки зору впливу охорони здоров'я на розвиток суспільного виробництва в цілому. Більше того, оцінюючи як загальну ефективність, так і соціальну ефективність управління в системі охорони здоров'я і взагалі підходячи до суспільної ефективності управління слід, окрім такого поняття, як суто «якість управління», враховувати й такі категорії, як якість і рівень життя громадян, що є інтеграль-

ним показником загальної соціальної ефективності державного управління [4, с. 26].

Разом із цим, вважаємо за необхідне сформулювати методику визначення впливу кожної зі складових державного управління на її загальну ефективність.

Розрахунок загального значення ефективності державного управління роботою медичної системи діяльності країни слід проводити на основі інтегрального показника. Ураховуючи особливості трансформаційного процесу медичної галузі в країні, для визначення його ефективності пропонуємо скористатися оцінкою ключових показників, які характеризують соціальну, медичну та економічну результативність, які залежить від умов державного управління на рівні держави, регіону, місцевої влади, стану економіки країни, законодавчо-нормативної бази та інноваційної політики держави, науково-технологічного прогресу, політичних, демографічних, природних та інших факторів.

Для такого розрахунку пропонуємо обчислювати загалом дванадцять показників за формулами, охарактеризованими у таблиці 1.

Таблиця 1

Показники складових функціонування медичної системи, що визначають її ефективність

№ з/п	Показник	Формула розрахунку
<i>Медична ефективність</i>		
1.	Коефіцієнт проведення профілактичних оглядів дорослого населення	$K_{по} = P_o / K_{пв}$, де P_o – кількість осіб, які проходили профілактичний огляд; $K_{пв}$ – кількість осіб працездатного та пенсійного віку.
2.	Коефіцієнт забезпечення населення медичною допомогою	$K_{мд} = K_{мз} / H$, де $K_{мз}$ – кількість медичних закладів, тис. од.; H – чисельність населення.
3.	Коефіцієнт летальності лікування	$K_{л} = K_{лв} / K_{пв}$, де $K_{лв}$ – кількість летальних випадків; $K_{пв}$ – загальна кількість пролікованих випадків
4.	Коефіцієнт тривалості стаціонарного лікування	$K_{сл} = Ч_{лдс} / H_{лдс}$, де $Ч_{лдс}$ – число ліжко-днів проведених у денних стаціонарах; $H_{лдс}$ – нормативна кількість ліжко-днів стаціонарного лікування.
<i>Соціальна ефективність</i>		
5.	Коефіцієнт відновлення працездатності	$K_{впр} = K_{фл} / H_{л}$, де $K_{фл}$ – фактична кількість днів лікарняної відпустки; $H_{л}$ – нормативна кількість днів лікарняного для певної хвороби.
6.	Коефіцієнт задоволення якістю медичних послуг	$K_{ямп} = K_{змп} / K_o$, де $K_{змп}$ – кількість осіб, задоволених якістю медичних послуг; K_o – кількість опитаних осіб.
7.	Індекс зростання очікуваної тривалості життя	$I_{тж} = T_{жзр} / T_{жбр}$, де $T_{жзр}$ – очікувана тривалість життя у звітному році, років; $T_{жбр}$ – очікувана тривалість життя у базовому році, років.
8.	Коефіцієнт покращення демографічного стану	$K_{дс} = K_n / K_c$, де K_n – кількість народжених осіб; K_c – кількість померлих осіб.
<i>Економічна ефективність</i>		
9.	Коефіцієнт фінансування медицини	$K_{фм} = \Phi_m / ВВП$, де Φ_m – обсяг фінансування медичної галузі, тис. грн; ВВП – обсяг валового внутрішнього продукту, тис. грн.
10.	Коефіцієнт впровадження інновацій та технологічних процесів у медицину	$K_{ві} = K_{імз} / K_{мз}$, де $K_{імз}$ – кількість медичних закладів, які впроваджували інновації та нові технологічні процеси; $K_{мз}$ – кількість медичних закладів всього.
11.	Коефіцієнт співвідношення приватних та державних витрат на медицину	$K_v = V_p / V_d$, де V_p – приватні витрати на охорону здоров'я, тис. грн; V_d – державне фінансування охорони здоров'я, тис. грн.
12.	Коефіцієнт підвищення трудової участі	$K_{ту} = K_{пнзр} / K_{пнбр}$, де $K_{пнзр}$ – кількість працездатного населення у звітному році, осіб; $K_{пнбр}$ – кількість працездатного населення у базовому році, осіб.

Джерело: складено автором

Обрану кількість показників вважаємо оптимальною, оскільки наявність великої кількості вихідних показників ускладнює процедуру побудови інтегрального показника, робить його громіздким, знижує його інформативність та негативно впливає на значущість вагових коефіцієнтів [5, с. 35].

Інформаційне забезпечення оцінки ефективності діяльності медичної системи формується двома шляхами: використовують існуючу статистичну базу або впроваджують нову систему збору даних [6, с. 95]. На наш погляд доцільно застосовувати поєднання зазначених підходів. Крім наявних даних статистичних звітів, для розрахунку окремих показників рекомендуємо удосконалити систему збору даних, зокрема щодо кількості днів проведених на лікуванні у стаціонарів, кількості днів лікарнях та щодо впровадження інновацій та технологічних процесів у медичних закладах.

Оскільки всі рекомендовані показники оцінки за складовими розмірні, тому їх варто нормалізувати. Як нормуючі дільники використовуються максимальне значення часткового показника з метою приведення його в діапазон від 0 до 1, при значенні нормалізованого показника біля одиниці – це добре, а чим ближче до нуля, тим гірше. Нормалізація показників здійснюється за формулою:

$$f(X)_i = \frac{F(X)_i}{\max F(X)_i}, \quad (1)$$

де $F(X)_i$ – числове значення i -го часткового показника; $\max F(X)_i$ – максимальне значення часткового показника.

Варто визначити коефіцієнт вагомості як кожного показника (a_1, a_2, \dots, a_{12}) так і загальної вагомості окремих складових на основі методу експертних оцінок. Сумарно значення коефіцієнтів кожного показника (подані у табл. 1) повинно дорівнювати 1, а сума коефіцієнтів окремих складових в інтегральній оцінці теж має бути рівною 1.

До експертної оцінки пропонуємо залучати практикуючих медичних працівників, науковців і виконавців науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, представників профільних відомств та регіональної, місцевої влади, керівників приватних медичних підприємств, розпорядників державних коштів та іноземних інвесторів, які вкладають кошти у розвиток медичної системи в Україні.

Такі коефіцієнти дозволяють узагальнити кожну складову для точнішого визначення інтегрального значення ефективності управління трансформацією медичної системи на основі розрахунку середньої арифметичної зваженої величини:

$$III_{ij} = \frac{\sum_{i=1}^n X_i * a_i}{\sum_{i=1}^n a_i}, \quad (2)$$

де III_{ij} – інтегральний показник (інтегральний) оцінки відповідної складової; X_i – коефіці-

єнти, які характеризують відповідну складову; a_i – коефіцієнти вагомості i -го показника кожної складової.

Таким чином, формули розрахунку узагальненого показника кожної із складових матимуть такий вигляд:

1. Оцінка медичної ефективності (III_{ME}):

$$III_{ME} = \frac{K_{ПО} * a_1 + K_{МД} * a_2 + K_{Л} * a_3 + K_{СЛ} * a_4}{1}, \quad (3)$$

де $K_{ПО}$ – коефіцієнт проведення профілактичних оглядів дорослого населення; $K_{МД}$ – коефіцієнт задоволення якістю медичних послуг; $K_{Л}$ – коефіцієнт летальності лікування; $K_{СЛ}$ – коефіцієнт тривалості стаціонарного лікування; a_1, a_2, a_3, a_4 – коефіцієнти вагомості відповідного показника – $K_{ПО}, K_{МД}, K_{Л}, K_{СЛ}$.

2. Оцінка соціальної ефективності (III_{CE}):

$$III_{CE} = \frac{K_{ВПР} * a_5 + K_{ЯМП} * a_6 + I_{ТЖ} * a_7 + K_{ДС} * a_8}{1}, \quad (4)$$

де $K_{ВПР}$ – коефіцієнт відновлення працездатності; $K_{ЯМП}$ – коефіцієнт впровадження інновацій; $I_{ТЖ}$ – індекс зростання очікуваної тривалості життя; $K_{ДС}$ – коефіцієнт покращення демографічного стану; a_5, a_6, a_7, a_8 – коефіцієнти вагомості відповідного показника – $K_{ВПР}, K_{ЯМП}, I_{ТЖ}, K_{ДС}$.

3. Оцінка економічної ефективності (III_{EE}):

$$III_{EE} = \frac{K_{ФМ} * a_9 + K_{ВІ} * a_{10} + K_{В} * a_{11} + K_{В} * a_{11}}{1}, \quad (5)$$

де $K_{ФМ}$ – коефіцієнт фінансування медицини; $K_{ВІ}$ – коефіцієнт впровадження інновацій та технологічних процесів у медицину; $K_{В}$ – коефіцієнт співвідношення приватних та державних витрат на медицину; $K_{ТУ}$ – коефіцієнт підвищення трудової участі; $a_9, a_{10}, a_{11}, a_{12}$ – коефіцієнти вагомості відповідного показника – $K_{ФМ}, K_{ВІ}, K_{В}, K_{ТУ}$.

Підсумкові оцінки відносно кожної групи одержано завдяки синтезу одиничних оцінок, які приналежні до відповідної складової (науково-технічна, виробнича, техніко-технологічна, результативна), а інтегральний показник отримано через синтез підсумкових оцінок за допомогою середнього оцінювання. Середньозважені оцінки варто обчислювати таким чином, щоб до уваги приймалися ваги, а саме ступені впливу кожної групи оцінювання завдяки методу експертного оцінювання.

Таким чином, інтегральний показник ефективності інноваційної діяльності визначається за формулою:

$$III_{EY} = \frac{III_{ME} * K_{ME} + III_{CE} * K_{CE} + III_{EE} * K_{EE}}{K_{ME} + K_{CE} + K_{EE}}, \quad (6)$$

де III_{ME} – узагальнюючі показники оцінки медичної ефективності; III_{CE} – узагальнюючі показники оцінки соціальної ефективності; III_{EE} – узагальнюючі показники оцінки економічної ефективності; K_{ME}, K_{CE}, K_{EE} – коефіцієнти вагомості відповідно згаданих складових.

Для інтерпретації отриманого у результаті запропонованої методики значення рівня ефективності ведення інноваційної діяльності в Україні рекомендуємо застосовувати ступеневу систему, яка включає чотири рівні:

- високий – (0,75–1];
- середній – (0,5–0,75];
- низький – (0,25–0,5];
- критичний [0–0,25].

Запропонована методика оцінки ефективності державного управління допомагає встановити, які саме складові медичної системи є «слабким місцем» та потребують невідкладного удосконалення, тому на основі отриманих результатів аналізу, можна визначити ключові пріоритети державного управління змінами медичної системи.

Серед них, зокрема може бути: забезпечення обґрунтованої стратегії розвитку медичної системи; удосконалення форм організації всіх ланок медичної системи; модернізацію матеріально-технічної бази галузі та впровадження нових технологій; сприяння інвестиціям у сферу охорони здоров'я та мотивацію праці медичних кадрів; підвищення якості надання медичної допомоги за рахунок розвитку ринку медичних послуг; контроль за забезпеченням ефективної роботи медичної системи на рівні лікаря, підрозділу, медичного закладу, галузі та національної економіки загалом. Відтак, підвищити ефективність державного управління трансформацією медичної системи можна за рахунок оптимізації функціонального підходу до процесу управління системою, шляхом удосконалення підходів до використання його складових на основі планування, організації, мотивації та контролю.

Висновки. Оцінка ефективності відіграє суттєве значення у прогресивному розвитку систем охорони здоров'я, тому що вона показує, наскільки ефективно система використовує свої можливості, і дає змогу розробити стратегію щодо її укріплення [6, с. 62]. Впровадженням запропонованого підходу у практику дозволить науково обґрунтувати управлінські рішення стосовно підвищення структурної ефективності охорони здоров'я та виважено оцінювати їх результати, сприятиме поліпшенню дієвості національної медичної системи у напрямку виконання її головних цілей: поліпшення стану здоров'я населення, дотримання фінансової

справедливості при розподілі ресурсів та відгуку на виправдані запити населення стосовно організації медичного обслуговування; формування ринку якісних та доступних медичних послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Матвієнко П. В. Основні критерії та моделі оцінки ефективності державного управління. *Економіка та держава*. 2008. № 6. С. 70-76.
2. Карамішев Д. В., Удовиченко Н. М. Сутність розуміння ефективності управління системою охорони здоров'я в сучасних умовах. *Державне будівництво*. 2008. № 1.
3. Хольцер М. Производительность, государственное управление и демократия. М., 2000. С. 36.
4. Медяник Д. І., Липчанський В. О. Особливості ефективності управління закладами охорони здоров'я. Наукові записки : зб. наук. пр. Кіровоград : КНТУ, 2016. Вип. 19. С. 23-29.
5. Григорук П.М., Ткаченко І.С. Методи побудови інтегрального показника. *Бізнес-Інформ*. 2012. № 4. С. 34-38.
6. Лехан В. М., Крячкова Л. В., Борвінко Е. В., Максименко О. П., Заярський М. І. Досвід проведення оцінки діяльності систем охорони здоров'я. *Україна. Здоров'я нації*. 2012. № 2-3. С. 92-96.
7. Лехан В. М., Крячкова Л. В. Інтегральна оцінка результатів діяльності системи охорони здоров'я України. *Україна. Здоров'я нації*. 2010. № 2. С. 53-65.

REFERENCES:

1. Matvienko P.V. (2008) The main criteria and models for assessing the effectiveness of public administration. *Ekonomika ta derzhava*, 6, 70-76 [in Ukrainian].
2. Karamishev D.V., Udovychenko N.M. (2008) The essence of understanding the effectiveness of health care management in modern conditions. *Derzhavne budivnytstvo*, 1 [in Ukrainian].
3. Holzer M. (2000) Productivity, public administration and democracy. Moscow, 36 p. [in Russian].
4. Medyanyk D.I., Lipchansky V.O. (2016) Features of the effectiveness of management of health care facilities. *Naukovi zapysky : zb. nauk. pr. Kirovohrad: KNTU*, Issue 19, pp. 23-29 [in Ukrainian].
5. Grigoruk P.M., Tkachenko I.S. (2012) Methods of constructing an integrated indicator. *Biznes-Inform*, 4, 34-38 [in Ukrainian].
6. Lekhan V.M., Kryachkova L.V., Borvinko E.V., Maksymenko O.P. and Zayarsky M.I. (2012) Experience in assessing the activities of health care systems. *Ukrayina. Zdorov'ya natsiyi*, 2012. № 2-3, 92-96 [in Ukrainian].
7. Lekhan V.M., Kryachkova L.V. (2010) Integral assessment of the results of the health care system of Ukraine. *Ukrayina. Zdorov'ya natsiyi*, 2, 53-65 [in Ukrainian].

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Крот Л.М.РОЗВИТОК ІДЕЙ МАРЖИНАЛІЗМУ ТА ЇХ ВІДОБРАЖЕННЯ
У ВІТЧИЗНЯНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ДУМЦІ.....3**Шульський М.Г., Шульський А.М.**УПРАВЛІННЯ СПОЖИВАННЯМ ОСНОВНИХ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ
НАСЕЛЕННЯМ ЛЬВІВЩИНИ.....10

СЕКЦІЯ 2

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО
І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ**Кулиняк І.Я., Карий О.І., Ярмола К.М.**

КАВОВИЙ ТУРИЗМ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....16

Пробоїв О.А.ВПЛИВ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ НА ЕКОНОМІЧНУ ПОЛІТИКУ КРАЇНИ
В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19.....22

СЕКЦІЯ 3

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Зварич І.Т., Зварич О.І.МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ КОНЦЕПЦІЇ
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ.....30**Луценко І.С.**ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ
В ГЕОПОЛІТИЧНОМУ АСПЕКТІ.....40**Славков М.П.**

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА ТА РИНКУ ЖИТЛА.....44

Trusova Nataliia, Prystemskiy OleksandrENSURING THE SUSTAINABILITY OF THE POTENTIAL OF THE LOSS-FREE DEVELOPMENT
OF AGRICULTURAL ENTERPRISES.....51

СЕКЦІЯ 4

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Баранов В.В.

ЦИФРОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ СКЛАДНИК ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ.....57

Бірбіренко С.С., Терешко Ю.В.СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....63**Герасименко В.М.**

МЕТОДИКА ПОБУДОВИ ЛОГІСТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ОРГАНІЗАЦІЇ.....69

Гринчук Т.П., Ціхановська А.М., Чичкалюк Д.О.УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИК ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ
В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА.....73**Дикань О.В., Крихтіна Ю.О., Фролова Н.Л.**АКТУАЛЬНІ МЕТОДИ СТРАТЕГІЧНОГО АНАЛІЗУ
БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА ПІДПРИЄМСТВА.....78**Смельянов О.Ю., Петрушка Т.О., Петрушка К.І.**СТІЙКИЙ РЕСУРСОЗБЕРІГАЮЧИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ:
СУТНІСТЬ, ВЛАСТИВОСТІ ТА ПОКАЗНИКИ ОЦІНЮВАННЯ.....82**Жмуденко В.О.**УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ
ПТАХІВНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ89**Леонова С.В., Гоцківська І.М.**ФОРМУВАННЯ ЛОЯЛЬНОСТІ КЛІЄНТІВ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ІНСТРУМЕНТІВ SMM
НА ПРИКЛАДІ СТУДІЇ КРАСИ LIMA BEAUTY STUDIO.....95**Сагірова А. С.**

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В ГОТЕЛЬНОМУ БІЗНЕСІ ЗА ДОПОМОГОЮ ІННОВАЦІЙ.....104

Смачило В.В., Попова Є.В., Плічко І.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРСОНАЛУ СУБ'ЄКТІВ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА.....109

Судакова О.І., Брискіна А.О., Орел Д.А. СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ТА ЇХ ШЛЯХИ ПОЛІПШЕННЯ.....	116
Cherkashyna Maiia FINANCIAL MECHANISMS OF OPTIMIZATION OF LOGISTIC FLOWS OF THE ORGANIZATION.....	122
Чухлата Ж.Г. ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ІНТЕГРОВАНИМ ЛАНЦЮГОМ ПОСТАВОК У СИСТЕМІ ЛОГІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ.....	126
Чухлатий А.В. ПЛАНУВАННЯ ЛОГІСТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ПОВСЯКДЕННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ.....	130
Шашовець Й.П. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В СИСТЕМІ АНТИКРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ.....	135
Шереметинська О.В., Захарченко А.А. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЯКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	140
Шупрудько Н.В. СУЧАСНА ТРАНСФОРМАЦІЯ УПРАВЛІННЯ КАДРОВОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА	146
СЕКЦІЯ 5	
РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА	
Костецька І.І., Крайчук О.В. ВПЛИВ КЛАСТЕРІВ НА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ.....	151
Tsviliy Serhii, Gurova Daria, Zhuravlova Svitlana EXPERT COUNSELLING FOR HOTEL COMPANIES ON PROTECTION OF MICRO-BUSINESS INTERESTS IN CORONAVIRUS CONDITIONS.....	155
Цеханович В.Б. ТРАНСКОРДОННІ КЛАСТЕРИ У СИСТЕМІ ЄВРОРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ.....	161
СЕКЦІЯ 6	
ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	
Борисова В.А. ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА.....	167
СЕКЦІЯ 7	
ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА	
Петрищенко Н.А., Камбур О.Л., Кулікова Л.В. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ: РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ.....	172
СЕКЦІЯ 8	
ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ	
Бучковська Я.Г., Самарічева Т.А., Гуменюк Д.С. ДЕПОЗИТНИЙ ПОРТФЕЛЬ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ: АНАЛІЗ ТА ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ.....	177
Єрмоленко О.А., Коковихіна О.О., Лисьонкова Н.М. ПЕРСПЕКТИВИ НАРОЩЕННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ БАНКУ ЗА РАХУНОК АКТИВІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ЗАЛУЧЕННЯ ЗАОЩАДЖЕНЬ НАСЕЛЕННЯ.....	183
Степура В.В. СУТНІСТЬ ТЕХНОЛОГІЇ БЛОКЧЕЙН ТА ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ У ФІНАНСОВІЙ СФЕРІ.....	189
Хома І.Б., Миргородець Ю.В. ОПТИМІЗАЦІЯ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ З ПОЗИЦІЇ ЗАХИСТУ БАНКІВСЬКОЇ УСТАНОВИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ	196
СЕКЦІЯ 9	
БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ	
Лобачева І.Ф., Поліщук Н.В. ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМИ АКТИВАМИ ПІДПРИЄМСТВА.....	202

Марушко Н.С., Горбан І.М. МЕХАНІЗМ ПРОТИДІІ ШАХРАЙСТВУ ІНСТРУМЕНТАМИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ.....	209
Полятикiна Л.І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОБЛІКУ ДОХОДІВ І ВИТРАТ ОСНОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	217
Сторожук Т.М., Бестюк А.М. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОБЛІКУ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ ТА ВТРАТ.....	221
СЕКЦІЯ 10	
МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ	
Андрієнко В.М., Журавльова Н.М. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ ПРОСТОРІ..	228
Дячек О.Ю., Доценко А.В. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ.....	235
Іванчов П.В. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТРАНСФОРМАЦІЄЮ МЕДИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	240

CONTENTS

SECTION 1	
ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT	
Krot Liudmyla	
DEVELOPMENT OF MARGINALISM IDEAS AND THEIR REFLECTION IN DOMESTIC ECONOMIC THOUGHT.....	3
Shulskyi Mukola, Shulskyi Andriy	
MANAGEMENT OF CONSUMPTION OF BASIC FOODSTUFFS OF THE POPULATION OF LVIV REGION.....	10
 SECTION 2	
WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS	
Kulyniak Ihor, Karyy Oleh, Yarmola Kateryna	
COFFEE TOURISM: CURRENT STATUS AND DEVELOPMENT PROSPECTS.....	16
Proboyiv Olga	
INTERNATIONAL TOURISM IMPACT ON THE NATION'S ECONOMIC POLICY UNDER COVID-19 EPIDEMICS.....	22
 SECTION 3	
ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY	
Zvarych Igor, Zvarych Olena	
METHODOLOGICAL APPROACH TO FORMATION OF THE MODERN CONCEPT OF ECONOMIC DEVELOPMENT REGION.....	30
Lutsenko Iryna	
STATE SUPPORT OF THE TRANSPORT AND LOGISTICS SYSTEM OF UKRAINE IN THE GEOPOLITICAL ASPECT.....	40
Slavkov Mykola	
ECONOMIC ESSENCE HOUSING DEVELOPMENT AND HOUSING MARKET.....	44
Trusova Nataliia, Prystemskyi Oleksandr	
ENSURING THE SUSTAINABILITY OF THE POTENTIAL OF THE LOSS-FREE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES.....	51
 SECTION 4	
ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT	
Baranov Vitalii	
DIGITAL MANAGEMENT AS AN INTEGRAL COMPONENT OF THE DIGITAL ECONOMY.....	57
Birbirenko Svitlana, Tereshko Yuliia	
STRATEGIC MANAGEMENT AS AN IMPORTANT ASPECT OF ENSURING THE ECONOMIC SUSTAINABILITY OF A MODERN ENTERPRISE.....	63
Gerasimenko Valentina	
METHODS OF CONSTRUCTION LOGISTICS STRUCTURE OF THE ORGANIZATION.....	69
Grinchuk Tetyana, Cikhanovska Alena, Chichkalyuk Diana	
AN IMPROVEMENT OF METHODS OF FINANCIAL PLANNING IS IN SYSTEM OF FINANCIAL SAFETY OF ENTERPRISE.....	73
Dykan Olena, Krykhtina Yuliia, Frolova Natalia	
CURRENT METHODS OF STRATEGIC ANALYSIS OF THE BUSINESS THE ENTERPRISE ENVIRONMENT	78
Yemelyanov Olexandr, Petrushka Tetyana, Petrushka Kateryna	
SUSTAINABLE RESOURCE-SAVING ECONOMIC DEVELOPMENT OF ENTERPRISES: ESSENCE, PROPERTIES AND EVALUATION INDICATORS.....	82
Zhmudenko Viktoriia	
IMPROVEMENT OF MANAGEMENT OF MARKETING ACTIVITY OF POULTRY ENTERPRISES.....	89
Leonova Sofia, Gotskivska Iryna	
BUILDING CUSTOMER LOYALTY USING SMM TOOLS ON THE EXAMPLE OF BEAUTY STUDIO LIMA BEAUTY STUDIO.....	95
Sahirova A.S.	
ENSURING ECONOMIC SECURITY IN THE HOTEL BUSINESS WITH THE HELP OF INNOVATION.....	104
Smachylo Valentyna, Popova Elizaveta, Plichko Ihor	
FEATURES PERSONNEL OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP.....	109
Sudakova Oksana, Bryskina Alina, Orel Danilo	
STATISTICAL ANALYSIS OF ECONOMIC INDICATORS OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY IN UKRAINE AND HOW TO IMPROVE THEM.....	116

Cherkashyna Maiia FINANCIAL MECHANISMS OF OPTIMIZATION OF LOGISTIC FLOWS OF THE ORGANIZATION.....	122
Chuhlata Ganna OPTIMIZATION OF THE PROCESS MANAGEMENT THE INTEGRATED SUPPLY CHAIN IN THE SYSTEM OF LOGISTIC SUPPORT MILITARY UNITS OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE... ..	126
Chukhlatyi Andrii PLANNING OF LOGISTICS PROCESSES IN THE DAILY ACTIVITY OF MILITARY UNITS OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE.....	130
Shashovec Yolana PROVIDING THE COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE IN THE SYSTEM OF CRISIS MANAGEMENT.....	135
Sheremetynska Oksana, Zakharchenko Artem FORMATION OF THE QUALITY SYSTEM OF THE ENTERPRISE.....	140
Shuprudko Nataliia MODERN TRANSFORMATION OF HUMAN RESOURCES MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE	146
SECTION 5	
DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE POTENTIAL AND REGIONAL ECONOMY	
Kostetska Iryna, Kraychuk Alexander THE INFLUENCE OF CLUSTERS ON THE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS.....	151
Tsviliy Serhii, Gurova Daria, Zhuravlova Svitlana EXPERT COUNSELLING FOR HOTEL COMPANIES ON PROTECTION OF MICRO-BUSINESS INTERESTS IN CORONAVIRUS CONDITIONS.....	155
Tsekhanovich Viktor CROSS-BORDER CLUSTERS IN THE SYSTEM OF EUROREGIONAL COOPERATION UKRAINE.....	161
SECTION 6	
ECONOMY OF NATURAL RESOURCES MANAGEMENT AND ENVIRONMENT PROTECTION	
Borisova Victoria ECONOMIC MECHANISM OF AGRICULTURAL PRODUCTION INTENSIFICATION	167
SECTION 7	
DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMY, SOCIAL ECONOMY AND POLITICS	
Petryshchenko Nataliia, Kambour Olga, Kulikova Ludmila ANALYSIS OF THE MODERN LABOR MARKET IN UKRAINE: REGIONAL ASPECTS.....	172
SECTION 8	
MONEY, FINANCES AND CREDIT	
Buchkovskaya Yana, Samaricheva Tetiana, Humeniuk Diana DEPOSIT PORTFOLIO OF A COMMERCIAL BANK: ANALYSIS AND WAYS OF OPTIMIZATION.....	177
Yermolenko Olekii, Kokovikhina Oleksandra, Lysonkova Nataliia THE PROSPECTS OF INCREASING OF BANK'S RESOURCES POTENTIAL AT THE EXPENSE OF ACTIVATION OF INVOLVING HOUSEHOLD SAVINGS.....	183
Stepura Viktor THE ESSENCE OF BLOCKCHAIN TECHNOLOGY AND ITS APPLICATION IN THE FINANCIAL SPHERE.....	189
Khoma Iryna, Myrhorodets Yuliia CREDIT RISK OPTIMIZATION FROM THE POINT OF VIEW OF BANKING INSTITUTION: THEORETICAL AND APPLIED PRINCIPLES.....	196
SECTION 9	
ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT	
Lobacheva Iryna, Polishchuk Nataliia ECONOMIC ANALYSIS IN THE MANAGEMENT SYSTEM OF CURRENT ASSETS OF THE ENTERPRISE.....	202
Marushko Nadiia, Gorban Iryna MECHANISM TO COUNTER SCAM WITH INTERNAL CONTROL TOOLS.....	209

Poliatykina Larysa THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF FUNCTIONING OF INCOME AND COST ACCOUNTING OF MAIN ACTIVITY.....	217
Storozhuk Tetiana, Bestiuk Anastasia CURRENT ISSUES OF ACCOUNTING TRANSACTION COSTS AND LOSSES.....	221
SECTION 10	
MATHEMATICAL METHODS, MODELS AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMY	
Andrienko Valentina, Zhuravleva Natalia INFORMATION TECHNOLOGIES OF SYSTEM ANALYSIS IN SOCIO-ECONOMIC SPACE.....	228
Diachek Olga, Dotsenko Anna MAIN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF DIGITAL ECONOMY IN THE WORLD AND UKRAINE.....	235
Ivanchov Pavlo METHODOLOGICAL PRINCIPLES FOR EVALUATION OF EFFICIENCY OF PUBLIC MANAGEMENT OF MEDICAL SYSTEM TRANSFORMATION IN UKRAINE.....	240

Наукове видання

ПРИАЗОВСЬКИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК

Електронний науковий журнал

1(24) 2021

Коректура • *О.А. Скрипченко*

Комп'ютерна верстка • *В.О. Удовиченко*

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв підприємств, організацій, установ та іншої інформації несуть автори статей. Висловлені у цих статтях думки можуть не збігатися з точкою зору редакційної колегії і не покладають на неї ніяких зобов'язань.

Засновник:

Класичний приватний університет

Адреса редакції журналу: вул. Жуковського, 70-б, каб. 219,
м. Запоріжжя, Україна, 69002

Відповідальний секретар: Трохимець Олена Іванівна

E-mail: journal@rev.kpu.zp.ua

Телефон: +38 (095) 369-23-67